T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

GÜCÜ BESLEYEN MİMARLIK:OSMANLI İMARETLERİ

Hazırlayan
Ayşe BUDAK

Danışman
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK

Doktora Tezi

Ocak 2015
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

GÜCÜ BESLEYEN MİMARLIK:OSMANLI İMARETLERİ

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Ayşe BUDAK

Danışman
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından SBD–12–3721 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Ocak 2015
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Ayşe BUDAK

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK

"Gücü Besleyen Mimarlık: Osmanlı İmaretleri" adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Danışman
Ayşe BUDAK	Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Sanat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN ve Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK danışmanlığında Ayşe BUDAK tarafından hazırlanan **"Gücü Besleyen Mimarlık: Osmanlı İmaretleri"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

16/01/2015

JÜRİ:

Danışman :	Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN - Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK
Üye:	Prof. Dr. Halit ÇAL
Üye:	Doç. Dr. Hava SELÇUK
Üye:	Doç Dr. Celil ARSLAN
Üye:	Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..13../02./2015 tarih ve ..03.... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

13/02/2015

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Osmanlı mimarisinde azımsanmayacak sayıda inşa edilmiş sosyal işlevli yapılar olan imaretler bu tezin çalışma konusunu oluşturmaktadır. Amy Singer'ın "Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan" adlı çalışmasını okuduktan sonra, tüm Osmanlı döneminde imaretler ve bu yapılar sayesinde ortaya konulan hayırseverlik üzerine yapılabilecek bir çalışmanın önerilmesiyle ve heyecanla başlanan bu çalışma, iki danışmanın desteği ile ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, idari yazışmalar ve proje işlemlerinin yürütülmesinin yanı sıra lisans yıllarından itibaren manevi desteğini gördüğüm hocam Kerim Türkmen'dir. Kendisine teşekkürlerimi sunarım. Konunun tespiti de dahil olmak üzere tezin her aşamasında emeği bulunan ve yazdığım her satırı okuyarak bu çalışmaya değer katan, yön veren diğer danışman hocam Yıldıray Özbek'e; bilgisini cömertçe paylaştığı ve sağladığı entellektüel destek için teşekkür ederim. Kendisine minnettarım, eksik olmasınlar.

Teze başlarken yaptığımız görüşmede "imaret" kavramı açısından T Planlı yapılarla imaret ilişkisine odaklanmamı sağlayan Amy Singer'a, yoğun bilimsel çalışmaları arasında vakit ayırarak tezin erken Osmanlı dönemi ve mimarisi ile ilgili bölümünü okuyarak, önemli eleştiri ve yönlendirmelerde bulunan bilgisi, samimiyeti ve yardımseverliğiyle beni şaşırtan Suna Çağaptay'a teşekkürlerimi sunarım.

Tezin her aşamasında yanımda olan dostlarım kendimi şanslı hissetmemi sağladılar. Her daim yanımda olmasını dilediğim; Savaş Maraşlı tüm tez aşaması boyunca, Tahsin Dumlupınar ise arazi çalışmalarım sırasında yoldaş oldular. Hamit Karasu tezimde kullandığım Osmanlıca belgelerin traskiprisyonuna yardımcı oldu ve her ihtiyacım olduğunda yardımını esirgemedi, sevgili Derya Acar Canbek ise çizimlerin güncellenmesinde yardımcı oldu. Kaynaklara ulaşma konusunda çok defa yardımını gördüğüm sevgili arkadaşım Alper Altın'la birlikte, tezin belirli bölümlerini okuyarak yorumlarıyla katkıda bulunan sevgili Lokman Tay'a, emekleri ve destekleri için sonsuz teşekkürler, iyi ki varlar.

Çeşitli vesilelerle yardımlarını gördüğüm sanat tarihçileri; Fuat Şancı, Sultan Murat Topçu, Remzi Aydın, Aslı Sağıroğlu Arslan, Muhammet Arslan, Özgür Yeni, Murat Kalafat, Ahmet Hamdi Bülbül, Derya Aydın, Banu Parlak Uğurlu, Selma Gül, Handan Yerli, Eren Sülek ve Seher Dugan'a da teşekkür ederim.

Arazi ve arşiv çalışmaları sırasında çeşitli kurum ve kuruluşların çalışanlarının da yardım ve desteklerini gördüm. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden; Kazım Argın, Ali Efe Kazık ve İdris Boğudan'a, Ankara Vakıflar'dan Mevlüt Çam'a, Vakıflar Tokat ve Kastamonu Bölge Müdürlüğü çalışanlarına, Cumhuriyet Eğitim Müzesi Personeline, Darüzziyafe Restoranı çalışanlarına, Mimar Canan Çoban'a ve tezimi maddi olarak destekleyen Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne de teşekkür etmek isterim.

Rahat bir çalışma ortamında tez çalışmalarına konsantre olmama izin veren bölüm başkanı hocam, sayın Mustafa S. Akpolat'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisiyle tanışmak ve aynı çalışma ortamını paylaşmak çok keyifliydi. Mehmet Ç. Özkurt ise bazı kaynak ve çizimlere ulaşmam konusunda kişisel ilişkilerini kullanarak düşündüğünden çok daha fazla yardımcı oldu, kendisine teşekkür ederim.

İstanbul ve Amasya'da yaptığım çalışmalarda evlerini açan misafirperver arkadaşlarım Yasemin Banu Soydaş ve Fazilet Koçyiğit'in yanı sıra, hep yanımda olan arkadaşlarım; Ali Osman Ayaş, Özge Erken, Ayşe Çiftçibaşı, Derya Bozkurt, Nihan Ozansoy Tunçdemir ve Volkan Güngördü'ye destekleri, hoşgörüleri ve dostlukları için teşekkürler. Son olarak da aileme, sonsuz teşekkürlerimle.

Ayşe BUDAK
Kayseri 2015

GÜCÜ BESLEYEN MİMARLIK: OSMANLI İMARETLERİ

Ayşe BUDAK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Doktora Tezi, Ocak 2015
Danışman: Prof Dr. Kerim TÜRKMEN, Prof Dr. Yıldıray ÖZBEK

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı imar faaliyetlerinin başlangıcı ile birlikte mimarlık tarihi sahnesine de giren yapılardan, imaretleri konu almaktadır. İmaretler, bir külliye bünyesinde bulununan ve külliye personeli ile birlikte, öğrenciler, yolcular ve fakirlerin yemeklerini yedikleri yapılardır. Bu yapılar, yemeğin hazırlanması, ekmeğin pişirilmesi, yemeklik malzemelerin saklandığı birimleri de içeren birden fazla mekandan oluşmaktadır. Erken Osmanlı döneminin karakteristik yapıları Ters T Planlı Zaviyelerde imaret olarak adlandırılmışlardır. Bu adlandırma kimi zaman yapıların bir biri ile karıştırılmalarına neden olmuştur. Hem zaviyelerin hemde bu mutfakların "imaret" olarak adlandırılması kavramsal kargaşaya neden olmuştur. Her iki yapı grubunun da aynı terimle adlandırılmalarının tesadüfi bir uygulama olmadığı tezin ilk bölümünde ve "İmaret Kelimesi İle Tanımlanan Erken Osmanlı ve Batı Anadolu Beyliklerine Özgü Zaviyelerle-İmaret (Çorba Mutfağı) İlişkisi" başlığı altında açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezin ilk bölümünde, bu yapı türünün Osmanlı mimarlığına özgü bir yapı grubu olup olmadığı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte hem Osmanlı öncesi Türk topluluklarının hem de İslam ve Türk-İslam topluluklarının mimari örnekleri ve geleneklerine bakılmıştır. Tezin çalışma aralığı olarak tüm Osmanlı dönemi tercih edilerek, böylece bu yapı grubunun gelişim süreci daha net tespit edilebilmiştir. Osmanlı döneminden günümüze ulaşan ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan 29 örnek tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yapıların tümünün plan kontrolleri yapılmış ve kesitleri çıkarılmış, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden yararlanılarak yapıların geçirdiği tamiratlar tespit edilmiştir. Bu 29 örnek, kronolojik olarak sıralanmış, plan ve fotoğraflar eşliğinde ayrıntılı olarak anlatılmışlardır. Günümüze ulaşan örnekler plan açısından gruplandırılarak tipolojik bir gruplama yapılmıştır. İmaretler sadece plan ve malzeme açısından değil, inşa edildikleri külliyeler içindeki konumları, banileri, banilerin bu yapıların inşasından bekledikleri kazanımlar

açısından da değerlendirilmişlerdir. İmaretlerin özellikle onaltıncı yüzyılda inşa edilmiş menzil külliyelerinde atlanmadan kendilerine yer bulması ise diğer dikkat çekici noktadır. Menzillerin hizmet verdiği halk gruplarının birinci sırasında olan ticaret ehli kişilerin yeme-içme, dinlenme ve hayvanlarını bırakacakları yer sıkıntısı bir birine yakın inşa edilmiş; imaret, tabhane ve kervansaray (ahır) yapıları ile çözülmüş görülmektedir. Ondört-onbeşinci yüzyıllarda Ters T planlı Zaviyelerle birlikte inşa edilen imaretlerin, onaltıncı yüzyılda menzil külliyelerinde kendisine yer bulması, onsekizinci yüzyılda ise medreselerle yakın konumlu inşasıyla sürdürüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, İmaret, Hayırseverlik, Mimari, Banilik, Güç

POWER-FEEDING ARCHITECTURE: THE OTTOMAN SOUP KITCHEN

Ayşe BUDAK

Erciyes University Graduate School of Social Sciences
PhD. Thesis, January 2015
Supervisor: Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN, Prof Dr. Yıldıray ÖZBEK

ABSTRACT

This study is concerned with the soup kitchen, a type of building which entered the stage of architectural history with the start of Ottoman building activities. Soup kitchens, contained within a building complex known as kulliyah, are places in which the members of the kulliyah, disciples, travellers and poor people ate. These buildings consist of more than one room, including the units of preparing food, baking bread, and storing food. The Reverse T Type dervish lodges, which were characteristic buildings of the early Ottoman period, were named as soup kitchens. This term led to some confusion about the types of buildings. The fact that both dervish lodges and such kitchens were named as "soup kitchens" gave rise to conceptual confusion. That both groups of buildings were named with the same term is not accidental will be explained in the first chapter of the dissertation and under the title "The Relationship between the Dervish Lodges, Defined as Soup Kitchens, and the Literal Soup Kitchens of the Early Ottoman and the Western Anatolian Principalities".

The first chapter seeks to find out whether this type of building is peculiar to the Ottoman architecture. To do so, some architectural samples and conventions of both pre-Ottoman Turkish communities, and Islamic and Turco-Islamic societies were examined. Covering the whole Ottoman period, this study attempts to reveal the development process of this group of building. In doing so, 29 samples, still surviving within the boundaries of the Republic of Turkey since the Ottoman period, were identified. The plans of all these identified buildings were checked and transected, and the repairs the buildings underwent were determined by making use of the documents in the Prime Ministry Ottoman Archives. These 29 samples were listed in chronological order and explained in a detailed way with some plans and photographs. The surviving samples were typologically classified in terms of their plans. The soup kitchens are examined not only in terms of their plans and materials but also in terms of their

positions within the kulliyahs, the patronage, and the gains the patronage expected from such buildings. It is also striking that soup kitchens took place unexceptionally within all menzil külliyahs built particularly in the 16th century. It is recognized that soup kitchens, hospices and caravansaries, which were built close to each other, provided the merchants, who came first among the communities to whom menzils served, with catering, accommodation and animal shelter. It is found out that the soup kitchens were built together with Reverse T Type dervish lodges in the 14th and 15th centuries, took place within the menzil kulliyahs in the 16th century, and were constructed close to madrasahs in the 18th century.

Keywords: Ottoman Period, Soup Kitchen, Charity, Architecture, Patronage, Power

İÇİNDEKİLER

GÜCÜ BESLEYEN MİMARLIK:OSMANLI İMARETLERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK i
YÖNERGEYE UYGUNLUK ii
KABUL ONAY iii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR iv
ÖZET vi
ABSTRACT viii
İÇİNDEKİLER x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ xiii
ÇİZİM ve ŞEKİL LİSTESİ xli
TABLO LİSTESİ xlv
KISALTMALAR xlvi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KAYNAKLAR 4
1.1.1.Döneminin Çağdaş Kaynakları: Vakfiyeler ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Belgeler 4
1.2. OSMANLI MİMARLIĞINA ÖZGÜ BİR YAPI TİPİ OLARAK İMARET 9
1.2.1. İmaret Kavramı Üzerine: Osmanlıdan Önce İmaret Var mıydı? İmaretlerin Ortaya Çıkışı 9
1.2.2. Türk, İslam ve Türk-İslam Devletlerinde Yemek Dağıtımı ve Sembolizmi 14
1.2.3. İmaret Kelimesi İle Tanımlanan Erken Osmanlı ve Batı Anadolu Beyliklerine Özgü Zaviyelerle-İmaret (Çorba Mutfağı) İlişkisi 38
1.3. İMARETHANE MİMARİSİ: ANA BÖLÜMLER 54
1.4. İMARETLERDE VERİLEN YEMEKLER 62

1.4.1. İmaretlerde Günlük Yemekler: Fodla ve Bir Tas Çorba 62

1.4.2.Önemli Günlere Özel Yemekler: Zerde, Dane, Aşure 67

İKİNCİ BÖLÜM

2. KATALOG 74

2.1. Bursa Yeşil İmaret 74

2.2. Bursa Muradiye İmareti 90

2.3.Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun) İmareti 111

2.4. Amasya II. Bayezid İmareti 126

2.5. Edirne II. Bayezid İmareti 152

2.6. İstanbul II. Bayezid İmareti 175

2.7. Eskişehir Kurşunlu İmareti 203

2.8. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti 215

2.9. Afyon Sincanlı, Sinan Paşa İmareti 241

2.10. Bozöyük Kasım Paşa İmareti 254

2.11. İstanbul Haseki İmareti 268

2.12. Şehzade İmareti 301

2.13. Kastamonu Yakup Ağa İmareti 329

2.14. İstanbul Süleymaniye İmareti 341

2.15.Karapınar Sultan Selim İmareti 374

2.16. Yenişehir Sinan Paşa İmareti 392

2.17. Payas Sokullu İmareti 410

2.18. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti 432

2.19. Üsküdar Atik Valide İmareti 453

2.20. Manisa Muradiye 480

2.21.Manisa-Gölmarmara Halime Hatun İmareti 489

2.22. Sultan Ahmed İmareti 505

2.23. Üsküdar Yeni Valide İmareti 537

2.24. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti 558

2.25. Ayasofya İmareti 577

2.26.Nuruosmaniye İmareti 607

2.27.Laleli İmareti 631

2.28.Eyüp Mihrişah Sultan İmareti 652

2.29. Bursa Hüdavendigar İmareti 676

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEĞERLENDİRME 689

3.1. PATRONAJ/BANİLER 695

3.2. İMARETLERİN KÜLLİYE İÇİNDE YERLEŞİMİ 704

3.2.1. Tabhane-İmaret-Kervansaray İlişkisi 705

3.2.2. İmaret-Medrese-Mektep İlişkisi 715

3.3. PLAN DEĞERLENDİRMESİ 720

3.3.1.Plan Biçimleri 721

3.3.2. İmareti Oluşturan Mekanlar ve Yüzyıllara Göre İmaret İçinde Dağılımları 735

3.3.2.1 Mekel 741

3.3.2.2. Mutfak 744

3.3.2.3. Fırın 752

3.3.2.4. Kiler 757

3.3.2.5. Ambar 759

3.3.2.6. Değirmen 759

3.3.2.7. Çeşmeler 763

3.4. Malzeme ve Teknik 764

3.5. Süsleme 764

SONUÇ 766

KAYNAKÇA..... 769

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fot.1.1. Lala Mustafa Paşa'nın İzmit'te Yöneticilere Ziyafet Vermesi 58
Fot.1.2. Sadrazam İbrahim Paşa'nın Sipahi ve Silahtarlara Verdiği Yemek 59
Fot.1.3. Surname-i Vehbi'den..... 59
Fo.1.4. Surname-i Vehbi'den..... 60
Fot.1.5. (1587-88) Hünername'den, Belen Külliyesi ve İmaretinde Yemek Hazırlanması 65
Fot.1.6. "Die groBherrliche Küche" Adlı 17. Yüzyıl Minyatürü 66
Fot.1.7. Surname-i Vehbi'de Levni'nin Resimlediği Çanak Yağması ve Çanaklar İçinde Görülen Zerde ve Pilav (Gül İrepoğlu'ndan) 68
Fot.2.1. Bursa Yeşil İmaret, Genel Görünüş 80
Fot.2.2. Bursa Yeşil İmaret, Güney Cephe..... 80
Fot.2.3. Bursa Yeşil İmaret, Kuzey Cephesi 81
Fot.2.4. Bursa Yeşil İmaret, Fırın ve Mutfak Bölümü 81
Fot.2.5. Bursa Yeşil İmaret- Fırın 82
Fot.2.6. BursaYeşil İmaret, Mutfak ve Kubbeleri..... 83
Fot.2.7. Bursa Yeşil İmaret Fırın, Depo Olarak Kullanılan Bölüm..... 83
Fot.2.8. Bursa Yeşil İmaret Fırın, Ocak 84
Fot.2.9. Bursa Yeşil İmaret, Mutfak Girişileri..... 85
Fot.2.10. Bursa Yeşil İmaret, Mutfak Giriş Kapısı..... 85
Fot.2.11. Bursa Yeşil İmaret, Çeşme 86
Fot.2.12. Bursa Yeşil İmaret, Mutfak Bölümünün Ahşap Taşıyıcılı Çatısı 87
Fot.2.13. Bursa Yeşil İmaret, Mutfaktan Mekele Geçişi Sağlayan Kapı..... 88
Fot.2.14. Bursa Yeşil İmaret, Batı Cephede Bulunan Mekel Kapısı..... 88
Fot.2.15. Bursa Yeşil İmaret, Mekelin Üst Örtüsü Yenilenmeden Önce..... 89
Fot.2.16. Bursa Yeşil İmaret, Mekel..... 89
Fot.2.17. Bursa Muradiye İmaretin Batı Cephe Ortasında Bulunan Giriş Kapısı 97
Fot.2.18. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Batı Cephesi 98
Fot.2.19. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Giriş Kapısı 98

Fot.2.20. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Kuzey Cephesinde Bulunan Erzak Saklama Kapları 99
Fot.2.21. Bursa Muradiye İmareti, Kilerde Bulunan Erzak Saklama Kapları..... 99
Fot.2.22. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Doğu Cephesi 100
Fot.2.23. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Batı Cephesi 100
Fot.2.24. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Güney-Batı Köşesinde Bulunan Ocak 101
Fot.2.25. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Kuzey Cephesi ve Çeşme..... 102
Fot.2.26. Bursa Muradiye İmareti, Fırında Bulunan Çeşme 103
Fot.2.27. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan ve Fırın Ocağının Yerine İnşa Edilmiş Orijinal Olmayan Ocak..... 103
Fot.2.28. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Kapatılan ve Nişe Dönüştürülen Ocak Ağzı 104
Fot.2.29. Bursa Muradiye İmareti, Doğu Cephede Bulunan Fırın Ocağının Bacası..... 104
Fot.2.30. Bursa Muradiye İmareti, Doğu Cephesi..... 106
Fot.2.31. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Doğu Cephesi..... 106
Fot.2.32. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Dikdörtgen Mekanın Üst Örtüsü 107
Fot.2.33. Bursa Muradiye İmareti, Mutfak Ocağı Olabileceği Düşünülen Açıklık 107
Fot.2.34. Bursa Muradiye İmareti, Mekel Giriş Kapıları..... 109
Fot.2.35. Bursa Muradiye İmareti, Günümüzde Mutfak Olarak Kullanılan ve Orijinalde Mekel Olduğu Tahmin Edilen Mekan 109
Fot.2.36. Bursa Muradiye İmareti, Günümüzde Mutfak Olarak Kullanılan ve Orijinalde Mekel Olduğu Tahmin Edilen Mekanın Batı Cephesi..... 110
Fot.2.37. Tokat Hatuniye İmareti, Restorasyon Çalışmaları Sonrası..... 113
Fot.2.38. Tokat Hatuniye İmareti, V.G.M.A'da Bulunan Tarihsiz Fotoğraf 114
Fot.2.39. Tokat Hatuniye İmareti, Güney Cephesi (V.G.M.A'dan) 114
Fot.2.40. Tokat Hatuniye İmareti, Batı Cephesi (V.G.M.A'dan)..... 115
Fot.2.41. Tokat Hatuniye İmareti, Güney Cephesi (V.G.M.A'dan) 115
Fot.2.42. Tokat Hatuniye İmareti, Kuzey Cephe ve Fırın Giriş Kapısı 119
Fot.2.43. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Doğu Cephesi 119

Fot.2.44. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Doğu Cephesi, Muhtemelen Fırın Ocaklarının Bulunduğu Alan 120
Fot.2.45. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Niş..... 120
Fot.2.46. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Güney Cephesi..... 121
Fot.2.47. Tokat Hatuniye İmareti, Mekel Batı Cephesi 122
Fot.2.48. Tokat Hatuniye İmareti, Mekel Üst Örtüsü 122
Fot.2.49. Tokat Hatuniye İmareti, Ahırın Güney ve Doğu Cepheleri 123
Fot.2.50. Tokat Hatuniye İmareti, Batı Cephesi 123
Fot.2.51. Tokat Hatuniye İmareti, Ahırın Güney Cephesi 124
Fot.2.52. Tokat Hatuniye İmareti, Ahırın Kuzey Cephesi ve Mekele Açılan Kapı 124
Fot.2.53. Tokat Hatuniye İmareti, Batı Cephede Bulunan Çeşme 125
Fot.2.54. Amasya II. Bayezid İmareti, 1939 Depreminden Sonra Revaklar, Mekel ve Mutfak Cephesi 132
Fot.2.55. Amasya II. Bayezid İmareti, 1939 Depreminin Ardından Yapılan Onarım Sırasında 132
Fot.2.56. Amasya II. Bayezid İmareti 1939 Depreminden Sonra Mutfağın İçi 136
Fot.2.57. Amasya II. Bayezid İmareti, 1939 Depreminden Sonra İmaretin Güney Cephesi 136
Fot.2.58. Amasya II. Bayezid Külliyesi Genel Görünüşü..... 137
Fot.2.59. Amasya II. Bayezid İmareti, Kuzey-Batı Cephesi 139
Fot.2.60. Amasya II. Bayezid İmareti, Kuzey-Batı Cephede Bulunan Revak 139
Fot.2.61. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekel Giriş Kapısı..... 140
Fot.2.62. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekel 141
Fot.2.63. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekelin Kuzey-Doğusunda Oluşturulan Oda 141
Fot.2.64. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfaktan Mekele Giriş Kapısı ve Güneyinde Bulunan Niş 142
Fot.2.65. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfak..... 143
Fot.2.66. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfak Güney Cephesi 143
Fot.2.67. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfakta Bulunan Ocağın Bacası..... 144
Fot.2.68. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfakta Bulunan Ocak ve Çeşme Nişi.... 145

Fot.2.69. Amasya II. Bayezid İmareti, Kilerin Üst Örtüsünde Kullanılan Gergiler 146
Fot.2.70. Amasya II. Bayezid İmareti, Kilerin Batı Cephesi 146
Fot.2.71. Amasya II. Bayezid İmareti, Kilerin Güney ve Doğu Cephesi 147
Fot.2.72. Amasya II. Bayezid İmareti, Fırın Olduğu Düşünülen Bölümün Batı Cephesi 148
Fot.2.73. Amasya II. Bayezid İmareti, Fırın Olduğu Düşünülen Bölümün Doğu Cephesi 149
Fot.2.74. Amasya II. Bayezid İmareti, Doğu Cephesi; Ahır, Fırın ve Kiler 149
Fot.2.75. Amasya II. Bayezid İmareti, Kuzey-Doğu Cephesi 150
Fot.2.76. Amasya II. Bayezid İmareti, Ahırın İçi 151
Fot. 2.77. Edirne II. Bayezid İmareti Mutfak-Mekel-Kiler ve Ahır-Fırın Blokları . 159
Fot.2.78. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahır ve Fırın 160
Fot.2.79. Edirne II. Bayezid İmareti Fırının Girişi 160
Fot.2.80. Edirne II. Bayezid İmareti Fırının Güney-Batı Cephesi 161
Fot.2.81. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Doğu Cephesi 162
Fot.2.82. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Kuzey Cephesinde Bulunan Ocaklar 163
Fot.2.83. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Hamurhanesi Restorasyon Öncesi ... 163
Fot.2.84. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Hamurhanesi 164
Fot.2.85. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahırın Girişi ve Fırının Hamurhanesi 165
Fot.2.86. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahırın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak ... 166
Fot.2.87. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahırın Güney Cephesi 166
Fot.2.88. Edirne II. Bayezid Külliyesi, Cami, Tabhane ve Yönetici Odası/Kiler ve Mutfağın Doğu Cepheleri 167
Fot.2.89. Edirne II. Bayezid İmareti-Mutfak, Mekel ve Kilerin Kuzey-Batı Cephesi 168
Fot.2.90. Edirne II. Bayezid İmareti, Mutfağın İç Avluya Bakan Güney Cephesi. 169
Fot.2.91. Edirne II. Bayezid İmareti, Mutfak 170
Fot.2.92. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekel 171
Fot.2.93. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekelin Güney-Doğu Cephesi 171
Fot.2.94. Edirne II. Bayezid İmareti, Güney-Batı Cephesi 172

Fot.2.95. Edirne II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasının Kuzey Cephesi ve İç Avlu 173
Fot.2.96. Edirne II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasından, Doğuda Odadaki Ocak..... 173
Fot.2.97. Edirne II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odası, Doğudaki Odanın Güney-Doğu Köşesi 174
Fot.2.98. İstanbul II. Bayezid İmareti, İmaretin Ahır Bölümünün 1883'de Kütüphaneye Dönüştürülmesi Sırasında Yenilenen Batı Cephesi..... 184
Fot.2.99. İstanbul II. Bayezid İmareti, Batı Cephesi..... 185
Fot.2.100. İstanbul II. Bayezid İmareti, Batı Cephede Bulunan Avlu Kapısı..... 185
Fot.2.101. İstanbul II. Bayezid İmareti Avlusu 186
Fot.2.102. İstanbul II. Bayezid İmareti, Avlunun Ortasında Bulunan Şadırvan 187
Fot.2.103. İstanbul II. Bayezid İmareti, Avlu Güney Cephesi 187
Fot.2.104. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasına Giriş Kapısı..... 189
Fot.2.105. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kilerin Güney-Batı Cephesi 189
Fot.2.106. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi 190
Fot.2.107. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasının İlk Bölümü..... 190
Fot.2.108. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırının Giriş Kapısı 191
Fot.2.109. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırının Güney-Doğu Cephesi 192
Fot.2.110. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırın Ocakları ve Hamurhaneye Çıkılan Merdivenler..... 192
Fot.2.111. İstanbul II. Bayezid İmareti, Doğu Cephesi, Fırın, Eyvan ve Mutfak 193
Fot.2.112. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırında Bulunan Hamurhane 194
Fot.2.113. İstanbul II. Bayezid İmareti, Avlunun Güney Doğusunda Bulunan Eyvan..... 194
Fot.2.114. İstanbul II. Bayezid İmareti, Tuvaletler..... 195
Fot.2.115. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfak Girişi 196
Fot.2.116. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfağın Kuzeyinde Bulunan Ocaklar 196
Fot.2.117. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfağın Doğusunda Bulunan Taşıyıcılar 198
Fot.2.118. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfakta Bulunan Ocakların Bacaları 198
Fot.2.119. İstanbul II. Bayezid İmareti Avlusu, Kuzey Cephede Bulunan Mekel... 199

Fot.2.120. İstanbul II. Bayezid İmareti Mekel Bölümü 200
Fot.2.121. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kervansaray/Ahır Bölümü 201
Fot.2.122. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kervansaray/Ahır'ın Doğu Cephesi..... 201
Fot.2.123. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Güney-Doğu Cephesi 208
Fot.2.124. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi 208
Fot.2.125. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Güney Cephesi 209
Fot.2.126. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Açıklığı 209
Fot.2.127. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Bacası..... 210
Fot.2.128. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Çeşme Nişi 211
Fot.2.129. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Batı Cephesi..... 212
Fot.2.130. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi ve Giriş Kapısı.... 213
Fot.2.131. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Kuzeyindeki Giriş Bölümü..... 213
Fot.2.132. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Güney Cephesi..... 214
Fot.2.133. Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi ve İmaretin Batı Cephesi..... 221
Fot.2.134. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Giriş Kapısı..... 221
Fot.2.135. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti'nin Önünde Bulunan Koridor..... 223
Fot.2.136. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Doğu Cephesi, Koridorda Bulunan Pencereler..... 223
Fot.2.137. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Mekelin Kuzey Cephesi 224
Fot.2.138. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekelde Bulunan Yemek Masası ve Oturma Sekileri 224
Fot.2.139. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekelle Mutfak Duvarı Arasına Açılmış Servis Penceresi 225
Fot.2.140. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfak Giriş Kapısı 226
Fot.2.141. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi..... 226
Fot.2.142. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan ve Mutfak Eşyalarının Saklandığı Düşünülen Mekan 227
Fot.2.143. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesi 228

Fot.2.144. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan İki Kubbeli Bölüm 228
Fot.2.145. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Köşesinde Bulunan Taştan Tekne 229
Fot.2.146. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Fırının Güney Cephesi 230
Fot.2.147. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Hamurhane 231
Fot.2.148. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Fırın Ocakları..... 231
Fot.2.149. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfak ve Fırında Bulunan Aydınlık Fenerleri ve Bacalar..... 232
Fot.2.150. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kiler ve Fırın Arasında Bulunan Eyvan 233
Fot.2.151. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kiler ve Fırın Arasında Bulunan Eyvanın Batı Cephesi 233
Fot.2.152. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi ve Bu Cephede Bulunun İkinci Bölümün Giriş Kapısı 234
Fot.2.153. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Kuzey ve Doğu Cepheleri 234
Fot.2.154. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Güneyinde Bulunan İkinci Bölüm 235
Fot.2.155. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinin Güney-Batısında Bulunan "L" Planlı Avlu (Tuba Bayram'dan)..... 236
Fot.2.156. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Güney-Batıda Bulunan "L" Planlı Avluya Açılan Koridor Kapısı (Tuba Bayram'dan)..... 236
Fot.2.157. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Güney-Batı Köşesi ve Kilerin Kubbesi..... 237
Fot.2.158. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, 1966 Yılı Restorasyonun Öncesi Mekel ve Doğuda Cephede Bulunan Koridor (V.G.M.A.'dan)..... 239
Fot.2.159. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, 1966 Yılı Restorasyonun Sonrası Mekel,Mutfak ve Doğuda Cephede Bulunan Koridor (V.G.M.A.'dan) . 239
Fot.2.160. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, 1966 Yılı Restorasyonun Sonrası Mutfak ve Fırının Üst Örtüsü ve Doğuda Cephede Bulunan Koridor (V.G.M.A.'dan)..... 240

Fot.2.161. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti Batı Cephesi..... 245
Fot.2.162. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güneyde Bulunan Bölümün Cephesi 246
Fot.2.163. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güneyde Bulunan Mekanın, Güney Cephesi 246
Fot.2.164. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güney Cephe 247
Fot.2.165. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güney-Doğu Cephesi..... 247
Fot.2.166. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Doğu Cephesi (V.G.M.A'den) 248
Fot.2.167. Seyit Battal Gazi Tekkesi, Fırını..... 249
Fot.2.168. Seyit Battal Gazi Tekkesi, Fırını, Ocak Açıklığı 249
Fot.2.169. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak ve Mekelin Arasında Bulunan Koridor..... 251
Fot.2.170. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak ve Mekelin Arasında Bulunan Koridorun Giriş Kapısı..... 251
Fot.2.171. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak Bölümü ve Ocakları..... 252
Fot.2.172. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak Bölümü Doğu Cephede Yer Alan Pencere 252
Fot.2.173. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi 253
Fot.2.174. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mekelin Güney Cephesi..... 253
Fot.2.175. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Kuzey Cephesi..... 254
Fot.2.176. Bozöyük Kasım Paşa İmareti..... 256
Fot.2.177. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekelin Doğu Cephede Bulunan Giriş Kapısı..... 259
Fot.2.178. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekelin Güney Cephesi 259
Fot.2.179. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekel ve Mutfağın Batı Cephesi 260
Fot.2.180. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekelin İçi..... 260
Fot.2.181. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfağın Doğu Cephesi..... 261
Fot.2.182. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesi..... 262
Fot.2.183. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak Açıklığı 262
Fot.2.184. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfakta Bulunan Ocağın Bacaları..... 263

Fot.2.185. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi 264
Fot.2.186. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi..... 264
Fot.2.187. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesi..... 265
Fot.2.188. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Güneyinde Kalan Bölümü 266
Fot.2.189. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak Açıklığı 266
Fot.2.190. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Batı Cephesi ve Muhdes Yapı 267
Fot.2.191. İstanbul Haseki İmareti, Kuzey-Batı Cephesi..... 278
Fot.2.192. İstanbul Haseki İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Avlu Kapısı..... 278
Fot.2.193. İmaret Avlu Kapısı ile İmaret İç Avlu Kapısı Arasında Kalan Yol ve Yolun İki Yanında Bulunan Duvarlar 1964 Restorasyonu Sonrası Çekilmiş Foto..... 279
Fot.2.194. İmaret Avlu Kapısı ile İmaret İç Avlu Kapısı Arasında Kalan Yol ve Yolun İki Yanında Bulunan Duvarlar 1964 Restorasyonu Öncesi Çekilmiş Foto..... 279
Fot.2.195. İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephede Bulunan Avlu Kapısı 280
Fot.2.196. İstanbul Haseki İmareti, Güney Cephesi ve Giriş Kapısı..... 281
Fot.2.197. İstanbul Haseki İmareti, Güney Cephede Bulunan Giriş Kapısı 281
Fot.2.198. İstanbul Haseki İmareti, Avlu Revakı 283
Fot.2.199. İstanbul Haseki İmareti, Avlu Revakı 283
Fot.2.200. İstanbul Haseki İmareti, Kilerin Güney Cephesi 284
Fot.2.201. İstanbul Haseki İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi..... 284
Fot.2.202. İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephesi..... 285
Fot.2.203. İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephede Bulunan ve Revaklı Avluya Açılan Koridorun Kapısı..... 286
Fot.2.204. İstanbul Haseki İmareti, Fırının Kuzey Cephesi..... 287
Fot.2.205. İstanbul Haseki İmareti, Fırın Hamurhanesi..... 288
Fot.2.206. İstanbul Haseki İmareti, Mutfak ve Fırının Kuzey Cephesi..... 288
Fot.2.207. İstanbul Haseki İmareti, Fırın Ocağı 289
Fot.2.208. İstanbul Haseki İmareti, Fırının Güney Cephesinde Bulunan Ocak ve Duvar Çeşmesi 290

Fot.2.209. İstanbul Haseki İmareti, Mutfağı Örten Büyük Kubbe 291
Fot.2.210. İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Günümüze Ulaşamamş Ocakların Bulunması Gereken Alan..... 291
Fot.2.211. İstanbul Haseki İmareti, Mutfak Kuzey Cephesinde Günümüze Ulaşamamış Ocaklarının Bulunması Gereken Alanın Üst Örtüsü, Bacalı-Kubbe..... 292
Fot.2.212. İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Güney-Batı Köşesi 292
Fot.2.213. İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocaklar ... 293
Fot.2.214. İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocakların Arasında Yer Alan Çeşme 293
Fot.2.215. İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi 294
Fot.2.216. İstanbul Haseki İmareti, 1964 Tarihli Restorasyon Dosyasından..... 295
Fot.2.217. İstanbul Haseki İmareti, 1938 Yılına Ait Tescil Dosyasından 295
Fot.2.218. İstanbul Haseki İmareti, Mekel..... 297
Fot.2.219. İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney-Batı Cephesi..... 297
Fot.2.220. İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney Bulunan İkinci Bölümü, Kuzey Cephesi ve Koridora Açılan Kapısı..... 298
Fot.2.221. İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney-Batı Cephesi, Giriş Kapıları .. 298
Fot.2.222. İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephede Bulunan ve Mekeli İkiye Bölen Koridor..... 299
Fot.2.223. İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney Cephe Girişi ve Darüşşifa..... 299
Fot.2.224. Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi ve İmareti, Kuzey-Batı Cephesi..... 307
Fot.2.225. Şehzade İmareti, Avlu ve Mekel Kuzey Cephesi..... 310
Fot.2.226. Şehzade Külliyesi İmaret, Kuzey Cephede bulunan Avlu Giriş Kapısı.. 310
Fot.2.227. Şehzade İmareti, İç Avlu Güney Cephesi..... 311
Fot.2.228. Şehzade İmareti, İç Avlu Kuzey Cephesi..... 311
Fot.2.229. Şehzade İmareti, Batı Cephesi, Kiler ve Fırın 312
Fot.2.230. Şehzade İmareti, Kileri..... 313
Fot.2.231. Şehzade İmareti, Kilerde Bulunan Erzak Sandığı ve Tekne..... 314
Fot.2.232. Şehzade İmareti, Kilerde Bulunan Seki ve Devşirme Erzak Sandığı..... 314

Fot.2.233. Şehzade İmareti, Kilerde Bulunan Devşirme Erzak Sandığı Üzerindeki Bezeme 315
Fot.2.234. Şehzade İmareti, Kiler İkinci Bölüm..... 315
Fot.2.235. Şehzade İmareti, Fırın 317
Fot.2.236. Şehzade İmareti, Hamurhane 317
Fot.2.237. Şehzade İmareti, Fırın Bacaları..... 318
Fot.2.238. Şehzade İmareti, Fırının Bacası 318
Fot.2.239. Şehzade İmareti, Fırının Batı Cephesinde Bulunan Ocak 319
Fot.2.240. Şehzade İmareti Batı Cephesi ile Sıbyan Mektebi Arasında Oluşan Koridor..... 320
Fot.2.241. Şehzade İmareti, Doğu Cephesi, Mutfak ve Mekel Bölümleri..... 321
Fot.2.242. Şehzade İmareti, Mutfakta Kubbeleri Taşıyan Ayak ve Kemerler..... 322
Fot.2.243. Şehzade İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak ve Servis Penceresi..... 322
Fot.2.244. Şehzade İmareti, Mutfağın Güney-Batı Köşesinde Bulunan Çeşme 323
Fot.2.245. Şehzade İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Ocaklar ve Çeşme 324
Fot.2.246. Şehzade İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Su Oluğu..... 324
Fot.2.247. Şehzade İmareti, Mutfak Ocaklarının Üst Örtüsü ve Bacaları 325
Fot.2.248. Şehzade İmareti, Mekel 326
Fot.2.249. Şehzade İmareti, Mekel Kuzey-Batı Köşesi..... 326
Fot.2.250. Şehzade İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi..... 327
Fot.2.251. Şehzade İmareti, Mekelin Doğusunda Bulunan Küçük Mekanın Cephesi ve İmaretin Kuzey-Doğu Kapısı 328
Fot.2.252. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Önünde Bulunan Revak..... 332
Fot.2.253. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Revak Üst Örtüsü 332
Fot.2.254. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Revakları..... 333
Fot.2.255. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mekel Batı Cephesi 334
Fot.2.256. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Mekelin Güney Cephesi ve Giriş Kapısı..... 334
Fot.2.257. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Mekelin Kuzey Cephesi 335

Fot.2.258. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Mekelin Güney Cephesi 335
Fot.2.259. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mutfak 336
Fot.2.260. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mutfakta Bulunan Ocak..... 337
Fot.2.261. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Kilerin Kuzey Cephesi 338
Fot.2.262. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Kilerin Güney Cephesi 338
Fot.2.263. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Fırının Güney Cephesi..... 339
Fot.2.264. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Ocaklar..... 339
Fot.2.265. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Fırının Doğu Cephesi 340
Fot.2.266. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Kuzey Cephesi 340
Fot.2.267. Süleymaniye İmareti, Tabhane ve İmaretin Kuzey Cepheleri ve Bu İki Bölüm Arasında Bulunan Koridorun Kapısı 348
Fot.2.268. Süleymaniye İmareti; Tabhane, İmaret ve Darüşşifanın Bulunduğu Kuzey Cephe..... 349
Fot.2.269. Süleymaniye İmareti, Darüşşifa ile İmaret Arasında Kalan Yol 349
Fot.2.270. Süleymaniye İmareti, Güney Cephesi..... 350
Fot.2.271. Süleymaniye İmareti, Güney Cephesi Avlu Kapısı 350
Fot.2.272. Süleymaniye İmareti, Güney Cephesi, Mekele ve Mutfak Avlusuna Açılan Kapılar 351
Fot.2.273. Süleymaniye İmareti, Doğusunda Bulunan Avlu Girişi..... 352
Fot.2.274. Süleymaniye İmareti, Doğuda Bulunan Avlunun Ortasında Yer Alan Şadırvan..... 352
Fot.2.275. Süleymaniye İmareti, Güney Doğu Cephesi, Kiler ve Kilerin Önünde Bulunan Değirmen ve Erzak Sandığı..... 353
Fot.2.276. Süleymaniye İmareti, Kilerin Önünde Bulunan Değirmen 354
Fot.2.277. Süleymaniye İmareti, Kilerin Önünde Bulunan Erzak Sandığı..... 355
Fot.2.278. Süleymaniye İmareti, Fırının Kuzey Cephesi..... 356
Fot.2.279. Süleymaniye İmareti, Fırının Girişinde Bulunan Bölüm ve Üst Örtüsü . 356
Fot.2.280. Süleymaniye İmareti, Fırının Kuzey-Doğusunda Bulunan Kubbe 357
Fot.2.281. Süleymaniye İmareti, Hamurhanenin Kuzey-Doğu Cephesi..... 357

Fot.2.282. Süleymaniye İmareti, Doğu Cephenin Güneyinde Bulunan Fırın Ocağı ve Hamurhane Kapısı 358
Fot.2.283. Süleymaniye İmareti, Doğu Cephenin Kuzeyinde Bulunan Fırın Ocağı 358
Fot.2.284. Süleymaniye İmareti, Fırının Güney Cephesi 359
Fot.2.285. Süleymaniye İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Kiler/Ambarın Batı Cephesi 360
Fot.2.286. Süleymaniye İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Kiler/Ambarın Doğu Cephesi 360
Fot.2.287. Süleymaniye İmareti, Mekelin Kuzey Cephesinde Bulunan Servis Penceresi 361
Fot.2.288. Süleymaniye İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi 362
Fot.2.289. Süleymaniye İmareti, Mekelin Güney Cephesi 362
Fot.2.290. Süleymaniye İmareti, Mekelin Batı Cephesi 363
Fot.2.291. Süleymaniye İmareti, Batı Cephesinde Mutfağın Önünde Yer Alan Avlu 364
Fot.2.292. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Alt Katı 365
Fot.2.293. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Alt Katına Giriş Kapısı 365
Fot.2.294. Süleymaniye İmareti, Mutfak Güney Cephesi 366
Fot.2.295. Süleymaniye İmareti, Mutfakta Bulunan Çeşme 366
Fot.2.296. Süleymaniye İmareti, Mutfak Çeşmesine Su Taşıyan Künk 367
Fot.2.297. Süleymaniye İmareti, Mutfak 368
Fot.2.298. Süleymaniye İmareti, Mutfak Güney Cephede Bulunan Ocaklar 368
Fot.2.299. Süleymaniye İmareti, Mutfakla Kiler Arasında Bulunan Geçiş Koridorunun Girişi 370
Fot.2.300. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzeyinde Kalan Bölüm, Batı Cephesi 370
Fot.2.301. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzeyinde Kalan Bölüm, Doğu Cephesi 371
Fot.2.302. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi ve Aydınlık Fenerleri .. 371
Fot.2.303. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Köşesi 372
Fot.2.304. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan Servis Penceresi 372

Fot.2.305. Karapınar Sultan Selim İmareti, Caminin Kuzey-Batısında Bulunan Yapılar 380
Fot.2.306. Karapınar Sultan Selim İmareti, Caminin Kuzeyinde Bulunan Yapılar ve İmaretin Mutfağının Yerinde Bulunan Yapı (V.G.M.A'dan)..... 380
Fot.2.307. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Temel İzleri..... 381
Fot.2.308. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Batı Cephesi..... 382
Fot.2.309. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Güney Cephesi..... 383
Fot.2.310. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Güney-Batı Cephesi 383
Fot.2.311. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Giriş Kapısı..... 384
Fot.2.312. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Cephesi 385
Fot.2.313. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın batısında Tonoz Örtülü Bölüm 385
Fot.2.314. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Batı Cephesi..... 386
Fot.2.315. Karapınar Sultan Selim İmareti Kuzey Cephede Bulunan Mekanlar..... 387
Fot.2.316. Karapınar Sultan Selim İmareti Kuzey Cephede Bulunan Mekanlar..... 387
Fot.2.317. Karapınar Sultan Selim İmareti, Kuzey-Batı Cephedeki Odada Bulunan Ocak..... 388
Fot.2.318. Karapınar Sultan Selim İmareti, Kuzey-Doğu Cephedeki Odanın Doğu Cephesi 388
Fot.2.319. Karapınar Sultan Selim İmareti, Kuzey-Doğu Cephedeki Odanın Batı Cephesi 389
Fot.2.320. Karapınar Sultan Selim İmaretinin, Kuzey-Doğusu ve Kervansaray Giriş Kapısı..... 389
Fot.2.321. Karapınar Sultan Selim Külliyesi Tabhanelerin Doğu Cephesi 391
Fot.2.322. Karapınar Sultan Selim Külliyesi Tabhanelerin Kuzey Cephesi..... 391
Fot.2.323. Yenişehir Sinan Paşa İmareti ve Batıda Bulunan Tabhane Hücreleri..... 398
Fot.2.324. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Kuzey Cephesi ve Doğu Cepheye Devam Eden Külliye Duvarı..... 399
Fot.2.325. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının Batı Cephesi..... 399
Fot.2.326. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının Güney Cephesi..... 400
Fot.2.327. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının ve Mutfağın Güney Cephesi..... 400

Fot.2.328. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesi..... 401
Fot.2.329. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan Giriş 402
Fot.2.330. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfak Giriş Kapısı 403
Fot.2.331. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfak Kuzey Cephesinde Bulunan Niş. 403
Fot.2.332. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesi 404
Fot.2.333. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Ocak..... 404
Fot.2.334. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfakta Bulunan Ocağın Bacası ve Kubbelerdeki Aydınlık Feneri 405
Fot.2.335. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesini Bölen ve Orijinal Olmayan Duvar ve Batıda Kalan Bölümün Girişi 406
Fot.2.336. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak..... 406
Fot.2.337. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mekelin Batı Cephesi..... 407
Fot.2.338. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mekelin Doğu Cephesi 408
Fot.2.339. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi..... 408
Fot.2.340. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Kilerin Kuzey-Batı Köşesi 409
Fot.2.341. Payas Sokullu Kervansarayı ve Güneyinde Bulunan Çift Avlulu İmaret..... 416
Fot.2.342. Payas Sokullu İmareti, Kervansaraydan İmarete Giriş Kapısı ve Koridoru..... 416
Fot.2.343. Payas Sokullu İmareti, Avlunun Güney Cephesi..... 418
Fot.2.344. Payas Sokullu İmareti, Avlunun Kuzey Cephesi 419
Fot.2.345. Payas Sokullu İmareti, Avlunun Batı Cephesinde Mekel ve Mutfağın Önünde Bulunan Revaklar..... 419
Fot.2.346. Payas Sokullu İmareti, Mekelin Avluya Açılan Doğu Cephesi..... 420
Fot.2.347. Payas Sokullu İmareti, Mekelin Batı Cephesi 421
Fot.2.348. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Giriş Kapıları 421

Fot.2.349. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak Nişleri 422
Fot.2.350. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Nişleri 423
Fot.2.351. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Güney Cephesi 423
Fot.2.352. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Doğu Cephesi 424
Fot.2.353. Payas Sokullu İmaretin Doğu Cephesi 425
Fot.2.354. Payas Sokullu İmaretin Fırının Batı Cephesi 426
Fot.2.355. Payas Sokullu İmaretin Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Ocak 426
Fot.2.356. Payas Sokullu İmaretin Fırının Güney Cephesinde Bulunan Açıklık 427
Fot.2.357. Payas Sokullu İmareti Avlular Arasında Bulunan Geçiş Koridoru 427
Fot.2.358. Payas Sokullu İmareti Kilerin Batı Cephesi 428
Fot.2.359. Payas Sokullu İmareti Kilerin Güney-Doğu Cephesi 429
Fot.2.360. Payas Sokullu İmareti Doğu Cephedeki İkinci Avlu ve Fırın/Kiler Cephesi 429
Fot.2.361. Payas Sokullu İmareti Doğu Cephedeki İkinci Avlu ve Kapatılmış Giriş Kapısı 430
Fot.2.362. Payas Sokullu İmareti, Güney Cephesi 430
Fot.2.363. Payas Sokullu İmareti Doğu Cephedeki İkinci Avluda Bulunan Değirmen Taşları 431
Fot.2.364. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu Batı Cephesi 437
Fot.2.365. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu ve Külliyenin Batı Cephesinde Bulunan Avlu Kapısı 438
Fot.2.366. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu Kuzey Cephesi ve Üst Örtü 438
Fot.2.367. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu İçinden 439
Fot.2.368. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu Güney Cephesi 439
Fot.2.369. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfak ve Kiler 440
Fot.2.370. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesi ve Batı Cephede Bulunan Ocak 441
Fot.2.371. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Giriş Kapısı 442

Fot.2.372. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Giriş Kapısı 1962 Restorasyonu Öncesi 442
Fot.2.373. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocaklar..... 443
Fot.2.374. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesi, Bacaları ve Külliyenin Avlu Kapısı..... 444
Fot.2.375. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Cephesi..... 444
Fot.2.376. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Doğu Cephesi 445
Fot.2.377. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi..... 445
Fot.2.378. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak..... 446
Fot.2.379. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey Cephede Bulunan ve Odunluk Mekanları ve Arastanın Cami Avlusuna Açılan Eyvan Biçimli Kapısı.. 447
Fot.2.380. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey Cephede Bulunan ve Odunluk Olduğu Düşünülen Mekan (Camekanla Kapatılmadan Önce)..... 447
Fot.2.381. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey Cephede Bulunan ve Odunluk Olduğu Düşünülen Mekanın 1962 Restorasyonu Öncesi..... 448
Fot.2.382. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey-Doğu Cephede Bulunan Fırın . 449
Fot.2.383. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesi..... 449
Fot.2.384. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırın Ocağı..... 450
Fot.2.385. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırın Ocağı..... 451
Fot.2.386. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Yer Alan ve Çatıda Baca ile Devam Eden Açıklık..... 451
Fot.2.387. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu, Avlu Kapısı ve Mutfak Üst Örtüsü..... 452
Fot.2.388. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfak ve Kiler'in Üst Örtüsü 453
Fot.2.390. Atik Valide Külliyesi, Tabhane ve İmaretin Arasında Bulunan Ortak Avlu 462
Fot.2.391. Atik Valide İmareti İç Avlusu ve Avlu Giriş Kapısı..... 465
Fot.2.392. Atik Valide İmareti Fırını 466
Fot.2.393. Atik Valide İmareti, Orijinalde Fırın Ocaklarının Bulunduğu Yer..... 466

Fot.2.394. Atik Valide İmareti, Fırının Doğu Cephesi 467
Fot.2.395. Atik Valide İmareti, Fırının Batı Cephesi ve Kaldırılmış Ocağın İzi 468
Fot.2.396. Atik Valide İmareti, Güney-Batı Köşede Bulunan Mutfak 468
Fot.2.397. Atik Valide İmareti, Mutfağın Batı Cephesi 469
Fot.2.398. Atik Valide İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan ve Kapatılmış Pencere 469
Fot.2.399. Atik Valide İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Yaşmaklı Ocağın Yeri 470
Fot.2.400. Atik Valide İmareti, Mutfağın Güney-Batı Köşesinde Bulunan Mekan ve Güney Cephede Bulunan Yaşmaklı Ocağın Yeri 470
Fot.2.401. Atik Valide İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan ve Arka Bahçeye Açılan Kapı 471
Fot.2.402. Atik Valide İmareti, Mutfak ve Fırının Batı Cephesinde Bulunan Bahçe, Odunluk 472
Fot.2.403. Atik Valide İmareti, Mekel 473
Fot.2.404. Atik Valide İmareti, Mekelin Doğu Cephesi 474
Fot.2.405. Atik Valide İmareti, Mekelin Batı Cephesi 474
Fot.2.406. Atik Valide İmareti, Kiler 475
Fot.2.407. Atik Valide İmareti, Kilerin Güney Cephesinde Bulunan Ocak 475
Fot.2.408. Atik Valide İmareti, Kilerle Ambar Arasında Kalan Mekan 477
Fot.2.409. Atik Valide İmareti, Doğu Cephesi Kiler ve Ambar 477
Fot.2.410. Atik Valide İmareti, Ambarın Doğusunda Kalan Tonozlu Bölüm 478
Fot.2.411. Atik Valide İmareti, Ambarın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Nişi 478
Fot.2.412. Manisa Muradiye Külliyesi, Medrese ile İmaretin Ortak Avlusuna Giriş, Kuzey Cephe 482
Fot.2.413. Manisa Muradiye İmareti, İmaretle Medrese Arasında Kalan Külliye Kapısı (Avludan) 482
Fot.2.414. Manisa Muradiye İmareti, İmaretle-Medrese Arasında Kalan Külliye Kapısı ile İmaretten Doğrudan Dışarı Ulaşılan Kapı 483
Fot.2.415. Manisa Muradiye İmareti Güney Cephesi ve İmaret Kapısı 483
Fot.2.416. Manisa Muradiye İmareti, Avlu Revakı 484

Fot.2.417. Manisa Muradiye İmareti, Avlunun Ortasında Bulunan Şadırvan..... 485
Fot.2.418. Manisa Muradiye İmareti, Demir Lokma Şebekeli Pencere..... 485
Fot.2.419. Manisa Muradiye İmareti, Kuzey-Doğu Köşede Bulunan Mutfağın Üst Örtüsü 487
Fot.2.420. Manisa Muradiye İmareti, Mutfağın Doğu Cephesi-Fırın Olduğu Düşünülen Bölüm..... 488
Fot.2.421. Manisa Muradiye İmareti, İmaretin Kuzey Cephesi 488
Fot.2.422. Manisa Muradiye İmareti, İmaretin Güney Cephesi..... 489
Fot.2.423. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Avlu Giriş Cephesi..... 494
Fot.2.424. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Avlu Girişinin Güneyinde Bulunan Çeşme 495
Fot.2.425. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Avlu giriş Kapısı, Kapının Üzerinde Bulunan Kahvehane ve Dükkanlar..... 495
Fot.2.426. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Günümüze Ulaşan Mekanlar 496
Fot.2.427. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephenin Batısında Bulunan İlk Mekanın Girişi 497
Fot.2.428. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephede Bulunan Odalar Arasında Açılan Kapı 497
Fot.2.429. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephede Bulunan Odanın Güney Cephesi 498
Fot.2.430. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güneyde Bulunan İkinci Odanın Kuzey Cephesi 499
Fot.2.431. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güneyde Bulunan İkinci Odanın Batı Cephesi 499
Fot.2.432. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephesi..... 500
Fot.2.433. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanının Girişi..... 500
Fot.2.434. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanının Kuzey Cephesi 501
Fot.2.435. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanın Güney Cephesi 501

Fot.2.436. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanın Doğu Cephesi 502
Fot.2.437. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Doğu Cephesi 502
Fot.2.438. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Tonoz Örtülü Bir Mekanla Devam Ettiği Düşünülen Mutfağın Kuzey Cephesi 505
Fot.2.439. Sultan Ahmed İmareti Yapıları ve Hipodrom 512
Fot.2.440. At Meydanı ve Sultan Ahmed İmareti Yapıları, (Gustave Schlumberger'den) 514
Fot.2.441. Sultan Ahmed İmareti, Kilerin Doğu Cephesi ve Giriş Kapısı 515
Fot.2.442. Sultan Ahmed İmareti, Kilerin Kuzeyinde Kalan Bölüm 516
Fot.2.443. Sultan Ahmed İmareti, Kiler 516
Fot.2.444. Sultan Ahmed İmareti, Kilerin Güneyinde Kalan Bölümü 517
Fot.2.445. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Güney-Batısı ve Mutfağın Güneyine Eklenen Yapılar ve Yemek Salonu 517
Fot.2.446. Sultan Ahmed İmareti, Yapıları Arasına Ek Binalar İnşa Edilmeden Önceki Hali (Encümen Arşivi'nde Bulunan 1945 Tarihli Fotoğraf) 518
Fot.2.447. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Güney Cephesi 519
Fot.2.448. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Batı Cephesinde Bulunan Yapı ve Fırının Batı Cephe Duvarı 519
Fot.2.449. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Doğu Cephesinin Kuzeyinde Bulunan Ocak Açıklığı 520
Fot.2.450. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Doğu Cephesinin Güney tarafında bulunan ve Kapatılmış Olan Ocak İzi ile Üst Kata Çıkış Merdivenlerinin Bulunduğu Mahal 521
Fot.2.451. Sultan Ahmed İmareti, Fırın Bacası 521
Fot.2.452. Sultan Ahmed İmareti, Fırın Bacası ve Üst Örtü 522
Fot.2.453. Sultan Ahmed İmareti, Fırın Üst Örtüsünü Taşıyan Kemerler 522
Fot.2.454. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Güney-Batı Cephesi Orijinal Girişi 523
Fot.2.455. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Güney Cephesi 524
Fot.2.456. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Batı Cephesi Giriş Kapısı ve Pencereler 525

Fot.2.457. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Güney-Doğusu 526
Fot.2.458. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi, Ocak Açıklıkları ve Bacalar 526
Fot.2.459. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi Bacaların Oturduğu Dikdörtgen Birimler 527
Fot.2.460. Sultan Ahmed İmareti, Mutfak Bacaları..... 527
Fot.2.461. Sultan Ahmed İmaretin Kuzey Cephesi 528
Fot.2.462. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan Duvar Bakiyesi ve Mutfakla Mekel Arasında Bulunan Duvar 529
Fot.2.463. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Güney-Doğu Cephesi 529
Fot.2.464. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesi..... 530
Fot.2.465. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesi Üst Kat Pencereleri..... 531
Fot.2.466. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesi Giriş Kapısının Önünde Oluşan Bölüm 532
Fot.2.467. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin İçinde Bölünerek Elde Edilen Dersliklerden..... 532
Fot.2.468. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Batı Cephesinde Bulunan Giriş Kapısı 533
Fot.2.469. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Üst Örtülerinden..... 533
Fot.2.470. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesinde Oluşturulan Mescit Bölümü 534
Fot.2.471. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Batı Cephesi 535
Fot.2.472. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi..... 536
Fot.2.473. Sultan Ahmed İmareti, İmaretin ve Darüşşifanın Güney Cephesinde Bulunan İki Katlı Yapı 536
Fot.2.474. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Genel Görünüş..... 542
Fot.2.475. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Güney-Batı Köşede Bulunan Çeşme 542
Fot.2.476. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Güney Cephe 545
Fot.2.477. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avlu Doğu Cephesi Yenilenmeden Önce..... 545
Fot.2.478. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avlunun Doğu Cephe Kapısı ve Cephesi 546
Fot.2.479. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avlu Batı Cephe Kapısı 546

Fot.2.480. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Kiler/Yönetici Odası Dışarıdan Görünüş 547
Fot.2.481. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Dükkan ve Kiler/Yönetici Odasının Avludan Görünüşü 547
Fot.2.482. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mutfak Cephesi, Tuvalet ve Koridor 549
Fot.2.483. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Koridor/Eyvan 550
Fot.2.484. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mutfak/Aşhane Girişi 550
Fot.2.485. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mutfak 551
Fot.2.486. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Fırın Bölümü, Güney Cephe 552
Fot.2.487. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Fırın 553
Fot.2.488. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Fırın Ocak Detayı 553
Fot.2.489. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel Kuzey Cephesi 554
Fot.2.490. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel'in Güney Cephesi ve Giriş Kapısı 555
Fot.2.491. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel'in Kuzey Cephesi 555
Fot.2.492. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel'in Batı Cephesi 556
Fot.2.493. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avluda Bulunan Değirmen Taşı 557
Fot.2.494. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Sıbyan Mektebi, İmaret, Medrese ve Cami 561
Fot.2.495. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Avlu Giriş Kapısı ve Kitabe 565
Fot.2.496. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Mutfak/Fırın 566
Fot.2.497. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Mutfak/Fırın Giriş Kapısı 566
Fot.2.498. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Mutfak/Fırın Batı Cephesi, Hamurhane Kapısı ve Fırın Ocak Açıklığı 568
Fot.2.499. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Hamurhane Güney Cephesi 568
Fot.2.500. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Hamurhane Kuzey Cephesi 569
Fot.2.501. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Fırının Ocak Açıklığı 569
Fot.2.502. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mutfak/Fırının Doğu Cephesi ve Bu Cephede Bulunan Niş 570
Fot.2.503. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi ve Giriş Kapısı 571

Fot.2.504. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi ve Mutfak/Fırınla Aynı Yükseklikle Sonlanan Perde Duvar 571
Fot.2.505. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Kilerin İçinden 572
Fot.2.507. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekel Girişi 573
Fot.2.508. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi 574
Fot.2.509. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekelin Doğu Cephesi..... 574
Fot.2.510. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Doğu Cephesi, Avlu Kapısı ve Mekelde Bulunan Pencereler 575
Fot.2.511. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Ambarın Güney-Batı Cephesi (V.G.M.A.'dan)..... 576
Fot.2.512. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Ambarın Güney-Batı Cephesi (V.G.M.A.'dan)..... 576
Fot.2.513. Ayasofya İmareti Avlu Taç Kapısı, Yola Bakan Cephede Bulunan Kitabe..... 582
Fot.2.514. Ayasofya İmareti Saçak altı bezemelerinin önceki hali, G. Berggren'in 1880 Tarihli Fotoğrafı 585
Fot.2.515. Ayasofya İmareti, Avlu Taç Kapısı- Meydana Bakan Cephe..... 585
Fot.2.516. Ayasofya İmareti Kuzey-Doğu Köşede Bulunan Avlu Taç Kapısı - Avluya Bakan Cephe 586
Fot.2.517. Ayasofya İmareti Kuzey-Doğu Köşede Bulunan Avlu Taç Kapısı, Avluya Bakan Cephede Bulunun Kitabe 586
Fot.2.518. Ayasofya İmareti, Batı Cephede Bulunan Avlu Kapısı..... 587
Fot.2.519. Ayasofya İmareti, Mekelin Doğu Cephesinde Bulunan Giriş Kapısı 589
Fot.2.520. Ayasofya İmareti, Mekelin İçi 589
Fot.2.521. Ayasofya İmareti, Mutfak-Aşhane..... 590
Fot.2.522. Ayasofya İmareti, Mutfakta Bulunan Ocak..... 591
Fot.2.523. Topkapı Sarayında Bulunan Kazanlar..... 592
Fot.2.524. Ayasofya İmareti, Mutfakta Bulunan Tekne 592
Fot.2.525. Ayasofya İmareti, Mutfak Servis Penceresi ve Seki..... 593
Fot.2.526. Ayasofya İmareti, Ekmek Fırını..... 594
Fot.2.527. Ayasofya İmareti, Fırın Ocakları 594

Fot.2.528. Ayasofya İmareti, Fırın Bölümü Hamurhanesi..... 595
Fot.2.529. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Yapı..... 596
Fot.2.530. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Yapı, İçerden Görünüş..... 596
Fot.2.531. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Hazine Dairesi ... 597
Fot.2.532. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Hazine Dairesi, İçerden Görünüm..... 598
Fot.2.533. Ayasofya İmareti, Güney Cephede Bulunan Çeşme..... 598
Fot.2.534. Ayasofya İmareti, Güney Cephede Bulunan Oda..... 599
Fot.2.535. Ayasofya İmareti, Güney Cephede Bulunan Odanın İçerden Görünümü600
Fot.2.536. Ayasofya İmareti, Fossati Albümünde Bulunan Çizim,..... 601
Fot.2.537. Ayasofya İmareti, Fossati Albümünde Bulunan Çizim, 19. Yüzyılın İkinci Yarısı (Sema Doğan'dan) 603
Fot.2.538. Ayasofya İmareti, Alman Arkeoloji Enstitüsünde Bulunan Tarihsiz Fotoğraf..... 603
Fot.2.539. Bab-ı Hümayun Meydanı, W. Henry Bartlett 1838 (M. Sevim'den)..... 604
Fot.2.540. İmaret Kapısında Yemek Sırası Oluşturmuş İnsanlar..... 605
Fot.2.541. İstanbul Nuruosmaniye İmareti ve Medresesi 616
Fot.2.542. İstanbul Nuruosmaniye İmareti ve Medresesi Kuzey Cephesi..... 616
Fot.2.543. İstanbul Nuruosmaniye İmareti Güney Cephesi, Fırın ve Mutfak Girişi 617
Fot.2.544. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Kuzey Cephesi 618
Fot.2.545. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Giriş Revakında Bulunan Kubbe 619
Fot.2.546. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Yönetici Odası Giriş Kapısı..... 619
Fot.2.547. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Kilerin Girişi620
Fot.2.548. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Avlunun Doğu Cephesi ve Medrese Bacaları..... 621
Fot.2.549. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırının Giriş Kapısında Bulunan Kitabe..... 621
Fot.2.550. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Güney Cephesi Mutfak ve Fırın Bacaları..... 623
Fot.2.551. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırın Bölümü..... 623

Fot.2.552. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırın Bölümü, Mescit Olarak Kullanılan Oda 624
Fot.2.553. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırın Bölümü, Medreseye Geçiş Koridoru..... 624
Fot.2.554. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfak Giriş Kapısında Bulunan Kitabe..... 625
Fot.2.555. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfağı Bölen Ayak ve Kemerler..... 626
Fot.2.556. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfak 626
Fot.2.557. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfak Bacası ve Aydınlık Feneri 627
Fot.2.558. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfağın Ön Bölümü 628
Fot.2.559. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Batı Cephe-Mekel Cephesi 628
Fot.2.560. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mekel Giriş Kapısı ve Kitabe..... 629
Fot.2.561. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mekel-Yemek Salonu 630
Fot.2.562. İstanbul Laleli İmareti, Güney Cephesi..... 637
Fot.2.563. İstanbul Laleli İmareti, Güney Cephe-Giriş Kapısı 638
Fot.2.564. İstanbul Laleli İmareti, Avlu..... 639
Fot.2.565. İstanbul Laleli İmareti, Avlu Revakı Güney Cephe..... 640
Fot.2.566. İstanbul Laleli İmareti, Avlu Revakı Doğu Cephe..... 640
Fot.2.567. İstanbul Laleli İmareti, Fırın Bölümünde Bulunan Koridor..... 641
Fot.2.568. İstanbul Laleli İmareti, Güney-Batı Cephesi 641
Fot.2.569. İstanbul Laleli İmareti, Hamurhane..... 642
Fot.2.570. İstanbul Laleli İmareti, Fırın Bölümü..... 643
Fot.2.571. İstanbul Laleli İmareti, Fırın Bölümü Ocaklar 644
Fot.2.572. İstanbul Laleli İmareti, Fırının Avluya Bakan Cephesi..... 644
Fot.2.573. İstanbul Laleli İmareti, Mutfağın Girişi ve Üst Örtüsü 645
Fot.2.574. İstanbul Laleli İmareti, Mutfak Bölümü..... 646
Fot.2.575. İstanbul Laleli İmareti, Mutfak Kuzey Cephesi..... 647
Fot.2.576. İstanbul Laleli İmareti, Mutfakta Bulunan Servis Penceresi 647
Fot.2.577. İstanbul Laleli İmareti, Mekel..... 648
Fot.2.578. İstanbul Laleli İmareti, Kuzey Cephesi Mutfak ve Mekel Pencereleri ... 649

Fot.2.579. İstanbul Laleli İmareti, Doğu Cephesi..... 650
Fot.2.580. İstanbul Laleli İmareti, Doğu Cephede Bulunan Kiler..... 650
Fot.2.581. İstanbul Laleli İmareti, Kilerin Güney Cephesi..... 651
Fot.2.582. İstanbul Laleli İmareti, Avlu Duvarı, Üst Kat Revakı ve Yönetici Odası652
Fot.2.583. Eyüp Sırtlarından İmaretin Görünüşü, 1933Tarihli Fotoğraf, Encümen Arşivi'nden 656
Fot.2.584. Eyüp Mihrişah Türbesi ve İmaret Kapıları ile Avlu Duvarı..... 656
Fot.2.585. İmaretin Avlu Kapısı ve Sebil, 1935 Tarihli Fotoğraf, Encümen Arşivi'nden 657
Fot.2.586. Eyüp Mihrişah İmareti, Taç Kapının İmarete Bakan Cephesi..... 661
Fot.2.587. Eyüp Mihrişah İmareti-Fırın, Mutfak ve Yemek Salonu Güney Cephesi663
Fot.2.588. Eyüp Mihrişah İmareti, Mutfak Girişi..... 663
Fot.2.589. Eyüp Mihrişah İmareti, Mutfak 664
Fot.2.590. Eyüp Mihrişah İmareti, Mutfak Ocak Bölümü 664
Fot.2.591. İmaretin Kuzey Cephesini Gösteren 1935 Tarihli Fotoğraf, Encümen Arşivi'nden 665
Fot.2.592. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Kapısı 666
Fot.2.593. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Kuzey-Batı Cephesi 666
Fot.2.594. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Ocakları..... 667
Fot.2.595. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Ocak Açıklığı..... 667
Fot.2.596. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırında Bulunan ve Depo Olarak Kullanılan Hamurhane..... 668
Fot.2.597. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırında Bulunan Ocak..... 669
Fot.2.598. Eyüp Mihrişah İmareti, Kuzey Cephesi, Fırın ve Fırının Arkasında Bulunan Yapı 669
Fot.2.599. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekel Giriş Kapısı 670
Fot.2.600. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekel Kuzey Cephesi..... 671
Fot.2.601. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekel Batı Cephesi 671
Fot.2.602. Eyüp Mihrişah İmareti, Batı Cephe Mekanlarının Türbeye Bakan Cephesi ve Revaklar 672

Fot.2.603. Eyüp Mihrişah İmareti, Batı Cephe Mekanlarının Önünde Bulunan Revak 673
Fot.2.604. Eyüp Mihrişah İmareti, Kuzey-Doğu Köşesi..... 674
Fot.2.605. Eyüp Mihrişah İmareti, Doğu Cephede Bulunan Odalardan Biri..... 674
Fot.2.606. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kuzey-Batı Cephesi 680
Fot.2.607. Bursa Hüdavendigar İmareti, Doğu Cephesi 680
Fot.2.608. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kilerin Güney Cephesi..... 681
Fot.2.609. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi..... 681
Fot.2.610. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kilerin Güney-Batı Cepheleri 682
Fot.2.611. Bursa Hüdavendigar İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Kapı.. 682
Fot.2.612. Bursa Hüdavendigar İmareti, Fırın Ocağı 683
Fot.2.613. Bursa Hüdavendigar İmareti, Fırının Kuzey Cephesi 684
Fot.2.614. Bursa Hüdavendigar İmareti, Orijinalitesini Yitirmiş Mutfağın Yerine İnşa Edilen Odalardan..... 685
Fot.2.615. Bursa Hüdavendigar İmareti, Orijinalitesini Yitirmiş Mutfağın Yerine İnşa Edilen Odalardan..... 685
Fot.2.616. Bursa Hüdavendigar İmareti, Mutfağın doğu Cephesinde Bulunan Giriş Kapısı..... 686
Fot.2.617. Bursa Hüdavendigar İmareti, Doğu Cephesi (V.G.M.A.'dan) 687
Fot.2.618. Bursa Hüdavendigar İmareti, Doğu Cephesi (V.G.M.A.'dan) 687
Fot.3.1. Edirne Yıldırım Bayezid Külliyesi Avlusunda Bulunan İmaret Kalıntısı692
Fot.3.2. Fatih İmaretine Ait Olduğu Düşünülen Mekan..... 708
Fot.3.3. Fatih Külliyesi, Çorba Kapısı 709
Fot.3.4. Üsküdar Mihrimah İmareti Yıkılırken, Encümen Arşivinden 711
Fot.3.5. Üsküdar Mihrimah İmareti Yıkılırken, Encümen Arşivinden 712
Fot.3.6. Kavala, Mehmed Ali Paşa Külliyesi ve İmareti..... 733
Fot.3.7. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekelde Bulunan Yemek Masası ve Oturma Sekileri..... 743
Fot.3.8. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekelde Bulunan Yemek Masası ve Oturma Sekileri 744
Fot.3.9. Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Aşevinde Bulunan Ocak ve Kazanlar 746

Fot.3.10. Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Aşevinde Bulunan Ocak ve Kazan 747

Fot.3.11. Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Aşevinde Bulunan Ocak ve Törensel Kara Kazan 747

Fot.3.12. Konya Mevlana Dergahı Mutfağı 748

Fot 3.13. İstanbul II. Bayezid İmareti Fırını Hamurhaneye Çıkış Merdivenleri 754

Fot.3.14. Ayasofya İmareti Fırını Hamurhaneye Çıkış Merdivenleri (Hamurhane Girişinin Cephenin Yan Kanadına Yerleştirildiği Düzenlemeye Örnek) 755

Fot.3.15. Eyüp Mihrişah İmareti Fırını Hamurhaneye Çıkış Merdivenleri..... 755

Fot.3.16. Tonozla Örtülü Şehzade İmareti Hamurhanesi..... 756

Fot.3.17. Kubbeyle Örtülü Ayasofya İmareti Hamurhanesi..... 756

Fot.3.18. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Kuzey Cephesinde Bulunan Erzak Saklama Kapları 758

Fot.3.19. Kavala Mehmet Ali Paşa İmareti Kileri 758

Fot.3.20. Süleymaniye İmaretinde Bulunan Değirmen..... 761

Fot.3.21-22-23. Ayasofya, Üsküdar Yeni Valide ve Payas Sokullu İmaretleri Avlularında Bulunan Değirmen Taşları 762

ÇİZİM ve ŞEKİL LİSTESİ

Çizim 2.1. Bursa Yeşil (Çelebi Mehmed) Külliye Vaziyet Planı, (D.Kuban'dan) 77
Çizim 2.2. Bursa Yeşil İmaret, Mekan Dağılımı 77
Çizim 2.3. Bursa yeşil imaret plan ve kesiti Ö: 1/200 78
Çizim 2.4. Bursa Yeşil İmaret (A. Gabriel'den) 79
Çizim 2.5. Bursa Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı (E.H.Ayverdi'den) 94
Çizim 2.6. Bursa Muradiye İmareti, Mekan Dağılımı 94
Çizim 2.7. Bursa Muradiye İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200 95
Çizim 2.8. Bursa Muradiye İmareti, A.Gabriel'den 96
Çizim 2.9. Tokat Hatuniye İmareti, Mekan Dağılımı 117
Çizim 2.10. Tokat Hatuniye İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200 118
Çizim.2.11. Amasya II. Bayezid İmareti Vaziyet Planı (Gediz Urak'tan) 134
Çizim 2.12. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekan Dağılımı 134
Çizim 2.13. Amasya II. Bayezid İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200 135
Çizim 2.14. Amasya II. Bayezid Külliyesi Görünüş (A.Gabriel'den) 137
Çizim 2.15. Amasya II. Bayezid Külliyesi Vaziyet Planı (A.Gabriel'den) 138
Çizim 2.16. Edirne II. Bayezid Külliyesi, Vaziyet Planı (A.Yüksel'den) 157
Çizim 2.17. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekan Dağılımı 157
Çizim 2.18. Edirne II. Bayezid İmareti Plan ve Kesit, Ö: 1/200 158
Çizim.2.19. İstanbul II.Bayezid İmareti, Mekelin Kütüphaneye Dahil Edilmesine İlişkin Yazışmada Bulunan Kroki 180
Çizim.2.20. İstanbul II. Bayezid Külliyesi Vaziyet Planı (A.Yüksel'den) 182
Çizim 2.21. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mekan Dağılımı 182
Çizim 2.22. İstanbul II. Bayezid İmareti Plan ve Kesit, Ö: 1/200 183
Çizim 2.23. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Vaziyet Planı (Kasım İnce'den) 206
Çizim 2.24. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekan Dağılımı 206
Çizim 2.25. Eskişehir Kurşunlu İmareti Plan ve Kesit, Ö: 1/200 207
Çizim 2.26. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Vaziyet Planı 219
Çizim 2.27. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekan Dağılımı 219

Çizim 2.28. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200 220
Çizim.2.29. Gebze Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti..... 238
Çizim 2.30. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa Külliyesi Vaziyet Planı..... 243
Çizim 2.31. Afyon–Sincanlı Sinan Paşa İmaret Plan ve Kesiti, Ö:1/200..... 244
Çizim 2.32. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mekan Dağılımı 245
Çizim 2.33. Bozöyük Kasım Paşa Külliyesi Vaziyet planı 256
Çizim 2.34. Bozöyük Kasımpaşa İmareti Planı, Ö: 1/200..... 257
Çizim 2.35. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekan Dağılımı..... 258
Çizim 2.36. İstanbul Haseki Külliyesi Vaziyet Planı..... 276
Çizim 2.37. Haseki İmareti Plan ve Kesiti, Ö:1/200..... 277
Çizim 2.38. İstanbul Haseki İmareti, Mekan Dağılımı 282
Çizim 2.39. Şehzade İmareti, Mekan Dağılımı..... 307
Çizim 2.40. Şehzade Külliyesi Vaziyet Planı..... 308
Çizim 2.41. Şehzade İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 309
Çizim.2.42. Şehzade İmareti, Pervititch Haritasından 1934 Tarihli Çizim..... 327
Çizim 2.43. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mekan Dağılımı..... 330
Çizim 2.44. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 331
Çizim 2.45. Süleymaniye Külliyesi Vaziyet Planı..... 346
Çizim 2.46. Süleymaniye İmaret Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 347
Çizim 2.47. Süleymaniye İmareti, Mekan Dağılımı 348
Çizim 2.48. Konya-Karapınar Sultan Selim Külliyesi Vaziyet Planı 377
Çizim 2.49. Konya-Karapınar Sultan Selim Külliyesi..... 378
Çizim 2.50. Karapınar Sultan Selim İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 379
Çizim 2.51. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mekan Dağılımı 381
Çizim 2.52. Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi, Vaziyet Planı 396
Çizim 2.53. Yenişehir Sinan Paşa İmaret Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 397
Çizim 2.54. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mekan Dağılımı..... 398
Çizim 2.55. Payas Sokullu Külliyesi, Vaziyet Planı..... 414
Çizim 2.56. Payas Sokullu İmareti Planı, Ö: 1/200 415

Çizim 2.57. Payas Sokullu İmareti, Mekan Dağılımı..... 418
Çizim 2.58. Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Vaziyet Planı 434
Çizim 2.59. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mekan Dağılımı..... 435
Çizim 2.60. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 436
Çizim 2.61. Atik Valide Külliyesi Vaziyet Planı..... 461
Çizim 2.62. Atik Valide İmareti, Mekan Dağılımı 463
Çizim 2.63. Atik Valide İmareti Planı, Ö: 1/200 464
Çizim 2.64. Atik Valide İmareti..... 465
Çizim 2.65. Manisa Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı..... 481
Çizim 2.66. Manisa Muradiye İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200 486
Çizim 2.67. Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi Vaziyet Planı..... 492
Çizim 2.68. Gölmarmara Halime Hatun İmaret Plan ve Kesiti, Ö:1/200..... 493
Çizim 2.69. Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon Planı..... 504
Çizim 2.70. Sultan Ahmed Külliyesi Vaziyet Planı..... 511
Çizim 2.71. Sultan Ahmed İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 513
Çizim 2.72. Sultan Ahmed İmareti, Mekan Dağılımı 514
Çizim 2.73. Üsküdar Yeni Valide İmareti Plan ve Kesiti Ö:1/200..... 543
Çizim 2.74. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekan Dağılımı..... 548
Çizim 2.75. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi 561
Çizim 2.76. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekan Dağılımı 563
Çizim 2.77. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200 564
Çizim 2.78. Ayasofya ve Çevresindeki Yapılar..... 582
Çizim 2.79. Ayasofya İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 583
Çizim 2.80. Ayasofya İmareti, Mekan Dağılımı..... 584
Çizim 2.81. Nurusomaniye Külliyesi Vaziyet Planı (Doğan Kuban'dan) 614
Çizim 2.82. Nuruosmaniye İmaret Plan ve Kesiti, Ö: 1/200..... 615
Çizim 2.83. Nuruosmaniye İmareti, Mekan Dağılımı..... 617
Çizim 2.84. İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi ve İmareti Pervititch Haritası (1940). 622
Çizim 2.85. Pervititch Haritası'nda Laleli Külliyesi (1936)..... 635

Çizim 2.86. İstanbul Laleli İmareti Plan ve Kesiti, Ö:1/200 636
Çizim 2.87. İstanbul Laleli İmareti, Mekan Dağılımı 637
Çizim 2.88. Eyüp Mihrişah İmareti Plan ve Kesiti, Ö:1/200..... 660
Çizim 2.89. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekan Dağılımı..... 661
Çizim 2.90. Bursa Hüdavendigar İmareti, Mekan Dağılımı..... 678
Çizim 2.91. Bursa Hüdavendigar İmareti Planı, Ö: 1/200..... 679
Çizim 2.92. Bursa Hüdavendigar İmareti..... 684
Çizim 3.1. Üsküdar Mihrimah Sultan İmareti, Pervititch Haritasından..... 711
Çizim 3.2. Uzunlamasına Dikdörtgen Planlı İmaretler 722
Çizim 3.3. II–"L" Planlı İmaretler..... 723
Çizim 3.4. III–İç Avlulu İmaretler 724
Çizim 3.5. III–1 Çift Avlulu İmaretler 725
Çizim 3.6. IV–Herhangi bir gruba dahil olmayan imaretler..... 726
Çizim 3.7. Şam Süleymaniye Külliyesi Vaziyet Planı (A. Kuran'dan) 728
Çizim 3.8. Eskişehir Seyid Battal Gazi Külliyesi, Müderis Odası, Kırklar Meydanı, Ekmek ve Yemek Pişirme Mekanları ile Misafirhane (V.G.M.A'dan) .. 729
Çizim 3.9. Kavala Mehmed Ali Paşa Külliyesi Planı 733

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Bursa Muradiye İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 90

Tablo 2.2. Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun) İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri ... 111

Tablo 2.3. Amasya II. Bayezid İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 128

Tablo.2.4. Edirne II. Bayezid İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 153

Tablo 2.5. İstanbul II. Bayezid İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 176

Tablo 2.6. Eskişehir Kurşunlu İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 204

Tablo 2.7. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 216

Tablo.2.8. Sinan Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 242

Tablo.2.9. 1540 Tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul Haseki İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 271

Tablo.2.10. 1551 Tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul Haseki İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 272

Tablo.2.11. İstanbul Şehzade İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 304

Tablo.2.12. İstanbul Süleymaniye Külliyesi İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 343

Tablo.2.13. Yenişehir Sinan Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 393

Tablo.2.14. Payas-Sokullu İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 411

Tablo.2.15. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 433

Tablo.2.16. Üsküdar Atik Valide İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 455

Tablo.2.17. Sultan Ahmed İmareti Çalışanları 507

Tablo.2.18. Üsküdar Yeni Valide İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 539

Tablo 2.19. İstanbul Nuruosmaniye İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 609

Tablo.2.20. Laleli İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri 634

Tablo.2.21. İstanbul-Eyüp Mihrişah İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri..... 653

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Ed.	:Editör
Haz.	: Hazılayan
pp.	:Pages
Sad.	:Sadeleştiren
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	:ve diğerleri
V.G.M.A.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Vol.	:Volume

GİRİŞ

Erken Osmanlı mimarisi ile birlikte ortaya çıkan ve uzun soluklu Osmanlı mimarlık serüveninde kendine yer bulabilmiş bir mimari yapı türü olan imaretler, külliyeler içinde inşa edilen; mutfak, ekmek fırını, kiler ve mekel (yemek salonu) gibi birimlerden oluşan sosyal işlevli yapılardır. Sanat ve Mimarlık Tarihçilerinin çok da fazla dikkatini çekmeyen Osmanlı mimarlığının geliştirdiği en özgün yapı tasarımlarından biri olan imaretler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

İmaret temrinin çok anlamlılığı ve yine Osmanlı mimarisinin özgün tasarımlarından Ters T Planlı yapıların da imaret olarak adlandırılmasıyla oluşmuş bir kavramsal kargaşa söz konusudur. Bunun yanında bir şehirdeki tüm yapıları tanımlamak için de yine imaret kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu tezde amaçlanan, Osmanlı döneminde ortaya çıkan ve genellikle külliyeler içinde yer alan, doğrudan fakirleri doyurmak amacından ziyade; külliye çalışanları, külliye bünyesinde bulunan eğitim kurumlarındaki öğrencilerle, yine külliyelerin parçası olan tabhane hücreleri ve kervansaraylarda kalan yolcuların ve yemek saatinde imarette hazır bulunan fakirlerin yemek ihtiyaçlarını karşılamak olan mimari yapıları irdelemek ve imaret terimiyle ilgili kavram kargaşasına açıklama getirmeye çalışmaktır.

Bu tezde cevaplanmaya çalışılan bir diğer soru ise; imarette verilen hizmetlerin alıcılarının kimler ve imaretlerden yararlanma koşullarının neler olduğudur. Osmanlı mimarlığının bu özgün yapılarında verilen hizmetlerin neler olduğu, karınlarının doyurulması ile imaretten faydalanan kişiler üzerinde yarattığı farkındalık ile banilerin ellerinde bulundurdukları iktidarın kamusal göstergelerini ve kazanımlarını açıklamaktır. Bu yapılar sadece mimari açıdan değil sosyal açıdan da değerlendirilerek; Osmanlı padişahı, hanedan mensupları ve yöneticilerinin sosyal devlet anlayışını yerine getirmesine yönelik okumalar yapılmış, yemeği verenle alan arasındaki ilişkiden hareketle de Osmanlı hayırseverliğine değinilmeye çalışılmıştır.

Bu yapıları tüm dönemleri ve Türkiye coğrafyasını kapsayacak şekilde ele alan bir çalışma bulunmaması ve nesnel bir değerlendirme yapabilmek için; tezin çalışma aralığının uzun tutulması gerekmiştir. Günümüze ulaşan en eski imaret; Osmanlının uç beyliğinden çıkıp, büyümeye başladığı ve mimari faaliyetlerinin arttığı yüzyıl olan onbeşinci yüzyıla aittir. Son imaret inşaatı ise 1906 yılında olmuştur. Yüzyıl aralığının geniş tutulması ile imaretlerin plan, inşaat tekniği vb. açılardan yüzyıllara göre gelişim ve değişimi tespit edilebilmiştir.

Coğrafi sınır olarak da, Osmanlıda mimari faaliyetlerin en yoğun şekilde görüldüğü payitaht ve şehzade şehirlerinin yanı sıra üzerinde menzil külliyeler kurulan Anadolu Sağ Yolunun da içinde bulunduğu, günümüz Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan alan belirlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi sınırlarının tümüne yönelik bir araştırma yapmak bu çalışmanın boyutlarını aşacak niteliktedir. Osmanlı mimari örneklerinden günümüze ulaşan yapılara kolay ulaşım nedeniyle de Türkiye Cumhuriyeti sınırları belirlenmiştir. İlk olarak bu yapı türünün Osmanlı öncesi ve Osmanlı ile çağdaş Türk ve İslam devletlerinde örneklerinin olup olmadığına yönelik okumalar yapılmıştır. İmaret mimarisini oluşturan mekanlar da ayrı bir başlık altında tanıtılıp tanımlanmıştır.

Günümüze ulaşan 29 Osmanlı imareti tarih sırası ile katalog halinde tanıtılmaya çalışılmıştır. Alan araştırması yapılarak, yapıların tümüne ilişkin veriler toplanmıştır. Yayınlarda ve arşivlerde (Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Bölge Müdürlükleri gibi) bulunan mevcut çizim ve rölövelerden yararlanılmıştır. Bu çizim ve rölöveler kontrol edilerek, restorasyonlar sonucu yapılan değişiklikler işlenmiş, çizimler güncel hale getirilmiştir ve yapılar ayrıntılı olarak fotoğraflanmıştır. İmaret işleyişi ve yemek hazırlanmasına ilişkin tarihi görsellerde (gravürler ve minyatürler gibi) çalışmamıza eklenmiştir. Ayrıca yine arşivlerde bulunan ve yapıların önceki durumlarını gösteren fotoğraflar da katalog bölümüne dahil edilmiş, böylece yapıların geçirdiği değişiklikler belgelenmeye çalışılmıştır.

Vakfiyelerde bulunan bilgilerden hareketle imaret çalışanları, çalışanların branşları ve alacakları ücretlere ilişkin tablo dökümleri elde edilmiştir. Böylece personel sayısı ile mekan ilişkisini açıklamak amaçlanmıştır. Yine bu tablolar sayesinde Osmanlı başkentleri ile şehzade şehirlerinde inşa edilmiş imaretlerle taşra imaretlerinin çalışan

sayıları kıyaslanabilmiştir. Saltanat ailesine mensup banilerle yönetici elit tarafından inşa ettirilen imaretler de yine bu tablolar aracılığı ile kıyaslanmıştır.

Geniş bir tarihsel süreç içinde inşa edilmiş bu yapıların mimari açıdan değerlendirilmeleri ise öncelikle her bir yüzyılın kendi içinde yapılmıştır. Böylece her yüzyılın kendi realitelerinin bu yapı türüne (plan, malzeme, süsleme gibi) nasıl yansıdığı belirlenmeye çalışılmış, özelde her bir yüzyılın mimari özellikleri genelde ise bu yapı türünün gelişim ve değişim sürecini belirlemek amaçlanmıştır.

Sanat ve mimarlık tarihi üzerine yapılan çalışmalarda Osmanlı imar faaliyetleri içinde görülen birçok yapı türü ve külliyeler bilimsel çalışmaların konusu olmuştur. Osmanlı mimarisinin başlangıcından son yüzyılına kadar varlığı bilinen imaretler, tek bir yapı türü olarak ele alınmayıp, çoğunlukla bağlı bulundukları külliyeler üzerine yapılan çalışmalar içinde yerlerini almışlardır. Bu binaların ortaya çıkışı ve bu yapıların inşasını hazırlayan koşullar ve imaretlerle banilerin edindiği kazanımlar ilk kez birlikte ele alınmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KAYNAKLAR

1.1.1. Döneminin Çağdaş Kaynakları: Vakfiyeler ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Belgeler

İmaret mimarisi açısından olmasa da bu yapıların işleyişi açısından doğrudan bilgi edinebileceğimiz ilk kaynakları "vakfiyeler" oluşturmaktadır. Yararlanılan vakfiyelerin neredeyse tümü Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır ve konu ile ilgili olanlar tespit ve temin edilmiştir. Vakfiyelerin, vakfın işleyişine ilişkin detaylandırıldığı bölümlerde imaret personeli bazı vakfiyelerde ismen bazı vakfiyelerde de görev tanımlarıyla birlikte verilmiştir. Çalışanların alacakları ücretler ise "günlük/yevmiye" olarak belirtilmiştir. Vakfiyelerden elde edilen bilgilerle, her bir imaretin çalışan sayısını ve aldıkları günlük ücretleri gösteren tablolar elde edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiyeler incelendiğinde; günümüze ulaşan 29 imaretten II. Bayezid dönemine ait olanların oldukça ayrıntılı bilgiler içerdiği görülür. Bunlardan biri olan ve Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun adına inşa ettirdiği külliyeye ait vakfiye 1493 tarihlidir[1]. II. Bayezid'in kendi adına inşa ettirdiği üç büyük külliyeye ait vakfiyelerden; Amasya 1495[2], Edirne 1486[3], İstanbul 1505[4] tarihlidirler. Aynı arşivde bulunan diğer vakfiyeler; İstanbul Haseki Külliyesine ilişkin 1540 ve 1551 tarihli iki vakfiye[5] ile birlikte, imarete ilişkin esaslar belirlenirken II. Bayezid'in İstanbul İmareti Vakfiyesinin (çalışan personel branşları, aldıkları ücretler, mutfak için yapılacak harcamalar açısından) örnek alınmış olabileceğini düşündürtecek kadar benzerlik gösteren Şehzade Külliyesi'ne ait vakfiyedir[6]. Sokullu Mehmed Paşa

[1] V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158.
[2] V.G.M.A, Dosya No:2114, Defter No:119, Sayfa No:1382.
[3] V.G.M.A., Defter No: 2113, Sayfa No:106, Sıra No: 2.
[4] V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5.
[5] V.G.M.A., Defter No:608/2, Sayfa No:213, Sıra No:176 ve V.G.M.A., Defter No: 608/2, Sıra No: 222. Sayfa No: 143.
[6] V.G.M.A. Defter No:613,Sıra No:1.

tarafından menzil külliye olarak inşa ettirilen Hatay/Payas Külliyesine[7] ait 1574 tarihli vakfiyeler ve Bursa Yenişehir'de Yemen Fatihi olarak da bilinen Sinan Paşa tarafından inşa ettirilmiş külliyeye ait 1589-90 tarihli vakfiyeler de[8] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden elde edilmiştir. On altıncı yüzyıla ait vakfiyeler içinde imarete ilişkin en ayrıntılı bilgileri veren bir diğer vakfiye ise Üsküdar Atik Valide Külliyesi'ne aittir ve 1583 tarihli vakfiye de[9] aynı arşivden temin edilmiştir. İmarete ilişkin ayrıntılı bilgiler vermese de çalışan sayısı ya da imarete yapılacak harcamaları belirten Sultan Ahmed ve I. Mahmud'un Ayasofya vakfiyelerinin[10] yanı sıra onsekizinci yüzyıl imaretlerinden Nuruosmaniye[11], Laleli[12] ve Mihrişah[13] imaretlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler de yine vakfiyelerinden elde edilebilmektedir.

Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze ve Eskişehir Odunpazarı'nda bulunan külliyelerinin vakfiyeleri ortak düzenlenmiş olup Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndedir ve bir nüshası da Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunmaktadır[14]. Yararlanılan vakfiyelerden Süleymaniye Külliyesi'ne ait vakfiye Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından[15], Sincanlı'da Sinan Paşa Külliyesi'ne ait vakfiye de Ramazan Şeşen tarafından[16] yayınlanmıştır. Lala Mustafa Paşa'nın Ilgın[17], Gülnuş Sultan'ın Üsküdar İmareti[18], Bursa Yeşil İmaret ve yine Bursa Muradiye[19] vakfiyelerine daha önce bu vakfiyeleri kullanan araştırmacıların yayınlarından ulaşılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalarla, imaret teriminin külliyeleri de içermesi ile yaklaşık 5000'e ulaşan belge arasından, çalışmamızın konusu ile doğrudan ilişkili belgeler tespit edilip, çalışmamıza eklenmiştir. Bu belgeler yeri geldikçe metin içinde kullanılmıştır. Arşiv'de bulunan evkaf defterlerinde külliyelerin masraf kayıtları bulunmaktadır. Bu defterlerde imaret mutfaklarına alınan malzemelerin çeşitleri ve

---

[7] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20.
[8] V.G.M.A. Defter No: 107.
[9] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27.
[10] V.G.M.A. Defter No:574, Sayfa No:80, Sıra No:40 ve V.G.M.A., Defter No:638, Sıra No: 4.
[11] V.G.M.A., Defter No: 639, Sıra No:42, Sayfa No: 79.
[12] V.G.M.A., Defter No: 642, Sıra No: 1, Sayfa No: 1.
[13] V.G.M.A., 636 Numaralı Defter, Sıra No:1, Sayfa No:1.
[14] TSMA, Defter No:7003.
[15] Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962.
[16] Ramazan Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi,** S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006.
[17] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.
[18] Müşfika Akbulut, **Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
[19] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul 1989.

isimleri ile alınan miktarlara ilişkin muhassebe kayıtları bulunur. Bu belgelerin tümünün çalışmamıza dahil edilmesi ise belge sayısının fazlalığı nedeniyle mümkün olmamıştır. Bu nedenle mutfak masraflarına ilişkin kayıtlara tezde yer verilmemiştir.

1.1.2. Günümüz Yayınları

Osmanlı hayırseverliği üzerine yaptığı çalışmalar sayesinde, imaret mimarisi üzerine merak uyandıran araştırmacı Amy Singer olmuştur. Bu araştırmacı tarafından kaleme alınan *"Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti"* adlı kitap Kudüs'te bulunan ve Kanuni'nin Hasekisi Hürrem Sultan tarafından inşa ettirilen imaret üzerinedir ve kitap altı bölümden oluşmaktadır. Kitapta vakıf kurumu, imaret kavramı gibi konular açıklandıktan sonra, Kudüs İmareti'nin önemi, stratejik yer seçimi üzerine bilgiler verilmekte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunun belgelerle imaretin mali kaynakları açıklanmaktadır. Tarihsel olarak ele alınan imaretin çizimlerine ve bugünkü durumunu gösteren fotoğraflara yer verilmemiştir. Yapının yer seçimi olarak, bani Hürrem Sultan'ın yapısını inşa ettirmek için tercih ettiği arsanın kendisinden önce iki önemli kadın baninin inşa ettirdiği yer olmasına dikkat çekilmiştir. Bu noktada yazar simgesel bir anlatımın olduğunun önemine değinir ve bu çalışmada Kudüs İmareti daha çok tarihsel önemi açısından ele alınmıştır.

Osmanlı imaretleri üzerine yapılmış olan bir diğer önemli çalışma da Nina Ergin, Christoph K. Neumann ve Amy Singer editörlüğünde hazırlanmış olan *"Feeding People, Feeding Power"* adlı çalışmadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü'nün destekleri ile 2004 yılında İstanbul'da yapılan workshopta sunulan bildiriler kitabıdır. Bu çalışmada; 14 farklı araştırmacının çalışması altı başlık altında toplanmıştır. Erken dönem imaretleri, yemek dağıtımı, imaretler dışında halk mutfakları (tekkeler) gibi konu başlıkları dikkati çeker.

Yine Amy Singer tarafından kaleme alınmış *"Serving up Charity: The Ottoman Public Kitchen"* [20] adlı makalede, Osmanlı imaretlerinin ortaya çıkışı, Osmanlı hayırseverliği ve bu hayırseverliği ortaya çıkaran motivasyon (Kuran Ayetleri ve Hadisler gibi), vakıf kurumu, imarette dağıtılan yemeklerin neler olduğu ve bu yemeklerin alıcılarının kimler

[20] Amy Singer, "Serving up Charity: The Ottoman Public Kitchen", **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 35, No. 3, Poverty and Charity:Judaism, Christianity, and Islam (Winter, 2005), pp. 481-500.

olduğu Haseki, Fatih ve Süleymaniye örnekleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. İmaretlerin tarihçesi ve Osmanlı imaretlerinin İslam topluluklarında benzerlerinin var olup olmadığına değinilmiş, yemek dağıtımının anlamları üzerinde de durulmuştur. Bu çalışmada imaretler mimari planlama ve imareti oluşturan mekanlardan ziyade bu kuruluşlarda verilen hizmetler bakımından açıklanıp tanıtılmaya çalışmıştır.

Özellikle erken Osmanlı imaretleri üzerine çarpıcı tespitleri bulunan bir diğer araştırmacı Heath Lowry'dir. Araştırmacının Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni temel alarak hazırladığı çalışmada[21] seyyahın daha uzun süredir Müslüman olan topraklardaki imaret anlatısıyla özellikle Balkanlar'daki imaret anlatılarını kıyaslayarak, daha geç Müslümanlaşmaya başlamış Balkan topraklarındaki imaretlerin toplumun Müslümanlaşmasındaki rolünü açıklamıştır. İmaretin ana mönüsünü oluşturan çorbaya istinaden de "çorba müslümanlığı" termini kullanmış ve makale seyahatnameden yapılan alıntılarla zenginleştirilmiştir. Aynı araştırmacıya ait bir diğer çalışma ise Osmanlı imaretlerinin ortaya çıkışı üzerinedir[22]. Orhan Gazi dönemi imaretleri üzerine yoğunlaşılmış bu çalışmada, yolcuların doyurulması için kurulan ilk yapı olan ve Mekece'de inşa edilmiş hankahın vakfiyesine göndermeler vardır. Orhan Gazi'nin İznik İmareti'nin açılışına dair Aşıkpaşazade anlatımları çarpıcı alıntılarla verilmiştir. Makalenin sonuna Orhan Gazi ve yöneticilerinin 1324-1362 yılları arasında inşa ettirdiği imaretlerin listesini veren bir tablo eklenmiştir.

Baha Tanman tarafından hazırlanan *"Sinan'ın Mimarisi İmaretler"*[23], adlı makale Mimar Sinan döneminde inşa edilen imaretleri içeren bir tipoloji denemesi şeklindedir. Bu çalışmada Mimar Sinan'ın inşa ettiği imaretlerin üç farklı plan tipini yansıttığı açıklanmaktadır. İmaretleri oluşturan bölümler, çalışan sayıları gibi konulara değinilmemiş, mevcut örnekler üzerinden plan tipolojisi yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın en önemli eksiği imaret planlarının tek başına verilememiş olup, külliye vaziyet planları içinde verilmesidir. Bu dönem imaret örnekleri ve imareti oluşturan mekanlar da ayrıntılı olarak tanıtılmamıştır. Tanman tarafından yapılan plan tipolojisi

[21] Heath Lowry, "The 'Soup Muslims'of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", **Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj**, İstanbul 2010, pp.97-133.

[22] Heath Lowry, "Random Musings on the Origins of Ottoman Charity: From Mekece to Bursa, Iznik and Beyond." **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.69-80.

[23] Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.333-353.

sadece Mimar Sinan imaretleri ile sınırlı oluşu ve avlu biçimlerine göre; Bağımsız Avlulu İmaretler ve Cami İle Aynı Avluyu Paylaşan İmaretler biçiminde iki grupta ele alınması nedeniyle, çalışmamızda imaretler mekan yerleşimine göre yeniden gruplandırılmış ve bu çalışmada verilen gruplar dahil edilmemiştir.

Günümüze ulaşan imaretlerden ikisi tek başına bilimsel bir yayının konusunu oluşturmuştur. Bunlardan ilki, A.Vefa Çobanoğlu'nun Sultan Ahmed İmareti'ni ele alan makaledir[24]. Bu çalışmada imaret mekanları işlevleri açısından tek tek ele alınıp, çizim ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Tek bir imaretin ele alındığı diğer makale ise Şakir Çakmak'a ait olup, bu çalışmanın konusu olan Gölmarmara Halime Hatun İmareti'nin restitüsyon ve restorasyonu üzerinedir[25].

Fatih Müderrisoğlu tarafından 1993 yılında hazırlanmış ve Anadolu Sağ Yolu üzerinde kurulmuş menzil külliyeleri konu alan *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler*[26] başlıklı doktora tezi hala güncelliğini korumaktadır. Bu yolun önemi ve bu yol üzerinde kurulmuş külliye yapılarının her birinin ayrıntılı tanıtıldığı ve her bir külliyeye ilişkin çağdaş kaynakların da dahil edildiği bu çalışma, külliye içinde imaretlerin yeri ve imaret-tabhane-kervansaray birlikteliklerine dair ipuçları ve açıklamalar barındırmaktadır. Bu çalışmada imaretler için bir plan tipolojisi yapılmamıştır. Bu karşılık imaret planları; Tek sıralı kitle, bağımsız iç avlulu imaretler ve ortak dış avlulu düzenlemeler gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Soner Şahin'e ait doktora tezi[27] ise onsekizinci yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş dört imarete dair planlar, sayısal değerlendirmeler içerir. Bu dört imaretin; yapım yılına, banilere, inşa edildikleri yerlere, külliye yapılarına, imaretlerin bitişik olduğu yapılara göre dağılımlarını gösteren tablolar bulunur. Herbir imarete ait planlar verilmiş, imaret mekanlarının farklı renklerde gösterilmesi ile elde edilen ikinci planlar, imaret mekanlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Bu çalışmada imaret plan gruplaması yapılmamış, yapılan mekan yerleşimine göre sıralanmıştır.

---

[24] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmet Külliyesi İmaret Yapıları" **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S.6, İstanbul 1989, s.3-10.

[25] Şakir Çakmak, "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S.XVIII/1, İzmir 2009.

[26] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler,** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.

[27] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

1.2. OSMANLI MİMARLIĞINA ÖZGÜ BİR YAPI TİPİ OLARAK İMARET

1.2.1. İmaret Kavramı Üzerine: Osmanlıdan Önce İmaret Var mıydı? İmaretlerin Ortaya Çıkışı

İmaretler; Osmanlının yeni kurulmuş bir beylik olarak mimari faaliyetler göstermeye başladığı ondördüncü yüzyılın ilk yarısından itibaren varlığı bilinen, Osmanlı imar programında yer alan yapı türlerinden biri olan ve kendisinden önceki Türk ve İslam devletlerinde benzer örneklerine rastlanmayan mutfaklardır. Bu yapıların orijinine ilişkin net bilgiler yoktur. Osmanlı öncesi kurulan Türk devletlerinde de bu mimari türün varlığına işaret eden ve günümüze ulaşan herhangi bir yapı mevcut değildir. Bu yapıların Osmanlı'da ortaya çıkan bir mimari tür olup olmadığına bakmadan önce birden fazla anlama gelen "imaret" kavramına ve anlamlarına bakabiliriz. İmaret kelimesinin birden fazla anlama gelmesi ve bu anlamların hepsinin de sanat tarihi ve mimarlık terminolojisinde kullanılıyor olması oldukça girifttir.

Kelime anlamı; umran, bayındırlık (mamuriyet) ve yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş olan hayır evi[28] olan imaret; umran, bayındırlık anlamıyla ilişkili olarak "bir şehirde bulunan tüm yapıları" nitelemek içinde kullanılmaktadır ve bu terimi yapılan bilimsel çalışmalarda bir şehri imar etmek için inşa edilmiş tüm yapı türleri için kullanan ilk kişi ise Osman Nuri Ergin olmuştur[29].

Erken dönem Osmanlı coğrafyasında yoğun bir şekilde görülen zaviyeler de (Ters T Planlı Yapılar) kimi zaman imaret olarak adlandırılmaktadır: Nilüfer Hatun İmareti, Edirne Yıldırım İmareti gibi. Bu çok işlevli yapıların "imaret" olarak adlandırılması, Osmanlı mimarlık tarihinde varlığı bilinen ilk aşhanenin de bu çok işlevli yapılardan biriyle birlikte inşa edilmiş olması, Erken Osmanlı zaviyeleri ile imaretlerin ilişkisinin ayrı bir başlık altında değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bu mimari ilişki: *İmaret Kelimesi İle Tanımlanan Erken Osmanlı ve Batı Anadolu Beyliklerine Özgü Zaviyelerle İmaret (Çorba Mutfağı) İlişkisi* başlığı altında açıklanmaya çalışılacaktır.

Vakfiye kayıtlarında geçen "İmaret-i Amire" terimi ise; külliye personelinin, varsa medresesinde eğitim gören öğrencilerin, külliyenin tabhanesinde misafir olarak

[28] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** (29. Baskı), Ankara 2009, s.433.
[29] Osman Nuri Ergin, **Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1939.

kalanların ve yemek saatinde külliyeye gelen fakirlerin yemek ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak inşa edilmiş yapıları nitelemektedir[30]. Bu yapılar; Dar'ül-it'am, Matbah-ı ta'am, İmaret-i Amire, Darü'z-ziyafe ve Aşhane olarak da adlandırılmaktadır. Osmanlı çağında toplam imaret sayısının 1000'den fazla olduğu düşünülmektedir[31]. Çalışanlar, öğrenciler, misafirler ve fakirlerin sayıları göz önüne alındığında büyük imaretlerde günde yaklaşık 1000-2000 kişiye yetecek kadar yemek çıkarılmış olabileceği tahmin edilmektedir[32]. İmaretlerde dağıtılan günlük yemek miktarının 12.500 porsiyonu aştığı ve bunların 11.500 porsiyonunun yerleşik nüfusa, 1000 porsiyondan fazlasının ise misafirlere ikram edildiği tahmin edilmektedir[33]. Sadece Fatih İmareti'nden yararlanan kişi sayısının günlük (tahmini olarak) 2000'in üzerinde olduğu düşünülmektedir[34]. Onbeşinci yüzyıl sonu ya da onaltıncı yüzyıl başına ait olduğu düşünülen aynı imaretin *tevzinamesinde*(yemek alacak gruplara, yemek çeşitlerine, alınacak malzemeye dair açıklamalar içeren belge), bu aşhaneden yemek alacaklar arasında 600 suhte (medrese öğrencisinin)nin sayılması[35], külliye personeli de düşünüldüğünde bu imaretten günlük 2000'inin üzerinde kişinin yemek almış olabileceği tahminini oldukça güçlendirir. Onaltıncı yüzyılda İstanbul nüfusunun 150.000 kişi olduğu ve İstanbul imaretlerinden yararlanan kişilerin İstanbul'un toplam nüfusunun %15'i olduğu tahmin edilmektedir[36].

İmaretler; mektep ve medrese öğrencilerinin ekmek ve iki kap sıcak etli sebze yemeği aldıkları kuruluşlar[37] olarak da tanımlanmalarına karşılık; vakfiye kayıtlarında bu çeşit bir yemek verilmiş olduğuna dair bilgi mevcut değildir. "*Yoksullara (eskiden yoksullarla birlikte medrese öğrencilerine ve kalenderhanede kalanlara) yemek*

[30] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınan vakfiyelerden; 1766 numaralı defterde bulunan vakfiye,119 numaralı defter, 1382 sıra numarada kayıtlı 613 no'lu defterin 50. sayfa 5. sırasında kayıtlı vakfiye ve yine 613 no'lu defterin 1. Sırada kayıtlı vakfiye,107 nolu defterde kayıtlı vakfiyelere bakılabilir. Vakfiyeler bu örneklerle sınırlı değildir, örnekler çoğaltılabilir.

[31] Heath Lowry, "The 'Soup Muslims'of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", **Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj**, İstanbul 2010, p.119.

[32] Zeynep Tarım Ertuğ, "İmaret" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXII, İstanbul 2000, s.220.

[33] Stéphane Yerasimos, "Feeding the Hungry, Clothing the Naked: Food and Clothing Endowment in Sixteenth-Century Istanbul". **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p. 242.

[34] Fahri Unan, **Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi**, Ankara 2003, s.302.

[35] Süheyl Ünver, **Fatih Aşhanesi Tevzi'namesi**, İstanbul 1953, s.9.

[36] Stéphane Yerasimos, "Feeding the Hungry, Clothing the Naked: Food and Clothing Endowment in Sixteenth-Century Istanbul", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p. 242.

[37] CI. Huart, "İmaret**" M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, C.IV/II, İstanbul 1993, s.985.

dağıtılmak üzere kurulmuş hayır evi, aşhane"[38] olarak tanımlanması; bu kuruluşlardan yoksulların yanı sıra öğrenciler ve dervişlerin yemek aldığı iması ile imaret tanımını sınırlandırır. İstanbul imaretlerinde her gün otuzbinden fazla insanın doyurulduğu düşünülmekte ve yemeğin yanı sıra, günlük olarak kişi başına 3-5 hatta 10 akçe verildiği ifade edilmekle birlikte[39] imaretlerden yararlanan kişilere para verildiğine dair yine vakfiye kayıtlarında herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Yalnız kıtlık zamanlarında öğrencilerin yemek yerine, yemek karşılığı olarak iki akçe aldıkları, böylece zahire kıtlığının hafifletilmeye çalışıldığı örnekler görülmektedir[40]. İmaretlerden yemek dışında ücret alan kişiler, yaptıkları iş karşılığı maaş alan imaret personelidir. Osmanlının ilk mimari faaliyetleri ile birlikte varlıkları bilinen imaretlerin inşası yirminci yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Onyedinci yüzyılda inşası zayıflayan bu yapı türünün onsekizinci yüzyılda yeniden canlandığı görülür. Bu canlanmanın nedeni olarak, giderek kötüleşen ekonomik koşullar nedeniyle yöneticilerin halka daha çok hizmet vermek amacıyla bilinçli olarak mimari programlarına bu yapıları dahil etmeleri görülmektedir[41]. Onsekizinci yüzyılda İstanbul'da bulunan imaretlerde günde 30.000'den fazla kişiye yemek verilmesine karşılık ondokuzuncu yüzyılda 5-6 bin kişiye yemek verildiği tahmin edilmektedir[42].

Bu kuruluşlardan yararlananlar ise şu şekilde sıralanabilir: misafirler (yolcular), medrese öğrencileri, külliye çalışanları ve fakirler. Bu mutfaklardan artan yemeklerin hayvanlara verildiğine dair bilgiler de mevcuttur. Sultan Ahmet İmareti'nde kuşlar için yüksek bir kule inşa edildiği, artan ve yenmeyecek durumda olan yiyeceklerin yırtıcı kuşlara bu kulede verildiği[43] bilgilerine karşılık, bugün bu kule mevcut değildir. Ondokuzuncu yüzyılda Evkaf Nezareti'nin kurulmasının ardından imaretlerden yemek

[38] Godfrey Goodwin, **Osmanlı Mimarlığı Tarihi,** İstanbul 2012, s.592.
[39] CI. Huart, "İmaret**" M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, Yıl Tarih?? s.985.
[40] Zafer Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)**, İstanbul 2014, s.298.
[41] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.141.
[42] Yusuf Halaçoğlu, **XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995, s.164.
[43] Ziya Kazıcı, "Osmanlı Devletinde İmaret", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.V, Ankara 1999, s.46.

yiyecekler için kimlik kartları (cüzdanlar) çıkarılmıştır[44]. 1512-1600 yılları arasında İstanbul'da inşa edilmiş imaret toplamının 22 olduğu tahmin edilmektedir[45].

1911 yılında çıkarılan bir kanunla, Laleli ve Üsküdar İmaretleri hariç İstanbul İmaretlerinin 18'i kapatılmıştır. Kapatılan imaretlerden yararlanan öğrenciler için yemek tahsisatı nakit paraya dönüştürülmüş, 1913'te çıkarılan bir nizamname ile öğrencilere mahsus olmak üzere Fatih, Şehzade, Nur-i Osmaniye, Atik Valide Külliyelerinin imaretleri tekrar açılmıştır[46]. Bazı imaretlerin ise kararnameye bile gerek kalmadan kendiliğinden kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu çeşit bir uygulama, Bursa Yıldırım İmareti'nde yaşanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1840 tarihli belge, adı geçen imaretin kapandığını ve ihyası için Ömer adlı kişiye imaret ve vakfın yönetiminin verilmesi talebine ilişkindir[47]. 1924 yılında ise Cumhuriyetin ilanı ile birlikte imaretlerin tümü geri dönüş olmaksızın kapatılmıştır[48].

Günümüzde imaretlerin aşevi ile özdeşleşmesi ve aşevlerinin ise fakirlere yemek dağıtılan binalar olarak algılanması, insanların yakın geçmiş hafızasında var olan faydacı tutumdan kaynaklanmış olabilir. "Aşevi anlamında imarethanelerin, Osmanlı toplumunda bir hayır kurumu olarak muhtaçların yemek ihtiyaçlarını karşılayarak seçkinlerin elinde bulunan servetin toplum içinde yeniden bölüştürülmesiyle, sosyal ve ekonomik anlamda önemli bir rol oynadığı"[49] söylenmekle birlikte, herhangi bir külliyeden bağımsız inşa edilmiş bir imarete rastlanmamış olması bile, bu yapıların sadece fakirleri doyurmaya yönelik hayır kuruluşları olmadığının açık bir göstergesi olarak okunabilir. Eğer bu kuruluşlar yalnızca hayırseverlik için inşa edilmiş olsaydı külliyelerden bağımsız da inşa edilmeleri beklenebilirdi.

İmaretlerin, Osmanlı coğrafyasında cami, mescit ve mektep gibi çok yaygın olmaması ve bir külliyeden bağımsız inşa edilmiş herhangi bir örneğin bulunmaması, bu yapıların işleyişinde sürekliğinin sağlanmasının ciddi rakamlar gerektirmesine bağlanabilir. Onaltıncı yüzyılın ortalarında İstanbul'da inşa edilmiş Haseki İmareti'nin toplam inşa

---

[44] Unan, Sühely Ünver tarafından bu karnelerden 1906 tarihine ait bir cüzdanın suretini verdiğini belirtir. Fahri Unan, **Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi**, Ankara 2003, s.302'den; Süheyl Ünver, **Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı**, İstanbul 1946, s.18.

[45] Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul 2002, s.70.

[46] Ziya Kazıcı, "Osmanlı Devletinde İmaret", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.V, Ankara 1999, s. 48.

[47] B.O.A., **C. Evkaf**, Doysa No:606, Gömlek No:30580

[48] Yusuf Halaçoğlu, **XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995, s.164.

[49] Ahmet Güneş, "Bir İmar Düzeni ve Hayır Kurumu Olarak Osmanlılarda İmaret", **Milli Folklor**, Yıl 17, S. 66, Ankara 2005, s.32.

maliyeti 1.579.085 akçedir[50]. 1601 yılında Edirne'de mutfak faaliyetlerini aktif olarak sürdüren II. Bayezid İmareti'nde satın alınan malzeme için harcanan rakam 1.020.000 akçedir[51]. Üstelik bu meblağaya imaret personelinin maaş giderleri dahil değildir. Haseki İmareti'nin inşa maliyeti ile Edirne İmareti'nin bir yıllık satın alım giderleri kıyaslandığında (50 yıllık süreçte akçenin değerinde aşırı artış ya da azalma olmadığı tahmininden hareketle) bir mali dönemde imaretin giderlerinin neredeyse yeni bir imaret binası inşa ettirmeye eş olduğu görülüyor.

1579 yılında Bursa Çelebi Mehmed vakfının 443.857 akçelik giderinin, 145.800 akçelik kısmı maaşlara, 260.125 akçelik kısmı mutfak masraflarına aittir[52]. Bursa II. Murad vakfının 1608 yılı toplam gideri 705.954 akçedir, bunun 267.028 akçesi maaş ödemeleri, 350.063 akçede imaret mutfak harcamalarıdır[53]. Karapınar Sultan Selim Külliyesinin 1858-86 tarihli masraf defterine göre toplam 510.220 akçe harcama yapılmıştır. Yapılan harcamanın 369.106 akçelik kısmı mutfak masrafları içindir[54]. Bu rakamların da açıkça ortaya koyduğu üzere, imaretlerin varlığı vakıflara oldukça fazla külfet yüklemektedir.

Onaltıncı yüzyıl sonunda valide sultan maaşının günlük 2000, sadrazam maaşının 1000, padişah maaşının ise 1001 akçe olduğu düşünülürse[55], içinde imareti de bulunduran hayır kurumlarının inşa maliyetlerinin ve sürdürülebilirliğinin maaşla karşılanamayacağı açıktır. Onyedinci yüzyılın ortasından Valide Kösem Sultan'ın yıllık 24 milyon akçelik has geliri[56] olduğu gözönünde bulundurulunca, mimari faaliyetlerin mali kaynağının has gelirleri olduğu anlaşılmaktadır.

İster İstanbul ya da Osmanlının daha önceki başkentlerinde inşa edilmiş ve büyük bir külliyenin parçası olup daha geniş alanda kurulan imaretler olsun, isterse daha küçük ölçekli taşra imaretleri olsun; bu yapıların verdiği hizmetlerin devamlılığını sağlamanın,

---

[50] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.271.
[51] Kayhan Orbay, "Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640)" **Gamer**, S:1, Ankara 2012, s.121.
[52] Kayhan Orbay, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650)", **Otam**, S.22, Ankara 2009, s.153.
[53] Kayhan Orbay, "Bursa'da Sultan II. Murad Vakfı'nın Mali Tarihi (1608-1641)", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 61, İstanbul 2011, s.298-299.
[54] Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu vd., **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar**, Ankara 2013, s.33.
[55] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, İstanbul 2010, s.176.
[56] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, İstanbul 2010, s.295.

imaret inşa ettirmekten daha külfetli olduğu anlaşılıyor. Bu yapı türünü inşa ettirmenin hanedan mensupları ve yönetici kesimin elinde tekelleşmeside yine bu yapıların sürdürülebilirliğinin yüksek maliyetli oluşuna bağlanabilir.

1.2.2. Türk, İslam ve Türk-İslam Devletlerinde Yemek Dağıtımı ve Sembolizmi

Ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, imaretlerde fakir ve yerleşik olana, gelen ve geçene bir ekmekle bir tas çorba verildiğini belirttikten sonra, 51 yıl boyunca 18 krallık ve padişahlığa seyahat ettiğini ve bunların benzerlerini görmediğini söyler[57]. İlk olarak, Evliya Çelebi'nin imaretleri Osmanlıya özgü bir yapı ilan eden ve yabana atılmayacak bu tespitinden hareketle Osmanlı öncesi ve çağdaşı Türk, İslam ve Türk-İslam topluluklarında bu yapı türünün varlığına ilişkin bilgilere bakmak yerinde olacaktır. Osmanlı coğrafyasında görülen imaretlerin kökenine ilişkin izleri takip etmeye başladığımızda, mimari anlamda olmasa da halkın beslenmesi ve bunun hükümdarlık geleneği olup olmadığı bağlamında, varılan ilk ve en uzak nokta Türklerin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Abideleri'dir.

Göktürk Hakanları Kül Tigin ve kardeşi Bilge Kağan için dikilmiş olan yazıtlarda, Hakanın kendisine tabi olan halkını beslemesine ilişkin ifadelere rastlanmaktadır[58]. Kül Tigin ve Bilge Kağan anıtlarında yer alan halkı doyurmayla ilgili söylevlere "*Vezir*" Tonyukuk için dikilen anıtlarda yer verilmemesinden, halkını doyurmanın "*Hakanın*" görevi ve ayrıcalığı olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Halkı doyurmaktan kastedilen, halkın ekonomik seviyesinin yükseltilip, ihtiyaçlarının karşılanmasını vurgulamak olmalıdır. Orhun yazıtlarında, Türk halkının kendisini besleyen Kağanın sözünü dinlemedikleri de ifade olunur[59] ve böylece anlaşılıyor ki, Hükümdar yiyecek tedarikini

---

[57] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.152.

[58] Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, İstanbul 1988. Kül Tigin Anıtı, Doğu Cephe'de bulunan ifade şöyledir: "Kisre tengri yarlıkazu kutum bar üçün ülügüm bar üçün ölteçi budunug tirgürü igittim. Yalıng budunug tonlug çıgany budunug bay kıldım" s.71. (Tanrı bağışlasın, devletim var olduğu için, kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım) s. 25. Bilge Kağan Anıtı Doğu Cephesinde ise: "Anda kisre tengri yarlıkaduk üçün kutum ülügüm bar üçün ölteçi budunug tirgürü igittim. Yalıng budunug tonluk kıldım. çıgany budunug bay kıldım. Az budunug öküş kıldım. ıgar illigde ıgar kağanlıgda yig kıldım. tört bulungdakı budunug kop baz kıldım, yagısız kıldım. kop manga körti." s. 81-82. (Tanrı buyurduğu için, devletim kısmetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım. Dört taraftaki milleti hep tabi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti), s.39.

[59] Bu bilgiye Bilge Kağan Anıtı, Kuzey Cephesinde ulaşılmaktadır: "Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Acıksan tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun", Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, İstanbul 1988, s.48.

de içeren korunmayı sağlamasının karşılığında, itaat ve sadakat alıyordu[60]. Osmanlı döneminde de yemeği kabul etmek hükümdarın egemenliğini tanımaya işaret ediyordu ki bir ayaklanma simgesi olarak, yemek kazanlarını baş aşağı çevirerek divan toplantılarında saray mutfaklarının yemeklerini yemeyi reddettiklerinde isyancı yeniçeriler, bu eski töreyi hatırlatırlardı[61]. Aynı zamanda Yeniçeri birlikleri sembolik bir ocakta organize edilmişti[62]. Yine Osmanlı sadakat simgelerinden biri olan ekmekle ilişkili olarak nankör kelimesi, "nan" yani ekmek kelimesinden türemiş olup "ekemeğe kör, ekmeği görmeyen" anlamına gelmektedir ve kendisine ekmek verene karşı sadakatsizliği ifade eder[63].

Orta Asya Türk topluluklarında, Osmanlıda olduğu gibi her gün ve günde iki öğün yemek verilmesine ilişkin bir geleneğin izlerine rastlanmamakla birlikte, Hükümdarın çeşitli vesilelerle halkına yemek sunduğu, ziyafetler ve toylar düzenlediği bilinmektedir. Ziyafet vermek ya da toylamak kelime anlamı olarak farklılıklar göstermekle birlikte her ikisi de birine yiyecek sağlama eylemi ile ilişkilidir. Geniş bir halk kitlesine büyük ölçekli yemek vermek, gücün görünür simgesi olup, yemeği verene oldukça fazla prestij sağlamış olmalıdır. Cömertliğin ihtişamını azaltmak anlamında değil fakat bu gibi fırsatlarda, yiyeceği alanla veren arasındaki hiyerarşik dengesizlik daha da keskindi [64]. Ziyafetler, Orta Asya Bozkırından-Batılı Osmanlılara kadar, Sultan'ın misafirperverliği ile siyasi otoritenin meşruiyetini kuvvetlendirmek için kullandığı bir organizasyondu[65]. Bu ziyafetlerden biri olan Toy'un kökenine bakıldığında orijinalde bir yağma geleneği ile ilgili olduğu görülür. Ögeday'ın her sürüden emrettiği bir koyun yıllık olarak fakirlere verilirdi ve bu gelenek şölen olarak adlandırıldı[66]. Kağan tarafından boy beyleri ile yapılan görüşmelerde verilen şölenlerde; hanlığa dair önemli meseleler

---

[60]Artun Ünsal, "Siyasi Güç, Statü, Meşruiyet, İtaat ve Otorite Mücadelesinin Göstergesi Olarak Yemeğin Sembolizmi" **Türk Mutfağı**, (Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı), Ankara 2008, s.181.

[61]Gülru Necipoğlu, **15 ve 16. yy'da Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar**, İstanbul 2006, s.43.

[62] "Kazan-ı şerif ya da Hacı Bektaş'a atfedilmiş kutsal çorba kazanı, tüm Bektaşi birliklerinin simgesiydi. Yeniçeri başlığı bir kepçe (divane, kaşık) ile süslenmişti. Yüksek rütbeli memurlarda çorbacı olarak adlandırılıyordu. Ayrıca, her "orta" ya da "bölüğün" kendi kazanı vardı ve orta mutfağın aşçıbaşı bölüğün en etkili görevlisiydi. Mutfak, gözaltı yeri (hapishane) olarak da kullanılıyordu ve önemli toplantılar kazan-ı şerif çevresinde yapılmaktaydı", Halil İnalcık, "Matbakh", **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. VI, Leiden 1991, p.810.

[63] Özge Samancı, "Osmanlı Kültüründe Ekmeğin Simgesel Anlamları", **Yemek ve Kültür**, S.32, İstanbul 2013, s.76.

[64]Nıcolas Trepanıer, **Food As a Wındow Into Daıly Lıfe In Fourteenth Century Central Anatolia,** Harvard Unıversıty, Graduate School of Arts and Social Sciences (Unpublished Ph.D Thesis), Cambridge Massachusetts 2008, p. 230.

[65] Artun Ünsal, "Siyasi Güç, Statü, Meşruiyet, İtaat ve Otorite Mücadelesinin Göstergesi Olarak Yemeğin Sembolizmi" **Türk Mutfağı**, (Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı), Ankara 2008, s.179.

[66]Halil İnalcık, "Matbakh", **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. VI, Leiden 1991, p. 809.

tartışılır ve kararlar alınırdı. Geleneklere göre tanımlanmış orun ve her boy beyi ikram edilen koyun etini paylaşırdı, katılımcıların rütbelerine göre bir tören düşünülmüştü. Düzende ve hiyerarşide keyfi bir değişiklik bir ayaklanmaya neden olabilirdi[67]. Türklerin bu geleneksel toylarında yönetici tarafından verilen yemeği alan kişiler; "yemeğini yiyorum çünkü senin otoriteni kabul ediyor ve sana itaat ediyorum"[68] demektedirler. İmaretlerde verilen günlük yemekler "kamusal ziyafetlere" içerik açısından benzemez, siyasi gücü ve buna paralel olarak ekonomik gücü elinde bulunduranların yemeği siyasi bir araç olarak kullandığını söyleyenebilir. Yemeği verenin, yemeğin alıcıları üzerindeki siyasi otorite ve hakimiyetin sembolik anlamı yanında, imaretlerin alıcıları olan; öğrenciler, yolcular, tüccarlar ve fakirleri besleyerek sultanlığın/yöneticiliğin "sosyal devlet anlayışını" da yerine getirdiği düşünülebilir.

Türklerin kabul ettiği İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de; cömertlik, mallarını Allah yolunda sarf etme, paylaşma, yoksulları doyurma gibi temalar bulunur[69] ve bunlar bir Orta Asya Türk geleneği olan kendisine tabi olan halkını besleme ile birleşince, Türk-İslam devlet yöneticilerinin çeşitli fırsatlarla halka sofralarını açmaları, sahip oldukları varlıkları paylaşmaları yadırganacak bir durum olmaktan çıkar. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in misafirlere ve düşkünlere çeşitli vesilelerle sofrasını açtığı bilinmektedir. Kendisini ziyarete gelenleri (bunlar genellikle İslamiyeti kabul etmek için gelen kişilerdi) misafirhanelerde ağırlamaktaydı ve gelenlerden düşkün olanlara yemek yedirilip, yeni kıyafetler giydirilmekteydi[70]. Bu misafirhanelerden birinin Sahabe'den Remle adındaki kişinin evi olduğu bilinmektedir[71]. Hz. Muhammed'in ancak dört kişinin taşıyabilceği derece büyük bir kazanı olduğu, öğle yemeği vaktinde Suffelileri çağırarak ortaya getirilen bu kazandan hep birlikte yemek

---

[67] Halil İnalcık, "Matbakh", **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. VI, Leiden 199, p.809.

[68] Artun Ünsal, "Siyasi Güç, Statü, Meşruiyet, İtaat ve Otorite Mücadelesinin Göstergesi Olarak Yemeğin Sembolizmi" **Türk Mutfağı**, (Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı), Ankara 2008, s.182.

[69] **Bakara Suresi** 215.: "Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar, De ki:Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir" s.32, **Al-i İmran Suresi** 115. Ayet: " Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, takva sahiplerini çok iyi bilir" s.63, **Kasas Suresi** 77. Ayet, "Allah'ın sana verdiğinden(onun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez" s.393, **İnsan (Dehr) Suresi** 8. Ayet: "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler" 9. Ayet : Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de teşekkür bekliyoruz" s.578. **Türkiye Diyanet Vakfı, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli,** Ankara 1993.

[70] Ömer Rıza Doğrul, **Asr-ı Saadet**, C.I İstanbul 1973, s.444.

[71] Ömer Rıza Doğrul, **Asr-ı Saadet**, C.II, İstanbul 1974, s.80.

yedikleri tasviri vardır[72]. Ayrıca, birçok şehirde inşa edilen misafirhaneler olduğu, bu misafirhanelerde Müslümanların ikamet edip, devlet hesabından yedirildikleri ve ikinci İslam halifesi Hz. Ömer'in Medine'deki mutfağı ziyaret edip yemeklerin nasıl hazırlandığını teftiş ettiği bilgisi de bulunmaktadır[73]. Hz. Ömer'le ilgili anlatılan bir olayda, Medine dışında bir çadırda kalan ve pişirecek malzemesi olmadığı için yönetici kimliği nedeniyle kadının sitemine uğrayan Ömer'in yemeklik malzeme getirip, kendi elleri ile çorba ve ekmek pişirmesi hikayesindeki[74] yöneticinin ihtiyaç sahibi tebaasını beslemesi sorumluluğu görülür. Şair Mehmet Akif Ersoy'un Hz. Ömer ile yaşlı kadının hikayesinden yola çıkarak yazdığı "Kocakarı ile Ömer" şiirinde *"Bir ihtiyar karı bi-kes kalır, Ömer mesul! Yetimi girye-i hüsran alır, Ömer mesul! Bir aşiyan-ı sefalet bakılmayıp göçse; Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!...Ömer halife iken başka kim çıkar mesul?"*[75] dizeleri yine yöneticinin halkını besleme sorumluluğunu anlatır. Aynı şiirinde Akif : *"Uzandı testiye, yağ koydu, sonra un kattı… Ocak tüter, Ömer üfler zefir-i hariyle…Ocak tutuştu yemek pişti; var mı teyze kabın? Getir de indirelim…Yemek sıcaktı, fakat kim durup da bekleyecek! Ömer, çocuklara yedirdi bir bir üfleyerek"*der[76]. Yüzyıllar boyunca devam eden İslam devlet yöneticisi Halife Ömer'in aç halkını kendi elleri ile beslemesi anlatısının Osmanlı beyi Orhan Gazi tarafından nasıl tekrarlandığına daha sonra değinilecektir.

Osmanlı öncesi Türk-İslam topluluklarında, halkını doyuran (ya da ekonomik seviyesini yükselten) yemeği veren Orta Asya Türk yönetici geleneğinin devam ettirilip ettirilmediğinin izlerini sürmeye devam ettiğimizde başvurulabilecek kaynaklardan biri de, devlet yöneticisine yapacağı yönetimsel faaliyetleri için yol gösterici olan Siyasetname kitaplarıdır. Bu türün ilk aynı zamanda da en önemli örneklerinden olan, Karahanlı devlet adamı Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan ve ideal bir hayat düzeni için gerekli bilgilerin verildiği Kutadgu Bilig'de, dönemin hükümdarına yoksullarla olması gereken ilişkiye yönelik verdiği nasihat: "*Onlara mal ile iyilik et, yedir içir. Buna karşılık Tanrı sana cenneti nasip eder. Böylelikle bütün bu insanlar sana yakın olur. İyi nam kazanırsın ve şöhretin dünyaya yayılır*"[77] şeklindedir. Yemeğin alıcılarının yöneticilerine yakın olmalarından kastedilen ise halkın yöneticisine bağlılığı

[72] Ömer Rıza Doğrul, **Asr-ı Saadet**, C.II, İstanbul 1974, s.81.
[73] Ömer Rıza Doğrul, **Asr-ı Saadet**, C.IV, İstanbul 1974, s.455.
[74] Amy Singer, **İyilik Yap Denize At, Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik**, İstanbul 2012, s.100.
[75] Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**,(haz.Ertuğrul Düzdağ), Ankara 2008, s.85-86.
[76] Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**,(haz.Ertuğrul Düzdağ), Ankara 2008, s.86-87.
[77] Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul 2005, s.769.

ve sadakatidir. Öyle anlaşılıyor ki; Sultan ya da Hakan halkını doyurma eylemi karşılığında alacağı dünyevi sadakatin yanında, dinsel olarak alabileceği en büyük ödül olan cenneti de yine cömertliği karşılığında elde edecekti.

Türk-İslam devleti yöneticilerinin nasıl davranması gerektiğine dair bilgiler veren bir diğer kitap, Büyük Selçuklu Devleti'nin ünlü veziri Ebu Ali Hasan Nizamü'l-mülk tarafından kaleme alınmış olan Siyasetname'dir ve Nizamü'l-mülk, Sultanın daima iyi sofralar kurması gerektiğini söyler. "*Tanrı'nın kullarına ekmeği ve yemeği bol tutmak saltanatın ve devletin ömrünü uzatır*"[78] diyen Vezir şöyle devam eder: "*Dünyada hiçbir iş cömertlikten ve ekmek vermekten daha iyi değildir. Her gün yemek vermekte kusur etmemek gerekir. Cihanda az kazanmış ve kazanmakta olan herkes ekmek vermekten elde etmişlerdir. Her devirde, İslam'da ve küfürde hiç bir iyi huy ekmek vermekten daha iyi değildir*"[79]. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey her gün sofra kurdurmaktaydı (av ya da gezintiye çıktığında bile bu alışkanlığını sürdürmekteydi) ve her gün türlü yiyecekleri içeren sofralar kurmaya özen göstermek Türkmenistan Hanlarının saltanat düzeninin de bir parçası olarak algılanmaktaydı[80]. Vezir kitabında ayrıca, halkına ekmeği ve nimeti bol tutan Firavun'un bile halkını doyuramaz olana kadar hüküm sürmesine izin verildiğini anlatır[81]. Ünlü vezirin Sultan'a hayır yapma ile ilgili verdiği nasihatlerin yanında kendisinin de çeşitli vesilelerle hayır yapıp yemek dağıttırdığını öğreniyoruz. Çağdaşı tarihçiler 1092-93'de hastalanan Nizamü'l-mülk'ün hayrının kendisini kurtardığını yazmışlardır. Vezir hastalandığında kurduğu medresede yiyecek dağıtılmış, Abbasi halifesi de ona ilaç yollamış ve yiyecek dağıttırmıştır[82].

Nizamü'l-mülk'ün siyasetnamesinde dile getirdiği yöneticinin sofrasını halka açması ve sofrasını onlarla paylaşması geleneğini ondördüncü yüzyıl Anadolu beyliklerinden Candaroğlu Beyi'nin devam ettirdiğini, bu yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya gelen Faslı seyyah İbn Battuta'nın, bu dönem beylikleri ile ilgili bilgiler verdiği eseri "Rıhle"de bulmak mümkündür. Kastamonu'ya gelen Battuta, "*Candaroğlu Beyi Süleyman Paşa'nın adeti ikindiden sonra umumi bir meclis kurmaktır. O vakit geldikte, sofralar hazırlanır, kapılar açılır; yolcu, köylü, şehirli ve yabancı kim varsa gelir, kimse geri*

[78] Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname,** (Haz. M.Altay Köymen), Ankara 1999, s.89.
[79] Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, (Haz. M.Altay Köymen), Ankara 1999, s.91.
[80] Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, (Haz. M.Altay Köymen), Ankara 1999, s.89.
[81] Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, (Haz. M.Altay Köymen), Ankara 1999, s.89-90.
[82] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.24.

çevrilmez, herkese bir şeyler ikram edilir"[83] şeklindeki betimlemesi bu eski Türk geleneğine işaret eder. Tıpkı Candaroğlu Beyliğinde görüldüğü gibi Erken Osmanlıda görülen geleneklerden biri de hergün öğleden sonra halka sarayda yemek verilmesiydi ve bunun için davul çalındığı anlaşılmaktadır[84].

Osmanlı öncesi Türk-İslam devletlerinde ve İslam devletlerinde imaretlerin tam karşılığı olabilecek binalar olmamakla birlikte; çeşitli kuruluşlarda yemek dağıtıldığına dair bilgiler mevcuttur. İçersinde barınanlar ve ziyaretçiler için yemek hazırlandığı kesin olan yapılar; medrese, ribat, hankah, kervansaray, tekke, türbe (mezarlık-şehitlik alanları) zaviye vb. şeklinde sıralanabilir. Ortaçağ İslam topluluklarında görülen ortak yapılardan biri olan ribat, İslam sınırlarında gönüllü gazilerin, askeri amaçlarla sınır savunmasında barındıkları yerlerdir. Bu amaca yönelik olarak ribatların mimarisi güçlendirilmiş olup gözetleme kuleleri, cami, kiler ve ahırlar ribat mimarisinin belirgin unsurlarıdır[85]. Onbirinci-onikinci yüzyıllarda Kuzey Afrika topraklarına gelen dervişlerin etkisiyle ribat kelimesi anlam değiştirmiş ve ribat; bir şeyhin etrafında toplanan derviş topluluğunun yaşadığı yer, zaviye, tekke anlamına dönüşmüştür[86]. İslam devletlerinin doğusunda ise onuncu yüzyıl ile onbirinci yüzyılın ilk yarısından itibaren ribat, hankah ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır[87]. Büyük yollarda ve bozkırda kurulan ve içinde mescit, hamam, dükkan gibi birimler olan, kervanları barındırıp koruyan ribatlar ise daha sonraları kervansaray, han, menzil gibi isimlerle anılmışlardır ve hac güzergahı ile Mekke'de bulunan ribatların, hacılar için misafirhane; dervişlere, öğrencilere kalacak yer anlamındaki mekanlar olduğu görülür[88]. Ribatların kimi zaman mezarlık alanlarına yakın kurulmuş olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, medrese, ribat, hankah, kervansaray, tekke, türbe (mezarlık-şehitlik alanları) ve zaviyelerin benzer işlevlerde, anlamlarda olduğu ve bu yapıların tümünde yemek hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Bu kurumlarda kalanlar için düzenli yemek hazırlandığını varsayabiliriz ancak adı geçen kuruluşlarda hazırlanan yemeğin hangi miktarda, günde kaç öğün ve tam olarak

---

[83] Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (çev. A.Sait Aykut) C: I, İstanbul 2004, s.440.
[84] Halil İnalcık, "Matbakh", **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. VI, Leiden 1991, p.809.
[85] Nasser Rabbat, "Rıbat-Architecture" **The Encyclopaedia of Islam**, Vol. VIII, 2nd Edition, Leiden 1995, p.506.
[86] Fuad Köprülü, "Ribat", **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ankara 1942, s.269.
[87] Fuad Köprülü, "Ribat", **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ankara 1942, s.273.
[88] Fuad Köprülü, "Ribat", **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ankara 1942, s.277.

kimlere verildiğine dair bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Ancak kesin olan tek şeyse, Osmanlı öncesi topluluklarda yemek dağıtımında Osmanlı imaretlerinin tam karşılığı olabilecek binaların bulunmadığıdır. Günde iki öğün ve tüm yıl boyunca düzenli olarak yemek dağıtımı bir Osmanlı yeniliği gibi görülmektedir[89]. Yemek verildiğine dair çeşitli bilgilere sahip olduğumuz ve yukarıda sıraladığımız yapıların yanı sıra yemeğin verildiği çeşitli vesileler vardı. Yemek verme, yöneticiye karşı sadakati güçlendirmenin bir yoluydu ve yönetici kesiminin bunu gerçekleştirilebileceği çeşitli fırsatlar bulunmaktaydı. Bunlar: bayramlar, dini önemdeki geceler, ramazan ayı, düğünler, sünnet ve cenaze törenleri şeklinde sıralanabilir. Osmanlı kurumları ve mimari kuruluşlarında etkileri görülen, Osmanlının resmi dini İslam'ı benimsemiş Müslüman toplumlara bakıldığında, doğrudan fakirleri doyurma amaçlı binalar mevcut değildir ancak Osmanlı öncesinde Ortadoğu'da yiyecek dağıtımına ilişkin bilgiler vardır.

Abbasi Bağdat'ı ve Fatımi-Memluk Kahire'sinde; hastalar, ihtiyaç sahipleri ve fakirler için yiyecek dağıtımı uygulamasının standart bir uygulama olmaya başlandığı söylenmesine karşılık[90] bu uygulamanın nasıl bir düzende gerçekleştirildiği ise bilinmemektedir. Fatımiler Bağdat'ı aldıktan sonra yabancılara ve fakirlere kalacak yer ve yiyecek sağlayan camilerin yanı sıra evleri ve suyollarını da onartmışlardı ve Tolunoğlu Camisi'nde (876-78) askerlere hediye ve fakirlere yiyecek dağıtım geleneği de bilinmekteydi[91]. Dini bir boyutu bulunmamakla birlikte, bazı günlerde kabirlerin etrafında toplanıp yiyip-içmek adet haline gelmiştir[92]. İslam toplumlarında yemek dağıtılan yerler arasında türbe ve şehitlik (mezarlık) örneklerini de bulmak mümkündür. Meşhed-i Hüseyin buna verilebilecek bir örnektir ve bu türbede Cuma günleri yiyecek ve tatlı dağıtılıyordu[93].

Fatimiler zamanında Kahire ve Fustat şehirlerinde, onuncu-onbirinci yüzyıllarda iftar vakitlerinde ve diğer kutlamalarda sofralar kurulmaktaydı. Bunlardan en iyi bilineni ise Hz.İbrahim'in yolcuları beslemek ve ağırlamak için yaptıklarından esinlenen

---

[89] Amy Singer, "Serving up Charity: The Ottoman Public Kitchen", **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 35, No. 3, Poverty and Charity:Judaism, Christianity, and Islam (Winter, 2005), p. 493.
[90] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.25.
[91] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.15.
[92] Hayreddin Karaman, "Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler", **İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I**, Ankara 1996, s.15.
[93]Daniella Talmon Heller, **Islamic Piety in Medieval Syria (Mosques, Cemeteries and Sermons under the Zangid and Ayyubids, 1146-1260)**, Leiden 2007, p. 255.

Hebron'daki simat el-Halil yani Halil İbrahim sofrasıdır[94]. İran'lı seyyah Nasır-ı Hüsrev'den Hebrona gelen herkesin bir somun ekmek, zeytin yağlı mercimek ve kuru üzüm aldığı aktarılır[95]. Misafire ikram konusunda meşhur olan ve onbeş gün kendisine misafir gelmediği için üzülmüş olarak tasvir edilen İbrahim Peygamberin[96] misafirperverliği ayrıca şu şekilde de tasvir edilmektedir: "*Her gün bir fersah mesafe gider, misafir arar. Bulur ise ikram eder, bulamazsa oruç tutardı*"[97]. İslam toplumlarının hayırseverliğinde İbrahim Peygamberin misafirperverliği ve sofrasını herkese açması, Osmanlı yöneticilerinin hayırseverlik anlayışını da etkilemiştir. Amasya II. Bayezid vakfiyesinde imaretle ilgili geçen şu açıklama; "*İmaret, yetimler, fakirler, misafirler için Hülilürrahman Hazretlerinin misafir ağırlamak ve aç olanları doyurmadaki sünneti üzerine inşa edilmiştir*"[98] bunun kanıtıdır. Onsekizinci yüzyıl devlet adamlarından Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de inşa ettirdiği imaretinin kitabesinde *"…Onur kazanmış Halil İbrahim'in adaşı. O seçkin makam sahibi böyle bir imaret yaptırdı… Bu İmarette türlü renklerde nimet çıkar. Her sofrası bir Halil İbrahim sofrası oldu..."*[99] ifadesi ile İbrahim Peygamber ve Paşanın adaşlığı üzerinden vurgu yapılarak bu imaretin sofralarının Halil İbrahim sofrası gibi olduğu vurgulanmıştır[100]. Bu örnekler, Osmanlılarda misafirperverliğe ilişkin İbrahim Peygamber algısının devam ettiğini gösteren en belirgin örneklerdir. İbrahim Peygamberin misafirperverliğinin, yolculara ev sahipliği yapması ve yiyecek ikramının sadece Müslüman toplumları için değil Hıristiyanlık hayırseverliği için de model oluşturduğu anlaşılıyor[101].

Türk-İslam devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçukluların mimari programlarında imaret benzeri yemek hazırlanıp dağıtılan mekanlar olmadığı görülmektedir[102]. Karahanlılar döneminde de içinde yemek hazırlanan ve bunun için

---

[94] Amy Singer, "İmarethaneler", (çev. Alim Yılmaz), **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, s.486.
[95] Amy Singer, "İmarethaneler", (çev. Alim Yılmaz), **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, s.486.
[96] Afif Abdu'l-fettah Tabbara, "Hz. İbrahim" (çeviren, Mehmet Aydın), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXIV.S.1, Ankara 1981, s.576.
[97] Mahmud Sâmi, **Hazreti İbrahim Aleyhisselam**, İstanbul 1984, s.195.
[98] V. G. M. Arşivi, 119 nolu defter, 1382 sıra numarada kayıtlı, H.901tarihli vakfiye, s.6.
[99] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.98.
[100] Kitabe metni için bkz: İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.97-98.
[101] Daniel Caner, "Charitable Ministrations (Diakoniai), Monasticism, and the Social Aesthetic of Sixth-Century Byzantium" **Charity and Giving in Monotheistic Religions** (ed. Miriam Frenkel and Yaacov Lev), Berlin 2009, p.60.
[102] Bkz.Mustafa Cezar, **Anadolu Öncesi Türkler'de Şehir ve Mimarlık**, İstanbul 1977.

ayrılmış ocaklı odaların bulunduğu yapıların yine kervansaraylar olduğu anlaşılmaktadır[103].

Bir biri ardına kısa süreli de olsa hakimiyet kuran Zengiler ve Eyyubiler'de; yine çeşitli fırsatlarda yemek dağıtımın gerçekleştiği görülüyor. Zengi dönemi Musul'unda 1193-94'de kurulan İzzedin Mesud Medresesi'nde, bayramlarda yemek dağıtıldığı bilinmekte ve ayrıca Eyyubi döneminde de Halep'te Hüseyin Türbesinde Cuma günleri yemek dağıtılıyordu[104]. Selahattin Eyyubi tarafından inşa ettirilen Sa'id al-Su'ada hankahında, adı geçen hankahta kalan dervişlere (fukaralara) dağıtılacak günlük yiyeceğin, etin ve ekmeğin depolanması için yer ayrıldığı ve yine aynı vakıf tarafından inşa ettirilen Salahiye medresesinin önünde bir fırın bulunduğu vakfiyeden öğrenilmektedir[105]. Önce Fatımiler'e ardından da Eyyubiler'e hizmet eden komutan Husam al-Din Lu'lu, her gün Qarafa (Kahire'nin mezarlık bölgesi)'de 12.000 adet ekmek ve kaselerle yemek dağıttırıyordu ve yiyeceklerin miktarı Ramazan'da arttırılıyordu ve bani tüm yemek organizasyonunu kendisi yönlendiriyordu; yemeği önce erkekler, sonra kadınlar ve gençler alıyordu. Fakirlerin ihtiyaçları karşılandıktan sonra durumu daha iyi olanlara yemek veriliyordu[106]. Yukarıdaki bilgilere dayanarak, Eyyubi dönemi ribatlarında, medreselerinde ve kimi zaman türbelerinde yemek verildiğinin bilinmesine karşılık, bu dağıtımların niteliğine, yaygınlığına ve sürekliliğine dair bilgimiz net değildir.

Orta Doğu'da yemek dağıtımı geleneğine bani cinsiyeti açısından bakıldığında, erkeklerin inşa ettirdiği yapı türlerinden farklı bir yapı grubu görülmez. Şam'da Selahaddin Eyyubi'nin şehre girdiği 1174 ve 1260'daki Moğol istilası arasındaki 85 yılda kadınların mimari hamilikleri yoğun biçimde görülür. Bu gelenek en azından (Suriye'yi fetheden Tutuş'un karısı Safwat al-Mulk'e) 1110-11'e kadar gider, tasavvuf ehlinin kadınlar tarafından daha kapsamlı olarak desteklendiği dikkat çeker ve Halep'te 1174-1260 arasında kurulan 29 sufi hayır kurumundan (hankah, ribat) 6'sı kadın banilere aittir[107].

---

[103] Mustafa Cezar, **Anadolu Öncesi Türkler'de Şehir ve Mimarlık**, İstanbul 1977, s.188.
[104] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.131.
[105] Yehoshu'a Frenkel, " Political and Social Aspects of Islamic Religious Endowments ("awqāf"): Saladin in Cairo (1169-73) and Jerusalem (1187-93)", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 62, No. 1 (1999), p.7.
[106] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.33.
[107]Stephen Humphreys, "Women As Patrons of Religious Architecture ın Ayyubid Damascus", **Muqarnas**, Vol. XI, Leiden 1994. p.35.

Mekke ve Medine'den sonra İslam coğrafyasındaki bir diğer kutsal şehirde Kudüs'tür ve bu şehirde yemek dağıtımına ilişkin tek bir yapı ve bu yapı ile ilişkili üç kadının adı ön plana çıkar. Bu kadınlardan ilki Memluklu ailesinden Tunşuk Hatun'dur ve Kudüs'te bir ev ve yolun karşısına kendi türbesini inşa ettirmiş, evinde pişirilen yemekten muhtemelen yolun karşısında bulunan Kalenderiye Tekkesi'nde kalan dervişlerin de yararlandığı düşünülmektedir[108]. Onaltıncı yüzyılda buraya külliyesini inşa ettiren Hürrem Sultan, Tunşuk'un evinin yerine imaretini kurdurmuştur[109]. Aynı yerle özdeşleştirilen üçüncü isim olan Bizans İmparatoriçesi Elena'nın, gerçekte adı geçen yerle bir bağlantısına rastlanmamasına karşılık[110], aynı yerle ve özellikle Hürrem Sultan ve Elena'nın yemek dağıtımını içeren hayırseverlikle özdeşleştirilmesi ilginçtir.

Memluklu ve Osmanlı döneminde Homs kentindeki sufi tekkelerinde de bayramlarda yemek dağıtılıyordu ve bu uygulamalarda fakirler doğrudan alıcı hedef kitlesi olmasalar da kesinlikle yemek aldıkları tahmin edilmektedir[111].

Osmanlı yemek dağıtımı ve özellikle bu faaliyet için inşa edilen mimari yapı geleneğine baktığımızda en yakın İslam devletinin Memluklular olduğunu görüyoruz. Ancak onbeşinci yüzyılın ortalarına kadar fakirlere düzenli yemek dağıtımı konusunda Memluklu kuruluşlarının önemli bir işlev üstlenmedikleri görülür ve yemek dağıtımı açısından Memlukluların Osmanlı kuruluşlarını örnek aldıkları düşünülmektedir[112].

Memluk Sultanı Kayıtbay'ın Medine'de inşa ettirdiği medrese, ribat ve bir halk mutfağından oluşan külliyesinin 1480 yılında yazılan vakfiyesinde Sultan'ın, buğday ve yağ ile yapılan "*dashishah"* adlı yemeği dağıtmak için halk mutfağı inşa ettirdiği ve bunun için Hebron'daki Halil İbrahim mutfağını örnek aldığı kayıtlıdır[113]. Bu bina Medine'deki düşkünler ve hacılara ekmek ve dashishah verilmek için inşa edilmiştir[114]. Yine vakfiyede bulunan, Kayıtbay'ın 1478-79 yıllarında Mekke'de inşa ettirdiği medresesinde dağıtılacak ekmek ve dashishah için yukarı Mısır'dan buğday

---

[108] Amy Singer, **Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti**, Ankara 2002, s.86.
[109] Amy Singer, **Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti**, Ankara 2002, s.86.
[110] Amy Singer, **Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti**, Ankara 2002, s.88.
[111] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.131.
[112] Amy Singer, "İmarethaneler", (çev. Alim Yılmaz), **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, s.486.
[113]Doris Behrens Abouseif, "Qaytbays Foundation in Medina, the Madrasah, the Ribat and the Dashishah" **Memluk Studies Review**, II, Chicago 1998, p.65.
[114] Doris Behrens Abouseif, "Qaytbays Foundation in Medina, the Madrasah, the Ribat and the Dashishah" **Memluk Studies Review**, II, Chicago 1998, p.66.

gönderildiği[115] kaydına istinaden bu medresesinde de yemek dağıtılmış olduğunun ipuçları yakalanmaktadır.

Medine'deki mutfaktan zengin ya da fakir, büyük ya da küçük, özgür ya da köle, kadın ya da erkek kim olursa olsun "yemeğe ihtiyacı olan herkes" in Halil İbrahim sofrasındakine benzer şekilde, günlük iki adet ekmek ve yemek aldığı anlaşılıyor[116], bu halk mutfağının girişi ise bir değirmen, bir fırın, bir mutfak ve bir ahıra açılıyordu[117].
Hacılara ev sahipliği, yiyecek dağıtımı, Ramazan-Recep-Şaban aylarında hayır dağıtımı, Ortaçağ ve Osmanlı İslam'ında güç ve yönetim otoritesinin simgesi olarak devam ettirilmiştir[118]. Osmanlı döneminde; "Haremeyn" olarak da bilinen Mekke ve Medine kentlerine yapılan yardımlar, hacıların ve fakirlerin yeme ihtiyaçlarının karşılanması, devlet yöneticisine siyasi anlamda da prestij sağlayacağı için yapılan yardımları nitelik ve nicelik olarak değişikliklere götürmüş olabilir[119].

Özellikle Ramazanda, Fatımi ve Abbasi yönetimlerinde bilinen bir gelenek olmaya başlanan yemek dağıtımı, Baybars tarafından da sürdürülmüştür ve Memluklu Sultanı Baybars, Ramazan boyunca her gece 5000 kişilik yemek dağıttırıyordu[120]. 1278'in Muharrem ayında, bir yıl önce ölen Sultan Baybars için yiyecek dağıtılıp, mezarlıklarda Kuran okuyan hafızlar ve fukaraya yiyecek ikram edilmiş ve farklı sınıflardan insanlara; camiler, medreseler ve zaviyelere yemek gönderilmiştir[121]. Bir diğer Memluk Sultanı Barquq'un, emirken de sultan olduktan sonrada Ramazanda her gün; camilerde, türbelerde, sufi hücrelerinde, hapishanelerde kalanlar ve kabristan civarındaki fakirlere etli yemek ve ekmek dağıttırdığı söylenmekte ve bu yemeklerin yıllık tahıl dağıtımına

---

[115] Doris Behrens Abouseif, "Qaytbays Foundation in Medina, the Madrasah, the Ribat and the Dashishah" **Memluk Studies Review**, II, Chicago 1998, p.66.
[116] Doris Behrens Abouseif, "Qaytbays Foundation in Medina, the Madrasah, the Ribat and the Dashishah" **Memluk Studies Review**, II, Chicago 1998, p.66.
[117] Doris Behrens Abouseif, "Qaytbays Foundation in Medina, the Madrasah, the Ribat and the Dashishah" **Memluk Studies Review**, II, Chicago 1998, p.68.
[118] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.45.
[119] Bu kutsal bölgelere yapılan yardımların, Osmanlı sultanlarına kazandırması umulan prestij ve bu yerlerin Sultanlar tarafından değerlendirilen sembolik anlamları için bkz. Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, İstanbul 2007 ve Hakan Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler**, İstanbul 2004.
[120] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.132.
[121] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.18.

ilaveten verildiği anlaşılmaktadır[122]. Memluklu döneminde halk mutfakları, mezarlıklar ve medreseler dışında yemek hazırlanan diğer yapılar; hankah, zaviye ve ribat olarak sıralanabilir. 1349-1516 yılları arasında fakirleri doyuran 23 vakfın bulunmasına karşılık, fakirleri beslemenin Memluklu dönemi vakıf kurucuları için öncelikli önemde olmadığı düşünülmektedir[123]. İşlevleri birbirine oldukça yakın olan hankah, zaviye ve ribatlar; belirli bir gruba kalacak yer ve yemek sağlayan kuruluşlar olup Müslüman toplumlarda ve Türk-İslam topluluklarında sıklıkla görülürler ve bu üç yapı grubu da Sufi düzenle ilişkilidir, en azından Memluklar döneminde böyleydi[124]. Memluklu mimarisinde, hankahların içinde dervişlerin yaşadığı alan bazen ribat olarak da adlandırılmaktaydı ancak daha yaygın olarak ise ribat terimi, fakir ve diğer düşkün Müslümanlar için bir misafirhane olarak kullanılmıştır[125]. Bu dönemde hankahlar azalırken zaviyeler bu yapıların bazı fonksiyonlarını üstlenmişlerdi ve onbeşinci yüzyılda bir şeyh için kurulan zaviyeler; hem "*cami*" hem de fakirleri (dervişler için de kullanılan ifadedir) doyuran ve onlara kalacak yer sağlayan "*ribat*" işlevine sahip olmuştur[126]. Onbeşinci yüzyılda Memlukluda ribat ve cami işlevine sahip ve bir şeyh için kurulmuş zaviyelerin benzer fonksiyonluları, Erken Osmanlı'da kendine özgü mimarisi ile ortaya çıkan "*Ters T Planlı Yapılar"*larla çağdaştır ve öyle anlaşılıyor ki Memluklu zaviyeleri ile Osmanlı tabhaneli yapıları benzer fonksiyona sahiptiler. Memluklu zaviyelerinde de diğer Müslüman topluluklarda olduğu gibi, bu yapıların giderleri vakıf tarafından karşılanıyordu ve bu giderlere zaviyeden yemek alan fakirlerin beslemesi için yapılan harcamalarda dahildi[127]. Bu zaviyelerden yararlanmak için bu kuruluşlarda yerleşik olmanın şart olmadığı, yolcular ve ziyaretçilerin de zaviyelerin imkanlarından yararlandığı vakfiyelerden anlaşılıyor[128]. Osmanlı Beyliğinin kurulduğu tarihe çok yakın bir tarih olan 1300'de İlhanlılar zamanında Tebriz'de inşasına başlanan ve vezir Reşideddin tarafından kurulan yapı topluluğu iki bölümden oluşmaktaydı. İlk

---

[122] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.132.
[123] Yaacov Lev, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005, p.133.
[124] Donald P. Little, "The Nature of Khanqahs, Ribats and Zawiyas Under the Mamluks" **Islamic Studies Presented to Charles J. Adams**, (ed. Wael B. Hallaq and Donald P. Little), Leiden 1991, p. 96.
[125] Donald P. Little, "The Nature of Khanqahs, Ribats and Zawiyas Under the Mamluks" **Islamic Studies Presented to Charles J. Adams**, (ed. Wael B. Hallaq and Donald P. Little), Leiden 1991, p.94.
[126] Donald P. Little, "The Nature of Khanqahs, Ribats and Zawiyas Under the Mamluks" **Islamic Studies Presented to Charles J. Adams**, (ed. Wael B. Hallaq and Donald P. Little), Leiden 1991, p.95.
[127] Donald P. Little, "The Nature of Khanqahs, Ribats and Zawiyas Under the Mamluks" **Islamic Studies Presented to Charles J. Adams**, (ed. Wael B. Hallaq and Donald P. Little), Leiden 1991, p.102.
[128] Donald P. Little, "The Nature of Khanqahs, Ribats and Zawiyas Under the Mamluks" **Islamic Studies Presented to Charles J. Adams**, (ed. Wael B. Hallaq and Donald P. Little), Leiden 1991, p.103.

bölüm havuzlu açık avluluydu, ilk bölümde ayrıca Raşhidi'nin türbesi, bir çorba mutfağı, bir hankah, bir hastane ve bir cami vardır ve ikinci bölümde ise bir avlu etrafında, yönetici odaları, sufi hücreleri, bir hamam, bir sarnıç, iki saraçhane, bir kiler, bir hazire ve çarşı ile bağlantılı bir dehlizden oluşmaktaydı[129](Çizim 1.1.).

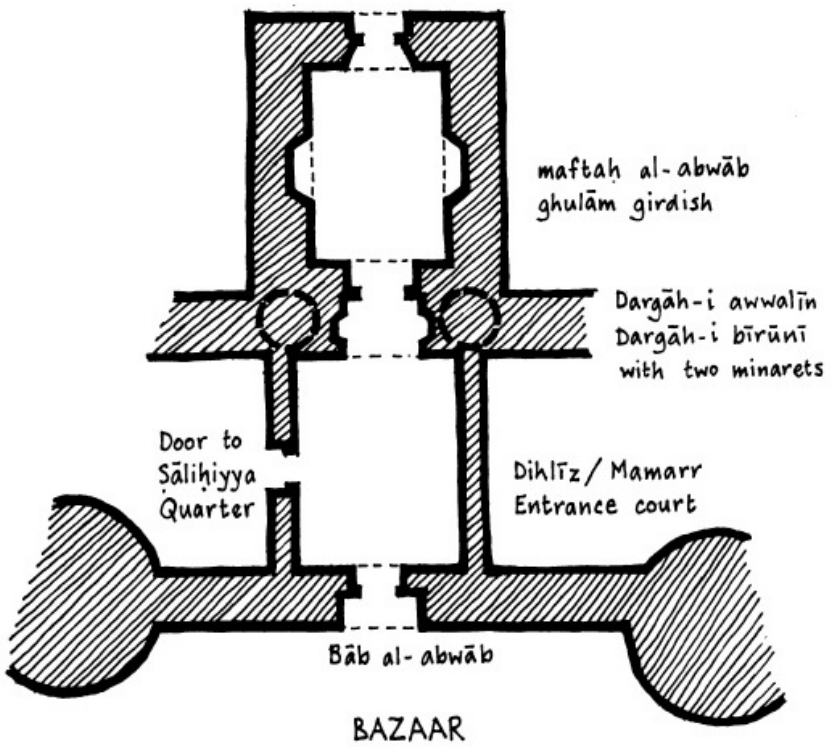

Çizim 1.1. Tebriz Rab-i Raşhidi, Yeniden Çizimi (Sheila S. Blair'dan)

Çalışanlar, yolcular, sufiler ve fakirler için günlük yemek sağlayan ikisi de hankahta bulunan iki yapı: "*dar al-ziyafa*" ve "*dar al-masakin*"dir [130]. İki mutfağın işleyişi arasındaki fark vakıf kurucusu tarafından açık bir biçimde yapılmıştı ve iki mutfak farklı yerlerdeydi, dar al-masakin çarşının içindeydi ve fakirler ve dervişler dar al-masakinde yiyebilir, dar al-ziyafeye ise giremezlerdi[131]. Yemeklerin alıcılarına göre değiştiği görülmekte ve fakirler için yemeğin farklı bir mutfakta ve farklı bir kazanda

[129]Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.60.
[130]Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.65.
[131] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.65.

pişirildiği anlaşılmaktadır[132]. Öyle görülüyor ki Dar al-ziyafe iki mutfaktan oluşuyordu; biri hankah'ın sağ kanadındaydı ve külliye çalışanlarına hizmet veriyordu. Diğeri hankah'ın sol kanadındaydı ve yolcular için yemek hazırlanıyordu[133] (Çizim 1.2).

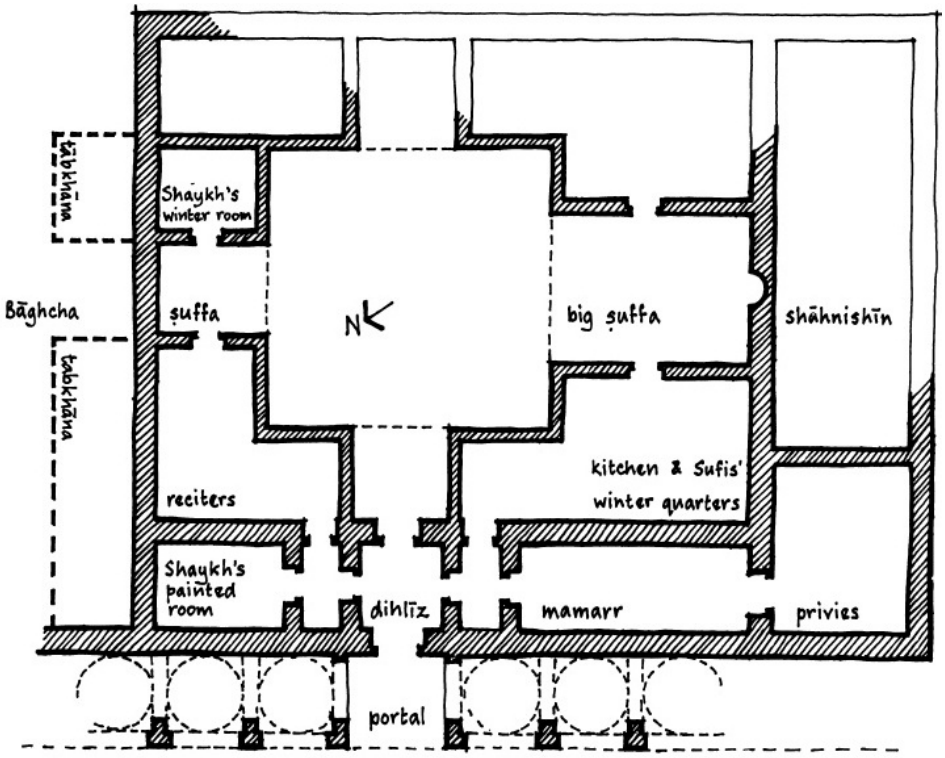

Çizim 1.2. Tebriz Rab-i Raşhidi, Hankah Yeniden Çizimi (Sheila S. Blair'dan)

Tebriz'deki bu hankah'ın vakfiyesinde yemeğin dağıtımına ilişkin bilgilere de ulaşılmakta. Yemek dağıtımının şu şekilde yapıldığı ifade edilmekte: "100 kişi içeri girdikten sonra kapılar kapatılmakta ve herkes oturmadan yemek dağıtımına başlanılmamaktaydı. Kapının sağ tarafında ilk beş kişi sıra oluşturmakta, mutfağın önündeki kafese yaklaşıp, bir kase yemek ve iki adet ekmek aldıktan sonra (isterlerse yemeği evlerine götürebiliyorlar, ya da orada yiyebiliyorlar) yerlerine oturduktan sonra diğer beş kişi sıra oluşturmakta ve böylece yemek dağıtımı gerçekleştirilmekteydi. Ferraşlar yemek bitene ve kaseler geri konulana kadar kapıları açmıyordu. Topraktan yapıldığı düşünülen kaseler önemli bir gider olduğu için kaselerin geri verilmesi kontrol

[132] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.65.
[133] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.65.

ediliyordu"[134]. Vakfiyede, fakirlerin yiyecekleri imarette yiyebileceği gibi evlerine götürüp aileleri ile de yiyebileceği belirtilmiş ve eğer yiyecekleri eve götürürlerse kaseleri geri getirmekle yükümlü kılınmışlardı[135]. Yemek düzenini kapıcıların sağladığı ve 100 kişinin girmesine izin verildiği, geç kalanlar içeri alınmadığı gibi kavga çıkaran olursa yemek verilmeden dışarı çıkarıldığı anlaşılıyor[136]. Çalışanlar 70 kase çorba, 20 kase et ve buğdaydan yapılmış lapa, 15 kase et ve nohutla pişirilmiş yemek ve günlük 105 kg'lık ekmek alıyorken[137] çorba; nohut, et, soğan, kimyon, kişniş ve safrandan yapılıyordu. Darüzziyafede her çorba kasesinde 75 gr et vardı ve herkes 150 gr ağırlığında ekmek alıyorken, dar al-masakinde yemek yiyen fakirler ve dervişler içinde 60 gr et olan bir kase çorba ve iki adet ekmek alıyorlardı[138]. Raşideddin'in bu büyük külliyesinde öyle anlaşılıyor ki günlük tek öğün ve tek çeşit çorba yemeği verilmekteydi, bu çorba bulgur çorbasıydı ve yemekler akşamdan hazırlanıp sonraki gün dağıtılıyordu[139]. Yolcuların yine ayrıcalıklı oldukları görülüyor ve sabah kahvaltısı dışında akşam ekmek ve ekmeğin yanında ise meyve, tatlı ve turşudan hangisi hazırlanmışsa ondan alıyorlardı[140]. Osmanlı imaretlerinin işleyişinden farklı olarak günlük tek öğün yemek verilen külliyede bulunan iki mutfak da külliyeden fiziksel olarak bağımsız yapılar değildir. Osmanlı imaretleri, Tebriz'deki bu mutfaklarda olduğu gibi külliyede bulunan faklı işlevli bir yapı ile (tabhane, medrese gibi) bitiştirilen örnekler bulunmasına karşılık, külliye içinde herhangi bir yapıdan bağımsız binalar olarak tasarlanmış örnekleri de mevcuttur. Osmanlı İmaretleri yüzyıllara ve topografyaya göre kuruluşları, boyutları ve külliye içindeki konumları değişse de kendine has mimari oluşumları vardır. Tebriz'deki bu İlhanlı yapısından faydalananlar

---

[134]Sheila S. Blair, "Ilkhanid Architecture and Society: An Analysis of the Endowment Deed of the Rab'-i Rashīdī", **Iran**, Vol. 22 (1984), p.83.

[135] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.67.

[136] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.67.

[137] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.65.

[138] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.66.

[139] Fariba Zarinebaf, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, p.66.

[140] Sheila S. Blair, "Ilkhanid Architecture and Society: An Analysis of the Endowment Deed of the Rab'-i Rashīdī", **Iran**, Vol. 22 (1984), p.83.

(yolcular, külliye çalışanları, sufiler, fakirler) Osmanlı imaretlerinin sağladığı hizmetlerden yararlanan gruplarla benzeşmekle birlikte, tek öğün yemek veriliyor olması ile Osmanlı imaretlerinden ayrılır.

Timurlu mimarisinde de yemek dağıtılan yapılar olabileceğine dair ipuçları vardır. Timurlu dönemi mimari patronlarından biri, Ali Şir Nevai (1440-1501)'dir. Timurlu hükümdarlarından Hüseyin Baykara ile muhtemelen aynı okula giderek bir yakınlık kuran, Timurlu dönemi önemli şair ve bürokratlarından Ali Şir Nevai[141], Herat'ta "*İkhlasiyad*" olarak da bilinen külliyeyi inşa ettirmiştir. Günümüze ulaşamayan külliye; cami, medrese, hankah, darülhuffaz, hastane ve bir hamamdan oluşmaktaydı[142]. 1481-82 tarihli ve Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmış vakfiyede Ali Şir Nevai külliyesini inşa ettirdiği yeri nasıl elde ettiğini anlatır[143]. Vakfiyenin, medresenin önyüzünde bulunan hankah'da fakirlerin ve düşkünlerin günlük yiyecek aldıkları ve yoksullara kalacak yer verildiği şeklinde ifadeleri içermesi ve ayrıca kubbeli bir dua bölümünün varlığı [144] gibi açıklamalardan, hankah'ta kalanların yeme ihtiyacının karşılandığı anlaşılmaktadır. Mimari açıdan ise bu yapıların planına dair bilgiye ulaşılamamaktadır. Aynı yayında hankahlar, sufi uygulaması ile ilgili kuruluşlar olarak tanımlanır[145]. Timurlu mimarisinde yemek verilmiş olabilecek yapı türlerinden biri de Hz. Ali'nin soyundan gelen (imamzadeler) seyyidler için inşa edilen *dar al-siyadah*'dır ve bu yapıların mimarisi ve ne tür hizmetler verdiği çok açık değildir[146]. Bir diğer yapı türü ise ribattı, kervansaraylara benzeyen bu yapılar yolcular ve hacılar için yiyecek, kalacak yer ve ibadet alanları sağlıyordu[147].

Fatımi ve Eyyubi mimarisinde örnekleri görüldüğü gibi, Timurlu döneminde de yemek dağıtımının yapıldığı türbeleri görmek mümkündür. Bu dönem türbelerinde, gelen

---

[141] Lisa Golombek-Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran and Turan**, Vol. I, Princeston 1988, p.63.
[142] Lisa Golombek-Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran and Turan**, Vol. I, Princeston 1988, p.64.
[143] Maria Eva Subtelny, "A Timurid Educational and Charitable Foundation: The Ikhlāṣiyya Complex of Alī Shīr Navā'īin 15th-Century Herat and Its EndowmentAuthor", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 111, No. 1 (Jan. - Mar., 1991), p. 40.
[144] Lisa Golombek-Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran and Turan**, Vol. I, Princeston 1988, p.65.
[145] Lisa Golombek-Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran and Turan**, Vol. I, Princeston 1988, p.48.
[146] Lisa Golombek-Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran and Turan**, Vol. I, Princeston 1988, p.49.
[147] Lisa Golombek-Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran and Turan**, Vol. I, Princeston 1988, p.49.

ziyaretçilere ve fakirlere yemek dağıtıldığına dair verilebilecek örneklerden biri Herat'taki Afaq Begim türbesidir[148]. Günlük olarak verilen yemeğin miktarı bayramlarda, dini önemdeki günlerde ve kış aylarında arttırılmaktaydı[149]. Bu türbenin mutfak çalışanları ise vakfiyede; aşçı, vekilharç, ferraş ve tabakçı olarak sayılmaktadır[150]. Tebriz'de Akkoyunlu'lardan Uzun Hasan tarafından inşa ettirilip (1453-1478) oğlu Yakup tarafından genişlettirilen Nasriyya Külliyesi'nde fakirlere yemek dağıtılan bir mutfak bulunmaktaydı[151] ve bu mutfak da Osmanlı imaretleri ile çağdaştır. Fakirlere yemek dağıtılan bir diğer türbe örneğini Babür mimarisinde görmek mümkündür. 1571 yılında Agra'da inşa ettirilen Hümayun Türbesi'nde fakirlere dağıtılacak yemeğin hazırlandığı bir mutfak bulunmaktaydı[152]. Babürlü mimari repertuarının geneline bakıldığında ise Osmanlı imaretlerinin benzeri bir yapı bulunmamaktadır[153].

Safavi mimarisine bakıldığında Osmanlı imaretlerine benzer işleyişte yapıların olmadığı görülmekle birlikte [154], yemek dağıtımının izlerini bulmak yine mümkündür ve Osmanlı imaretlerine benzemese de İslam geleneğine uygun olarak türbelerde yemek dağıtıldığı görülmektedir. Şeyh Safi türbesinde Kuran'da geçen "onlar Allah rızası için yemeği yedirirler" ifadesiyle mutfak inşa edildiği 1605 yılında ise Şah Abbas tarafından yeniden inşa edilen türbe mutfağından günlük yemekler dağıtıldığı bilinmektedir[155].

Anadolu Selçuklularına gelindiğinde, yeme-içme hizmetlerinin hangi mimari kuruluşlarda yapıldığı ve imaretlerin bu dönemde de var olup olmadığına dair bakılacak Selçuklu dönemi çağdaşı kaynaklarında biri Ahmed Eflaki tarafından kaleme alınan "*Ariflerin Menkıbeleri*" adlı eserdir. Selçuklu döneminin en bilinen şeyhlerinden olan Mevlana ve Mevlevi şeyhlerine ve daha çok onların kerametlerine dair bilgilere yer verilen eserde; Selçuklu dönemine dair yapı adlarının yanı sıra dönemi içinde yapı gruplarının kimlere hizmet verdiğine dair bilgiler mevcuttur. Eflaki, Mevlana'nın

---

[148] Maria Eva Subtelny, **Timurids in Transition, Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran**, Leiden 2007, p.184.
[149] Maria Eva Subtelny, **Timurids in Transition, Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran**, Leiden 2007, p.185.
[150] Maria Eva Subtelny, **Timurids in Transition, Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran**, Leiden 2007, p.187.
[151] Shelia Blair, Jonathan Bloom,**The Art and Architecture of İslam (1250-1800)**, London 1995, p.52.
[152] Philippa Vaughan, "Mughal Architecture", **Islam Art and Architecture (ed.Marcus Hattstein and Peter Delius)**, France 2000, p.475.
[153] Ebba Koch, **Mughal Architecture: An Outline of Its History and Development (1526-1858)**, Oxford 1991.
[154] Shelia Blair, Jonathan Bloom, **The Art and Architecture of İslam (1250-1800)**, New York 1995.
[155] Kishwar Rizvi, **The Safavid Dynastic Shrine**, New York 2011, p.156.

babasının Konya'ya gelişinde devrin Sultanı tarafından sarayda ağırlanılmak istendiğini, ancak Bahaeddin Veled'in: "*imamlara medrese, şeyhlere hânikah, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviye, gariplere kervansaraylar münasiptir*" dediğini aktarır[156]. Mevlana'nın babasının ağzından nakledilen bu sözler, Anadolu Selçuklu döneminde hangi yapılarda kimlerin barındığı, bu yapılarda kimlere hizmet verildiğine dair bize ipuçları vermiş olur. Zaviyelerin başıboş gezenlere hizmet veriyor olması ise ilginçtir. Bazı Ortaçağ İslam yazarları, "gaziyân" terimiyle eş anlamlı olarak "ayyârûn" kelimesini kullanmaktadırlar ve ayyârûn kelimesinin sözlük anlamı ise serseridir[157]. Bu açıklama, zaviyelerin Ortaçağ Anadolu'sunda varlıkları bilinen gezici dervişlerle ilintili olduğunu düşünmemize neden olur. Aynı eserde, tek bir yerde ve Türklerden kastedilenin Moğollar olduğu açıklama dipnotu ile verilen: "*Türkler çekinmeden ve acımadan her imareti yıktılar*"[158] cümlesinde imaret ifadesine rastlanır. Burada imaretle kastedilen (herhangi bir ayrım yapılmadığı için) muhtemelen tüm mimari eserlerdir. Herkesin beslenmesine açık ve sürekli hizmet veren bir halk mutfağının, hayır işlerinin övüldüğü bir eserde, gözden kaçırılıp bu yapılardan bahsedilmemesi bize olası gelmemektedir.

Anadolu Selçuklu dönemi çağdaş kaynaklarından bir diğeri olan ve Evkaf nazırlığı gibi çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî tarafından, Moğol hakimiyetindeki Anadolu yöneticisi Çoban Noyan'ın oğlu Timurtaş Noyan adına 1323 yılında yazılmış, "Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr" adlı eserde de, imaretlerin varlığına ilişkin herhangi bir ibare yer almaz[159].

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1192-1280 yılları arasına dair yazılı bilgiler veren, dönemin çağdaş kaynağı İbn Bibi tarafından yazılmış, El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname)'dir. Bu kitapta Anadolu Selçuklu döneminde imaret benzeri yapıların bulunduğuna dair herhangi bir ifadeye rastlanmaz ancak eserinde İbn Bibi, Sultan Keykubad'ın, geçmiş padişahları anlatan yönetim işleri ile saadet ve mutluluk konusunda yol gösteren manzum bir kitap okuduğunu söyleyip bu cümlenin sonuna bir şiir ekler. *"...Sonra halka açık bir sofra kurarlar, ihtiyaç sahiplerinin onunla gözleri doyardı. Oturanlar fazla vakit kaybetmeden ayağa kalkar, ayaktakiler onların yerine otururdu. Herkes o sofradan nasibini alır, hiçbir zaman kimse ondan mahrum*

[156] Ahmet Eflaki, (Çev. Tahsin Yazıcı), **Âriflerin Menkıbeleri**, C.I, İstanbul 1989, s.26.
[157] Cemal Kafadar, **İki Cihan Aresinde, Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara 2010, s.82.
[158] Ahmet Eflaki, (Çev. Tahsin Yazıcı), **Âriflerin Menkıbeleri**, C.I, İstanbul 1989, s.137.
[159] Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

kalmazdı…"[160]. İbn Bibi'nin tam da Sultana nasihatler verip yol gösteren bu kitaptan bahsettikten sonra (ki siyasetname türü kitaplardan biri olmalıdır) Keykubad'ın sofrasını halka açmasından bahseder. İbn Bibi'nin naklettiği bu ifadeler, siyasetname türü kitapların Selçuklu Sultanları tarafından okunduğunu ve Türk Hakanlarının halka sofrasını açma geleneğinin, sözlü geleneğin yanı sıra yazılı metinlerle de aktarıldığını göstermektedir.

Anadolu Selçuklu döneminde, içinde yemek hazırlandığı düşünülen yapılardan biri de medreselerdir. Selçuklu medrese vakfiyelerinde öğrencilere yemek verilmesi ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. 1201-1202 tarihinde Konya'da inşa edilmiş Altun Aba Medresesi vakfiyesinde, medrese personeli arasında aşçı bulunmaz ancak ramazan ayında kesilmek üzere koyun alımı şartı vardır ve ayrıca öğrencilere tahsis edilen ekmeğin de dışarıdan alındığı anlaşılmaktadır[161]. Vakfiyede ayrıca fakirlere ekmek dağıtmak için de ayrı bir kayıt bulunmaktadır[162]. Bu dönem medreseleri genellikle bir külliyenin parçası olmayıp bağımsız birer yapı oldukları için, yemeğin medrese içinde bir bölümde hazırlanmış olabileceği ve özellikle iki kademeli plan şemasındaki medreselerde ön bölümün aşhane ya da imaret olabileceği düşünülmektedir[163]. Aptullah Kuran onüçüncü yüzyılın ilk yarısından önceki medreselerde yeme ihtiyacının medrese içinde ve medresenin ön bölümünde halledildiğini ifade edip bu yüzyılda inşa edilen; Karahisar, Boyalıköy ve Ertokuş Medreselerinin bunun örnekleri olduğunu ifade eder[164]. Bu medreselerden daha sonra inşa edilen Süleyman Pervane Medresesinin ön bölümlerinin aşhane-imaret olarak kullanılmış olabileceği[165], ayrıca Yağıbasan Medreselerinde (kapıya göre) sağ alt köşedeki hacimlerin aşhane olduğunu düşünmektedir[166]. Hüseyin Gazi Medresesi'nde ise küçük bir ön avlu etrafında düzenlenen ocaklı mutfak ve erzak deposu medrese-imaret birleşimi ile Anadolu'da inşa edilmiş erken medreselerde imaret bölümünün binanın içinde halledilmiş olduğunu göstermektedir[167].

---

[160] İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname) (çev. Mürsel Öztürk).C.I, Ankara 1996, s. 393.
[161] Osman Turan, "Şemseddin Altun-Aba ve Vakfiyesi", **Belleten**, C.XI, S:42, Ankara 1947, s.202.
[162] Osman Turan, "Şemseddin Altun-Aba ve Vakfiyesi", **Belleten**, C.XI, S:42, Ankara 1947, s.203.
[163] Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, C.I, Ankara 1969, s.60.
[164] Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, C.I, Ankara 1969, s.140-141.
[165] Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, C.I, Ankara 1969, s.140-141.
[166] Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, C.II, Ankara 1969, s.20.
[167] Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, C.I, Ankara 1969, s.102.

Onüçüncü yüzyılın ilk yarısından farklı olarak, 1240'lardan sonra ise medrese binalarının ön yüzlerinin, türbe ve mescit gibi farklı fonksiyonlar yüklendiği anlaşılıyor[168]. Aptullah Kuran onüçüncü yüzyılın ikinci yarısından itibarense medrese mutfaklarının bu yapıların dışında bağımsız yapılar olarak çözümlenmeye başlanmış olabileceğini ön görmektedir. Ancak bu hipotezini destekleyecek bir bina olmadığını da kabul etmekte ve en yakın örneğin Sivas'taki Çifte Minareli Medresenin ön köşelerine bitişik, kazılar sonucu elde edilen kare temel izlerinden birinin imaret olabileceğini düşünmektedir[169]. Ancak Çifte Minareli Medrese gibi ön cephesi anıtsal bir yapının imaret binası inşa edilerek bu cephesinin kapatılması çok akla yakın gelmemektedir. Ancak yine Aptullah Kuran'ın Selçuklu medreselerinden onüçüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsızlaşan mutfakların imaretlere dönüştüğü ve Osmanlı imaretleri inşası öncesi bu yapı türünün varlığına ilişkin yorumları gözardı edilebilecek gibi değildir. Anadolu Selçuklu mimari örnekleri içinde Osmanlı imaretlerine en çok yaklaşan örnek, Sivas Gök Medrese'nin yakınına inşa ettirildiği düşünülen daruzziyafedir. Günümüzde bu yapı ve yapının planına ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak vakfiyesi günümüze ulaşmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 604 Numaralı Defterin, 67. Sayfası 90. Sırasında kayıtlı Sahib Ata Fahreddin Ali bin Hüseyin vakfına ait 1279 yılına ait vakfiye kaydında, baninin Sivas'ta bulunan medresesinin yakınında inşa ettirilen bu daruzziyafeden bahsedilmektedir ve bu binada her gün pişirilen bir okka et ve iki okka pidenin; seyyidler, aleviler, fakirler ve iyi huylu insanlardan dağıtım sırasında burada hazır bulunan 30 kişiye dağıtılması şart koşulmuştur[170]. Yine aynı vakfiyeden, yemeği alanların isterlerse yemeği burada yiyebileceklerini ya da istedikleri yere götürüp yiyebileceklerini öğreniyoruz[171].

---

[168] Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, C.I, Ankara 1969, s.102.

[169] Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, C.I, Ankara 1969, s.102.

[170] V.G.M.A. Defter No:604, Sayfa No:67, Sıra No:90: Vakfiyede geçen ifade şu şekildedir: "Sivasta medresinin kurbünde inşa ettiği mezbur darı ziyafette her gün pişirilen en iyi ve yağlı koyun ve bulunmaz ise keçi ve sığır etinden bir okka et alabalecek müsavi ve mütevassıt kap ile birer okka et eve beraberindeki iki okka temiz ve pişkin pide tertib edilip sadâttan ve alevilerden ve fukara ve sulehadan gelen ve tefrik zamanında hazır bulunan otuz nefere dağıtılmasını ve bunun yakacak vesair havayicine kâfi mikdarın sarf olunmasını şart kıldı" s.3.

[171] V.G.M.A. Defter No:604, Sayfa No:67, Sıra No:90 "Beş nefer fukahai mübahisinden her birine şehri gümüş onbeş dirhem sultan parası ve mezkûr ekmekten yevmi üç okka ekmek verilmesini ve kütübü fıkhıyyeyi hıfz ve kıraette mütavassıt yani orta halli bulunan beş nefer fukahadan herbirine şehri gümüş on dirhem sultanparası ve mezkûr ekmekten yevmi üç okka ekmek verilmesini ve mübtedi bulunan beş nefer fukahadan herbirine sekiz dirhem sultan parası ve mezkûr ekmekten yevmi üç okka ekmek verilmesini şart kıldı ve mezbur fukahadan biri medresede imam olup şer'in ve örfün cemaatle edasına hüküm ettiği namazlarda mescitte nasın namazını kıldırmasını ve bu imamın müsin yani yaşlı imamlığın şartlarını âlim olmasını ve bu suretle anın zamekiyyesine gümüş ve rayic ve on dihem zam olunmasını ve ana günde pişen koyun etinden be bulunmaz ise keçi ve sığır etinden (...) ve beraberinde mezkûr

Daruzziyafede çalışan kadrosunun bir aşçı ve bir bevvab olup, bevvabın aynı zamanda ferraş olarak da çalıştığını[172], bu kuruluşun yöneticilerinin mütevelli ve müderris olduğunu görüyoruz. Bayram ve Ramazan ayı gibi dini önemdeki günlerde ise her zamankinden farklı çeşit yemek verildiği ve bunun için bir aşçı tutulduğu anlaşılıyor[173]. Ayrıca her Cuma günü içinse, vakıf tarafından 60 dirhem değerindeki bir sığırın kesilip eti hariç tüm sakatatının satılıp o para ile pide alınması ve etle birlikte medresenin kapısındaki fukaraya dağıtılmasının şart koşulduğu görülüyor[174]. Yapının planını bilemesek de, işleyişi Osmanlı imaretlerinden kısmen ayrılsa da, bu yapının Osmanlı imaretlerinin tespit edilebilen tek benzer "öncülü" olduğunu ve Aptullah Kuran'ın tezini destekleyecek tek örnek olduğunu söyleyebiliriz.

Yine Sahip Ata Fahreddin Ali bin Hüseyin tarafından Konya'da inşa ettirilen "imaret"e ait vakfiyede, imaret ifadesi geçmesine rağmen, "birbirine bitişik medrese, mescid, minare" için vakfedilen yerlerden bahsedilmesi[175] ve çalışanlar arasında, iki muid, bir nakib, bir imam, bir müezzin ve bir mimarın sayılması[176], imaret teriminin külliye için kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Vakfiyede yemek dağıtımına ilişkin herhangi bir ifadeye de rastlanmamaktadır. Aksarayî, devrin veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin cömertliğinden bahsettikten sonra "*ülkenin kıyısı köşesi onun hayır ve hasenat işleriyle tam bir süse kavuştu. Mescit, medrese, hankah, zaviye ve kervansaray binalarının hayır ve rahat kapıları bütün halka açık ve serbest oldu*"[177] şeklinde

---

ekmekten iki verilmesini ve pişen et ve ekmek hergün hazır olan alevi ve sâdât ve fukaha ve suleheya ve fukaraya kâfi mikdar dağıtılmasını ve bunlardan arzu edenin orada yemesini arzu etmeyenin istediği mahalle götürmesini şart kıldı".

[172]V.G.M.A. Defter No:604, Sayfa No:67, Sıra No:90 "Ve kezalik vâkıf,bir aşçı ve bir bevvab tertib edilmesini ve bevvabın hem ferraş ve hem havayicci olmasını ve havayic ve yakacağın seneden seneye yetecek mikdar olmasını ve havayic ve yakacağın yirmibeş dirhem sultan parası verilmesi ve aşçıya şehri gümüş onbeş dirhem sultan parası ve hergün bir nasib verilmesini ve vakfın mesalihine bakan müşrife senevi gümüş beşyüz dirhem verilmesi şart koşulmuştur".

[173]V.G.M.A. Defter No:604, Sayfa No:67, Sıra No:90 "Darı ziyafette mütevelli ve müşrif ve müderris mütenevvi' yemekler yaptıracak ve bayramlarda zağferanlı dane pirinç yapılacak ve sofra döşenip kifayeti kâmile mikdarı pide ve yemek konduktan sonra müderris ve iki mıid ve fukaha ve nakıb vesair mülâziminden dileyen hazır olacak ve sükût ve sükûn ile yendikten sonra nakıb,sultanı müslimine ve ümerai mü'minine ve vâkıfa ve âba ve evlâdına ve cümle müslimine düa edüp cemaat âmin diyecek ve kezalik vâkıf,Ramazanın cuma gecelerinde ballı kadaif alınmasını, Ramazanlarda ve Bayramlarda Regaib ve nısfi Şaban gecelerinde mütevelli ve müderrisin tayin ettiği ücretle emin ve salih ve türlü yemek yapabilen bir aşçı tutulup mezkûr vakıtlerde türlü yemekler yapılmasını şart kıldı".

[174]V.G.M.A. Defter No:604, Sayfa No:67, Sıra No:90

[175]Sadi Bayram, Ahmet H. Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-dîn Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri" **Vakıflar Dergisi**, S.13, Ankara 1981, s.39.

[176] Sadi Bayram, Ahmet H. Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-dîn Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri" **Vakıflar Dergisi**, S.13, Ankara 1981, s.40.

[177] Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s.47-48.

kullandığı ifade ile baninin mimari etkinliklerinde en azından "*öne çıkan*" yapıları sıralamış olur ve görülüyor ki imaret bu yapılar arasında yer almamaktadır.

Anadolu Selçuklu çağında, medreselerden başka içinde yemek hazırlanan kuruluşlardan biri de kervansaraylardır. Bu yapılarda misafirlerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mutfakların varlığı kesindir. Selçuklu döneminin ünlü vezirlerinden biri olan Celaleddin Karatay tarafından Kayseri'de inşa ettirilen kervansarayın vakfiyesi günümüze ulaşmıştır ve Osman Turan tarafından yayınlanmıştır[178]. Bu vakfiyede belirtildiği üzere kervasaraya gelen misafirlerin karınlarının doyurulması için bir aşhane bulunmaktadır ve bu mutfakta gerekli kullanım eşyalarına da yer verilmiştir[179]. Aşhanede bir aşçının görevli olduğu ve yıllık 200 dirhem para aldığı; Müslüman, gayrimüslim, hür veya köle kim olursa olsun kervansaraya gelen herkesin bir okka et ve bir yemek alacağı ve Cuma geceleri ise ballı helva ikramı yapılacağı şartı vardır[180]. Aynı baniye ait olan ve Konya'da bulunan medresede, öğrencilerin yeme-içme ihtiyaçlarının nasıl karşılandığına dair bilgi bulunmaz[181].

Anadolu Selçuklularda misafirlere karşılıksız üç gün süreyle yemek verilen ve burada barınanların yemek ihtiyacının sürekli olarak karşılandığı kuruluşlardan biri de zaviyelerdir. Başlangıçta medreseler gibi konut niteliğinde yapılar olan Selçuklu Zaviyelerinin devlet kurumuna dönüşmüş ve Sultanlarca inşa ettirilmiş medreselerden farklı olarak mütevazı niteliğini koruduğu düşünülmektedir[182]. Zaviyelerin mensupları toprağı ekiyor, küçük zanaatla uğraşıp şeyhin adını duyup gelerek, çevreye yerleşen göçerlerin yerleşik düzene geçmesine yardım ediyordu[183]. Bir yapının zaviye olarak anılması için herhangi bir yapı tipolojisine uyması da gerekmiyordu[184]. Zaviyeler genellikle bir toplantı odası içererek inşa edilip, müritlerle birlikte olunca aşocağı, erzak deposu, dervişlerin yatacak yerleri gibi mekan gereksinimleri ortaya çıkmakla birlikte, bu ayrıntıları içeren ve o dönemden kalan bir yapının günümüze ulaşamadığı

---

[178] Osman Turan, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, C.XII, S:45, Ankara 1948, s.17-171.
[179] Osman Turan, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, C.XII, S:45, Ankara 1948, s.56.
[180] Osman Turan, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, C.XII, S:45, Ankara 1948, s.56-57.
[181] Osman Turan, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, C.XII, S:45, Ankara 1948, s.79.
[182] Doğan Kuban, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul 2008, s.220.
[183] Doğan Kuban, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul 2008, s.220.
[184] Doğan Kuban, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul 2008, s.221.

söylenmektedir[185]. Selçuklu dönemi zaviyeleri yalnızca kırsal alanlarda kurulmamakta, kent merkezlerinde kurulan örnekleri de bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu kentinde tekke ve zaviyelerin Türk-İslam kolonizasyonunda, kentsel alanlarda sur dışı gelişmeleri teşvik ederken, kırsal alanlarda merkezi bir yerleşim çekirdeği oluşturmuşlardır ve kırsal alan zaviyelerine Emirci Sultan ve Elvan Çelebi Zaviyeleri, sur dışı zaviyelerine ise Mevlana Tekkesi, Ahi Evran Zaviyesi örnek gösterilebilir[186].

Selçuklu döneminde içinde yemek hazırlanan kuruluşların; medrese, zaviye, kervansaray, hankah olduğu söylenebilir. Bu yapıların bazen bir diğerinin işlevini üstlendiği de görülür. Medrese gibi bazı yapıların misafir ağırlama fonksiyonunu da üstlendiği, Mevlana'nın babasının Konya'ya gelişinde Altun-Aba Medresesi'nde kalması örneğinden anlaşılmaktadır[187]. Ondördüncü yüzyılda Beylikler devrinde de Anadolu medreselerinde sadece öğrencilerin kalmadığını İbn Battuta'dan öğreniyoruz. Battuta Birgi'de bir medresede üç gün konaklayıp, misafir edilmiştir[188]. Onikinci yüzyıl ile onüçüncü yüzyıllar arasında varlığını sürdüren Artukluların (Mardin Artukluları ise onbeşinci yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür) mimari faaliyetlerinde Selçuklu kuruluşlarını örnek aldığı düşünülmektedir ve Artuklu mimarisinde de imaret benzeri mutfakların varlığı bilinmemektedir[189].

İçinde ve çevresinde yemek hazırlanan yapılardan olan zaviyeler ve türbelerin birlikte inşa edilmiş örneklerini Anadolu'da Eratnalılar döneminde (1327-1381) inşa edilen zaviye-kümbet birleşimi yapılarda bulmak mümkündür. Bu zaviyeler misafirhane işlevi görerek yolculara kalacak yer ve yemek imkanı sunmaktaydı[190]. Bu yapılarda da mutfağın nerede çözümlendiği bilinmemektedir.

Osmanlı'nın bir süre komşusu olan, sonrasında ise topraklarını ele geçirdiği Bizanslıların mimarlık geleneğine ve yapı türlerine bakıldığında, Osmanlı imaretlerine benzer örnekler görülmemektedir (ya da henüz bu konu ile ilgili yeterince çalışma olmadığını söyleyebiliriz). Bizans mimarisinde görülen yapılar içinde, Osmanlı

---

[185] Doğan Kuban, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul 2008, s.219-220.
[186] Koray Özcan, "Erken Dönem Anadolu -Türk Kenti, Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekansal Öğeleri" **Bilig**, S.55, Ankara 2010, s.205.
[187] Ahmet Eflaki, (Çev. Tahsin Yazıcı), **Âriflerin Menkıbeleri**, C.I, İstanbul 1989, s.26.
[188] Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (çev. A.Sait Aykut) C: I, İstanbul 2004, s.419.
[189] Ara Altun, **Anadolu'da Artuklu Dervi Türk Mimarisi'nin Gelişmesi**, İstanbul 1978.
[190] Kemal Göde, "Eretnalılar Devri (1327-1381) Zaviye-Kümbedleri", **İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I**, Ankara 1996, s.172.

imaretlerine en yakın olanlar yolculara ve ihtiyaç sahiplerine yemek veren kuruluşlar Eksonenler[191] ve Diakoniailerdir. Eksonenler sağladıkları hizmetler açısından Selçuklu kervansaraylarına benzemektedir[192]. Diakoniai ise Bizans topraklarında görülen; hasta ve fakir yolcularla doğrudan ilişkili olup onlara barınma, yıkanma, yemek imkanları sunan ve para veren, manastırlar içindeki yardım kuruluşlarıdır[193] ve bu kuruluşların, Erken Bizans manastırlarının sosyalleşme sürecinde önemli bir rol oynadığı tahmin edilmektedir[194]. Kapadokya bölgesinde yer alan manastırlarda bulunan mutfakların gömü alanlarında bulunanlarında ölen kişinin anısı için hazırlanan yemeğin yendiği düşünülmektedir[195]. Oyma masalar ve oturma yerlerine sahip mutfakların yanı sıra bu öğelerin olmadığı yemekhaneler de vardır ve Müslüman komşuların etkisiyle bu yemekhanelerde yemeğin yerde yendiği öngörülmektedir[196]. Manastır bölgesindeki bu yemekhanelerden burada yaşayan insanlar, ziyaretçiler (hac ziyaretçileri) dışında yararlananlar olup olmadığı ya da bu mutfakların Osmanlı halk mutfaklarına benzer yönlerinin olup olmadığı belirsizdir.

Özetleyecek olursak; yemek dağıtımının Osmanlıya özgü bir uygulama olmadığını, Osmanlı öncesi Türk ve İslam topluluklarında çeşitli yapılarda, farklı vesile ve amaçlarla yemek hazırlanıp dağıtıldığı görülüyor. Hem Türk yönetici geleneğinin hem de İslam dininin motive ettiği yemek dağıtıp ihtiyaç sahibini besleme/doyurma geleneğinin şölenlerde ve bazı yapıların içinde yemek hazırlanmasına neden olduğu anlaşılıyor. Misafir ağırlama geleneğine uygun olarak kervansaraylarda kalanlar ücretsiz yemek almaktaydı. Medreselerde yatılı kalan öğrenciler düşünülünce bu yapıların içinde yemek hazırlanması da kaçılmazdır. Tekke ve zaviyelerde yaşayan dervişler ve yine bu yapılara gelen misafirler içinde yemek hazırlandığı anlaşılıyor. Mezarlık bölgelerinde ve türbelerin yakınlarında da yemek hazırlandığı ve ziyarete gelenlere ikram edildiği ve bunun Türk geleneğinden ziyade diğer Müslüman topluluklarda yaygın bir uygulama

---

[191] Amy Singer, "İmarethaneler", (çev. Alim Yılmaz), **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, s.487.
[192] Amy Singer, "İmarethaneler", (çev. Alim Yılmaz), **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, s.487.
[193] Daniel Caner, "Charitable Ministrations (Diakoniai), Monasticism, and the Social Aesthetic of Sixth-Century Byzantium" **Charity and Giving in Monotheistic Religions** (ed. Miriam Frenkel and Yaacov Lev), Berlin 2009, p.46.
[194] Daniel Caner, "Charitable Ministrations (Diakoniai), Monasticism, and the Social Aesthetic of Sixth-Century Byzantium" **Charity and Giving in Monotheistic Religions** (ed. Miriam Frenkel and Yaacov Lev), Berlin 2009, p.68.
[195] Fatma Gül Öztürk, "The Unusual Separatıon of Cappadocıan Refectorıes and Kıtchens: An Enıgma of Archıtectural Hıstory", **Metu JFA**, S.29/1, Ankara 2012, p.164.
[196] Fatma Gül Öztürk, "The Unusual Separatıon of Cappadocıan Refectorıes and Kıtchens: An Enıgma of Archıtectural Hıstory", **Metu JFA**, S.29/1, Ankara 2012, p.164.

olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı öncesi yukarıda saydığımız yapılarda kalanlar için yemek hazırlanırken, Osmanlının getirdiği en büyük yenilik içinde yemek hazırlanan birden fazla yapıyı bir arada bulunduran külliyelerde, yapıların her birinde ayrı ayrı mutfaklar yerine tek bir külliye mutfağının yani imaretin inşa edilmiş olmasıdır. Osmanlının selefi Anadolu Selçuklularında Osmanlıda olduğu gibi gelişmiş külliyelerin bulunmadığı ve çok fazla örneği bulunmayan bu külliyelerde imaret benzeri mutfaklar olmadığı anlaşılıyor[197]. Bir diğer Osmanlı yeniliğiyse yemek dağıtımının standarda bağlanması ve iki öğün yemeğin sabah ve akşam alıcılarına imaretlerde bulunan yemek salonlarında servis edilmesidir. İmaretler/aşevleri, bir yapının bünyesinde değil de, mimari anlamda bağımsız olarak inşa edilen ve içinde yemek hazırlanması, yemekte kullanılacak malzemelerin depolanması, yemeğin yendiği salon ve ekmek yapımı için gerekli olan mekanları ve yemek için gerekli olan kullanım eşyalarını da içinde barındıran binalardır.

1.2.3. İmaret Kelimesi İle Tanımlanan Erken Osmanlı ve Batı Anadolu Beyliklerine Özgü Zaviyelerle-İmaret (Çorba Mutfağı) İlişkisi

Ondördüncü yüzyıl öncesinde her tür mimarlık eserinin imaret olarak adlandırılmasına karşılık, bu yüzyıldan itibaren hem yemek pişirilip dağıtılan yere hem de tesisin tamamına birden imaret denilmiş ve zamanla da aşevleri imaret adıyla yaygınlaşmıştır[198]. İmaret kelimesi ile tanımlanan mutfaklar dışındaki bu tesisler Ters T Planlı Zaviyelerdir. Ondördüncü yüzyılda imaret terimine yüklenen bu yeni iki anlamın aynı anda ortaya çıkması bir tesadüften mi ibaretti sorusu akla gelmektedir.

Plan açısından Osmanlı öncesi Anadolu'sunda özellikle onüçüncü yüzyılın sonunda inşa edilen sufi ve ahi zaviyeleriyle benzeşen ve yalnızca Osmanlı Beyliğine ve Selçuklu-Bizans sınırında kurulan Türkmen beyliklerine özgü bir yapı tipi[199] olan Ters T Planlı zaviyeler (yapıların planı ve orijini bakımından ihtilaflar vardır ve bu yapıların cami olup olmadığı tartışmaları söz konusudur) birçok araştırmaya konu olmuştur[200]. *Zaviyeli*

---

[197] Anadolu Selçuklu döneminden külliye olarak kabul edilebilecek yapı topluluklarından bazıları; Kayseri Hunat Hatun Manzumaesi, Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Konya Sahip Ata Cami, Boyalı Köy Hanikahı, Eğirdir Hızır Bey Cami ve Ashabı Keyf yapı topluluğudur.

[198] Aydın Yüksel, "İmaretler", **II. Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara 1985, s.164.

[199] Zeynep Oğuz, **Multi-Functional Buildings of the T-Type in Ottoman Context: a Network of Identity And Territorialization**, Unpublished MA. Thesis, Middle East Technical University, Ankara 2006, p.2.

[200] Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalardan başlıcaları; Semavi Eyice "İlk Osmanlı Devrinin Dini –İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", **Istanbul Üniversitesi Iktisat Fakültesi Mecmuası** , S.23, İstanbul 1962, s. 1-80., Sedat Çetintaş, **Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri Bursa'da İlk**

Cami, Ters T Planlı Cami, Tabhaneli Cami, Bursa Tipi Camiler, Çok Fonksiyonlu Yapılar ve İmaret olarak da adlandırılan bu yapıların, özellikle Osmanlıların iskan politikasını destekleyen çok işlevli yapılar oldukları ilk olarak Ömer Lütfü Barkan tarafından ortaya konulmuştur[201]. Eldeki veriler bu yapıların ilk ortaya çıkışında yalnızca ibadet işlevine sahip olmadığını göstermektedir. Murad Hüdavendigar'ın Bursa'da Kaplıca Bölgesi'nde inşa ettirdiği imaretinin 1385 tarihli vakfiyesinde geçen: "*her kim bu zaviyede fukara ve mesakin müşavirlerinden nüzul edüp konarlarsa kezalik anların üzerlerine dahi vakf-ı müebbed ve habs-i muhalled olduğu halde zaviye-i mezburede sadirini mezburin ve varidini mezkurin nüzul ederler ve içinde geceleyeler ve at'imesi ve eşribe ile ni'metleneler ve örtüsü ve döşeği ile meta'leneler yani faydalanalar*"[202] şeklinde ki açıklama bu yapıların ana fonksiyonuna dair ipuçları verir. Zaviyeye gelenler, fukaralar (fukara; ekonomik olarak gereksinimlerini karşılayamayan kişi anlamının yanında dervişler içinde kullanılmaktaydı) yemek alabilecek ve konaklama imkanından yararlanabilecekti. Ayrıca yine aynı vakfiyeden adı geçen zaviyede; mutfaklar, kalınacak yerler, ambarlar, samanlıklar ve hayvanların da barındırılması için ahırlar olduğunu öğreniyoruz[203].

Genel hatları ile bu zaviyelerin planı; merkezde yer alan ve tevhidhane olarak adlandırılan ve bir şeyhin öğretilerinin dinlenildiği bölüm ile bu mekanın güneyinde yer alan mescitle tevhidhanenin iki yanında bulunan ve dervişlerin kaldıkları tabhanelerden oluşmaktadır[204]. Tabhanelerde kalanların yeme içme ihtiyaçları için, zaviyeyi kuran beyler tarafından gelirler vakfedilmiştir. Kuban'a göre; gelen-geçen (ayende ve revende) dervişler için kurulan bu zaviyelerde mutfak, kiler ve helâlar zaviye çevresinde ikincil yapılar olarak inşa edilmiştir[205]. Yeni kurulmuş bir beyliğin ilk mimari faaliyetlerinde, kendilerinden önce kullanılmamış, belirgin bir plan şeması uygulaması oldukça ilginçtir. Ya da Anadolu Selçuklu zaviyelerinden türetilmiş bir planın ilk

---

Eserler, İstanbul 1946, Sedat Emir, **Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler**, İzmir 1994, Machiel Kiel, "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans," Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı:12, İstanbul 1982, s. 117-44. Ahmet I. Doğan, **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütuvvet Yapıları**, İstanbul 1977. Zeynep Oğuz, **Multi-Functional Buildings of the T-Type in Ottoman Context: a Network of Identity And Territorialization**, Unpublished MA. Thesis, Middle East Technical University, Ankara 2006.

[201] Ayrıntılı bilgiler için bkz. Ö. Lütfi Barkan," Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I- İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S:2, İstanbul 1974, s. 279-386.

[202] V.G.M.A., Derter No: 2157, Sayfa No: 100, Sıra No:81'de bulunan vakfiyeden.

[203] V.G.M.A., Derter No: 2157, Sıra No:113.

[204] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.85.

[205] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.85.

örnekten itibaren oturmuş bir şemaya sahip olması, diğer dikkat çekici noktadır. Ters T Planlı yapılar (zaviyeler), Osmanlı beyliğinin kendine özgü mimarlığının en belirgin görsel unsurlarıdır. Kendilerinden önceki Selçukluklar ve Selçuklu geleneğini devam ettiren kendileriyle çağdaş beyliklerden (Karamanoğulları gibi) farklı olarak Osmanlılarda zaviyeler kendine has bölümleri olan bir mimari oluşumda meydana gelmiştir. Ancak Osmanlılarda zaviye tipolojisinin Selçuklu döneminden tamamen kopuk olmadığı, ana şemanın izlendiği görülür ve iki öğeli orta mekanlar ve yan odalar ana şemayı oluşturmaktadır[206]. Bu yapılar plan açısından, Osmanlı öncesi Anadolu'sunda özellikle onüçüncü yüzyılın sonunda inşa edilen sufi ve ahi zaviyeleriyle benzeşmektedir[207].

Bu yapıların cami olarak da adlandırılmalarına karşılık mihrapsız, minbersiz ve minaresiz inşa edilmiş örneklerini bulmak da mümkündür. İznik Nilüfer Hatun İmareti ve Evrenos Gazi'nin[208] inşa ettirdiği yapılar buna örnektir. Zaviyeli cami olarak anılan bu yapıların erken tarihlilerinde minareye yer verilmemesi de yine bu yapıların fonksiyonu ile ilişkili olabilir. Ondördüncü yüzyılın sonu ile onbeşinci yüzyıl başında inşa edilen zaviyelerde minare yapı programına girmiş gibi görünmektedir ve bu örneklerde minare kaidesiz olup, pabuçla beden duvarına oturtulması ve boyut olarak da mütevazı ölçekte olması da yine bu yapıların asıl fonksiyonu ile ilişkilendirilebilir [209]. Erken dönemde inşa edilmiş dini mimari örneklerin inşa kitabelerine bakıldığında; zaviyeler (Ters T planlılar) için kullanılan ifade istisnasız "***imaret***"tir. Tek mekanlı ya da enine dikdörtgen planlı harime sahip olan çok ayaklı yapıların inşa kitabelerinde bulunan ve binanın işlevini niteleyen ifadeler; "***cami ve mescittir***"[210]. İnşa kitabelerinden anlaşılıyor ki, Ters T Planlılar ile bu plan tipi dışında kalan camiler için keskin ve net bir ayrım yapılmaktadır. Bu ayrımın tek istisnası İznik Yeşil Cami (1378-

---

[206] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.77.

[207] Zeynep Oğuz, **Multı-Functıonal Buıldıngs of the T-Type ın Ottoman Context: a Network of Identıty And Terrıtorıalızatıon**, Mıddle East Technıcal Unıversıty, Graduate School of Social Sciences (Unpublished Master of Arts Thesis), Ankara 2006, p.2.

[208] Evrenos İmareti için bkz. Suna Çağaptay, "The Road From Bithynia to Thrace: Gazi Evrenos' Imaret in Komotini and its Architectural Framework", **4th International Symposıum on Thracian Studies, Byzantine Thrace Evidence and Remains, Proceeding**, Amsterdam 2011, pp.429-442, Machiel Kiel, "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans," **Sanat Tarihi Yıllığı**, S:12, İstanbul 1982, s. 117-44, Heath Lowry, **Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550**, İstanbul 2008.

[209] Ali Osman Uysal, "Zaviyeli Camilerde Minare Problemi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.51-52.

[210] Erken dönem Osmanlı mimarisinde inşa edilen yapıların kitabeleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler için bkz. Abdülhamit Tüfekçioğlu; **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

1392) kitabesinde görülür[211]. Ters T Planlı bu yapıların ibadet işlevi dışında da işlevi olduğu vurgulanmak istercesine (cami ya da mescit olarak değil de) imaret olarak nitelendirilmiştir. Bilinen ilk imaret (zaviye) Orhan Gazi tarafından İznik'te, Yenişehir Kapı yakınında 1335 yılında kurulmuştur ve günümüze ulaşamamıştır. İlk Osmanlı kroniği olan ve 1393-1481 yılları arasında yaşamış Aşıkpaşazade, Orhan Gazinin imamının oğlu Yahşi Fakih'in evinde kaldığı sırada Osmanlı tarihinin Yıldırım Bayezid sonuna kadar olan bölümünü yazılı olarak bulup okumuştur[212]. Aşıkpaşazade'nin kaleme aldığı ilk Osmanlı tarihi olan kitapta Orhan Gazi'nin İznik İmaretinin açılışı şu şekilde anlatılmaktadır:"*Orhan Gazi, İznik'i fethettikten sonra Yenişehir kapısının çıktığı yerde bir imaret yaptı. Dedesi Ede Balı'nın müridi Hacı Hasan'a İmaret'in şeyhliğini verdi. İmaret'in kapısı açılıp yemek pişince Orhan Gazi evvela kendi mübarek elleriyle yemek dağıttı. Çerağını da ilk gece kendisi yaktı"*[213]**.** Yeni fethedilmiş Hıristiyan bir toprakta, Müslüman bir fatihin halkı (ki müslümanların yanı sıra hıristiyan ağırlıklı bir topluluk olmalıdır) kendi elleriyle beslemesi oldukça çarpıcı bir görüntüdür[214] ve bu hareketle imaretlerin İslamlaştırma ve iskan politikasına da hizmet veren kuruluşlar olabileceği düşünülebilir. Açılışında halkın yemek aldığı ilk imaretin (zaviyenin) mutfağı neredeydi? Oktay Aslanapa tarafından 1963-1964 yıllarında, İznik Yenişehir Kapısı yakınlarında gerçekleştirilen kazılarda Ters T planlı olarak da tanımlanan yapının temel izlerine ve kitabesine ulaşılmıştır[215] ve kitabenin okunuşu şöyledir: "Emera hazihi'l-imarete'ş-şerifeti es-sultanü… A'la a'lehü 'llahü Sultan Orhan bin 'Osman halleda'llahü, Mülkehu li'l-hidmeti zeyne'l-hacci ve'l haremeyni Haci Paşa Ve bereketühu ecerahüma'llahü ecra'l-muhsinine. Reb'u l-evvel ve itmamuha fi şehri şevvali'l-mübareket li-seneti hamse"[216].

---

[211] Abdülhamit Tüfekçioğlu; **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara 2001, s.43.
[212] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.1-2.
[213] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.46-47.
[214] Heath Lowry, "Random Musings on the Origins of Ottoman Charity: From Mekece to Bursa, Iznik and Beyond." **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.72.
[215] Oktay Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı I (1964-1965)**, İstanbul 1965, s.16-32.
[216] Anlamı: Allah'ın yücelttiği, Osman oğlu Sultan Orhan- Allah onun mülkünü hizmet etmek için ebedi kılsın-, bu şerefli imaretin yaptırılmasını hacıların ve haremeynin süsü olan Hacı Paşa'ya emretti, Allah o ikisini en güzel mükafatlarla mükafatlandırsın.. Rebiu'l-evvelde (inşasına başlandı). İmaretin tamamlanması (yediyüz otuz) beş senesinin şevval ayındadır. Abdülhamit Tüfekçioğlu, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara 2001, s.20-21.

Aslanapa'nın yaptığı kazılar sonucu planı genel hatları ile ortaya çıkarılan Ters T Planlı bu yapının mutfağına ilişkin herhangi bir açıklama ya da bulguya değinilmemiştir[217] (Çizim1.3.). Selçuklu döneminde, her şeyhin kendi maddi imkanları ölçüsünde şekillenen zaviye mimarisinin "Osmanlı Beyi"nin maddi gücünü yansıtan, benzer plan düzeninde yapıldığını söylemek olası görünmektedir. Hacı Bektaş Tekkesi ve Mevlana Dergahı gibi tarikatın merkezini oluşturan yapıların mutfakları tekke içinde bağımsız yapılardır. Bu merkez tekkeleri istisna tutarsak, Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi zaviyelerinde mutfağın nerede çözümlendiği net değildir. Tokat'ta bulunan Hoca Sümbül Baba (1291-1292), Aksaray Melik Mahmud Gazi ve Konya'da bulunan Şeyh Şihabeddin Sühreverdi Zaviyeleri (1390'dan önce), mutfağın zaviyenin içinde çözümlendiğini gösteren örneklerdir[218].

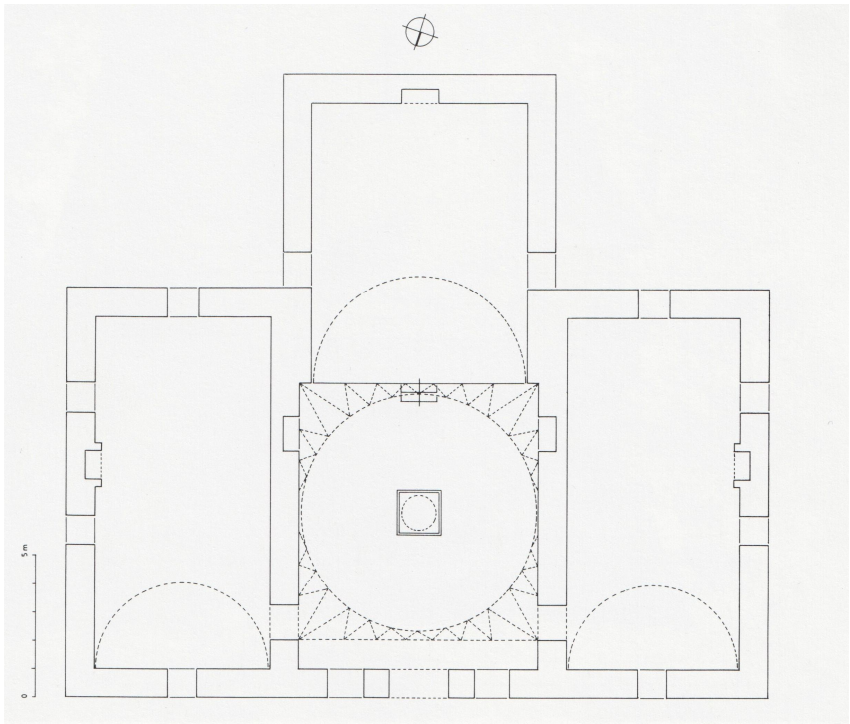

Çizim 1.3. İznik Orhan İmareti Planı (Sedat Emir'den)

İznik Orhan İmareti-zaviyesinin planına bakıldığında, Osmanlı coğrafyasında sıkça kullanılan bu zaviye-Ters T planlı yapıların ilk örneğinde bile (daha sonra imaret olarak adlandırılacak) mutfakların yapının bünyesi dışında çözümlendiği, günümüze ulaşan zaviye örneklerinin sistematikleşmiş planlarına bakılarak öne sürülebilir. Yemeğin

[217] Oktay Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı I (1964-1965)**, İstanbul 1965, s.16-32.
[218] Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tarikat Yapıları", **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı** C. II, Ankara 2006, s.418.

hazırlandığı mutfaklar birden fazla mekanı içermektedir; yemeğin piştiği mutfak, ekmeklerin pişirildiği fırın, yemeklik malzemelerin saklandığı kiler ve ambar ile yemeklerin alıcılarına teslim edildiği mekel-yemek salonudur. İznik Zaviyesi'nin sonradan açılan bir kapıyla, doğrudan dışarı ile ilişkilendirilen batı odası mutfak olarak yorumlanmasına[219] karşılık, Aşıkpaşazade'den öğrenilen ve Orhan Gazi'nin açılışında elleriyle halka yemek dağıttığı mekan imaretin yemek salonu (mekel) ya da hatta belki zaviyenin tabhaneleri olabilir ancak yemeğin hazırlandığı mekan, Aslanapa'nın kazılar sonucu planını ortaya çıkardığı yapı değildir. Tüm bu birimleri gerektiren bir aşhanenin iddia edildiği gibi yapının sol kanadında bulunan tek bir odadan ibaret olması mümkün görülmemektedir. Bu halk mutfaklarının Ters T Planlı yapılarla birlikte Osmanlı mimarlık sahnesine girdikleri göz önünde bulundurularak, bu mutfakların günümüze ulaşan Ters T planlı yapılar ve bu yapılarla aynı külliye içinde bulunan imaretlerin (çorba mutfaklarının) planlarına bakmak yerinde olacaktır. Ters T Planlı zaviyelerle inşa edilmiş ve günümüze ulaşan mutfaklar, Bursa Yeşil (1414-1421), Bursa Muradiye (1424-1426), Tokat Hatuniye (1485), Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa Külliyesi (1524-1525)'ndedir. Bu mutfaklarda ana şemanın; mutfağı oluşturan mekanların düz bir hat üzerinde yan yana sıralanmaları ile dikdörtgen bir planda oldukları görülür. Bu mutfakların planlarının onaltıncı yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başladığı görülür. Erken dönemde ve zaviyelerle birlikte inşa edilmiş bu külliye mutfaklarının planın, mutfak mekanlarının yan yana yerleştirildiği uzunlamasına dikdörtgen planın erken dönemin karakteristik planı olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan bu dört örneğin dördünde de mekan sıralaması, boyut olarak farklılıklar olsa da; mutfağı oluşturan mekanların yan yana sıralandığı ana şemanın (dikdörtgen planın) tekrarlanması İznik Orhan İmareti/mutfağının da bu şemada olabileceğini düşündürtmektedir. Orhan İmaretinde yemeğin hazırlandığı ve servis edildiği mekanların yerini ve planını bilemesek de Aslanapa'nın planını ortaya çıkardığı bu yapının civarında olduğunu söyleyebiliriz. Zaviyenin tuğla ve taşla inşa edildiğini biliyoruz, mutfakta yine aynı malzeme ile inşa edilmiş olabilir.

Aşıkpaşazade, Orhan Gazi'nin Bursa'ya gelince de imaret yaptırdığını yazar ancak ayrıntı vermez[220]. "*Sultan Murad Ergene Köprüsünü inşa ettirdi, bu alanı temizlettirdi,*

---

[219] Sedat Emir, **Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler**, C.II, İzmir 1994, s.12.
[220] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.50.

köprünün iki yanını mamur etti, şehir haline getirdi. İmaret, Cuma mescidi, hamam ve pazarlar yaptırdı" ğını yine Aşıkpaşazade'den öğreniyoruz[221]. İmaretlerin insanların en temel ihtiyacı olan beslenme gereksinimini gidererek, bünyelerinde bulundukları Ters T Planı yapılarla birlikte, yeni bir şehrin (yerleşimin) kuruluşunda önemli bir işlev gördükleri açıktır[222]. Aşıkpaşazade'nin İznik Orhan İmaretinin açılışını betimlemesine benzer ifadeler, II. Murad'ın Ergene Köprüsü yakınında ki imaretinin açılışında da yer alır. "G*elen, giden misafirlere ziyafet çekerler, nimetler pişirirler. O vakit ki imaretin kapısı açıldı, Sultan Murad, Edirne'den ulemayı ve fukarayı aldı. O imarete vardı. Nice gün ziyafetler çekti. Akçalar ve filöriler dağıttı. İlk yemek piştiği gün kendisi mübarek elleriyle fukaraya verdi. Çerağını da kendisi yaktı. Yapan mimara hilat giydirdi"*[223]. II. Murad'ın adı geçen imaretinin açılışını anlatan diğer Osmanlı tarihi kaynakları da, açılışı neredeyse aynı şekilde betimlemektedir[224]. Bu betimlemelerin gerçeğe ne kadar yakın olduğunu bilemeyiz ancak en azından imaretlerde verilen yemeğin, devrin Sultanı'nın kendi elleriyle alıcılarına teslim ediliyor olması, dönemi içinde "*halkını besleyen/doyuran*" sultan algısını yansıtması açısından oldukça önemlidir. Aşıkpaşazade, Osmanlı padişahlarının huy ve adetleri başlığı altında Osman Gazi'nin üç günde bir yemek pişirtip yoksullara yedirdiğini söyler. Osman Bey'in bu yemeği hazırlattığı ve yemeğin fakirlere dağıtımının gerçekleştirildiği bir mekandan bahsetmemesine karşılık Orhan Gazi'nin özelliklerinden bahsederken yoksulların gelip her gün yemek yemeleri için imaret yaptırdığını belirtmesi[225] Orhan Gazi dönemi ile birlikte yemek hazırlanması ve dağıtımının mekanlaştığını gösterir. Padişahların imaret inşa ettirmekle niyetlerinin ahiret hayatı için, yani dini sebeplerle olduğunu ifade eden Aşıkpaşazade, vezirlerin imaret inşa ettirmelerini de padişahların niyetine tabi olmalarına bağlar[226].

---

[221] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.122.

[222] Çok işlevli erken Osmanlı yapılarının Bursa kentinin gelişiminde ticaret yapıları olan hanlar kadar önemli bir rol oynadığı görülüyor. Bkz. Filiz Yenişehirlioğlu, "XIV.-XV. Yüzyıl Mimari Örneklere Göre Bursa Kentinin Sosyal Ekonomik ve Kültürel Gelişimi", **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C.III, Ankara, 1989, s.1345-1353.

[223] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.122.

[224] Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, (çev. İsmet Parmaksızoğlu) C.II, İstanbul 1975, s.165-166, (Hoca Sadettin Efendi ayrıca Sultan Murad imaretlerini "Sultan Murat'ın hayır eserleri. Temiz kalp ile eyleyip inşa yapsın. Açtı eliyle imaretlerin kapısın. Edirne ve Bursa'da eylemiştir bina. Onları ki, fukara halka geldi gına. Hazreti halk cümlesini eyleye kabul. Rahmeti kapısına böylece bula yol" biçiminde tasvir eder) ve Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ**, (Haz. F.Reşit Unat, M.Altay Köymen), Cilt II, Ankara 1995, s.603-604.

[225] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.215.

[226] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.231.

Fethedilen yeni bir yerleşim yerinde, fethedenlerin düzen kurmalarında rol oynayan yapılar her dönemde farklılık göstermiş olabilir[227]. Yapılar farklı olsa da ortak olan nokta bir mutfağa sahip olmalarıdır ve bu yapılarda barınanların temel beslenme ihtiyacının karşılanmasıdır. Osmanlının yeni fethettiği bölgelerde, özellikle Batı Trakya ve Makedonya'da, İslam'ın yaygınlaşması ve Osmanlı hâkimiyetinin kurulmasında (yaşamı sürdürmek için temel ihtiyaçlar olan barınma-korunma ve yemeği sağlayarak) rol oynayan kuruluşlar zaviye-imaretlerdir[228]. Onyedinci yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi'nin Osmanlının batısı ile doğusunda yer alan imaretleri anlatırken kullandığı üslupta, Balkanlarda bulunanları tanımlarken, Müslüman olsun olmasın, hatta ateşe tapan bile olsa imaretlerden yemek alabiliyor olmalarına karşılık, Osmanlının doğusunda bulunan ve daha uzun süredir Müslüman topraklardaki imaretlerden yararlananların dinsel durumuna değinmemesi, Osmanlının İslamlaştırma politikası ile ilişkilendirilebilir[229]. Çoğunluğu Hıristiyan olan halkın, yeni yöneticilerinin resmi dininden etkilenmelerinde yöneticiler ve uç beyleri tarafından kurulan imaretlerin sağladığı misafirperverliğin etkili olduğu ve imaretlerin ana menüsü olan çorbaya istinaden, erken dönem Osmanlı Balkanlarında bir "Çorba Müslümanlığı"ndan bahsedilmektedir[230]. Saraybosna'da onbeşinci yüzyıldan itibaren İsa Bey İmareti ve onaltıncı yüzyıldan Gazi Hüsrev İmaretleri çevresinde Müslüman mahalleleri oluşmaya başlamıştır ve vergiden muaf olan Müslümanlar bu imaretlerin verdiği hizmetlerden yararlananlar ile bu Müslüman mahalleleri gelişmeye başlamıştır[231]. 1463 tarihli İsa Bey İmareti vakfiyesinde, yolcular ve ziyaretçilere üç gün süre ile çorba verileceği belirtildikten sonra, çorbanın azad edilmiş köleler tarafından servis edileceği, kalan yemeğin yine azadlı erkek köleler tarafından Saraybosna bölgesindeki öksüzlere

---

[227] Selahattin Eyyubi alındığında Müslüman nüfusa sahip olmayan Kudüs'te; ribat, medrese ve bimaristan inşa ettirmişti. Ribat ve medrese kurarak yeni fethedilen topraklara göçü ve yerleşimi sağlamak amaçlanmıştır. Yehoshu'a Frenkel, " Political and Social Aspects of Islamic Religious Endowments ("awqāf"): Saladin in Cairo (1169-73) and Jerusalem (1187-93)", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 62, No. 1 (1999), p.12

[228] Heath Lowry, "The 'Soup Muslims'of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", **Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj**, İstanbul 2010, p.98.

[229] Heath Lowry, "The 'Soup Muslims'of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", **Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj**, İstanbul 2010, p.115.

[230] Heath Lowry, "The 'Soup Muslims'of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", **Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj**, İstanbul 2010, p.118.

[231] York Norman, "Imarets, Islamization and Urban Development in Sarajevo, 1461-1604", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.83.

dağıtılmasına değinilmiştir[232]. Vakfiyede ayrıca zaviyeden, fakirler ya da kendi yiyeceğini karşılayamayanlara ve hastalara, düşük rütbeli şeyhlere, azad edilmiş kölelere ve onların çocuklarına ekmek ve çorba verileceği de belirtilmiştir[233]. 1550-1553 yıllarında Belen'de kurulan külliye ile bu derbent yerleşime açılmış, 250 kişi vergilerden muaf olarak bu kasabaya yerleştirilmişti ve birkaç yıl sonra 65'ten fazla aile buraya yerleşmiştir[234]. Belen Külliyesi de bir imareti barındırmaktaydı. Öyle görülüyor ki onaltıncı yüzyılda da imaretler şehirleşme (iskan) politikasının parçası olmaya devam etmiştir. Onsekizinci yüzyılda sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın doğduğu köy olan Muşkara'yı daha büyük bir yerleşim yeri yapmak için inşa ettirdiği külliyede imarete yer verilmesi, bu yüzyılda da imaretlerin kent gelişiminde oynadığı rolün geçerliliği ile ilişkilendirilebilir.

Osmanlıdan günümüze ulaşan en eski tarihli belge, Bursa'nın fethinden iki yıl önce yazılmış, "Osmanlının Doğum Belgesi" olarak tanımlanan 1324 tarihli Mekece vakfiyesidir[235]. Yeni tahta çıkan Orhan Gazi tarafından, dervişler, fakirler ve yolculara barınak ve yiyecek sağlamak amacıyla Mekece Kasabasında kurulan bir hanikah/zaviyeye aittir[236]. Vakfiyede, Orhan Gazi'nin, Mekece bölgesinin tümünü adı geçen hanikaha vakfettiği ve vakıf yöneticisi olarak da azadlı kölesi Hadım Şerefeddin Mukbil'i tayin ettiği görülüyor[237]. Vakfiye, hanikaha ilişkin mimari tasvir, çalışan sayısı gibi başka bir bilgi vermemektedir. Bilinen ilk imaretin Orhan Gazi tarafından İznik'te, Yenişehir Kapı yakınında 1335 yılında kurulduğuna daha önce değinmiştik. Erken Osmanlı mimarlığının bilinen ilk banisi Orhan Bey'in inşa ettirdiği ilk yapılar için tercih ettiği örneklerin, dinsel imge-prestij göstergesi açısından bakıldığında cami/ulu cami olması beklenirken bunun yerine hanikah/zaviye'nin tercih edildiği görülüyor. Bu tercih tesadüfi bir seçim olmasa gerek. Bu erken yüzyılda yeni kurulmakta olan beyliğin mimari repertuarının, hitap ettiği kitleye uygun olarak şekillendiği yargısına varılabilir. Erken Osmanlı Sultanlarından sadece Orhan Gazi değil, oğlu I. Murad zamanında da

---

[232] York Norman, "Imarets, Islamization and Urban Development in Sarajevo, 1461-1604", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.85.

[233] York Norman, "Imarets, Islamization and Urban Development in Sarajevo, 1461-1604", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.86.

[234] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.73.

[235] Heath Lowry, **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, İstanbul 2010, s.80.

[236] Heath Lowry, **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, İstanbul 2010, s.83.

[237] Heath Lowry, **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, İstanbul 2010, s.82.

prestij yapıları yine zaviyelerdi[238]. Peki bu kitleyi oluşturan dervişler kimlerdi ve Osmanlı beyleri bu dervişler için neden zaviye kurma gereği duymuşlardı? "*Rum Abdalları denilen bu savaşçı, şeyh ve dervişlere karşı, ilk Osmanlı hükümdarları çok müsamahakâr davranıyorlardı. Özellikle Osman (1300-1326) ve Orhan (1326-1362) Beyler, İslam ilahiyatının ince meselelerini kavrayacak ilmi seviyede olmayan sade ve basit yaşayışlı Türkmen reisleri olduklarından bu müsamahayı biraz daha tabii görmek lazımdır*"[239] biçiminde ifade edilmesine rağmen, ilk Osmanlı beyleri, zaviye kurarak savaşçı kimliği de bulunan bu dervişlerin sadakatini alacaklarının bilincindeydiler kuşkusuz. Heterodox olarak tanımlanabilecek bu Rum Abdalları kimlerdi ve Osmanlı Beyleri bu halk grubundan ne beklemekteydi?

Onüçüncü yüzyılın başında Karahıtaylar ve Harzemşahlar arasındaki mücadeleden kaçanlar ve Moğol istilası öncesi ve bu istila sırasında Anadolu'ya gelen Türkmen gruplarından ve onların Anadolu'ya taşıdıkları bir tasavvuf anlayışından bahsedilmektedir[240]. Bu dönemde Anadolu'ya gelen dervişler; onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında Babaîler isyanına neden olan heterodoks dervişlerdir[241]. Onüçüncü ve onbeşinci yüzyıllarda Anadolu'da en yaygın ve kalabalık derviş topluluğu, Melametilikten türeyip, Kalenderi özellikler gösteren, onüçüncü yüzyılda Babailik, ondördüncü yüzyılda Abdalan-ı Rum ve bu yüzyıldan sonra ise Bektaşilikle temsil edilen geniş bir heterodoks topluluktur[242]. Abdal, baba ya da dede unvanlarını taşıyan bu şeyhlerin etrafında toplanan kitlelerden söz edilmektedir. Bu dervişler uygun gördükleri yerlere müridleri ve bazen de kabileleri ile yerleşiyor, zaviyeler kuruyordu[243]. Anadolu'da yaşayan ve Rum Abdalları olarak adlandırılan bu zümre, ayrı bir tarikat olmayıp, birbirine yakın tarikatlardan oluşan daha geniş bir zümredir[244]. Dervişler ise zaviyeler çevresinde yerleşen aileler sayesinde yerel bir güç oluşturmuşlardır[245]. Anadolu'da ve sınır bölgelerinde, onüçüncü yüzyıl sonu ondördüncü yüzyıl başında azımsanamayacak miktarda derviş, gazi ya da fakih olarak

[238] Sema Gündüz, "Mimariye Yansıyan İmgeler: Önemli Bir Siyasi Kimlik ve Sanatsal Kişilik Olarak I. Mehmed (1413-1421) ve Eserleri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, S.14, Ankara 2011, s.159.
[239] A.Yaşar Ocak, "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S: 12, Ankara 1978, s.256.
[240] A.Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996, s.57-58.
[241] A.Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996, s.62.
[242] Resul Ay, **Anadolu'da Derviş ve Toplum, 13-15. Yüzyıllar**, İstanbul 2008, s.19.
[243] A.Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996, s.63-64.
[244]Resul Ay, **Anadolu'da Derviş ve Toplum, 13-15. Yüzyıllar**, İstanbul 2008, s.21.
[245] A.Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996, s.65.

adlandırılan ve yerleşik olmayan savaşçılar olduğu tahmin edilmektedir[246]. Osmanlının kurulduğu Bitinya bölgesinde de bu dervişlerin varlığından söz edilebilir. İlk Osmanlı sultanları kendilerine Türkmenlerin desteğini sağlayan bu babalardan yararlanmışlardır[247]. Beyliğin kurucusu Osman Bey'in, bilinçli bir seçimle sınır bölgesinde yaşayan dervişler ve çobanlardan oluşan bir topluluğun lideri olan bir şeyhe damat olmasıyla[248] kuruluş sırasında Anadolu coğrafyasında önemli bir grubu arkasına almışken[249], daha önceleri bir şeyhin etrafında toplanan ve bir şeyh tarafından karnı doyurulan derviş, yine bir şeyh torunu olan Orhan Bey'in kurduğu imarette, beyin kendi elleriyle beslediği bir Erken Osmanlı figürüne dönüşmüştür. Bu nedenle Osmanlının ilk mimari faaliyetlerin adı geçen bu kitlenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak tasarlandığını iddia edebiliriz. Orhan Gazi dönemi sonrasında da zaviye inşasının yoğun biçimde sürdürülmesi, zaviyelerin sağladığı hizmetler yoluyla; Beyliğin hakimiyet alanını genişletmede bu amaca hizmet eden savaşçıların (ister gazi, ister derviş isterse fakih diye adlandırılsın) yeme-barınma ihtiyaçlarını karşılama, yeni yerleşim yerleri oluşturma, yerleşimi hızlandırma ve beyliğin resmi dini İslam'ı yaygınlaştırmada oynayacakları rolün farkındalığı ile açıklanabilir. Osmanlı zaviye planlarının, günümüze ulaşan ilk örneğinden itibaren şablonunun standartlaşmış olması da yine aynı farkındalıkla bağdaştırılabilir.

Orhan Gazi'nin bilinen ilk imaret olan İznik İmareti'nde yemeği sunduğu topluluk arasında henüz Müslüman olmamış İznik halkının yanı sıra muhtemelen İznik'in fethine katılan gezici dervişler de bulunmaktaydı. Daha önceleri kendilerini besleyen şeyhin yerini tek bir "*Bey*"in aldığını, derviş ve fakihlere toprak ve gelir bağışının[250] yanı sıra erken dönemde fetihler ve Müslümanlaştırmada rolleri olduğu düşünülen Ters T Planlı yapıların bir şeyhe lütuf ve iltifat olarak yine "*Osmanlı Beyi*" tarafından ihsan edildiğini görüyoruz. Orhan Bey'in Derviş Abdal Murad, Abdal Musa ve Geyikli Baba için

---

[246] Osmanlı devletinin kuruluş dönemine dair ayrıntılı bilgiler için: Cemal Kafadar, **İki Cihan Aresinde, Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara 2010'a bakılabilir.

[247] Irene Melikoff, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", **Osmanlı Beyliği (1300-1389), (Ed. Elizabeth A. Zachariadou)**, İstanbul 2000, s.154.

[248] Cemal Kafadar, **İki Cihan Aresinde, Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara 2010, s.218.

[249] Şeyh Edebali'nin Osman Bey'in kayınpederi olduğunun kesin olmadığına dair iddialar da vardır. Yine Şeyh Edebali'nın bir ahi şeyhi değilde Baba İlyas Halifesi olup, Vefaiye Tarikatı'na mensup bir şeyh olduğu düşünülse de, Osmanlının kurulduğu coğrafyada ve dönemde bir sufi çevrenin varlığından söz edilebilir. Osmanlı dönemi tarih yazarlarının ilk eserlerinde bu çevrenin Osmanlı kuruluşu ile ilişkilendirildiği de görülmektedir. İlgili tartışmalar için bakınız; A.Yaşar Ocak, **Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi**, İstanbul 2011.

[250] Cemal Kafadar, **İki Cihan Aresinde, Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara 2010, s.228.

kurduğu zaviyeler[251] bu uygulamanın örneklerinden bir kaçıdır. İşte bu dönüşüm sırasında, daha önce bütünlüklü ya da karakteristik bir plan tipinde göremediğimiz zaviyelerin yerini; nevi şahsına münhasır bir plana sahip, yapıyı oluşturan bölümlerin ayrımının keskin olduğu "Ters T Planlı" yapıların aldığını söyleyebiliriz. Ters T Planlı yapılar, erken Osmanlı döneminin en özgün yapılarıdır ve bu nedenle bu kadar kesin bir tipolojinin, bu yapı tipinin özel bir işlevi olması ile açıklanabilir[252].

Selçuklu döneminde, her şeyhin kendi maddi imkanları ölçüsünde şekillenen zaviye mimarisinin "*Osmanlı Beyi*"nin maddi gücünü yansıtan, benzer plan düzeninde yapıldığını söylemek mümkündür. İşte tam da bu noktada, Ters T Planlı Osmanlı yapılarının Selçuklu ve Beylikler dönemi şeyh zaviyelerinin yerini alırken, (daha çok kişiye hizmet etmelerinden kaynaklanan ihtiyaç, mimari düzen kurma gerekliliği, bani rolünün değişimi, iskan politikası gibi faktörlerle) zaviye mutfaklarının mimari anlamda bağımsızlaşıp zaviyenin yanında inşa edilen "imaretlere" yani "çorba mutfağına" dönüştüklerini söylemek mümkün gibi görünmektedir. Külliye mutfakları olan imaretlerin yöneticilerinin vakfiyelerde "***Şeyh***" olarak adlandırılması ise bizim için oldukça ironiktir. Şeyhin kelime anlamı ise, 1-yaşlı adam, 2-bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse ve 3-kabile ve aşiret reisi anlamlarına gelmektedir[253]. Yani dini bir önderi nitelemektedir. Oysa külliyeler içinde bulunan çorba mutfakları sosyal işlevli yapılar olup dini bir boyutu bulunmamaktadır. Osmanlının bilinen ilk imaretinin (İznik Zaviyesi'nin) şeyhliği (yöneticiliği) Orhan Gazi tarafından dedesi Edebali'nin müridlerinden Hacı Hasan'a tevzi edilmişti[254]. Muhtemelen Hacı Hasan için zaviye ile bu zaviyeye hizmet veren mutfağın yönetimi için bir görev ayrımı yoktu ve bu mürid her iki yapının da yöneticisiydi. Vakfiye kaydına ulaşabildiğimiz en erken tarihli yapı olan Bursa Hüdavendigar İmaretinin çalışanlarına ilişkin ayrıntılı bilgiler bulunmazken, bir diğer erken örnek olan Bursa Yıldırım İmareti'nden, Osmanlının son imareti olan ve Eyüp'te bulunan Mihrişah İmareti'ne kadar vakfiyelerde külliyenin sadece imaretinin yani mutfağının yöneticisinin "*şeyh*" olarak adlandırılması, kimi zaman imaret olarak da adlandırılan Ters T Planlı zaviyelerin ortadan kaybolmasına karşılık bu yapılardan geriye kalan mutfaklar olan ve imaret olarak adlandırılan yapılarla, yine imaret olarak adlandırılan

[251] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.76.
[252] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.80.
[253] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** (29. Baskı), Ankara 2009, s.995.
[254] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.47.

Ters T Planlı Zaviye ilişkisinin geriye kalan izi-anısı olarak okunabilir. Nasıl ki, merkezi Sünni akımın hız kazanması ile II. Bayezid zamanından itibaren itibarını kaybeden tarikatların, Kanuni döneminde tasfiye edilmelerinin ardından, bu erken dönem zaviyeleri cami olarak kullanılarak[255] "Tabhaneli Cami" diye adlandırılmışlarsa, kişilerin yine aynı zaviyeleri tasfiyeleri sonrası cami yerine imaret olarak anmalarını ve adlandırmaları mümkündür. Zaviye mutfakları hala mevcuttu ve artık tabhaneli camileri barındıran külliyelere hizmet ediyordu, en azından beylerin inşa ettirdiği külliyelerde böyleydi: Bursa Yeşil, Edirne ve Bursa Yıldırım gibi. Bu açıdan bakarsak; İmaret kelimesinin hem ters T planlı zaviyeler hem de külliye mutfakları için ortak kullanımını açıklayabiliriz.

Akınlarla elde ettikleri gelir sayesinde belirli bir gücü elinde bulunduran akıncı beylerinin kurduğu zaviyelerin, Osmanlı beyi tarafından inşa ettirilenlerden plan açısından farklılıklar gösterebileceğini de söyleyebiliriz. Heath Lowry, Balkanlar üzerine yaptığı çalışmada, Müneccimbaşı (Ahmed bin Lütfullah)'nın Camiü'd-Düvel adlı eserinden[256] alıntı yaparak, Evrenos Gazi'nin Gümülcine'de oturduğu evi imarete dönüştürerek buradan Siroz'a gittiğini, buradaki evini de imaret ve han'a dönüştürerek Yenice'ye gittiğini anlatır[257]. Gümülcine Evrenos İmareti (1365-1380), giriş revakı, mihrabı ve minaresi bulunmayan Ters T Planlı bir yapıdır[258]. Yapının mutfağı günümüzde mevcut değildir. Ahmed Bin Lütfullah'ın anlatımından imarete dönüştürülen evin (eğer evle kastedilen şeyhin yaşadığı zaviye değilse) Ters T planlı yapının mutfağı olabileceğini de düşünebiliriz.

Osmanlı öncesi örnekleri bulunmayan ve imaret kelimesi ile tanımlanan hem zaviye hemde mutfakların benzerleri Osmanlı çağdaşı beyliklere nasıl yansımıştır? Osmanlı Beyliği ve çağdaş beylikler ile ilgili dönemi içinde bilgi veren kaynak, seyyah İbn Battuta'ya aittir. Battuta'nın en çok dikkatini çeken yapılardan biri ise ahi zaviyeleri olmuştur. Battuta bir şeyhin etrafında örgütlenen ve zaviyelerin giderlerinin o zaviyeye bağlı ahilerin tüm gün çalışıp kazandıkları parayı şeyhlerine vererek masrafların ortak karşılandığına ve zaviyeye gelen yolcu ve misafirlerin üç güne kadar barınma ve yemek

---

[255] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.80.
[256] Ahmed bin Lütfullah, **Camiü'd-Düvel**, (çeviri Ahmed Ağrıkça) İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
[257] Heath Lowry, **Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi-1350-1550**, İstanbul 2008, s.80-82.
[258] Suna Çağaptay, "The Road From Bithynia to Thrace: Gazi Evrenos' Imaret in Komotini and its Architectural Framework", **4th International Symposıum on Thracian Studies, Byzantine Thrace Evidence and Remains, Proceeding**, Amsterdam 2011, p.436.

ihtiyaçlarının karşılandığını anlatır[259]. Osmanlı çağdaşı beyliklerin mimari etkinliklerine bakıldığında, ters T planlı yapıların benzerlerinin Batı Anadolu Beyliklerinde örnekleri vardır, Germiyanoğlu Beyliği döneminde inşa ettirilen Yakup Çelebi İmareti buna örnektir, adı geçen imaret 1411-1414 tarihlidir ve Osmanlı zaviyelerinden daha eski değildir[260]. Bu İmaretin yöneticisi Osmanlı imaretlerinde olduğu gibi "şeyh" olarak adlandırılmıştır[261]. Yakup Çelebi İmareti vakfiyesinde Osmanlı vakfiyelerine benzer temalar görülür[262]. Yakup Çelebi İmareti günümüze ulaşmış olmakla birlikte mutfağı günümüze ulaşamamıştır. Karamanoğulları mimarisinde ise zaviyeler Erken Osmanlı ters T planlı yapılarına benzememekle ve Osmanlı çorba mutfaklarına benzeyen yapılar bulunmamakla birlikte, İbrahim Bey tarafından Karaman'da inşa ettirilmiş İmaret adlı yapının 1432 tarihli vakfiyesi[263] de yine Osmanlı dönemi Ters T Planlı yapılarının işleyişine benzer temaları barındırmaktadır. Her gün iki öğün yemek hazırlanacak imarette gerekli görülürse bu miktar arttırılabilecek ve her gün en fazla 200 en az 100 kişilik yemek hazırlanacaktır[264]. İmarete sarf olunacak et ve ekmek miktarları ile demirbaşlara ve çalışan personele ilişkin bilgiler de bulunmaktadır[265]. Ancak mutfağın yapının hangi bölümünde ya da yapının dışında ise nerede bulunduğu bilinmemektedir.

---

[259] *"Onlar, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz. Ahı onlara göre, sanatının ve zanaatının erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekarları da bir araya getiren adamdır. Önder olan adam, bir tekke yaptırarak halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla donatır orayı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün içinde çalışırlar. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirler. Bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır"* Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (çev. A.Sait Aykut) C: I, İstanbul 2004, s.404.

[260] Bu dönem Anadolu Beylikleri'nin mimari örnekleri için: A.Osman Uysal, **Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri**, Ankara 2006, Hamza Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara 1986, O. Nuri Dülgerler, **Karamanoğulları Dönemi Mimarisi**, Ankara 2006,'ya bakılabilir.

[261] Tuncer Gülensoy, "II. Yâkup Bey'in Taş Vakfiyesinin Dil ve İmlâ Özellikleri ile Tarihî Açıdan Değerlendirilmesi", **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C.II, Ankara, 1981, s.622.

[262] Öyle anlaşılıyor ki, Yakup Çelebi İmareti Medresesinde, dokuz hücreye günde birer akçe, yılda birer mut buğday ve her hücreye günde iki çanak yemek ve dört ekmek, nakib-aşçı ve ekmekçiye günde 2 akçe ve yılda iki mut buğday verilmesi şart koşulmuştur. Yemek alanlar arasında önceliğin misafirlerde olduğu ve ilk ve bol olarak yemeğin ve ekmeğin verilmesi istenmekte ve geri kalan yemeğin halka verilmesi şart koşulmakta, Tuncer Gülensoy, "II. Yâkup Bey'in Taş Vakfiyesinin Dil ve İmlâ Özellikleri ile Tarihî Açıdan Değerlendirilmesi", **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C.II, Ankara, 1981, s.623.

[263] İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi" **Belleten**, C.I., S:I, (İkinci Basım) Ankara 1995, s.56.

[264] İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi" **Belleten**, C.I., S:I, (İkinci Basım) Ankara 1995, s.98.

[265] İmarette her gün 150 ekmek sarf olunacak ve yemek için dört batman et kullanılacaktır. İmaret mutfağında bulunan demirbaşlar ise; dört adet büyük bakır kazan, dört adet bakır çömlek, iki adet behrani, 50 bakır sahan, 50 bakır çanak, 4 adet yağ tavası ve dört adet kevgirdir. İmaret personeli ise, aşçı, bevvab, ferraş ve kilercidir. İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi" **Belleten**, C.I., S:I, (İkinci Basım) Ankara 1995, s.99-101.

1.2.4. Osmanlı Mimarlığında Klasik Dönem ve Sonrası İmaret Gelişimi

Erken Osmanlı'da böylesi önemli bir rol üstlenen imaretlerin, beyliğin kurumsallaşıp imparatorluğa dönüşmesiyle, Osmanlı mimarlık repertuarından silinmediği, devletin batısında Müslüman olsun olmasın, doğusunda ise Müslüman din kardeşlerine hizmet etmeyi sürdürdüğü görülür. Hem Fatih hem de kendisinden sonra tahta geçen II. Bayezid inşa ettirdikleri külliyelerde imarete yer vermişlerdir. Özellikle II. Bayezid döneminde artan mimari faaliyetlerle doğru orantılı olarak külliyelerde imaretlere de yer verildiği görülmektedir.

Onaltıncı yüzyılla birlikte ise yeni bir rotada "*menzil külliyelerde*" imaretlerin kendine yer bulmaya devam ettiği anlaşılıyor. Osmanlı'nın ticari ve ekonomik faaliyetlerin yanısıra haberleşme, nakil ve askeri amaçlarla gerçekleştirilmiş düzenli bir yol sistemi bulunmaktadır[266] ve bu yol sistemi üzerinde kurulan konak yerleri ise menzil olarak adlandırılmaktadır. 1541-42 yılında kaldırılan ulak sisteminin yerini alan menzil teşkilatı Sadrazam Lütfi Paşa tarafından kurulmuştur[267]. Bu menzillerin tümünde olmasa da bazı menzillere saltanat ailesi mensupları ile yöneticiler külliyeler inşa ettirmiştir. Onaltıncı yüzyılda inşa edilmiş menzil külliyeler, Osmanlının iskan siyaseti ve yol güvenliği ile yakından ilgilidir ve bu külliyeler İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'ye giden sefer, kervan ve hac yolları üzerinde kurulmuşlardır[268]. İstanbul'dan başlayıp Şam üzerinden Hicaz'a giden yol, hac güzergâhıdır. Osmanlı uyruğundaki hacıların korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması için tabhane-imaret birimleri önemli hizmetler veriyordu[269].

Menzil külliyelerde işlevsel açıdan birbirini tamamlayan yapılar olan arasta-kervansaray-tabhane-imaret-hamam ya birleşik ya da yakın konumda planlanmıştır[270]. Bu yüzyılda imaretler yanlızca menzil külliyelerde inşa edilmemiştir. Osmanlı coğrafyasında özellike başkent İstanbul'da inşa edilen külliyelerde kendine yer bulmaya devam edilmiştir. Özellikle Kanuni ve onun sultani ailesi ile yöneticilerinin inşa

---

[266] Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", **Osmanlı Araştırmaları II**, İstanbul 1981, s.123.
[267] Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", **Osmanlı Araştırmaları II**, İstanbul 1981, s.124-125.
[268] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.35.
[269] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.40.
[270] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.36.

ettirdiği külliyelerde imaret örneklerini bulmak mümkündür. Onaltıncı yüzyıldan itibaren, imaretlerin mimari açıdan ihtiyacı karşılamak için büyüdükleri, selatin külliyelerine bağlı olanlarınsa anıtsal ölçülere ulaştığı anlaşılıyor[271]. 1577-1581 yılları arasında Osmanlı başkentinde, Habsburg daimi temsilcisinin maiyetinde vaiz olarak bulunan Salomon Schweigger, seyahatnamesinde İstanbul'da bulunan imaretlere de değinir. Bünyesinde okul olmayan tüm cami vakıflarında imaretin varlığından bahseder[272]. Oysa Schweigger'in İstanbul'da bulunduğu tarihlerde faaliyette olan Fatih, Süleymaniye, Şehzade, II. Beyazid külliyelerinde hem okul (medrese, mektep) hem de imaretin varlığı kesindir. Schweigger: "Bunlar fakir ve bakıma muhtaç insanların barındırılması değil, doyurulması için yaptırılmışlardır. Bir aşçı, fakir ve bakıma muhtaç insanlara burada yemek hazırlar. Mutat olarak her isteyene, etle karışık pirinç yemeği, suyla karıştırılıp mayalandırılan irmikten yapılma "boza" adındaki içki ve yanında bir somun ekmek dağıtılır" şeklinde imaretleri betimler[273]. İmaretlere ilişkin ulaşabildiğimiz vakfiye kayıtlarının hiç birinde imarette "boza" dağıtıldığına dair bir ifade bulunmamaktadır. İmaretlere ilişkin bilgiler veren çağdaş kaynaklarda da boza dağıtıldığına dair bir anlatımla karşılaşılmamıştır.

Schweigger, zengin-fakir ve din ayrımı olmaksızın imaretlerden herkesin yararlandığını, bu yapıların özellikle yolcular için çok faydalı olduğunu söyler. Bu çeşit bir vakfın Romalıların sütun ve heykellerinden ve Mısır Piramitleri'nden bile daha değerli olduğunu, İstanbul'a yaptığı yolculuk sırasında bir çok kez bu tür imkanlardan yararlandığını ifade eder. Schweigger tam bir mekan tanımlaması vermemekle birlikte: imaret evlerinin düzgün ve temiz olduklarını, yemeklerin sunulduğu çok sayıda oda olduğunu belirtir[274].

Onaltıncı yüzyılda İstanbul'a gelen İngiliz seyyahlardan Sanderson; Fatih Sultan Mehmet Külliyesini anlatırken, kurşun kaplı yüz kadar yapının, milliyet ve din ayrımı yapılmadan gezginlerin, bedava üç gün kalmaları için ayrıldığını, caminin çevresindeki

---

[271] Tülay Reyhanlı, **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Ankara 1983, s.68.
[272] Salomon Schweigger, **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581**, (çev. Türkis Noyan), İstanbul 2004, s.128.
[273] Salomon Schweigger, **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581**, (çev. Türkis Noyan), İstanbul 2004, s.128.
[274] Salomon Schweigger, **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581**, (çev. Türkis Noyan), İstanbul 2004, s.128.

150 misafirhanede şehrin fakirlerine günde bir akçe yanında, yemek verildiğini söyler[275].

Onyedinci yüzyılda inşalarının azalmasına ve neredeyse durma noktasına gelmesine karşılık, onsekizinci yüzyılda artan imaret inşasının yirminci yüzyılın başına kadar da devam ettiği görülüyor ve imaretlerin kapatılmasıyla birlikte bu yapıların tam karşılığı olabilecek yapı inşa edilmediği de anlaşılıyor. 1896 yılında II. Abdülhamid tarafından İstanbul'da inşa edilen ve kent yoksullarının toplandığı kuruluş olan Darülaceze'nin ise imaret görevini bütünüyle üstlendiği söylenemez. Bu kuruluşun amacı; fakirleri bir çatı altında toparlayarak kent yoksulları üzerindeki sosyal kontrolü artırmak ve disiplin sağlamaktı[276]. Darülaceze'nin inşa edildiği tarihlerde İstanbul imaretleri hala faaliyelerini sürdürmekteydi. Bu kuruluşun amaçlarından biri olan fakirlerin bakımının sağlanması Osmanlı çorba mutfakları olan imaretlerin hizmet alanının küçük bir parçasını oluşturmaktaydı. İmaretlerin birinci önceliğinin fakirleri doyurmak olmadığı sonucu da yine buradan yani darülaceze inşa edilmesine karşılık imaretlerin faaliyetlerini sürdürmeye devam etmesinden anlaşılmaktadır. Bursa'da bir darülaceze inşa edilmemiş olmasına karşılık, aynı padişah tarafından bu şehirde bir imaret inşa ettirildiği görülüyor. Yıkık durumda bulunan I. Murad Hüdavendigar İmareti'nin temellerinden yeniden inşa edilmesi, Darülaceze ve benzeri bir kuruluşun imaret karşılığı olmadığını da gösterir.

1.3. İMARETHANE MİMARİSİ: ANA BÖLÜMLER

Günümüze ulaşan imaret örneklerinden hareketle imareti oluşturan mekanların; mutfak, mekel-yemek salonu, fırın, kiler, ambar ve yönetici odası olduğu anlaşılmaktadır. Aşhane olarak da adlandırılan ve tabh yani pişirme, pişirilme kökünden gelen[277] mutfaklar yemek pişirme eyleminin gerçekleştirildiği mekanlardır. Farklı büyüklüklerde inşa edilmiş bu mekanların karakteristik öğeleri ise ocaklar ve bu ocaklarla bağlantılı olan bacalardır. İmaret mutfaklarını diğer mekanlardan ayıran bir diğer özellik ise üst örtüde bulunan aydınlık fenerleridir. Aydınlık fenerleri hem mekan aydınlatması için hem de hava sirkülasyonu sağlamak için kullanılmıştır. Bu fenerler sayesinde yemek kokuları dışarı çıkarılabilmekteydi. İmaret mutfaklarında yemeğin hazırlanması ve

[275] Tülay Reyhanlı, **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Ankara 1983, s.37.
[276] Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İstanbul 2002, s.202.
[277] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** (29. Baskı), Ankara 2009, s.1011.

servis edilmesinde kullanılan eşyaların neler olduğu tam olarak bilinememekte, vakfiye kayıtlarında da ayrıntılı listeler bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz ve mutfakta bulunan kullanım eşyalarına ilişkin ayrıntı veren tek örnek ise Sokullu Mehmet Paşa'nın Bergos (Çorlu-Lüleburgaz) Sokullu Külliyesi'nde bulunan imarete ilişkin vakfiye kaydında bulunur. Mutfak eşyaları; *"imaret-i âmire-i mezburede haliyen altmış timur sini ve altmış sahan ve elli tepsi ve yüz kırk adet şorba tası ve altı adet sağir ve kebir kazan ve dokuz adet tencere ve iki bakraç ve beş adet sayacak iki büyük üçü küçük ve üç adet kefgir ve bir büyük leğen ve yirmi üç adet mütenevvi' kefçeler ve bir satır ve bir et bıçağı"*[278] biçiminde listelenmiştir. Yani mutfakta bulunan eşyalar; 60 adet demir sini, 60 adet sahan, 50 adet tepsi, 140 adet çorba tası, 6 adet büyük kazan, 9 adet tencere, 2 adet bakraç, 5 adet sayacak[279], 5 adet kevgir, 1 leğen, 3 adet kepçe, 1 adet satır (büyük bıçak), 1 adet et bıçağıdır. Mutfak malzemelerinin yılda en az bir kere kalaylatıldığı ve mutfakta kullanılan kapların kalaylatılması vakfiyelerde belirtilmekte olup bunun için ayrı bir bütçe oluşturulduğu anlaşılmaktadır[280]. Kazanların yılda altı kez, diğer mutfak kaplarınında yılda üç kez bakımının yapılması şartı bulunan vakfiye örnekleri de bulunmaktadır[281]. Bu işlemle hem malzemelerin kullanım ömrü uzatılmakta hem de zehirlenme gibi sağlık sorunlarının önüne geçilmektedir. Yemek hazırlanmasında kullanılan eşyalar günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, en çok kullanılan kazanın dört kollu büyük kazanlar olduğu düşünülmektedir. Bu kazanların benzerleri bugün Topkapı Sarayı Mutfaklarında mevcuttur.

İmareti oluşturan bir diğer mekan da yemek salonudur. Arşiv belgelerinde ve vakfiyelerde bu mekan mekel olarak adlandırılmaktadır. Mekel; geçim yeri, ekl olunacak yer (yani bir şey yenilecek yer) na-meşru yiyimevi[282] anlamına gelmektedir. Mekeller genellikle mutfakla bitişik olarak inşa edilmişlerdir ve bir servis penceresi ile ilişkilendirilmişlerdir. Bu servis pencereleri aracılığı ile yemeklerin mekelde bekleyen alıcılarına servisi kolaylaştırılmıştır. Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen

[278] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20.
[279] Sayacakla kastedilen sacıyak olmalıdır. Sacıyak ise üzerine sıcak kap konulan demir kısmı çember biçiminde üç ya da dört ayaklı araçtır. bkz. http://www.nedirnedemek.com/sayacak-nedir-sayacak-ne-demek.
[280] II. Bayezid'in İstanbul'da bulunan imaretinin vakfiyesi bu örneklerden biridir. Yılda bir kez mutfak kaplarının kalaylanacağı ve bunun için 1000 akçe ayrıldığı anlaşılmaktadır. V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5, s.57.
[281] Bu uygulama II. Bayezid'in Amasya vakfiyesinde görülmektedir. V.G.M.A., 2114'Nolu Dosya, Defter No: 119, Sıra No: 1318, s.23-24.
[282] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** (29. Baskı), Ankara 2009, s.605.

seyyahların (özellikle imaret yemek salonlarını anlatmasalar da) betimlemelerinden anlaşıldığı üzere, Osmanlı tebaası yemeklerini yerde oturarak yemekteydi ve bu sebeple de yemek masaları çok yüksek değildi, çatal ve kaşık kullanmayıp yemekleri elleriyle yemekteydiler[283]. Bu anlatıyı genelleyerek Osmanlı imaretlerinde de yemeklerin yerde kurulan sofralarda yenildiği iddia edilebilir. Osmanlı dönemine ait resimli anlatımlarda, yemeğin yerde yenildiğini gösteren örnekler mevcuttur. Bu örneklerden Lala Mustafa Paşa'nın İzmit'te yöneticilere verdiği yemeği anlatan resimde olduğu gibi; yemeğin doğrudan yere serilen örtülerin üzerine konularak yendiği örneklerin yanısıra (Fot.1.1), sinilerin üzerine konularak servis edildiği örnekler de vardır. Padişahların sofrasını yöneticilere ve halka açtığı fırsatlardan biri de sünnet düğünleriydi. Bu düğünleri anlatan resimli kitaplardan en önemlilerinden biri de 1720 yılında III. Ahmed'in şehzadeleri için yapılan düğünü anlatan Surname-i Vehbi'dir. Vehbi'nin kaleminden çıkan kitap, Levni tarafından resimlenmiştir. Sünnet düğünü sırasında yapılan eğlencelerin yanı sıra yöneticilere ve yeniçerilere verilen yemekler de resimlenmiştir. Bunlardan biri Sadrazam İbrahim Paşa tarafından sipahi ve silahtarlara verdiği yemektir. Surname-i Vehbi'de görülen ziyafet resimlerinde yemeğin sinilerin ortasına konulan kaplardan yendiği ve sini etrafında bulunan herbir kişi için ayrı kase ya da tabak konulmadığı görülmektedir (Fot.1.2-1.3-1.4). Bu örnekler aynı zamanda yemeğin elle değil kaşık yardımı ile yendiğini de göstermektedir. İmaret yemeklerinin ana mönüsünün çorba olduğu düşünülürse bu yemeklerin elle değil de mecburen kaşıkla yendiğini varsaymak daha yerinde olur.

Mekelde taştan oturma sekileri ve yine taştan yemek masası örnekleri bulunmakla birlikte bunların iki örnekle sınırlı olması bu uygulamanın yaygın olmadığını düşündürtür. Vakfiye kayıtlarında imaret için hasır alımıyla ilgili ifadeler bulunmasından[284], yemek salonlarına serilen hasırların üzerine oturan alıcıların yemeklerini yerde oturarak ve masa yerine sinilere konulan kaplardan yemeklerini yedikleri tahmin edilmektedir. İstanbul Atik Valide İmaretinde gelen misafirler için her gün 56 sofra kurulması şartı vardır[285]. Sokullu Mehmed Paşa'nın Lüleburgaz Külliyesi vakfiyesinde mutfak malzemeleri arasında 60 sininin sayılması da yine imaretlerde yemeğin siniler üzerine konulan kaplardan yenildiğini düşündürtmektedir. Surname-i

[283] Tülay Reyhanlı, **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Ankara 1983, s.67.

[284] II. Bayezid'in Amasya'da bulunan imaretine ait vakfiyeV.G.M.A., 2114'Nolu Dosya, Defter No: 119, Sıra No: 1318.

[285] V.G.M. A. 1766 nolu defter, 27. Sırada kayıtlı vakfiye transkripsiyon dosyası, s.106.

Vehbi'de görülen sofralarda sininin etrafında bulunan kişi sayısı 7 ile 12 arasında değişmektedir. 7 kişilik sofrada sadrazamın oturduğu da düşünüldüğünde sıradan kişiler için kurulan sofralarda oturan kişi sayısının 10 ila12 arasında değiştiği varsayılarak, 60 sofra kurulduğunda aynı anda 600 ila 720 kişinin yemek yemiş olduğu kabul edilebilir. İstanbul'da bulunan büyük sultan imaretlerinde (Süleymaniye, Fatih, Haseki, Atik Valide gibi) ortalama 1000-2000 kişinin yemek yiyor olabilmesi mekellerin fiziksel olarak bu kadar kişinin yemesi için yeterli olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Günümüze ulaşan mekanlar ise aynı anda 1000-2000 kişinin yemesi için yeterli görülmemekle birlikte, yemeği yiyenlerin kalkıp yerini bekleyenlere bıraktığı bir düzende yemekler servis ediliyor olmalıdır. Külliye ile ortak avluyu paylaşabildikleri gibi kendi avlularına sahip olan imaretlerde, mevsim şartlarının uygun olduğu dönemlerde, yemekler bu bahçelerde de servis edilmiş olabilir. Tabhanede ve kervansarayda kalan misafirlerin ise yemeklerini kaldıkları odalarda yedikleri imaret örnekleri de vardır. İmaretlere gelen yolcuların misafirhanelerde kurulan sofralarda yemeklerini yediklerini ifade eden Osmanlı tarihçilerinin anlatıları vakfiyeleri desteklemektedir[286]. Yemek saatlerinde oluşan kargaşayı engellemek için bevvab (kapıcı) atandığı biliniyor. Bu nedenle misafirlerin bu kargaşadan uzak tutulmak amacı ile sofralarının tabhane ya da kervansaray hücrelerine kurulmuş olması akla yakın gelmektedir. İmaretten yemek alan bir diğer grup ise öğrenciler olup Amasya II. Bayezid İmareti vakfiyesinden, mektep çocuklarının yemeklerinin mektepte teslim edilmesinin şart koşulduğu anlaşılıyor[287]. Mektep çocuklarının yemeklerini mekelde değil de mektepte yemelerinin nedeni, yemek vaktinde oluşan kalabalıkta küçük çocukların ezilme tehlikesi gibi sıkıntıları engellemek olmalıdır.

[286] Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, (çev. İsmet Parmaksızoğlu), C.III, İstanbul 1979, s.180.
[287] V. G. M. Arşivi, 119 nolu defter, 1382 sıra numarada kayıtlı, H.901tarihli vakfiye (2114' nolu Türkçe transkripsiyon dosyası, s.24.)

Fot.1.1. Lala Mustafa Paşa'nın İzmit'te Yöneticilere Ziyafet Vermesi[288]

[288] Serpil Bağcı, Filiz Çağman, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Ankara 2006, s.133.

Fot.1.2. Sadrazam İbrahim Paşa'nın Sipahi ve Silahtarlara Verdiği Yemek (Gül İrepoğlu'ndan[289])

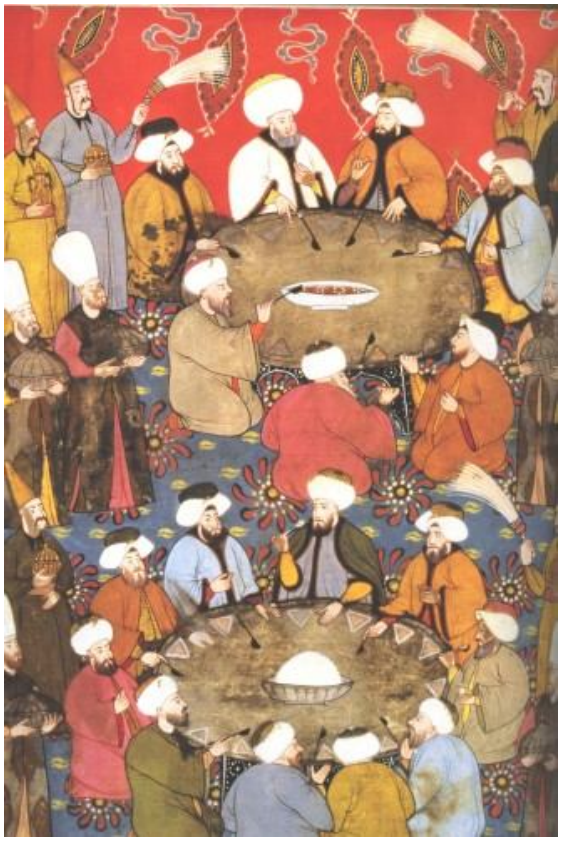

Fot.1.3. Surname-i Vehbi'den http://www.couleurs-d-istanbul.com/article-la-semaine-du-gout-11-17-octobre-57031086.html

[289] Gül İrepoğlu, **Levni- Nakış, Şiir, Renk**, İstanbul 1999, s.147.

Fo.1.4. Surname-i Vehbi'den http://www.couleurs-d-istanbul.com/article-la-semaine-du-gout-11-17-octobre-57031086.html

İmareti oluşturan bir diğer bölümse fırındır. İmaretlerin ortak ekmeği olan fodla adlı ekmeğin hazırlanıp pişirildiği mekanlardır ve fodlahane olarak da adlandırılmaktadırlar. İmaretler genellikle iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan biri ekmek hamurlarının hazırlandığı ve daha küçük olan hamurhane mekanlarıdır. Bu mekanların tercih edildiği yer ise ocakların üstüdür. Bu bölümde hamurun hazırlandığı bir tekne bulunduğu düşünülmektedir ancak günümüze ulaşan herhangi bir örnek tespit edilememiştir. Ayasofya imaretinin eskiyen hamur teknesinin değiştirilmesi ve yeni hamur teknesinin karaağaçtan ve kadden: 0,5, arzab (en) 1, tulen (boy) 3,7 zira olduğuna ilişkin kayıttan teknenin yaklaşık 2,50x64cm. boyutlarında olduğu anlaşılmaktadır[290]. Bu belgeden hamur teknesinin ahşaptan olduğuda anlaşılıyor.Yine Sokullu Mehmet Paşa'nın Bergos (Çorlu-Lüleburgaz) Külliyesi'nde bulunan imarete ilişkin vakfiye kaydında fırında

[290] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, 629.

kullanılan eşyaların *imaret-i mezbure furununda istimal olunur bir kazan ve bir tas ve bir bakraç ve bir balta"*[291] olduğu anlaşılıyor. Hamurhane dışında fırını oluşturan ikinci bölüm ise ocak bölümüdür. Fırın mekanının bir duvarına genellikle yan yana yerleştirilen iki ocak bulunur ve ocaklar yuvarlak planlı olup tuğla malzemeden inşa edilmişlerdir. Ocağın önünde bulunan ve hamurlara ekmek formu verilen tezgahlar da günümüze ulaşmamıştır. Fırın mekanlarının dış mekanda seçiciliğini artıran mimari öğeler ise bacalardır.

Yemeklik malzemeler ise iki mekanda saklanmaktadır. Bunlardan ilki kiler olup imareti oluşturan diğer mekanlarla organik bir bağı bulunmaktadır. Kilerde genellikle baharatlar, ekşiler, sebzeler saklanmış olmalıdır. Lüleburgaz Sokullu imareti kilerine ilişkin: "E*vzan kısmından bir kantar ve bir balta ve imaret-i mezburenin kilerinde istimal olunur bir kefçe üç adet güğüm ve imaret-i mezbure furununda istimal olunur bir kazan ve bir tas ve bir bakraç ve bir balta"*[292]tanımı kilerde bir evzen yani tartım yeri olduğunu düşündürtür. Odun, un ve buğday gibi daha geniş bir alanda saklanması gereken malzemeler için ayrı ambarların kullanıldığı arşiv ve vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ayasofya İmareti'nde buğday ambarı olarak kullanılan Bizans dönemi hazine dairesi ile Nevşehir Damad İbrahim Paşa İmareti avlusunda bulunan kaya oyma mekan ambarların imaret yakınında ve belirli bir plan düzeninde olmayan mekanlar olduğunu düşündürtür. İmaret yöneticilerinin oturduğu ve imaret kayıtlarını tuttuğu mekanlar ise yönetici odalarıdır. Bu odalar işlevlerine uygun olarak sade mekan kuruluşları gösterirler. Fırında çalışan ekmekçiler için ayrı odalar bulunan imaret örnekleri görmekte mümkündür. Atik Valide İmareti ve Ayasofya İmaretleri bu uygulamanın örneklerindendir. Atik Valide İmareti'nde bu mekanın yeri tespit edilememiş olsa da, Ayasofya İmaretinde bu odanın yönetici odalarında olduğu gibi yalın mekan kuruluşuna sahip olduğu söylenebilir. Aşçılara ayrılmış odalarında imaret yakınında çözümlendiğini ve bunun için barakaların inşa edildiğini gösteren örnekler mevcuttur. II. Bayezid'in İstanbul İmareti yakınında bu amaç için ayrılmış barakaların varlığı arşiv belgeleriyle kesindir[293].

[291] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20.
[292] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20.
[293] B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 3229, Gömlek No:242125.

Tüm göçebe toplumlarda büyük bir öneme sahip ve yiyememenin yoksulluk işareti olarak kabul edildiği et[294] imaret yemeklerinde pirinç ve buğday çorbasına eşlik etmekteydi. S. Faroqhi, imaretlere et sağlamak için koyun ve kümes hayvanının muhtemelen vakıfların arazilerinde yetiştirildiğini ve tahminen hayvanların vakıf arazisinin bir köşesinde kesilip bundan hemen sonra pişirildiğini, daha büyük kurumlarda ise umumi kesim evlerinin kullanılmış olabileceğini söyler[295] ve Atik Valide İmareti'nden hareketle bu sonuca ulaşır. Ancak imaretlerde kesimhane olabilecek herhangi bir mekana rastlanmamıştır. Vakfiyelerde imaret personeli arasında "kasap" bulunmaz ve bunun yerine et ihtiyacını karşılayan kişi et hamalıdır. Bu kişinin görevi kasaptan satın alınan etin imarete getirilmesini sağlamaktır. Vakfiyelerde etin kasaplardan ve günlük olarak alınacağı (kolay bozulan bir besin türü olduğu için) ve etin her zaman aynı kasaptan alınmayıp farklı kişilerden alınmaya özen gösterilmesi gerektiğine dair ifadeler vardır. Sultan Bayezid Han'ın Edirne İmareti için; Ahmed, Veli, Ali ve Hüseyin adlı kasaplara et bedeli olarak verilen paranın, kasapların anlaşmalarının iptali nedeniyle geri alınmasına ilişkin hüküm birden fazla kasaptan et alınabileceğini de göstermektedir[296].

1.4. İMARETLERDE VERİLEN YEMEKLER

1.4.1. İmaretlerde Günlük Yemekler: Fodla ve Bir Tas Çorba

Ulaşabildiğimiz arşiv kayıtlarından öğrenildiği kadarıyla imaretlerde; sabah ve akşam olmak üzere iki öğün yemek hazırlanmaktadır. Sabahları etli pirinç çorbası akşamları ise etli buğday çorbası hazırlanıp, mayalı hamurla hazırlanan ve çoğunlukla imaretleri çağrıştıran "fodla" olarak adlandırılan ekmekle birlikte servis edilmektedir. Çorba ve ekmekle kişilerin günlük besin gereksinimi minumumda da olsa sağlanmış olur.

---

[294] Hayati Beşirli, "Türk Kültüründe, Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 58, Ankara 2011, s.148.

[295] Suraiya Faroqhi, "16. ve 17. Yüzyılda Anadolu İmaretlerinde Ziyafet Yemekleri", **Türk Mutfağı**, (Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı), Ankara 2008, s.118.

[296] **6 Numaralı Mühimme Defteri** (1564-65), (haz. H.Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995, s.242, "*Yazıldı.Mütevellîye virildi. Fî 23 Rebî'u'l-âhır, sene: 972*
Edirne kâdîsına hüküm ki: Mahrûse-i mezbûrede merhûm ceddüm Sultân Bâyezîd Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* Imâreti Mütevellîsi Abdurrahmân *dâme mecdühû* âdem gönderüp; "ımâret-i
mezbûre içün Ahmed ve Velî ve Alî ve Hüseyin nâm kassâblara ber-vech-i ( ) sene: 971 Şevvâli gurresinden Vekîl-i Harc Muhyiddîn elinden altmış bin akça virüp; "Mezkûrlarun matbaha virdükleri et ekle kâbil değildür." diyü fukarâ şekvâ itmeğin ref' olunup âhar kimesne ta'yîn olunup mezkûrlarun üzerinde olan akça hısâb olunup zimmetlerinde yiğirmi beş bin beş yüz deyni lâzim gelüp taleb olundukda mezbûrlar medyûn u müflis bulunmağla; "Sâyir düyûnumuz ile taksîm-i guramâ olunur." diyü te'allül itdüklerin" bildürdi. **Buyurdum ki:** Hükm-i şerîfüm varıcak, vakf-ı mezbûra olan deynlerin sâyir düyûndan takdîm idüp zimmetlerinde olan mâl-i vakf alınmadın kimesneye bir akça ve bir habbe virdürmeyüp vakfun mâlını tahsîl itdürmeyince olmayasın".

Çorbalar ise baharatlar ve soğanla tatlandırılmaktadır. Ayrıca vakfiyelerde mevsimine göre kabak gibi sebzelerin satın alımına ilişkin bilgiler de vardır. İmaret yemeklerinin günlük tek tipliliğine karşılık, misafirler için bu yemeklerin çeşitlendirildiği anlaşılmaktadır. Misafirlerin rütbelerine göre de yemeklerin farklılaştığı görülür[297]. Onaltıncı yüzyılda sadece imaretler için değil İstanbul halkınında en fazla tükettiği yemeklerin pirinç pilavı ve yine pirinçten yapılan zerde ve dolmalar olduğu bu yüzyılda İstanbul'a gelen yabancı seyyahların anlatılarında görülmektedir[298].

Osmanlı arşiv belgelerinde gündelik ekmek, nân-ı aziz yani kutsal ekmek olarak adlandırılmaktadır[299]. Osmanlı topraklarının neredeyse tümü, ekmeğin ana maddesi olan un için buğday üretimine elverişlidir ve ulaşılması kolay, doyurucu bir besin kaynağıydı. Ekmek, zengin sofralarına eşlik ederken fakir sofralarında ise temel besindir[300]. Ekmek için gerekli olan buğday aynı zamanda çorba için de kullanılır. Vakfiye kayıtlarından öğrenildiği kadarıyla vakfın akarları olan köylerden elde edilen buğday kullanılmakta, yeterli olmadığı takdirde dışarıdan buğday alınabilmekteydi. İmaretlerde çorba yapımında kullanılan pirinç ise Osmanlı tebaası için lüks tüketim malzemelerinden biri olarak görülmektedir[301]. Manisa'da Hatuniye İmaretinde 1531'de bir günde 23 okka et, 49 okka ekmek tüketildiği anlaşılıyor, 1575 yılında Sultaniye İmaretinde ise, 13.920 okka (yaklaşık 17 ton) et ve 1.627 kile (yaklaşık 122 ton) buğday tüketildiği anlaşılıyor[302].

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında İstanbul medreselerindeki öğrencilerin bir ekmek ve bir porsiyon pilavla akşam ettikleri tasvir edilmektedir[303]. Medrese öğrencilerinin imaretlerde karınlarının doyuruluyor olması, bu yüzyılda yemeklerin tek öğüne düşürülüp düşürülmediği sorusunu akla getirir. 1798 yılında meydana gelen pirinç

---

[297] Amy Singer, "Osmanlı İmaretlerinde Sunulan Yemeklerde Tek Tiplilik ve Çeşitlilik", **Yemek ve Kültür**, S:31, İstanbul 2013, s.50.

[298] Feridun Dirimtekin, **Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI.Yüzyılda İstanbul**, İstanbul 1964, s.53.

[299] Özge Samancı, "Osmanlı Kültüründe Ekmeğin Simgesel Anlamları", **Yemek ve Kültür**, S.32, İstanbul 2013, s.73.

[300] Özge Samancı, "Osmanlı Kültüründe Ekmeğin Simgesel Anlamları", **Yemek ve Kültür**, S.32, İstanbul 2013, s.72.

[301] Feridun M. Emecen, "Şehzade'nin Mutfağı: III. Mehmed'in Şehzadelik Döneminde Manisa Sarayına Ait Bir Mutfak Defteri" **Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak**, (ed. S.Faroqhi, C. Neumann), İstanbul 2006, s.119.

[302] Feridun M. Emecen, **XVI. Asır'da Manisa Kazası**, Ankara 1989, s.94-95.

[303] Asım Yediyıldız, **Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s.116.'dan M.A. Ubicini, **Türkiye 1850; Tanzimat**, Ulema-Basın, C.I. s.103.

kıtlığı nedeniyle Bursa Yıldırım İmaretinde yemeklerin bulgurla pişirilmesine karar veriliyor [304]. Aynı durum diğer imaretler için de geçerli olmuş olabilir.

İmaretlerde yemeğin hazırlanmasına ilişkin ulaşabildiğimiz iki görsel malzemeden ilki, 1588-87 yılına ait Hünername minyatürlerinden Sultan Süleyman'ın Belen imaretine aittir (Fot.1.5). Kurşun kaplı çatıları ile resmedilen külliyede, önde kervansaray yer almaktadır. Kendine has bir avlusu olduğunu gördüğümüz imarete yine kurşun kaplı küçük çatısını gördüğümüz kapıdan girilir. Bahçede imarete ait yapılardan önde ve ayırt edilebileni, yaşmaklı ocağında hala pişmekte olan yemeğiyle, kubbeli mutfaktır. Bahçede görülen imaret çalışanları (pişmiş ekmeklerin başında bir fırıncı, hala yemeğini pişirmekte olan bir aşçı ve yemeğin konulduğu kâseleri taşıyan nakiplerle ve belkide yemek almaya gelmiş baba-çocuk figürüyle), yolda gelmekte olan kervan, ön planda görülen kervansaray çalışanları ile canlı bir külliye yerleşimi resmedilmiştir. Vâkıfın hayır kuruluşlarının işleyişini izleyene anlatan bir sahnedir. Ulaşabildiğimiz ikinci görsel malzeme ise onyedinci yüzyıla ait olup, spesifik bir yapı resmedilmişse de, hangi yapı olduğu bilinmemektedir. Minyatürün anlatımı yatayda iki parçaya bölünmüştür. Üstte imaretin üst örtüsünün dışarıdan görünümü verilmiştir. Sivri külahlı bacalardan çıkan dumanlar imaretin canlılığına işaret eder. Ocakların üzerinde bulunan üst örtünün ortasında aydınlık feneri-baca bulunur ki bu uygulama imaret mutfakları için karakteristiktir. Arkada görülen dikdörtgen planlı üç baca ise fırın bacalarına benzemektedir. Resmin alt kısmında imaretin içindeki hummalı çalışmaya şahitlik edilir. Önlük giymiş altı mutfak personelinden dördü dört kollu ve belgelerde geçen ifade ile "kebir" kazanı, kazanın kollarına çapraz olarak geçirilmiş çubuklarla taşımaktadır. Aşçılardan birisi pişmekte olan yemeği karıştırmakta, taktığı başlıkla aşçılardan ayrılan bir diğer çalışan ise yemeğin kaselere konulmasını beklemektedir. İki ocak açıklığının ortasında bulunan duvara asılı etler de dikkati çeker (Fot.1.6).

[304] Asım Yediyıldız, **Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s.116.'dan M.A. Ubicini, **Türkiye 1850; Tanzimat**, Ulema-Basın, C.I. s.117.

Fot.1.5.(1587-88) Hünername'den, Belen Külliyesi ve İmaretinde Yemek Hazırlanması[305]

[305] Serpil Bağcı, Filiz Çağman, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Ankara 2006, s. 151'den.

Fot.1.6."Die groBherrliche Küche" Adlı 17. Yüzyıl Minyatürü[306]

[306] Franz Gustav Taeschner, **Alt-Stambuler Hof-und Volksleben: ein Türkisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhundert**, Almanya 1925, 12 No'lu Minyatür.

1.4.2.Önemli Günlere Özel Yemekler: Zerde, Dane, Aşure

İçinde imaret barındıran Osmanlı yapılarının vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere; Cuma geceleri, bayramlar, ramazan geceleri gibi özel günlerde haftanın diğer günlerinde çıkan çorbadan farklı yemekler verildiği görülür. Sadece kutsal kabul edilen dini günlerde değil emperyal düğünlerde, sünnet şölenlerinde de imaretlerde özel yemeklerin verildiği anlaşılıyor. 1539 tarihli sünnet düğünü için verilen ziyafete ait defterde; adı geçen sünnet şöleninde fakirler için verilen ziyafetler: Ebu Eyyüp Ensari'de, Fatih, Beyazid, Sultan Selim, Mahmut Paşa, Ali Paşa, Murat Paşa, Davut Paşa, Mustafa Paşa İmaretlerinde ve Et Meydanında verilmiştir[307]. Şölene katılan kişilerin sosyal konumlarına göre mönüye dane ve zerdenin yanına çok sayıda farklı yemek eklendiği görülür[308]. Fakirler için hazırlandığı söylenen mönü ise dane ve zerdeden ibarettir[309]. Bayramlar ya da sünnet törenleri dışında, yas zamanlarında da imaretlerde yemek dağıtılmıştır. Şehzade Mehmed'in ölümünün ardından bütün imaretlerde üç gün boyunca yemek dağıtılması[310] bunun örneğidir. Özel zamanlarda verilen yemeklerden biri zerdedir. Zerde; pirinç, şeker, su ve safranla yapılan bir tatlı çeşididir[311]. Safranın verdiği renk nedeniyle sarımsı bir renge sahiptir (Fot.1.7). Önemli günlerde hazırlanan bir diğer imaret yemeği ise zırbaçtır. Zırbaç ise koyun paçası, zerdeçal, sirke, tuz, karabiber ve sarımsak konularak yapılan bir yemektir[312].

Aşure ise yine tahıl yani buğday kullanılarak hazırlanan ve çeşitli mevye kuruları ile tatlandırılan bir yiyecek olup, özellikle muharrem ayında imaret mönüsüne eklendiği anlaşılmaktadır.

---

[307] Semih Tezcan, **Bir Ziyafet Defteri**, İstanbul 1998, s.9.
[308] Semih Tezcan, **Bir Ziyafet Defteri**, İstanbul 1998, s.13-15.
[309] Semih Tezcan, **Bir Ziyafet Defteri**, İstanbul 1998, s.9.
[310] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.192.
[311] Öznur Oğuş, **Evvel Taam Sonra Kelam, İmparatorluk Mutfağından Bugüne**, İstanbul 2011, s.278.
[312] Öznur Oğuş, **Evvel Taam Sonra Kelam, İmparatorluk Mutfağından Bugüne**, İstanbul 2011, s.60.

Fot.1.7. Surname-i Vehbi'de Levni'nin Resimlediği Çanak Yağması ve Çanaklar İçinde Görülen Zerde ve Pilav (Gül İrepoğlu'ndan[313])

[313] Gül İrepoğlu, **Levni- Nakış, Şiir, Renk**, İstanbul 1999, s.129.

Şol ‘imâret ki yenmeye yemegi
Temelinden yıkılması yegdür.
Çekişür yahni üstine hır hır
Mütevellîleri ‘aceb segdür.
Söyledürsen hemân bugün yarın
Her biri defterî yâhud begdür[314].

Fatih Sultan Mehmed dönemi sonuna kadar hayatta olduğu bilinen, 1392-1482 yılları arasında yaşamış olan Aşıkpaşazade’den bu kuruluşların ortaya çıktığı erken tarihlerde bile imaretlerin yöneticileri ve yönetimi ile ilgili sıkıntıların var olduğunu öğreniyoruz. İmaretlerin kavgasının hiç eksik olmadığını, vakıf yöneticilerinin keyfi davrandığını, imarete gelen misafirlerin bazısına yemek verirken bazısına vermediğini ve bahane olarak da ya memuriyet sahibi olmalarını ya da aynı şehirde farklı bir imarette kalmalarını gösterdiklerini dile getirir[315]. Bazen bu durumu vezirlerin öğrenip müfettiş gönderdiğini ifade eden Aşıkpaşazade, bu müfettişlerin tutumunu da eleştirerek bunların da misafirin yemeğini kestiğini, ocağın külünü sattığını, ekmeği küçülttüğünü, çalışanların nafakasını kestiğini söyler[316].

Aldığı eğitime karşılık hak ettiği mevkilere gelemediğini sık sık dile getiren ve uğradığını düşündüğü haksızlıklar nedeniyle eleştirel bir üslup geliştiren, bir Osmanlı bürokratı ve tarihçisi olan Mustafa Âli[317], 1581 yılında Halep Defterdarı görevindeyken kaleme aldığı *Nasîhatu’s-Selâtîn* adlı eserinde, vakıf yöneticilerinin iyi idare edemedikleri imaretlerin yemeklerinden ve aslında işleyişinden şikayet eder; yemeklerin yenmeden kaldığını, ekmeklerinin siyah çamur, çorbalarının bulaşık suyu, pilavlarının kusmuk gibi olup yahni etinin ise boğazlanmış koyun etinden olduğunu söyler ve imarete gelen misafirlerin kalacakları yere çekildiğini, mekeldeki medrese öğrencilerinin ise, çorbaları alıp köpeklere döktüklerini ve bir süre tas kavgası yaptıktan sonra gittiklerini söyler[318]. Mustafa Âli ilmiye sınıfını da eleştirirken, ağızlarında imaret

[314] Kasım Ertaş, **Gelibolulu Mustafa Ali’nin *Nasîhatu’s-Selâtîn* İsimli Eserin Tenkidli Metni**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s.143.
[315] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.231.
[316] Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970, s.232.
[317] Bu önemli onaltıncı yüzyıl tarihçisi ile ilgili ayrıntılı bilgiler için; Cornell H. Fleischer, **Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı 1541-1600**, İstanbul 2008.
[318] Kasım Ertaş, **Gelibolulu Mustafa Ali’nin *Nasîhatu’s-Selâtîn* İsimli Eserin Tenkidli Metni**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans

çorbası olduğunu söyler[319]. İmarethanelerin yozlaşmasını eleştiren Mustafa Âli, çözüm önerileri de sunar, yemeğin lezzetinin denetlenmesinden kusurlu vakıf yöneticilerinin cezalandırılmasına kadar bir dizi çözüm önerisidir bunlar[320]. Sadece Nasihatus-

---

Tezi), İstanbul 2008, s.141: "**Biri dahi havza-i diyâr-i İslâm'daki 'amâyir ahvâlidür ki,** binâlarına emvâl-i nâmütenâhî harcanılub ve vazâyif-i kesîre ile niçe huddâm u nüzzâr ta'yin olunub bu cümlenün me'âli ta'âmının ekl olunması iken vâridâtını mütevellîleri ekl etmeg ile yemekleri yenmeden kalmışdur ve fodulaları hâk-i siyâh rengine girüb meder sûretini bağlamışdur, şorbâları yuyuntıya ve pilâvları ve zırvaları kusundıya dönüb yahnîlerinün ise ekseri öldükden sonra boğazlanmış lâğar koyun etlerinden olub bir dereceye varmışdur ki 'imâretlerine konanlar mücerred süknâ içün konub ta'âmı zamânında tahte'l-kal'aya çekilürler, me'kel sûhteleri ise hemân cem'îyet-i yârân içün varub şorbâlarını kilâba dökerler ve gendüler aç uyuz kalub birer mikdâr tâs dögüşin itdükden sonra çekilürler giderler".

[319] Kasım Ertaş, **Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Nasîhatu's-Selâtîn* İsimli Eserin Tenkidli Metni**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s.87: "Bâ-husûs va'z u nasîhat imâm Muhammed-i Gazâlî hazretleri kavlince belâ-yi 'azîm u âfet ve riyâ-yi elîm u musîbet olub ol makûle nusahâ zâhirü'r-riyâ oldukdan mâ'adâ cihet-i 'ilmîyeleri sorulsa ekserinün ağızlarında me'kel şorbâsı bûyâ ve hilâl-i dendânlarında 'imâret yahnîsinün fazalâtı hüveydâ rüstâyî sûhtelerden idükleri ve terâkîb-i 'arabîyeden bir iki satır ögrendükleri gibi ser-i kürsîde gendüleri cehl ile rüsvâ kıldukları âşikârâdur".

[320] Kasım Ertaş, **Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Nasîhatu's-Selâtîn* İsimli Eserin Tenkidli Metni**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s.142-143: Pes selâtîn-i 'izâm nîyet-i hayrât u müberrâtla inşâ itdükleri 'amâyir-i 'imâret-encâm bezl-i ni'met u ta'âm bâbında ol vech ile bî-intizâm olmak münâsib u lâyık midur? Ve bünyâd u îcâdına bunca mâl u menâl harc olunmış iken sûret-i bî-ma'nî mesabesinde kalub yemegi yenmemek ve ekmegi hâk-i siyâha dönmek 'akl-i kâmile muvâfık mıdur? Ğarâbet bundadur ki ümerâ'-i ğuzâtdan cihâd hidmetine me'nûs a'nî bih Mîr-i Evrenus ki vilâyet-i Rûm ilinde üç ma'mûre 'imâreti ve ni'met-i mevfûre 'amâyir-i 'âlî-menzileti olub birinün ihrâcat-i senevîyesi beş bin altun ve birinün dahi iki yüz bin akça mikdârına makrûn ve birinün dahi üç bin flori hisâbında ancak behre-numûn iken ebnâ'-i sebîle günde iki def'a dört beş cins ni'meti sebîl ve a'yân u rû-şinâsân kondugı zamânlarda bir o mikdâr ziyâfeti dahi munzamm-i bî-'adîl oldukdan ğayrı hîn-i tenâvülde birer tâs 'asel şerbeti ve ta'âm 'akîbinde her faslun mîve-i mütenevvi'a-i pür-lezzeti ve geceden geceye eşrâf-i nâs menzilgâhınun birer dâne bal mûmı ile nûrânîyeti ve ümerâ vu sipâh ve zu'amâdan ğayrı konanlarun 'alîk-i huyûl u devâbı ve vâcibü'r-ri'âye müsâfirlere göçdükleri zamânda kût-i cân gibi birer kutı ğâzîler helvâsıyla rağbet-i bâ-savâbı, husûsâ sâ'ir 'amâyir gibi üç gün hisâbı mazbût ve şarta muhâlif ikâmet murâd idinenlerün redd u tardı meşrût olmayub yıllarca oturanlara ri'âyet ve bezl-i ni'am-i gûnagûnla rûz u şeb ziyâfet mukarrer oldukdan mâ-'adâ bir sene tamâm mütemekkin olan nâ-kâm eger fukarâ-yı enâm 'idâdında dâhil ise 'alâ-tarîku'l-in'âm hâline münâsib bir câme ile ihtirâm olunmak dahi şart-i vâkıf mûcibince emr-i muhakkak u müyesserdür. Bu hâl ile her gün vâridîn u sâdirîn ile hücerâtı dolub ma'a-hâzâ yine bunca ihrâcâtdan sonra mütevelli-yi evkâf olan aslah-i evlâda sâl be-sâl bir iki yük akça mikdârı mâl zevâyidinden fazla-i pür-me'âl kalub 'imâretleri bu vech ile kârger ve müsâfire çıkan ta'âmları zikr olunduğı üzre lezîz u cân-perver ve hâne-perver aşçılar bişürdügi ni'metden bile elezz u hoşter olub yahnîleri murebbâ ve şorbâları köftesi vâfir erişte vu tutmac u müstevâ oldukdan ğayrı leyâli-i siyâmda her bir süfreye sükkerden ahlâ kurs-i mâh-i münîr sıfatinde birer baklavâ ve mûmbâr u herîse kısmından nefâyis-i nemekîn-i bî-intihâ elbette elbette mukarrerdür. Hattâ bu hakîr-i nâ-tüvân defa'âtle ol 'amâyire mihmân olmak ve nefâyis-i nâ-mahsûresini her çend bu zikr itdügümüzden ziyâde bulmak vâki' olmişdur. Allâhum, meger-ki selâtîn-i âl-i 'Osmânun istiğnâ ile ferâğatinden ve mîr-i mûmâ-ileyhün sırr-i kerâmet u velâyetindendür deyû cevâb-i müstetâb virile ve bu bâbda nâvek-i kemân-i idenlerün ifhâm pûte-i hakîkat ve ser-menzil-i isâbete irgürile. Yoksa 'amâyir-i selâtîn-i pîşîn ki pây-i taht-i 'alîye olan İstânbûl u Bursa vu Edirne'de vâki' olub rûz u şeb enzâr-i 'âlîyelerine karîn ve gendüler vezîrleri mukayyed olub ta'âmlarınun yoklanması emr-i sehil idügi ma'lûm-i 'ukûl-i dûr-bîn iken bu vech ile ihtilâl ve ta'âmîyelerine müte'allik olan ihrâcât-i bî-me'âl bilâd-i selâsenün kaht u ğalâsına bâ'is ve tullâb-i 'ilmün maraz-i cû'a ibtilâsına sebeb-i hâdis olması muhâlif-i tedbîr ve mugâyir-i rây-i münîr idügi gün gibi müstenîrdür. Fe-emmâ gâh u bî-gâh yoklanub sorulsa ve şorbâsı ve fodulası harem-i muhtereme getürdilüb görülse, cürmi zuhûr iden mütevellîyân-i evkâfun nizâm-i ahvâl-i enâm içün boyunları urulsa ya'lemullâh 'amâyirün ıslâhı ve müstahikkînün sürûr u inşirâhı mukarrer olub sâ'adetlü pâdişâha ecr-i cezîl ve sevâb-i cemîl husûli ânen fe-ânen müyesser olurdi".

Selatin'de değil, yazıldığı tarih kesin olarak bilinmeyen Teşrifatname adlı eserinde de benzer cümlelerle imaretlerin bozulan yapısına yönelik eleştirilerini sürdürür[321]. Mustafa Âli'nin çağdaşı Latifi'de "yağlı ve tatlı" imaret yemekleri ile alay etmektedir[322].

Kimi alur pilavını kurudur.

Müft-horun onat maaşı olur.

Tuzu yerinde bir kaşık su katar.

Çerb ü şirin imaret aşı olur[323].

Onaltıncı yüzyıl şairlerinden Mü'min adlı şairin hicvi ise yine imaret yemeklerini hedef almaktadır.

Pilavını sorarsan danesini

Fodulası yenilmez yahnisi çiğ

Sinirmek key hüner yutmak keramet

Taamında ne lezzet var ne halet[324]

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bazı belgelerden, yemeğin kalitesi ile ekmeklerin boyutlarına ilişkin şikâyetlere verilen cevaplardan imaretlerde verilen yemeklerle ilgili kimi sıkıntıları[325] ve yeterli miktar erzak olduğu halde yemeklerin

---

[321]Esra Keskinkılınç Akdaş, **Gelibolulu Mustafa Ali Teşrifatname**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s.263-264: "yemeklerinin yenmesi iken kazançlarını mütevellileri yediği için yiyecekleri yenmeden kalmıştı. Ekmekleri, kara toprak rengine girmiş; müshil ilâcı şeklini almıştı. Çorbaları bulaşık suyu, pilâv ve zırvaları kusmuğa dönmüş; yahnileri ise çoğu öldükten sonra boğazlanmış cılız koyun etlerinden öyle bir hâle gelmişti ki imaretlere konan sadece konaktakiler için olup yemek zamanı kale altına dizilirlerdi. Yanmış yiyecekleri hemen dost toplulukları için getirilir; çorbalarını köpeklere dökerler ve kendileri aç, uyuz kalıp bir süre tas dövüşü yaptıktan sonra çekip giderlerdi. Bu durumda, büyük sultanlar hayrat niyetiyle inşa ettikleri ve bayındırlığın bir neticesi olan imaretlerin nimet ve yemek dağıtma hususunda böyle düzensiz bulunması münasip (midir); yakışık alır mı? Kuruluşu için bunca mal mülk sarf etmişken bu kadar anlamsız bir derecede kalıp yemeğinin tuza, ekmeğinin kara toprağa dönmesi akla yatkın mıdır?

[322] Christoph K.Neumann, "Remarks on the Symbolism of Ottoman Imarets", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire**, **(**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.275.

[323] Christoph K.Neumann, "Remarks on the Symbolism of Ottoman Imarets", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.275.

[324] **Zafer Karademir, İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)**, İstanbul 2014, s. 305.

[325]B.O.A.,**Sadâret Mektubî Kalemi,** Dosya No: 9 "Saye-i asayişvaye-i hazret-i hilafetpenahide selatin-i izam hazeratı imarat-ı amirelerinde tabh ile talebe-i ulum ve hüddam cevami-i şerifeye ve fukara ve miskineye tevzi ve ita olunmakta olan fodulaların dirhem ve kerastesinin beyazlığına fevkü'l-gaye dikkat

kalitesiz oluşunun sorumluları olan çalışanlarla ilgili yazışmalar olduğunu da[326] öğreniyoruz. Bazı medrese öğrencilerinin yemeğin kalitesi ve miktarının azlığı nedeniyle yaptıkları şikâyetlerde[327] bilinmektedir. Sultan Bayezid'in Amasya İmareti mekelinde kavga çıkaran suhtelerin (medrese öğrencileri) ise bundan sonra imarete alınmaması ve kürek cezasının uygulanması hükmü bulunur[328].

---

ve itina olunmakta takdim olunan numunesini mültezim-i ali olan temizlikte olmadığından maruz-ı huzur-ı lami'n-nur cenab-ı şehinşahi kılınmış ve bu hususa bundan böyle dahi itina ve ihtimam olunması emr ü ferman isabet-i beyan hazret-i şehriyari mukteza-yı celilinden bulunmuş olmakla mantuk-ı münifinin hüsn-i infaz ve icrasıyla taraf-ı zi-şeref cenab-ı cihanbani için bir kat daha isticlab-ı davat-ı hayriyeye himmet mukarririn buyurulması siyakında mahsusen tezkere".

B.O.A., **Babıali Evrak Odası**, Dosya No:275, B.O.A., **Sadrıazam Kâmil Paşa Evrakı -Yıldız Esas Evrakı'na Ek**, Dosyan No:2 ve B.O.A., **Yıldız Sadâret Hususi Mevzuât,** Dosya No: 280 "İmaretlerde pişirilmekte olan çorbalara ziyade pirinç konulması ve fodulaların dahi pişkin olmasına itina edilmesi ve şimdiye kadar imaretlerde haftada bir verilen pilavların bundan sonra haftada iki defa verilmesi ve her imarette pişirilen çorba ve pilav ve fodulalardan hangi imaretten olduğunun dahi işaret edilerek numune olmak üzere birer mikdarının arz-ı huzur-ı ali-i kılınması hakkında tezkere-i hususiye-i devletleriyle tebliğ buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahi mantuk-i münifi vechle sebk eden işara cevaben mezkur çorbalara şimdikinden ziyade pirinç konulması ve pilavların haftada iki defa verilmesi tertib olunduğuna ve fodulaların bir kat daha pişkin olmasına dikkat edilmesinin iktiza edenlere tevcih kılındığından yarınki cumartesinden itibaren bunların ol-suretle tabhıyla birer mikdar numunelerinin yarınki gün arz kılınacağına dair evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesinden varid olan tezkire leffen arz ve takdim kılındı efendim. 5 rebiülevvel sene 311 ve 21 eylül sene 1309 Sadrazam ve yaver-i Ekrem".

[326]B.O.A., **Şûrâ-yı Devlet Defterleri**, Dosya No:102 "İmaret-i amirede tabh olunmakta bulunan şorba ve pilav ve zerde için pirinç ve çerviş ve şeker ve sair erzakın vakit ve zamanıyla alasından olarak bi'l-mübayaa hamidiye anbarından hafta be-hafta aşçı başılara taksim ve teslim olunmakta olduğu halde tabh olunan şorba ve pilav celb olunan numuneleri matlub-ı muvafik ve akla layık olmayacak görülmekte bulunmuş olduğundan badezin şu halin önü alınmak üzere öyle uygunsuz şorba ve pilav ve zerde tabh olunduğu halde kangı imaretin ise ceza olarak aşçi başısının birinci defada erzak ve fodula misüllü muhassesatının bir haftalığı ve defa-i saniyede bir aylığı tevkif olunup üçüncüsünde dahi uhdesinde bulunan aşçı başılık cihetinin refiyle ahir-i ehl ve erbabına tevcihi usul-i ittihaz olunması ve fodulalar dahi matlub-ı muvafik olarak tabh olunmak üzere muamele-i cezaiye-i mezkurenin etmekçibaşılar hakkında meriü'l-icra tutulması hususlarının lüzum-ı arz ve istizanı mesarifat-ı umumiye idaresinden ba-tezkere ifade kılınmış ve bu suret-i münasib ve hal maslahata muvafik görünmüş ise de …….cenab-ı vekaletpenahilerinde dahi tasvib olduğu halde ol-vechle muamele olunmak üzere keyfiyetin.emr ve işar buyurulmasında ve her halde emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrndir. Fi 23 rebiü'l-ahir sene 298 ve fi 12 mart sene 297".

[327]B.O.A., **Babıali Evrak Odası**, Dosya No:637 "Beyazıt imaretinden verilen tayinat hakkında talebe-i ulumdan bazılarında şikayet vakıasına dair. Evkaf-ı hümayun nezaretine. Evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine. Cennetmekan Beyazıd Han-ı veli hazretlerinin imaretinde yevmiye itası meşrut olan fodula ve pilav noksan verilmekte ve mesarifat idaresinden teslim olunan un ve pirinç gibi şeylerin işçiler tarafından ahire füruhtla yerine adi cins bi'l-mübayaası ita edilmekte olunmasına mebni duçar-ı sefalet ve perişani olduklarından ve bu babda vaki olan müracaat ve istidalar semeresiz kaldığından bahisle ifadeyi havi talebe-i ulumdan Mehmed Tevfik ve diğer beş efendi mühürleriyle verilen arzuhal leffen savb-ı valalarına irsal kılınmış ve mündericatı celb-i dikkat olmakla bi't-tahkik iktiza-yı halin himmet".

[328] **7 Numaralı Mühimme Defteri** (1567-69), (haz. H.Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1999, 242-43, "*Yazıldı. Arz getüren müsebbih serdârına virildi. Fî 6 Muharrem, sene: 976*

Amâsiyye beğine ve kâdîsına ve ımâret mütevellîsine hüküm ki: Südde-i Sa'âdetüm'e mektûb gönderüp; "Merhûm ve mağfûrun-leh ceddüm Sultân Bâyezîd Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* Imâret-i Âmireleri'nde me'kele gelen sûhte tâyifesi kendü hâllerinde olmayup gavgâ vü fesâd itmekden hâlî değillerdür." Diyü bildürdüğünüz ecilden **buyurdum ki:**Vardukda, bu husûsda mukayyed olup göresiz; kazıyye arzolunduğı gibi olupzikrolunan me'kele gelüp kendü hâlinde olmayup gavgâ eyleyüp bıçağla birbirin çalup fesâd ü şenâ'at iden sûhteleri min-ba'd me'kele kodurmayup vech-i meşrûh üzre fesâd ü

İmaretlere ilişkin olumsuz eleştirilerin yanında olumlu anlatımlarda bulunmaktadır. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında derlendiği tahmin edilen ve ramazanlarda okunan bekçi manilerinden "imaret faslı" başlığındaki bölümden İstanbul halkının bu yüzyılın ortasında açılmış olan Ayasofya İmaretini beğendiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen metin:

"Gör bekçinin maharetin-gûne gûne heyetin-vasf eylesin size bu şeb-ayasofya imaretin/ehli derde deva etti-alemi pürziya etti-ayasofya caminde bir imaret bina etti/Kapısına eyle nazar-üstünde var üç kubbeler- ameller altın eylese-yıldızlanıp gösterdi fer/Kapısı tahtası çınar-sakfındaki nefs-i Nigar-Gülşen-i Ayasofya'da-açıldı yine nevbahar/Guş eyledim sadasını-seyr eyledim edasını-nazik bina eylemişler-mütevelli odasını/Fukara doyar aşına-varmı sözün nakkaşına-altun ile her kapıda-ayet yazılmış taşına/Düştü hele nazik yere-hayrı yazılsın deftere-fodla pişer fırınında-nan-ı aziz taliblere/Softalar mekanı belli-kapı üstü altun halli-matbahının aşçıları-fukaraya tatlı dilli/ tarihleri yazanı var- eksik değil düzeni var-matbahının hem içinde-dörder kollu kazanı var/ Görün üstat ne fendetti/her yanın güzel bend etti/bu imaret binasını/görenler hep pesend etti/ Bu hayrat olunca tamam-imarete olmaz kelam-imaretten garz ancak-fukaraya bezl-i taam" [329] biçimindedir.

şenâ'at itdürmeyesiz; fesâd idenleri habsidüp arzeyleyesin ki, küreğe konıla. Ammâ; bu bahâne ile kendü hâllerinde olanları hılâf-ı şer' rencîde itdürmeyesiz".

[329] Amil Çelebioğlu, **Ramazannâme**, İstanbul 1973, s.166-167.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KATALOG

2.1. Bursa Yeşil İmaret

Bursa il merkezinde, Yeşil Külliye içersinde cami, medrese ve türbe ile birlikte inşa edilen imaret[330], Yeşil Mahalle'de Emir Sultan Caddesi üzerinde bulunmaktadır. İmaretin üzerinde inşa ya da onarım tarihini gösteren bir yazıt mevcut değildir ancak imaretin bünyesinde bulunduğu külliye, Osmanlının beşinci padişahı Çelebi Mehmed tarafından 1413-1421 yılları arasında inşa ettirilmiştir. İmarette muhtemelen bu tarihler arasında inşa edilmiş edilmiştir ve külliyenin mimarı Hacı İvaz Paşa[331] imaretin de tasarımcısı olmalıdır.

Çelebi Mehmet'in külliyesi için düzenlenen 1419 tarihli vakfiye kaydına göre; imarette günde iki defa yemek pişirilip, görevlilere, misafire ve imaretin hademesinin evlerine de gönderilecektir[332]. Cuma geceleri, ramazan ayı ve kandillerde tatlı ve meyvelerle mönünün zenginleştirileceği öğrenilmektedir[333]. Aynı kayda göre; imarette çalışanlar ve aldıkları ücretler; şeyh günde 15 dirhem ve ayda bir mud buğday, bir mud arpa ve ½ pirinç, 5 aşçıdan şeyh olana günde iki dirhem, diğerlerinden her biri günde birer dirhem ve her birine ayda birer mud buğday, ambardar ve nakib günlük ikişer dirhem ve aylık bir mud buğday ve kaç kişi oldukları belirtilmemekle birlikte, ekmekçilerden her biri günlük 1 ve ¼ dirhemdir[334]. 1558 yılında imaret çalışanlarının sayısı 22'dir[335]. 1561

---

[330] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.96.
[331] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.98.
[332] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul 1989, s.50.
[333] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul 1989, s.50.
[334] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul 1989, s.50.
[335] Kayhan Orbay, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650)", **Otam**, S.22, Ankara 2009, s.133.

tarihli hesap defterine göre[336] yıl içinde toplam 629 mud, 10 kile buğday tüketilmiştir. 351 mud buğday ekmek yapımında, 82 mud ve 5 kile buğdayda çorba pişirmede kullanılmıştır. 5 kile aşure yapımında, 82 mud ve 3 kile buğdayda çorba pişirmede kullanılmıştır. 4 mud buğdayda satılmıştır[337]. Vakfa ait hesap defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla, 1569 yılında Külliyenin medrese, imaret, han ve dükkanları 16.880 akçeye tamir edilmiştir[338]. Bursa Şeriye Sicillerinde de İmaretin tamiratına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. 1635 yılına ait kayıttan, mutfak kubbelerinin tamiri için yapılan keşif öğrenilmektedir[339]. 1684'te imaretin çatısı yenilenmiştir[340]. 1743 yılında ise imaretin geniş çaplı bir tamirata tabi tutulduğu en azından tamirat için keşif yapıldığı öğreniliyor. Kazan ocakları, zemin döşemeleri, çeşme muslukları tamire ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca odun ambarı çatısı, fırın yakınındaki ambar, hamur teknesi ile fırın çatısının da tamiri için keşif yapılmıştır[341]. Kilerin ahşap üst katına demir pencere çerçevesi alınması, kilerin sıvanması ve yeni pirinç ambarı inşa edilmesi, kilerin alt ve üst katı alt kapıları ile merdivenin tamirine ilişkin bilgilerde yine aynı tarihli belgede yer almaktadır[342]. 1743 tarihine ait belgeden imaretin tamirine ilişkin öğrenilen diğer bilgiler ise; imaret şeyhine ait sofayı, kalburhane sofasını, imaret kaldırımını, imaret içinin sıvalarını, mekel meydanındaki kaldırım taşlarını, fırın kemerinin onarımını, mekelin kuzeyindeki arşın duvarını ve mekelin sıvasını içermekte ayrıca mekel meydanına kaldırım taşı alınması, mekel kapısının ve mekeldeki öğrenci oturak tahtaları ve sedirlerinin yenilenmesi, çatıya 10 adet baca yapılması, imaret çatısı ve imaret duvarları, tuvaletler ve tuvalet civarındaki sofa kaldırımları, buğday ambarı kapısı arşın duvarı ve imarette akan su için su yolu tamirine ilişkindir[343]. İmaretin tamiri için yapılacak harcamalara

---

[336] Külliyenin ve İmaretin 1553-1650 yılları arası hesaplarına ilişkin olarak bakılabilir: Kayhan Orbay, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650)", **Otam**, S.22, Ankara 2009, s.125-158.

[337] Kayhan Orbay, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650)", **Otam**, S.22, Ankara 2009, s.134.

[338] Kayhan Orbay, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650)", **Otam**, S.22, Ankara 2009, s.137.

[339] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selâtin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.54.

[340] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selâtin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.55.

[341] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selâtin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.55.

[342] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selâtin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.55.

[343] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selâtin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.56.

ilişkin keşif bedeli toplam: 249.680 akçe olarak hesaplanmıştır[344]. Yapının geçtiğimiz yüzyıl içinde de çeşitli kereler onarım geçirdiği Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan belgelerden ve fotoğraflardan da anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'de ayrıntı vermemekle birlikte Bursa'da toplam 21 imaret olduğunu ifade edip, bazılarının adını sıralar. Yeşil İmaret, Evliya Çelebi tarafından adı zikredilen imaretlerdendir[345]. Yapı külliye içersinde, cami ve türbenin güney doğusunda yer almaktadır (Çizim 2.1). İmaret; fırın ve mutfağın birlikte çözümlendiği hacimle, mekelin oluşturduğu iki büyük kütleden meydana gelmektedir (Çizim 2.2). Güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan imarette; lavabolar, fırın-mutfak ve mekel bölümleri kuzeyden güneye doğru yan yana sıralanmaktadır. (Çizim 2.3). Birçok kez onarım geçirmiş olan imarette, iki katlı olduğu tamirat kayıtlarından anlaşılan kiler ile pirinç ambarı, çatıda yer alan 10 adet baca günümüze ulaşamamıştır (Fot.2.1). Şeyh sofası ve kalburhane sofası olarak tanımlanan alanların hangi bölüme referans verdiği ise tespit edilememiştir. Gabriel 1958 yılında basılmış kitabında yapıyla ilgili olarak, bir kaç duvarın kaldığını, planı bütün olarak oluşturmanın imkansız olduğunu söylemektedir ve yapının genel şemasının çizimini vermektedir[346]. Gabriel'in planda "h" ile işaretlediği ve baca olarak gösterdiği nişse çeşmeye aittir (Çizim 2.4).

[344] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selâtin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001,bs.56.
[345] Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 2. Kitap, İstanbul 2011, s.15.
[346] Albert Gabriel, **Bir Türk Başkenti Bursa**, C.I (Yeniden Basım) İstanbul 2010, s.103.

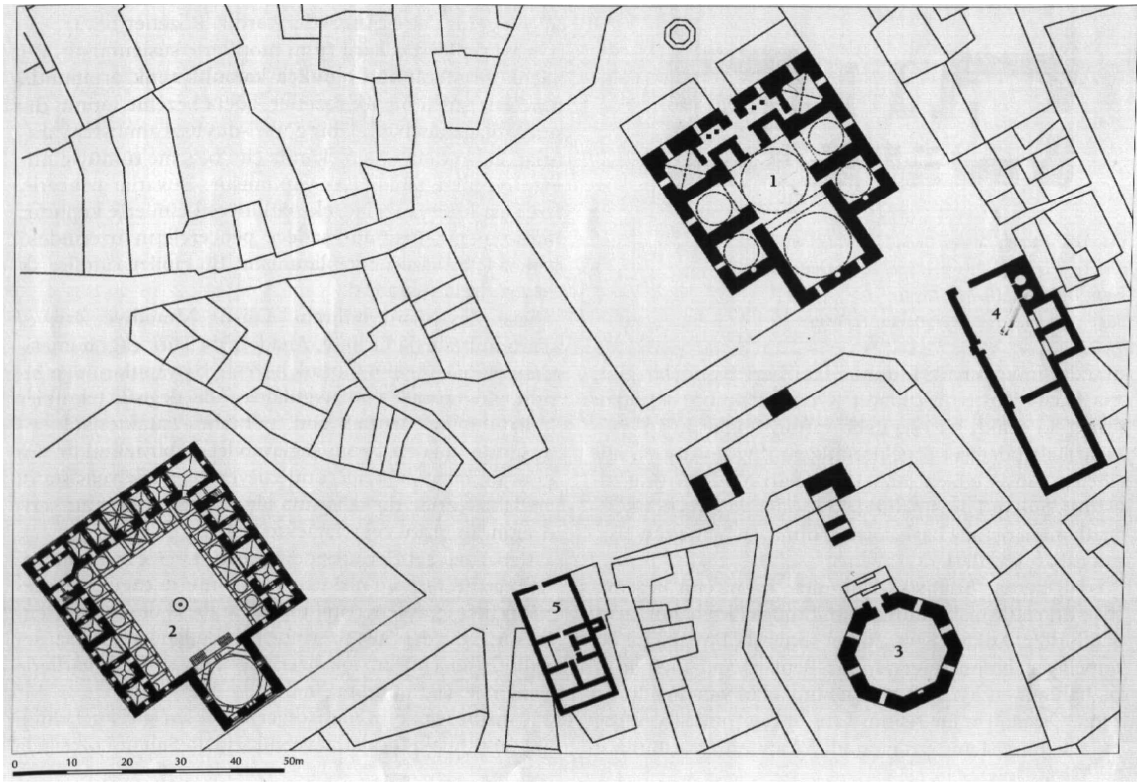

Çizim 2.1. Bursa Yeşil (Çelebi Mehmed) Külliye Vaziyet Planı, (D.Kuban'dan)

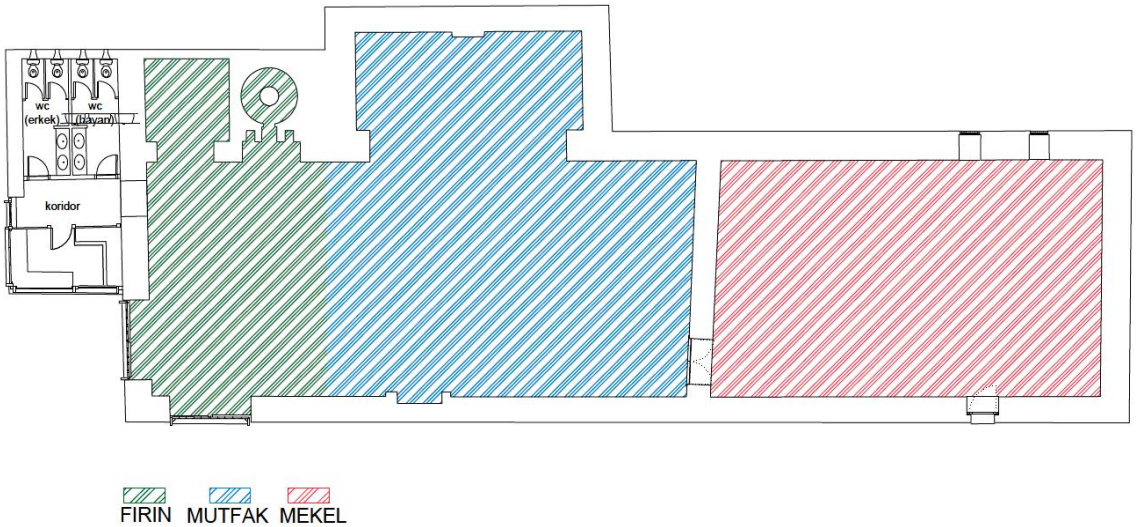

Çizim 2.2. Bursa Yeşil İmaret, Mekan Dağılımı

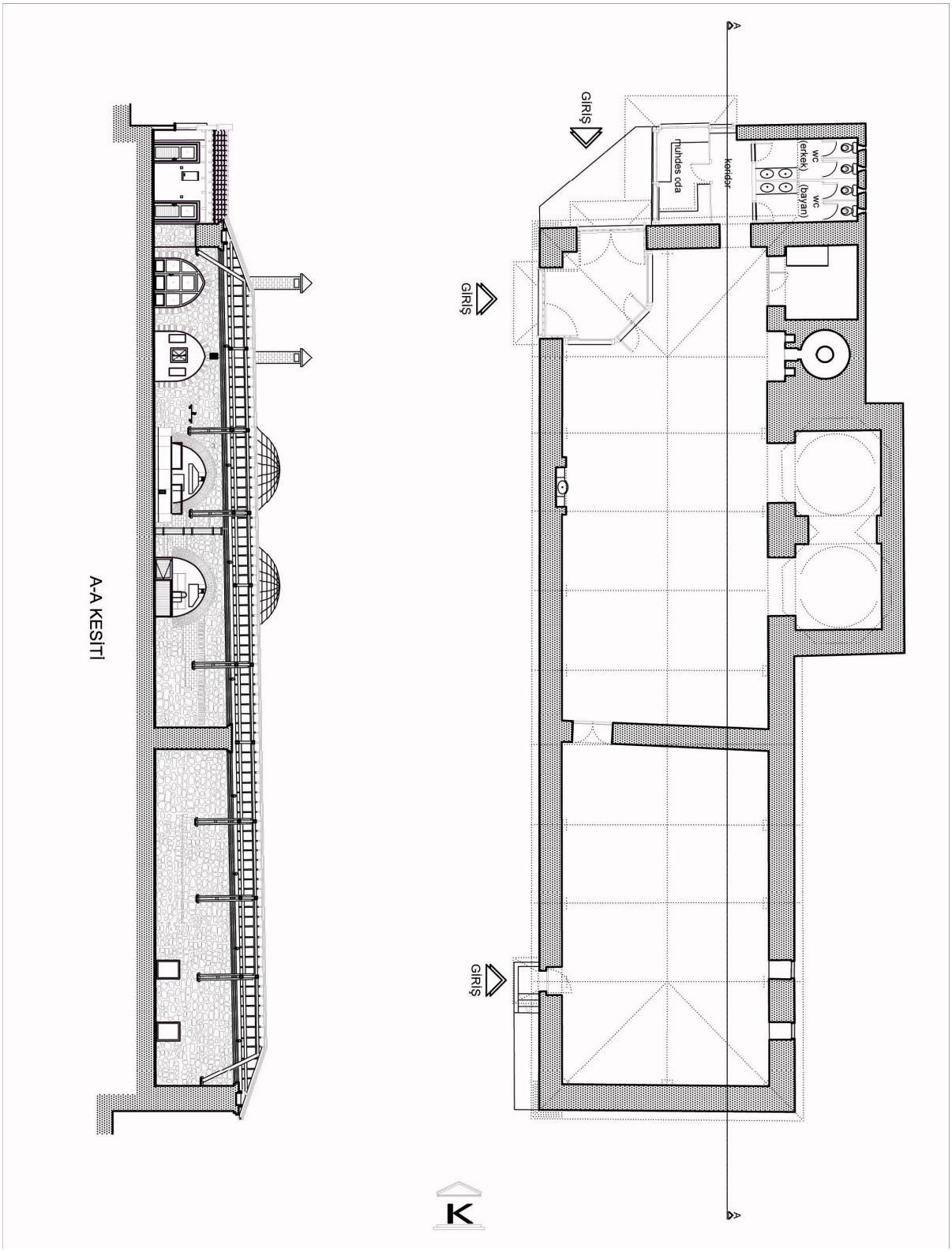

Çizim 2.3. Bursa yeşil imaret plan ve kesiti Ö: 1/200

(V.G.M.A.'dan güncellenerek)

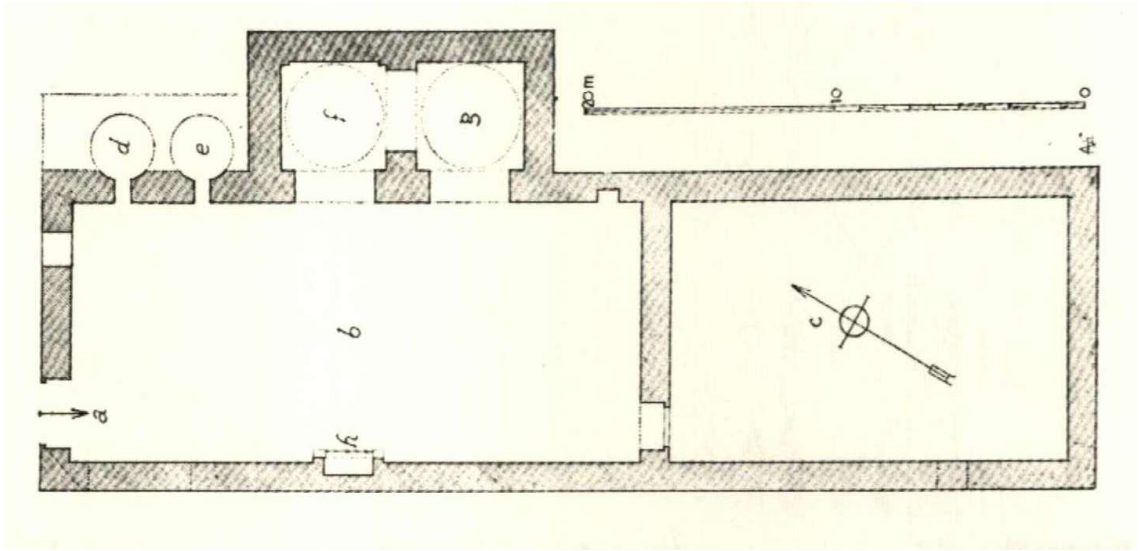

Çizim 2.4. Bursa Yeşil İmaret (A. Gabriel'den)

Doğu ve batı cepheler arasında kot farkı bulunan yapıda, güney cephenin kademelendirildiği görülür (Fot.2.2). Yapının kuzeyinde, mutfak-fırın ve mekelin oluşturduğu ana kütlenin dışında bulunan ilk bölümde lavabolar bulunur. Bu bölüm, fırınla birlikte 1991 yılı sonrası gerçekleştirilen restorasyonda yeniden inşa edilmiştir. Lavaboların bulunduğu bölümde doğu, güney ve kuzey cephe duvarları taş-tuğla almaşıklığı ile oluşturulmuştur. Batı cephesi ise ahşap malzeme ile kapatılmıştır. İmaretin içinden lavaboların olduğu bölüme, kuzey cepheye açılan, tuğladan sivri kemerli girişle geçilir. Lavaboların önü ahşap malzeme ile kapatılarak bir koridor oluşturulmuştur. Koridorun ve lavaboların üzeride ahşap düz çatıyla örtülmüştür (Fot.2.3). Fırın ve mutfak bölümleri ise üzeri ahşap çatı ile kapatılmış ortak servis alanına sahiptir. Bu ortak alanın girişleri kuzey ve batı cephelere açılan kapılarla sağlanmaktadır. Kapıların üzerinde ahşap sundurmalar yer alır. Fırın-mutfak mekanına girildiğinde; kuzey ve batı cephelerde bulunan kapıların önüne ahşaptan, orijinal olmayan bir rüzgarlık eklendiği görülmektedir (Fot.2.4).

Fot.2.1. Bursa Yeşil İmaret, Genel Görünüş

Fot.2.2. Bursa Yeşil İmaret, Güney Cephe

Fot.2.3. Bursa Yeşil İmaret, Kuzey Cephesi

Fot.2.4. Bursa Yeşil İmaret, Fırın ve Mutfak Bölümü

Fırın iki mekandan oluşmaktadır. Gabriel'in 1958 tarihli planında fırını oluşturan iki bölümünde eşit büyüklükte ve daire biçiminde olduğu görülür. Yine Gabriel'in kitabında fırının orijinaline ilişkin bir de fotoğraf bulunur (Fot.2.5). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 1991 yılına ait fotoğraflardan anlaşıldığı üzere anılan tarihte fırın yıkıktır (Fot.2.6). Mutfak ocaklarının bulunduğu iki kubbeli mekanın yanında görülmesi gereken fırın yoktur. Öyle anlaşılıyor ki, 1991 yılı sonrası gerçekleştirilen onarımlar sırasında fırın yeniden inşa edilmiştir.

Yeniden inşa edilen fırının kuzeyde bulunan ilk birimi dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir ve Gabriel'in çizimiyle uyuşmaz. Dikdörtgen bir oda şeklinde düzenlenmiş mekanın üst örtüsü düz tavandır. Bu mekana taş-tuğla almaşıklığı ile oluşturulmuş sivri kemerli kapıdan girilmektedir. Kemerin içine yine orijinal olmayan ahşap kapı ve çerçeve yerleştirilmiştir (Fot.2.7). Bu mekan depo olarak kullanılmaktadır. Fırını oluşturan ikinci mekan ise sivri kemerli bir açıklığın içine yerleştirilen ocak ağzı açıklığından ibarettir. Ortada bulunan dikdörtgen planlı ocak ağzı kapatılmıştır. Ocak açıklığının her iki yanında ise duvara açılmış birer büyük dikdörtgen niş yer alır (Fot.2.8).

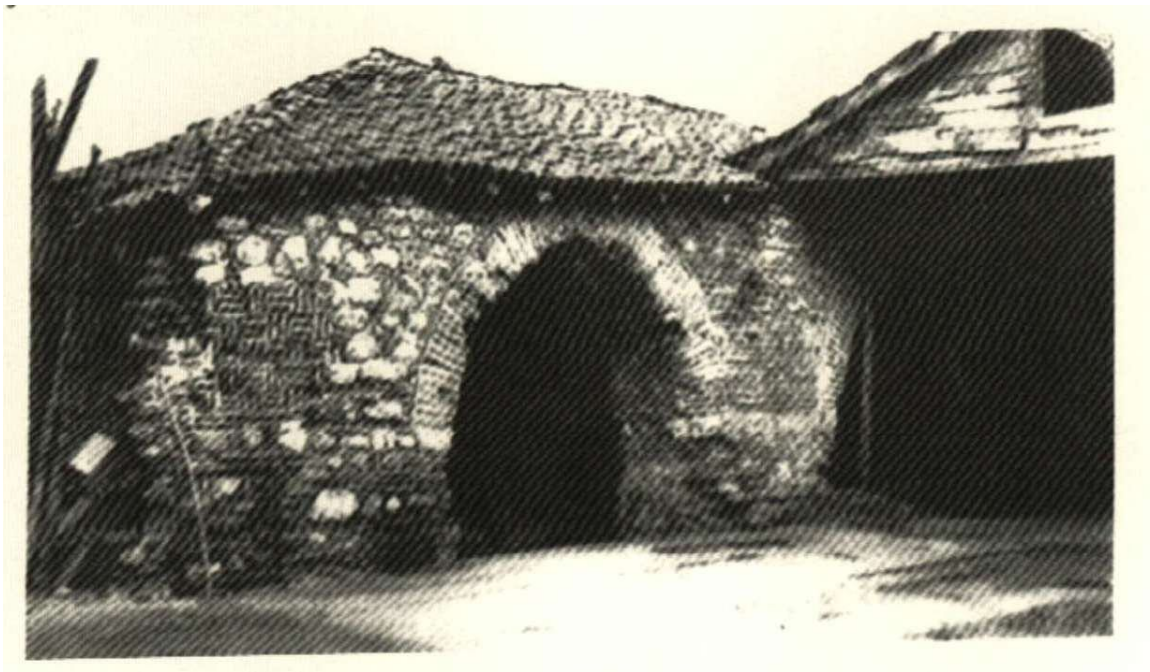

Fot.2.5. Bursa Yeşil İmaret- Fırın (A. Gabriel'den)

Fot.2.6. BursaYeşil İmaret, Mutfak ve Kubbeleri (V.G.M. A.'den 1991 Tarihli Fotoğraf)

Fot.2.7. Bursa Yeşil İmaret Fırın, Depo Olarak Kullanılan Bölüm

Fot.2.8. Bursa Yeşil İmaret Fırın, Ocak

Fırınının güneyinde mutfak mekanları yer alır. Kubbeli ve eş boyutlu iki mekandan oluşan mutfak bölümü yapıdan dışarı doğru çıkıntı yapmaktadır. Mutfağı oluşturan iki bölümün girişi de yuvarlak kemerli açıklık şeklinde düzenlenmiştir (Fot.2.9). Kemerler tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultuda atılan kemerle bu iki mekan birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Üst örtüleri kubbedir ve kasnaksız kubbeler doğrudan beden duvarlarına oturmaktadır. Ayrıca beden duvarlarına boşaltma kemerleri açılmıştır. Fırında olduğu gibi ocak bölümünde de baca ve aydınlık feneri detayları bulunmamaktadır (Fot.2.10).

Mutfak bölümünün içi günümüzde sıvalıdır. Mutfakta bulunması gereken ocaklar ve mutfak gereçleri de günümüze ulaşamamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda inşa edilmiş imaretlerin mutfaklarında sıklıkla karşılaşılan ve mutfakta görülen yan yana yerleştirilmiş ocaklardan farklı olarak, mutfağın herhangi bir cephesinde duvara yerleştirilen yaşmaklı ocak bulunmamaktadır. Bu ocak geleneği günümüze ulaşan en erken örnek olan Yeşil İmarette ya henüz ortaya çıkmamıştı ya da inşa edilmiş ancak günümüze ulaşamamıştır.

Fot.2.9. Bursa Yeşil İmaret, Mutfak Girişileri

Fot.2.10. Bursa Yeşil İmaret, Mutfak Giriş Kapısı

Fırın ve mutfak mekanlarının yerleştirildiği doğu cephenin aksine batı cephe oldukça sadedir. Bu cepheyi hareketlendiren tek unsur, doğu cephede bulunan mutfaklardan ilkinin tam karşısına yerleştirilen çeşmedir. Çeşme, cepheden dışarı doğru taşırılmıştır ve benden duvarlarının bitimine kadar uzanmaktadır. Yapının geneline uygun olarak çeşme de iki sıra kirpi saçakla sonlandırılmıştır. Almaşık teknikte inşa edilmiş çeşme kemeri, sivri kemer formundadır (Fot.2.11). Mutfak ve fırınlarının önünde bulunan servis alanının üzeri orijinal olmayan üst örtüye sahiptir. Ahşap kırma çatının üzeri dışardan tuğla ile örtülüdür. Mutfak, fırın ve servis alanından oluşan mekanların beden duvarlarında herhangi bir aydınlatma elemanına yer verilmemiştir. Aydınlatma orijinal olmayan çatının doğu cephesi boyunca açılan pencerelerle sağlanmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan fotoğraflardan anlaşıldığı üzere, 2002 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında bu bölümün üst örtüsünün yine aynı arşivde bulunan fotoğraflarda görülen çatıya benzer şekilde yenilendiği anlaşılmaktadır (Fot.2.12).

Fot.2.11. Bursa Yeşil İmaret, Çeşme

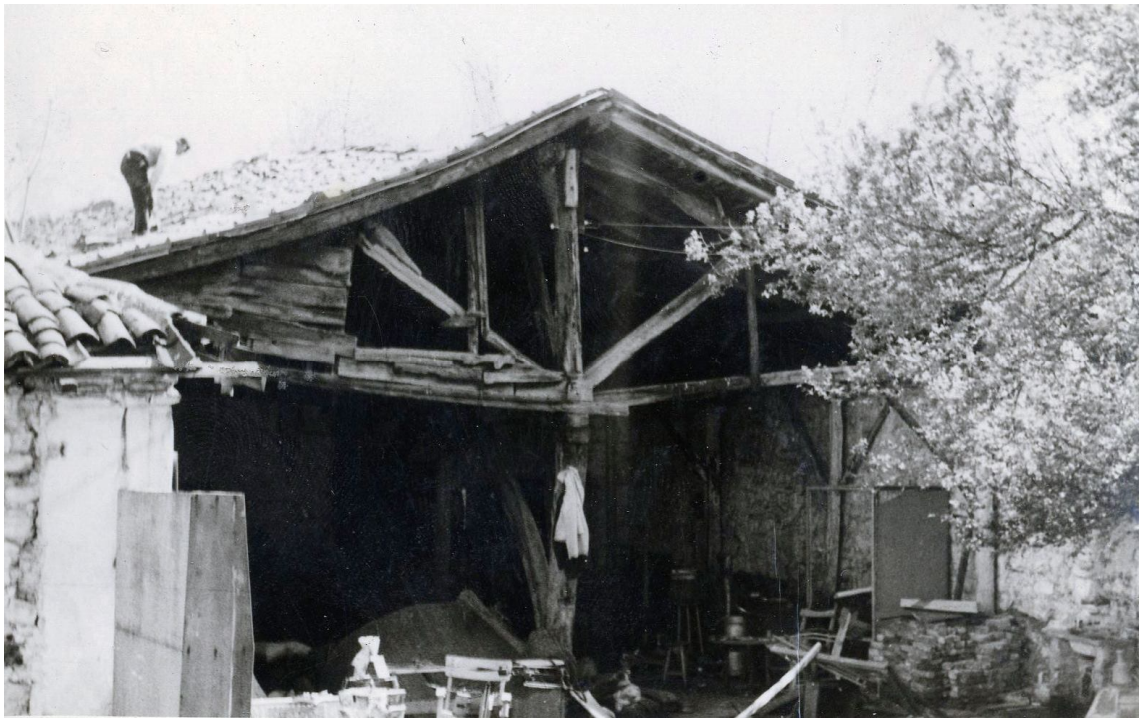

Fot.2.12. Bursa Yeşil İmaret, Mutfak Bölümünün Ahşap Taşıyıcılı Çatısı (V.G.M.A.'dan)

Fırın ve mutfaktan oluşan mekanın, güneyinde mekel (yemek salonu) yer alır. Mekel, dikdörtgen planlıdır. Mutfaktan mekele geçiş güney cepheye açılan dikdörtgen kapı ile sağlanmaktadır (Fot.2.13). Mekelin, batı cephesinin güney ucuna yakın açılmış kapı ile bu bölüme dışardan girişler bulunmaktadır. Yol kotunun altında kalan kapıya, dört basamaklı merdivenle inilir. Bu kapı dikdörtgen formlu düz kapıdır ve üzerlerinde orijinal olmayan ahşap sundurma yer alır (Fot.2.14). Mekelde, doğu cepheye ve yan yana açılmış iki pencere dışında başka bir aydınlatma elemanına yer verilmemiştir. Üst örtüsü tamamen yıkılmış olan mekelin (Fot.2.15), örtüsünün mutfak bölümlerinde olduğu gibi ahşap çatı ile örtüldüğü görülür. Bu bölümde de aydınlatma çatıya açılan pencereler aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu bölümde yapının genelinde olduğu gibi, düzgün olmayan kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Çatı seviyesinde beden duvarları iki sıra kirpi saçakla sonlandırılmıştır (Fot.2.16).

Fot.2.13. Bursa Yeşil İmaret, Mutfaktan Mekele Geçişi Sağlayan Kapı

Fot.2.14. Bursa Yeşil İmaret, Batı Cephede Bulunan Mekel Kapısı

Fot.2.15. Bursa Yeşil İmaret, Mekelin Üst Örtüsü Yenilenmeden Önce (V.G.M.A.)

Fot.2.16. Bursa Yeşil İmaret, Mekel

Yapı çeşitli kereler onarım geçirmiştir, orijinalitesini kısmen kaybederek genel hatları ile günümüze ulaşabilmiştir. Lavabolar, fırın ve üst örtünün yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan en erken örnek olması ve erken dönem plan tipolojisine örnek oluşturması nedeniyle önem arz eder. Süslemeleri ile ön plana çıkan bir külliyede bulunmakla birlikte, külliyenin en yalın ve süslemesiz parçası olduğu söylenebilir. Yapıya ait kullanım eşyaları ya da değirmen benzeri araçlar günümüze ulaşamamıştır.

2.2. Bursa Muradiye İmareti

Günümüze ulaşan imaret örneklerinin en erken tarihlilerinden biri olan ve Bursa il merkezinde Muradiye Mahallesinde bulunan yapı, Osmanlı İmparatorluğunun altıncı padişahı II. Murad tarafından inşa ettirilmiştir. II. Murad'ın, 1424-1426 yılları arasında inşa ettirdiği külliye içersinde; cami, medrese, hamam ve türbelerle birlikte yer almaktadır[347]. Camide bulunan inşa kitabesinde yer alan tarih 1424-26'dır. İnşa kitabesi bulunmayan imarette, külliyenin diğer yapıları ile birlikte bu tarihlere yakın bir zamanda inşa edilmiş olmalıdır. Yapının mimarı bilinmemektedir. Yapı günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır. Külliyeye ilişkin vakfiye sureti 1430 tarihlidir[348].

Tablo 2.1. Bursa Muradiye İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[349]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	15	5310
1	Kilerci	2	708
1	Vekilharç	2	708
1	Katip	5	1770
4	Aşçı (Her biri)	2	2832
4	Ekmekçi (Her biri)	2	2832
2	Nakib (Her biri)	2	1416
1	Kapıcı	2	708
1	Ferraş	2	708
Toplam: 16			16992

[347] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.114.
[348] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul 1989, s.298.
[349] Bu tablo; Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul 1989, s.298-299'da bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

1608 yılında imarette çalışan sayısı 33 kişiye ulaşmıştır[350]. Mefail Hızlı tarafından arşiv belgelerinde dayanılarak hazırlanan yayında Muradiye İmaretinin geçirdiği tamiratlara ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Buna göre; Muradiye İmareti'nin 1628'de ambarının kapısı ve kiler duvarının tamir edilmesi için keşif yapılmış ve toplam harcamanın 18.545 akçeyi bulacağı tespit edilmiş, 1717 yılına ait bir defterde ise "habbâzîn sofası ve fırını"nın tamirine 21.804 akçe harcandığı görülür[351]. 1745 yılı başlarında tutulan bir sicil defterine göre, bu tarihte mütevellinin isteği üzerine gerçekleştirilen bir tamir keşfi sırasında, *"...işbu 'imâret-i 'âmirenin fodula tabh olunan fırını üzerinde ve fırın-ı merkûm ittisâllerinde vâki' talebe-i 'ulûm fukarâlarına mahsûs me'kel ta'bîr olunur mahallin...ve matbah-ı 'âmireleri üzerinde olan sakfın dahi bir mikdârı ve ebniye-i mezkûrelerin arşın dıvârları rahnedâr olup...tecdîd ve kâbil-i tamir olan…"* mahallerinin tamirine dair bazı ayrıntılar öğrenilmektedir[352]. Ayrıca mekelin yanan dört ağaç penceresi yerine demir şebekeli pencere konulduğu, mekel kapısının yenilendiği, mekel yanındaki hanın anbar, anbarın yerinde han inşa edildiği anlaşılmakta[353],1781 yılındaki diğer bir keşifte, imaretin bacaları, kurşun aktarması vs. ile imaret, cami ve türbeye akan su yollarına toplam olarak 3.375,5 kuruş harcanacağı tahmin edilmiş, 1815'de II. Murad'ın "binâ ve ihyâ buyurdukları *'imâret-i'âmireleri fırını bundan akdemce bagteten münhedim olmakdan nâşî mürtezika-i vakf ve talebe-i 'ulûm"un* isteğiyle keşfi yapılmış ve bu arada fırına 4.000 adet çarşı tuğlası, 200 yük sarı toprak ve diğer harcamalar için 984 kuruşun gerekeceğine karar verilmiş, 1836'da ise imarette gerçekleştirilen diğer bir onarım sırasında imaret çatısı ve kiremidi için ödenen miktar toplam 1.730 kuruşu bulmuştur[354]. 1855 depreminde hasar gören imaretin tamirine ilişkin belgeden, fırının ve imaretin dışında zahire ambarı bulunduğu anlaşılmaktadır. Tamir ve yeniden inşa gerektiren bölümler için yapılacak harcamalar ve malzeme

---

[350] Kayhan Orbay, "Bursa'da Sultan II. Murad Vakfı'nın Mali Tarihi (1608-1641)", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 61, İstanbul 2011, s.299.

[351] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.59.

[352] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.59.

[353] *"…ve 'atîk odun anbârı yerine müceddeden ta'yîn olunan hânın derûnunda müceddeden binâ ve ihdâsa muhtâc olan altı 'aded ocak ve sofaları ve hayvanât için yemlikleri" ve diğer onarımlar için iki yük 34.460 akçe gerektiği rapor edilmiştir…"* Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.60.

[354] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.60.

miktarları da aynı belgede detaylı olarak verilmiştir[355]. İmaret ayrıca; 1878 (1855 depremi sonrası) 1975[356] ve 1994 yılında da onarım geçirmiştir.

Mahkeme sicillerinden ve vakfiyede bulunan çalışan kadrolarından hareketle imareti oluşturan bölümlerin, mutfak, fırın, ambar, kiler, mekel/yemek salonu (öğrenciler için ikinci bir mekel daha bulunuyor olabilir) ekmekçi odası (habbazan sofası)'dır.

İmaret, caminin ve külliyenin doğusunda yer almaktadır ve güney-doğu doğrultuda camiye doğru çapraz olarak yerleştirilmiştir (Çizim 2.5). İmaret, mekanların yan yana

---

[355] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No: 15840, "Burusa'da vaki cenet-mekan Sultan Murad Sani tabe serah hazretlerinin imaret-i amirelerinin bazı mahalleriyle ve haricinde vaki zahire anbarı geçenlerde vukubulan hareket-i arzdan külliyen münhedim ve mahall-i mezkur ebniyleri lüzumuna mebni tamir ve inşası hitama reside olmuş olduğundan ba-emr-i müşiri mahallinde muayene keşf ve mesaha olunarak mikdar-ı mesariflerini mübeyyin terkim olunan keşf-i evvel ve sani defteridir. Fi 15 Muharrem sene 72
İmaret-i Amiresi Ebniyesi
Zikr olunan imaret derununda furun mahaliyle ve ittisalinde hatab mahalli üzerlerinde sakfıyla ve bağçe tarafında olan divar ve .....külliyen münhedim olmuş olduğundan fesh olunarak taş ve mevcud turab harcıyla .....hatıl ve bitüvanlı kargir temel ve divarlı üzerinin nısf mahalli mevcud enkazdan sütun ve payende ve kuşaklamalı .....mevcud kerpiçden bir tarafı kara sıvalı bölmeli mevcud enkazdan iki sıra sütun ve tabanlı üzeri kezalik enkazdan ve bir mikdarı mahal-i mezkur haricinde münhedim olan anbar mahallinden nakl olunan keresteden kara sakflı üzerine müstamel mübayaa olunan kiremid ferşli mevcud taşdan temelli üzeri mevcud enkazdan kirişleme ile üzeri cedid kavak tahtasından döşemeli destgah inşasıyla ve mevcud kargir furun üzerine cedid çarşu tuğlasından sagir kemer ve üzeri müceffef olarak kuburu ve diğer mahaller üzerinde noksanı tekmil olunarak kiremid ve birer neccarkari cedid tahtadan kapu tecdidiyle mhall-i mezkurun tamir ve imarı.
Evsaf-ı Mezkure Üzere Divarlar: **Toplam** 1102 guruş. Kerpiçden ota bölmeleri: **Toplam** 430 guruş. Evsaf-ı Mezkure Üzere Kara Sakf İnşası: **Toplam** 4175 guruş. Evsaf-ı Mezkure Üzere Destgah İnşası **Toplam** 653 guruş. Furun Önüne Müceddeden Kemer İnşası:**Toplam** 60 guruş. Müceffef Kubur İnşası: **Toplam** 125 Guruş. Neccarkari Kapu İnşası: **Toplam** 68 guruş. Matbah Deununda Sedd Divarı Tamiri **Toplam** 30 guruş. Kilar matbah ve müekkel mahalleri üzerine noksanı tekmil olunarak kiremid örtmesiyle sürtme ağaçdan iki aded makras tebdili: **Toplam** 982 guruş. Mahall-i mezkurda cari ma-i leziz tarikinin bazı mahalleri harab olduğundan zıbanaları yedirme sarığlı Şeyh Ali künkü ferşi: **Toplam** 105 guruş: **Toplam** 7762 guruş.
Zahir Anbarı Ebniyesi: Zikr oluanan münhedim üzerinde sakfıyla ve cadde tarafında on arşun tulünde kargir divarı fesh olunarak diğer mahallden mübayaa olunan keresteden on dört aded sütunlar ikamesiyle atik enkazdan taban ve payende kuşaklamalı bir tarafı mevcud taşdan ve turab harcıyla divarlı ve etrafında mevcud divarlar üzerine bazı ilave ve bazı münhedim mahallerin tecdidiyle üzerine yedi aded kebir ve sagir sürtme ağaçdan mahiye makraslı atik enkazdan sakflı üzerine bir mikdar müstamel tahta mübayaa olunarak maadası mevcud tahtadan kablu rub derece kiremid ilavesiyle ferşli ve bir tarafı pervaz ve yelkovanlı kara saçaklı zahiri tarafeyni kerpiçden kirpli taklidi olarak derununun bir tarafı mevcud taşdan temel üzeri enkazıyla mahlut yedi ağaçdan kirişme ile üzeri karaca kaya tahtasından döşemeli ve bir tarafı yedi ağaçdan kuşaklama ile çam tahtasından kablu bölmeli ve mevcud döşemesinin on arşun mikdarı tecdidiyle ve mevcud kapusunun tamiriyle mahall-i mezkurun inşası. Evsaf-ı Mezkure Üzere Divarlar İnşası:**Toplam** 1717 guruş.Üzerinin Sakfı:**Toplam** 4562 guruş,Evsaf-ı Mezkure Üzere Döşeme İnşası:**Toplam** 2000 guruş. Zahiri Kuşaklı ....Kablı Bölme İnşası: **Toplam** 174 guruş.....pervazlı ve Yelkovanlı Saçağı: **Toplam** 360 guruş. **Genel toplam** 16653 guruş.
Zikr olunan imaret-i amire ve zahire anbarı ebniyelerinin tamir ve inşa olunan mahalleri marifet-i çakeranelerimizle keşf ve mesaha olunarak balada beyan olunduğu üzere fiyat-ı layıkaları vaz ve hesab olunarak ceman on altı bin altı yüz elli üç guruşa baliğ olmuş olduğundan ol-babda emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. Fi Muharrem sene 72".

[356] Zeynep Altıntaş, **Muradiye Külliyesi ve Haziresindeki Türbeler**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2008, s.32.

sıralanması ile elde edilmiş olup Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır ve doğu ve batı cepheleri ile kuzey ve güney cepheleri arasında kot farkı vardır (Çizim 2.6-2.7).

Farklı zamanlarda geçirdiği onarımlarla günümüze ulaşan imaret, orijinal halini büyük oranda yitirmiştir. İmareti oluşturan bölümlerin tam sıralamasını bilemesek de, günümüze ulaşan mekanlar genel anlamda fikir verebilmektedir. İmaret mekanlarını tam olarak belirlemek zor olsa da eldeki verilerden hareketle kuzeyden güneye doğru imaret mekanlarının; kiler, mutfak-fırın ve mekel olduğu düşünülebilir. Külliyenin Ters T planlı olarak adlandırılan plan tipinde inşa edilmiş camisi (Zaviye) düşünüldüğünde ve günümüze ulaşan imaretlerden anlaşıldığı üzere; T planlı yapılarla birlikte inşa edilmiş imaretlerin uzunlamasına dikdörtgen planlı inşa edilmeleri geleneğine uyar. Yapının mevcut planında fırın bölümü ayırt edilememektedir. A. Gabriel'in 1958 tarihli kitabında bulunan plan, günümüzdeki planından farklılıklar göstermektedir (Çizim 2.8). Gabriel'in planında "a" ile gösterilen bölüm fırın ocağıdır. Böylece imaretin günümüze ulaşan mekanlarından ortada bulunan bölümün orijinalde fırın olduğu anlaşılmaktadır.

İmaretin camiye bakan batı cephesi kesme taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiştir (yapının ciddi restorasyonlar geçirdiği de düşünülürse bu uygulama onarımlar sırasında tercih edilmiş olabilir) doğu cephede ise moloz taş ve tuğlanın almaşık olmayan bir düzende kullanıldığı görülür. Güney cephesi boyunca imaret muhdes bir yapı ile bitiştirilmiştir. Kapı ve pencere kemerleri de tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Üst örtüleri de orijinal halini muhafaza edemeden günümüze ulaşan yapıda mekanların ahşaptan düz ve kırma çatılarla örtüldüğü görülür.

Batı cephede bulunan iki adet dikdörtgen kapı ile yapıya girişler sağlanmaktadır. Cephenin ortasında yer alan kapıdan fırına girilir. Kapının önü ahşap rüzgarlıkla kapatılmıştır. Kapının üzerinde yer alan yuvarlak kemer, tuğla dekorludur (Fot.2.17). Batı cephenin güney ucuna açılan kapıdansa bugün mutfak olarak kullanılan bölüme doğrudan giriş söz konusudur.

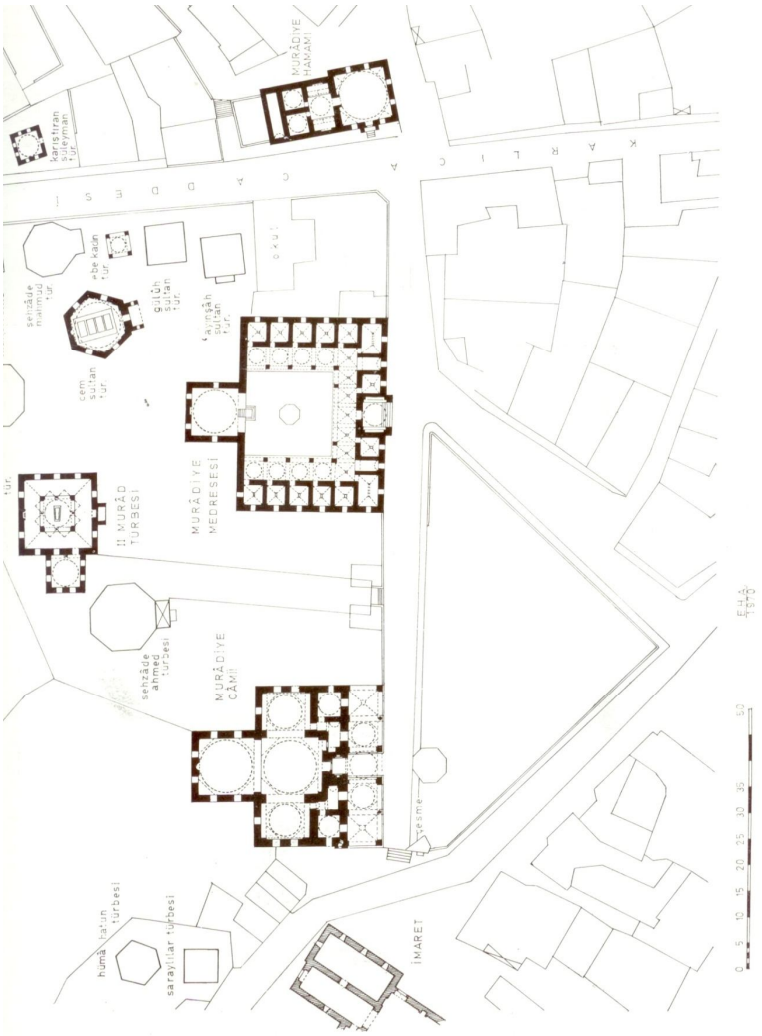

Çizim 2.5. Bursa Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı (E.H.Ayverdi'den)

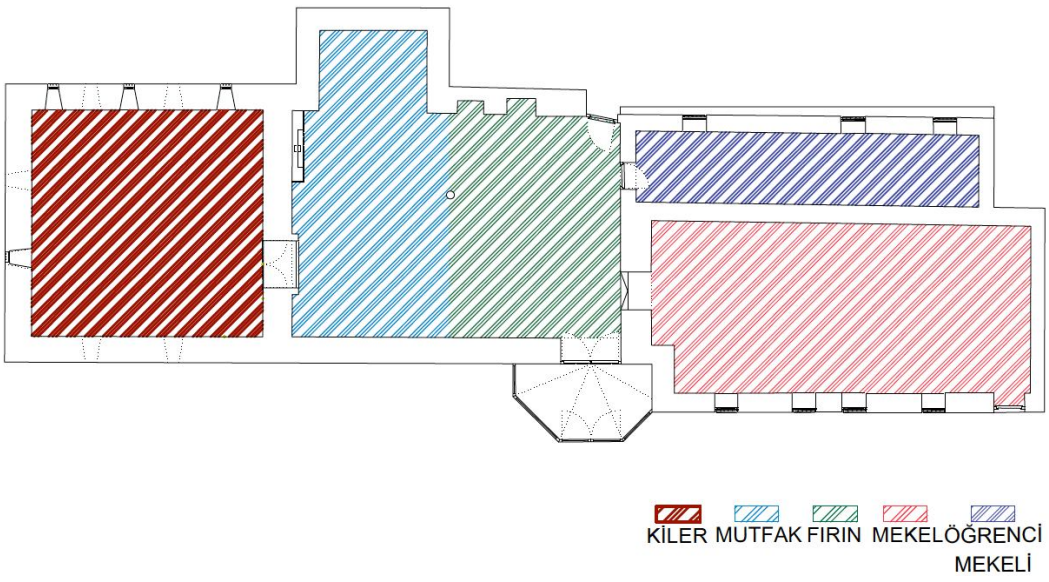

Çizim 2.6. Bursa Muradiye İmareti, Mekan Dağılımı

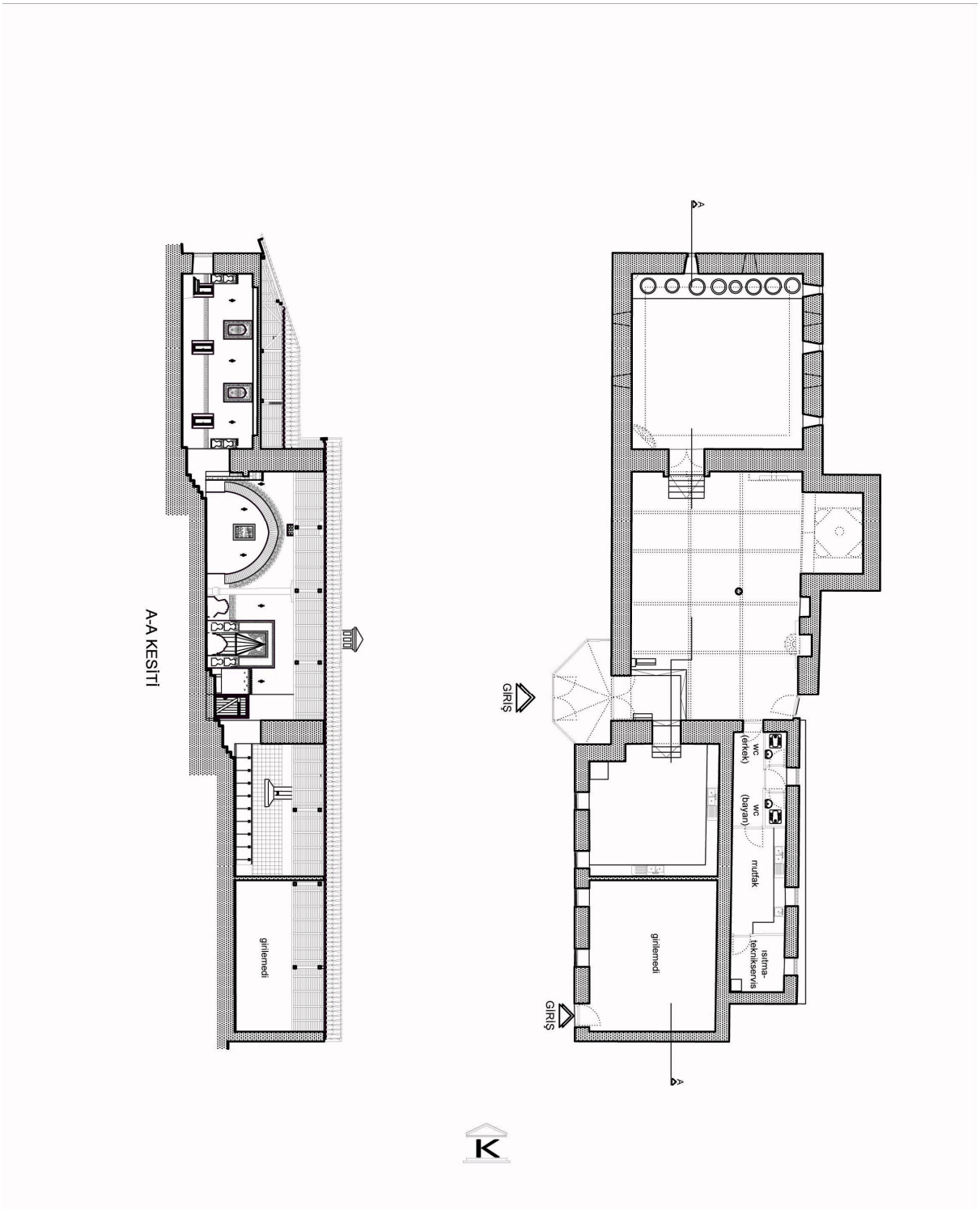

Çizim 2.7. Bursa Muradiye İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(V.G.M.A.'dan güncellenerek)

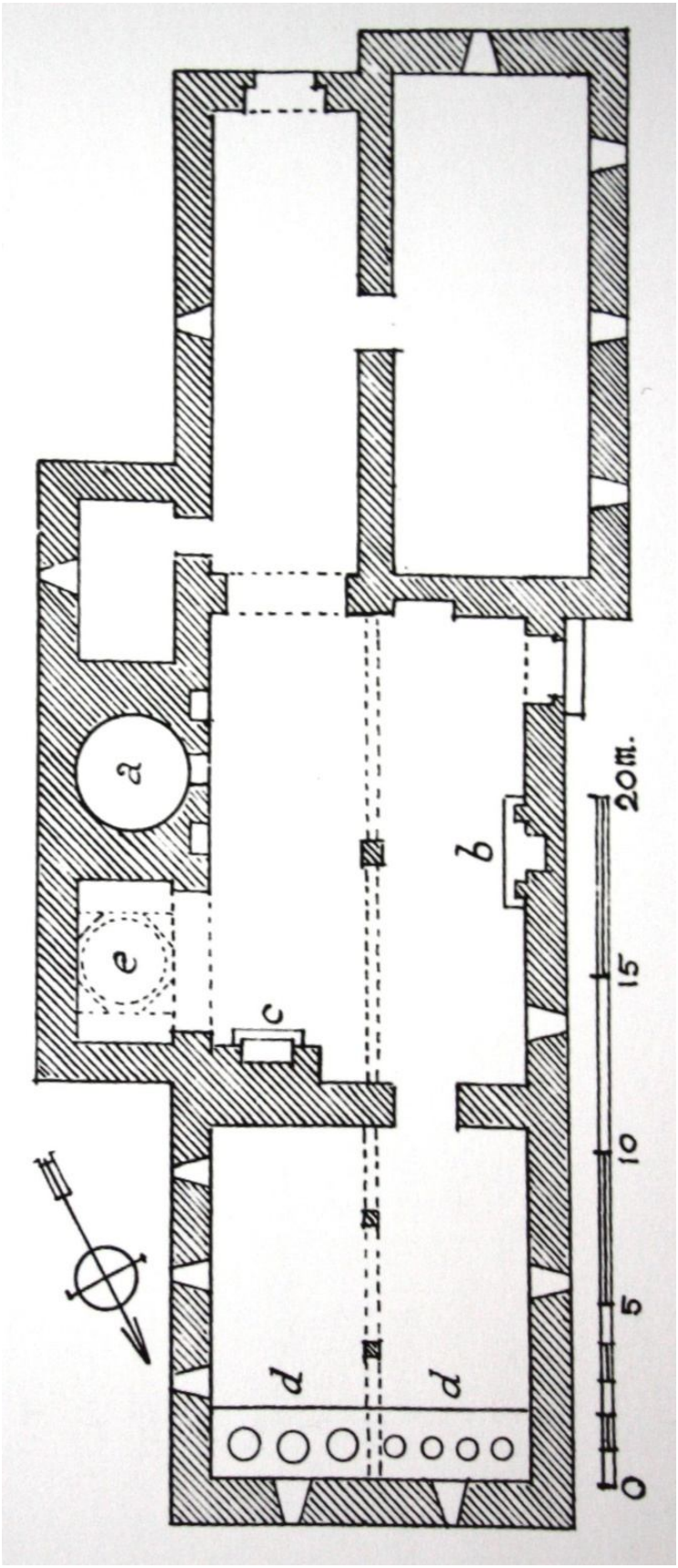

Çizim 2.8. Bursa Muradiye İmareti, A.Gabriel'den

Fot.2.17. Bursa Muradiye İmaretin Batı Cephe Ortasında Bulunan Giriş Kapısı

İmaretin kuzeyinde bulunan ve kare planlı olan ilk mekan kiler olarak düşündüğümüz bölümdür (Fot.2.18). Kilerde doğrudan dışarıya açılan bir kapı mevcut değildir ve kilere fırının kuzey cephesine açılan tuğladan sivri kemerli açıklıktan ulaşılır (Fot.2.19). Dört basamaklı merdivenden inilerek ulaşılan bu mekanda kuzey cephe boyunca, pişmiş topraktan yapılmış sekiz adet kap bulunur (Fot.2.20). Etraflarına beton dökülerek bu cepheye sabitlenen bu kapların, erzak saklamak için kullanıldığı düşünülerek bu mekanın da kiler olduğunu düşünmekteyiz. Gabriel'in planında "d,d" ile gösterilen bölümde yedi fırın olduğunu ifade etmesine karşılık[357], bu cephede ocak bulunmamakta ve kuzey cephe boyunca yerleştirilen sekiz adet pişmiş topraktan erzak saklamak için kullanılan kap yer almaktadır[358]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 1993 tarihli fotoğraflardan restorasyon öncesi bu kapların kısmen kırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Fot.2.21). Üst örtüsü ve bezemeleri orijinal olmayan bu mekanda aydınlatma; kuzey cephede bulunan bir ve doğu cephede yer alan üç adet mazgal pencerenin yanı sıra; kuzey, doğu ve batı cephelerde bulunan yine mazgal formunda olan ve alçı içlikleri vitrayla bezenmiş ikişer pencere ile sağlanmaktadır (Fot.2.22-2.23).

[357] Albert Gabriel, **Bir Türk Başkenti Bursa**, C.I (Yeniden Basım) İstanbul 2010, s.129.
[358] Pişmiş toprak kap yerine fırın ifadesinin kullanılması çeviri hatasından da kaynaklanıyor olabilir.

Fot.2.18. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Batı Cephesi

Fot.2.19. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Giriş Kapısı

Fot.2.20. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Kuzey Cephesinde Bulunan Erzak Saklama Kapları

Fot.2.21. Bursa Muradiye İmareti, Kilerde Bulunan Erzak Saklama Kapları (V.G.M.A'dan)

Fot.2.22. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Doğu Cephesi

Fot.2.23. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Batı Cephesi

Kilerin kuzey-batı ve güney-doğu köşelerine alçıdan iki gözlü birer raf yerleştirilmiştir. Bu raflarda orijinal değildir. Kilerin güney-batı köşesinde bulunan ocak da yine orijinal değildir (Fot.2.24). Ocağın bulunduğu köşede bir baca bağlantısı ya da üst örtüde bir baca açıklığı da görülmemektedir. Orijinalinde bu cephede bir ocak olup olmadığı ise bilinmemektedir. Bu ocağa ilişkin, Gabriel'in planında da herhangi bir detay bulunmamaktadır. Kilerde; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 1993 yılına ait fotoğraflarda görülen ahşap taşıyıcılar ve mekanı ikiye böldüğü görülen ara kat onarımlar sırasında kaldırılmıştır.

Kilerin güneyinde kalan ikinci bölüm fırındır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bu mekanın girişleri, batı ve doğu cephelerde karşılıklı yerleştirilmiş kapılardan sağlanmaktadır. Mekanın orijinal olmayan ahşap çatılı üst örtüsü mermer bir sütunla desteklenmiştir. Bu sütunun form açısından orijinal olduğu düşünülebilir. Garbiel'in planında "b" ile gösterilen batı cephedeki ocak günümüze ulaşamamıştır ve batı cephe giriş kapısı dışında sağır bırakılmıştır.

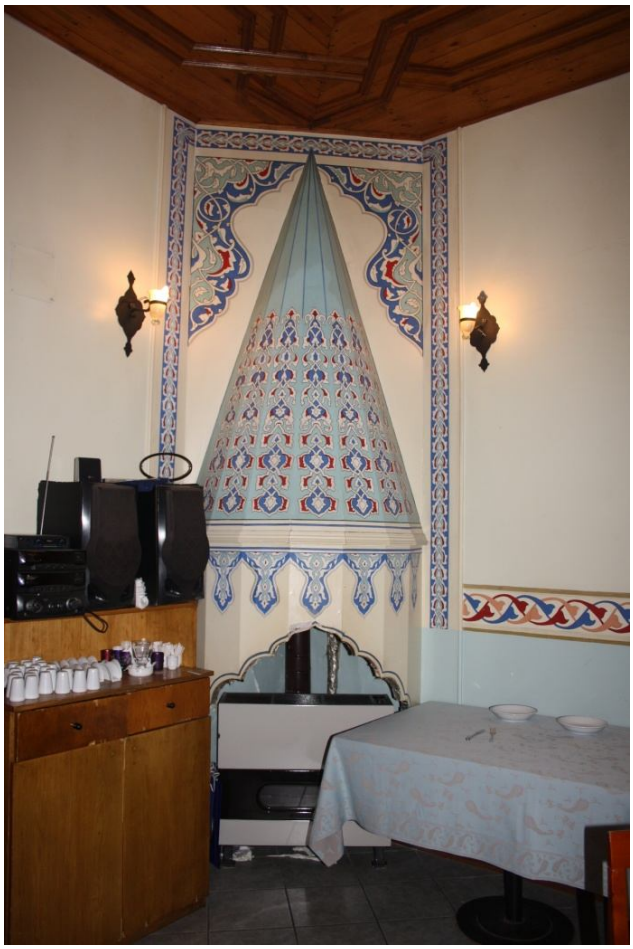

Fot.2.24. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Güney-Batı Köşesinde Bulunan Ocak

Fırının kuzey cephesinde kiler giriş kapısının doğusunda bir çeşme yer alır (Fot.2.25). Düzgün olmayan kesme taş ve tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiş çeşme duvar yüzeyinden öne doğru taşırılmıştır. Tuğladan sivri kemerli çeşme nişinin içine yine tuğla kemerli küçük bir niş daha yerleştirilmiştir. Ayna taşı ve su yalağı günümüze ulaşamamıştır. Çeşmenin üzerinde bulunan orijinal olmayan pano içinde bir yazıt bulunmaktadır. 1993 yılına ait fotoğraflarda bu panonun bulunmadığı görülür (Fot.2.26) Fırının doğu cephesinde bulunan ve Gabriel'in planında "a" ile gösterilen ocak fırın ocakları formunda olup yuvarlak planlıdır. Fırının önüne, orijinal olmayan yaşmaklı bir ocak yerleştirilmiştir (Fot.2.27). Fırın ocağının 1993 yılından önce ocak ağzının kapatıldığı (ocak yıkılmış olmalı) ve bir nişe dönüştürüldüğü yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan fotoğraflardan anlaşılmaktadır (Fot.2.28). Fırının bacası günümüze ulaşmıştır ve tuğladan inşa olunmuş dikdörtgen planlıdır. Doğu cephede baca ve ocağın izleri takip edilebilmektedir (Fot.2.29). Ocağın kuzeyinde bulunan niş günümüze ulaşmıştır. Ocağın güneyinde bulunduğu yine Gabriel'in çizimlerinden anlaşılan kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekan ise yıkılmış ve yerine kapı açılmıştır.

Fot.2.25. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Kuzey Cephesi ve Çeşme

Fot.2.26. Bursa Muradiye İmareti, Fırında Bulunan Çeşme (V.G.M.A'dan)

Fot.2.27. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan ve Fırın Ocağının Yerine İnşa Edilmiş Orijinal Olmayan Ocak

Fot.2.28. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Kapatılan ve Nişe Dönüştürülen Ocak Ağzı (V.G.M.A'dan)

Fot.2.29. Bursa Muradiye İmareti, Doğu Cephede Bulunan Fırın Ocağının Bacası

Fırının doğu cephe duvarında, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve beden duvarından dışarı doğru çıkıntı yapan bir birim daha vardır (Fot.2.30). Tuğladan sivri kemerli açıklık şeklinde düzenlenmiş, bu mekanın üzeri kubbe ile örtülüdür (Fot.2.31). Dikdörtgen planlı bu mekanın kubbe ile örtebilmek için kuzey ve güney cephelerden daraltıldığı ve trompların üzerine sekizgen kasnak yerleştirildiği görülür (Fot.2.32). Kubbenin ortasında bulunan sekizgen formlu açıklık cam malzemeden bir örtü ile kapatılmıştır. Kasnağın altında dört cephesine vitraylı pencereler karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Kubbede görülen kalem işi bezemeler orijinal değildir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 1993 tarihli fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla, hem bu kubbeli bölümün içini hem de kemeri kuşatan kalemişleri 1993 yılından sonrasına aittir (Fot.2.33).

Mahkeme sicillerinde geçen "fırına bitişik öğrenci yemekhanesi" ifadesi nedeniyle mekel fırın yakınında aranmaktadır ve fırının güney cephesinde bulunan ve orijinalitesini yitirmiş dikdörtgen planlı mekanların mekel olduğu düşünülebilir. İmaret mutfağının neresi olduğuna dair bir bilgi ise bulunmamaktadır. Doğu cephede fırının kuzeyinde bulunan bölüm, form itibariyle de kazanların konulduğu ocak açıklıklarına benzemektedir. Fırının kuzeyinde bulunan kemerli bu açıklığı, imaret yemeklerinin pişirildiği ocakların bulunduğu yer olarak düşünmemize neden olmaktadır. Muhtemelen, kubbenin ortasında bulunan açıklığın yerinde imaret mutfakları için karakteristik olan aydınlık feneri bulunmaktaydı. Günümüze ulaşan imaret örnekleri içinde Muradiye İmareti'ne en yakın tarihli yapı Bursa Yeşil İmaret'dir. Yeşil imarette; restorasyonlar sonucu fırın ve mutfak ocaklarının bulunduğu kubbeli mekanların birleştirildiği ve tek bir mekan haline getirildiği anlaşılmaktadır. Muradiye İmaretinde olduğu gibi, Bursa Yeşil İmarette de mutfakla fırınının birleştirildiği mekanda çeşmeye de yer verilmiştir. Orijinalde iki farklı mekan olup olmadığını ya da inşa edildiğinden beri birlikte planlandıklarını bilemesek de, üç bölümden oluşan Bursa Muradiye İmaretinde ortada bulunan mekanın hem fırın hem de mutfak olduğunu iddia edebiliriz.

Fot.2.30. Bursa Muradiye İmareti, Doğu Cephesi

Fot.2.31. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Doğu Cephesi

Fot.2.32. Bursa Muradiye İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Dikdörtgen Mekanın Üst Örtüsü

Fot.2.33. Bursa Muradiye İmareti, Mutfak Ocağı Olabileceği Düşünülen Açıklık (V.G.M.A'da Bulunan 1993 Tarihli Fotoğraf)

İmareti oluşturan son bölüm, fırın/mutfak bölümünün güneyinde kalan mekeldir (Fot.2.34). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve yan yanan iki bölümden oluşan mekel orijinalitesini yitirmiştir. Mekeli oluşturan iki mekandan biri olan ve batı da bulunan mekel bugün restoranın mutfağı olarak kullanılmaktadır. Doğuda kalan ikinci bölüme ise lavabolar yerleştirilmiştir. Bir biri arasında geçiş bulunmayan bu mekanların arasında kapı bulunduğunu yine Gabriel'in planından öğrenmekteyiz. Batıda kalan ve altı adet ahşap direğin üst örtüyü taşıdığı bu bölümün batı cephesinin güney ucuna yakın açılmış ve doğrudan dışarıya açılan ikinci bir kapısı daha bulunmaktadır. Gabriel'in planında güneyde bulunan bir ve batıda bulunan üç adet mazgal pencere ile aydınlatılan bu mekanda günümüz de batı cephesinde yer alan dikdörtgen planlı düz lento ve söveli dört adet pencere bulunmaktadır (Fot.2.35-2.36). On altıncı yüzyılda bir tarih kitabı hazırlayan Hoca Sadettin Efendi, Bursa Muradiye İmaretine dair de bilgiler vermektedir. *"Sultan Murat Bursa'da, caminin giriş yerine çeşitli yemeklerin pişirilmesi için geniş bir imaret yaptırıp, sabah ve akşam gün kararırken herkese yemek vermek, açları doyurmak görevleriyle yükümlüdür. Böylece dul ve yetimler karınlarını doyurmuş, dua ede ede fakir kulübelerine giderler. Her gün 1000 kadar aç, boğazlarını doyurmak derdinde iken, bu imaretten <onlar aç olanları doyururlar>hükmünün verdiği nimetle dönüp yollarına koyulurlar. Durakları cennet olan atalarının tuttukları yol gereğince, bilim öğrenen gençler için de ayrı bir yer yaptırmıştır. Her gün üç yüzden fazla öğrenci burda açlıklarını giderirler, kurucusuna dua ederek övgüler düzerek dönerler"*[359] . Hoca Sadettin Efendiden, her gün 1000 kadar fakirin doyduğu imarette, 300 den fazla öğrenci için de yer yapıldığının öğrenilmesi bu imarette iki farklı yemek salonu/mekel olduğunu doğrular. Mahkeme sicillerin de geçen "*fırın-ı merkûm ittisâllerinde vâki' talebe-i 'ulûm fukarâlarına mahsûs me'kel*" [360], yani öğrencilere mahsus fırına bitişik yemek salonu ifadesi, Hoca Sadettin Efendinin öğrencilere mahsus ayrı yer anlatısı ile örtüşür. Güney cephede bulunan iki bölümden doğuda kalan ve bugün lavaboların bulunduğu bu yer öğrenci yemek salonunun fırına bitişik olmasından dolayı, tarihi belgelerde geçen öğrenci yemekhanesi olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Mahkeme kayıtlarında geçen "*habbaz sofası*" yani ekmekçi odasının yeri ise tespit edilememiştir. Ancak fının güneyinde bulunan ve yıkılarak yerine kapı açılan dikdörtgen planlı mekan ekmekçi odası olabilir.

---

[359] Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, (çev. İsmet Parmaksızoğlu) C.II, İstanbul 1975, s.250-251.
[360] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.59.

Fot.2.34. Bursa Muradiye İmareti, Mekel Giriş Kapıları

Fot.2.35. Bursa Muradiye İmareti, Günümüzde Mutfak Olarak Kullanılan ve Orijinalde Mekel Olduğu Tahmin Edilen Mekan (V.G.M.A'dan)

Fot.2.36. Bursa Muradiye İmareti, Günümüzde Mutfak Olarak Kullanılan ve Orijinalde Mekel Olduğu Tahmin Edilen Mekanın Batı Cephesi

Yapı; asli halini büyük oranda yitirmiş ve mekan değişikliklerine uğramış olarak günümüze ulaşabilmiştir. Batı cephesi düzgün kesme taş ve tuğla ile almaşık teknikte inşa edilmişken doğu cephesinde moloz taş ve tuğla kullanıldığı görülür. İmaretin tamamının, orijinalde de doğu cephede olduğu moloz taş ve tuğla ile inşa edildiğini ve bunun da erken dönem Osmanlı imaretlerinde tercih edilen malzeme ile örtüştüğünü iddia edebiliriz. İmaretin dikdörtgen planlı oluşu ve caminin doğu ya da batı cephesi boyunca ve camiye paralel yerleştirilmesi de yine erken Osmanlı imaret planlaması ile uyum gösterir. Misafirlerin kaldığı tabhane mekanları camilerin (zaviyelerin) bu kanatlarında bulunduğu için, külliye mutfakları olan imaretlerin de tabhanelere yakın planlandığını düşündürtmektedir. Öğrenciler için ayrı bir yemek salonu olması bilgisi ise günümüze ulaşan başka herhangi bir imarette karşımıza çıkmamaktadır. Tarihi kayıtlardan dolayı imarette bir de ambar olduğu bilinmektedir. Ambarların genel uygulama olarak imaret binalarından bağımsız inşa edildiği ya da imaretlere yakın bodrum katların ve kaya oyma mekanların kullanıldığı gözlemlenmiştir. İmarete muhtemelen bitişik olmayan fakat imaret yakınında olduğu tahmin edilen ambara dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.3.Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun) İmareti

Tokat il merkezinde Meydan Mahallesi'nde yer alan imaret, II. Bayezid tarafından annesi Gülbahar Hatun adına inşa ettirilmiş külliye içersinde yer almaktadır. Cami taç kapısında bulunan kitabeye göre 1485 yılında tamamlanmıştır. İmaret de bu tarihe yakın bir zamanda inşa edilmiş olmalıdır. Yapının mimarı bilinmemektedir. Caminin inşa edildiği bu tarihlerde Bayezid'in Amasya'da kendi adına inşa ettirdiği külliyesi tamamlanmak üzere olup Edirne'deki külliyesine ise yeni başlanmaktadır. Bayezid'in annesi için inşa ettirdiği bu külliye de, Amasya külliyesi devam ederken tasarlanmış olmalıdır ve Amasya'nın Tokat'a olan yakınlığı da düşünülürse, Amasya külliyesini tasarlayan mimar ya da mimarlar bu külliyeyi de tasarlamış ve inşaat aşamalarını takip etmiş olabilirler. İmaret dışında külliyede bulunan yapılar cami ve medresedir[361]. 1493 tarihli vakfiyede imaret : "*Sonra mezkür imareti cümle hudut ve hukuk ve tevabi ve levahıkı ve matbah ve mahzen ve ekmekhane ve kiler ve odunluk ve ahur ve abdestlik ve muhavvata ve muhtavi bulunduğu bil-cümle esbab ve bakır ve demir evânı vesair eşyası ile birlikte validesi Gülbahar Hatun'un ruhu için mezbur imarete gelip giden fukara ve mesakin vesairenin mesalihine vakfetti*"[362] biçiminde anlatılmaktadır. Aynı vakfiyeye göre imarette çalışması öngörülen personel sayısı 19 olup, bu personelin yıllık maaş toplamı ise 21240 dirhemdir.

Tablo 2.2. Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun) İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[363]

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/ Dirhem	Yıllık/ Dirhem
1	Şeyh	8	2832
1	Katib	6	2124
1	Vekilharç	4	1416
1	Kilerdar	3	1062
1	Anbarcı	2	708
2	Ferraş (her biri)	3	2124
2	Aşçı (her biri)	4	1416
2	Nakip (her biri)	3	2124
1	Kandilci	2	708

[361] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.380.
[362] V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158.
[363] Bu tablo V.G.M.A.'da bulunan Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158'de bulunan vakfiyeden elde edilmiştir.

2	Ekmekçi (her biri)	4	2832
1	Pirinç ayıklayan ve buğday döven kişi	3	1062
1	Kase-şuy (bulaşıkçı)	2	708
1	Bevvab	2	708
1	Et Hamalı	2	708
1	Ahırcı	2	708
Toplam: 19			21240

İmaretin imkanlarından yararlananların alacakları yemek miktarları vakfiyede belirtilmiştir[364]. Misafirlerin ve öğrencilerin alacağı yemek miktarları da vakfiyede değinilen diğer noktalardandır[365]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapının tamiratına ilişkin bir belgeye ulaşılamamıştır. 3 Numaralı Mühimme defterinde ise1560 yılında, Hatuniye İmareti'nin kilerinden, zorla bal ve yağ alan suhtelerin (medrese öğrencilerinin) men edilmesine ilişkin bir hüküm vardır[366]. Caminin doğu cephesinde

[364] "matbahta ve ekmekhanede ve kış günlerinde imarette müsafirlerin odalarında yakılan odun alınması için yevmi sekiz dirhem ve tuz için yevmi bir dirhem ve imarette müsafirlerin odalarında yanan çerağ ve kandillerin yağı ve hasırı için yevmi dört dirhem ve taamın mevsimlere münasip kabak, ispanak, biber, soğan, nohut ve emsali ve sarı pirincin yani zerdenin safranı gibi havayici sairesi için yevmî dört dirhem ve kablarla kabların kalaylanması ve saire gibi gayri muayen masarif için iki dirhem tayin etti. Müşarunileyh vâkıf, havas ve avam'a mahsus taam ıhzar edilmek üzere eyi ve semiz koyun etinden yevmî altı batman tayin etti ve bu altı batmanın yarısını çorbaye tayin edilen pirinçle beraber sabah ve diğer yarısını çorbaye tayin edilen buğdayle beraber akşam pişirilecek ve müsafirler için pişen et ve eyyami şerife ve leyali-i mübarekede pişirilen et bu altı batmandan olacak ve bu etin, her dörtyüz dirhemi altı parça yapılacaktır ve ekmek için yevmi on iki batman un tayin etti her bir ekmek yüz dirhem olacaktır ve çorbaya mahsus pirniç için yevmi bir batman ve bir batmanın dörtte birini ve buğdaydan yevmi iki buçuk batman ve ramazani şerifin her gecesine mahsus pilav ve zerdeaşı için yevmi dört batman pirinç tayin etti bunun üç batmanı pilâv ve bir batmanı zerdeye ait olacak ve kezalik Cuma gecelerinden her Cuma gecesinde ve reğaib ve berat gecelerinde ve iki bayram ve aşura günlerinden hergün için dört batman ayıklanmış temiz pirinç ve zikrolunan geceler ve gündüzlerden herbiri için sekiz okka eyi ve halis sade yağı ve zikrolunan leyali-i mübareke ve eyyam-i şerife için zerdeye mahsus olmak üzere üç okka süzme bal tayin etti". V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158.

[365] "Müşarunileyh sultan, müsafirlerin ziyafetine mahsus olmak üzre bal ve paça ve reçel ve ekşiye müteallik me'külât ve dane pirinç aşı ve müsafirlerin hayvanlarına alef alınmak için yirmi dirhem tayin etti ve kezalik müsafirlerden her dört nefer için sabah yemeğine mahsus olmak üzre dörtyüz dirhem ekmek ve bir tabak paça ve bir kâse içinde iki parça et ve iki kepçe çorba ve akşam taamına mahsus dörtyüz dirhem ekmek ve bir tabak dane pirinç aşı ve bir kâse içinde iki parça et ve iki kepçe çorba ve yemek vaktına yetişemiyen müsafirin her biri için bir ekmek ile elli dirhem bal ve mezkür medresede muid olan kimse için her vakıtta üçyüz dirhem ekmek ve iki parça et ve iki kepçe çorba ve mezbur medresede okuyan müstaid talebe için her vakıtta ikiyüz dirhem ekmek ve bir parça et ve bir kepçe çorba ve sair fukara ve talebei ulum için her ferdeher vakıtta yüzer dirhem ekmek ve iki kişiye içinde bir parça et bulunan bir kâse çorba it'amdan talebe sair fukara üzerine takdim edilecektir ve imaretin hizmetcilerinin her birine her vakıtta ikiyüz dirhem ekmek ve iki parça et ve iki kepçe çorba tayin etti. Müşarunileyh vâkıf yapan sultan, zengin olsun fakir olsun imarette hazır olanın it'am olunmasını ve vezaif ve ihracatta tayin olunan mikdardan hiç bir şey tezyid ve tankıs edilmemesini şart kıldı". V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158.

[366] **3 Numaralı Mühimme Defteri** (1558-60), (haz. Nezihi Aykut, İdris Bostan vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1993, s.472, "Rum beylerbeyine ve Tokat kadısına: Tokat'ta Hatuniye imâreti'nden zorla erzak alan talebelerin menedilmesi hakkında.Yazıldı. Dîvân kâtibi Ahmed Çelebî'ye virildi. Fî 7 Sa'bân sene 967.

bulunan imaret, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında kısmen yıkılmış olan imaret, 2006-2010 yılları arasında yapılan restorasyon çalışmaları ile büyük oranda yeniden inşa edilerek günümüze ulaşmıştır (Fot.2.37). Beden duvarlarının üst kısmı ile üst örtü tamamen yenilenmiştir. Gülbahar Hatun İmareti'ne ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan dosyada imaretin tamirat öncesi fotoğrafları yer alır (Fot.2.38-2.39-2.40-2.41).

Fot.2.37. Tokat Hatuniye İmareti, Restorasyon Çalışmaları Sonrası (V.G.M.A'dan)

Rûm beglerbegisine ve Tokat kadîsına hüküm ki: Hâliyâ nefs-i Tokat'da vâkı' olan Hâtûniyye imâreti Mütevellîsi Ali gelüp imâret-i mezbûrede olan sûhtevât tâ'ifesinün ba'zı fesâd üzre olupkefîlleri olmayup imâretün kîlârından cebr ile bal ve yag ve et alup hamr idüp te'dîb olınması lâzımdur diyü arz eyledi. **Buyurdum ki**: Vardukda, teftîs idüp göresin; kazıyye arz eyledügi gibi ise anun gibi fesâd üzre olanları men' u def' idüp min-ba'd kefîlsüz sûhte komayup eslemeyeni arz idesin".

Fot.2.38. Tokat Hatuniye İmareti, V.G.M.A'da Bulunan Tarihsiz Fotoğraf

Fot.2.39. Tokat Hatuniye İmareti, Güney Cephesi (V.G.M.A'dan)

Fot.2.40. Tokat Hatuniye İmareti, Batı Cephesi (V.G.M.A'dan)

Fot.2.41. Tokat Hatuniye İmareti, Güney Cephesi (V.G.M.A'dan)

Kuzey-güney doğrultulu imarette dört mekan yan yana sıralanmaktadır ve mekanlar özelliklerini ve işlevlerini yitirmiş olup tanınmaz durumdadır. Günümüzde mevcut mekanların, imaretin hangi bölümleri olabileceğine dair ipuçları da (baca, ocak, aydınlık feneri, dolap nişleri) bulunmamaktadır. İmareti de kapsayan günümüz yayınlarında; mekanların orijinalinde hangi işlevleri yüklendiklerine dair bilgiler yer almaz[367]. Günümüze ulaşan Osmanlı İmaretlerinden dikdörtgen planlı olanlara bakıldığında mekan sıralamasının Bursa Yeşil İmarette; fırın, mutfak, mekel, Bursa Muradiye'de; kiler, fırın, mutfak ve mekel, Sincanlı Sinan Paşa İmaretinde; fırın, mutfak ve mekel, Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinde; kiler, fırın, mutfak ve mekel, Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti'nde; fırın/ mutfak, kiler ve mekel, Ayasofya İmareti'nde fırın, mutfak ve mekel biçiminde olduğu görülür. Tokat Hatuniye'de kuzeyde bulunan ilk mekanın doğu cephesinde dışarı doğru çıkıntı yapan dikdörtgen bir mekan görülür. Bu mekan ekmek fırınlarında ocakların mekan dışına yaptıkları taşıntıya benzemektedir. Bu nedenle kuzeyde bulunan bu ilk mekanı fırın olarak kabul etmekteyiz. Fırının güneyinde bulunan ikinci mekansa büyüklüğü nedeniyle mutfak olarak düşünülmektedir. Mekellerin (yemek salonlarının) mutfağa yakın konumlu planlanmaları nedeniyle de mutfağın güneyinde bulunan üçüncü mekan mekel olarak kabul edilebilir. İmaretin güneyinde dördüncü bir bölüm daha yer alır. II. Bayezid tarafından inşa ettirilen imaretlerde kendi içinde bir gelenek haline gelen bir uygulama ile imaretlere bitişik inşa edilmiş ahırlar (kervansaray) yer alır. Bayezid'in kendi adına inşa ettirmiş olduğu Amasya, Edirne ve İstanbul İmaretlerinde bu uygulama ile karşılaşılır. Tokat Hatuniye'de güney cephede bulunan bu bölüm pencere açıklıklarının fazlalığı ve plan açısından bu yapılara benzeşmektedir. Vakfiyede; " *…bir ahurcu bulunup imaretin ahurunu süpürmesini ve müsafirlerin hayvanlarını muhafaza ve ahurun kapusunu gicelerde kapayup gündüz açmasini şart ve buna yevmî iki dirhem tayin etti...*"[368] biçiminde tanımlanan ahırcı kadrosu ve görev tanımı ile bir imaret ahırından bahsedilmesi, imaret yakınında bir ahır yapısının aranmasına neden olmaktadır. II. Bayezid döneminin kendi içinde klasikleştirdiği imaret ve ahırın birlikte inşası geleneği de düşünüldüğünde imaretin güneyinde kalan bu son bölüm tabhanede kalanların hayvanlarının bakıldığı ahır olmalıdır (Çizim 2.9-2.10). Moloz taş ve aralarda kısmen

[367] Bkz. Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.380-389, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Meydan Cami" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXIX, Ankara 2004, s.499-500, Ayşe Erkara, **Tokat Merkez'de Osmanlı Dönemi Dini Mimarisi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s.228-244.
[368] V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158.

de tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiş yapının üst örtüye geçişlerinde tuğladan kirpi saçak kullanılmıştır. Kemse taş ise kapı ve pencerelerin söve ve kemerlerinde tercih edilmiştir. Kuzeyde bulunan ve fırın olduğunu düşündüğümüz dikdörtgen planlı mekana giriş kuzey ve batı cephelere açılan kapılardan sağlanmaktadır. Kuzey cephede bulunan kapı yol seviyenin altında bulunduğu için on basamaklı merdivenle inilmektedir (Fot.2.42). Fırının ocakları günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, fırının doğusunda bulunan kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bölümde muhtemelen fırın ocakları yer almaktaydı (Fot.2.43-2.44). Bu bölüm fırına büyük yuvarlak bir kemerle açılmaktadır ve içersinde de herhangi bir pencere açıklığı ya da niş bulunmaz. Yine doğu cephede tuğladan sivri kemerli ve fazla derin olmayan bir niş bulunur. Bu nişin orijinali bilinmemekle birlikte çeşme nişi olabilir (Fot.2.45) Bu niş dışında aynı cephede küçük bir niş daha bulunur. Fırının aydınlatması batı cephede bulunan üç adet pencere ile sağlanmaktadır. Pencerelerin üçüde aynı formda ve kesme taş söveli olup, lentolarda ahşap malzeme kullanılmıştır. Pencereler iç mekanda tuğladan sivri kemerlerle kuşatılmıştır. Orijinal olmayan üst örtüde camla kapatılmış açıklıklar bulunur. Fırının güney cephesine mutfağa açılan bir kapı yerleştirilmiştir. Bu kapının iki yanında da birer adet niş bulunur. Yuvarlak kemerli dikdörtgen nişler raf şeklinde düzenlenmiştir. Fırın bölümünde iç mekan ahşap atkılarla ve direklerle desteklenmiştir (Fot.2.46). Fırının güneyinde bulunan ve mutfak olabileceği düşünülen mekan orijinalitesini kaybetmiştir. Mutfakta ocak açıklığı bulunmaz. Doğu cephesinde üç adet mazgal pencere, batı cephesinde ise iki adet dikdörtgen planlı pencere bulunur. Mutfağa batı cepheden de giriş açılmıştır. Mutfağa girilemediği için bu mekan fotoğraflanamamıştır.

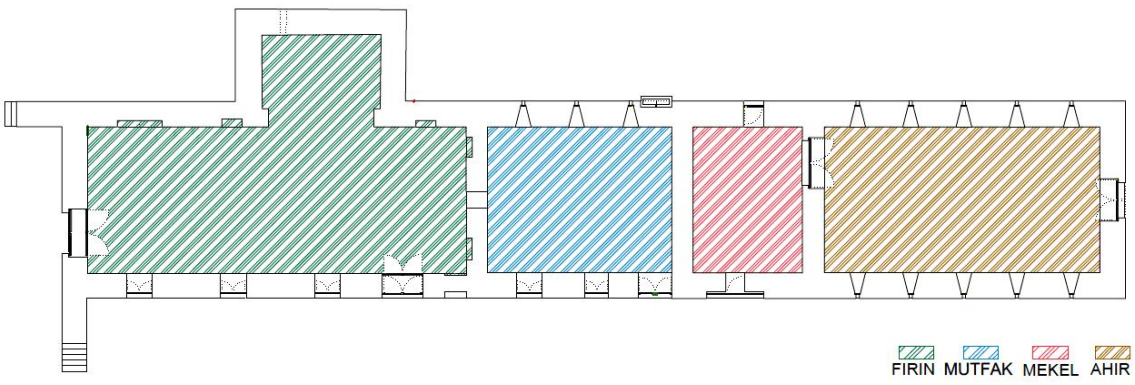

Çizim 2.9. Tokat Hatuniye İmareti, Mekan Dağılımı

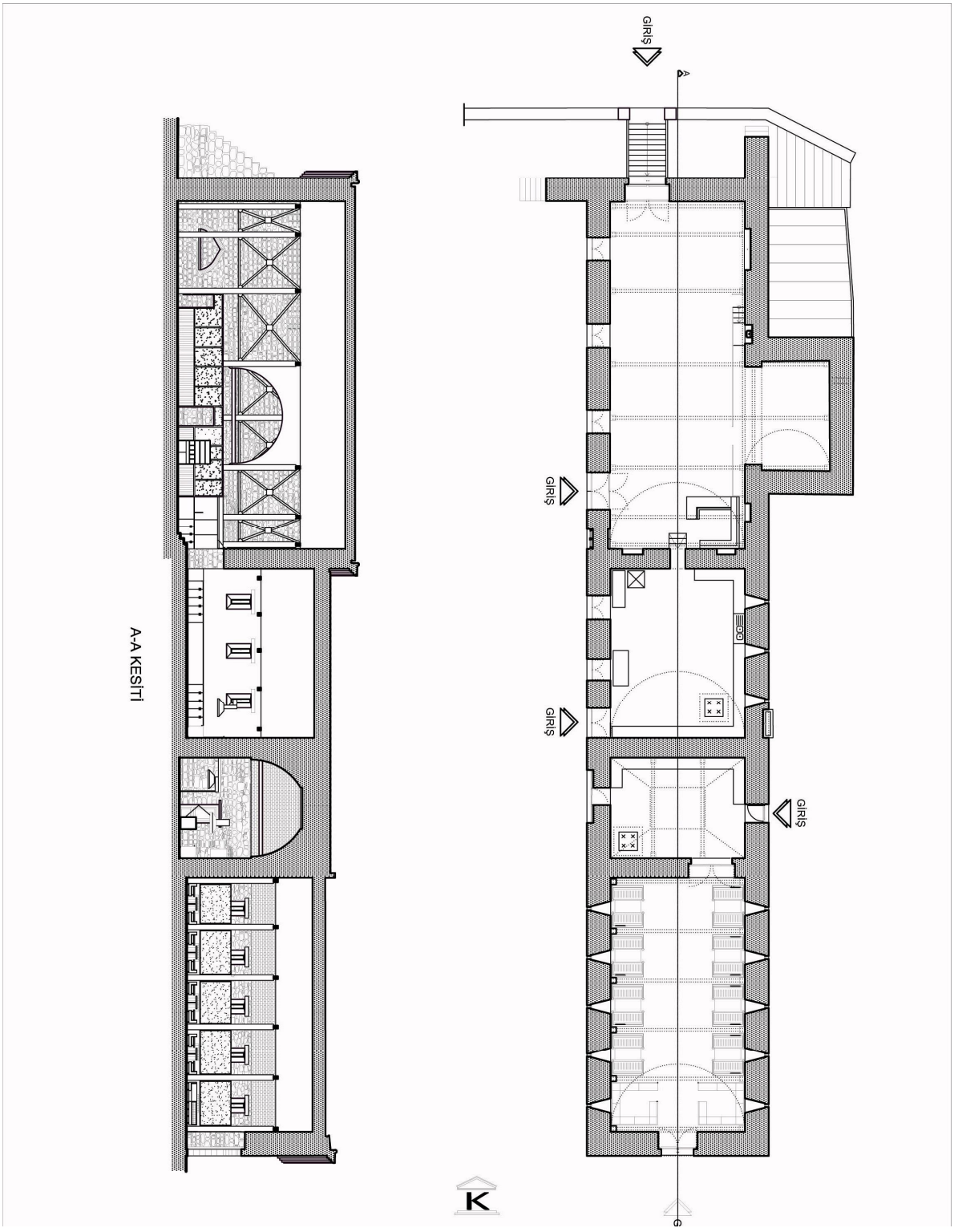

Çizim 2.10. Tokat Hatuniye İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(V.G.M.A.'dan güncellenerek)

Fot.2.42. Tokat Hatuniye İmareti, Kuzey Cephe ve Fırın Giriş Kapısı

Fot.2.43. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Doğu Cephesi

Fot.2.44. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Doğu Cephesi, Muhtemelen Fırın Ocaklarının Bulunduğu Alan

Fot.2.45. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Niş

Fot.2.46. Tokat Hatuniye İmareti, Fırının Güney Cephesi

Mutfakla ahırın arasında kalan üçüncü bölümün, yine orijinalitesini yitirmiş olmakla birlikte, mekel/yemek salonu olabileceği düşünülebilir. Doğu ve güney cephelere açılan kapılarla bu mekana ulaşılmaktadır. Üzeri beşik tonozla örtülü, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı mekan, batı cephesinde bulunan bir pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot.2.47-2.48). Beden duvarları moloz taşla inşa edilen mekanın üst örtüsü tuğla ile inşa edilmiştir. Üst örtü malzeme ve teknik açısından orijinal olduğunu düşündürtmektedir. Vakıflar Genel Müdürülüğü Arşivinde bulunan restorasyon öncesine ait fotoğraflarda da bu mekanın üst örtüsünün yıkılmamış olduğu görülür. İmareti oluşturan son bölümse, güney cephede bulunan ve kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ahırdır (Fot.2.49-2.50). Girişi güney cephe ortasında bulunan kapı ile sağlanmaktadır. Doğu ve batı cephelerinde yer alan, simetrik ve karşılıklı yerleştirilmiş mazgal formlu beşer adet pencere mekanı aydınlatmaktadır (Fot.2.51-2.52).

Fot.2.47. Tokat Hatuniye İmareti, Mekel Batı Cephesi

Fot.2.48. Tokat Hatuniye İmareti, Mekel Üst Örtüsü

Fot.2.49. Tokat Hatuniye İmareti, Ahırın Güney ve Doğu Cepheleri

Fot.2.50. Tokat Hatuniye İmareti, Batı Cephesi

Fot.2.51. Tokat Hatuniye İmareti, Ahırın Güney Cephesi

Fot.2.52. Tokat Hatuniye İmareti, Ahırın Kuzey Cephesi ve Mekele Açılan Kapı

Üst örtüsü yenilenmiş ve camla kapatılmıştır. Bu bölümde fırında olduğu gibi ahşap direk ve atkılarla desteklenmiştir. Moloz taşla inşa edilmiş bu bölümde, beden duvarlarının üst bölümü tuğla malzeme ile yenilenmiştir. İmaretin batı cephesinde mutfakla mekel arasında bir çeşme bulunur (Fot.2.53). Beden duvarları yenilenmiş ve kısmende yeniden inşa edilmiş imarette batı cephede bulunan çeşmede yeni olup orijinal değildir. Kesme taşla inşa edilmiş olup sivri kemerlidir.

Fot.2.53. Tokat Hatuniye İmareti, Batı Cephede Bulunan Çeşme

Orijinalitesini yitirerek günümüze ulaşan Gülbahar Hatun İmareti'nin, genel olarak II. Bayezid dönemi imaretlerinin özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Annesi adına Tokatta inşa ettirdiği bu yapı, Bayezid'in kendi adına inşa ettirdiği külliyelerde olduğu gibi caminin doğu cephesinde yer alır. Bayezid'in imaretlerinde ahır bölümü kuzeyde bulunurken, Gülbahar Hatun İmaretinde farklı bir düzenlemeye gidilmiş ve (planlama ve aydınlatma açısından ahır olduğu tahmin edilen) ahır, güney cephede yerleştirilmiştir.

Ters T Planlı olarak da tanımlanan Erken Osmanlı zaviyeleriyle birlikte inşa edilmiş imaret örneklerinin mekanların yan yana sıralanması ile dikdörtgen planlı olduğu görülür. Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Afyon Sincanlı Sinan Paşa İmaretleri buna örnektir. Gülbahar Hatun adına inşa edilmiş bu külliyede cami zaviye plan tipinde değildir ancak doğu ve batısına birer tabhane hücresi eklendiği görülür. Gülbahar Hatun İmaretinin dikdörtgen planlı olması bu geleneğin devamı olarak yorumlanabilir.

2.4. Amasya II. Bayezid İmareti

Amasya il merkezinde Yeşilırmak kenarında inşa edilmiş külliye içinde yer alır. Osmanlının sekizinci padişahı ve babası Fatih Sultan Mehmed ile oğlu Yavuz Sultan Selim'in fetih başarıları arasında kalmış Sultan Bayezid'in mimari hamiliği şüphesiz ki Yavuz Sultan Selim'den daha fazla ve Fatih Sultan Mehmed'le yarışacak boyuttaydı. Babası Fatih'in İstanbul'un mimari repertuarına kazandırdığı Fatih Külliyesi boyutlarında bir külliye inşa ettirmese de; Amasya, Edirne ve İstanbul'a neredeyse birbirine yakın ölçeklerde üç külliye kazandırmıştır. Bizi şanslı kılansa, Bayezid'in bu üç külliyesi içinde bulunan imaretlerin tamamının günümüze ulaşabilmiş olmasıdır. İmaretin üzerinde inşa ya da tamirata ilişkin herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. İmaretin de içinde bulunduğu; cami, medrese, tabhane ve mektepten oluşan külliye, 1481-86 yılları arasında inşa ettirilmiştir[369]. On beşinci yüzyılın sonlarına ait olduğu düşünülen ve Amasya II. Bayezid Külliyesi ile ilgili bilgiler içeren bir belgeye göre külliye; cami, caminin önünde bulunan büyük şadırvan, medrese, yemekhane, mutfak, kiler, fırın, ahır, ahırın önünde bulunan çeşme, yemekhane önünde bulunan şadırvan, muallimhanenin tabhanesi, mutfağın arkasındaki iki ev iki ambar ve dört hücreli tuvaletten oluşmaktaydı[370]. Külliyenin ve imaretin mimarı ise kesin olarak bilinememekle birlikte çeşitli görüşler vardır. Oktay Aslanapa caminin mimarının, Mimar Hayreddin olduğunu iddia eder[371]. Rıfkı Melül Meriç ise Muallim Cevdet Kütüphanesi'ndeki bir belgeye istinaden Bayezid tarafından kendi adına inşa ettirilen üç caminin de mimarının Mimar Yakub Şah olduğunu ifade eder[372].

---

[369] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.23.
[370] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.134.
[371] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul 1986, s.124.
[372] Rıfkı Melül Meriç, "Beyazıd Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları", **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, S.II, İstanbul 1958, s.27.

Külliyeye ait 1495 tarihli vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 2114 numaralı dosyada, 119 numaralı defterde, 1382. sırada kayıtlıdır. Vakfiyede imarete ilişkin bilgilere geçmeden önce Nahl Suresi 96. Ayet'e yer verilmiştir[373]. İmaretin inşa edilmesinin nedeni ise "*İmaret, yetimler, fakirler, misafirler için Hülilürrahman Hazretlerinin misafir ağırlamak ve aç olanları doyurmadaki sünneti üzerine inşa edilmiştir*" olarak ifade edilmektedir[374]. Vakfiyeye göre imarette çalışacak kişi sayısı 28 ve alacakları yıllık ücret toplamı 30798 dirhemdir. İmarette pişen yemekten yararlanacak kişiler ve alacakları yemek miktarları da vakfiyede belirtilmektedir[375]. İmarette pişirilen ekmeğin her birinin ağırlığı 100 dirhem yani 320g. dır[376]. Yemeklerin içine bir parça da et konulmaktadır. Bir parça et 50 dirhem yani 160g.'dır. İmarette pişirilen yemekler için alınacak malzemeler ve miktarları da vakfiyede belirtilmiştir[377].

---

[373] Ayetin Anlamı: "Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katındakiler ise bakidir. Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükafatlarını vereceğiz." **Türkiye Diyanet Vakfı-Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993, s.277.

[374] V.G.M.A, Dosya No:2114, Defter No:119, Sayfa No:1382.

[375] "Medresede bulunan yüce kişiye (medrese hocası kastediliyor olunmalı) yemek vakitlerinde 3 ekmek, iki parça et ve iki kepçe çorba verilmesi, kepçenin de vakıf sahibinin tayin ettiği kepçe olması gerektiği ifade olunmaktadır. Medrese öğrencilerinin alacakları yemek ise: her öğünde 2 ekmek, bir parça et, bir kepçede yemektir. Mektep kalfası, medrese öğrencilerinin aldığının iki katını almaktaydı. Mektebin yetimlerinden her birine her öğünde 1 ekmek ve her iki öğrenciye içinde bir parça et bulunan yemekten bir kase verilmesi ve mektep çocuklarının yemeklerinin mektepte teslim edilmesi şart koşulmuştur. (Mektep çocuklarına yemeklerini mekelde değil de mektepte yemelerinin nedeni, yemek vaktinde oluşan kalabalıkta küçük çocukların ezilme tehlikesi gibi sıkıntıları engellemek olabilir). Fakirlere verilecek yemek miktarı mektep öğrencilerine olduğu gibi her bir fakire 100 dirhem ekmek ve iki kişiye içinde bir parça et olan bir kase yemektir. Öğrencilerin yaylağa çıktıklarında kendilerine tayin edilen yemekleri eksiksiz olarak almaya devam edecekleri vakfiyede değinilen bir diğer durumdur. Ekmek dışındaki malzeme çiğ olarak verilmektedir". V.G.M.A, Dosya No:2114, Defter No:119, Sayfa No:1382.

[376] 1 dirhem, 3.207 gr.'a eşittir. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul 2011, s.249.

[377] V.G.M.A., Defter No: 119, Sıra No: 1318, Sayfa:23-24'de bulunan bilgilere göre imaret mutfağı için yapılacak bazı harcamalar şöyledir; ekmek için günlük 25 ölçek buğday unu tahsis edilmiş ve her bir ekmeğin 100 dirhem olması şart koşulmuştur. İmarete tahsis edilen günlük 17 batman koyun etinin yarısı kuşluk vakti yemeği pirinçli çorba için, diğer yarısı da akşam yemeği olan "kendüm" için ayrılan buğdayla beraber pişirilecektir. Her 400 dirhem et 8 parça yapılacaktır. Misafirlerin azlığı ve çokluğuna göre günlük 1 batman (bu rakamdan az veya çok olabilir) et ayrılmıştır. Kuşluk vakti pişen çorba için günlük 4 batman temizlenmiş pirinç ayrılmıştır. Akşam pişirilecek kendüm yemeği için ise dövülmüş buğdaydan günlük 4 ölçek buğday tayin edilmiştir. İmaret mutfağı için alınacak diğer malzemeler arasında sebzelerde vardır. Kabak ve havuç gibi sebzelerden (mevsimine göre sebze çeşidinin değişebileceği ifade edilmekte) gerekli miktar alımı için 2000 dirhem para ayrılmıştır. Dini günlerde yapılacak yemekler için ayrılan malzemeler ve miktarları ise şöyledir: bütün yıl boyunca Cuma geceleri ve ramazan ayında her akşam pişirilecek dane pirinç ve zerde için günlük 10 batman, iki bayram için 42 batman, Regaip ve berat gecelerinde aşure için 30 batman, Her yılın misafirleri için 750 batman taze ve temiz pirinç ayrılmıştır, ayrıca yine yıllık 3 mud nohut, 400 batman tuz, 444 batman bal, 500 batman sade yağ alınması şart koşulmuştur. İmaret için gerekli başka malzemelerde bulunmaktaydı. Soğan alımı için 500 dirhem ayrılmıştır. Ramazanda baklava, zağfaran ve yemeğin terbiye edilmesi için gerekli olan diğer malzemeler için 4000 dirhem, aşure ile birlikte, bayramların öteki ihtiyaçları için, pazule (bir çeşit pelte, tatlı) ve pazuleye uygun diğer çorbaların malzemeleri için yıllık 1500 dirhem, misafirlerin ziyafetlerinde tüketilen paça ve meyveler için yıllık 3000 dirhem tahsis edilmiştir. Reçeller ve ekşiler için yıllık 3000 dirhem, mutfakta ve ekmek yapımında kullanılacak odun için yıllık 6000 dirhem, imaret ve misafir

Tablo 2.3. Amasya II. Bayezid İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[378]

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Dirhem	Yıllık/Dirhem
1	Şeyh	10	3540
1	Vekilharç	5	1770
1	Kilerdar	4	1416
1	Anbardar	3	1062
2	Ferraş (her biri)	3	2124
2	Nakip (her biri)	4	2832
2	Kayyım (her biri)	2	1416
4	Ekmekçi (her biri)	3	4248
4	Aşçı	3	4248
2	Kaseşuy (her biri)	2	1416
1	Bevvab	3	1062
1	Et Hamalı	2	708
1	Buğday Döven	3	1062
1	Pirinç Temizleyen	2	708
1	Su dolabına hizmet eden	2	708
1	Ahır bekçisi	2	708
1	Hela görevlisi	2	708
1	Kandilleri yakan kişi	3	1062
Toplam: 28			30798

odalarında yakılan çerağ ve kandil yağları için 2000 dirhem, imaretin kapları, kandilleri, süpürgeleri ve hasırları için yıllık 1000 dirhem, pirinç alımında yükleme ve nakliye ücreti olarak 3700 dirhem, mutfak gereçlerini kalaylatmak için 1000 dirhem(yemek pişen kazanların yılda 6 ve diğer kapların yılda 3 defa naib ve şeyhin denetiminde bakımının yapılması şart koşulmuştur), kiler görevlisinin ve bulaşıkçının işleri için gereksinim duydukları önlüklerin yapıldığı ham keten bezinin alımı için yıllık 50 dirhem ayrılmıştır. Misafirlerin hayvanlarına yem olarak yıllık 25 mud arpa tahsis edilmiştir.

[378] Tablo V.G.M.A, Dosya No:2114, Defter No:119, Sayfa No:1382.

1642 yılında Amasya'ya gelen ve imarete ilişkin mekan tanımlaması vermeyen Evliya Çelebi, Amasya'da bulunan on imaretten daha üstün olanının Bayezid-Veli imareti olduğunu, fakirler için günlük iki defa bol nimetin burada bulunduğunu ifade eder[379]. İmaret, 1508 yılında Acem Ali tarafından onarılmıştır[380]. 1591 yılında oluşan depremde imaretin kubbeleri hasar görmüştür[381]. 1668-69'da yaşanan depremde imaretin kubbeleri yıkılmıştır[382]. Yeşil Irmağın taşması sonucu tahrip olan imaret fırınının 1735 yılında tamiri için yapılan keşfe dair bilgiler bulunmaktadır. Hassa Mimarları Seyyid Mustafa Çelebi ve Ahmed Çelebi tarafından keşif yapıldığı, 8 arşın uzunluğunda ve 7 arşın genişliğinde olan fırının taban taşına ihtiyaç duyduğu, fırının kubbesi ve bacaları için 2000 adet tuğla gerektiği ve harç için gerekli malzemeler sıralanmıştır. Aynı belgeden fırının 2 adet hamur teknesinin de yeniden yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu belgeden öğrenilen bir diğer konuda fırının önüne tezgah ve hamur tahtası yapıldığıdır[383]. Aynı belgede mutfakta bulunan büyük çorba kazanı ile mutfak ocakları

---

[379] Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 2. Kitap, İstanbul 2011, s.97.

[380] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.277.

[381] Muzaffer Doğanbaş, **Amasya II. Bayezid Külliyesi**, Amasya 2010, s.43.

[382] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.23.

[383] B.O.A., **Cevdet Evkaf**, Dosya No:272, Gömlek No:13881, "Merhum ve mağfurun leh Sultan Bayezid Han Hazretlerinin medine-i Amasya'da bina eylediği imaret-i amirelerine bi'l-fiil mütevelli olan fahrü'l-emasil ve'l-akran İbrahim Ağa ibn Hasan nam kimesne meclis-i şer-i hatır-lazımü't-tevkirde takrir-i kelam idüb vakıf-ı müşarün ileyh hazretlerinin medine-i mezburede vaki imaret-i amireleri tetimmatından ayende ve revende talebe-i ulum ve fukara içün tayin eyledikleri hubz tabh olunan furun işbu sene-i mübarekede baran-ı selcin kesretinden naşi derun-ı medinede cari nehr-i kebir gicenin sülüs ahirinde bedaheten cuş ve huruş idüb on beş gün mütemadi olmağla medine-i mezburda vaki menazil-i kesire ve nice bağ ve bağçeyi harab idüb ol-esnada zikr olunan nehr-i mezkur furuna müstevli olub bi'l-külliye hedm olmağla ecilden kıbel-i şerden üzerine varulub keşf ve nazar ve ne mikdar meblağ ile bina olunur tahmin-i sahih ile tahmin olunub binasına izin taleb iderim dedikde kıbel-i şerden Mevlana Mehmed Efendi ibn el-Hac Hasan irsal olunub ol-dahi ser-mimar-ı hassalardan es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn es-Seyyid Mehmed ve Ahmed Çelebi ibn Ali nam kimesneler ile zeyl-i sahifede masturü'l-esami olub bina ahvaline vukuf-ı tamm olan müslimin ve erbab-ı mürtezika ile zikr olunan mahalle varulun keşf ve nazar eylediklerinde fi'l-hakika hal-i li-sebt olunan minval üzere olduğu müteayyin ve mütehakkik olundukdan sonra mimaran ve merkuman mezkur furunun arsasına mesaha eylediklerinde sekiz arşun tulı ve yedi arşun arzı olduğu bade'l-muayane mezkur furunun taban ve döşemesi taşı hesab satrancı bina hesabıyla elli altı arşuna baliğ olub zikr olunan taşlar Karacaviran taşına muhtac olub beher taşın tulı bir buçuk arşun ve arzı birer arşun olmak üzere olmak üzere ücret-i nakliyesiyle beher arşını üçer kuruştan yüz altmış sekiz kuruşa baliğ olup bade bir sıra dur taşı döşemesi mevzii bade'l-mesaha otuz arşına baliğ olup beher arşına kezalik üçer kuruşdan doksan kuruş ve mezkur fırının kubbesine ve bacasına iki bin tuğla iktiza etmekle beher elli tuğla bir kuruştan dört kuruş ücret-i nakliye mezkur fırının kubbesinde meydan tabir olunur mahallin toprağına muhtaç olup ücret-i nakliye yirmi kuruşa ve mezkur cevanib-i erbaasına ve bacasına iki yüz batman kirec iktiza etmekle semeni on kuruş ve iki yüz yük kum ücret-i nakliyesi yedi kuruş ve otuz kile horasan semeni on kuruş ve üç batman kendir semeni dört buçuk kuruş ve müceddeden iki hamur teknesine muhtaç olmakla kereste ve mıh herbiri onar kuruştan yirmi kuruş ve mezkur fırının önüne müceddeden peşkun iktiza etmekle semeni yirmi kuruşa ve müceddeden dezgah semeni kezalik yirmi kuruş ve zikrolunan fırın ve bacaya iskelelik kereste semeni on beş kuruşa zikrolunan fırının sair tetimatı bade't-tamirü'l-tediye kırk kuruşa ve ırgadiye otuz kuruş ve imaret-i amirede fukara ve talebe-i

ve su yollarının da tamire ihtiyaç duyduğu, caminin önünde bulunan şadırvanla, mihrabının üzerininde harap olduğu ve tamir için yapılan keşfin bu mahalleri de kapsadığı anlaşılmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, 1821 yılında külliye ile birlikte imaretin de tamir edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır[384]. Amasya'da yaşanan depremin ardından külliyenin hasar gördüğü, tamirat için 9001 kuruş keşif bedeli belirlendiği 1827 tarihli belgeden anlaşılmaktadır. Bu geniş çaplı tamiratta imaretin hangi bölümlerinin yenilendiğine dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır[385]. 1873 yılına ait

---

ulum için şorba tabh olunan kebir kazganın dahi istimale salahiyeti olmayıp tamir-i muhtac olmakla tamirine doksan kıyye nuhas iktiza edip beher kıyyesi on üçer semenden doksan yedi buçuk kuruş ve beher kıyyesi istadiyyesi birer zolotadan altmış yedi buçuk kuruş ve zikrolunan matbahların ocakları ve su yolu seyl istilasından bi'l-külliye harab olup tamir ve termimlerine seksen beş kuruş ve talebe-i ulum sakin olduğu medrese deunundа vaki şadırvanı kezalik seyl harab etmekle tamirine altmış kuruşa ve yine seyl istilasından naşi cami-i şerifin kıble tarafında vaki bağçe divarı dahi münhedim olmakla tamirine yedi kuruş ve vakıf-ı müşarünileyh hazretlerinin cami-i şerif mukabilinde bina eyledikleri şadırvan-ı kebir hin-i binadan ile'l-yevm tamir olunmayub el-yevm zikrolunan şadırvanın etraf-ı erbaa sacakları ve mürur-ı eyyam ile bi'l-külliye harabe-i şerif olup derununda cemaat-i müslimin abdest almadan mutazarrır olmalarıyla mezkur şadırvanın kubbesi muhif olduğundan naşi kereste-i kesireye muhtac olmakla cemi malzemesiyle ancak yedi yüz ancak yedi yüz kuruşa tamir olunur diye mimaran-ı merkuman ile gafir ihbarlarından sonra mezkur şadırvanın kubbesinde olan kurşun dahi perişan olup medine-i mezburda kurşun imali olmayıp vakıf-ı müşarünileyh hazretlerinin medine-i mezburda bina eyledikleri muallimhanesinin üzerinin nısfı kiremüd ve nısf-ı aharı kurşun olmakla zikrolunan kurşunu mahallinden kal ve yerine kiremüd vaz olunup mezkur şadırvan ile cami-i şerifn mihrab üzerinde olan harab mahalle vefa eder ancak kal için devlet-i aliyyeden emr-i ali birle izn-i hümayun muhtac olup devlet-i aliyyeden kurşun-ı ameliyesi gelmeye tevakkuf olunmakla zikrolunan kurşundan maada müceddeden bina ve tamir iktiza eden mahaller balada zikr ve tasrih olunduğu üzere min-haysü'l-mecmu bin beş yüz on altı buçuk kuruş ile ancak tamir olunur meblağ-i merkumdan ekall ile mümkün değildir diye mimaran mekuran ile müslimin icma ve ittifak eylediklerinde mevlana-yı mezbur mahallinde tahrir bade meclis-i şere gelip mimaran-ı mezkuran ile vuku üzere inha ve takrir itmeniz zikrolunan vakıf-ı mezkur darü's-sade Burada Arapça dua var hazretlerinin taht-ı nezaret-i aliyyelerinde olmakla taraf-ı alilerinden izin ve icazete muhtac olmağla ma-huve'l-bakibi't-taleb ketb olundu tahriren fi'l-yevmü'l-ışrin min şehri Rebiyyü'l-ula li-sene seba ve erbain ve mie ve elf".

[384] B.O.A., **Hatt-ı Hümayun Tasnifi**, Dosya No:1560, Gömlek No:69, "Manzurum olmuşdur. Ber-muceb-i takrir ve defter tokuz bin dört yüz kırk üç guruş Hazine-i Haremeyn'den mal-ı muaccelat-ı evkafdan ita ve mahallne masraf kayd oluna. Haremeyn-i Muhteremeyn'e tabi evkafdan Amasya'da vaki cennetmekan merhum Sultan Bayezid-i Veli Han tabe serah hazretlerinin cami-i şerif ve imaret-i amire ve medrese- münife ve hayrat-ı sairelerinin bazı mahalleri harab ve muhtac-ı tamir oldığından tamiri lede'l-istida bundan akdem ...Efendi sahife-i sudur buyurılan mübarek Hatt-ı Hümayun-ı Şevket-makrun-ı Şahane mucebince tamir ve tecdid ve reside-i hüsn-i hitam olarak mesarifatı Amasya Kadısı tarafından vurud iden defter-i keşf ve ilam mantukunca yalnız tokuz bin dört yüz kırk üç guruşa baliğ oldığı takdim-i atabe-i ulya-yı mülukaneleri kılınan ilam ve defter-i mezkurdan manzur ve malum-ı hümayun-ı cihandarileri buyuruldukda meblağ-i mesarif-i mezbur tokuz bin dört yüz kırk üç guruşun Hazine-i Haremeyn-i Şerifeyn'den mal-ı muaccelat evkafından ita ve mahalline masraf kayd olunması hususı muvafik-ı rıza-yı tacdarileri buyurulur ise ol-babda ve her halde emr ü ferman veliyü'l-emr efendimiz hazretlerinindir".

[385] B.O.A., **Hatt-ı Hümayun Tasnifi**, Dosya No:1573, Gömlek No:30, "Manzurum olmuşdur.
İşbu takrirde beyan olundığı üzere meblağ-i mesarife mezkur tokuz bin guruş Hazine-i Haremeyn Mal-ı Müeccelat-ı Evkafdan ita ve mahalline masraf kaydıyla tanzim oluna.
Haremeyn-i Muhteremeyn'e tabi evkafdan Amasya'da veki Cennet-mekan merhum ve mağfurun leh Sultan Bayezid Han Veli tabe serah Hazretlerinin cami-i şerif ve medrese-i münif ve imaret-i amirelerinde tabhhane ve mahall-i sairesi veki olan zelzele-i azimede .....olarak muhtac-ı tamir oldığı bundan akdem vurud iden defter-i keşf ile tamiri hususı lede'l-istida atiye-i ulya-yı mülukanelerinden lede'l-istizan şeref-bahş-ı sahife-i sudur buyurılan mübarek hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun-ı şahaneleri

bir evkaf defterinden imaret ve caminin tamir edildiği anlaşılmakta ancak ayrıntı bulunmamaktadır. Aynı defterde cami için yapılan harcamalar (maaş, mum ve yağ alımı gibi kalemlemler) belirtilmiştir. Evkaf defterinde bulunan masraf kayıtlarından biri imarete alınan oduna ilişkindir[386]. 1930 yılında külliyede incelemeler yapan A.Gabriel, caminin batısında medrese bulunduğunu, doğusunda bulunan yapıların ise yakın zamanda yıkılmış olduğunu ve bir kısmı yolun altında kaldığı için rekonstrüksiyonunun yapılamadığını ifade eder[387]. Gabriel, Evliya Çelebi'yi de kaynak göstererek, caminin doğusunda bulunan bu mekanların, öğrenciler ve fakirler için zekat ve yiyecek dağıtımının yapıldığı imaret olduğunu ekler[388]. 1930'da yıkık durumda olduğunu öğrendiğimiz imaret, 1939 yılında meydana gelen depremde külliyenin diğer yapıları ile birlikte ciddi hasar görmüştür. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan fotoğraflardan da anlaşıldığı kadarıyla; revak üst örtüsü tamamen yıkılmış, revak sütunları ciddi hasar görmüştür (Fot.2.54-2.55).

---

mucebince mahall-i mezkur vakf-ı müşarün ileyh kaimmakamı el-Hac Ahmed Kamil Efendi kulları marifetiyle tamir ve termim ve bu avanda reside-i hüsn-i hitam olarak Amasya Kadısı Seyyid el-Hac Mehmed Efendi ve erbab-ı vukuf marifetleriyle keşf ve muayene olunarak mesarifi tokuz bin bir buçuk guruşa baliğ oldığı takdim paye-i serir-i saltanat-masir-i cihandarileri kılınan bir kıta mumza defter keşfinden manzur ve malum-ı hümayun-ı hazret-i tacdarileri buyuruldukda meblağ-i mesarif-i mezkur tokuz bin bir buçuk guruşun Hazine-i Haremeyn'den mal-ı müeccelat-ı evkafdan ita ve mahalline masraf kayd olunması hususı muvafik ve rıza-yı hümayunları buyurılır ise ol-babda ve her-halde emr ü ferman veliü'l-emr efendimiz hazretlerinindir".

[386] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No:22501 "Müşarünileyh imaret-i amiresi levazımatı içün mübayaa olunan hatab esmanına virilen: 2106 guruş 10 para. Hatab-ı mezkurun katiyye üzretine virilen: 211 guruş 30 para… Bin iki yüz seksen sekiz senesi şehr-i eylil ibtidasından sene-i merkume şehr-i ağustos gayesine değin üç mah zarfında Amasya'da kain Sultan Bayezid Han tabe serah hazretleri ihya-kerdeleri olan cami-i şerif ve imaret-i amiresi tamirat mesarifiyle hademesi vezaif ve maaşına ve evkaf muhasebesinin vukubukan mesarifat-ı vakıasına liva-i mezkur evkaf muhasebecisi rifaatlü Abdülkadir Halis Beğ marifeti ve nezaret-i acizanemizle sarf ve ita kılınan ceman ber-vech-i bala yalnız bir yüz otuz bir bib beş yüz altmış iki guruş otuz beş paraya baliğ ve reside olmuş ve meblağ-i mesarifat-ı merkume liva-i mezkurda kain evkaf-ı şerife muhasebesinden istihsal oluanan mebaliğ-i malumeden ifa oluanan makbuz senedatı takdime ve isra kılınan kılınmış olmağla hazine-i celilece irad ve masrafının icrası mütevakkıf rey-i ali cenab-ı nezaret-penahileri bulunmuş olmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 21 zi'l-kade sene 89".

[387] Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'anatolie (Amasya-Tokat-Sivas)**, Paris 1934, p.39.

[388] Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'anatolie (Amasya-Tokat-Sivas)**, Paris 1934, p.39.

Fot.2.54. Amasya II. Bayezid İmareti, 1939 Depreminden Sonra Revaklar, Mekel ve Mutfak Cephesi (V.G.M.A'dan)

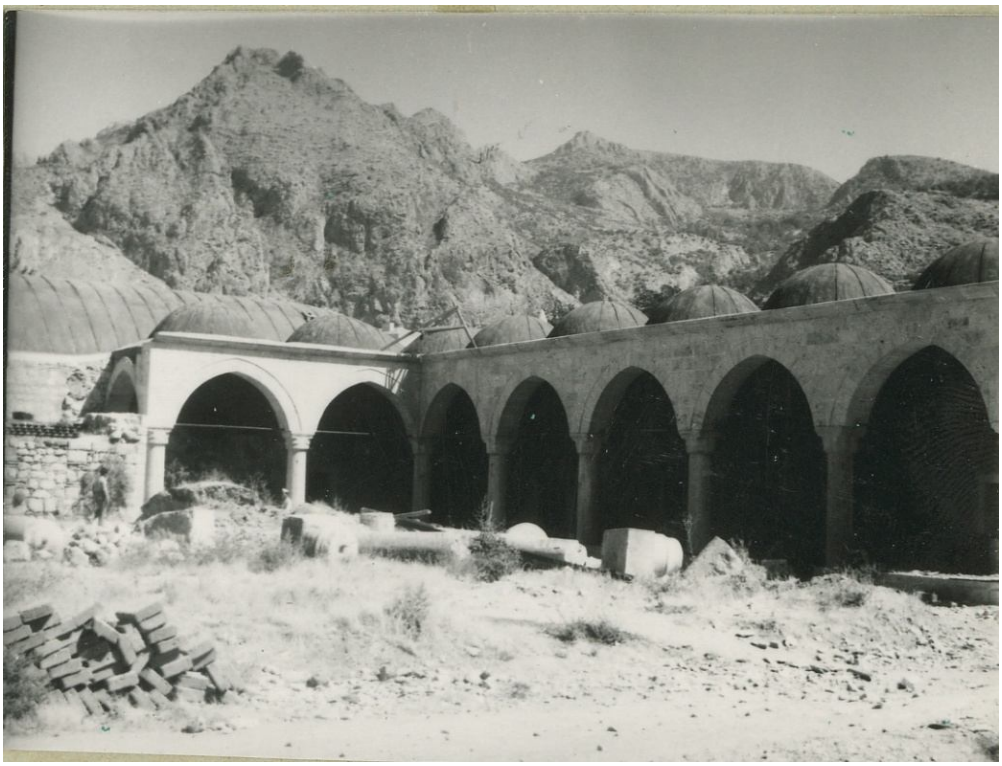

Fot.2.55. Amasya II. Bayezid İmareti, 1939 Depreminin Ardından Yapılan Onarım Sırasında (V.G.M.A'dan)

Mutfakta bulunan bacalar ve mutfak kubbeleri de yıkılmış, mutfağın içi ve ocakları da hasar görmüştür (Fot.2.56-2.57). Beden duvarında da çatlaklar oluşmuştur. Yeşilırmağın güneyine kurulmuş külliyede bulunan diğer yapılarla ortak bir avlu duvarı ile çevrelenmiş ve ahıra bitişik olarak inşa edilmiş "L" planlı imaret, caminin doğu cephesinde bulunur (Çizim 2.11).

İmareti oluşturan bölümler ve ahır, revaklı avlu etrafında güney ve doğu cepheler boyunca yan yana sıralanmıştır (Çizim 2.12-2.13, Fot.2.58). İmaret dört bölümden oluşmaktadır. İmareti oluşturan mekanlardan üçü, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alanda yan yana yerleştirilmiştir. Bu mekanlar, batıdan doğuya doğru; yemek salonu, mutfak ve kilerdir. İmareti oluşturan dördüncü bölümse, kilerin kuzeyinde yer alan fırındır ve bu bölümün kuzeyinde ahır bulunur. Gabriel'in 1934 tarihli çalışmasında yer verdiği külliyenin vaziyet planı ve görünüşlerinde imaretin önünde bulunan revaklar gösterilmediği ve bu alanların ağaçlık boş bir alan olarak betimlendiği görülür. Ayrıca yine aynı çizimde, ahırın batı cephesinde kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü bir mekanda görülmektedir. Bu mekanda günümüze ulaşamamıştır ve yerinde avlu revakı bulunmaktadır (Çizim 2.14).

Gabriel, abdest musluklarına doğru ağaçlık alanda bir rampa ve yapı kalıntısı olduğunu, bu kalıntılarının da tabhaneye ait olabileceğini ifade eder[389]. Amasya tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin'de imarethanenin kuzeyinde ve bitişik olarak tabhane yani misafirhane bulunduğunu söyler[390]. Gabriel tarafından çizilmiş vaziyet planı "L" değil de "E" planlıdır. Kuzeyde bulunan ve batıya doğru uzayan yapılar tabhaneye aittir (Çizim 2.15).

[389] Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'anatolie (Amasya-Tokat-Sivas)**, Paris 1934, p.39.
[390] Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi C.I**, (Sad.Ali Yılmaz, Mehmed Akkuş), Ankara 1986, s.103.

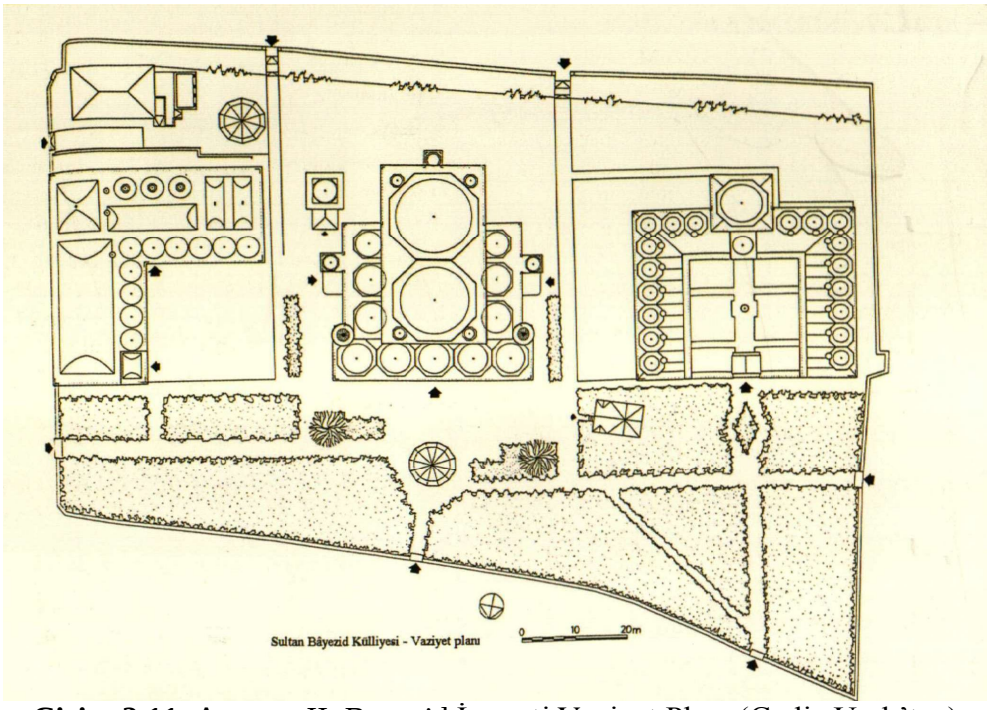

Çizim.2.11. Amasya II. Bayezid İmareti Vaziyet Planı (Gediz Urak'tan)

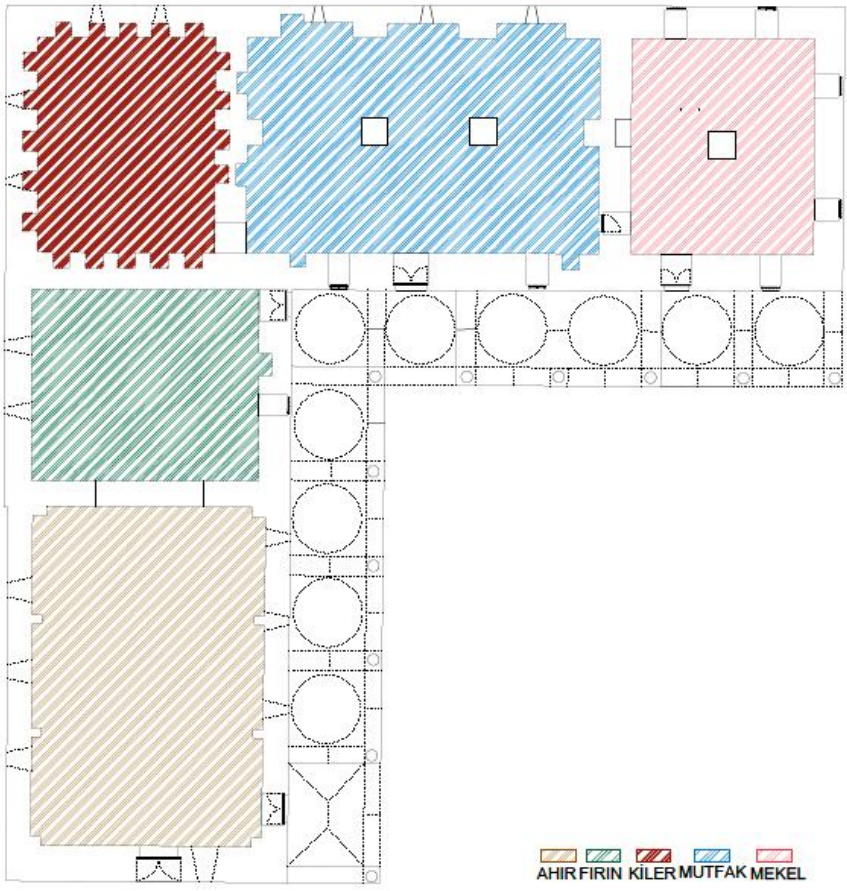

Çizim 2.12. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekan Dağılımı

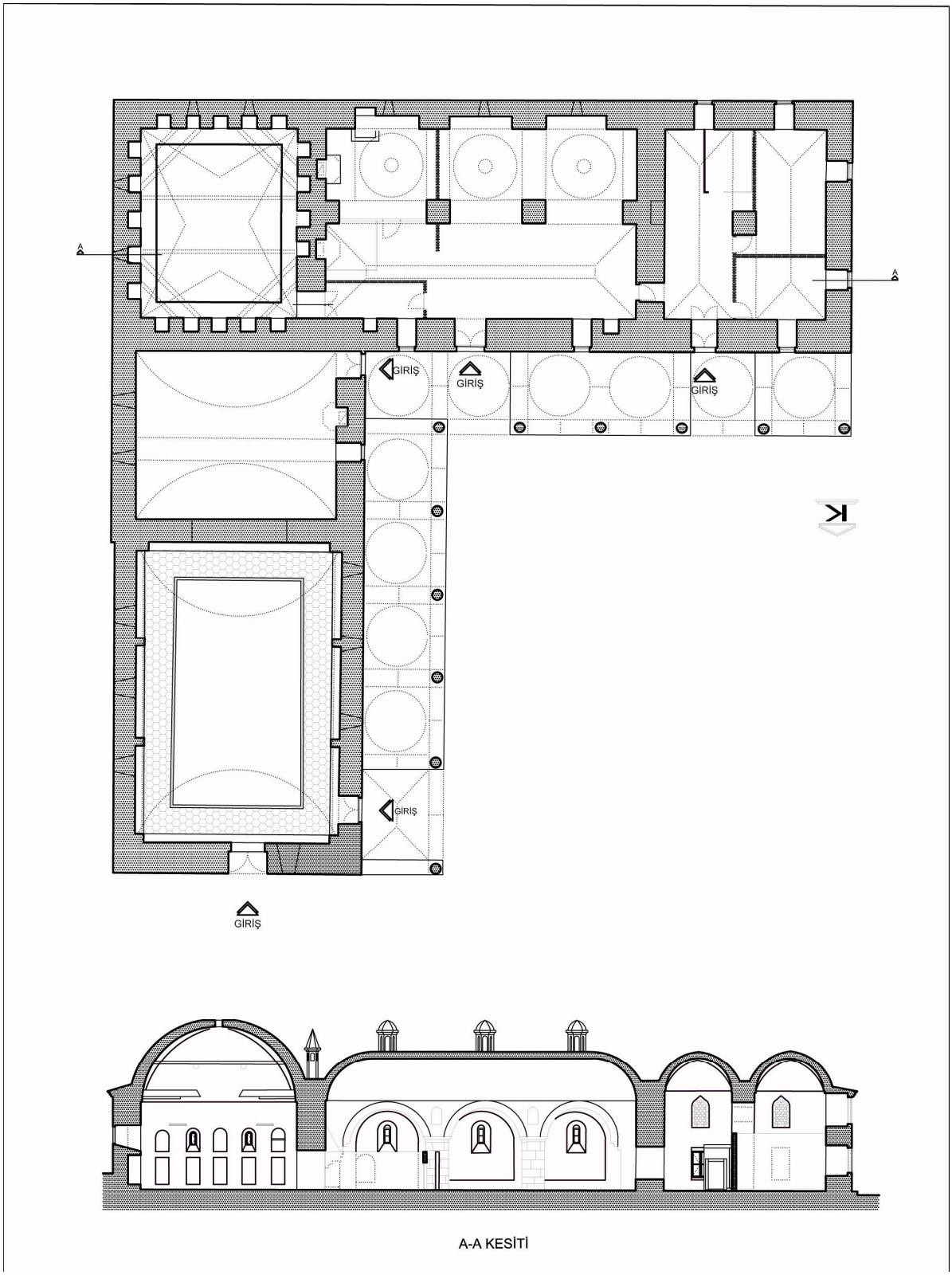

Çizim 2.13. Amasya II. Bayezid İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(Aydın Yüksel'den güncellenerek)

Fot.2.56. Amasya II. Bayezid İmareti 1939 Depreminden Sonra Mutfağın İçi (V.G.M.A'dan)

Fot.2.57. Amasya II. Bayezid İmareti, 1939 Depreminden Sonra İmaretin Güney Cephesi (V.G.M.A'dan)

Fot.2.58. Amasya II. Bayezid Külliyesi Genel Görünüşü

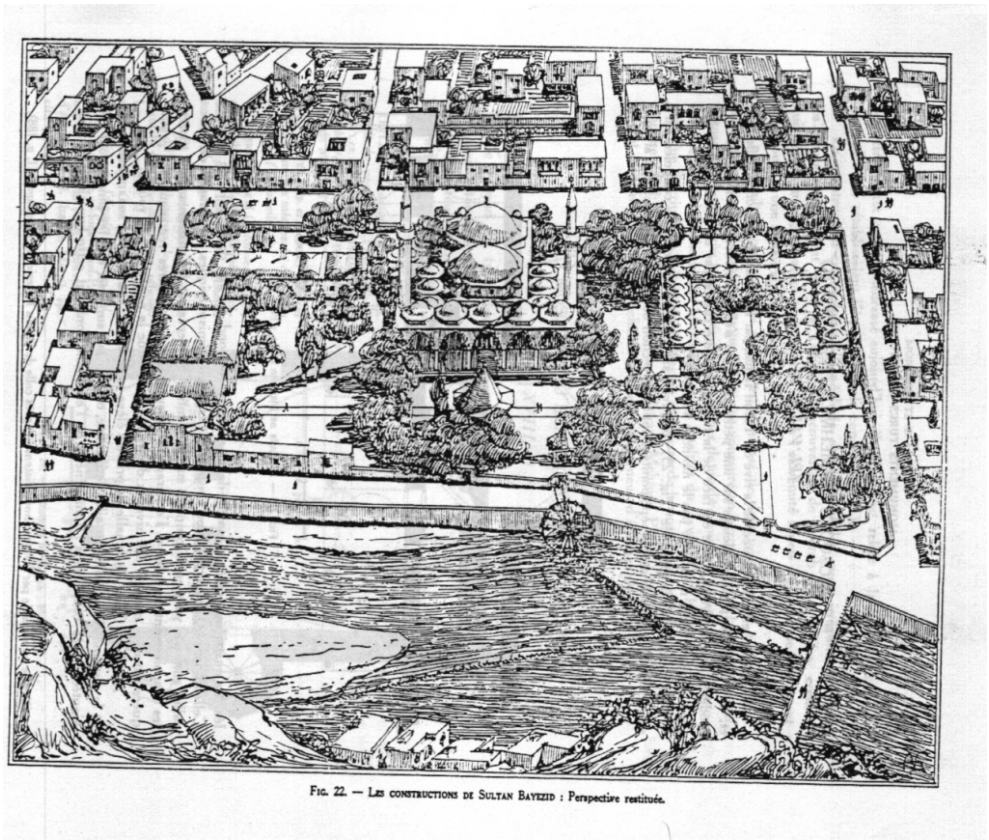

Fig. 22. — Les constructions de Sultan Bayezid : Perspective restituée.

Çizim 2.14. Amasya II. Bayezid Külliyesi Görünüş (A.Gabriel'den)

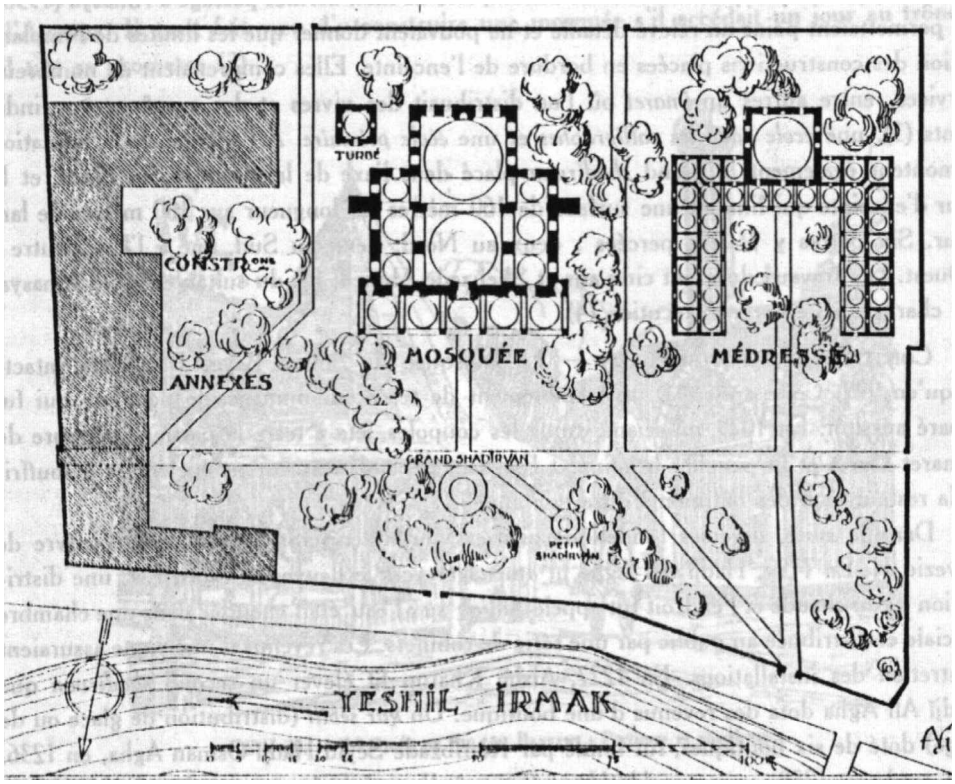

Çizim 2.15. Amasya II. Bayezid Külliyesi Vaziyet Planı (A.Gabriel'den)

Ahır ve imaretin önünde bulunan revak, blok taştan sütunlar üzerinde bulunan kesme taştan sivri kemerlerin taşıdığı eş boyutlu on adet kubbe ile örtülüdür (Fot.2.59). Yalnızca kuzey-doğu köşede bulunan girişin önündeki ilk bölüm tonozla örtülmüştür. Revakta üst örtülerin içi ve beden duvarları beyaz renk boya ile boyanmıştır (Fot.2.60). Revak üst örtüsü kurşun kaplıdır. Daha önce değinilen ve on beşinci yüzyılın sonlarına ait olduğu düşünülen belgede, imaretin önünde bulunan revakın on bir taş sütunlu ve on iki kubbeli olduğu ifade olunmuştur[391]. Revak üst örtü sayısında ki bu değişim, yapının depremler nedeniyle geçirdiği büyük çaplı onarımlara bağlanabilir. Aynı belgede imaretin üst örtüsünün kurşunla kaplı olmadığı da belirtilmektedir[392]. İmareti oluşturan ve güney cephede, doğu-batı doğrultuda sıralanan mekanlardan ilki mekeldir. Güney-batı'da bulunan mekele girişi sağlayan iki adet kapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki doğrudan mekele açılan ve kuzey cephede bulunan kapıdır. Mekelin ikinci girişi ise, bu mekanın doğusunda bulunan mutfağın batı cephesinde kuzey uca yakın açılmış kapı ile sağlanmaktadır.

[391] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.145.
[392] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.145.

Fot.2.59. Amasya II. Bayezid İmareti, Kuzey-Batı Cephesi

Fot.2.60. Amasya II. Bayezid İmareti, Kuzey-Batı Cephede Bulunan Revak

Mekelin kuzey cephesinde bulunan ve doğrudan revağa açılan kapı, kesme taştan düz söveli olup, renkli taş almaşıklığında basık bir kemere sahiptir (Fot.2.61). Kare biçimli mekel, kesme taştan örülmüş ayağa kuzey-güney doğrultuda atılmış yuvarlak kemerlerle ikiye bölünmüştür. Bu kemerin her iki yanında oluşan bölümlerde beşik tonozla örtülmüştür (Fot.2.62). Bu ayağın üzerinde yuvarlak kemerli bir pencere bulunmaktadır. Mekel, güney ve batı cephelerine açılan ikişer pencere ve kuzeyde bulunan tek pencere ile aydınlatılmıştır. Güney ve batı cephelerde bulunan pencereler iki katlı olarak kurgulanmıştır. Üst kat pencereleri alçı revzenlere sahip olup, alt pencerelerin tümünde demir parmaklık şebeke bulunmaktadır. Mekelde bulunan ayağın iki yanı orijinal olmayan duvarlarla kapatılmıştır. Ayağın kuzey batısında kalan bölümde, ara bir duvar ve tavan eklenerek küçük iki oda elde edilmiştir (Fot.2.63). Orijinal olmayan bu odaların girişleri mekelin ortasında bulunan kesme taş ayağın kuzeyinde bulunur. Mutfağın batı duvarına açılan yuvarlak kemerli kapı ile bu iki bölüm birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Bu kapının güneyinde derin bir niş bulunmaktadır. Bu niş daha önceleri servis penceresi olarak kullanılmış olabilir (Fot.2.64).

Fot.2.61. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekel Giriş Kapısı

Fot.2.62. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekel

Fot.2.63. Amasya II. Bayezid İmareti, Mekelin Kuzey-Doğusunda Oluşturulan Oda

Fot.2.64. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfaktan Mekele Giriş Kapısı ve Güneyinde Bulunan Niş

Kuzey cephede bulunan ve mekel kapısının tekrarı şeklinde olan kapıdan mutfağa girilmektedir. Mekelin doğusunda bulunan ve doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan ikinci bölüm ise mutfaktır. Mutfak ortasında bulunan kesme taş iki ayağa atılan yuvarlak kemerlerle ikiye bölünmüştür (Fot.3.65-2.66). Bu ayakların kuzeyinde kalan bölüm doğu-batı doğrultuda beşik tonozla, ayağın güneyinde oluşan bölüm ise yan yana sıralanmış üç kubbe ile örtülmüştür. Her kubbenin ortasında altıgen aydınlık feneri bulunur. Güney cephede bulunan üç adet mazgal pencerenin yanısıra kuzey cepheye açılan düz lento ve söveli iki adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılan mutfakta, tüm pencereler demir lokma parmaklıdır. Kuzey cephede her iki pencerenin yakınına birer adet niş açılmıştır. Beden duvarlarının üst kısmı ve üst örtü beyaz renk boyalıdır. Beden duvarlarının alt kısmında sarı renk kullanılmıştır. Üst örtüyü taşıyan ayakların üstünde kemerlerin arasında her iki cephede de karşılıklı nişlerin açıldığı görülür. Doğu cephede iki adet ocak bulunmaktadır. Kesme taştan yaşmaklı ocakların yaşmak kısmı birbirinin tekrarı olup yaşmak alınlığına tek palmet motifi işlendiği görülür. Kuzeydoğuda bulunan ocak çokgen planlıdır.

Fot.2.65. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfak

Fot.2.66. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfak Güney Cephesi

Güneydoğuda bulunan ocak yaşmak başlangıcına kadar orijinal olmayan mermerle kaplanmıştır. Ocakların kesme taştan sekizgen planlı ve konik külahlı bacaları vardır (Fot.2.67). Mutfakta bulunan bu iki ocak, imarette pişirilen yemeğin tamamı için yeterli kapasitede görülmemektedir. İmaretlerde mutfaklarda aydınlık fenerli kubbeler altına kesme taştan yaşmaksız ocakların yan yana sıralandığı örnekler yaygındır. Bu nedenle güney cephede bulunan aydınlık fenerli kubbeler altında, ocakların bulunmuş olması oldukça yüksek ihtimaldir. Abdulkadir Dündar'ın yayınladığı belgede mutfak *"…ve ortasında iki direk vaki olmuşdur. Direklerün bir tarafunda üç kubbe olmuşdur. Ocak içün depeleri açukdur…ve iki dahi müsafir ocakları olmışdur ve her bir kazgana başka bir lüle su akar.."*[393] şeklinde tanımlanır. Ocak için kubbelerin açık bırakılması ve misafirler için *"dahi iki ocak ifadesi"*, mutfak ocaklarının günümüze ulaşandan fazla sayıda ve kubbeler altında olduğu fikrini doğrular. Güney cephede bu ocağa yakın olarak açılmış bir niş ve önünde bir su teknesi bulunur. Mermer kaplanmış bu su teknesinin orijinal olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, mutfakta "*her kazana bir lüle akar"* ifadesi mutfakta orijinalde çeşme olduğunu kanıtlar (Fot.2.68).

Fot.2.67. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfakta Bulunan Ocağın Bacası

[393] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.146.

Fot.2.68. Amasya II. Bayezid İmareti, Mutfakta Bulunan Ocak ve Çeşme Nişi

Mutfağın doğu cephesinin kuzey ucuna açılan kapı ile kilere ulaşılır. Bu kapı dışında kilere açılan başka bir kapı bulunmaz. Mutfağın doğusunda kalan kiler, yaklaşık kare biçimli olup üst örtüsü yıldız tonozdur. Üst örtüde ayrıca ahşap gergilerde kullanılmıştır (Fot.2.69). Kilerin dört cephesinde de iki sıra halinde nişler bulunur. Batı cephesinde alt ve üstte dörderden sekiz adet niş görülür (Fot.2.70). Kuzey cephede ise her sırada beşerden toplam 10 adet niş vardır. Güney cephe ile doğu cephe simetriktir ve alt sırada beşer üst sırada ise üçer niş bulunur. Üst sırada nişlerin arasında ikişer pencere açılmıştır ve pencereler mazgal formludur (Fot.2.71). Kiler beyaz renge boyanmıştır. 1980'lerde kilerde bulunan nişlerin demir kapaklı olup dolap olarak kullanıldığını Aydın Yüksel'den öğrenmekteyiz[394]. Abdulkadir Dündar'ın yayınladığı belgeye göre, kilerde beş göz olup, ikisi pirinç koymak, kalan üçü ise diğer malzemeler içindir[395]. İmaretin kuzeyinde ahır olduğu tahmin edilen bölüm bulunur.

[394] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.30.
[395] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.146.

Fot.2.69. Amasya II. Bayezid İmareti, Kilerin Üst Örtüsünde Kullanılan Gergiler

Fot.2.70. Amasya II. Bayezid İmareti, Kilerin Batı Cephesi

Fot.2.71. Amasya II. Bayezid İmareti, Kilerin Güney ve Doğu Cephesi

Ahıra geçmeden önce kilerle bitişik bir mekan daha vardır. Bu mekan yaklaşık kare biçimlidir ve girişi batı cephenin kuzey ucunda bulunan kesme taştan düz söveli ve renkli taş almaşıklığına sahip kemerli kapı ile revaka açılmaktadır. İmaretin fırını olabileceğini düşündüğümüz bu mekanın üstü; doğu-batı doğrultuda atılmış yuvarlak kemerin taşıdığı beşik tonozla örtülüdür. Bu mekanın batı cephe duvarına yaşmaklı bir ocak yerleştirilmiştir (Fot.2.72). Bu ocak fırın ocaklarına benzemez. Kesme taştan bir yaşmağa sahiptir. Ocağın bacası ise, mutfakta bulunan bacaların tekrarı şeklindedir. Ocağın kuzeyine dikdörtgen formlu pencere açılmıştır. Mekanı aydınlatan diğer pencereler doğu cephededir ve mazgal formludur (Fot.2.73). Kuzey ve güney cepheleri ise sağır bırakılmıştır. On beşinci yüzyıla ait belgede, fırının içinde iki adet dolap olduğu ifadesine karşılık duvarlarda niş izi bulunmamaktadır[396]. Yine aynı belgede fırının boyutları yaklaşık 12.128x10.612m. (16x14 zira) olarak verilmişken günümüzde 11.15x9.00m. boyutlarında oluşu[397], duvarların içeri çekildiğini düşündürür. İmaretin güneyden kilerle, kuzeyden ahırla bitişik olması ve batı cephesinin revaka açılması

[396] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.146.
[397] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.146.

nedeniyle, orijinal fırınların doğu cephede olma ihtimali oldukça kuvvetlidir. İmaret fırınlarında, hem fırın ocaklarının hem de duvara yerleştirilmiş yaşmaklı ocaklarının birlikte kullanıldığı örnekler vardır ki Bayezid'e ait diğer iki imarette de bu uygulama görülür. Ayrıca, elzem olmamakla birlikte fırınların ocaklarının üst bölümü genellikle hamurhane olarak inşa edilmiştir ve yine Bayezid'e ait diğer iki imaretin fırınında da hamurhane mekanı vardır. Ve yine Amasya İmareti'nde ki kilerle ahır arasında kalan bu mekanı fırın olarak kabul edersek, fırın ocakları ve hamurhane için en uygun cephe yine doğu cepheymiş gibi görünmektedir. Deprem nedeniyle çeşitli kereler hasar gördüğü bilinen imaretin fırını yıkılmış olmalıdır ve kuzeyinde bulunan ahırla da farklı malzemeden inşa edilen (Fot.2.74) bu mekan imarete aitmiş gibi görünmekte ve fırını tespit edilemese de imaretin fırın mekanı olması kuvvetle muhtemeldir. Gediz Urak ise bu mekanı tabhane olarak öngörmektedir[398]. 1939'a ait fotoğraflarda görüldüğü kadarıyla, düzgün olmayan kesme taş, düzgün kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmişken, günümüzde imaretin tüm cepheleri kesme taşla kaplanmıştır. İç mekanları ve revakları, beyaz renk boya ile badanalıdır. Tüm üst örtüsü kurşunla kaplıdır.

Fot.2.72. Amasya II. Bayezid İmareti, Fırın Olduğu Düşünülen Bölümün Batı Cephesi

[398] Gediz Urak, **Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994, s.365.

Fot.2.73. Amasya II. Bayezid İmareti, Fırın Olduğu Düşünülen Bölümün Doğu Cephesi

Fot.2.74. Amasya II. Bayezid İmareti, Doğu Cephesi; Ahır, Fırın ve Kiler

İmaretin fırını olduğu tahmin edilen bölümün hemen kuzeyinde bulunan dikdörtgen mekan, ahır olarak kabul edilmektedir[399]. Ahırın doğu cephesi taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiş, kuzey cephesi ise tamamıyle kesme taş malzeme ile inşa olunmuştur (Fot.2.75).

Bu bölümün zemini ise kuzey-güney yönünde eğimli rampa biçimindedir. Günümüze ulaşan imaretlerin hiç birinde rampa benzeri bir zeminle karşılaşılmamıştır. Çalışma kolaylığı sağlaması açısındanda mekanların zeminleri düzdür. İçinde rampa bulunan dikdörtgen planlı bu mekanı ahır olarak kabul etmek daha doğru görünmektedir (Fot.2.76).

Fot.2.75. Amasya II. Bayezid İmareti, Kuzey-Doğu Cephesi

[399]Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.30.

Fot.2.76. Amasya II. Bayezid İmareti, Ahırın İçi

II. Bayezid'in padişahlığının ilk yıllarında inşa edilmiş Amasya'daki külliyesi, kendi adına inşa ettirdiği üç külliyeden ilkidir. Külliyenin camisi plan açısından Ters T Planlı erken Osmanlı yapı geleneğini sürdürdüğü düşünülmektedir[400]. Ard arda iki kubbenin örttüğü camide, yan kanatlarda yine ard arda sıralanan üçer kubbe bulunur. Ters T planlı yapılarla birlikte inşa edilmiş ve günümüze ulaşabilmiş dört imaret örneğinde de yapılar, mekanların yan yana sıralanması ile dikdörtgen planlıdır. Amasya'da inşa edilen bu külliyenin camisinde gidilen yeni yorumlamanın yanı sıra, imarette de yeni bir düzenlemeye gidilerek, "L" planı uygulanmış ve imaret ahır ile fiziki olarak ilişkilendirilmiştir. Bayezid'in 1485 yılında annesi adına Tokat'ta inşa ettirdiği Hatuniye Külliyesinde Ters T Planlı cami ile dikdörtgen planlı imarete sahipken, kendi adına inşa ettirdiği Amasya imaretinde yenilik denemesi görülür.

İmaretin külliye içinde konumlandırılmasının; cami ve medrese ile birlikte, hem kuzey cephede hem de güney cephede aynı çizgisel hat üzerinde bulunduğu görülür. Yükseklik olarak ise; medrese hücreleri ile caminin yan kanatlarında bulunun küçük kubbeleri aşmaz ve neredeyse aynı boyutlardadır. Depremler nedeniyle çeşitli kereler onarım

[400] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.196.

geçirdiği bilinen imaret, fırın dışında orijinalitesini büyük oranda koruayarak günümüze ulaşabilmiştir. İmarette varlığı kesin olan, odunların konulduğu ve 4000 yük odun alan ev ve iki ambar[401] (biri buğday diğeri arpa için olan) günümüze ulaşamamıştır. Fırın ocakları günümüze ulaşmadığı için, fırın mekanının yeri konusu şüphelidir. Kilerin kuzeyinde ahır ile kiler arasında kalan kare mekan bir fırın ocağını içermemekle birlikte fırın için uygun bir mekan olarak öngörülmektedir.

Amasya Bayezid İmareti'nin en dikkat çeken kısımlarından biri kilerine açılan yoğun nişlerdir. Nişlere sadece kilerde yer verilmemiş mutfak ve mekele de niş açıldığı görülmektedir. Günümüze ulaşan Osmanlı imaretleri ve Bayezid'in inşa ettirdiği diğer imaretlerle karşılaşıldığında bu şekilde yoğun niş kullanımı ile karşılaşılmaz.

2.5. Edirne II. Bayezid İmareti

İmaret, II. Bayezid'in kendisinden darüşşifa talep eden Edirne halkının isteğini gerçekleştirmek üzere Tunca Nehri kıyısında 1484-1488 yılları arasında inşa ettirdiği külliye içersinde yer alır[402]. Bu külliye Bayezid'in tahta geçtikten sonra kendi adına inşa ettirdiği ikinci külliyedir. Bu yapının mimarının kimliği de Bayezid'in diğer külliyelerinin mimarı konusunda olduğu gibi tartışmalıdır ve Rıfkı Melül Meriç'in yayınladığı belgeden hareketle Mimar Yakub Şah olarak kabul edilebilir[403]. Külliyeye ait vakfiye; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 2113 numaralı defterin 106. Sayfa, 26. Sırasında kayıtlı olup 1486 tarihlidir. Vakfiyede, imareti oluşturan yapıların fiziki bir tanımı bulunmamakla birlikte imarette çalışacakların listesi ve ücretleri belirlenmiştir. Bayezid'in Amasya İmareti'nde olduğu gibi Edirne İmareti'nde de çalışması ön görülen kişi sayısı 28'dir. Yine çalışanların yıllık maaş toplamları Amasya imaretinde çalışacakların maaş toplamına oldukça yakın olup 32214 dirhemdir.

---

[401] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.147-148.
[402] Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S:22, Ankara 1991, s.151-152.
[403] Rıfkı Melül Meriç, "Beyazıd Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları", **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, S.II, İstanbul 1958, s.27.

Tablo.2.44. Edirne II. Bayezid İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[404]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	15	5310
1	Kilerci	4	1416
1	Vekilharç	5	1770
1	Ambar Sorumlusu	4	1416
4	Aşçı (Her biri)	3	4248
4	Ekmekçi (Her biri)	3	4248
2	Nakib (yemek ve ekmek için) (Her biri)	4	2832
2	Bevvab (Her biri)	2	1416
1	Ahır Kapıcısı	2	708
1	Et Hamalı	2	708
1	Buğday ayıklayan ve buğday döven	3	1062
2	Kaseci (Her biri)	2	1416
1	Tuvaleti temizleyen kişi	2	708
1	Bahçıvan	4	1416
2	Bahçıvan Çırağı (Her biri)	2	1416
1	Teberdar (Odun kıran kişi)	2	708
2	Pirinç ayıklayan (Her biri)	2	1416
Toplam:28			32214

İmarette pişirilen yemekler ve ekmek için sarf olunacak malzemelerin miktarları ve bu malzemelerden bazıları için sarf olunacak parada vakfiyede belirtilmiştir[405]. İmaretin

[404] Bu tablo; V.G.M.A., Defter No: 2113, Sayfa No:106, Sıra No: 26'da vakıtlı vakfiyede bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

[405] "Müşarun ileyh vâkıf şart etmiştir ki imareti şerifelerinde yağlı ve taze koyun etinden her gün yüz elli okiye pişirilecektir yine şart etmiştir ki zikri geçen evsaftaki etten her gün on okiyeye et imarete gelen misafirler için pişirilecektir imaretin ekmeği için her gün temiz undan bir müd un tayin etmiştir. Cuma ve bayram geceleri pişirilmesi adet olan zerde için senede yetmiş beş kantar ve otuz iki vakiye temiz bal tayin etmiştir. İmarete gelen misafirler içinde senede yirmi kantar temiz bal tayin etmiştir. Cuma ve bayram geceleri pişirilen dane pirinç yağı için senede yetmiş beş kantar ve otuz iki vakiye sade yağ tayin etmiştir. İmarete gelen misafirler için pişirilen ve misafir pirinci denen yemek yağı için senede altı kantar ve otuz yedi vakiye yağ tayin etmiştir. Buradaki vakiye ve kantardan murad Edirnede mutad ve müstamel

demirbaşları arasında bulunan eşyalar ise "dokuz adet büyük ve küçük boyutta kazan, sekiz haranı (büyük tencere), kırküç adet büyük ve küçük sini, kırk adet tepsi, oniki adet çarhi sahın, altı adet tepsi, on adet büyük ve küçük çarhi tas, iki adet tencere ve dört adet badya (su kabı)"[406]dır. 1601 yılında imarette çalışan personel toplamı 39'a yükselmiştir[407]. İmaret mutfağı için yapılan harcamaların aynı tarihlerde 1.020.000 akçe olduğu görülür[408] ki çalışanların ücretleri bu rakam içinde yer almaz[409]. 1651 yılı civarında Edirne'ye gelen Evliya Çelebi, bu kentte bulunan imaretlerden Bayezid imaretinin, sabah ve akşam, ay ve yıl boyunca fakirler için en bol yemeği verdiğini söyler[410]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1806 tarihli bir yazışmadan, imarette kullanılan unun öğütüldüğü vakfa ait sekiz değirmenden altısının tamire muhtaç olduğu ve belde mimarının marifetiyle yapılacak tamirat için keşif yapıldığı anlaşılmaktadır[411]. 1894 yılında külliyeye ve hatta külliye çevresindeki 500 haneye su sağlayan suyolunun bozulması nedeniyle yapılan tamirata ilişkin belge bulunur[412].

---

olan tartılardır. Vâkıf müşarun ileyh çorba için her gün dört keyl temiz ve ayıklanmış pirinç tayin etmişlerdir. Cuma ve mubarek Ramazan geceleri pişirilecek dane pirinç için vasfı geçen pirinçten her gece için on beş keyl pirinç tayin etmiştir. Her iki bayramda pişirilecek pirinç için aynı vasıftaki bir adet birer müdd tayin etmiştir. Reğaib berat geceleri ve aşüre günleri pişirilecek pirinç için her sene dört müdd pirinç tayin etmiştir. Her sene imarete gelen misafirler için pişirilmek üzere aynı vasıftaki pirinçten beş müd tayin etmiştir. İmarette pişirilecek buğday için her gün üç kile temiz buğday tayin etmiştir. Her sene Ramazanda yapılacak baklava ve ona lazım zağfıran ve sair malzeme için her sene üç bin dirhem tayin etmiştir. Tuz için senede yirmi müd tayin etmiştir. Senede üç müd nohut tayin etmiştir. Soğan behası olmak üzere senede beş yüz dirhem tayin etmiştir. İki bayram ve aşüre harcı için senede bin dirhem şart etmiştir. Misafirlerin ziyafeti ve ağırlanması için senede dört bin dirhem tayin etmiştir ki bu para paça denilen yemek ve arzu olunan yemişlerin masrafına sarf olunur. Turşu ve reçel masrafları için senede beş bin dirhem konmuştur. Mutfak, fırın ve misafir odalarına lazım olan odun masrafı olarak on beş dirhem tayin etmiştir. Mum ve kandil yağları masrafı olarak senede ikibin dirhem tayin etmiştir. Buhur ve buhurcu için günde iki dirhem tayin etmiştir. İmaretin çanak ve kâseleri kandilleri, süpürge ve hasır parası olarak her sene için bin dirhem tayin etmiştir. Bakır kapların kalaylanması masrafı olarak senede iki bin ikiyüz dirhem koymuştur. Kâseciler için futa masrafı ve lazım olan kirbas parası için senede yüz dirhem tayin etmiştir. İmarete gelen misafirlerin hayvanları ve binekleri için senede yüz müd arpa tayin etmiştir. Yine vâkıf-ı müşarun ileyh şart etmiştir", V.G.M.A., Defter No: 2113, Sayfa No:106, Sıra No: 26.

[406] Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S:22, Ankara 1991, s.167.

[407] Kayhan Orbay, "Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640)" **Gamer**, S:1, Ankara 2012, s.120.

[408] Kayhan Orbay, "Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640)" **Gamer**, S:1, Ankara 2012, s.121.

[409] 1597-1640 yılları arasında imaretin ve vakfın giderlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler için bakılabilir: Kayhan Orbay, "Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640)" **Gamer**, S:1, Ankara 2012, s.113-141.

[410] Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 3. Kitap, İstanbul 2011, s.262.

[411] B.O.A., **Hatt-ı Hümayun Tasnifi**, Dosya No:1495, Gömlek No:1 "Harmeyn-i muhteremeyne tabi evkafdan Edirne'de vaki merhum ve mağfurun leh Sultan Bayezid Han Vel tabe serah evkaı imaret-i emiresinde ruzmerre tabh olunan fodulanın dakiki imal için vakf-ı mezkurun sekiz aded değirmanlarının altı adedi mürur-ı ezmanıyla...harab ve eşedd-i ihtiyac ile tamir ve termime muhtac olub ve hali üzere terk olundığı suretde külliyen harab ve mail-i turab olacağı zahir ve vakf-ı şerif iradının kesr ve noksanıyla badi olacağı bahir olmakdan naşi marifet-i şer ve mimar-ı belde ve eşraf-ı hademe vesair ehl-i vukuf marifetleriyle altı aded değirman tamir ve terkim ve hitamına reside birle sekiz yüz altmış tokuz guruş altı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, 1897-98 yıllarında yanmış olan fırının yeniden inşasına ilişkin yazışmalar bulunmaktadır. Fırının yeniden inşası için yapılan keşif bedelinin 14.000 kuruş olduğu da yine bu yazışmalardan öğrenilmektedir[413].

Bayezid tarafından Amasya'da inşa ettirilen külliyede olduğu gibi, Edirne'deki külliyede de imaret caminin doğu tarafında yer alır (Çizim 2.16). Külliyeyi oluşturan diğer yapılar ise cami, tabhane, darüşşifa, medrese, hamam ve köprüdür. Vakfiyede

---

para iki akçe ile...geldiği takdim olunan bir kıta defter-i keşfden malum-ı hümayun buyuruldukda meblağ-i mezkur sekiz yüz altmış tokuz guruş altı para iki akçe hesabıyla Haremeyn-i Şerefeyn'e teslim olunan muaccelat evkaf-ı mezkureden itası hususı muvafık-ı rıza-yı mülukaneleri ise ol-babda ve her mealda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emr efendimiz hazretlerinindir".

[412] B.O.A., **İradeler Evkaf**, Dosya No: 7, Gömlek No:11 "Pişgah-ı Sami-i Hazret-i Sadaret-penahi, Cennet-mekan Sultan Bayezid Han Veli Hazretleri'nin Edirne'de bine ve ihya-kerdeleri olan cami-i şerif ile medrese ve imaret-i amireleri ve bimarhanesi su yollarının bozılarak su cereyan itmemekde oldığından ve ol-civarda beş yüz hanede iki bin nüfus ahalinin Tunca Nehri'ne müracaata bir çok müşekkelatı eyledikleri gibi bazı emakin-i emriyye ve mahallat-ı mecraları müzahrafatı mezkur şehr suyunı telvis iderek buradan su ahz ve istimali ilel-i sariye hudusını müeddi olacağından bahsle ol-babdaki harita ve keşf defteri ve istidaname-i umuminin leffiye lüzum gürünen kırk bir bin dört yüz yetmiş bir guruşun sarfı hususunda arz-ı atiye-i ulya-yı merahim ihtiva-yı cenab-ı padişahi buyurulması 13 Temmuz sene 308 tarihli ve yirmi beş numrolı mazbata ile inha ve istirham olundığı kayden anlaşulub Cenab-ı hakk tekrarından muhafaza buyursun geçende Edirne Şehrinde kolera hastalığı zuhur eylediği sırada ber-minval-i maruz nehr suyunın melus olmasından naşi ahalinin oradan su şirb ve istimal itmelerinin katiyyen ve şediden meni ba-irade-i seniyye-i hazret-i padişahi Ordu-yı Hümayun sıhhiyesinde memur tabib canibinden ve gerek Edirne heyet-i sıhhiyesi tarafından ifade ve ihtar olunmasına mebni ol-vechle ve mümkün oldığı derecede icabı icra olunmuş ve el-yevm olunmakda bulunmuş ise de ihtarat-ı vakıanın tamamı icrası ihtiyacat-ı ahali için icab iden suyun bulunmasına mütevakkıf olarak halbuki ber-minval-i maruz ol-civarda su oldığı cihetle ahali-i merkume icra-yı icabını istida itmekde ve etibba ise memnuiyyetin herhalde idame ve muhafazasına lüzum göstermekde olduklarına ve salifü'l-arz mazbatada bulundığı beyan olunan menbadan olarak yani ol-civarda bulunan Buğdaycı Çeşmesi'nden su celb ve isale olunmak üzere tasarruf-ı riayetle bu kerrede icra itdrilen keşfinde otuz altı bin yedi yüz otuz yedi guruş halis akçeye lüzum görünmesine nazaran mevsim-i inşaat mürur itmeksizin heman icabatına ibtidar olunmak üzere iktiza-yı halin bir an evvel icra ve inbası hususuna müsade-i samiye-i sadaret-penahileri ibtidal buyurumak babında emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 8 Zi'l-kade sene 312".

[413]B.O.A., **İradeler Evkaf**, Dosya No:17, Gömlek No:3, " Evkaf-ı hümayun nezaretinin şura-yı devlete havale buyurulan 17 zi'l-kade sene 314 tarih ve yüz dirt numrolu tahriri maliye dairesinde kıraat olundu. Mealde cennet mekan Sultan Beyazıd Han Veli hazretleri hayratından Edirne'de muhterik olan imaret fırınının mahalince icra kılınan keşfi mucebince müceddeden inşası mecidi on dokuz kuruştan on dört bin kuruşla vucuda geleceği anlaşıldığı ve inşaat-ı mezkure mevki-i münakasaya konulmuş ise de maktuan der-uhde etmeye talib zuhur etmediği beyanıyla mezkur fırının emaneten inşasına mezuniyet itası Edirne Vilayet-i meclis-i idaresinden ba-mazbata işar olunması üzerine tedkikat-ı lazıme lede'l-icra müşarün ileyh hazretleri vakfı varidatı kifayet etmemekte olduğu anlaşılmış ise de vakf-ı müşarünileyh evkaf-ı mazbuteden olmakla beraber sarfına mezuniyet istenilen akçede istiksar olunur derecede olmadığından kaide-i tasarrufata keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmek üzere inşaat-ı mezkurenin mahalince teşkil olunacak komisyon-ı mahsus marifetiyle emaneten icrası için meblağ-ı mezkurun üç yüz on üç senesi bütçesine mahsuben sarfı istizan olunmuş ve nezaretin daireye muhavvel diğer tezkiresinde Bab-ı Aliye derdest-i takdim olduğu beyan olunan sal-i hal muvazenesine idhal edilecek karşılıktan sarf olunmak üzere tervic-i işar münasib görünmüş olduğundan ber-muceb-i istizan icra-yı icabının nezaret-i müşarün ileyhaya havalesi tezekkür ve melfufu bulunan keşif defteri leffen takdim kılındı ol-babda emr ü ferman hazret-i minleü'l-emrindir."

külliye yapıları; *"dâru'l-Fetih olan Edirne'de bina etmiş olduğu cami, medrese, Dârul-Şifa, köprü ve bilumum müştemilatı ile imarettir"*[414] biçiminde sıralanır.

Caminin doğu cephesi boyunca kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan imaret, iki büyük kütleden oluşmaktadır (Çizim 2.17-2.18) (Fot.2.77). Kesme taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilen imaretin, üst örtüsünde bulunan kubbeler kurşun kaplıdır. Kendine has bir iç avluya sahip olmasının yanı sıra yapı, külliyeyi kuşatan avlu duvarı içersinde yer almaktadır. Fırın ile mutfak arasında oluşan boşluk ise kapalı bir iç avlu şeklinde düzenlenmeyip açıklık şeklinde bırakılmıştır. Hem iç avluya hem de fırın ile mutfak arasında oluşan bu boşluğa doğudaki külliye duvarına açılan kapılardan ulaşım olması, fırın ile mutfak arasındaki bu açık alanın batı cephesinde bir duvarla kapatılıp kapatılmadığı sorusunu akla getirir. İmaretin kuzey cephesinde bulunan fırın ve ahırın, batı cephesinde bulunan duvarla külliyeden ayrıldığı da göz önünde bulundurulacak olursa, fırın ile mutfak arasında kalan bu servis alanının batısında bulunan bir duvarla, orijinalinde iç bahçe olarak düzenlenmiş olabileceği akla yakın gelmektedir. İki büyük kütleden oluştuğunu ifade ettiğimiz imaretin kuzey cephesinde fırın ve ahır olarak kullanılan mekanlar bulunur. Fırın ve ahırın önünde kuzey cephede bir iç avlu bulunmaktadır. Güneyde bulunan ikinci kütle ise, mutfak, mekel ve kiler/yönetici odalarına ayrılmıştır. Yapıda bir de helvahane olduğu belirtilmekle birlikte, bu mekanın yapının neresinde olduğu belirtilmemiştir[415].

[414] V.G.M.A., Defter No: 2113, Sayfa No:106, Sıra No: 26.
[415] Ratip Kazancıgil, **Edirne İmaretleri**, İstanbul 1999, s.95.

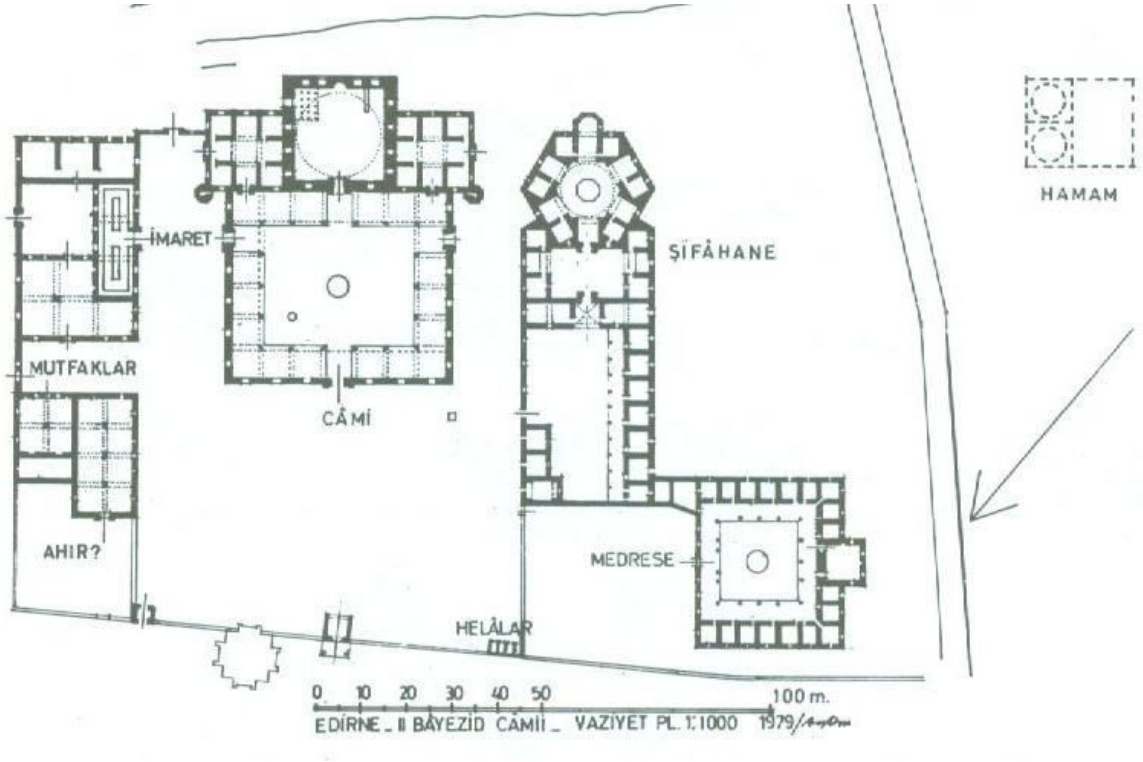

Çizim 2.16. Edirne II. Bayezid Külliyesi, Vaziyet Planı (A.Yüksel'den)[416]

Çizim 2.17. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekan Dağılımı

[416] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.109.

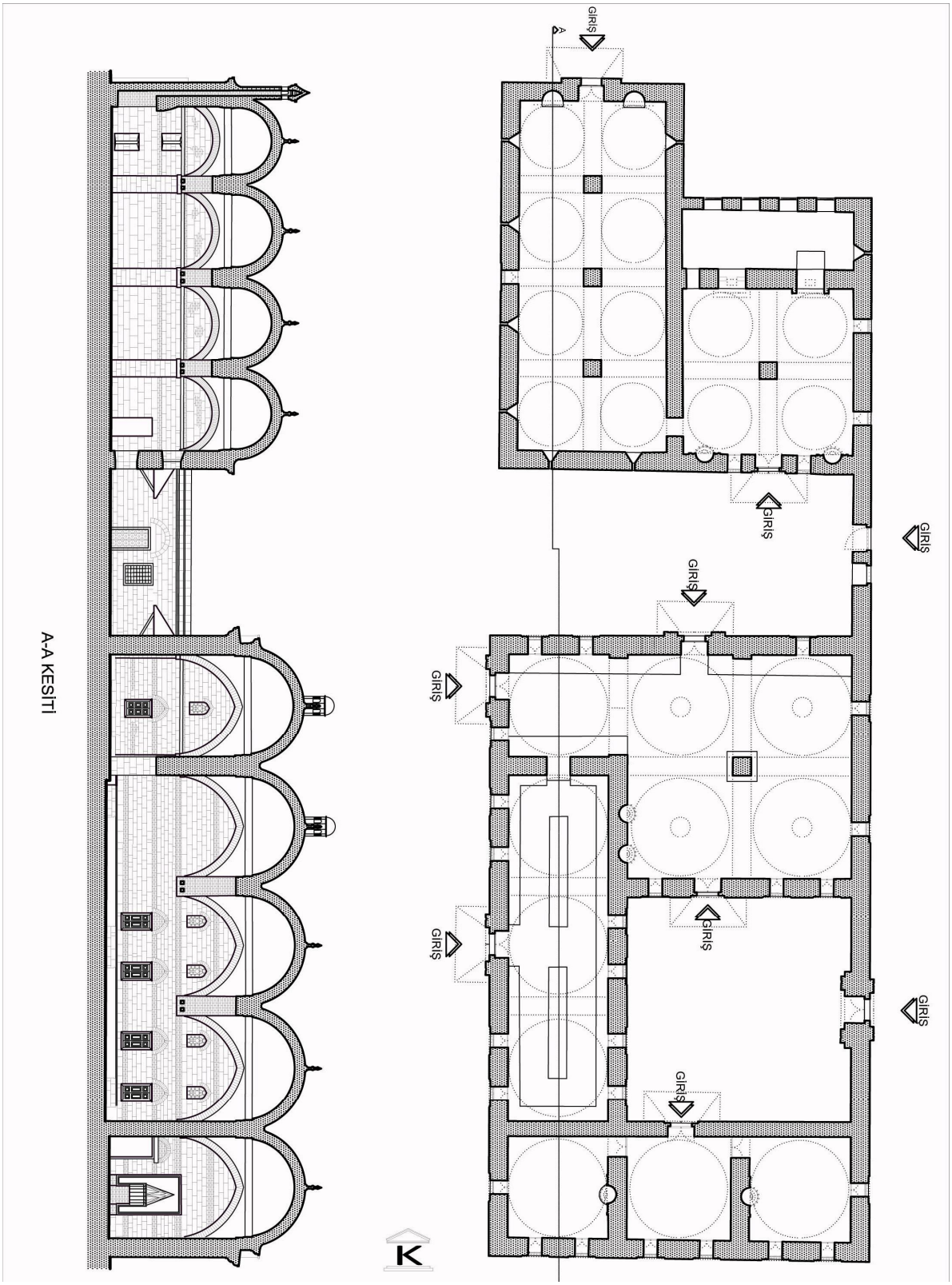

Çizim 2.18. Edirne II. Bayezid İmareti Plan ve Kesit, Ö: 1/200

(Plan: Aydın Yüksel'den Güncellenerek)

İmaretin kuzey cephesinde bulunan fırın ve ahır kuzey-güney doğrultuda yan yana yerleştirilmiştir (Fot.2.78). Doğuda bulunan fırın, ahırın 3/1'i kadar uzunluktadır. Güney cepheleri aynı çizgide sonlandırılmışken, kuzey cephede fırının daha kısa tutulduğu görülür. Fırın, dört adet kubbe ile örtülü kare bir mekan ile ona kuzeyden eklenmiş ve doğu-batı doğrultuda uzanan hamurhaneden oluşmaktadır. İki girişi bulunan fırının ana girişi güney cephe ortasında bulunur (Fot.2.79). Düz lento ve sövelerle oluşturulmuş kesme taştan dikdörtgen formlu kapının iki yanında yine düz lento ve söveli birer pencere bulunur. Giriş kapısının üzerinde yuvarlak bir kemer varken pencereler sivri kemerlere sahiptir. Kapının önünde ahşap sundurma bulunmaktadır. Kapının hemen üstünde, üst örtüde fırının güney cephesinde kapının iki yanında bulunan ocakların bacaları dikkat çeker. Kare formlu tuğla bacalar, duman çıkışı için açıklıklara sahip olup, üzerleri konik külahla örtülüdür.

Güney cephesindeki kapıdan fırına girildiğinde, kapının iki yanındaki yaşmaklı ocakların yenilenmiş olduğu görülür. Ocak yaşmakları için alçı malzeme tercih edilmiştir (Fot.2.80).

Fot. 2.77. Edirne II. Bayezid İmareti Mutfak-Mekel-Kiler ve Ahır-Fırın Blokları

Fot.2.78. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahır ve Fırın

Fot.2.79. Edirne II. Bayezid İmareti Fırının Girişi

Fot.2.80. Edirne II. Bayezid İmareti Fırının Güney-Batı Cephesi

Kare planlı fırının, mekanın ortasında bulunan kesme taştan büyük bir ayak üzerine atılan yuvarlak kemerle taşınan dört adet kasnaksız kubbe ile örtüldüğü görülür. Kubbelerin içi beyaz renk boyalıdır. Kemerler için tuğla malzemenin kullanıldığı görülürken, duvarlar düzgün kesme taşla inşa edilmiş ve aralarda yer yer tuğlalarda kullanılmıştır.

Fırının güney cephesinde bulunan kare pencerelerin üstlerinde (simetrik olarak yerleştirilmemiş) birer adet mazgal pencere daha bulunmaktadır. Fırın bölümünü aydınlatan diğer pencereler ise doğu cephede yer alır. Güney cephedeki pencerelerin tekrarı niteliğindeki alt pencerelerin üzerine simetrik olarak yerleştirilmiş birer mazgal pencere açıldığı görülür (Fot.2.81). Fırının batı cephesinde pencere açıklığı bulunmaz. Batı cephenin güney ucunda bulunan düz lentolu kesme taş kapı ile fırın ve ahır birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Ancak kapının orijinalitesi şüphelidir. A. Yüksel'in planında bu kapı açıklığı bulunmamaktadır. Fırının kuzey cephesine ekmeklerin pişirildiği ocaklar yerleştirilmiştir (Fot.2.82). Orijinalitesini yitiren ocakların iki adet olduğu görülür.

Restorasyon öncesi fotoğraflara göre aslında fırın ocakları daire biçimlidir (Fot.2.83). Farklı yükseklik ve genişliğe sahip ocak ağızları tuğla kemerlidir. Kemerlerin hemen üzerinde ise bacalar bulunur. Kare formlu bacalar yine tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Fırınlardan doğuda bulunan ocağın içine, iki adet orijinal olmayan merdiven basamağı yerleştirilmiştir. Bu merdivenlerle hamurhaneye ulaşılmaktadır. Orijinalde hamurhanenin girişinin neresi olduğu ise kesin olarak tespit edilememektedir. Aydın Yüksel bu bölüme girişi sağlayacak kapı izinin bulunmamasını ilginç olarak değerlendirmiştir[417]. Ocakların bulunduğu kuzey cephenin batı ucunda açıklık, orijinalde bir kapı açıklığı olabilir. Bayezid'in İstanbul'da bulunan imaret fırınında hamurhane girişi ocak açıklıklarının arasındadır. Bu uygulama Mimar Sinan tarafından da çeşitli kereler tekrarlanmıştır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen forma sahip hamurhanenin orijinal olmayan örtüsü, ahşap çatıdır. Batı cephesine ise mazgal pencere açılmıştır. Hamurhanenin kuzey cephesinde yine orijinal olmayan dört adet pencere vardır (Fot.2.84).

Fot.2.81. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Doğu Cephesi

[417] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.127.

Fot.2.82. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Kuzey Cephesinde Bulunan Ocaklar

Fot.2.83. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Hamurhanesi Restorasyon Öncesi (II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Arşivi'nden)

Fot.2.84. Edirne II. Bayezid İmareti, Fırının Hamurhanesi

Fırının batı cephesi boyunca uzanan ahırın ana girişi kuzey cephe ortasına açılan kapıdan sağlanmaktadır (Fot.2.85). Düz lento ve söveli kapı yuvarlak kemerle sonlandırılmıştır. Kesme taş kapının beden duvarlarından dışarı doğru çıkıntı yaptığı görülür. Kapının üzerinde ahşap sundurma bulunur. Kuzey cephede pencere açıklığı bulunmazken, iç mekanda kapının iki yanına birer ocak yerleştirildiği görülür. Tuğla malzemeden inşa edilmiş ocaklar yine aynı malzemeden yuvarlak biçimli yaşmağa sahiptir (Fot.2.86). Ocakların bacaları da tuğla malzemeden inşa edilmiş olup kare formludur ve küçük konik külahla sonlandırılmıştır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan bu bölüm, kesme taştan inşa edilmiş üç adet serbest ayak üzerine atılan tuğladan yuvarlak kemerlerin taşıdığı ikişer sıra halinde toplam sekiz adet kasnaksız kubbe ile örtülüdür (Fot.2.87). Bu bölümün aydınlatması da oldukça ilginçtir. Doğu cephesinin kuzey ucuna yakın olarak açılmış bir adet mazgal pencere bulunmaktadır. Batı cephesinin ortasında düz lento ve söveli dikdörtgen bir pencere bulunur. Pencere yuvarlak kemerle sonlandırılmış olup, demirden lokma parmaklıklıdır. Bu pencerenin iki yanında altlı üstlü olarak yerleştirilmiş toplam sekiz adet mazgal pencere açılmıştır. Güney cephede ise altlı üstlü olarak yerleştirilmiş dört adet mazgal

pencere bulunmaktadır. Büyük pencere açıklıkları yerine mazgal formlu pencerelere yer verilmesi bu mekanın işlevi ile ilişkili olup, mekanın dışa kapalı olduğunu düşündürür.
Bu bölümün kiler olduğunu düşünen araştırmacıların yanı sıra[418], ahır olduğunu iddia eden araştırmacılar da vardır[419].
Bu bölümün orijinalde imaretin hangi mekanı olduğu konusu ise tartışmalı olmakla birlikte, baninin hem Amasya'da hem de İstanbul'da inşa ettirdiği imaretler ahırla bitişiktir. Edirne imaretinde de bu birlikteliğin tekrarlanmamış olması için hiçbir neden yoktur. Ayrıca İstanbul imaretinde yapının kuzey cephesi boyunca yerleştirilmiş ahır bölümü, Edirne imaretinde fırının yanında uzanan bu mekana fazlasıyla benzemektedir. Edirne'de sekiz kubbe ile örtülü bu bölümün, İstanbul'da altı kubbe ile örtülü olarak tekrarlandığı görülür.

Fot.2.85. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahırın Girişi ve Fırının Hamurhanesi

[418] Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S:22, Ankara 1991, s.167. Godfrey Goodwin, **Osmanlı Mimarlığı Tarihi,** İstanbul 2012, s.183.
[419] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.127.

Fot.2.86. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahırın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak

Fot.2.87. Edirne II. Bayezid İmareti, Ahırın Güney Cephesi

İmaretin güneyinde bulunun ve imareti oluşturan ikinci kütle, mutfak, mekel ve yönetici odası/kiler'den oluşur (Fot.2.88-2.89). Fırın ve ahırın güneyinde aralarında boş bir alan (orijinalde iç avlu olabilir) bırakılarak inşa edilmiş kütlenin kuzey-doğusunda "L" planlı mutfak bulunur. Mutfak ortasında bulunan kesme taştan büyük kare ayak üzerine ve duvarlara atılan kemerlerin taşıdığı kasnaksız ve üzerlerinde aydınlık fenerleri bulunan dört adet kubbe ile örtülü bölümle birlikte bu bölümün batısında kalan ve tek kubbe ile örtülü kare bölümle birlikte beş birimlidir. Bu tek kubbede aydınlık feneri bulunmaz.
Mutfağa girişi sağlayan üç adet kapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki mutfağın kuzey cephesinde yer alır. Üstünde ahşap sundurma bulunan, mermer söve ve kemerli kapı, sivri kemerle kuşatılmıştır. Kapının doğusunda mutfak ve mekelin genelinde görülen düzende pencereler bulunmaktadır. Alt kat pencereleri mermerden düz lento ve söveli olup sivri kemerlerle sonlandırılmıştır. Bu pencerelerin silmelerle çerçeve içine alındığı görülür. Üst kat pencereleri ise sivri kemerli olup alçı revzenlidir. Mutfak kapısının batısında beden duvarının üst bölümünde yine alçı revzenli pencere mekan aydınlatılmasına katkı sağlar.

Fot.2.88. Edirne II. Bayezid Külliyesi, Cami, Tabhane ve Yönetici Odası/Kiler ve Mutfağın Doğu Cepheleri

Fot.2.89. Edirne II. Bayezid İmareti-Mutfak, Mekel ve Kilerin Kuzey-Batı Cephesi

Mutfağın kuzeyinde bulunan kapının paralelinde güney cephede bir kapı daha bulunmaktadır. Bu kapı iç avluya açılmaktadır ve kuzey cephe kapısıyla aynı formdadır. Kapının üzerinde üst pencere ve kapının batısında altlı üstlü bir pencere bulunurken doğusunda yine altlı üstlü iki pencereye yer verilmiştir (Fot.2.90). Mutfağa girişi sağlayan üçüncü kapı, mutfağın batı cephesinde bulunur. Bu kapının formu mutfağın diğer iki kapısından farklı ve mekel kapısının tekrarı şeklindedir. Taç kapı formundaki her iki kapıda mermer söveli ve yine renkli mermerden kapı kemerine sahiptir. Sivri kemerle devam eden kapıda, kemer köşeliklerinin boyalı olduğu görülür. İmarette bulunan diğer kapılarda olduğu gibi bu kapılarda ahşap sundurmaya sahiptir. Mutfağın batısında bulunan bu bölümün hem yükseklik, hem mutfağın diğer bölümlerinde bulunan aydınlık fenerlerine sahip olmaması hem de aynı cephede bulunduğu mekelin kapısına benzeyen bir kapıya sahip olması, bu bölümün orijinalde mekelin devamı olup olmadığı sorusunu akla getirir. Mekelin iki kapısının olması, yemek almaya gelen kişilerin tahliyesini kolaylaştırmak açısından da değerlendirilmiş olabilir. Bu bölümün doğu cephesinde bulunan duvarın kaldırılıp, güney cephesine duvar örülerek mekelden ayrılıp mutfağa dahil edildiği önermesinde bulunulabilir. Ya da orijinalinde de mutfak bu şekle sahip olarak kabul edilecektir.

Fot.2.90. Edirne II. Bayezid İmareti, Mutfağın İç Avluya Bakan Güney Cephesi

Mutfak bölümünde iki adet ocak bulunmaktadır. Ocaklar yan yana ve duvara açılmış yaşmaklı ocak formundadır. Yenilenmiş ocakların yaşmakları alçı malzemedendir. Bu iki ocağın imarette pişirilen tüm yemeğin pişirilebileceği kapasitede olmadığı açıktır. Yan yana yerleştirilen yaşmaksız ocaklar muhtemelen aydınlık fenerlerinin altında, kuzey ve güney cephelerinde kapı bulunduğu için, batı cephesindeki yaşmaklı ocakların karşısında doğu cephe boyunca uzanmaktaydı. Mutfağın doğu, güney ve batı cephe zemininde herhangi bir yükselti bulunmazken, kuzey cephesi ile mutfağın mekele yakın olan bölümünün tüm cephelerinin yerden çok yüksek olmayan sekilere sahip olduğu görülür (Fot.2.91). Tuğladan sivri kemerlerin taşıdığı kubbelerin içi şimdilerde beyaz renge boyanmışken, mutfağın içinde beden duvarlarının taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edildiği görülür. Kemerlerle duvar aralarına ahşap hatılların atıldığı görülür. Bu bölümde bulunan düz pencerelerin, tuğla kemerlerle sonlandırıldığı ve kemer içlerinin de tuğla malzeme ile örüldüğü görülür. Kubbelerde bulunan aydınlık fenerleri kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Fot.2.91. Edirne II. Bayezid İmareti, Mutfak

Mutfakla kiler/yönetici odaları arasında, batı cephe boyunca mekel (yemek salonu) uzanmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan mekel, duvara atılan doğu-batı doğrultudaki tuğladan sivri kemerlerin taşıdığı üç kubbe ile örtülmüştür (Fot.2.92). Bu bölümün aydınlatması doğu ve batı cephelere açılan dörder pencere ile sağlanmıştır. Pencerelerin tümü iki sıradır. Üst kat pencereleri sivri kemerli ve alçı revzenli, alt kat pencereleri ise mutfak pencereleri ile aynı formdadır. Doğu cephede bulunan üst pencerelerin içinde vitraylar bulunmaktadır. Mutfakla aynı malzeme ile inşa edilmiş mekelin iç cephe duvarları taş-tuğla almaşıklığı ile oluşturulmuştur. Mekeli ilginç kılan özellik, mekelin ortasında bulunan taş malzemeden oluşturulmuş ve yüksekliği yaklaşık 45cm. olan yemek masasıdır. Masa, batı cephe ortasında bulunan kapının hizasında kesintiye uğrayarak iki parçadan oluşmuştur (Fot.2.93). Mekelin dört cephesi boyunca yine taş malzemeden oluşturulan oturma sekileri görülür ve yüksekliği masadan biraz daha fazladır. Edirne'de bulunan bu mekel, günümüze ulaşan imaretler içinde taş masaya ve oturma sekilerine sahip iki örnekten biri (diğeri Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti) ve daha eski tarihli olanıdır.

Fot.2.92. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekel

Fot.2.93. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekelin Güney-Doğu Cephesi

İmaretin güney cephesinde bulunan son bölümün kiler/yönetici odası olduğu tahmin edilmektedir. Bu mekan güney cephe boyunca doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturmaktadır (Fot.2.94). Yan yana yerleştirilmiş eş büyüklükteki üç mekandan oluşmaktadır. Bu bölümün girişi ortada bulunan odanın kuzey cephesine açılan kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapı iç avluya açılmıştır (Fot.2.95). Mermerden düz söveli ve yuvarlak kemerli kapıda yine orijinal olmayan ahşap sundurma bulunur. Bu cephede kapı dışında herhangi bir pencere açıklığına da yer verilmediği görülür.

Ortada bulunan odanın iki yanında bulunan bölümlerin dışardan doğrudan girişleri bulunmaz. Ortada bulunan odanın doğu ve batısına birbirine paralel olarak açılmış iki kapı sayesinde bu odalara ulaşılır. İki odada birbirinin simetriğidir. Doğuda bulunan odanın batı cephesine, batıda bulunan odanın doğu cephelerinin ortalarına birer yaşmaklı ocak yerleştirilmiştir (Fot.2.96). Bu ocaklar ısıtma amaçlı olmalıdır. Alçı malzemeden yapılmış ocaklar yenilenmiştir. Ocakların karışısında ise birer pencere bulunur. Kiler veya yönetici odası olan bu üç mekanın güney cephelerinde ikişer adet pencere bulunur. Pencereler iki katlı düzene sahiptir. Üst sıra pencerelerde alçıdan içliklere yer verilmiştir (Fot.2.97).

Fot.2.94. Edirne II. Bayezid İmareti, Güney-Batı Cephesi

Fot.2.95. Edirne II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasının Kuzey Cephesi ve İç Avlu

Fot.2.96. Edirne II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasından, Doğuda Odadaki Ocak

Fot.2.97. Edirne II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odası, Doğudaki Odanın Güney-Doğu Köşesi

Bu bölümün asıl işlevine ilişkin soru işaretleri bulunmaktadır. Yakın zamana kadar içinde bulunan mumlar nedeniyle mumhane olarak kullanıldığını düşünen araştırmacılar vardır[420]. İmaretle organik bağı bulunan bu bölüm zamanla imaretten farklı bir foksiyonu, mum üretim işlevini kazanmış olasa bile, orijinalde bu bölüm imaretin farklı fonksiyonlu bir yapısı olmalıdır. Bu bölümü kiler/yönetici odası olarak düşünebiliriz. Bu bölümün iç avluya açılıp doğrudan mutfakla ilişkilendirilmesi de bu kanaati destekler bir uygulamadır.

Edirne Bayezid Külliyesi, Amasya ile başlayan merkezinde cami ve yan kanatlarda eğitim ve sosyal işlevli yapıların yerleştirildiği düzenlemenin tekrarı niteliğindedir. Merkezde yer alan caminin doğusunda bulunan imaret, yaklaşık olarak caminin tabhaneleri ile darüşşifanın kuzey duvarı hizasındadır. Yükseklik olarak imaretin, tabhane kubbelerinden daha yüksek tutulduğu ve caminin avlu revak kubbe yüksekliği hizasında olduğu görülür.

[420] Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S:22, Ankara 1991, s.167, 67 numaralı dipnot. Fatih Müderrisoğlu'da mekanın mumhane için uygun olmadığı tartışmasına girmeden en azından yüzyılın başında mumların saklandığı mekan olduğunu kabul eder. Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S:22, Ankara 1991, s.167.

Bayezid'in Edirne vakfiyesinde belirtilen imarette çalışacaklar arasında bahçıvan ve bahçıvan çırağının bulunması ise oldukça ilginçtir. Günümüze ulaşan imaretlerin vakfiyelerine bakıldığında Bayezid'in diğer imaretleri de dahil olmak üzere bahçıvan kadrosu bulunmaz. Mevsimine göre imaretlere sebze alımına ilişkin birçok bilgi bulunmasına karşılık, Edirne imaretinde vakfın sebzeleri kendi ürettiği anlaşılmaktadır. Kurulduğunda civarında yerleşim olmadığı bilinen külliyenin etrafı tarım için değerlendirilmiş olmalıdır. İmarete alınan un, buğday ve odunun depolanması için ambarların kullanılmış olması gerekir. Bayezid'in inşa ettirdiği üç imarette de bu bölümler günümüze ulaşamamıştır.

2.6. İstanbul II. Bayezid İmareti

İstanbul'da Bizans zamanında Tauri[421] meydanı olarak bilinen ve Eski Saray'ın yakınında bulunan meydanda inşa edilmiştir. Bugün bu meydan, külliyeden dolayı Bayezid Meydanı adını almıştır. 1481 yılında tahta çıkan Bayezid'in başkent İstanbul'a külliye inşa ettirmek için 20 yıla yakın süre beklediği anlaşılıyor. Kardeşi Cem Sultan ile girdiği taht kavgası nedeniyle, Cem Sultan'ın döneceği endişesini taşıyan Bayezid'in Cem Sultan'ın öldüğü 1495[422] yılından önce başkent İstanbul'a (bu durumun bilinçli bir seçim olup olmadığı bilinmemekle birlikte) külliye inşa ettirmediği görülüyor. 1500-1505 yılları arasında inşa edilmiş, cami, tabhane, medrese, hamam, sıbyan mektebi, türbeler ve imaretten oluşan[423] külliyenin mimarı yine Bayezid'in diğer külliyelerinde olduğu gibi tartışmalı olmakla birlikte, Mimar Yakub Şah olarak kabul edilmektedir[424]. Külliyeye ait vakfiye, 1505 tarihli olup Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu vakfiyeye göre imarette çalışması öngörülen kişi sayısı 41 olup, yıllık maaş toplamı 51684 akçedir ve çalışanların görev tanımları da yine vakfiyede belirtilmiştir[425].

---

[421] Semavi Eyice, "Bayezid Külliyesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul 1994, s.87.
[422] Sydney Nettleton Fisher, **Sultan Bayezid Han**, İstanbul 2013, s.40.
[423] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.191.
[424] Rıfkı Melül Meriç, "Beyazıd Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları", **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, S.II, İstanbul 1958, s.27.
[425] V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5: "İmaret-i mezkurede bir salih ve emin ve kerimü'l-ahlâk kimesne **şeyh** olub her gün iki vakt-i ma'hudda ve leyâli-i Ramazan'da ve bayramlarda matbahda ta'am üzerine hazır ola etmeği ve bişen aşın etini ve sâir havayicini bişmeden göre ve bişdikden sonra tuzunu ve ta'amını ve lezzetini tadub bile. Etmek ya aş eyü olmayacak hüddama tenbih eyleye ve hacet olursa i'tab ve te'dib eyleye ve şöyle ki: Ba'zının tebdili lâzım olsa mütevellîye bildire ve matbah ve

Tablo 2.5.İstanbul II. Bayezid İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[426]

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
1	Şeyh	20	7080
1	Kilerci	5	1770
1	Vekilharç	5	1770
1	Katib	5	1770
2	Nakib (ekmek için) her biri	3	2124
2	Nakib (yemek için) her biri	3	2124
6	Aşçı (Şeyh olan) Diğerleri(her biri)	6 5	2124 8850
6	Ekmekçi-her biri	4	8496

---

i'maret hizmetkarları ânın emrine ve nehyine tecavüz imtisal edeler. Sözünden tecavüz etmeyeler ve ta'amın tevzi'inde her gün bile ola. Etmekden ve aşdan ve etten her taifeye ta'yin olunanı viredura ve i'marete misafir nüzül edicek beşaşet vech ile telakki edüb, mertebesine göre ikram ve tevkir eyleye ve ferraş-ı i'maret olanlara diger hallerine münasıb makama konduralar ve mâ hazarla geldikleri gibi ziyafet edeler. Ba'dehu münasıb ta'am pişürüb, vaktinde kifayet mikdarı vire. Taksir ve taktir etmeye ve davarlarının yemlerin âdet üzere viredura ve müddet-i misaferet ki, adetde üç gündür temam olacak misafire lütufla ve hüsn-i vechle destur vire.

sâlih ve emin ve mu'temedun aleyh kimesne **kilerci** ola ve her aldığın virdiğin kâtibe yazdıra. Nakir ve kıtmir her neyse ve buğday ve un anbarları dahi ânın uhdesinde ola. âna teslim olunanı eyü saklaya ve şol nesneler ki, vezinle virülür. Virilmelü olacak hacet mikdarı vezinle vire ve şol nesne ki, ölçmekle virilür. ânı dahi ölçi ile vire ve ücreti her gün beş akçe ola ve sâlih ve emin ve hizmet ve mülazımete kâdir kimsneler **nâkib** olalar. İkisi aşnâkibi olub, bişmiş eti ve aşı misafirîne ve fukaraya ve müstehıkkine ânlar tevzi' eyleye ve ikisi etmek nâkibi olub etmeği onlar taksim eyleye. Hizmetde hiç kusurları olmaya. üstad **aşçılar** ki, hizmete kâdir ve mülazemet edebilir kişiler olalar. Aşçı olub mütevellî ve nâzır ma'rifetiyle nöbetleri ta'yin olunub ğayet eyü ve lezzetlü bişireler ve bunların biri ki, re'is olmağa lâyık ola. **Vekilharc** olan havayic-i ta'amdan her ne olursa ânın ma'rifetiyle ala. ânın ihtiyar ettiğin ala. sâlih ve emin ve üstad kimseler **etmekçi** olalar. Eyü ve lâtif pâk etmek bişireler. sâlih ve emin kapıcılığa lâyık kimesneler i'maretde **kapıcı** olalar. Geleni ve gideni eyü gözleyeler. Kimseye ta'addi ve cidal ve gavğa ettirmeyeler. sâlih ve gayet emin kimesne **buğday döğücü** olub, her gün aşı bişecek buğdayı evvelen erkan-ı vech ile ayıtlayub, sonra dibekde muhkem döğüb, kabın giderüb bişurmeğe kabil eyleye. sâlih ve gayet emin ve ehl-i hizmet kimesneler **pirinç eridici** olalar. Her gün aş bişecek pirinci gayet eyü eridüb, aş olmağa tamam lâyık eyleyeler. bir sâlih ve gayet emin ve hesab bilür kimesne **anbarcı** ola. Anbardan meremmet esbabı ve âlâtı her neyse zabt ve hıfz eyleye ve hacet oldığı vakit âlâtdan ve esbabdan meremmetciler her ne isterlerse mütevellî ma'rifetiyle hesabla vire. Maslahat tamam olıcak virdiğü aletleri yine alub hıfz eyleye. Anbara geleni hesab eyleye ve eyü saklaya ve virdüğünü dahi hessabla vire. sâlih, emin kimesne matbaha ve fıruna hacet oldukça **anbardan odun getüre.** Emrinde müstekim olub, emanetle hizmet eyleye. kimesne dahi **odun yarıcı olub**, aşcılara her gün hacet mikdarı odun yara. furuna hacet olan odunu yarmak etmekçiler uhdesindedir. ânların şâkirdleri yara. Sâir i'maretlerde olan adet üzere ve bir sâlih, emin kimesne **et hamalı** ola. Her gün matbaha hacet olan eti emanetle kendü davarıyla getüre. Şeyha ve aşcıbaşına teslim eyleye. Eğer ânlar hazır olmazise sâir aşcılara teslim ede. ânlar dahi gelen eti hamal huzurunda vezin edeler. Eğer ikiyüzaltmış vukiyye temam gelürse hoş zabt edeler. Eğer eksik gelürse hammala diyeler. Eksik mikdarı kasabdan yine et getürüb tamam eyleye. Eğer ittifaken zaid gelürse ziyadeyi hamala teslim edeler. Ol dahi iletüb. kasaba teslim ede. **Kabkacak yuyıcılar** olalar. Her vakit ki, yunmak hâcet ola. Cemi'isini pâk su ile yuyalar. Tamam pâk eyleyeler. ândan sonra dolablarında hıfz edüb, kilid uralar. Hâcet vaktinde kâsekeşlere teslim edeler. Ta'am yendikden sonra kâsekeşler dahi aded ile yine bunlara teslim edeler. sâlih ve hidmete kâdir kimesneler ta'yin oluna ki, her gün i'marete gelenlere ta'am üleşdirmekde nâkibler ile bile olalar. Bunlara ehl-i i'maret örfünde **kâsekeşler** dirler ve aş üleşdirülen kabları yine cem' edüb kâseşuylara teslim edeler. sâlih ve emin ve hizmete kâdir kimesneler **ahurkapıcıları** olalar. Geleni gideni ve göreler ve gözedeler. Ahur kapusu akşam namazından onür ve kilidleyeler. Erte namazından sonra yine açalar ve sa'y eyleyeler ki, kimesnenin hiç nesneciği zayi' olmaya".

[426] Bu tablo; V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5'te bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

2	Kapıcı- her biri	2	1416
1	Gendüm-kub(buğday döğücü)	4	1416
4	Pirinç ayıklayıcı -her biri	1	1416
1	Anbarcı	4	1416
1	Himekeş (odun taşıyıcı)	2	708
1	Hızemşiken (odun kıran)	1	354
1	Hammal-i güst (et hamalı)	3	1062
2	Kase-şuy (bulaşıkçı) her biri	4	2832
4	Kasekeş-her biri	1	1416
2	Ahır Kapıcısı	2	1416
2	Hela görevlisi-ferraş	3	2124
Toplam:41			51684

Vakfiyeye göre imaretten yararlanacak kişilerden; misafirler (misafirler ister ulemadan, ister salih kişilerden, isterse fakirlerden ya da bunlar gibi Müslüman kişilerden olsun) üç güne kadar, günde iki vakit yemek alabileceklerdir. Misafirlerin hayvanları varsa onlara da yulaf verilecektir. Fakir-fukaraya, yemek vakti orada hazır olan herkese yemek verilecek kimse geri çevrilmeyecektir[427]. İmaret mutfağında pişen yemekten, külliyede bulunan mektebin öğrencileri de yararlanmaktadır. İki öğrenciye; bir çanak yemek, bir parça et ve iki ekmek tahsis olunmuştur[428]. Yemek ve ekmek için kullanılacak malzeme ile mutfakta kullanılan eşyaların bakımına ilişkin bütçe kalemleri ayrılmıştır[429]. Yemeğin dağıtımının ne zaman yapılacağına da yine vakfiyede yer verilmiştir[430]. Hoca

[427] V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5.
[428] V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5.
[429] Yemek ve ekmek için kullanılan malzemeler ve miktarları ile ilgili olarak vakfiyeden bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Bir keyl 20 vakkiye ve 1 vakkıyye de 400 dirhemdir. Her gün pişen ekmek için 25 keyl un ayrılmıştır. 260 vakıyye koyun eti pişmekte, 7 keyl pirinç, 6 keyl buğday çorba için kullanılmaktadır. Yemek buğdayı ve ekmek unu vakfın akarlarından karşılanmakta, dışarıdan alınmamaktadır. Cuma geceleri, ramazan boyunca her gün, mevlüt gecesinde ve bayramlarda, 1 mud pirinç alınmakta, bu günlerde dane, zerde ve zirba pişirilmektedir s.56.
Bu gecelerde pişirilen yemekler için, her yıl 7000 vakıyye sade yağ, 4900 vakıyye bal, 4700 dirhem zağfiran (safran) alınmaktadır. İmarette pişen yemeklerde kullanılmak üzere yıllık 13 mud tuz, her gün 1 keyl nohut alınmaktadır. Bazı malzemelerin miktarları belirtilmemekle birlikte, mevsime göre yemeklerde kullanılmak üzere; yoğurt, kabak, koruk, ıspanak, havuç, kimyon, nane, maydanoz, soğan, karabiber gibi malzemeler için yıllık 7000 akçelik bütçe ayrılmıştır. Misafirler için her yıl 18 mud pirinç alınmaktadır. İmarete alınan, bal, yağ ve pirinçten hariç misafirler için 25000 akçelik bal, yağ ve pirinç alınmaktadır. Fırında, mutfakta, öğrenci hücrelerinde ve misafirlerin imaret hücrelerinde misafirleri için yakılacak odun, yıllık 2900 çekidir. Odunun taşınması içinse yıllık 4000 akçe, imarete alınan diğer malzemelerin taşınması içinde yıllık 3600 akçelik bütçe vardır. Mutfak malzemeleri de yılda bir kere kalaylanmaktadır ve bu iş için ayrılan bütçe yıllık 1000 akçedir. Mutfak ve imaret hücrelerinde yakılacak çerağ için 1000 akçe ayrılmaktadır. V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5,
[430] Sabah pişen pirinç çorbasının gün doğduktan sonra paylaştırılması, akşam pişen buğday çorbasının da ikindi vaktinden sonra paylaştırılması ve misafirler için pişen yemeğinde misafirler geldikçe sunulması istenmektedir. Misafirler için pişen yemeğe konulacak et imaret mutfağına alınan 260 vakıyye etten yeteri miktar alınarak pişirilmekte, etin suyu ise misafirlerin yemeğinde kullanılmaktadır. Misafirlere ayrıldıktan sonra kalan etin yarısı pirinç yemeğinde yarısı da buğday yemeğinde kullanılmıştır. Etler pişirilmeden önce 90 dirhemlik parçalara ayrılmaktadır. Ekmekte piştikten sonra 100 dirhem ağırlığında

Sadettin Efendi, II. Bayezid'in İstanbul imaretinden her gün 1000 den fazla insanın bol ve çeşitli yiyeceklerle dolu sofra ve kaselerden yararlandığını söyler[431]. Evliya Çelebi, caminin çevresinde "bir matbah ve me'kel-i d'arüz-ziyafe"nin olduğuna değinir, ayrıntılı bir açıklama vermez[432].

3 Numaralı Mühimme defterinde bulunan 1560 tarihli hükümde Kanuni Sultan Süleyman, Bayezid'in İstanbul Külliyesinin su yollarının onarımı sırasında cami ve mutfağın ihtiyacı olan suyun sağlanabilmesi için, kendi külliyesinin suyundan verilmesine ve tamirat sonunda bu suyun kesilmesine hükmetmiştir[433]. Başbakanlık

Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1573 tarihli belge ise caminin ve imaretin suyollarının tamirine ilişkindir[434], 1580 yılına ait belge ise suyollarının yenilenmesine aittir ve yenilemenin suyolları Nazırı Davud Ağa marifetiyle yapılacağı ifade olunmaktadır[435]. 1876 tarihli evkaf defterinden imarette bulunan eşyaların listesine ulaşılmaktadır. Buna göre imarette bulunan eşyalar: "*Vakf-ı Müşarünileyhin İmaret-i Amiresinde Tabbahin Yedinde Bulunan Evani-i Nühasiye: Dört kulblu kebir kazgan 7, İki kulblu kebir bulaşık kazganı 1, Sagir ve vasta kazgan 7, Çorba tası 150, Pilav tası 150, Kebir helvahane 2, Vasat helvahane 4, Bakraç 1, Kebir süzgeç 2, Sagir süzgeç 2, Kerdi tabir olunan kepçe 2, Kepçe-i sagir ve kebir 2, Temur kepçe 1, Temur küregi ve çekmecek 2, Et baktası 2, Zaferan.....1,Müşarünileyhin Kiları Derununda Mevcud Eşya Dört kulblu gayet kebir kazgan 1, Mum helvahanesi 1, Mum meşrubesi 1, Temur halkalı mum alatı 5 parça, Sagir mum kalıbı 1, Kebir demir sanduk muhafaza evrak-ı defter 1 Sagir temur sanduk 1,Mum sandukası taht-ı hümayun parmaklı 4 parça, Pirinç şemdan 1, Kebir kantar 1,*

---

olmalıdır. Bu 90 dirhemlik et bir tasa konulup, yemek ve iki ekmekle birlikte 2 fakire servis edilmektedir. İmaret ve camii çalışanları da fakirlere verilen miktar kadar yemek alabilmektedirler. Hiç kimsenin bu haklardan mahrum edilmemesi istenmektedir V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5.

[431] Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, (çev. İsmet Parmaksızoğlu), C.IV, İstanbul 1979, s.108.

[432] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, İstanbul 2011, s.67.

[433] **3 Numaralı Mühimme Defteri** (1558-60), (haz. Nezihi Aykut, İdris Bostan vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1993, s.588, "*Mütevelli İslâm Bey'e: Bâyezid imareti su yolunun tamiri müddetince Bâyezid Camii ve mutfağı için su verilmesi hakkında.*Yazıldı. Mu'temed Hüseyin'e virildi. Fî 3 Zi'l-ka'de sene 967 **Mütevellî İslâm Beg'e hüküm ki:** Hâliyâ merhûm ceddüm Sultân Bâyezîd Hân *tâbe serâhu* mütevellîsi, imâret-i mezbûreye cârî olan suyolı meremmet olınmagın suyı kesilüp meremmet tamâm olınca câmi'-i serîfe ve matbaha su lâzım olup Mahrûse-i İstanbul'a gelür sulardan mezbûr câmi'-i serîfüme câri olan sudan gayrı su yokdur, meremmet tamâm olınca andan su ta'yîn olına diyü suyolcı-bası buçuk lüle su virilmek mümkin ve metehammildür diyü bildürmegin **buyurdum ki**: Vardukda, meremmet-i mezbûre tamâm olınca zikr olınan câmi'-i serîfmün suyından mûmâ-ileyh ceddimün câmi' ve matbahına su viresin, meremmet tam oldukda girü kat' olına".

[434] B.O.A., **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri**, Dosya No: 3658, Gömlek No:0004.

[435] B.O.A., **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri**, Dosya No: 3658, Gömlek No:0046.

Sagir kantar"dır[436]. 1883'de imaretin batısında bulunan ahır (kervansaray) kütüphaneye dönüştürülmüştür[437]. Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan iki belgeden anlaşıldığı üzere, imarete bitişik olarak inşa edilmiş kütüphanenin darlığından dolayı 1908 yılında imaretin yemekhanesinin kütüphaneye dahil edilmesi için yazışmalar yapılmıştır[438]. Üç kubbeli yemekhanenin kütüphaneye devrinin daha münasip olacağı, yemekhanede öğrencilerin yemek yediği ve zor durumda kalınmaması için yeni ve geçici bir yemekhanenin imaretin arkabahçesi ya da boş olan bir alana inşa edilebileceği ve imaret aşçılarının barakalarının nakledilmesine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Yazışmada kütüphaneye ilave edilen bölüm ve imaretin krokisine de yer evrilmiştir. Krokiden anlaşıldığı kadarıyla aşçı barakaları imaretin iç avlusunda ve mekel cephesindedir. Buna göre, iki kubbeli mekel ile bu mekanın devamında bulunan mutfağın kubbe ile örtülü bir bölümü de kütüphaneye dahil edilmek istenmiştir (Çizim

[436] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No:34982.

[437] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.210.

[438] B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 3127, Gömlek No:234479, "Sadaret-i uzma mektubi kalemi. Evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine. Kütübhane-i umuminin tevsii ile kütüb ve resail-i mevcudenin hüsn-i muhafazası zımnında binanın kapu cihetine mülahık ve hazine-i evkafa aid olan Beyazıd imaretinin taamhanesi olduğu anlaşılan üç kubbeli mülk cihet-i maarife terki hakkında nezaret-i celileleriyle cereyan eden muhabereden bahs ile kütübhanenin darlığından dolayı tesadüf olunan müşkilata ve vuku bulan zayiata nihayet verilmek üzere mezkur taamhanenin bahçe ve işçiler mahalline tahlile salifü'z-zikr üç kubbenin maarife terki hakkında bazı ifadeyi havi maarif nezaret-i celilesinden gelen 3 receb sene 325 tarihli ve 126 numrolu tezkire melfufuyla ...savb-ı devletlerine irsal kılınmağla vaki olacak mütalaa-i aliyyelerinin inbasına melfufların iadesine himmet. Ba-işaret hazret-i müsteşari" ve B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 3229, Gömlek No:242125, "Maruz-ı çaker-i kemineleridir. Saye-i maarifvaye-i hazret-i hilafetpenahilerinden hayli zaman evvel inşa olunan kütüphane-i umumi yevmen….mikdarı tezayüd kütüb ve resaili istiab edememekde olduğundan mezkur kütüphanenin tevsii ile kütüb ve resail-i mevcudenin hüsn-i muhafazası zımnında binanın kapu cihetine …ve hazine-i evkafa aid olan üç kubbenin terki hakkında evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine sebk eden işar-ı acizaneme cevaben varid olan tezkirede beyan olunan mahal-i beyazıd imaretinin mekel hanesine olarak el-yevm derununda talebe-i umum taam etmekte olduklarından mahal-i mezkurun terki uyamayacağı beyan olunmasıyla keyfiyet meclis-i maarife lede'l-havale mezkur kütüphanenin tevsii için arka cihetinde bir taamhane inşa mümkün olup olmadığı ve mümkün ise nereye inşası münasib olacağı memur-ı mahsus izamıyla tahkik olundukda salifü'z-zikr mekelhanenin yine orada evkaf-ı hümayuna aid olub bir ciheti çadırcılar caddesi ve diğer caddesi kütüphane memuriyetine mahsus daire ve bir ciheti mezkur mekelhane ile muhat müsellesü'ş-şekl bahçeye ve…aşcıların ikametine mahsus barakalarına inşa nakli ve aşçılar için imaretin diğer tarafında mevcud birçok boş mahallerden yer tedariki kabil ve mezkur kütüphaneyi teşkil eden altı kubbenin cihet-i yemininde kain olub aynı cesamet ve irtifada ve kütüphane kubbeleri tarafında inşa edilmiş olan salifü'l-beyan üç kubbenin ilavesi suretiyle kütüphanenin bi's-suhule tevsii hasıl olacağı anlaşılmış ve zaten bütçenin adem-i müsaadesine mebni diğer suretle kütüphaneyi tevsi ve kütüb-i nefise-i mezkureyi suret-i muntazamada teşhir ve muhafaza kabil olamayacağı ve halbuki mezkur mekelhanenin mezkur üç kubbenin maarife terki esbabının istikmali lüzumunun cenab-ı sami-i daver-ifehmanelerine arz ve izbarı ifade olunmuş ve mahal-i mezkurun haritası dahi matbuen takdim kılınmış olmakla iktizasının ifa ve emr ve inbasına müsaade-i celile-i cenab-ı sadaretpenahileri şayan buyurulmak babında emr ü ferman hazret-i menleü'l-emrindir. Fi 3 recep sene 325 ve fi 30 temmuz sene 323".

2.19). Bu talebin ise olumsuz cevaplandığı yine aynı dosyada bulunan belgeden anlaşılmaktadır[439].

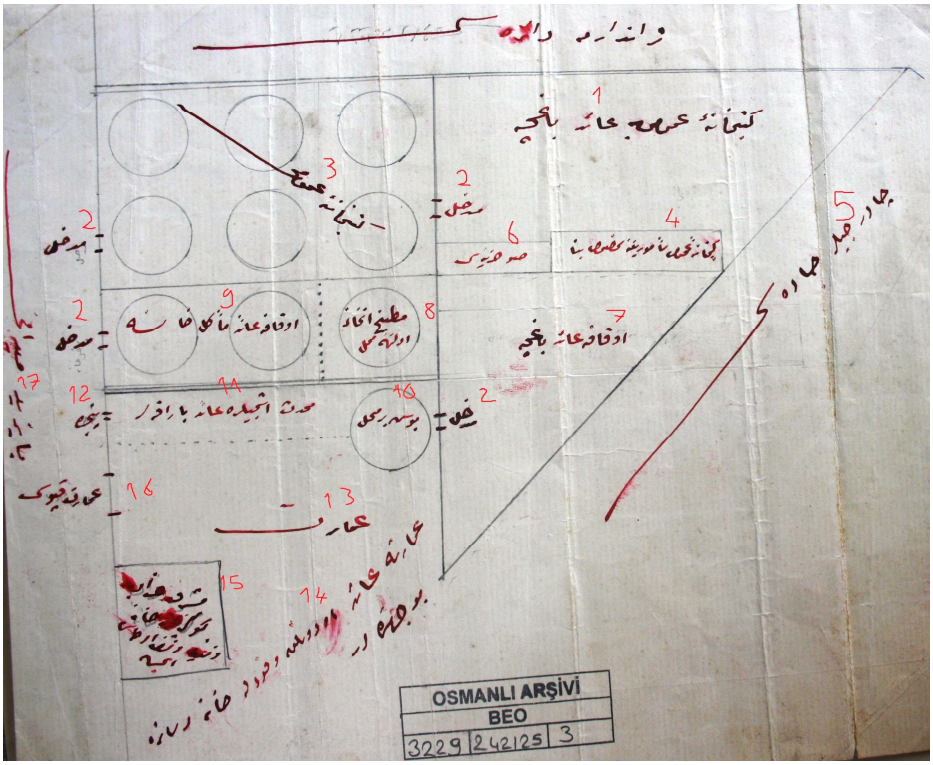

Çizim.2.19. İstanbul II.Bayezid İmareti, Mekelin Kütüphaneye Dahil Edilmesine İlişkin Yazışmada Bulunan Kroki

1-Jandarma dairesi, 2-Medhal, 3-Kütüphane-i umumi, 4-Kütüphane-i Umumi memuriyetine mahsus bina, 5-Çadırcılar caddesi, 6-Su hazinesi,7-Evkafa aid bağçe, 8-Matbah ittihaz olunan mahal, 9-Evkafa aid mekelhane, 10-Boş bir mahal, 11-Muhdis aşçılara aid barakalar, 12-Pencere, 13-İmaret,14-İmarete aid fodulahane vesaire bu cihetdedir,15-(Mürekkebten dolayı okunamamıştır), 16-İmaret kapusu, 17-Bayezid meydanı.

1911 yılında çıkarılan kanunla kapatılan imaretler arasında bulunan Bayezid İmareti'nin, 1908 yılına ait belgeden de anlaşıldığı üzere işleyişini yavaş yavaş yitirmeye başladığı sonucuna ulaşılabilir. Vakfiyede, külliye ve imaret yapıları *"Saray-ı Atik civarında hâl-i sıhhatinde ve kemal-i aklında rıza-ı Hak içün bir âli câmii ve*

[439] B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 3229, Gömlek No:242125," Sadaret-i uzma mektubi kalemi.Maarif nezaret-i celilesine.. Cennetmekan sultan beyazıd han hazretleri imaret-i amireleri ittisalinde kain kütüphane-i umuminin darlığından dolayı tesadüf olunan şekilata ve vuku bulan zayiata nihayet verilmek üzere imaret-i mezkurenin kütüphane kapısına mülahık olan üç kubbeli taamhanenin maarife terki hakkında 3 receb sene 325 tarihli ve 126 numrolu tezkire-i devletleri üzerine sebk eden tebliğe cevaben mahal-i mezkurun imaretten tefriki münasib ve caiz olamayağına dair evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesinden gelen 2 zi'l-hicce sene 325 tarihli ve 725 numrolu tezkire leffen savb-ı devletlerine irsal kılınmış olduğu beyanıyla tezkire".

civarında bir mu'allimhâne ve bir i'maret ve matbahları ve kilarları ve sâir tevabi'i ve levahıkı ile bina eyledi"[440] biçiminde tanımlanır. Yan kanatlarına tabhaneler eklenmiş cami külliyenin merkezinde bulunurken, külliyeyi oluşturan yapıların dağınık olarak yerleştirildiği görülür. Aydın Yüksel, önceleri külliyeyi oluşturan yapıların bir avlu duvarı ile çevrelendiğini söylemektedir[441]. Bayezid'in kendi adına inşa ettirdiği diğer iki külliyede olduğu gibi, İstanbul'da da imaretin caminin doğusunda yer aldığı görülür (Çizim 2.20). Vakfiyeden fırın ve mutfakta çeşme olduğu öğrenilmesine karşılık[442], bu çeşmeler günümüze ulaşamamıştır ve yerleri de tespit edilememiştir. İmareti oluşturan mekanlar iç avlu etrafında sıralanmaktadır. Bu mekanlar; kiler/yönetici odası, fırın, koridor, tuvaletler, mutfak, mekel ve mekele bitişik olan ahırdan ibarettir (Çizim 2.21-2.22).

[440] V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5.
[441] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.191.
[442] "*Vâkıf şehrin dışından akar su getirib camiin haremine imaretin mutfağına ve ekmek yapılan fırına ve sair luzumlu yerlere çeşmeler yapmıştır*", V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5.

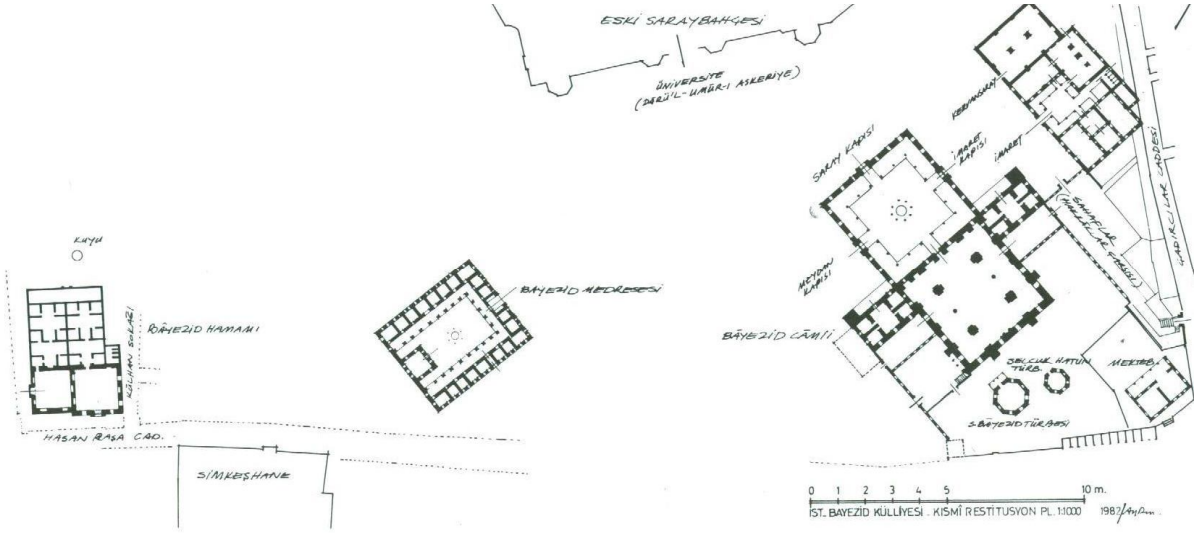

Çizim.2.20. İstanbul II. Bayezid Külliyesi Vaziyet Planı (A.Yüksel'den)

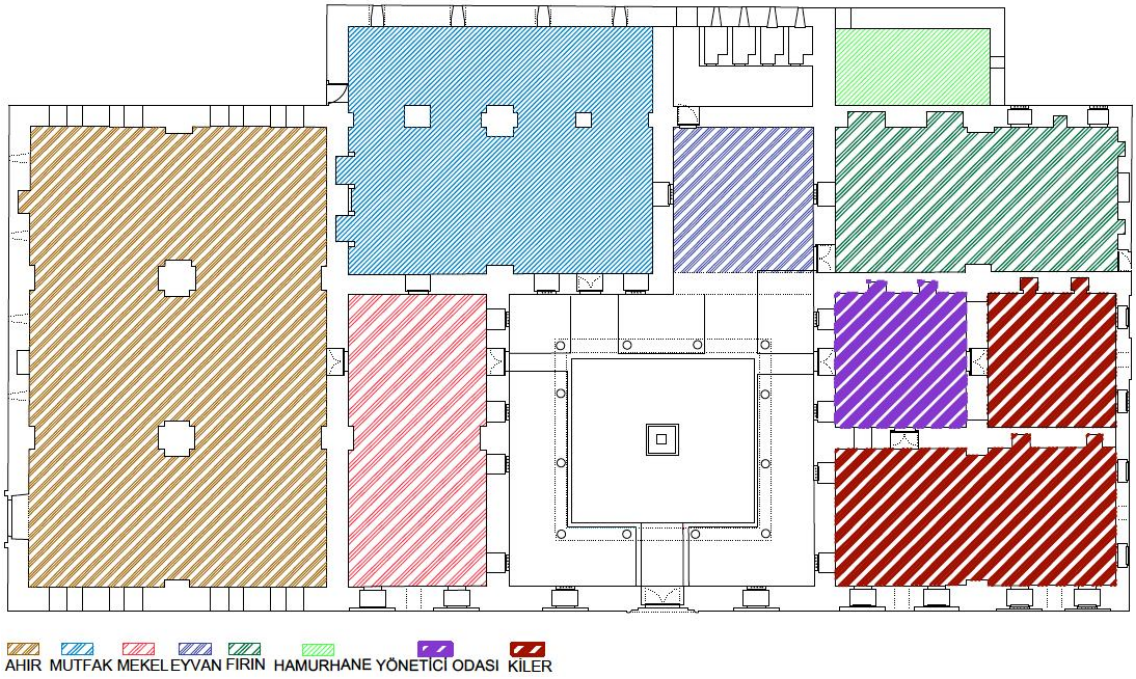

Çizim 2.21. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mekan Dağılımı

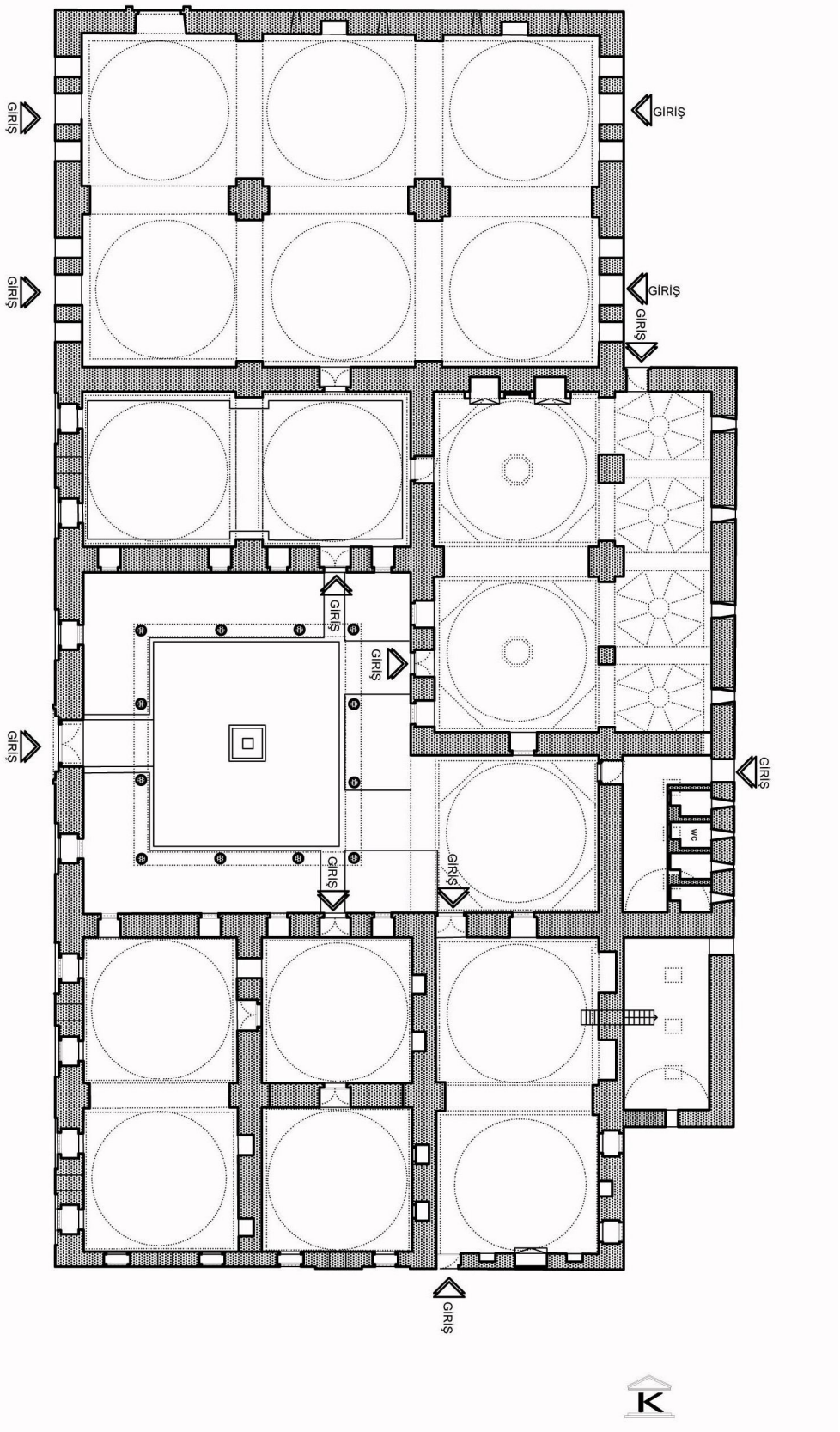

Çizim 2.22. İstanbul II. Bayezid İmareti Plan ve Kesit, Ö: 1/200

(Aydın Yüksel'den Güncellenerek)

Değişiklik geçirmiş olan imaretin genel hatları ile günümüze ulaşabildiği söylenebilir. İmaretin batı cephesinde iki farklı cephe üslubu dikkati çeker. Öyle anlaşılıyor ki imaretin ahırının kütüphaneye dönüştürülmesi sırasında yani 1883 yılında Osmanlı mimarisinde görülen akımlara uygun bir cephe ve bezeme anlayışında yeniden inşa edilmiştir (Fot.2.98-2.99).

Batı cephede bulunan bir diğer kapı ise imaretin avlusuna açılmaktadır. Taç kapı şeklinde düzenlenmiş ve yüzeyden dışarı doğru taşırılmış kapı, mermer lento ve sövelerden oluşturulmuş düz bir açıklığa sahiptir. Kapı kemerinde, II. Bayezid'in Edirne İmareti'nde de olduğu gibi renkli taş malzeme kullanıldığı görülür. Kırmızı ve beyaz renkli taşlarla almaşık düzende oluşturulmuş sivri kapı kemerinin içi mermerdendir. Kapıda mermer dışında kullanılan malzeme kesme taştır. Kapı üzerinde herhangi bir bezeme öğesine yer verilmemiştir (Fot.2.100).

Fot.2.98. İstanbul II. Bayezid İmareti, İmaretin Ahır Bölümünün 1883'de Kütüphaneye Dönüştürülmesi Sırasında Yenilenen Batı Cephesi

Fot.2.99. İstanbul II. Bayezid İmareti, Batı Cephesi

Fot.2.100. İstanbul II. Bayezid İmareti, Batı Cephede Bulunan Avlu Kapısı

Kare biçimindeki revaklı iç avlu, avlunun ortasına yerleştirilmiş beton malzemeden ve orijinal olmayan ayağın taşıdığı yine orijinal olmayan cam örtü ile kapatılmışken, 2014'te tamamlanan restorasyon çalışmalarında orijinal olmayan bu taşıyıcı kaldırılmıştır. Avlunun üstünü örten cam örtü ise revakların üzerine oturtulmuştur (Fot.2.101). Yine bu çalışmalar sırasında avlunun güneydoğu köşesine kaldırılmış şadırvan da avlunun ortasına alınmıştır. Kare bir havuz içine yerleştirilen şadırvan dört ayak üzerinde yükselmekte olup yıldız ve geometrik formlarla bezenmiştir. Küçük bir kubbe ile örtülen şadırvanın kubbeside altı kollu yıldızlarla bezenmiştir (Fot.2.102). Revak, 12 adet mermer sütunun taşıdığı ve açıklıkları farklı büyüklükte olan sivri kemerlerle taşınan ahşaptan düz örtüye sahiptir. Avlu revaklarını taşıyan mermer sütunların tümü baklava dilimli başlığa sahiptir. Revak kemerlerinin tamamı kesme taşla inşa edilmiştir. Kaidesiz revak sütunları doğrudan avlu zeminine oturmayıp, üç sıra kesme taş kullanılarak elde edilen platforma oturduğu görülür (Fot.2.103).

Fot.2.101. İstanbul II. Bayezid İmareti Avlusu

Fot.2.102. İstanbul II. Bayezid İmareti, Avlunun Ortasında Bulunan Şadırvan

Fot.2.103. İstanbul II. Bayezid İmareti, Avlu Güney Cephesi

Avlunun güney cephesi boyunca; kiler /yönetici odası ve fırın yan yana yerleştirilmiştir. Kiler/yönetici odasının giriş kapısı mermerden düz lento ve söveli olup tuğladan yuvarlak kemerle kuşatılmıştır. Lentonun ortasında kartuş içinde bir yazıt bulunur[443] (Fot.2.104). Yazıtın iki yanında ise birer adet gülbezek motifi işlenmiştir. Dört bölümden oluşan kiler ve yönetici odaları olabileceği tahmin edilen mekanlar kare bir alana oturmaktadır. Bu mekanlar kuzey-güney doğrultuda yan yana iki mekan ve bunların batısından bulunan ve yine kuzey-güney doğrultuda sıralanmış iki bölümlü odadan oluşur. Bu bölümün doğrudan avluya açılan kapısı bulunmamaktadır. Bu mekana ulaşabilmek için kiler/yönetici odasının doğusunda kalan bölüme açılan kapıdan girilmektedir. Kiler/yönetici odasının doğusunda bulunan iki mekan bir duvarla ayrılırken, batıda bulunan mekanlar bir birine açılmaktadır.

Bu mekanın güney cephesine üç, batı cephesine altı, kuzey ve doğu cephelerine açılan ikişer pencere ile toplamda 13 pencere ile aydınlatıldığı görülür. Alt pencerelerin tümü aynı formda olup, mermerden düz lento ve sövelidir. Pencerelerin üzerinde tuğladan sivri kemerler bulunur. Üst kat pencereleri ise lento ve sövesiz düz açıklıklar olup mermerden yuvarlak kemerlere sahiptirler. Bu odada taşıyıcılar ve beden duvarları düzgün kesme taş ile oluşturulmuştur. Kubbelerin içi ise sıvalıdır (Fot.2.105-2.106). Bu bölümün doğu cephesine ise iki adet niş açılmıştır. Doğrudan avluya açılan bir kapısının bulunmaması bu bölümün yiyeceklerin saklandığı kiler olabileceğini düşündürtmektedir. Kiler olduğunu tahmin ettiğimiz bu mekanın doğusunda bulunan ve bir kapı ile avluya açılan bölüm ise kilere ait olabileceği gibi yönetici odası olarak da kullanılmış olabilir. Kuzey cephede bulunan ve doğrudan avluya açılan kapı ile girilmektedir (Fot.2.107). Bu bölümde dikdörtgen planlı olup, bir duvarla ikiye bölünmüştür. Bu duvarın ortasında bulunan kapı ile güneyde kalan ikinci bölüme girilir. Bu bölümün doğu cephesinde de yine iki adet niş bulunur. Batı cephede kiler/yönetici odasının ikinci bölümüne geçiş kapısı ve kapının yanına açılmış pencere bulunur. Güney cephede iki alt pencerenin ortasında bir üst pencere görülür. Pencereler kilerin diğer bölümünde görülen pencerelerle aynı formdadır. Yine imaretin diğer bölümlerinde olduğu gibi bu bölümde de beden duvarları düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Üst örtü yine sıvalıdır.

[443] Okunuşu: “Ya Hafiyyel Eltaf, Neccine mimma nehaf!" “Ey lütufları gizli olan Allahım bizi korktuklarımızdan emin eyle”.

Fot.2.104. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasına Giriş Kapısı

Fot.2.105. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kilerin Güney-Batı Cephesi

Fot.2.106. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi

Fot.2.107. İstanbul II. Bayezid İmareti, Kiler/Yönetici Odasının İlk Bölümü

Kiler/yönetici odalarının doğusunda bulunan bölümse fırındır. Fırının girişi, avlunun güney-doğusunda bulunan eyvana açılmaktadır (Fot.2.108). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan fırının ocakları doğu cepheye yerleştirilmiştir. Fırın, doğu-batı doğrultuda atılmış kemerin iki yanına yerleştirilmiş iki kubbe ile örtülüdür (Fot.2.109). Fırının güney cephesinde bir ocak bulunur. Kesme taştan yaşmaklı ocağın her iki yanında da birer adet niş yer alır. Güney cephenin batı ucuna ise bir kapı daha açılmıştır. Bu kapı doğrudan dışarı ile irtibatlıdır. Doğu cephenin güney ucuna yakın açılmış iki adet pencere bulunur ve kubbeye açılan bir pencere ile birlikte bu pencereler mekanı aydınlatmaktadır. Doğu cephede bulunan bu iki pencerenin ortasında ise bir niş yer alır. Fırında bulunan nişlerde pencerelerde tuğla kemerlidir. Fırının ocakları ise doğu cephenin kuzeyine yerleştirilmiştir (Fot.2.110). Fırının iki ocağı bulunur ve ocakların iç içe geçmiş tuğladan ikişer yuvarlak formlu kemerle kuşatıldığı görülür. Ocak açıklıkları ise lento ve sövesiz olup kare formlu düz açıklık biçimindedir. Ocakların bacaları da tuğla malzemeden inşa edilmiş olup kare planlıdır. Doğu cephede bulunan fırın ve eyvanın aynı yükseltiye sahip olmalarına karşılık, aynı cephede mutfağın yükseltisinin fırın ve eyvandan daha fazla olduğu görülür (Fot.2.111). Ocakların ortasında bulunan dokuz basamaklı merdivenle ulaşılan yuvarlak kemerli kapı açıklığı ile hamurhaneye ulaşılır.

Fot.2.108. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırının Giriş Kapısı

Fot.2.109. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırının Güney-Doğu Cephesi

Fot.2.110. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırın Ocakları ve Hamurhaneye Çıkılan Merdivenler

Fot.2.111. İstanbul II. Bayezid İmareti, Doğu Cephesi, Fırın, Eyvan ve Mutfak

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana inşa edilen hamurhane, fırın ocaklarının üzerinde bulunur (Fot.2.112). Hamurhanenin üzeri beşik tonozla örtülüdür. Bu bölüm güneyde ve doğuda bulunan iki adet pencere ile aydınlatılır. Fırının kuzey cephesinde ise geçiş eyvanına açılan bir adet pencere bulunur. Bu eyvan fırın ile onun kuzeyinde bulunan mutfağın arasında bulunan ve avluya açılan bir geçiş alanıdır (Fot.2.113). Bu eyvanın bir geçiş-servis alanı olduğunu; eyvanın doğusuna hamurhane ve mutfakla aynı çizgide sonlandırılarak yerleştirilen tuvaletler ispatlar. Kare eyvanın üzeri kubbe ile örtülü olup, kuzey ve güney cephelerinde mutfak ve fırına açılan ve bir birine paralel yerleştirilmiş benzer formlu birer pencere bulunur. Doğu cephenin kuzey ucunda ise tuvaletlerin olduğu bölümün geçiş kapısı yer alır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bu bölüm beşik tonoz ile örtülü olup dört bölümlü tuvalet yan yana yerleştirilmiş ve taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiş olup, ön cephesi kesme taş kaplamadır (Fot.2.114). Avlunun kuzey-doğusunda bulunan kareye yakın dikdörtgen bölüm ise mutfaktır. Kuzey-güney doğrultuda yan yana yerleştirilmiş iki kubbe ile örtülü dikdörtgen bölümle bu bölümün doğusunda bulunan ve yine kuzey-güney doğrultuda yan yana yerleştirilmiş dört adet kubbe ile örtülü ocak bölümünden oluşur.

Fot.2.112. İstanbul II. Bayezid İmareti, Fırında Bulunan Hamurhane

Fot.2.113. İstanbul II. Bayezid İmareti, Avlunun Güney Doğusunda Bulunan Eyvan

Fot.2.114. İstanbul II. Bayezid İmareti, Tuvaletler

Mutfağın girişi batı cephede bulunmaktadır ve doğrudan avluya açılır (Fot.2.115). Mermerden düz lento ve sövelerle oluşturulmuş mutfak giriş kapısı üzerinde tuğladan yuvarlak kemer yer alır. Giriş kapısının iki yanında birer adet pencere görülür. Pencereler imaretin genelinde görülenlerle aynı forma sahiptir. Doğu batı doğrultuda atılmış büyük kemerle, bölüntülenmiş mutfağın batı bölümünde; bu bölümü örten büyük iki kubbede sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Pandantiflerle geçilen kubbe kasnağının her köşesinde testeredişi şeklinde bezemeler dikkati çeker. Her iki kubbenin ortasında da sekizgen birer aydınlık feneri bulunur. Aydınlık feneri dışında kubbeye pencerelerde açılmıştır. Mutfağın kuzey cephesine iki adet ocak yerleştirilmiştir. Kuzeyde bulunan iki ocaktan batıdaki orijinalitesini yitirerek kapı haline dönüştürülmüştür. Bu kapı ile 1883'de kütüphaneye dönüştürülen ahır bölümüne ulaşılabilmektedir (Fot.2.116). Yaşmaklı ocaklar kesme taştan inşa edilmiştir. Mutfağın batı cephesinde bulunan pencere ise yine 1883'de imaretin ahırı ile birlikte kütüphaneye dönüştürülen mekel bölümüne açılmaktadır. Bu pencere de kapıya dönüştürülmüştür.

Fot.2.115. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfak Girişi

Fot.2.116. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfağın Kuzeyinde Bulunan Ocaklar

Mutfağın doğusunda bulunan, hamurhane ve tuvaletlerle birlikte imaretin doğu cephesinden dışarı taşırılan bölüm mutfağın ocaklarının bulunduğu bölümdür. Farklı büyüklük ve formdaki ayaklara kuzey-güney doğrultuda atılan kemerlerle mutfak bölümünden ayrılan bu bölümde, yine aynı ayaklara atılan doğu-batı doğrultudaki tuğladan yuvarlak kemerler dört adet kubbeyi taşımaktadır (Fot.2.117). Yine aynı doğrultuda yan yana sıralanmış kubbeler sekizgen kasnaklar üzerine oturmaktadır. Ocak bölümünde bulunan kubbelerin ortasındaki sekizgen havalandırma bacaları dikkat çeker (Fot.2.118). Ocak bölümünün üstünün küçük kubbelerle örtülmesi ve bu kubbelerin ortasına çokgen baca açılması, günümüze ulaşan örneklerden anlaşıldığı kadarıyla, Bayezid'in Amasya'da inşa ettirdiği imaretle başlayıp, mimar Sinan dönemi içinse klasikleşen bir uygulamadır. Sinan dönemi uygulamalarında yüksek ocak bacaları genellikle bacanın formuna uygun olarak düz bir örtü ile sonlandırılırken, 1755 yılında inşa edilmiş Nuruosmaniye külliyesinde bulunan imaretin mutfak bacalarının çokgen bir külahla sonlandırıldığı görülür. İstanbul'da meydana gelen iki büyük depremden birisi 1556 yılında diğeri ise 1766 yılında yaşanmıştır. Elimizde tarihi bir belge bulunmamakla birlikte, baca formları nedeniyle mutfağın bu bölümünün 1556 yılı sonrası onarımlarında Mimar Sinan tarafından ya da 1766 depremi sonrası Nuruosmaniye imareti bacaları örnek alınarak yenilenmiş olabileceğini öngörebiliriz. Ocak bölümü ile mutfak arasında bulunan üç ayağında formlarının ve büyüklüklerinin de birbirinden farklı olması bu bölümün yenilenmiş (değiştirilmiş) olabileceğinin işareti olarak okunabilir. Ancak baca formu Nuruosmaniye İmareti'nin mutfak bacalarına daha yakındır. Bacaların altında ocaklar bulunmamakla birlikte, günümüze ulaşan örneklerden anlaşıldığı kadarıyla, yan yana dizilmiş yaşmaksız ocaklar kullanılmış olmalıdır. Ocakların bulunduğu tahmin edilen doğudaki bu bölümün kuzey cephesinde bulunan kapı ile doğrudan dışarıya ulaşım sağlanmaktadır.

Mutfağın doğu cephesi boyunca dört adet mazgal pencerenin simetrik olarak yerleştirildiği görülür. Mutfak bölümünde de üst örtü sıvanmışken, beden duvarlarının düzgün kesme taşla inşa edildiği görülür. Taşıyıcı kemerler ve pencere kemerlerinde de tuğla malzeme kullanılmıştır.

Fot.2.117. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfağın Doğusunda Bulunan Taşıyıcılar

Fot.2.118. İstanbul II. Bayezid İmareti, Mutfakta Bulunan Ocakların Bacaları

Mutfakla birlikte imaretin kuzey cephesinde mekel/yemek salonu bulunur. 1883 yılında bu mekanın imaretin ahırıyla birlikte kütüphaneye dönüştürülmesine ilişkin yazışmalar yapılmıştır. Ancak mekelin içinde yapının kütüphaneye dönüştürülmesine dair herhangi bir bezeme ya da mimari detay bulunmaz. Mekelin güney cephesinde bulunan girişi avluya açılmaktadır. Giriş kapısı imaretin güneyinde bulunan kiler/yönetici odası ile birbirine paralel olarak yerleştirilmiştir. Mutfak, kiler/yönetici odası girişlerin de görülen düzenleme mekel girişinde de tekrarlanmış, giriş kapısının iki yanına birer adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir (Fot.2.119). Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan mekelin üstü, kuzey-güney doğrultuda atılmış büyük kemerin iki yanında bulunan kasnaksız birer kubbe ile örtülüdür. Mekel, doğu cephesinin ortasına açılan ve kapıya dönüştürülen pencere aracılığı ile mutfakla ilişkilendirilmişken, mekel giriş kapısının karşına kuzey cephe duvarına bir kapı daha açıldığı görülür bu kapı ile kütüphaneye dönüştürülen mekanla geçiş sağlanmıştır. Mekel; batı cephesinde bulunan üç ve güney cephesinde açılan dört adet pencere ile aydınlatılmıştır. Mekelde kullanılan inşa malzemeleri imaretin tümünde kullanılan malzeme ile benzeşir (Fot.2.120).

Fot.2.119. İstanbul II. Bayezid İmareti Avlusu, Kuzey Cephede Bulunan Mekel

Fot.2.120. İstanbul II. Bayezid İmareti Mekel Bölümü

İmaretin kuzey cephesinde bulunan ve Bayezid tarafından inşa ettirilen Amasya ve Edirne İmaretleri'nden sonra, İstanbul İmareti'nin de bir kervansaray (ahır)'la birleştirildiği görülür. Edirne İmareti'nde sekiz kubbe ile örtülmüşken, İstanbul İmareti'nde altı kubbe ile örtüldüğü görülen kervansaray (ahır) bölümü daha önce de değindiğimiz gibi 1883 yılında kütüphaneye dönüştürülmüştür. Batı cephesinde olduğu gibi doğu cephesi de ondokuzuncu yüzyıl mimarlık akımlarına uygun olarak yenilenmiştir. Her iki cephede de sivri kemerli kapı ve pencereler uygulanmıştır. Vakfiyede imaret çalışanları ile birlikte ahırın çalışanlarının da sayılması, A.Yüksel'in buraya yüzyıl öncesine kadar "imaret hanı" denildiğini belirtmesi[444] bu bölümün imarete ait olduğunu düşündürtmektedir. Doğu cephesinde olduğu tahmin edilen ocaklar[445] ise günümüze ulaşamamıştır. Üst örtü ve kemerler kesme taştan büyük iki ayak tarafından taşınmaktadır (Fot.2.121—2.122).

[444] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.210.
[445] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983, s.210.

Fot.2.121.İstanbul II. Bayezid İmareti, Kervansaray/Ahır Bölümü

Fot.2.122.İstanbul II. Bayezid İmareti, Kervansaray/Ahır'ın Doğu Cephesi

İmaretin camiye birleştirilen tabhanelere yakın inşa edilmesi, tabhanede kalan misafirlerin yemek ihtiyaçlarının karşılanması için olduğunu düşündürtmektedir. Oldukça geniş bir alanda kurulan külliyede medresenin daha uzakta inşa edilmesine karşılık imaretin tabhanelere yakın inşa edilmesi bunu doğrular düşüncesindeyiz. İmarete, kervansaray olarak da tanımlanan ahırın bitiştirilmesi ise, yine tabhaneye gelen misafirlerin hayvanlarının bakıldığı yerin tabhane ve imarete yakın olarak konumlandırdığını düşündürür. Tabhane, imaret ve ahırın yakın ve hatta bitişik konumları, misafirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında sağlanacak kolaylıkla ilişkili olmalıdır. İmarete bitişik bu yapı klasik anlamda bildiğimiz kervansaraydan farklı olmalıdır. Un ve buğdaylarla fırında kullanılan odunların depolandığı ambarlar ise günümüze ulaşamamıştır. Bayezid döneminde başlayan imaretin kervansaray (ahır)'la birleştirilmesi uygulaması, 1515 tarihli Eskişehir Kurşunlu Külliyesinde de sürdürülmüştür. Bu külliyenin banisi Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze'de inşa ettirdiği külliyede imaret kervansarayla fiziksel olarak birleşmese de, kuzey ve batı cepheler boyunca uzandıkları görülür.

Bayezid'in külliyelerinin mimarları kesin olarak bilinmemekle birlikte, Mimar Yakup Şah olabileceğini R.Melül Meriç ortaya koymuştur. Meriç'in yayında belirttiği bir diğer önemli nokta ise mimar Yakup Şah'ın yardımcılarına ilişkindir. Yakup Şah'ın yardımcılarından birinin adı Ali'dir[446]. Bayezid'in Amasya'da bulunan külliyesinin inşaattan kısa süre sonra tamire ihtiyaç duyduğu ve bunun için yine Acem Ali'nin gönderildiği bilinmektedir[447].

Günümüze ulaşan imaret örneklerinden, Bayezid'in imaretlerine kadar yapılar herhangi başka bir yapı ile fiziksel olarak bitiştirilmemişken, Bayezid'in imaretlerinin birer ahır ile birleştirildiği görülür. Günümüze ulaşan örnekler içinde yine Bayezid dönemine kadar imaretler avlusuz ve mekanların yan yana sıralanması ile dikdörtgen planlı iken, Amasya'da "L" şeklinde bir plan uygulanmış, Edirne'de dikdörtgen bir plan uygulanmışken iç avluya da yer verilmiş ve İstanbul'da ise revaklarla iç avlu daha belirgin bir hal almış, mekanların tümü bu avlu etrafında sıralanmıştır.

---

[446] Rıfkı Melül Meriç, "Beyazıd Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları", **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, S.II, İstanbul 1958, s.27.

[447] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.277.

2.7. Eskişehir Kurşunlu İmareti

Eskişehir il merkezinde Odunpazarı ilçesinde yer alan külliye, Yavuz Sultan Selim'in damadı olan ve Kanuni zamanında Mısır valiliği ve ikinci vezirlik görevlerinde bulunan Çoban Mustafa Paşa tarafından1515 yılında[448] inşa ettirilmiştir. Külliyede bulunan diğer yapılar; cami, zaviye, sıbyan mektebi, tabhane, çeşme ve kervansaraydır[449]. Külliyenin mimarı konusu ise tartışmalıdır. Aynı baninin Gebzede inşa ettirdiği külliyenin de mimarı olan Acem Ali'nin bu yapının mimarı olduğunu düşünen araştırmacılar bulunduğu gibi[450], Mimar Acem Ali'nin Osmanlı topraklarına geliş tarihi nedeniyle, kendisinin bu yapının mimarı olamayacağı iddia eden araştırmacılar da vardır[451]. Aynı baninin Gebze'de inşa ettirdiği külliyeye benzer bir külliye kuruluşu söz konusudur. Gebze'deki külliyede merkeze yerleştirilen cami, doğu-batı ve kuzey cephelerinde bulunan yapılarla kuşatılmıştır. Eskişehir Kurşunlu Külliyesinde, Gebze'de olduğu gibi simetrik bir kurgudan söz edilemese de, yine merkeze yerleştirilen caminin güney ve batı cephelerde dikdörtgen planlı yapılarca kuşatılması benzeşir. Mimarbaşılık görevini 1510-1537/38 yılları arasında sürdürmüş olan Acem Ali'nin[452] bu külliyeyi de tasarlandığı düşünülebilir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde, Çoban Mustafa Paşanın banisi olduğu Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ile Gebze'deki külliyenin vakfiyeleri bulunmaktadır. İki külliye için ortak vakfiye düzenlenmiştir. 7003 numaralı defterde bulunan bu vakfiyeye göre, Kurşunlu Külliyesinde çalışanlar ve aldıkları ücretler şöyledir:

---

[448] Kasım İnce, **Eskişehir Kurşunlu Külliyesi**, Ankara 2011, s.3.
[449] Kasım İnce, **Eskişehir Kurşunlu Külliyesi**, Ankara 2011, s.13.
[450] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.366.
[451] Kasım İnce, **Eskişehir Kurşunlu Külliyesi**, Ankara 2011, s.10.
[452] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.277.

Tablo 2.6. Eskişehir Kurşunlu İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[453]

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Dirhem	Yıllık/Dirhem
1	Şeyh	5	1770
1	Vekilharç	4	1416
1	Kilerdar	3	1062
2	Ferraş (her biri)	2	1416
1	Nakib	1	354
2	Ekmekçi (her biri)	2	1416
2	Aşçı (her biri)	2	1416
1	Kaseşuy	1	354
1	Bevvab	1	354
1	Et Hamalı	1	354
1	Buğday Döven	1	354
1	Pirinç Temizleyen	1	354
1	Odun Bekçisi	1	354
1	Ahır bekçisi	2	708
1	Kennas	1	354
Toplam: 18			12036

Yapının inşasından on iki yıl sonra düzenlenmiş vakfiyeye göre, bu imaret mutfağına alınacak malzeme türü aynı olmakla birlikte, Gebze İmareti'ne alınacak malzemelerin yarısı kadar malzeme alınacaktır[454]. Gebze'de misafirler için onaltı sofra kurulacakken, Eskişehir'de oniki sofra kurulacağı yine vakfiyeden öğrenilmektedir[455]. Külliye 1832 yılında restore dilmiştir[456]. Bu restorasyonların imaretin hangi mahallerini kapsadığı ise bilinmemektedir. 1955-68 yılları arasında yapılan restorasyon çalışmalarında imaretin

[453] Bu tablo Çoban Mustafa Paşa'ya ait, TSMA'da bulunan 7003 numaralı defterde kayıtlı, 1527 tarihli vakfiyeden elde edilmiştir. Vakfiyenin Türkçe çevirisini sağlayan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Sayın Mevlüt Çam'a teşekkür ederim.

[454] TSMA, 7003 numaralı defterin Türkçe transkripsiyon dosyası, s.14.

[455] TSMA, 7003 numaralı defterin Türkçe transkripsiyon dosyası, s.14: "Misafirlerin, evli ve bekâr vazife sahiplerinin ve hankâhda oturan sufiler arasında yemek tahsim ve tevzi yedirmede bir çok cihet olmaması bir cihet itibar edilmesi, yemeğin azaltılması ve çoğaltılmasını tefvizi ve fazlanın fakir ve zayıflar arasında dağıtılması her sene başında ifraz kaziyyesi, misafirlerin tamamına hazırlanan şeyin hazır edilmesi, sonra ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere onların yemeklerinin dağıtılması. Ve bu imarette her sene başında tatlılar ve diğer şeyler için gelirden beşbin dirhem ayrılsın ve misafirlerin yemeği on iki sofraya taksim olunsun".

[456] Kasım İnce, **Eskişehir Kurşunlu Külliyesi**, Ankara 2011, s.11.

örtü sistemi elden geçirilmiştir[457]. Caminin batı cephesi boyunca imaret yapıları dikdörtgen bir düzende yerleştirilmiştir. Yapının güney cephesi tabhaneye bitişiktir. İmaret kuzey cephesinde ise kervansaray bulunur (Çizim 2.23). İmareti oluşturan bu iki yapı arasında külliyenin batı cephesi girişi bulunur. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan imaret, orijinalitesini büyük oranda yitirmiş olarak günümüze ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan mekanlar, yan yana sıralanmış iki bölümden ibarettir. Bu bölümler, kuzeyde bulunan kare mekanla, güneyde yer alan dikdörtgen planlı mekandır (Çizim 2.24-2.25). Kuzeyde bulunan mekan, içinde bulunan ocak nedeniyle mutfak olarak düşünülmektedir. Güneyde bulunan dikdörtgen bölümünse, günümüze ulaşan örnekler göz önünde bulundurularak mekel (yemek salonu) olduğu düşünülebilir. Vakfiye kaydına bakılarak imarette en az bir kiler ve bir fırının bulunması gerektiği düşünülmektedir.

Mutfak olduğu tahmin edilen mekan, kare planlıdır. Beden duvarları düzgün olmayan kesme taşla inşa edilmişken, mutfağı örten sekizgen planlı yüksek kubbe kasnağı ise düzgün kesme taşla oluşturulmuştur (Fot.2.123). Mutfak kubbesi günümüzde kurşun kaplıdır. Mutfağın girişi güney cephe ortasında bulunan, kesme taştan düz söveli ve basık yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kubbeye geçişte pandantiflere yer verilmiştir. Mutfağın kuzey cephesinde iki adet mazgal pencere açıklığı bulunur (Fot.2.124). Doğu cephesinde ise yine bir mazgal pencerenin yanı sıra dikdörtgen planlı düz açıklık biçiminde bir pencere daha bulunur. Bu pencere dış cephede düze lento ve söveli olup, tuğladan sivri bir kemerle kuşatılmıştır. Güney cephesinde ise çift kemerli giriş kapısının yanı sıra kare planlı küçük bir pencere açıklığı vardır (Fot.2.125). Mutfağın batı cephesine açılan tuğladan büyük kemerin arkasında ocak açıklığı bulunur (Fot.2.126). Bu kemerin içi ahşap paravanla kapatılmış ve ortasına kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Mutfağın batısında oluşan bu dikdörtgen bölümde herhangi bir pencere açıklığı bulunmaz. Ocak günümüze ulaşamamış olmakla birlikte ocağın bacası günümüze ulaşabilmiştir. Mutfağın yüksek kasnağında olduğu gibi ocak bacasının da sekizgen kasnağa oturduğu ve bu kasnağın kubbe kasnağı ile aynı yükseltide olduğu görülür (Fot.2.127). Bacanın oturduğu kasnağın güney cephesinde bir adet mazgal pencere açıklığı bulunur. Kesme taş kasnaktan sonra tuğla malzeme ile inşa edilen bacanın üst bölümünün kesme taşla inşa edilen bölümünde duman çıkışı için açıklıklar

[457] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.369.

yer alır. Bacanın üzeri kesme taştan konik külahla sonlandırılmıştır ve bu külahta kurşun kaplıdır.

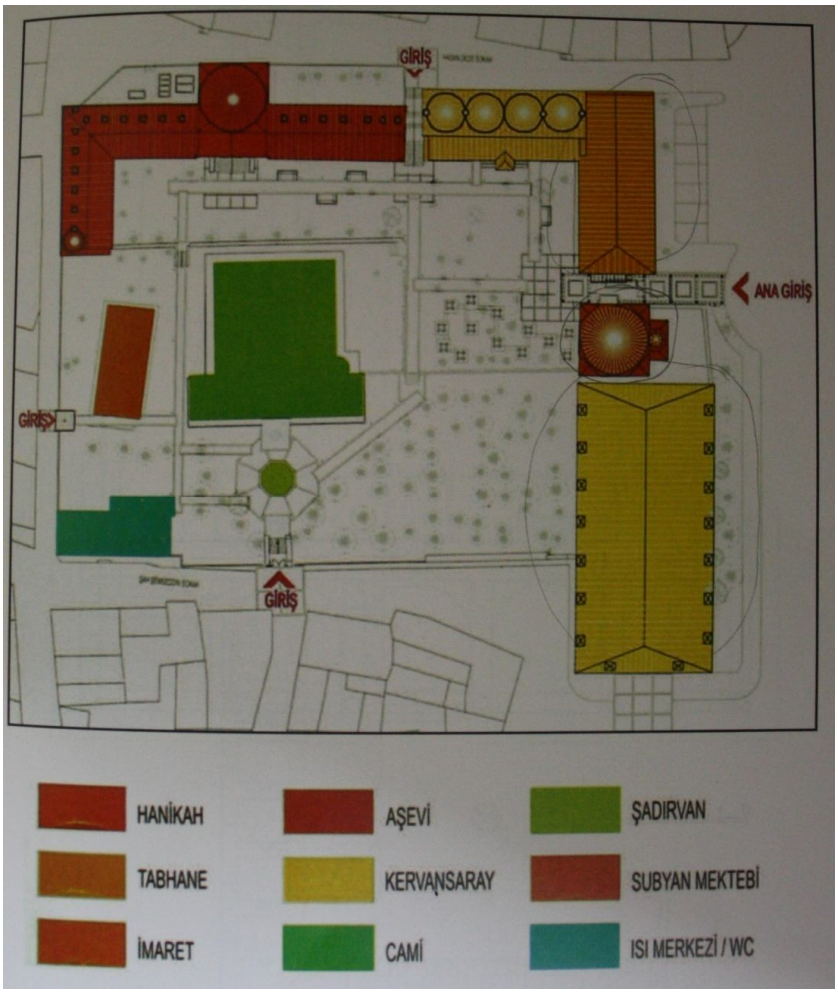

Çizim 2.23. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Vaziyet Planı (Kasım İnce'den)

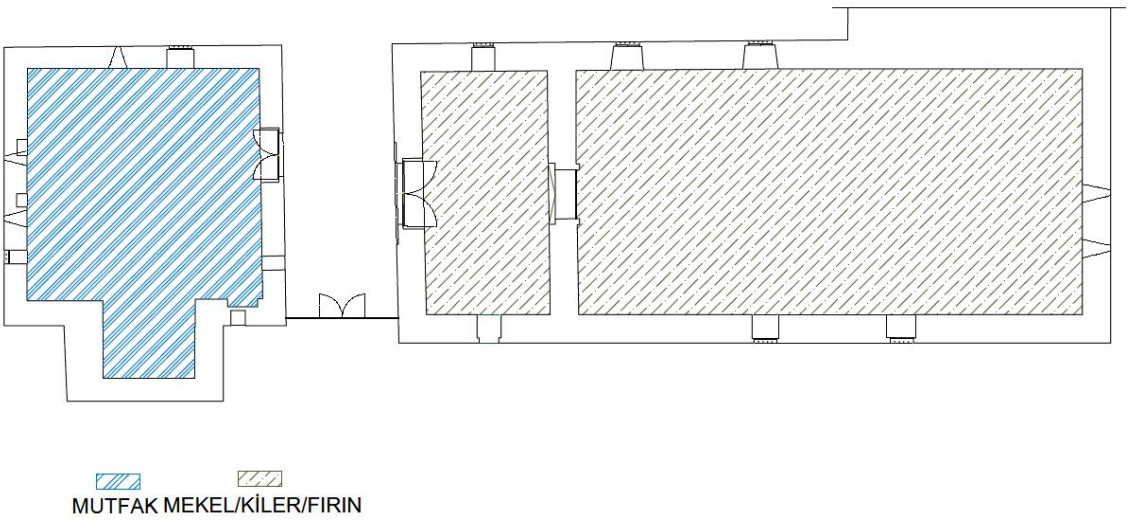

Çizim 2.24. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekan Dağılımı

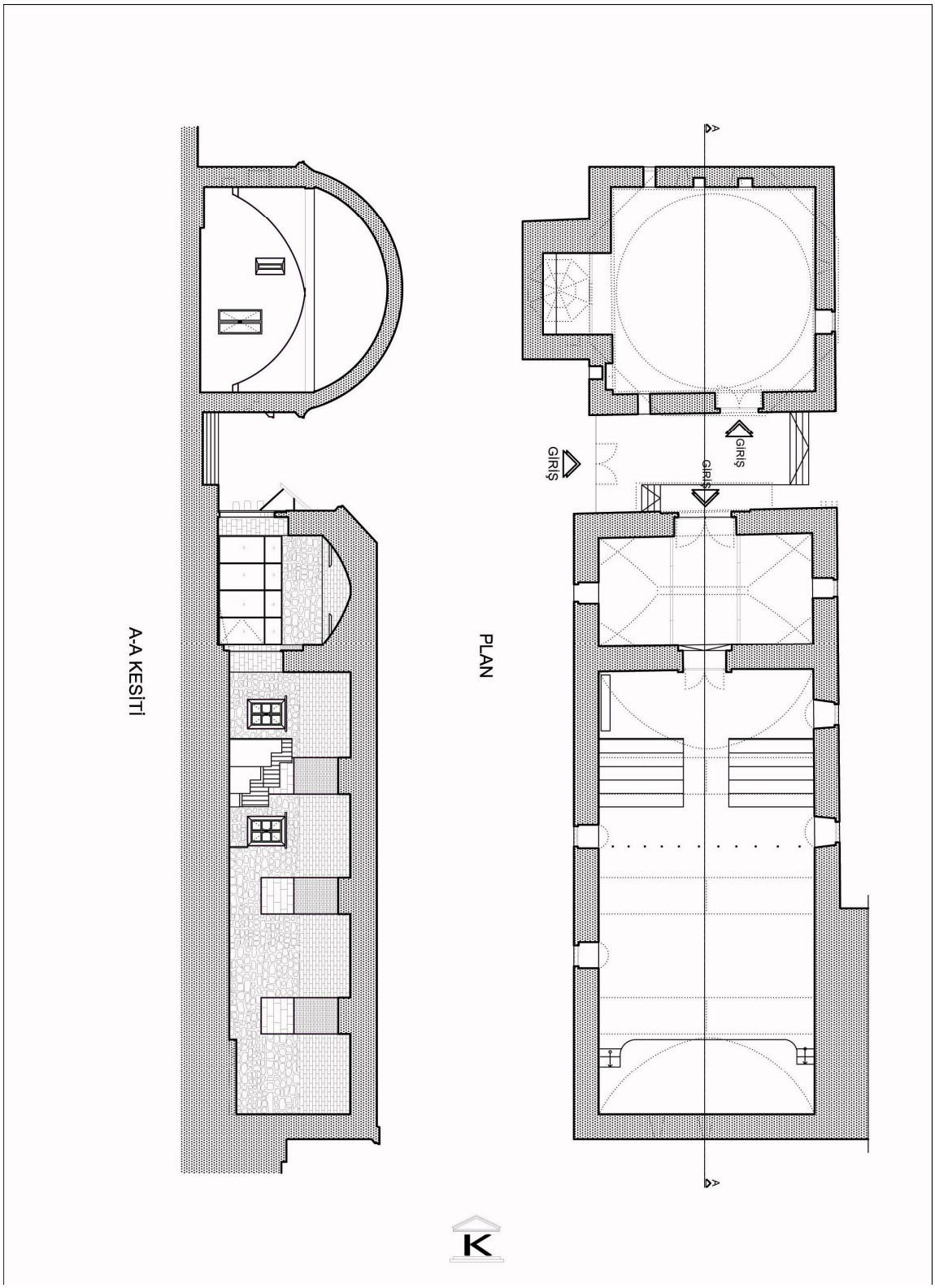

Çizim 2.25. Eskişehir Kurşunlu İmareti Plan ve Kesit, Ö: 1/200

(Plan: Kasım İnce'den Güncellenerek)

Fot.2.123. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Güney-Doğu Cephesi

Fot.2.124. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi

Fot.2.125. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Güney Cephesi

Fot.2.126. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Açıklığı

Fot.2.127. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Bacası

Yine mutfağın batı cephesinin güneyine açılmış niş gözlenir. Bugün çeşme bağlantısı bulunmamakla birlikte bu nişin çeşme nişi olduğu düşünülmektedir. İmaret mutfaklarında çeşme nişlerine sıklıkla yer verilmiştir. Çeşme nişi kesme taştan sivri kemerlidir. Nişin ortasında çeşmelerde bulunan ayna taşına benzer bir düzenleme bulunmaktadır (Fot.2.128). Mutfağın beden duvarlarının düzgün olmayan kesme taşla inşa edildiği görülürken, kubbe ve kubbeye geçişler boyanmıştır. Eğimli bir arazide kurulmuş olması nedeni ile mutfağın kuzeyinde bulunan kervansaraydan daha yüksekte güneyinde bulunan diğer mekanlarındansa daha alçakta yer alır. Mutfak kervansarayla yakın konumdadır ancak iki yapı bitiştirilmemiştir. Mutfak bacası, ondokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında üzerine saat takılarak, saat kulesi olarak kullanılmıştır[458].

İmareti oluşturan ikinci bölümse mutfağın güneyinde bulunan dikdörtgen yapıdır. Bazı araştırmacılarca imaret olarak adlandırılması ve imaret ve mutfak olarak her iki yapının da farklı farklı ele alınmasına karşılık[459], imaret yapının genel adıdır. Bu bölümü Fatih

[458] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.377.
[459] Kasım İnce, **Eskişehir Kurşunlu Külliyesi**, Ankara 2011, s.21-23.

Müderrisoğlu, ambar ve mekel olarak düşünmüştür[460]. Bu bölüm içinde ocak bulunmaz ve dikdörtgen planlıdır. Osmanlı imaretlerinden günümüze ulaşan örneklerde mekelin (yemek salonlarının) planlarına bakıldığında, bu mekanların dikdörtgen planlı düzenlendiği ve mutfaklara yakın konumlandırıldıkları görülür. Mutfağa yakın planlanmalarının nedeni ise yemeğin servisinde sağlanacak kolaylıktır.

Fot.2.128. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Çeşme Nişi

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı (Fot.2.129) mekelin girişi kuzey cephe ortasında ve mutfağın kapısına paralel olarak açılmıştır. Mekel kapısı; kesme taştan düz söveli olup, koyu sarı renk ve açık renk taşların ardışık dizilimi ile basık yuvarlak kemerlidir (Fot.2.130). Kesme taşla inşa edilmiş güney cephenin doğusunda bulunan taşlar yapının devam ettiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Mekelin kuzeyinde dikdörtgen bir giriş bölümü oluşturulmuştur. Sivri tonozla örtülü bu bölüm doğu ve batı

[460] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.378.

cephelerinde bulunan ve karşılıklı olarak yerleştirilmiş birer pencere ile aydınlatılır. Kesme taştan düz söveli kapı, tuğladan sivri kemerle kuşatılmıştır (Fot.2.131). Mekelin güneyinde kalan dikdörtgen bölüm sivri tonozla örtülü olup üst örtü üç adet sivri kemerle bölüntülenmiştir. Tonozda sivri kemerler de tuğla malzemedendir. Bu mekan doğu ve batı cephelerine açılmış ikişer adet düz lento ve söveli dikdörtgen formlu pencere ve kuzey cephesine açılmış iki adet mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot.2.132). Mekelin beden duvarları düzgün olmayan kesme taş ve moloz taşla inşa edilmişken, dış cephelerde kuzey cephe yanında doğu cephenin de düzgün kesme taşla kaplandığı görülür. Batı ve güney cephelerde ise düzgün olmayan kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. Doğu cephenin alt seviyesinde ise düzgün olmayan kesme taşlar dikkati çeker ve bu cepheye açılmış pencerelerinde kemersiz düz lento ve söveli olduğu görülür. Batı cephede bulunan pencereler ise düz lento ve söveli olmalarının yanı sıra tuğla malzemeden sivri kemerlere sahiptir. Yapının cephelerindeki bu farklılıklar, yapının geçirdiği onarımlara işaret eder. Yapının üst örtüsü kurşun kaplıdır.

Fot.2.129. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Batı Cephesi

Fot.2.130. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi ve Giriş Kapısı

Fot.2.131. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Kuzeyindeki Giriş Bölümü

Fot.2.132. Eskişehir Kurşunlu İmareti, Mekelin Güney Cephesi

Günümüze ulaşan 29 Osmanlı imaretinin yerleşim planına bakıldığında, mutfaklarla mekellerin yakın konumları nedeniyle, imaretin güneyinde bulunan ve bizim de mekel olarak bahsettiğimiz mekanın, kuzey tarafının mekel olduğu, güneyininse fırınken restorasyonlarda mekele dahil edilmiş olabileceği düşünülebilir. Tabhane ve kervansarayı da bulunan yapının misafirlerinin bu mekanlarda yemeklerini yedikleri düşünülürse bugünkü hali ile mekelin, sıbyan mektebi öğrencileri, külliye çalışanları ve fakirler için büyük olduğu düşünülebilir. Yapının beden duvarlarındaki yenileme izleri de göz önünde bulundurulduğunda günümüze ulaşan ve mekel olarak yorumladığımız yapının orijinalde fırın ve hatta kiler bölümlerinin de bulunduğu yer olduğu sonucuna varılabilir. Zira yapının, kuzeyinde bulunan kervansarayla yakın konumu ve güney-doğuda tabhane ile birleştirilmesi nedeniyle güney ve kuzeye genişleme imkanı yoktur.

Çoban Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen Kurşunlu Külliyesi'nin, bu külliyeden sekiz yıl sonra inşa ettirdiği, Gebze'de bulunan külliyenin bir ön denemesi olduğu düşünülebilir. İmaret bazında bakıldığında Gebze İmareti'nin tüm mekanları ile günümüze ulaşması nedeniyle Kurşunlu İmareti ile kıyaslamaya imkan sağlamasa da; her iki külliyede de imaret caminin batı kanadında yer alır ve her iki imarette de mekanların yan yanda dizilimi ile dikdörtgen planlı olduğu görülür. Külliye içindeki

benzer plan düzenleri nedeniyle; her iki imaretinde aynı mimar ya da mimarlarca planlanmış olması ihtimali oldukça kuvvetlidir. Personel sayısı ve pişen yemek miktarları bakımından da Gebze'de bulunan İmaret daha fazla mutfak personeline sahiptir ve daha fazla yemek pişirilmektedir.

2.8. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti

Yapı, Osmanlı döneminde İstanbul'a ulaşımı sağlayan önemli yol güzergahlarından birinin üzerinde, Kocaeli'ne bağlı Gebze İlçesinde bulunmaktadır. Külliye, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerinde beylerbeyilik, vezirlik ve Mısır Valiliği gibi görevlerde bulunmuş, Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'ni inşa ettiren onaltıncı yüzyıl devlet adamlarından "Çoban" lakaplı Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

İmaret üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır ancak camide bulunan kitabeden anlaşıldığı üzere cami, 1523/24 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Külliye bünyesinde bulunan imaret de bu tarih civarında inşa edilmiş olmalıdır. İmaret dışında külliyede bulunan yapılar; cami, türbe, medrese, kervansaray, paşa odaları, hankah, tabhane ve kütüphanedir[461]. Mimar Sinan'ın külliyenin tasarım sürecinde bulunmuş olabileceği varsayımına karşılık, külliyenin mimarının dönemin mimarbaşı Acem Ali olduğu düşünülmektedir[462].

1515 yılında aynı bani tarafından Eskişehir'de inşa ettirilen külliye ile ortak vakfiye düzenlenmiştir. 7003 numaralı ve 1527 tarihli vakfiyeye göre imarette çalışanlar ve aldıkları ücretler:

[461] Fatih Müderrisoğlu, "Bani Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", **Vakıflar Dergisi**, S:25, Ankara 1995, s.82.
[462] İlknur Aktuğ, **Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi**, Ankara 1989, s.33.

Tablo 2.7. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Dirhem	Yıllık/Dirhem
1	Şeyh	10	3540
1	Vekilharç	5	1770
1	Kilerdar	4	1416
2	Ferraş (her biri)	3	2124
1	Nakib (yemek için)	2	708
1	Nakib (ekmek için)	2	708
3	Ekmekçi (her biri)	3	3186
3	Aşçı (reis olan) Aşçı (her biri)	5 4	1770 2832
1	Kaseşuy	2	708
1	Bevvab	2	708
1	Et Hamalı	1	354
1	Buğday Döven	1,5	531
1	Pirinç Temizleyen	2	708
1	Odun Bekçisi	1	354
1	Ahır bekçisi	2	708
1	Kennas (yerleri süpüren kişi)	2	708
Toplam: 21			22833

Vakfiyeye bakıldığında, Çoban Mustafa Paşa'ya ait ikinci külliye içinde bulunan Gebze İmareti'nde çalışan sayısının Eskişehir'de bulunan imarette çalışanlardan 3 kişi fazla olduğu ve giderlerinin de kısmen daha fazla olduğu görülür. Aynı banin iki imareti arasında, imaret personelinin birbirine yakın olmasına karşılık, en büyük farkın yemek miktarlarında olduğu görülür. Gebze imaretinde pişirilecek yemek için alınacak

malzemenin[463] yarısı kadarının Eskişehir İmareti için alınması şart koşulmuştur. Gebze'de bütün mekanları ile günümüze ulaşan imarete karşılık, tüm bölümleri ile günümüze ulaşamamış olmakla birlikte Eskişehir İmareti'nden daha büyük olduğu tahmin edilmektedir. Gebze İmareti'nin, Eskişehir İmareti'nden daha büyük ve bu imarete alınan malzemenin iki katının alınıyor olması, Gebze'nin daha fazla kişiye hizmet vermesinden dolayı olmalıdır. Gebze'de bulunan bu külliye Eskişehir'de bulunan külliyeden hem daha fazla yapıya hem de daha fazla çalışana sahiptir. Gebze, Osmanlı menzil teşkilatı içinde bulunmaktadır. İmaretten yemek alan çalışanları aldıkları yemek miktarlarının evli veya bekar olmalarına göre farklı düzenlendiği görülmekte, ayrıca gelen misafirler için hazırlanacak yemeğin miktarının misafir sayısına göre yöneticiler tarafından belirlenmesi istenmektedir[464]. Yemek saati dışında

---

[463] TSMA, 7003 numaralı defterin Türkçe transkripsiyon dosyası, s.13-14: "Ve hergün ikindi çorbası için Cuma geceleri diğer mübarek gecelerde pişirilen çorba için yine İstanbul kilesi ile birbuçuk kile temiz buğday ve çorba ve ekmek için yeterli olursa beş dirhem tuz yetmezse yeterince tuz verilmesini tayin etti. Bu listede zikredilen muteber vukiyye şer'î dirhem ile dörtyüz dirhemdir. Ve Dane isimli yemek ve çorba için bir vukiyye nohut, üç vukiyye soğan, pirinç çorbasının suyunu terbiye etmek için dörtte bir kilo halis un, bir dirhem mukabilinde maydanoz, mevsimine göre yirmi vukiyye kabak, oniki vukiyye koruk tayin etti. Ve Cuma geceleri, aşure ve bayram günleri Ramazan, Berat, Regaib ve Mevlid gecelerinin herbirinde Dane denen yemek için beş kile pirinç, her kile için üç vukiyye (okka) tereyağ, iki okka nohud ve bir dirhem karşılığı biber ve Zerde diye meşhur olan Yemek için iki kile pirinç, onbeş okka bal ve dört okka tereyağ, ondirhem zaferan sonra zirbac diye bilinen yemek için yetiri kadar et alındıktan sonra oniki okka bal, on dirhem zaferan beşokka nişasta, dörder okka incir, erik, kırmızı kuru üzüm, kayısı ve üç okka badem ve ekşi aş diye bilinen yemek için pirinçten bir kile suyah kuru üzümden yirmi okka, kırmızı kuru üzümden beş okka, fıstık, erik ve kayısının herbirinden üçer okka ve dane diye bilinen yemeğin adı geçen günlerin ve gecelerin her birinde devamlı surette ve istikrarlı bir şekilde pişirilmesini tayin etti ve geri kalan üç yemeğin nöbetleşe olarak ve sırasıyla birinci Cuma gecesinde zerde yemeğinin, ikincide zirbaç ve onunla birlikte kavun, üçüncüsünde ekşi aşın eklenmesi suretiyle pişirilmesini ve sonra tekrar birinciden başlanmasını ve her zaman bu tertip üzre devam edilmesini, iki bayram dışındaki bütün Ramazan geceleri ve sair zikredilen gündüz ve gecelerde de böyle olmasını ve iki bayramda adı geçen üç yemeğinde eklenmesi tayin etti. Ve bütün gün ve gecelerde yalnız misafirler için özel olarak pişirilecek olan dane isimli yemeğin malzemesi olarak bir buçuk kile pirinç herbir kile için üç vukiyye tereyağ ve bir dirhemlik yarım vukiyye nohut ve karabiber ve zerde diye bilinen yemeğin malzemesi olarak bir kile pirinç, yedi vukiyye bal, iki vukiyye tuzsuz tereyağ, iki dirhem zaferan ve zirbac olarak isimlendirilen yemeğin malzemesi olarak dörtte bir vukiyye bal, iki dirhem zaferan iki vukiyye nişasta ve incir erik kırmızı kuru üzüm ve kayısının herbirinden ikişer vukiyye ve bir vukiyye badem ve ekşi aş diye bilinen yemeğin malzemesi olarak dörtte bir ve onun sekizde biri kile pirinç ve altı vukiyye siyah kuru üzüm ve kırmızı kuru üzüm ve pestilci her birinden ikişer vukiyye tayin etti. Ve onlardan devamlı olarak pişirilsin ve geride kalanlarınk her biri açıklandığı üzere münasebe ile ona eklensin ve yemek döndürülsün ve her üç gecede bir devretsin sonra pişirilen bu yemekler dağıtılsın".

[464] TSMA, 7003 numaralı defterin Türkçe transkripsiyon dosyası, s.14: "Ve misafirlerin ve hankâh hücrelerinde birbirine komşu olan sufilerin her birine her gün sabah vakfi bir parça etle bir ekmek ve bir parça yemek ve günün sonunda da yine bunun gibi verilsin. Ve büyük ve küçük diğer vazife sahiplerine evli veya bekâr, fakir veya zengin olmalarına göre verilsin onlardan evli olanlarına hergün bu iki vakfın her birinde fakirlik ve geçindirmekle yükümlü olduğu kimselerin çokluğuna göre hak ettiği miktarca iki ekmek, iki parça et, iki parça yemek veya bu hepsinden üç parça verilsin. Ve onlardan bekâr olanlara hergün sabah ve akşam vakitlerinde iki parça yemek ve iki parça etle birlikte iki ekmek verilsin bütün vakitlerde Mustaidlerin herbirine bekârlara verilen miktarda yemek ve suhteler diye bilinen öğrencilere mustaidlere verilenin yarısı kadar yemek verilsin ve iki veya ikiden fazla vazifenin bir kişide toplanmaması muteber şartlardandır, ancak eğer zahir bir hakla haketmiş olursa mümkündür. Hepsini hak

külliyeye gelen misafirler için ekmek, bal ve peynir ayrılmıştır, yemek saatinde ise beşer kişilik onaltı sofra kurulacağı yine vakfiyeden öğrenilmektedir[465]. Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin imaretinde pişen yemekten, kervansarayda kalan erkek ya da kadın herkesin, ayın tüm zamanı akşam ve sabah, çorba ve ekmek aldıklarını, yemeklerin kervansaraylara getirilerek alıcılarına sunulduğunu, her ocağa bir bakır sini çorba ve kişi başına bir ekmeğin vakıf çalışanları tarafından servis edildiğini Evliya Çelebi'den öğreniyoruz[466]. Evliya Çelebi imaretle ilgili ayrıntılı başka bir bilgi vermemektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde imaretin tamirine ilişkin herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. 1961-1970 yılları arasında kapsamlı bir restorasyon geçiren külliye de imaretin hasarlı olan mutfak bölümünün ocakları, kapı ve pencereler onarılmış ve üst örtü kurşunları yenilenmiştir[467]. İmaret, kütüphane ve paşa odaları ile birlikte külliyenin batı kanadında bulunur[468] (Çizim 2.26).

Kuzey-güney doğrultuda, mekanların yan yana sıralanması ile dikdörtgen plana sahiptir (Çizim 2.27, Fot.2.133). Kuzeyden güneye doğru imareti oluşturan yapılar; mekel (yemek salonu), mutfak, (mutfak deposu), fırın, kiler ve depodur (Çizim 2.28). İmaretin girişi külliyenin batı kanadının ortasında bulunan ve üzerine kütüphane inşa edilmiş ana kapının güneyine açılan kapıdan sağlanmaktadır (Fot.2.134). Kesme taştan düz lento ve söveli giriş kapısı ile imaretin önünde bulunan koridora ulaşılır.

---

etmeyen, kendisine bir hatır için verilen kimse için birden fazla vazife haram olsun. Ancak it'am hususunda böyle bir cihete itibar olunur ziya olmasından sakınmak için misafirlerin yemeğinin azaltılması veya çoğaltılması onların azlığına ve çokluğuna göre mütevellinin, nazırın ve şeyhülimasetin reyine ve onların içtihadısan tefviz olunarak olsun. Onların (Mütevelli, nazır ve şeyhü'l-imaretin) itikat ve ferasetleriyle mevsim ve zamana göre yeteri miktarda yemek pişirilsin ve pişen yemek tafsil olunduğu şekilde dağıtılsın eğer artarsa ve fazla gelirse fakir komşular arasında zayıf ve misminlerin tamamı arasında dağıtılsın. Ve her yıl misafirlerin maslahatı için, bal, peynir, lotle ve ekşiler için, odun için ve ihtiyaç duyulduğunda bakır kapların kalaylanması için ve mum, yağ ve diğer ihtiyaçlar için gelirden bin dirhem ayrılsın ve hesap ve kitaba göre yettiğince sarfedilsin ve eğer yetmezse ona eklensin ve eğer fazla gelirse fazla olan aslına zammedilsin".

[465] TSMA, 7003 numaralı defterin Türkçe transkripsiyon dosyası, s.14: "Ve geldiklerinde misafirlerin önüne her biri için adam başına afiyetle yemeleri için bir ekmek, elli dirhem saf bal, elli dirhem peynir hazırlansın, vaktinde her sofrada beş kişi olmak üzere onaltı sofrada onlara yemek taksim olunsun".

[466] Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 2. Kitap, İstanbul 2011, s.89.

[467] Cahide Tamer, **Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Restorasyonu,** İstanbul 2004 (2. Baskı), s.35.

[468] Fatih Müderrisoğlu, "Bani Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", **Vakıflar Dergisi**, S:25, Ankara 1995, s.88.

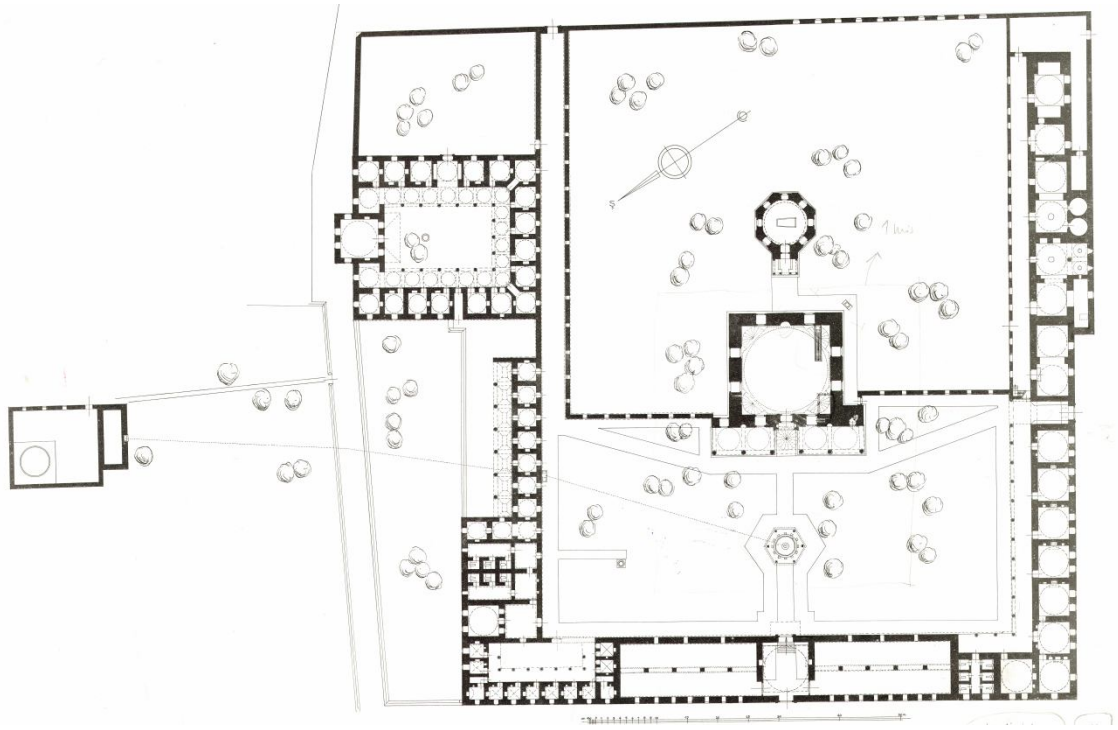

Çizim 2.26. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen'den)

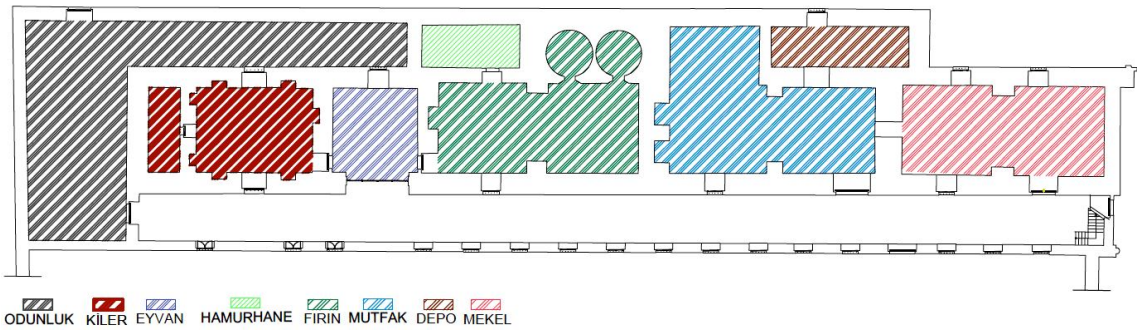

Çizim 2.27. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekan Dağılımı

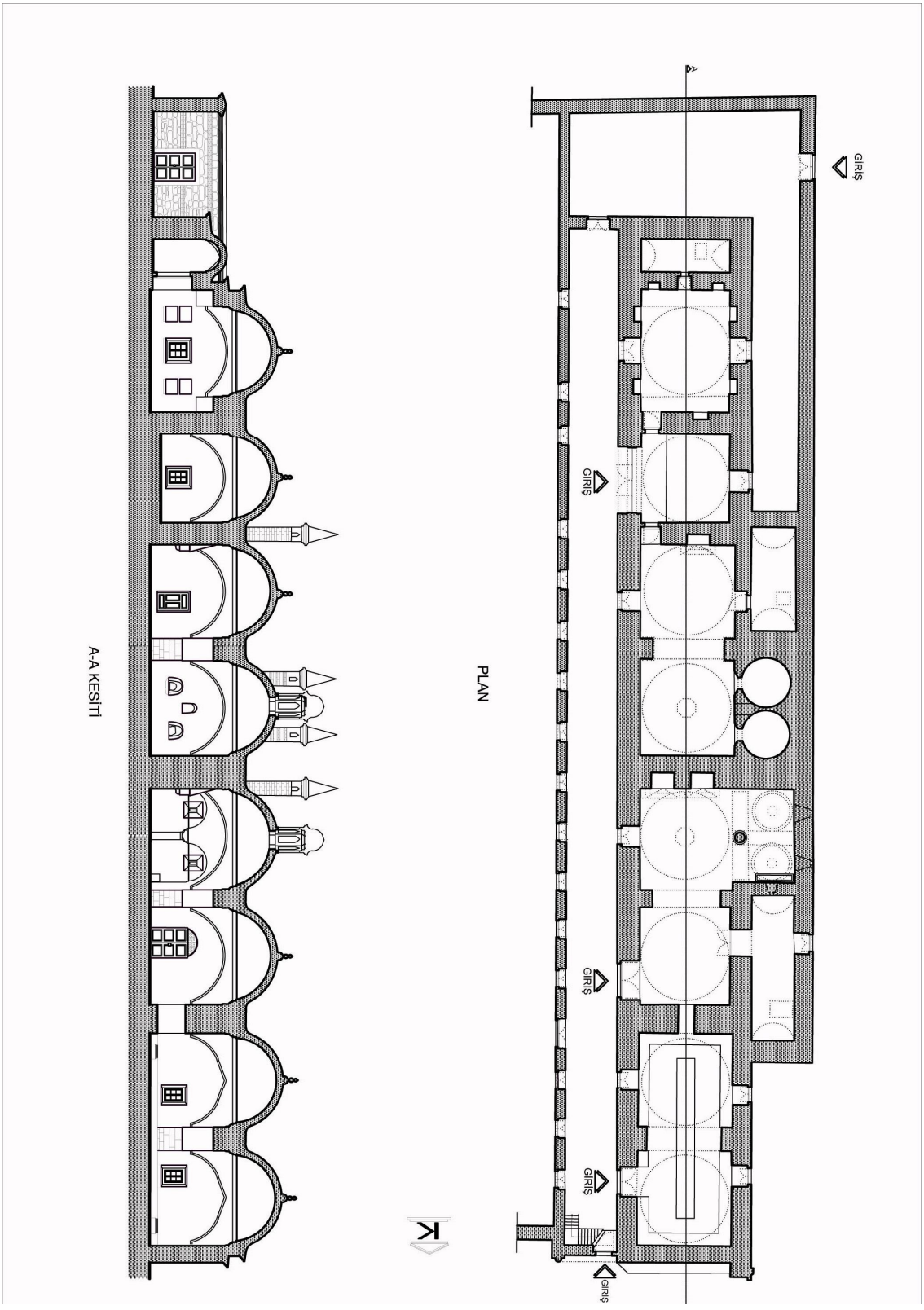

Çizim 2.28. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200
(Plan: A. Saim Ülgen'den Güncellenerek)

Fot.2.133. Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi ve İmaretin Batı Cephesi

Fot.2.134. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Giriş Kapısı

İmaretin doğusunda bulunan ve pencere açıklıklarına yer verilmiş duvar ile yapı cami avlusundan ayrılmıştır. Düzgün olmayan kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen bu duvar ile yapının arasında oluşan koridorun üzeri ise eğimli çatı ile örtülmüştür (Fot.2.135). Böylece yapı hem dışarıya kapalı hale getirilmiş hem de çalışanlar için servis alanı oluşturulmuştur. Koridorun yenilenmiş üst örtüsü ahşaptandır ve dışarıdan kurşunla kaplanmıştır. Koridoru oluşturan doğu cephe duvarına toplam onyedi adet kareye yakın dikdörtgen formlu pencere açılmıştır. Aynı yükselti ve genişliğe sahip pencereler kesme taştan düz lento ve sövelere sahiptir ve demirden lokma şebekeli parmaklıklıdır (Fot.2.136).

İmareti oluşturan yapılardan ilki kuzeyde bulunan mekel/yemek salonudur. Mekelin giriş kapısı kesme taştan düz sövelere sahiptir. Basık kapı kemerinin üzeri tuğladan yuvarlak kemerle kuşatılmıştır. Kapı ahşap kanatlara sahiptir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve iki bölümden oluşan mekelde, iki bölüm mekanın ortasında bulunan ve doğu-batı doğrultuda atılmış büyük yuvarlak kemerle birbirine açılmaktadır. Kemer doğu ve batı cephede karşılıklı olarak yerleştirilmiş duvara gömülü ayaklara oturur. Her iki bölümün üzeride kasnaksız kubbe ile örtülüdür (Fot.2.137). Beden duvarları, kemerler ve kubbe beyaz renge boyanmıştır. Mekelin ortasında ise yaklaşık 45cm. genişliğinde taş masa bulunur (Fot.2.138). Mekelin tüm cephelerini dolaşan sekiler de aynı yüksekliğe sahiptir. Bu mekan, batı cephesinde bulunan iki ve doğu cephesinde bulunan bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Üst örtüde herhangi bir aydınlatma öğesi bulunmaz. Mekelin güney duvarının ortasına açılmış pencere ise, mekeli mutfakla ilişkilendirmiş olup, lento ve sövesiz düz açıklık şeklinde düzenlenmiştir. 16-18. yüzyıl imaretlerinde karşımıza çıkan servis penceresinin ilk örneklerinden olan bu pencere; mutfakta hazırlanan yemeklerin koridoru dolaşmaya gerek kalmadan doğrudan mekele servis edilmesinde kullanılmıştır. Ali S. Ülgen'e ait çizimlerde bu servis penceresi işlenmemiştir. Yapılan restorasyonlarda açılan pencerenin orijinalitesine şüphe ile bakılmaktadır. Gebze imaretindeki bu servis penceresinin restorasyonlarda aslına uygun olarak yeniden açıldığını farz ederek, bu pencerenin günümüze ulaşan en eski tarihli servis penceresi örneği olduğu düşünülebilir (Fot.2.139).

Fot.2.135. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti'nin Önünde Bulunan Koridor

Fot.2.136. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Doğu Cephesi, Koridorda Bulunan Pencereler

Fot.2.137. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Mekelin Kuzey Cephesi

Fot.2.138. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekelde Bulunan Yemek Masası ve Oturma Sekileri

Fot.2.139. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekelle Mutfak Duvarı Arasına Açılmış Servis Penceresi

Mekelin güneyinde bulunan ikinci bölümse mutfak mekanıdır. Doğu cephesine açılan kapıdan bu mekana ulaşılmaktadır. Mutfağa girişi sağlayan bu kapı, mekel kapısının tekrarı biçimindedir (Fot.2.140). Mutfak, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan ve doğu-batı doğrultuda atılmış kemerle ikiye bölünmüş ve üzeri kubbe ile örtülü mekanlarla bu mekanların batısına yerleştirilmiş kuzeyde tonoz örtülü güneyde ise iki küçük kubbe ile örtülü bölümlerden meydana gelmektedir. Mutfağın kuzeyinde bulunan, kasnaksız ve aydınlık feneri bulunmayan kubbe ile örtülü bölümünün kuzey cephesinde mekele açılan servis penceresi ve batı cephesinde ise bu cephede bulunan mekana açılan dikdörtgen formlu kapı bulunur (Fot.2.141). Lento ve sövesi düz açıklık şeklinde düzenlenmiş kapı ile kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonozla örtülü mekana girilir.

Fot.2.140. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfak Giriş Kapısı

Fot.2.141. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi

Bu mekan kiler olarak nitelenmesine karşılık[469], imaretin güneyinde kiler olduğu düşünülen bölümün varlığı nedeniyle, bu bölüm mutfakta kullanılan eşyaların, tabakların saklandığı mekan olabilir (Fot.2.142.). Bu mekanın batı cephesine açılan ve imaretin genelinde görülen pencere düzeninde dikdörtgen bir pencere bulunur. Mekanı aydınlatan diğer pencere ise üst örtüye açılmış küçük penceredir. Mutfağın güneyi yine kasnaksız bir kubbe ile örtülüdür Kubbenin ortasında sekizgen aydınlık feneri bulunur. Güney cephe duvarına iki adet ocak yerleştirilmiştir. Ocaklar simetrik olup, yaşmaklıdır (Fot.2.143). Ocakların bacaları kare kesitli olup taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmişlerdir. Bacaların üzeri konik külahla sonlandırılmıştır. Mutfağın bu bölümünün batı cephesine yerleştirilen taş sütunun batısında oluşan dikdörtgen alanın üzeri, sütuna atılan yuvarlak kemerlerin taşıdığı iki adet kubbe ile örtülüdür (Fot.2.144). Kubbelerin ortasında sekizgen aydınlık fenerlerine yer verilmiştir.

Fot.2.142. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan ve Mutfak Eşyalarının Saklandığı Düşünülen Mekan

[469] Fatih Müderrisoğlu, "Bani Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", **Vakıflar Dergisi**, S:25, Ankara 1995, s.88.

Fot.2.143. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesi

Fot.2.144. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan İki Kubbeli Bölüm

İmaret mutfaklarında aydınlık fenerinin altında bulunan yan yana yerleştirilmiş kesme taş ocak geleneği de düşünüldüğünde, bu imaret mutfağı içinde aynı önermede bulunabiliriz. Güney cephede bulunan iki ocağın imaret çalışanları, misafirler ve fakirler için yeterli yemeği hazırlama kapasitesine sahip olmaması da bu önermeyi güçlendirmektedir. Bu bölümün kuzey batı köşesinde, mutfakta yemek hazırlıklıları için kullanılan taştan bir tekne bulunur (Fot.2.145). Mutfak, kuzey ve batı cephelerde bulunan üç adet mazgal pencerenin yanısıra, doğu cephede bulunan kare biçimli pencere ile aydınlatılmaktadır.

Mutfağın güneyinde bulunan bölümse imaretin fırınıdır. Fırının doğu cephesinde bu bölüme doğrudan girişi sağlayan kapı bulunmaz. Fırına girişler, bu bölümün güneyinde bulunan ve fırın ile kiler arasında kalan eyvandan sağlanmaktadır. Bu eyvanın kuzeyine açılan kapı ile fırına ulaşılır. Güney ve kuzeyde bulunan iki bölümden oluştuğu görülen fırında, güneyde bir adet ocakla, hamurhane ve kuzeyde fırın ocaklarının bulunduğu görülür. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plana sahip fırının iki adet kubbe ile örtülü olduğu görülür.

Fot.2.145. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Köşesinde Bulunan Taştan Tekne

Yuvarlak bir kemerle ayrılan bu bölümlerden güneyde kalan bölümün yine güney cephesinde yaşmaklı bir ocak bulunur ki bu uygulama birden çok fırında karşımıza çıkan bir gelenektir (Fot.2.146). Doğu cephesinde bulunan pencere mekanı aydınlatmaktadır. Fırının güneyde kalan bölümünün batı cephesinde kuzey-güney doğrultulu beşik tonozla örtülü bir hamurhane bulunur (Fot.2.147). Hamurhanenin giriş kapısı pencereyi anımsatmaktadır. Hamurhaneyi aydınlatan tek pencere üst örtüye açılmış küçük tepe penceresidir. Günümüze ulaşan imaret fırınlarında hamurhanelerin ocakların üstünde çözümlendiği görülür. Hamurhanenin ocaklardan farklı olarak yerleştirildiğini gördüğümüz tek örnek bu imaretin fırınındadır. Fırının kuzeyinde oluşan bölüm kasnaksız kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ortasında sekizgen aydınlık feneri yer alır. Batı cephede bulunan fırın ocakları iki adettir. Ocak ağızlarının düz açıklık şeklinde düzenlendiği görülür (Fot.2.148). İki ocağın arasında bulunan ve ocaklara açılan üçüncü açıklık ise orijinal değildir. Her iki ocağında birer ocak ağzı olduğu düşünülürse, bu açıklık orijinalde niş olmalıdır. Fırın ocaklarının yanında ya da aralarında nişlere yer verildiği günümüze ulaşan imaret fırın örneklerinde sıklıkla görülür. Tuğla malzemede inşa edilmiş ocakların bacaları da tuğladandır (Fot.2.149). Kare kesitli bacalar konik külahla örtülüdür.

Fot.2.146. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Fırının Güney Cephesi

Fot.2.147. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Hamurhane

Fot.2.148. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Fırın Ocakları

Fot.2.149. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mutfak ve Fırında Bulunan Aydınlık Fenerleri ve Bacalar

İmaretin güneyinde bulunan son bölümse kilerdir. Kilere giriş fırına girişin de bulunduğu eyvandan sağlanır (Fot.2.150). Bu eyvan büyük bir kubbe ile örtülüdür. Eyvanın batı cephesinde bir adet kareye yakın dikdörtgen pencere açıklığı vardır (Fot.2.151) Eyvanın batı cephesi boyunca (kiler ve fırın giriş kapılarına kadar) geniş ve yüksek bir seki bulunur. Kilerin girişi, kilerle fırının arasında bulunan eyvanın güney cephesine açılan dikdörtgen kapıdan sağlanır. Kiler iki bölümden oluşmaktadır. Kuzeyde bulunan ve tek kubbe ile örtülmüş bölümle bu bölümün güney cephesi boyunca doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan ve beşik tonozla örtülmüş bölümden oluşur. Kilerin kuzeyinde bulunan bölümünün tüm cephelerine raf şeklinde düzenlenmiş niş açıldığı görülür (Fot.2.152). Mutfakta kullanılacak malzemelerin bu raflarda saklandığı düşünülmektedir. Güney, doğu ve batı cephelerinde ikişer, kuzey cephesinde bir adet nişle toplamda yedi adet niş bulunur (Fot.2.153). Kiler doğu ve batı cephelerine açılmış birer pencere ile aydınlatılır. Kilerin güneyinde bulunan ve daha küçük olan ikinci bölümde ise üst örtüye açılmış bir adet küçük pencere vardır. Bu ikinci bölüm daha değerli sayılabilecek baharatların ya da yemeklik malzemelerin saklandığı bölüm olmalıdır (Fot.2.154.).

Fot.2.150. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kiler ve Fırın Arasında Bulunan Eyvan

Fot.2.151. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kiler ve Fırın Arasında Bulunan Eyvanın Batı Cephesi

Fot.2.152. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi ve Bu Cephede Bulunun İkinci Bölümün Giriş Kapısı

Fot.2.153. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Kuzey ve Doğu Cepheleri

Fot.2.154. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Güneyinde Bulunan İkinci Bölüm

Kiler olduğunu düşündüğümüz bu bölümün günlük kullanım eşyalarının saklandığı depo olduğunu düşünen araştırmacılarda bulunmasına karşılık[470], Amasya II. Bayezid örneğinde de görüldüğü gibi rafların bulunması bu mekanı kiler olarak yorumlamamıza neden olmaktadır. İmaretin önünde bulunan koridorun güneyinde yer alan bir kapı ile imaretin güney-batısında oluşan "L" biçimli avluya ulaşılır (Fot.2.155-2.156). Üzeri açık bu avlu, külliyede kullanılan odunların muhafaza edildiği depo olarak düşünülmektedir[471]. Bu bölümün batı cephesinde bulunan kapı ile de doğrudan dışarı ile irtibat kurulmaktadır (Fot.2.157).

[470] Fatih Müderrisoğlu, "Bani Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", **Vakıflar Dergisi**, S:25, Ankara 1995, s.89.
[471] Fatih Müderrisoğlu, "Bani Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", **Vakıflar Dergisi**, S:25, Ankara 1995, s.89.

Fot.2.155. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinin Güney-Batısında Bulunan "L" Planlı Avlu (Tuba Bayram'dan[472])

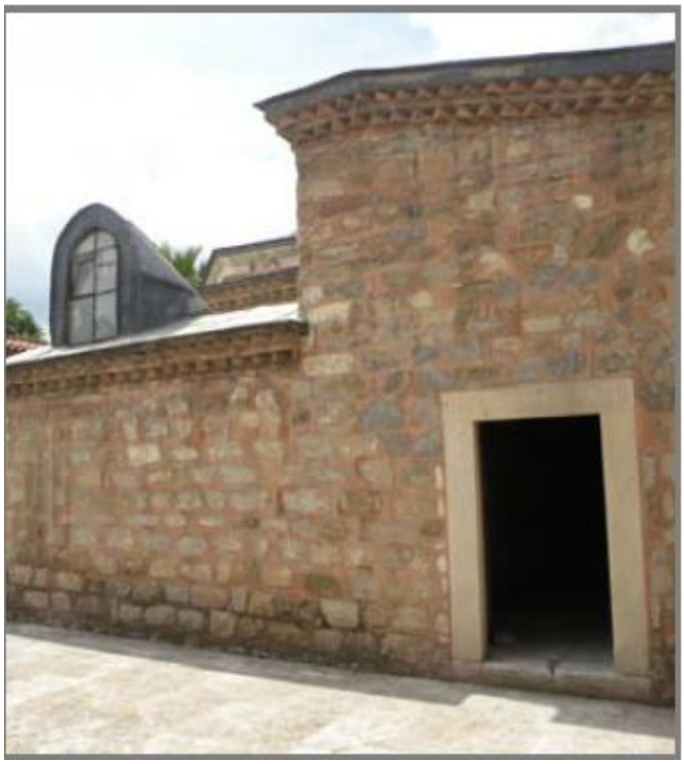

Fot.2.156. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Güney-Batıda Bulunan "L" Planlı Avluya Açılan Koridor Kapısı (Tuba Bayram'dan)

[472] Tuba Bayram, **Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,İslam Sanatı ve Tarihi A.B.D., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Fot.2.157. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti Güney-Batı Köşesi ve Kilerin Kubbesi

Yapının üst örtüsü kurşunla kapılıdır. İç mekanlar ise beyaz renge boyanmıştır. Doğu cephede bulunan koridorun duvarı ile dış mekan duvarları düzgün olmayan kesme taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Kapı ve pencereler yenilenmiştir. Yapıda bulunan pencerelerin tümü demir lokma şebekelidir.

İmaretlerin mekel bölümlerinde ikinci bir kapı daha bulunan örneklere rastlanmaktadır. Böylelikle yemeklerini yemiş kişilerin ikinci bir kapıdan tahliyesi sayesinde, yemek sırasında bekleyen kişilerin oluşturacağı kalabalık azaltılmaya çalışılmıştır. İmaretin giriş kapısına yakın inşa edilmiş mekelde, yemeklerinin yemiş olanların tahliyesi için en uygun yer, doğu cephede bulunacak bir kapı olabilirdi. Ali Saim Ülgen tarafından 1938 yılında çizilmiş imaret planında, doğu cephede bulunan avlu koridorundaki dördüncü pencere kapı olarak gösterilmiştir (Çizim 2.29). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 1966 yılı öncesi restorasyonlarına ait fotoğraflardan imaretin doğusundaki koridorun üstünün açık olduğu ve birinci ve dördüncü pencerelerin kapı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Fot.2.158). Aynı yıl gerçekleştirilen restorasyonun sonucu doğu duvarının bugünki görünümünü aldığı söylenebilir (Fot.2.159). Aydınlık fenerleri açıklıkları ise daha sonraki bir tarihte camla kapatılmıştır (Fot.2.160).

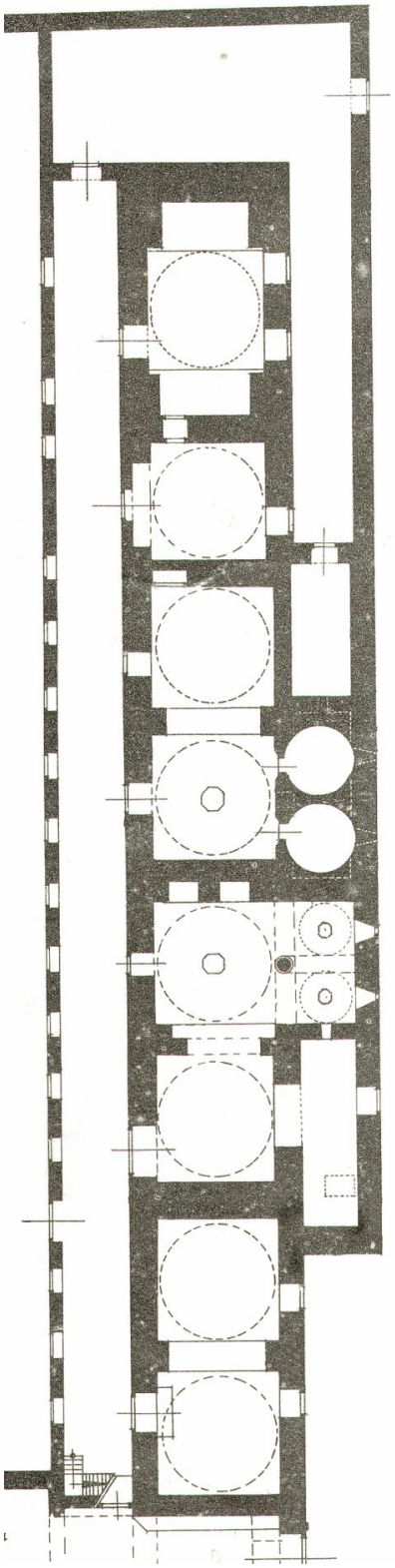

Çizim.2.29. Gebze Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, A.Saim Ülgen Tarafından Çizilmiş 1938 Tarihli Plan

Fot.2.158. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, 1966 Yılı Restorasyonun Öncesi Mekel ve Doğuda Cephede Bulunan Koridor (V.G.M.A.'dan)

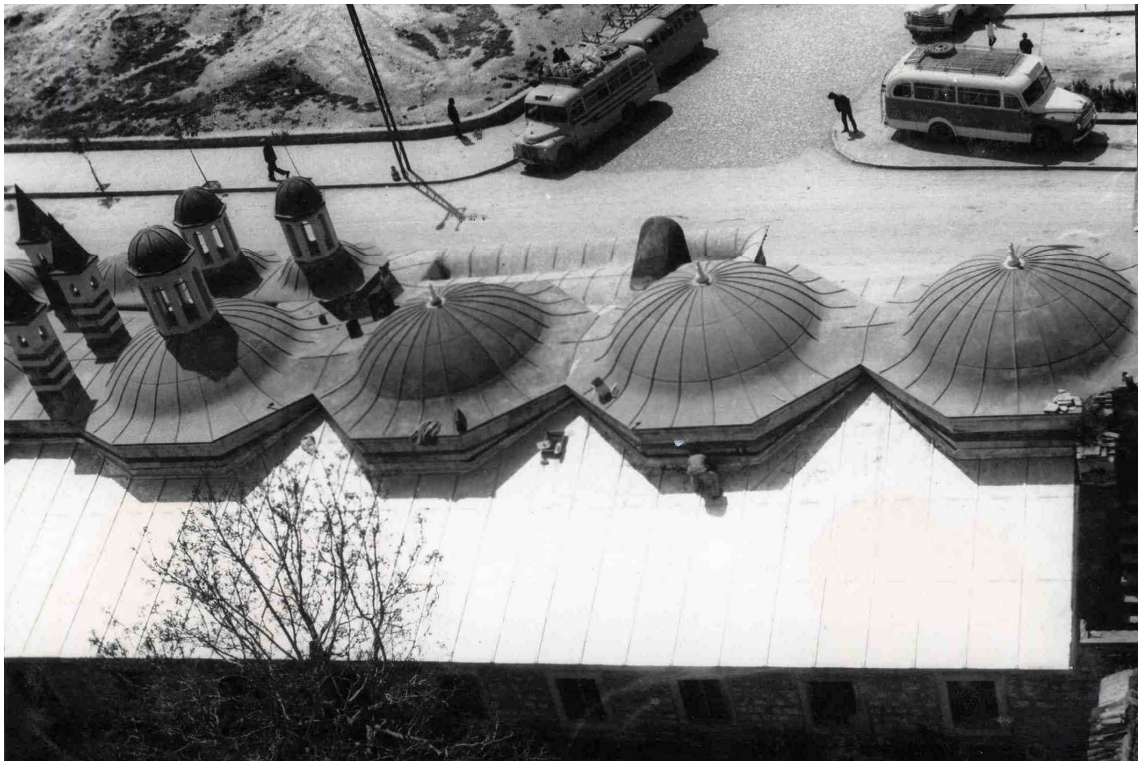

Fot.2.159. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, 1966 Yılı Restorasyonun Sonrası Mekel,Mutfak ve Doğuda Cephede Bulunan Koridor (V.G.M.A.'dan)

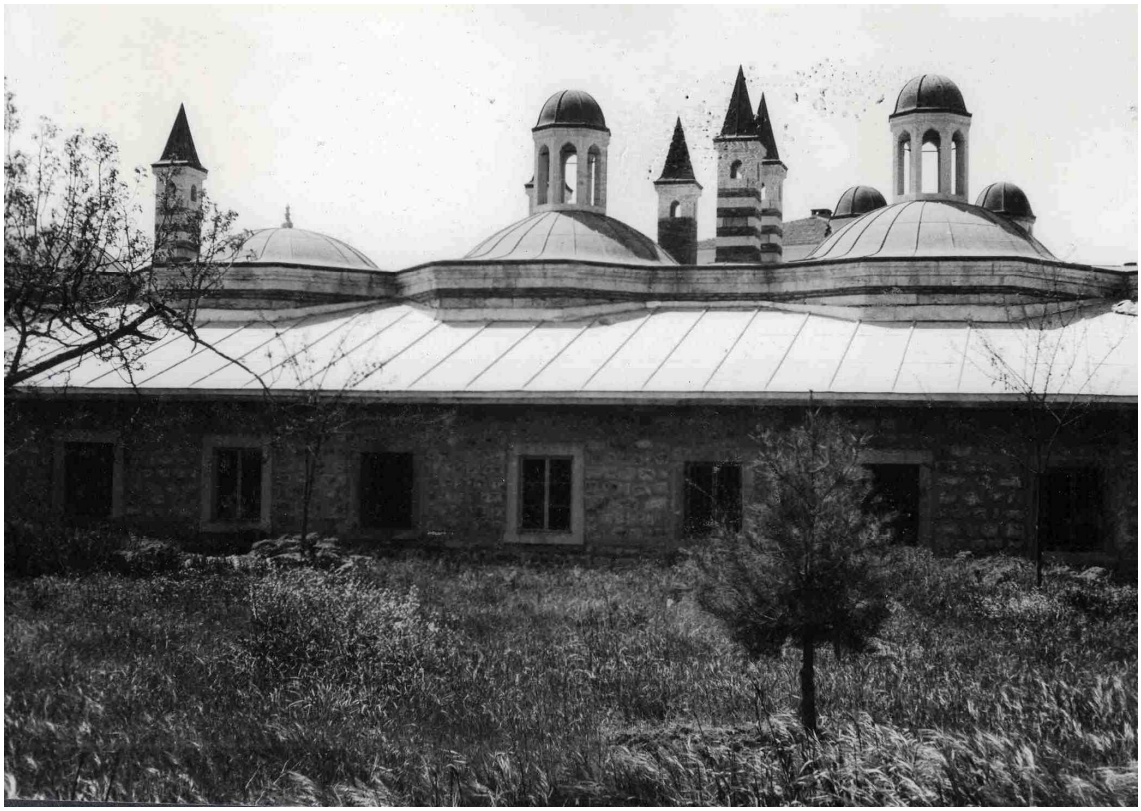

Fot.2.160. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, 1966 Yılı Restorasyonun Sonrası Mutfak ve Fırının Üst Örtüsü ve Doğuda Cephede Bulunan Koridor (V.G.M.A.'dan)

Günümüze ulaşan imaretlerden Gebze'de bulunan bu yapıya en yakın tarihli olanlar Bayezid tarafından inşa ettirilen külliyeler içinde bulunmaktadır. Bu yapıdan sekiz yıl önce aynı bani tarafından inşa ettirilmiş diğer imaret örneği ise Eskişehir Kurşunlu Külliyesi içinde bulunur. Yapı külliyenin genel düzenlemesine uygun olarak anıtsal bir yüksekliğe sahip değildir. Bayezid imaretleri ile kıyaslandığında hem plan olarak hem de yükseklik olarak farklı yorumlanmıştır. Yönetici kesime mensup bir vezir tarafından inşa ettirilmiş bu yapı, aynı tarihte inşa ettirilmiş bir diğer yönetici Sinan Paşa tarafından Afyon-Sincanlı'da inşa ettirilen yapıya yükseklik olarak ve imareti oluşturan mekanların yan yana sıralandığı dikdörtgen plan açısından benzeşir.

Gebze'de bulunan bu külliyenin mimarı Acem Ali olarak kabul edilmektedir. Bayezid'in kendi adına Amasya, Edirne ve İstanbul'da inşa ettirdiği imaretlerin mimarı

ise Yakup Şah olup iki de halifesi bulunduğu ifade edilir. Bu halifelerden birinin adı Ali'dir. Adı geçen halife Ali'nin, Acem Ali olduğu kabul edilir[473].

Kilerde bulunan rafların en yoğun kullanıldığı örnek II. Bayezid'in Amasya İmaretinde bulunmaktadır. II. Bayezid'in imaretinde kullanılan yoğunlukta olmasa da bu imaretin kileriyle benzeşmesi açısından ilginçtir. Bu nedenle Amasya Külliyesinin inşasında halife olduğu düşünülen Acem Ali'nin hem Amasya imaretinde hem de Gebze de çalıştığını düşündürten izler olarak okunabilir.

2.9. Afyon Sincanlı, Sinan Paşa İmareti

Afyon'a 33km. uzaklıktaki Sincanlı İlçesi, Sinan Paşa Beldesi'nde bulunan imaretin banisi onaltıncı yüzyılda yaşamış Lala Sinan Paşa'dır. Kanuni döneminde Sinan Paşa adında pek çok devlet adamı bulunmaktadır. Afyonda bulunan külliyeyi inşa ettiren Sinan Paşa'nın Kanuni'nin ilk yıllarında Kaptanıderya görevindeyken Rum (Sivas) Eyaleti Beylerbeyi görevine atanan Sinan Paşa olduğu tahmin edilmektedir[474]. Yapının mimarının kim olduğu ise bilinmemektedir. Bu dönemde mimarbaşı Acem Ali'dir[475]. Acem Ali'nin bu yapının inşası ile bir ilişkisi olup olmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İmaret; cami, sıbyan mektebi, hamam, türbe, çeşme ve şadırvandan oluşan bir külliyenin parçasıdır (Çizim 2.30).

İmaret'in üzerinde inşa ya da tamirat tarihini gösteren herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Külliyenin, Ters T Planlı olarak inşa edilen camisinin kitabesi 1524-25 tarihlidir ve Kanuni'nin saltanatının ilk yıllarına denk gelmektedir[476]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 608 numaralı defterin 321. sırasında kayıtlı bulunan Sinan Paşa Külliyesine ait vakfiye de 1524 tarihlidir[477]. İmarette külliye ile birlikte 1524-25 yılları civarında inşa edilmiş olmalıdır. Vakfiyede imaret çalışanlarına ilişkin bilgiler de

---

[473] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.277.
[474] Semavi Eyice "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.315.
[475] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar", **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.277.
[476] Semavi Eyice "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.305.
[477] Ramazan Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.342.

bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle elde edilen tabloya göre imaret çalışanları toplamı sekiz kişidir ve yıllık 5310 dirhem tutarında maaş almaktadırlar[478].

Tablo.2.8. Sinan Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	3	1062
1	Teşrifatçı	1	354
1	Kilerci	2	708
1	Nakib	1	354
1	Aşçı	2,5	885
1	Ekmekçi	2,5	885
1	Çırak (aşçı çırağı)	1	354
1	Katip	2	708
Toplam: 8			5310

İmaret 1967[479], 1984 ve 2006 yıllarında restore edilmiştir[480]. Evliya Çelebi imarete ilişkin herhangi bir mekan tasviri vermeden, sabah ve akşam misafirlere nimetinin bol olduğunu söyler[481]. Külliye yapıları kaba-yonu taşla inşa edilmiş bir avlu duvarı ile çevrelenmiştir. İmaret, külliye yapılarından kot farkı nedeniyle daha alçakta yer alır. Avludan yapıya üç basamaklı bir merdivenle inilmektedir. İmareti oluşturan mekanların beden duvarları düzgün olmayan kesme taşla inşa edilmiştir.

Külliyenin kuzey-batı köşesinde bulunan imaret; kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı olup, iki bölümden oluşur (Çizim 2.31-2.32, Fot.2.161). Güneyde bulunan kare formlu mekana giriş, doğu cepheye açılan basık kapı açıklığından sağlanır (Fot.2.162). Duvarla hemyüz yuvarlak kemer, tuğladan inşa edilmiştir. Bu bölümde doğu cephe ortasına kare bir pencere açılarak mekan aydınlatılması sağlanmıştır. Taş söve kapı ve pencereleri, ahşap lentolarla tamamlanmıştır. Batı ve kuzey cepheleri sağır bırakılmışken güney cephe ortasına bir ocak yerleştirilmiştir (Fot.2.163). Yaşmaksız ocağın bacası tuğla malzemeden inşa edilmiştir ve kare formludur (Fot.2.164). Mutfak

[478] Tablo, vakfiyede ki bilgilerden elde edilmiştir. Bkz. Ramazan Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.340.
[479] Semavi Eyice "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.313.
[480] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, yapılan restorasyonlarla ilgili bilgi ve belgeler bulunmaktadır.
[481] Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman vd. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7-10. Kitaplar**, 9. Kitap, İstanbul 2011, s.23.

bölümünde bulunan bacalarda aynı formdadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan Sinan Paşa imaretine ilişkin fotoğraflardan, yıkılmış olan bacaların yenilendiği anlaşılmaktadır (Fot.2.165-2.166). Bacaların 1967 restorasyonları ile yeniden inşa edildiği yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

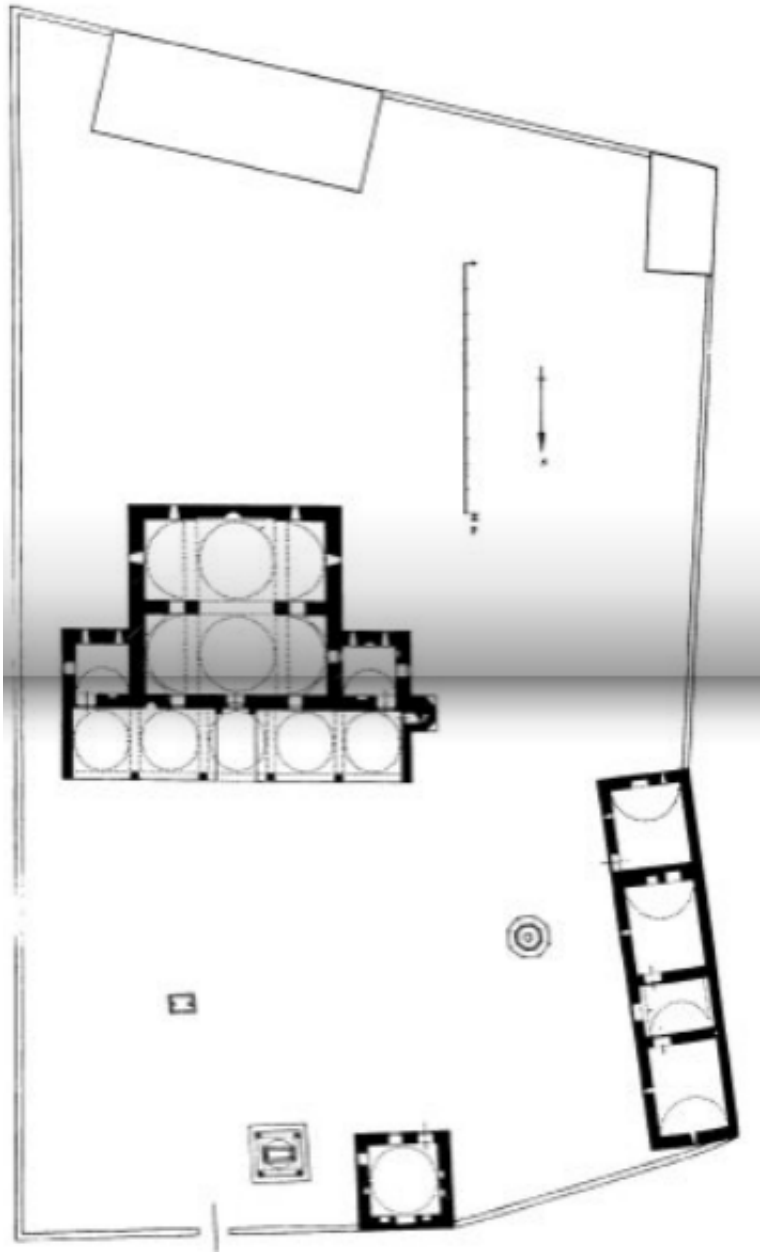

Çizim 2.30. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Semavi Eyice'den)

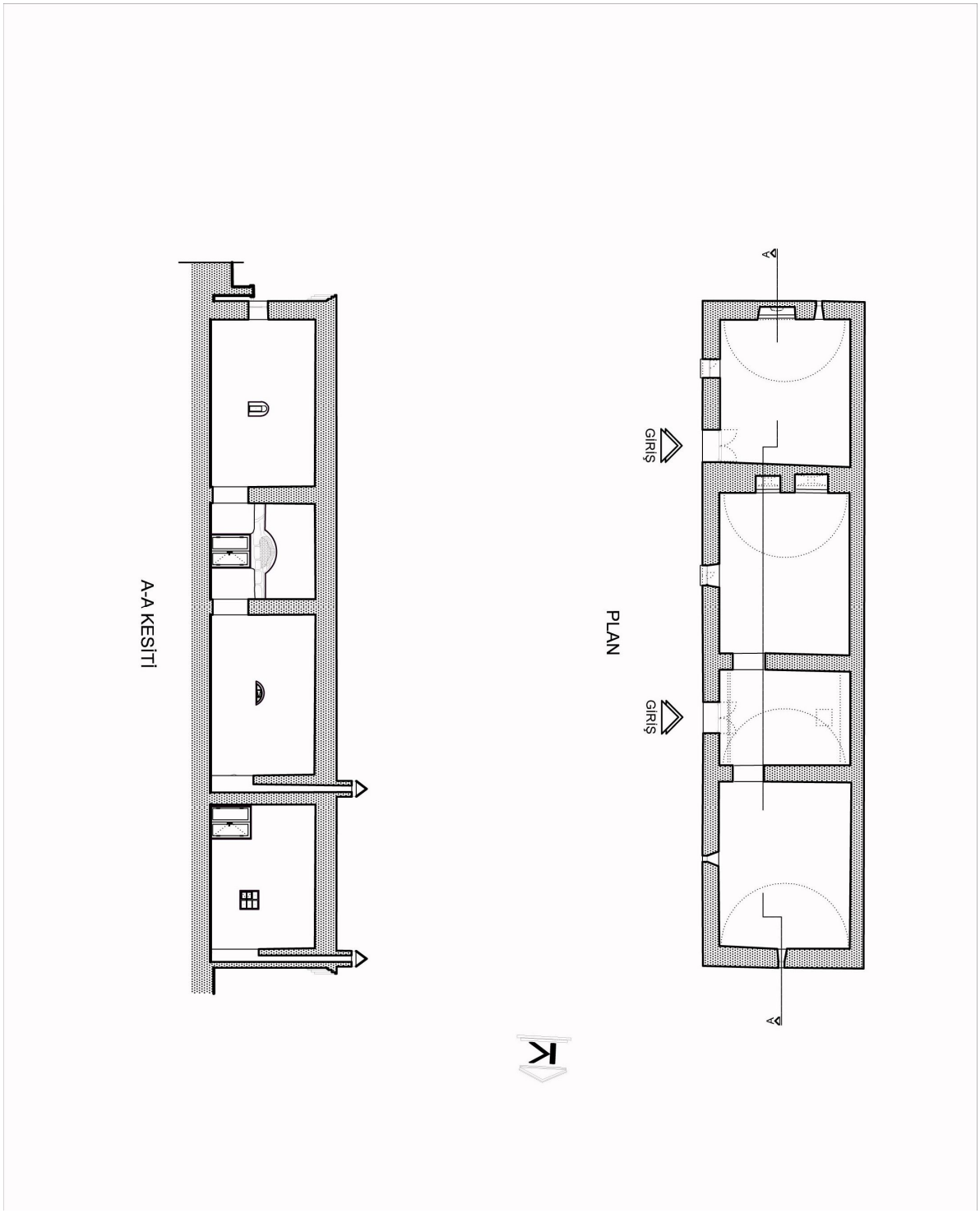

Çizim 2.31. Afyon–Sincanlı Sinan Paşa İmaret Plan ve Kesiti, Ö:1/200
(V.G.M.A.'dan Güncellenerek)

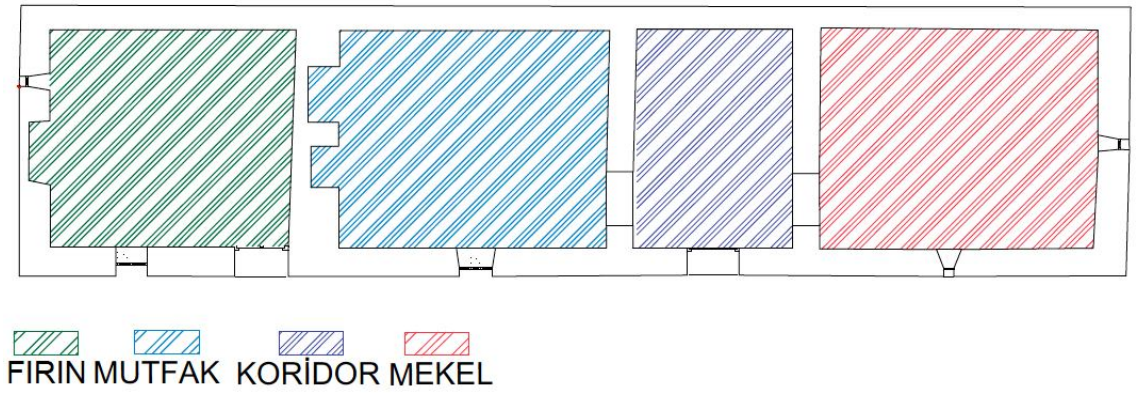

Çizim 2.32. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mekan Dağılımı

Fot.2.161. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti Batı Cephesi

Fot.2.162. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güneyde Bulunan Bölümün Cephesi

Fot.2.163. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güneyde Bulunan Mekanın, Güney Cephesi

Fot.2.164. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güney Cephe

Fot.2.165. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Güney-Doğu Cephesi (V.G.M.A'den)

Fot.2.166. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Doğu Cephesi (V.G.M.A'den)

Ocağın batısında mazgal biçimli bir pencere bulunmaktadır. Bu mekanın içi beyaz renge boyanmıştır. Zeminler dikdörtgen formlu kesme taşlarla kaplanmıştır. Bu imarette alışılageldik tarzda bir ekmek fırınına rastlanamamıştır. Orijinalitisini yitirmiş olan fırının bu mekan olması ise (yemek salonu ve mutfağın yeri tespit edilebildiği için) kuvvetle muhtemeldir. İçersinde bir fırın ocağı barındırmayan bölümün, güney cephesinde bulunan ocak fırın ocağının yerine işaret ediyor olabilir. Bu tarz bir yaşmaklı fırın ocağına günümüze ulaşan hiçbir imarette rastlananmamıştır. Günümüze ulaşan örneklerin hepsinde fırın ocakları yuvarlak kemerli bir açıklığa sahiptir.

Vakfiyede geçen kilerin yeri tespit edilememekle birlikte, bu mekanda ocağa yer verilmesi ve pencere açıklıklarının bulunması bu mekanın kiler olma ihtimalini düşürmektedir. Doğrudan bir imaret binası olmasa da Eskişehir Seyit Battal Gazi Tekkesinde bir aşhane bulunur. Aşhanenin fırın bölümünün ocak açıklığı yaşmaklıdır (Fot.2.167-2.168). II. Bayezid zamanında Anadolu'daki Bektaşi tekkeleri; Kırşehir'deki Hacı Bektaşi Veli, Seyyid Gazi ve Şüceaddin, genişletilmiş ve geniş mimari kompleksler haline dönüştürülmüştür. Kayda değer miktarda görevli ve dervişin eklendiğinin görüldüğü II. Bayezid döneminde 1511 de tören ve servis binaları

eklenmiştir[482]. Fırının günümüzdeki görünümüne bu tarihlerde ulaşıp ulaşmadığını ise kesin olarak bilememekteyiz.

Fot.2.167. Seyit Battal Gazi Tekkesi, Fırını

Fot.2.168. Seyit Battal Gazi Tekkesi, Fırını, Ocak Açıklığı

[482] Filiz Yenişehirlioğlu, "The Tekke of Seyyid Battal Gazi", **Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ**, S.II, Ankara 2008, p.129.

Kuzeyde yer alan ikinci bölüm; mutfak, mekel/yemek salonu ve bu mekanları ilişkilendiren bir koridordan oluşmaktadır. Doğu cephede bulunan kapı ile mutfak ve mekel bölümlerini ayıran koridora girilir. Bu koridor, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alan oluşturmakta, kuzey ve güney cephelerine karşılıklı olarak yerleştirilmiş simetrik kapılardan mutfak ve mekel bölümlerine geçiş bulunmaktadır. Bu ara bölümde herhangi bir aydınlatma elemanı bulunmamaktadır (Fot.2.169). Yapıyı oluşturan birimlerin bütününde olduğu gibi bu mekanın üst örtüsü için de beşik tonoz tercih edilmiştir. İç mekanda; giriş kapısının üstündeki moloz taşlar ve tuğla kemerle birlikte, batı cephe ortasında bulunan iki sıra kaba-yonu taş sırası ve üst örtünün ortasında bulunan kare şekilli tuğla malzemeden oluşan alan muhafaza edilmiştir (Fot.2.170). Mekanın geri kalan bölümü beyaza boyanmıştır. Yapıda buluna diğer kapılarda olduğu gibi mutfak ve yemek salonuna geçişi alçak kapı açıklıklarından sağlanır. Kapıların üstünde ahşap kirişlemeler bulunmaktadır. Koridorun güneyinde bulunan mekan mutfak bölümüdür. Güney cephesine iki adet ocak yerleştirilmiştir (Fot.2.171). Ocaklar farklı büyüklükte olup, tuğla bacalarla sonlandırılmışlardır. Bu bacalarda 1967 restorasyonunda yeniden inşa edilmiştir. Ocaklardan batıda bulunan daha geniş tutulmuş olmakla birlikte ocakların yükseltileri aynıdır. Ocakların aralarında ve yanlarında orijinal taşlar bulunur. Mutfağın batı ve kuzey cepheleri sağır bırakılmıştır. Doğu cephesine yer alan pencere ise yuvarlak kemerli yarım bir penceredir. Formundan anlaşıldığı kadarıyla, pencerenin üst kısmı günümüze ulaşırken altı kapatılmış olmalıdır (Fot.2.172). Mutfağın zemini ise, kare ve dikdörtgen formlu kesme taşlarla kaplanmıştır. Koridorun kuzeyinde yer alan bölüm; mekel/yemek salonudur. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekanın batı ve güney cepheleri sağır bırakılmıştır. Bu mekan, kuzey ve doğu cephelerin ortasına açılan birer mazgal pencere ile aydınlatılır (Fot.2.173). Beşik tonozla örtülü olup, zemini kare ve dikdörtgen formlu taşlarla kaplanmıştır.Mekelin içi imaretin diğer bölümlerinde olduğu gibi beyaz renk boya ile sıvalıdır (Fot.2.174). İmaretin üst örtüsü kurşun kaplıdır. 1967 yılı öncesi toprak kaplı üst örtü, 1967 restorasyonuyla betonla örtülmüşken, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 12/06/2004-2839 tarih ve sayılı kararla üst örtünün kurşun kaplandığı anlaşılmaktadır. İmaretin güney ve kuzey cepheleri, çatı seviyesinde yuvarlatılmıştır (Fot.2.175). Çatı seviyesinde beden duvarları, üç sıra kesme taştan saçakla sonlandırılmıştır. İmaretin bütününde; duvar köşe bağlantılarında dikdörtgen kesme taşlar kullanılmıştır.

Fot.2.169. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak ve Mekelin Arasında Bulunan Koridor

Fot.2.170. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak ve Mekelin Arasında Bulunan Koridorun Giriş Kapısı

Fot.2.171. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak Bölümü ve Ocakları

Fot.2.172. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mutfak Bölümü Doğu Cephede Yer Alan Pencere

Fot.2.173. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi

Fot.2.174. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Mekelin Güney Cephesi

Fot.2.175. Afyon-Sincanlı, Sinan Paşa İmareti, Kuzey Cephesi

Afyon'a bağlı günümüzde de küçük bir yerleşim olan Sincanlı'daki bu imaret; malzeme, plan, büyüklük açısından bakıldığında; saltanat aile mensuplarının inşa ettirdiği imaretlerle yarışamayacak boyutta bir "taşra" örneğidir. Kurulduğu tarihlerde yerleşimin yoğun olmadığı ve önemli bir yol güzergahında da yer almayan bir bölgede inşa edilen imaretin çalışan sayısı da, imaretin geniş çaplı hizmetler sunmadığını düşündürtür. Vakfiyede geçen; bir mahzen veya bir ambar ile burada kullanılacak eşyalar[483] günümüze ulaşamamıştır. Süslemesiz yapıyı ve cephesini hareketlendiren tek öğe, çatı seviyesinde görülen silmelerdir.

2.10. Bozöyük Kasım Paşa İmareti

Bilecik İline bağlı Bozöyük ilçesinde bulunan imaretin banisi onaltıncı yüzyıl devlet adamlarından; "Güzelce" lakaplı, Hama Mutasarrıflığı ve üçüncü vezirlik gibi görevlerde bulunmuş[484] Kasım Paşa'dır. Anadolu Sağ Yolu üzerinde kurulmuş menzil külliye içersinde bulunan imaretin ve külliyenin mimarı bilinmemektedir. Külliye inşa

[483] Ramazan Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi,** S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.337.
[484] Ayşe Denknalbant, "Kasım Paşa Külliyesi" **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, s.550-552.

edildiğinde dönemin mimarbaşı Acem Ali'dir[485]. Külliyeyi, Mimar Sinan'a atfeden araştırmacılarda bulunmasına karşılık, Sinan eserlerini veren risalelerde adı geçmediğinden, Sinan için erken bir eser olarak kabul edilmektedir[486]. İmaret dışında külliyede bulunan yapılar; cami, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray ve hamamdır[487]. Camide yer alan kitabeler yapının, Bağdat seferi dönüşü 1525-1528 yılları arasında inşa ettirildiğini göstermektedir[488]. İmarette cami ile aynı tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 618/1 numaralı defterin 163. sayfa, 125. sırasında kayıtlı Kasım Paşa vakfına ait vakfiye suretinde yalnızca külliyenin akarlarına ilişkin bilgiler bulunur. Vakfiyede; yapı tasvirleri, çalışan sayıları ya da aldıkları ücretlere dair bilgilere yer verilmemiştir[489]. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapının geçirdiği onarımlara ilişkin herhangi bir belgeye rastlanamamıştır.

Orijinalinde cami ile aynı avluyu paylaşan imaret[490]; caminin batı cephesinde bulunmaktadır (Çizim 2.33). İmaret; kuzey-güney doğrultuda mekanların yan yana sıralanması ile elde edilen dikdörtgen planlamalıdır (Fot.2.176). Moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş olmakla birlikte almaşık düzende değildir. İmaret mekanları beşik tonozla örtülü olup, üst örtünün dışarıda çatı ile örtüldüğü görülür. Çatıya geçişte dört sıra kirpi saçak kullanılmıştır. Dört bölümden oluşan imarette mekanlar güneyden kuzeye doğru; mekel/yemek salonu, mutfak, kiler ve fırındır (Çizim 2.34-2.35). Yapıların tümü birer kapı ile doğu cepheye cami avlusu ile yapı arasında kalan alana açılmaktadır.

---

[485] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002,s.277.
[486] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.389.
[487] Ayşe Denknalbant, "Kasım Paşa Külliyesi" **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, s.550.
[488] Ayşe Denknalbant, "Kasım Paşa Külliyesi" **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, s.550.
[489] Bakınız. V.G.M.A., Defter no: 618/1, Sayfa No:163, Sıra No:125.
[490] Ayşe Denknalbant, "Kasım Paşa Külliyesi" **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, s.551.

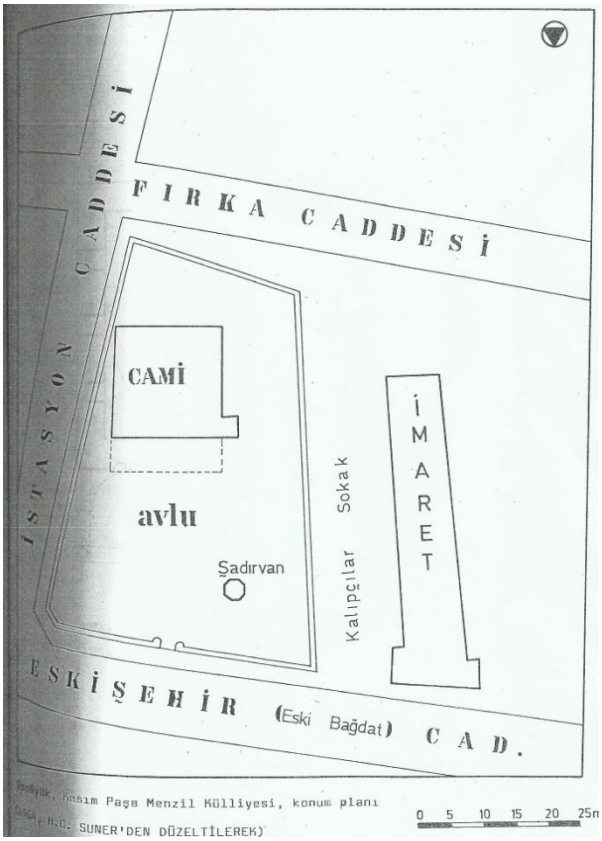

Çizim 2.33. Bozöyük Kasım Paşa Külliyesi Vaziyet planı (Fatih Müderrisoğlu'ndan)

Fot.2.176. Bozöyük Kasım Paşa İmareti

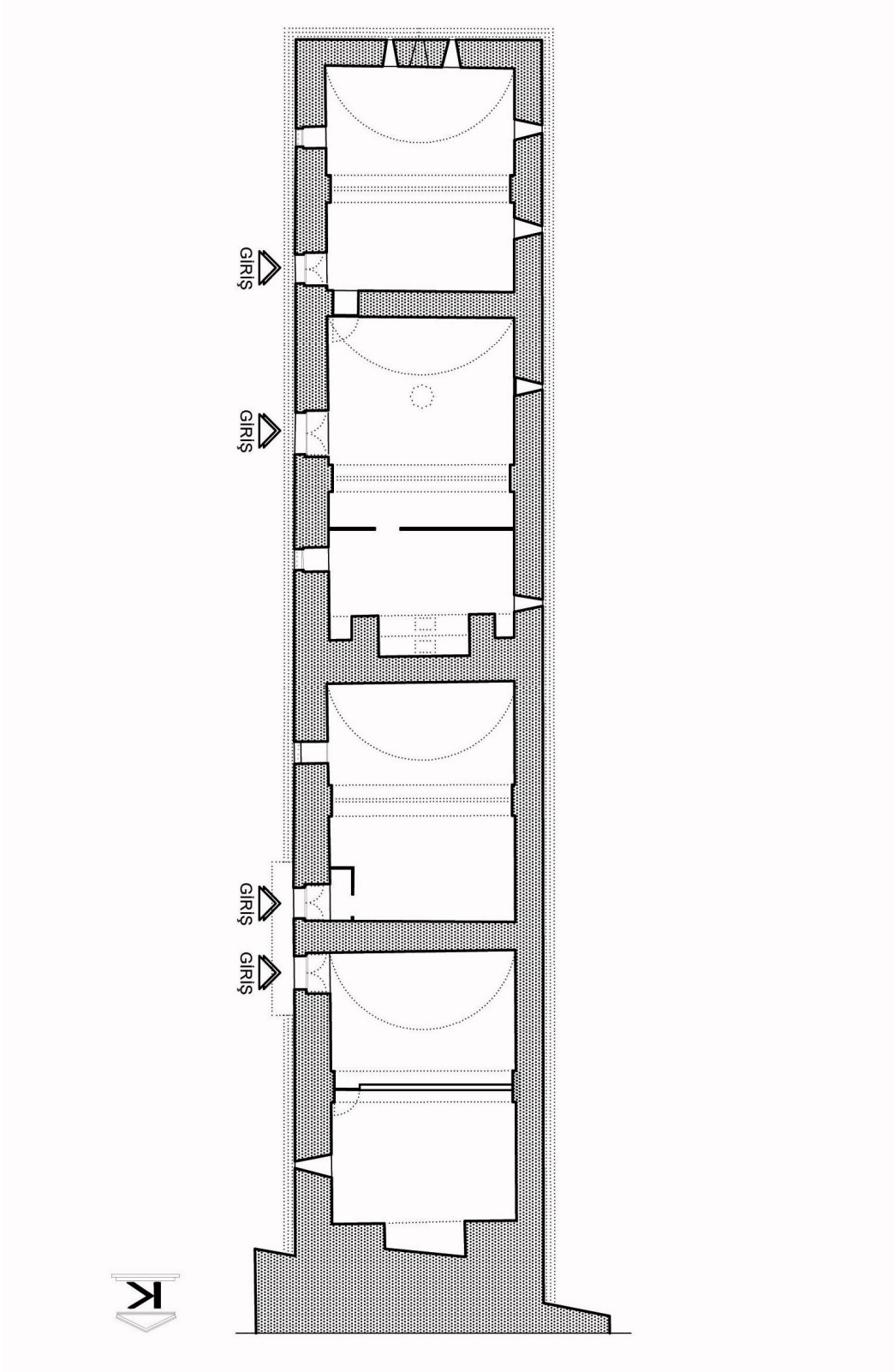

Çizim 2.34. Bozöyük Kasımpaşa İmareti Planı, Ö: 1/200
(Fatih Müderrisoğlu'ndan Güncellenerek)

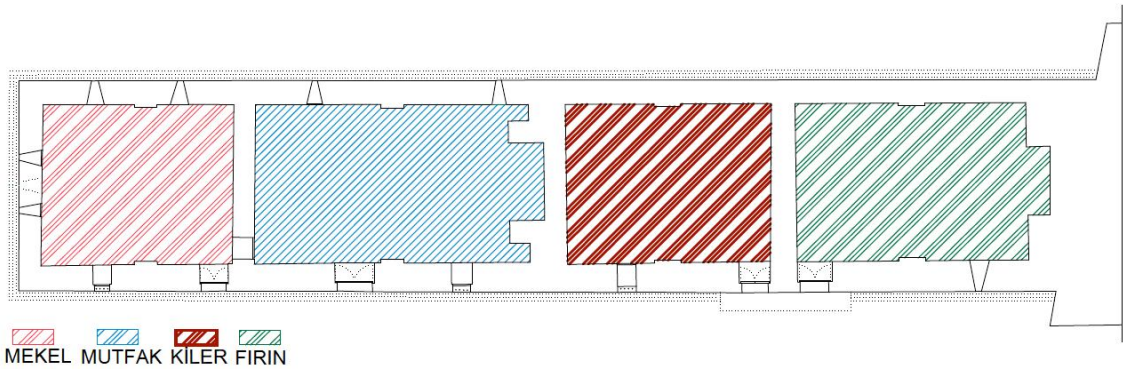

Çizim 2.35. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekan Dağılımı

Güneyde bulunan ilk mekan yemek salonu mekel olup, girişi doğu cephede bulunan, kesme taştan söveli ve renkli taştan yuvarlak kemerli kapının yanı sıra bu mekanın kuzey cephesinde mutfağa açılan kapıdan da sağlanmaktadır. Doğu cepheye açılan kapının üzerinde tuğladan bir kuşatma kemeri bulunmaktadır (Fot.2.177). Mutfağa bitişik konumundan dolayı mekel olduğunu düşündüğümüz mekanın aydınlatması, imaretin diğer mekanlarına oranla oldukça fazla pencere açılarak sağlanmıştır. Doğu cephede bulunan dikdörtgen planlı pencerenin yanı sıra, güney cephesinde bulunan üç adet mazgal açıklığı mevcuttur (Fot.2.178). Batı cephesinde ise iki adet yine mazgal biçimli pencere açıklığı vardır (Fot.2.179). Genellikle mekelle mutfak arasına açılan servis penceresine yer verilmemiş olmakla birlikte iki mekanın kapı ile ilişkilendirildiği görülür. Bu kapı açıklığının orijinal olup olmadığı bilinmemekle birlikte, orijinalinde bu açıklığın servis için kullanılan pencere olması da ihtimal dahilindedir. Mekelin içi ve tonoz üst örtüsü boyanmıştır (Fot.2.180).

Fot.2.177. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekelin Doğu Cephede Bulunan Giriş Kapısı

Fot.2.178. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekelin Güney Cephesi

Fot.2.179. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekel ve Mutfağın Batı Cephesi

Fot.2.180. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mekelin İçi

Mekelin kuzeyinde bulunan ve imaret mekanları arasında en geniş alana sahip olan bölüm mutfaktır. Mutfağın doğu cephede bulunan girişi kapısı ve yine aynı cephede bulunan pencere mekelin giriş kapısı ve pencerenin tekrarı biçimindedir (Fot.2.181). Güney cephesi mekele açılan kapı dışında sağır bırakılmıştır, batı cephesinde ise mazgal formlu iki adet pencere açıklığı vardır (Fot.2.182). Mutfağın kuzey cephesinde ise bir adet büyük ocak açıklığı bulunur (Fot.2.183). Yuvarlak kemerli açıklığın üzerine iki adet baca yerleştirilmiştir. Bacalar yan yana değil de arda arda sıralanmıştır. Tuğla malzemeden inşa edilmiş bacalar kare kesitli olup üst bölümlerinde duman çıkışı için açıklıklar yer alır (Fot.2.184). Bu açıklığın içinde bulunması gereken ve genel olarak taştan inşa edilen, yemek kazanlarının üzerine konulduğu ocaklar ise günümüze ulaşamamıştır. Ocak açıklığının batısında bir adet niş bulunurken, ocağın doğusunda ve mutfağın mekel kapısıyla aynı aks üzerinde bir niş açıklığı daha bulunmaktadır. Bu niş lavaboya dönüştürülmüştür. Beşik tonozla örtülü mutfakta üst örtünün ortasında sekizgen planlı aydınlık feneri açıklığı mevcuttur ancak aydınlık feneri günümüze ulaşamamıştır. Restorayon çalışmaları sırasında bu bölüm camla kapatılmıştır. Ocak açıklığından sonra, aydınlık feneri açıklığının bulunması bu mekanın mutfak olduğunu kesinleştiren detaydır. Mutfakta üst örtü ve beden duvarları mekelde olduğu gibi beyaz renk boyalıdır.

Fot.2.181. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfağın Doğu Cephesi

Fot.2.182. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesi

Fot.2.183. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak Açıklığı

Fot.2.184. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Mutfakta Bulunan Ocağın Bacaları

Mutfağın kuzeyinde bulunan üçüncü mekan ise kilerdir. İmaretin diğer mekanlarında olduğu gibi dikdörtgen planlı kiler beşik tonozla örtülmüştür. Kuzey, güney ve batı cephesi sağır bırakılmış kilerde, doğu cephede mutfak ve mekelin doğu cephelerinde olduğu gibi düz lento ve söveli dikdörtgen planlı pencere bulunur. Pencere tuğladan yuvarlak kemerle kuşatılmıştır. Mutfaktan kilere geçişi sağlayan ve günümüzde kapalı olan kapı açıklığı da mekanın güney cephesinin doğu ucunda bulunur (Fot.2.185). Yerden bir metre yükseltiye kadar tüm mekan ahşapla kaplanmıştır. Fırınla ortak olan kuzey cephesi de yine aynı malzeme ile kaplanmıştır (Fot.2.186). Dolap ya da niş gibi kilerde kullanılabilecek detaylar bulunmamasına rağmen, mutfağa yakın planlanması ve çok fazla pencere açıklığı içermemesi gibi nedenlerden dolayı bu mekan tarafımızdan kiler olarak düşünülmektedir. İmaretin kuzeyinde bulunan son mekanın ise fırın olabileceği tahmin edilmektedir (Fot.2.187). Fırının giriş kapısı kiler girişi ile yan yana yerleştirilmiştir ve aynı formdadır. Ancak fırın giriş kapısının daha geniş ve yüksek tutulduğu görülür. Diğer imaret mekanlarında olduğu gibi fırında kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlamalı olup beşik tonoz örtülüdür. Tonozlu örtünün ortasında bulunan kemerin içi duvarla örülerek bu bölüm ikiye ayrılmıştır. Orijinal olmayan bu duvarın doğu cephesine açılan kapı ile fırının kuzeyde kalan bölümüne ulaşılmaktadır

Fot.2.185. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi

Fot.2.186. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi

Fot.2.187. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesi

Doğu cephesi dışında kalan cepheleri sağır bırakılmış mekanda bulunan tek aydınlatma elemanı, doğu cepheye açılan mazgal penceredir. Fırının kuzey cephesi kemer açıklığı ile boşaltılmıştır (Fot.2.188). Üst örtüde bu açıklığın üstünde orijinal olmayan bir baca görülür. Bu ocak açıklığı ile üst örtü arası kapatılmıştır. Bu haliyle bu açıklık bir fırın ocağı açıklığı değildir ancak çeşitli kereler onarıldığı tahmin edilen imaret ve fırın bu restorasyon çalışmaları sırasında değişikliğe uğramış olmalıdır (Fot.2.189). İmaretin kuzey cephesine daha geç tarihli yapılar inşa edildiği için imaretin bu cephesinin ve ocakların orijinal hali hakkında fikir verebilecek detaylara ulaşılamamaktadır (Fot.2.190).

Özellikle fırın bölümü orijinalitesini yitirerek günümüze ulaşan imarette, su ihtiyacını karşılayacak çeşmeye rastlanmamış, kullanım eşyaları da günümüze ulaşamamıştır. Menzil külliye içinde bulunan imaretin vakfiyesine ulaşılamadığı için çalışan sayısı veya aldıkları ücretler açısından bu külliyeyi diğer imaretlerle kıyaslamak mümkün olamamaktadır. İmaretten yararlananların büyük kısmını bu menzilde konaklayan misafirlerin oluşturduğu düşünülebilir.

Fot.2.188. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Güneyinde Kalan Bölümü

Fot.2.189. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak Açıklığı

Fot.2.190. Bozöyük Kasım Paşa İmareti, Fırının Batı Cephesi ve Muhdes Yapı

Mimari açıdansa, onaltıncı yüzyılın ilk çeyreğinde inşa ettilen bu imareti kıyaslayabileceğimiz en yakın örnek Afyon Sincanlı'da bulunan Sinan Paşa İmaretidir. Hemen hemen aynı yılda inşa edilmiş bu iki imarette, aynı plan tipindedir. Mekanların yan yana sıralanması ile elde edilen bu yapıların her ikisi de beşik tonozla örtülüdür ve her iki yapıda caminin batı cephesinde yer alır. Mekanların aynı cepheye açılmış kapılarının benzerliği yanında mekanların içinden bir birine geçişler olması açısındanda bu iki imaret birbiri ile benzeşir. İnşa malzemesi açısından da benzerlik gösteren bu iki yapı yükseklik olarak da birbirine yakındır. Erken dönemin karakteristik imaret planı diyebileceğimiz plan tipinde inşa edilmiş bu iki örnek, saltanat ailesine mensup olmayan yöneticiler tarafından inşa ettirilmiş taşra örnekleri olarak yorumlanabilir. Her iki külliyenin merkezi olan caminin plan tipleri farklı olmakla birlikte, imaret bazında bakıldığında oldukça benzeşirler. Aynı mimarın eseri olup olmadığı bilinmese de iki yapı arasında bir etkileşimden söz edilebilir.

2.11. İstanbul Haseki İmareti

İstanbul'un Avrupa yakasında, Avratpazarı'nda, külliyenin inşa edildiğinde adı Başcı Hacı mahallesi[491] iken bugün külliyeden dolayı Haseki semti olarak adlandırılan bölgede inşa edilmiştir. İmaret, Kanuni Sultan Süleyman'ın yasal eşi ve dört şehzadesinin annesi Haseki Hürrem Sultan tarafından, 1539-1551 yılları arasında inşa ettirilen külliye içinde yer alır. Camiye bakan avlu kapısında imaretin iç avlu kapısının simetrisinde bulunan ve cami tarafına açılan avlu kapısı üzerinde bulunan kitabe 1550 yılına tarihlidir[492].

Külliyenin mimarı dönemin mimarbaşı ve Kanuni ile ailesi için (Şehzade Mehmed, Mihrimah Sultan, II. Selim) yapılar inşa eden Mimar Sinan'dır ve külliye Sinan'ın hanedan ailesi için ürettiği ilk örnektir[493]. Cami, medrese, sıbyan mektebi, darüşşifa ve imaretten oluşan yapı topluluğunda yapılar faklı tarihlerde inşa edilmiştir. İlk inşa edilen yapı camidir ve 1539 tarihlidir. Aptullah Kuran, Mimar Sinan yapılarının listesinde Hasekinin Avratpazarı'nda bulunan imaretinin listelenmemesi nedeniyle, imaretin 1550 yılında darüşşifa ile birlikte inşa edildiğini öne sürmüştür[494]. 1540 tarihli vakfiyede imarete, imaret çalışanlarına dair kayıtların bulunması bu ihtimali azaltmaktadır. Gülru Necipoğlu, şimdiye kadar bilinmeyen imaret inşaatına ilişkin masraf defterini bulmuştur ve imaretin medreseden hemen sonra inşa edildiğini ortaya koymuştur[495]. 1540 Mart'ından, 1540 Kasım/Aralık dönemine kadar inşa edilen imaretin toplamda 1.579.085 akçeye malolduğu öğrenilmektedir[496]. Mimar Sinan'ın yapılarının listesini veren tezkirelerde Haseki Sultan için Mekke, Medine ve Mustafa Paşa Köprüsü yakınındaki imaretleri sıralanmış[497] ancak İstanbul imaretinden bahsedilmemiştir. İmaretin 1540 yılında medreseden hemen sonra inşa edildiği kesin

---

[491] V.G.M.A., Defter No:608/2, Sayfa No:213, Sıra No:176.
[492] İlk satırı okunamayan kitabenin metni: "Ki Sultan Süleyman kıldı bünyad. Rebiülahir ayı ahirin de. Tamam idi bulub hayr ile hoş ad. Görüb fazl ehli anı didi tarih. Ola dayim ni'amla matbah abad" tarih ebcedle 957 yılını göstermektedir. Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.66. 24. dipnot.
[493] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.271.
[494] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.41.
[495] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.271.
[496] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.271.
[497] Sai Mustafa Çelebi, **Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)**, (Hazırlayanlar: Hayati Develi, Semih Fırat), İstanbul 2002, s.115.

olmasına karşılık, mimarisine Sinan'ın katkısı belirsiz olarak kabul edilmektedir[498]. Doğan Kuban ise, yine tezkirelerde bu yapının Sinan yapıları arasında listelenmemesi nedeniyle, Sinan'ın kalfalarından biri tarafından ve Sinan'ın direktifleri doğrultusunda inşa edildiğini varsaymaktadır.[499] Yapının, Sinan İmaretleri ile ilgili yapılmış bir çalışmaya da dahil edilmediği görülür[500]. Osmanlı mimarisinde özellikle başkent örneklerinde ve Mimar Sinan tarafından hayata geçirilen külliye projelerinde, külliye merkezini oluşturan yapılar; dini ve simgesel anlamlar yüklenen camilerdir. Haseki Külliyesinde ise ilk hali tek kubbe ile örtülü planlaması ile cami düşünüldüğünde, külliyede hem genişlik hem de mutfak bacalarının anıtsallığı ile ön plana çıkan yapının imaret olduğu görülür. Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş imaretlerden, Süleymaniye ve Manisa Muradiye İmaretlerinin planına ise oldukça yaklaşır. Bacalarının anıtsallığı ise yine Mimar Sinan tarafından inşa edilen Topkapı Sarayı Mutfak bacaları ile yarışacak büyüklük ve formdadır. Yine Mimar Sinan'a ait olan Şehzade İmareti planı iç avlunun iki yanına inşa edilen mekanlardan oluşarak Haseki, Süleymaniye ve Manisa Muradiye imaret planlarından kısmen uzaklaşsa bile, mutfak kurgusunda ocakların serbest ayak üzerine atılan kemerli bölümle mekanda ayrı tutulması gibi ve duvarla kemer arasında kalan ocakların bulunduğu bu bölümün küçük kubbelerle örtülmesi ve kubbelerin ortasına baca yerleştirilmesi açısından benzeşir. Osmanlı İmaret mimarisinde, mimari açıdan kesinleşmiş geleneklerden bahsetmek zor olsa da, imaret mimarisinin Sinan'ın özellikle "Sultani Aile" için inşa ettiği örneklerde anıtsal boyutlara ulaştığı görülür. Tüm bu mimari veriler ışığında Sinan'ın otobiyografisinde yer almasa da, Haseki İmaretinde Sinan'ın izleri yok sayılmamalıdır.

Külliyeye ilişkin 1540 yılına ait vakfiyede imaret çalışan sayısının 19 kişiyken, 1551 tarihli vakfiyede ise imarette çalışması öngörülen kişi sayısı 31'e yükselmiştir. 11 yıllık süreçte personele 12 kişi daha ilave edildiği görülür. Yeni ilave olunan kadrolar; kilerdar-ekmekçi-aşçı çıraklığı ile ambar sorumlusu, buğday döven kişi ve çanakçıdır. Artan personel sayısına doğru orantılı olarak maaş giderleri de artmış ve 1540 yılında 18408 dirhem olan personel gideri, 1551 yılında 26196 dirheme yükselmiştir. Bu

[498] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.275.
[499] Doğan Kuban, "Haseki Külliyesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1994, s.5.
[500] Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.333-353.

rakamların değişiminde tek başına personel ilavesi etkili olmamıştır. 1540 tarihli vakfiyede görevleri belirtilen çalışanların ücretlerinin de arttırıldığı görülmektedir.

1551 yılına ait vakfiyede imaret çalışanlarının görev tanımları da bulunmaktadır. İştanımı ve bu görevin gereği olan kişisel özellikleri en ayrıntılı tanımlanan kişi imaretin şeyhidir[501]. 1540 tarihli vakfiyede "*temiz ahlak ile mavsuf salih mütteki dindar, kanaat sahibi temizliğe riayetkar tama'dan uzak bir kimse…*"[502] olarak betimlenen şeyh, 1551 vakfiyesinde *"…Müşarünileyha vâkıfe hazretleri şart etmiştir ki; salih, müttaki, emin, müstakim, nezih, müdeyyin, vera' sahibi, kanaatkâr, mütevekkil, şeriate riayetkâr, tama'dan uzak, nefsine hâkim, hoş ahlâklı herkese karşı mütevazı' uysal, tatlı sözlü, nezaketle konuşan, herkese alâka gösterir, şen ve beşuş çehreli, daima gülümseyen, katı yürekli, kaba ve haşin olmadığı gibi şert ve galiz olmayan, bilakis halim ve selim olup hiç kızmayan, şerefe dokunmaktan ve kalp kırmaktan çekinen, halka ta'n ve bühtan ile dil uzatmayan, küfür ve la'netten lisanı temiz olan bir kimse oraya şeyh olup…"*[503] biçiminde tasvir edilmiştir. Bu iki vakfiye arasında geçen 11 yıllık süreçte meydana gelen gelişmelerden en önemlisi Hürrem Sultan ve Kanuni'nin gözde Şehzadeleri

---

[501] "...Mamur olan imarete gelince: Müşarünileyha vâkıfe hazretleri şart etmiştir ki; salih, müttaki, emin, müstakim, nezih, müdeyyin, vera' sahibi, kanaatkâr, mütevekkil, şeriate riayetkâr, tama'dan uzak, nefsine hâkim, hoş ahlâklı herkese karşı mütevazı' uysal, tatlı sözlü, nezaketle konuşan, herkese alâka gösterir, şen ve beşuş çehreli, daima gülümseyen, katı yürekli, kaba ve haşin olmadığı gibi şert ve galiz olmayan, bilakis halim ve selim olup hiç kızmayan, şerefe dokunmaktan ve kalp kırmaktan çekinen, halka ta'n ve bühtan ile dil uzatmayan, küfür ve la'netten lisanı temiz olan bir kimse oraya **şeyh** olup vazifesi günde on dirhemdir. Emanetle maruf, diyanetle mevsuf bir kimse **vekil-i harç** tayin olunup imarette sarf olunan mekülât vesair levazımı satın alup tedarik eder, vazifesi günde altı dirhemdir. Diyanet ve sıyanetle mevsûf diğer bir kimse **kilarcı** olup imaretin anbarını muhafaza eder bunun vazifesi günde dört dirhemdir. Diğer bir kimse ona çırak olup onun vazifesi günde iki dirhem olur. Bir kimse **kâtip** tayin olunup geliri ve gideri, asli ve fer'i yazar, bunun vazifesi dört dirhemdir. San'atinde mahir, yemek pişirmekte usta vazifelerine ciddiyetle bakan, nevbetinde asla kusur etmeyen iki kimse **aşcı** olup bunlardan biri reis olur ve onun vazifesi beş dirhemdir, diğerinin vazifesi dört dirhemdir. İki kimse aşcılara çırak olup bunlardan her birinin vazifesi birer dirhem olur. İki kimse **ekmekçi** olup nevbetle imarette ekmek pişirirler, bunlardan her birinin vazifesi dörder dirhemdir. Onlar için iki kimse çırak tayin olunup onların vazifesi birer dirhemdir. İki kimse imarette **nakip** olup nakabet hizmetini emanet ve istikamet üzre ifa ederler, bunlardan biri ekmek nakibi, diğeri de et nakibi olur, her birinin vazifesi ikişer dirhemdir. Bir adam **kâse yuyucu** olup kap kacak ne varsa yıkar ve odun yarar, kendisine iki dirhem verilir. Diğer iki kimse **buğday ve pirinç ayıklayıcı** olup bunlardan her birine ikişer dirhem verilir. Bir kimse **hamal** olup kasaptan et getirir, kendisine iki dirhem verilir, bir kimse **bevvab** olup mutfakta kapının hizmetini görür, kendisine iki dirhem verilir. Diğer bir kimse **kâseleri görüp gözetir**, kendisine iki dirhem verilir. Üç kimse **çanakçı** olup bunlardan her birine her gün birer dirhem verilir. Diğer iki kimse **ferraş** olup birisi her vakit imaretin etrafını süpürüp temizler, hizmetine ciddiyyetle sarılır; diğeri helânın hizmetine bakıp onu temizler, her gün temiz tutar, bunlardan her birine günde ikişer dirhem verilir. Diğer iki kimse dahi tayin olunup bunlardan biri **odunları muhafaza eder**, onları tartar, kendisine bir dirhem verilir, diğeri **anbarı muhafaza eder**, ona da bir dirhem verilir. Diğer iki kimse dahi tayin olunup biri yemeklik **buğdayı döğer** ve onun kabuğunu soyar…" V.G.M.A., Defter No:608/2, Sayfa No:222, Sıra No:171.

[502] V.G.M.A., Defter No:608/2, Sayfa No:213, Sıra No:176.

[503] V.G.M.A., Defter No:608/2, Sayfa No:222, Sıra No:171.

Mehmed'in 1543 yılında vefat etmesidir. "Müşfik Valide" kimliğini üstlenen Hürrem Sultanın, bu kimliğini başkentte görselleştiren İmaretinin yöneticisi olan şeyh, valide sultanın hayır sahipliğini, müşfikliğini ve sosyal yardım uygulamalarını da temsil etmekteydi. Kıymetli şehzadesinin ölümü ile Hürrem Sultanın değişen ve hayır işlerine yoğunlaşan valide olarak temsili, iki vakfiyesinde imaret şeyhinin görev tanımdaki değişimle belirginleşmiştir. Sadece imaret şeyhi değil, sıbyan mektebinin mualliminin baba şevkatine sahip olması, darüşşifadaki iki hekimin tatlı sözle hastalara yaklaşması istenmektedir ve Hasekinin vakfiyesi bu yönüyle de Kanuni'nin Süleymaniye vakfiyesinden ayrılır[504].

1540 ve 1551 tarihli vakfiyelere göre, imarette çalışanlar ve aldıkları ücretler şöyledir:

Tablo.2.9. 1540 Tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul Haseki İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[505]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	8	2832
1	Vekilharç	5	1770
1	Kilerdar	4	1416
1	Katip	3	1062
2	Aşçı (her biri)	3	2124
2	Ekmekçi (her biri)	3	2124
2	Nakip (her biri)	2	1416
2	Buğday ve Pirinç Temizleyen Kişi (her biri)	1	708
1	Kaseşuy	2	708
1	Et Hamalı	2	708
1	Nakip (ekmek için)	2	708
1	Bevvab	2	708
1	Kasekeş	2	708
2	Ferraş	2	1416
Toplam: 19			18408

[504] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.272.

[505] Bu tablo V.G.M.A., 608/2 numaralı defterin 213. Sayfa, 176. Sırasında kayıtlı H.947 (M.1540-41) tarihli vakfiyeden elde edilen bilgilerle oluşturulmuştur.

Tablo.2.10. 1551 Tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul Haseki İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[506]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	10	3540
1	Vekilharç	6	2124
1	Kilerdar	4	1416
1	Kilerdar Çırağı	2	708
1	Katip	4	1416
2	Aşçı (reis olan) Aşçı	5 4	1770 1416
2	Aşçı Çırağı (her biri)	1	708
2	Ekmekçi (her biri)	4	2832
2	Ekmekçi Çırağı (her biri)	1	708
1	Nakip (et için)	2	708
1	Nakip (ekmek için)	2	708
1	Kaseşuy	2	708
1	Bevvab	2	708
2	Buğday ve Pirinç Temizleyen Kişi (her biri)	2	1416
1	Et Hamalı	2	708
1	Kasekeş	2	708
3	Çanakçı (her biri)	1	1062
1	Anbardar	1	354
1	Oduncu	1	354
1	Bahçeci (diğer yapıların bahçelerine de bakmakla yükümlüdür)	2,5	885
2	Ferraş (her biri)	2	1416
1	Çöpleri Atan Kişi(diğer yapıların çöplerini de atmakla yükümlüdür)	2,5	885
1	Buğday Döven Kişi	2	708
Toplam: 31			27967

[506] Bu Tablo; V.G.M.A., 608/2 numaralı defterin 222. Sayfa, 143. Sırasında kayıtlı H.958 (M.1551) tarihli vakfiyede bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

1540 tarihli vakfiyede imaret: "*medresenin yanı başında bina edilmiş olan imaret ki, nevalesi çok bir mutfağı, (benzeri olmayan) temiz bir yemek odasını, bir helayı, bir odunluğu ve daha münasip ve yakışır şeylerin hepsini müştemil olup bunu da fakirlere, yoksullara, zayıf ve muhtaç olanlara vakfetmiştir*" şeklinde betimlenmektedir[507]. Sabahları pirinç çorbası, akşamları bulgur çorbası verilen imaret mutfağı için günlük, 128.2 kg. et alınmakta yarısı sabah diğer yarısı da akşam pişirilmektedir. Çorba için; 89.76 kg. buğday, 89.76 kg. pirinç alınacaktır. Mutfak ve fırın için alınacak diğer malzemeler;160 gr. kimyon, 16.025 kg. tuz, 4.487 kg. soğan, mevsiminde 46.152 kg. kabak ve 25.64 kg. koruk'tur. 12.78,217 kg. un'dan ekmek yapılacaktır ve 959 kg. odun alınacaktır[508]. Cuma geceleri ve ramazan ayında sırayla pişirilecek dane ve zerde, zirba ve ekşi aş için için gerekli malzeler de sıralanmıştır. **Dane** için, 218,1015kg pirinç. 31,409 kg yağ, nohut ve soğan mikatır belirtilmemiş bu malzemeler için ayrılan para miktarı verilmiştir vakfiyede. **Zerde** için, 83.89 kg. pirinç, 41.024 kg bal, 8.33 kg. tereyağı, 480 gr zağferan (safran). **Zirba** için; 37,819kg bal, 64.14g. zağferan (safran),16.98kg nişasta, 6.41gr erik, 6.41kg incir, 6.41 kg badem, 26.92 kg. kuru üzüm,5.769 kg zerdali. **Ekşi Aş** için; 8.33 kg kuru kırmızı üzüm, 42.62 kg siyah üzüm, 6.41 kg erik, 5.769 kg zerdal, 6.41 kg incir, 208gr. nane, 4.16 kg. pestil alınacaktır[509]. Külliye personeli ile birlikte mektep öğrencileri de imaretten yemek alacaklardı, ayrıca artan yemekler fakir ve yoksullara "yemekhanede" verilecekti[510].

1856 yılında yapılan külliyenin tamirine ilişkin yazışmalardan, tamiratın Hamamcıbaşı Mardiros Kalfa tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır[511]. 1873 yılında imaretin su

---

[507] V.G.M.A., Defter No:608/2, Sayfa No:213, Sıra No:176.

[508] "Müşarünileyha vâkıfe hazretleri şart etmiştir ki: İmaretlerinde müstesna olan ma'dut günlerden maada her gün iki defa yemek pişirilir, sabahları pirinç çorbası, akşamları bulgur çorbası yapılır. Cum'a günleri vesair şerif ve mübarek geceler müstesnadır. Çünkü onlarda lâtif yemekler pişirilir. Sabahları bulgur çorbası yapılır, akşamları ise bütün ülkedeki imaretlerde mutad olduğu üzre başka yemekler yapılır. Her gün için yüz okka koyun eti tayin ve tahsis etmiştir. Bunun yarısı sabahları, diğer yarısı akşamları pişirilir. Yalnız Ramazan geceleri müstesnadır, çünkü o zaman hepsi akşam pişirilir. Çorba için temiz pirinçten üç kile ve bir çeyrek kile pirinç; temiz buğdaydan da buğday kilesile üç kile ve çeyrek kile buğday tayin etmiştir. Ekmek için sekiz kile ve çeyrek kile un tayin etmiştir. Yemek ve ekmek için on iki buçuk okka tuz, üç buçuk okka soğan, pirinç çorbası için üç okka ve çeyrek okka un, buğday çorbası için altmış beş dirhem kimyon, pirinç çorbası sakızı parası için bir buçuk dirhem, nohut bahası için yedi dirhem, biber parası olarak bir buçuk dirhem tayin etmiştir. Her gün dört çeki ve bir kantar odun ki hepsi on yedi kantar eder, tayin etmiştir. Mevsiminde otuz altı okka kabak, vaktinde yirmi okka koruk, maydanuz parası içinde bir buçuk dirhem tayin olunmuştur. V.G.M.A., Derter No:608/2, Sayfa No: 222, Sıra No:143'de kayıtlı H.958 (M.1551) tarihli vakfiye.

[509] V.G.M.A., Derter No:608/2, Sayfa No: 222, Sıra No:143'de kayıtlı H.958 (M.1551) tarihli vakfiye.

[510] V.G.M.A., Derter No:608/2, Sayfa No: 222, Sıra No:143'de kayıtlı H.958 (M.1551) tarihli vakfiye.

[511] B.O.A., **Meclis-i Vâlâ**, Dosya No:351, Gömlek No:87, "Bihi, Mazbata,Fi 4 Rebiü'l-ahir sene 73, Evkaf-ı Hümayun Nazırı devletlü paşa hazretlerinin fi gurre Rebiü'l-evvel sene 73 tarihli Meclis-i

yollarının tamiri için yapılan keşifte, su yolunun 10200 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiştir[512]. 1875 yılında imaretin kurşunları değiştirilmiştir[513]. 1886'da kubbe ve ocakların (bacaların) kurşunları toptan tamir edilmiştir[514]. 1893 tarihli evkaf defterinde Haseki İmaretinde bulunan bazı kullanım eşyalarının Fatih ve Sultan Selim İmaretlerinde bulunan eşyalarla birlikte tamir edildiğine dair kayıt bulunmaktadır[515]. 1905 yılında da medrese ile birlikte imaretin bazı bölümleri tamir edilmiştir. Tamirin

---

Vala'ya havale buyurılan bir kıta takririnde beyan istizan olundığı vechle Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'nden mazbuta evkafdan merhume ve mağfurun leha Haseki Sultan tabe seraha Hazretlerinin Cami-i şerif ve medrese ve imaret-i amiresinin ekser mahalleri harab olarak muhtac-ı tamir bulunmuş olmasıyla usuli vechle keşf ve münakasası bi'l-icra keşfinden bin toksan guruş noksanıyla beş bin guruşa Hamamcıbaşı Mardiros Kalfa üzerinde takrir iderek kontrato rabt kılınmış oldığından mahall-i mezkurenin ber-vech-i istizan tamir ve tesviyesi zımnında icra-yı icabının nazır-ı müşarün ileyh hazretlerine havalesi Meclis-i Vala'da dahi tezekkür kılınmış ise de teveccühle emr ve irade-i aliyye-i vekalet-penahileri müteallik buyurulur ise emr ü ferman".

[512] B.O.A., **İradeler Dahiliye,** Dosya No:664, Gömlek No: 46227; "Atufetlü efendim hazretleri
Haseki Sultan Cami-i Şerifi imaret ve hayrat-ı sairesine cari su yolunun keşfi mucebince on bin iki yüz ve Hacı Beşir Ağa Vakfı hayratından Ahur Kapu haricinde vaki cami-i şerifin .....sair mahallerinin dahi yedin guruş sarfiyla tamir ve tesviye ve meblağ-i mezkurenin seksen sekiz senesi büdcesi tertibinden ifası hakkında Evkaf-ı Hümayun Nazırı devletlu.....hazretlerinin iki kıta takriri leffen arz ve takdim kılınmış olmağla ber-muceb-i istizan icra-yı muktezaları hususunda emr-i ferman-ı hümayun hazret-i şehinşahi her ne vechle şeref-sünuh ve sudur buyurulur ise mantuk-ı celili infaz kılınacağı ifadesiyle tezkire-i senaveri terkim olundu efendim. Fi 6 Muharrem sene 90".

[513] B.O.A., **İradeler Dahiliye,** Dosya No:708, Gömlek No: 49587, "Bihi,Atufetlü efendim hazretleri. Evkaf-ı mazbutadan merhum Haseki Sultan İmareti'nin harab olmuş olan kurşunlarıyla sair bazı mahallerinin tertib-i mahsusundan tesviye olunmak üzere altı bin üç yüz guruş sarfiyla tamiri istizanına dair Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nden mebus takrir leffen arz ve takdim kılınmış olmağla emr ü ferman ...cenab-ı şehinşahiye tevafuk ider ise icabı icra idileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundı efendim. Fi 2Ramazan sene 92".

[514] B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:95, Gömlek No:5665, "Bihi, Haseki Sultan İmareti kubbe ve ocaklarının kurşunları harab olmasından tolayı inde'l-keşf ve'l-münakasa on bin guruş masrafla maktuan tamirine mukaddema bi'l-istizan irade-i seniyye-i cenab-ı padişiahi şeref-sadır olmuş ise de aradan altı mürur iderek her nasılsa tamirata mübaşeret olunamamış ve ahiran Şehremanet-i Celilesi marifetiyle icra olunan keşfi mübeyyin tanzim ve leffen takdim kılınan deftere nazaran tamirat-ı mukteziyenin Mecidi on tokuz guruşdan yirmi bin sekiz yüz seksan iki guruş masrafla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından tamirat-ı merkumenin kaide-i tasarrufata bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmeğe say ve gayret olunmak üzere Evkaf-ı Hümayun tamirat memurı marifetiyle emaneten icrasıyla mesarif-i vakıanın vakfına masraf kaydı zımnında üç yüz dört senesi evkaf büdcesi tertibinden sarfına mezuniyet itası hususunun huzur-ı sami-i sadaret-penahilerine arzı meclis-i idare-i evkaf ile mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 4 Cemazie'l-ahire sene 1306 ve fi 18 Şubat sene 1304".

[515] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No:27721:

Müceddeden imal olunan	**Guruş**	**Para**
Bakraç	48	5
Atik nühas Bakraç	24	20
Çıkarılınca kalan	22	25

	Guruş	**Para**
Mezkur bakracın kalaycı ücreti	23	25
Kazganlara imal olunan tahta kapak 2 aded	25	10
	35	10
Toplam	61	25

hangi mahalleri kapsadığına dair belgede herhangi bir açıklama bulunmamaktadır[516]. 1908 yılına ait belgeden medrese ve imaretin tamir edildiği öğrenilmektedir ve tamirat için yapılan keşif sonucu belirlenen rakam 48610 kuruştur[517]. İmaret, 1964-68 yılları arasında geniş çaplı bir onarıma tabii tutulmuştur. Son olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2012 yılında restore ettirilmiştir.

Haseki külliyesinden bahseden Evliya Çelebi, külliyenin diğer yapılarını sıralarken; bir imareti ve darüzziyafesi vardır der ve ayrıntı vermez[518]. Külliyenin yerleşiminde cami ile caminin kuzey-doğusunda bulunan eğitim ve sosyal işlevli yapılar ana yol ile ayrılmıştır. Eğitim yapıları olan medrese ve mektep camiye bakarken, darüşşifa ve imaret medrese ile mektebinde kuzeyinde bulunur. Külliyenin genel yerleşimine bakıldığında, planlı bir tasarımdan uzak olduğu söylenebilir. Külliyede geometrik paralellik taşıyan iki yapı imaret ve darüşşifa olarak değerlendirilmektedir[519] (Çizim 2.36). Bir iç avlu etrafında mekanları sıralanması ile kare planlı imaret (Çizim 2.37); medrese, darüşşifa ve mekteple birlikte ortak bir avlu duvarı ile çevirilidir (Fot.2.191). Doğu ve batı cepheleri simetrik olarak şekillenmiş imaret mekanları; batı cephede kiler ve fırın, kuzey cephede mutfak ve doğu cephede bulunan mekel/yemek salonudur. Kuzey ve batı cephelerinde bulunan kapılardan imaretin dış avlusuna ulaşılmaktadır. Kuzeyde bulunan ve cami ile sosyal işlevli yapıları ayıran yola bakan kapı anıtsal boyutlardadır (Fot.2.192). Kesme taştan inşa edilmiş kapının üzerinde bir yazıt

---

[516] B.O.A., **Şura-yı Devlet,** Dosya No:183, Gömlek No:23, "Haseki Sultan tabe seraha Hazretlerinin medresesiyle imaretinin bazı mahalleri muhtac-ı tamir olmasına mebni icra kılınan keşfini mübeyyin tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran tamirat-ı mukteziye Mecidi on tokuz guruşdan kırk sekiz bin altı yüz on sekiz guruşla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getürülmeğe ay ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrası içün meblağ-i mezburun üç yüz yirmi üç senesi büdcesi dahilinde sarfına mezuniyet itası zımnında keyfyetin huzur-ı sami-i sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 12 Rebiü'l-ahir sene 1325 ve fi 21 Mayıs sene 1323, Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun".

[517] B.O.A., **İradeler Evkaf,** Dosya No:44, Gömlek No:64, "Devletlu efendim hazretleri Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesinin Şura-yı Devlet'e havale olunan takriri üzerine Maliye Dairesi'nden tanzim ve melfufuyla arz ve takdim kılınan mazbatada Haseki Sultan tabe seraha Hazretlerinin medresesiyle imaretinin bazı mahalleri muhtac-ı tamir olmasına ve keşf defterine nazaran tamirat-ı mukteziye mecidi on tokuz guruşdan kırk sekiz bin altı yüz on sekiz guruşla vucuda geleceği anlaşılmasına mebni keşfinden noksanıyla vucuda getirilmek üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrası içün meblağ-ı mezburun üç yüz yirmi üç senesi büdcesi dahilinde tesviyesi hususunun nezaret-i müşarünileyhaya havalesi lüzumu gösterilmiş olmağla her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi şeref-müteallik buyurulur ise mantuk-ı münifi infaz olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. Fi 9 Cemazie'l-ahire sene 325".

[518] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, İstanbul 2011, s.76.

[519] Füsun Alioğlu, Olcay Aydemir, "Haseki Hürrem Sultan Külliyesi, Tarihsel Veriler Bağlamında Külliyenin Konumlanma Özellikleri" **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, S.2, İstanbul 2011, s.15.

bulunmaktadır[520]. Kitabenin ilk satırı zamanla tahrip olmuştur. Çift kemerli kapıda; mermer söveli kapı, yuvarlak kemerlidir. Kemerin üzerinde yine mermer kitabe bulunur. Kitabede ve ikinci kemer kuşağının kilit taşında çarkıfelek bezemelerine yer verilmiştir. Kapının doğusunda birde çeşme bulunmaktadır. Avlu kapısının simetrisinde imaretin revaklı avlusuna girişi sağlayan kapı yer alır. 1964 yılı öncesinde kapının iki yanında bulunan duvarlarla giriş aksının sınırlanmış olduğu görülür. Orijinal olup olmadığını bilmediğimiz bu duvarlar zamanla ortadan kalkmıştır (Fot.2.193-2.194).

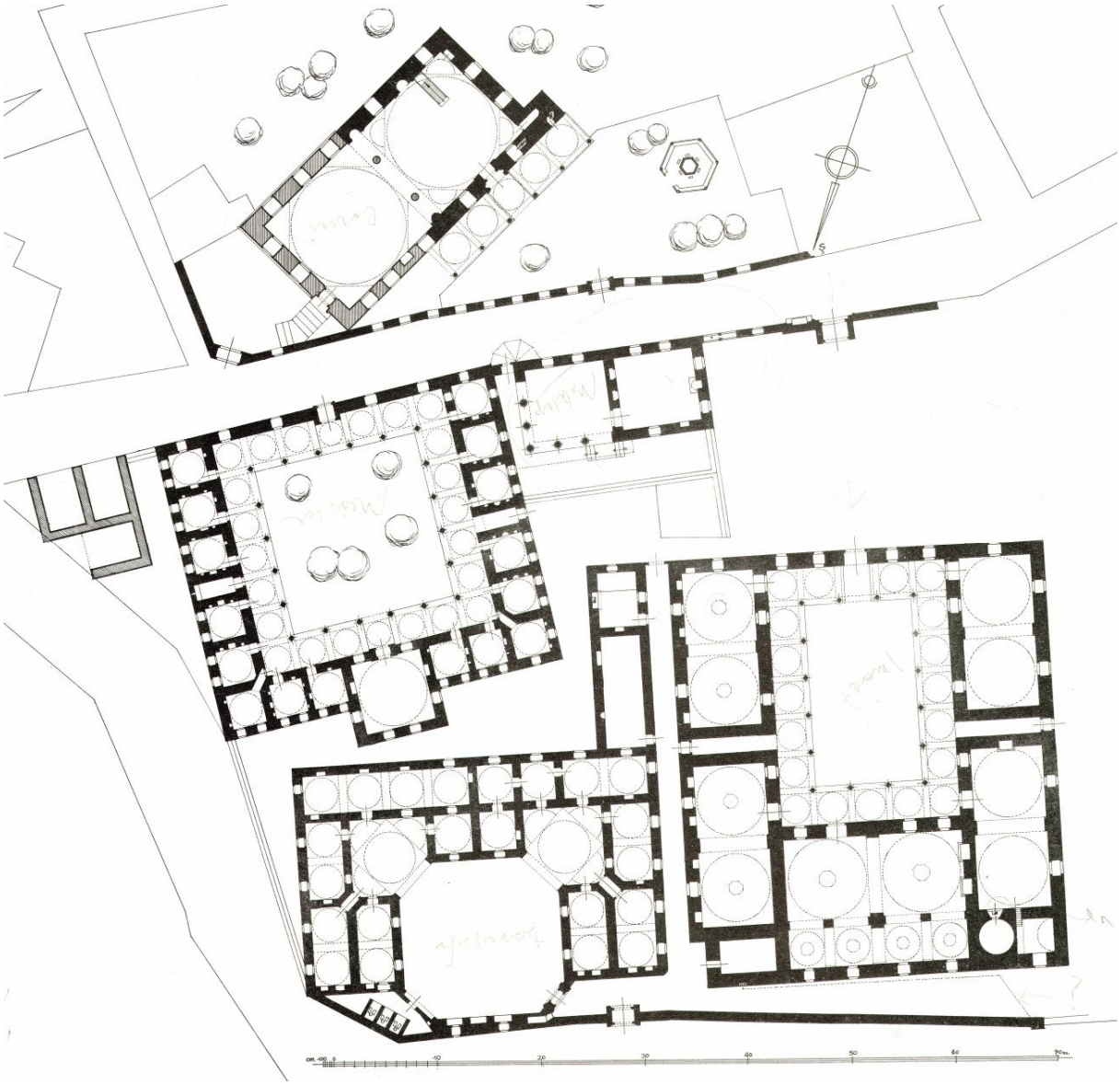

Çizim 2.36. İstanbul Haseki Külliyesi Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen'den)

[520] Kitabe Metni: " *Ki Kıldı Sultan Süleyman Bünyad, Rebiülahir ayı ahirin de. Tama idi bulub hayr ile hoş ad. Görüb fazl ehli anı didi tarih. Ola dayim ni'amla matbah abad*" Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.66.

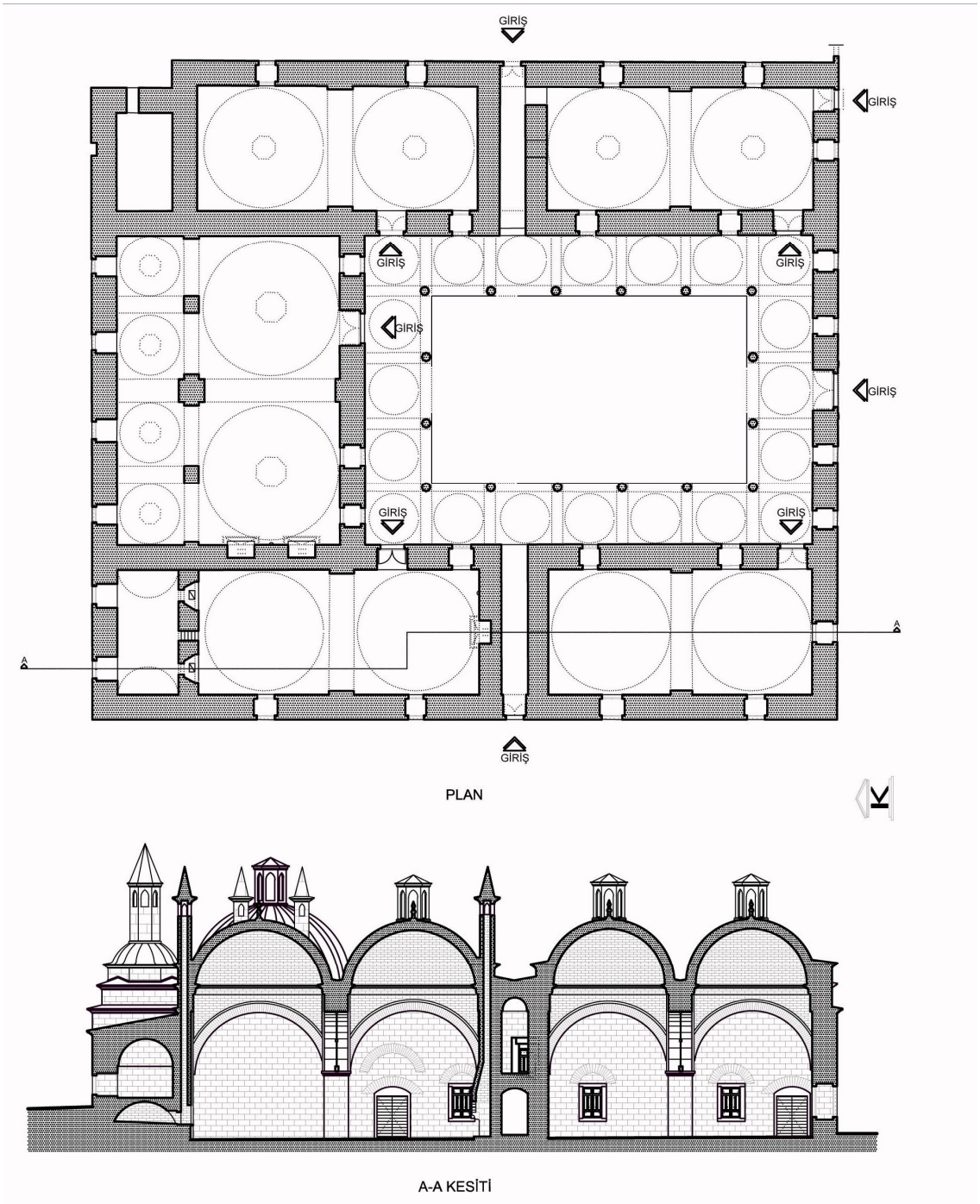

Çizim 2.37. Haseki İmareti Plan ve Kesiti, Ö:1/200

(A. Saim Ülgen'den Güncellenerek)

Fot.2.191.İstanbul Haseki İmareti, Kuzey-Batı Cephesi

Fot.2.192. İstanbul Haseki İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Avlu Kapısı

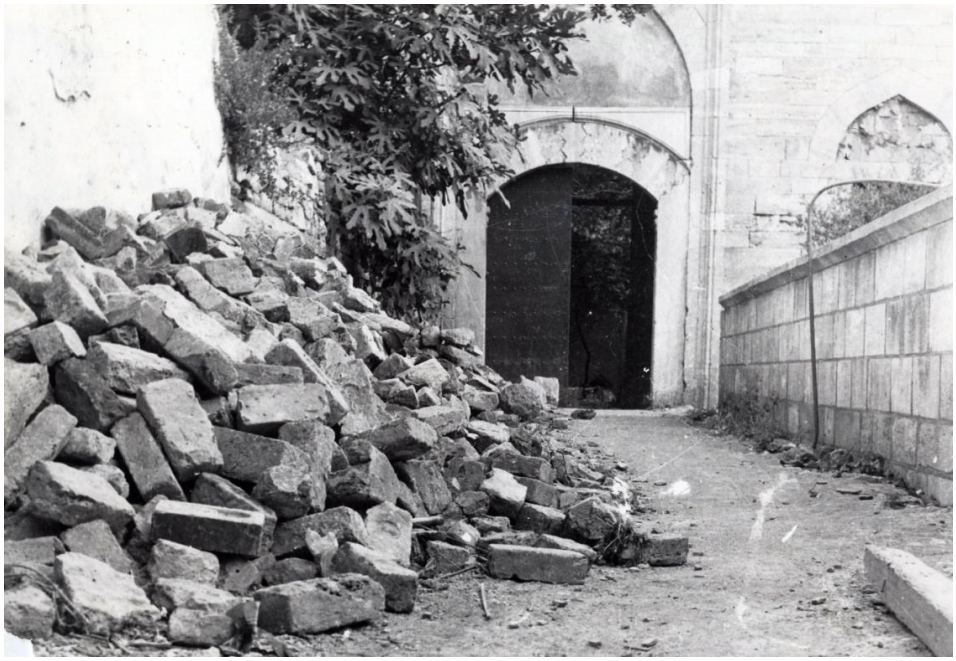

Fot.2.193. İmaret Avlu Kapısı ile İmaret İç Avlu Kapısı Arasında Kalan Yol ve Yolun İki Yanında Bulunan Duvarlar 1964 Restorasyonu Sonrası Çekilmiş Foto (V.G.M.A'dan)

Fot.2.194. İmaret Avlu Kapısı ile İmaret İç Avlu Kapısı Arasında Kalan Yol ve Yolun İki Yanında Bulunan Duvarlar 1964 Restorasyonu Öncesi Çekilmiş Foto (V.G.M.A'dan)

İmaretin de içinde bulunduğu külliye yapılarını sınırlayan külliye duvarının batısında ahşap konutlar bulunur. İmaret, medrese, mektep ve darüşşifayı sınırlayan avlunun girişlerinden bir diğeri imaretin batısında yer almaktadır. Yola bakan güney cephe avlu kapısı ile kıyaslanamayacak sadeliktedir. Kesme taştan inşa edilmiş ve yenilenmiş olup basık kemerli açıklık şeklinde düzenlenmiştir (Fot.2.195). İmaretin güney cephesinde bulunan kapı ana giriş kapısı olmakla birlikte (Fot.2.196), doğu ve batı cephelerin ortalarında bir birine simetrik olarak yerleştirilmiş koridorlar ve bu koridorlara açılan kapılar bulunmaktadır. Böylece imarete girişi sağlayan üç açıklık bulunur. Güney cephede bulunan kapı ile doğu cephede darüşşifa ile imaret arasında kalan aralığa açılan kapı bir birinin tekrarıdır. Kesme taştan inşa edilmiş kapılar, cephe yüzeyinden dışa doğru taşıntı yapmazlar ve çift kemerlidirler. Mermerden düz söveli bu kapılarda yine mermerden yuvarlak kemer açıklığı bulunur. İkinci kemer ise kesme taştan sivri formludur ve kapıyı kuşatan ince silmeler görülür. Bu kapılarda bezeme öğesi yer almaz (Fot.2.197).

Fot.2.195.İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephede Bulunan Avlu Kapısı

Fot.2.196. İstanbul Haseki İmareti, Güney Cephesi ve Giriş Kapısı

Fot.2.197. İstanbul Haseki İmareti, Güney Cephede Bulunan Giriş Kapısı

İmaret avlusu dört cephede de revaklıdır. Avlu revakı, mermerden baklava dilimli sütun başlıkları üzerinde yükselen kesme taştan sivri kemerlerin taşıdığı kubbelerle örtülüdür (Fot.2.198-2.199). Revak kemerleri arasında gergi demirleri bulunur. Güney cephe ana giriş cephesi olarak kurgulanmıştır ve avlu revakının arkasında yapı bulunmaz. Batı cephenin güneyinde bulunan ilk yapı kilerdir (Çizim 2.38). Güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen planlı kiler, doğu-batı doğrultuda atılmış kemerin iki yanında bulunan eşit büyüklükte iki kubbe tarafından örtülmüştür. Batı cephenin güney ucunda bulunan kilerin giriş kapısı, avlu revakına açılır. Düz lento ve söve ile oluşturulmuş kapı açıklığı dikdörtgen planlıdır ve mermer malzemeden inşa olunmuştur. Mekan üst örtüsünü ikiye bölen kemer ve üst örtüde bulunan kubbeler tuğla malzemeden inşa olunmuştur. Kuzey cephesi dışında tüm cephelerde pencere açıklıklarına yer verildiği görülür. Güney cephede bir ve batı cephede iki adet iki katlı pencere yer alır ve dikdörtgen planlı üst kat pencereleri alçı içliklere sahip olup, vitraylara yer verilmiştir (Fot.2.200-2.201).

Çizim 2.38. İstanbul Haseki İmareti, Mekan Dağılımı

Fot.2.198. İstanbul Haseki İmareti, Avlu Revakı

Fot.2.199. İstanbul Haseki İmareti, Avlu Revakı

Fot.2.200. İstanbul Haseki İmareti, Kilerin Güney Cephesi

Fot.2.201.İstanbul Haseki İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi

Alt kat pencereleri, avlu revaklarına bakan ve doğu cephede bulunan iki pencere ile aynı formda olup, düz lento ve sövelidirler. Kilerde bulunan alt kat pencerelerinin tümü, dikdörtgen planlı olup, ahşap kapaklara sahiptir. Beş alt ve üç üst pencere ile aydınlatılan kilerde yine alt kat pencerelerin tuğladan yuvarlak kemerlerle kuşatıldıkları görülür. Kiler ile kilerin kuzeyinde bulunan fırının arasında batı cephe boyunca bir koridor yer alır. Bu koridorla imaretin batı cephesinden revaklı avluya ulaşılabilmektedir (Fot.2.202). Koridorun batı cephesinde bulunan giriş kapısı, mermer lento ve sövelerle oluşturulmuştur. Kesme taştan sivri kemerle kuşatılmış dikdörtgen kapının üzerinde yine aynı formda ve bu koridora açılan bir üst seviye penceresi bulunur (Fot.2.203).

Kilerin kuzeyinde bulunan mekan fırındır. Kilerle birlikte imaretin batı kanadını oluşturan fırın mekanlarının simetrik planlandığı görülür. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı fırın, kilerde olduğu gibi doğu-batı doğrultuda atılmış kemerin kuzey ve güneyinde bulunan birer kubbe ile örtülüdür.

Fot.2.202.İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephesi

Fot.2.203. İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephede Bulunan ve Revaklı Avluya Açılan Koridorun Kapısı

Mekan üst örtüsünü ikiye bölen kemer, kilerde olduğu gibi duvara gömülü taşıyıcılara atılmıştır. Üst örtüde yer alan kubbelerle, kubbelerin oturduğu kemer tuğladan inşa olunmuştur. Beden duvarlarında ise kesme taşla birlikte moloz taş malzeme kullanılmıştır. Fırının girişi avlunun kuzey-batı köşesindendir. Fırın kapısı, imaretin diğer bölümlerinde görülen kapı formundadır. Fırının kuzey cephesinde ekmek pişirilen ocaklarla hamurhane bulunur (Fot.2.204).

Fot.2.204. İstanbul Haseki İmareti, Fırının Kuzey Cephesi

Kuzey cephenin tamamını kaplayan ocak düzenlemesinde, doğu ve batıda bulunan iki ocağın üzerinde bulunan hamurhaneye çıkış, bu iki ocak açıklığının arasından kesme taştan yedi basamaklı kapı ile sağlanır. Hamurhane çıkışı dikdörtgen planlı ve tuğladan yuvarlak kemerli düz açıklık biçimindedir. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı hamurhane tuğladan beşik tonozla örtülmüştür ve kuzey cephesinde bulunan iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot.2.205).

Pencereler kesme taştan lento ve sövelidir ve yine kesme taştan sivri kemerlere sahip olup mutfak pencereleri ile aynı yüksekliktedir (Fot.2.206). Beden duvarları ise düzgün olmayan kesme taş ve moloz taşla inşa olunmuştur. Fırının ocak açıklıkları kesme taş lento ve sövelerle kare formludur ve tuğladan yuvarlak kemerle kuşatılmıştır (Fot.2.207). Fırın bacaları ise kesme taşla inşa olmuştur ve fırın mahalinin güney cephesinde bulunan yaşmaklı ocakla, yine aynı forma sahip mutfağın batı cephesinde bulunan ocakların bacaları ile aynı yükseklik ve biçime sahiptir. Dikdörtgen bacaların üst bölümünde duman çıkışı için açıklıklar bulunur. Fırının güney cephe ortasında ise yaşmaklı bir ocak daha vardır.

Fot.2.205. İstanbul Haseki İmareti, Fırın Hamurhanesi

Fot.2.206. İstanbul Haseki İmareti, Mutfak ve Fırının Kuzey Cephesi

Fot.2.207. İstanbul Haseki İmareti, Fırın Ocağı

Kesme taş kullanılarak inşa edilmiş ocağın, yine kesme taştan kemeri dilimlendirilerek hareket katılmıştır. Ocağın üçgen tepelik bölümünde kullanılan malzeme ise tuğladır. Bu ocağın doğusunda mermerden küçük bir çeşme nişi ve kurnası bulunur. Çeşmenin kurna bölümü dilimlendirilmiştir ve aşağı doğru daralmaktadır (Fot.2.208). Fırının bu cephesi ocak dışında sade bırakılmış, herhangi bir pencere açıklığına yer verilmemiştir. Fırının batı cephesinde iki adet pencere bulunur, bu pencereler kilerde olduğu gibi iki katlı olup yine kilerde bulunan pencerelerle aynı forma sahiptirler ve üst seviye pencerelerinde vitraylar kullanılmıştır. Doğu cephede ise yine iki adet pencere yer alır bu pencereler tek katlı olup, düz dikdörtgen açıklıklar şeklinde biçimlendirilmişlerdir.
Kuzey cephenin ortasında, doğuda bulunan yemekhane ile batıda bulunan fırının arasında yer alan mekan imaretin mutfağıdır.

Fot.2.208. İstanbul Haseki İmareti, Fırının Güney Cephesinde Bulunan Ocak ve Duvar Çeşmesi

Girişi güney cephenin doğusuna kaydırılan mutfak, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır. Mutfağın kuzeyinde bulunan büyük ayak ile duvara atılan kemerin doğu ve batısında kalan alanlar eşit büyüklükte birer kubbe ile örtülmüştür. Her iki kubbeninde ortasında sekizgen planlı birer aydınlık feneri bulunur (Fot.2.209). Bu kubbelerin kuzeyinde, ortada bulunan büyük ayağın yanısıra iki serbest ayağa kuzey-güney doğrultuda atılan sivri kemerlerin taşıdığı dört adet küçük kubbe yer alır (Fot.2.210). Bu kubbelerin ortasında sekizgen aydınlık feneri-bacalar bulunur (Fot.2.211). Mutfağın batı cephesinde yan yana yerleştirilmiş iki adet ocak mevcuttur (Fot.2.212). Ocaklar kesme taştan yaşmaklı olup, tepelik bölümü tuğla malzeme ile inşa olunmuştur ve üçgen planlıdır. Her iki ocağın bacası da kesme taştan inşa edilmiştir. Ocaklar ve bacaları fırının güney cephesinde bulunan ocakla benzeşir (Fot.2.213). Mutfakta bulunan bu iki ocağın arasında küçük bir çeşme yerleştirilmiştir. Mermer malzemeden inşa olunmuş çeşme dikey dikdörtgen bir ayna taşı ile yarım daire planlı bir kurnadan ibarettir. Ayna taşı silmelerden elde edilmiş bir kaş kemere sahip olup, kurnanın altında üç dilimli ve baş aşağı yerlerştirilmiş bir palmet bezemesi bulunur (Fot.2.214).

Fot.2.209.İstanbul Haseki İmareti, Mutfağı Örten Büyük Kubbe

Fot.2.210.İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Günümüze Ulaşamamş Ocakların Bulunması Gereken Alan

Fot.2.211.İstanbul Haseki İmareti, Mutfak Kuzey Cephesinde Günümüze Ulaşamamış Ocaklarının Bulunması Gereken Alanın Üst Örtüsü, Bacalı-Kubbe

Fot.2.212.İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Güney-Batı Köşesi

Fot.2.213.İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocaklar

Fot.2.214.İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocakların Arasında Yer Alan Çeşme

Batı cephede bulunan ocaklar, günlük pişirilen yemeği karşılayabilecek kapasitede değildir. Mutfağın kuzey cephesinde bulunan dört adet kubbe; ortalarına yerleştirilmiş bacaları ile anıtsal boyutlara ulaşmıştır. Bu bacalı kubbelerin altında muhtemelen, Şehzade, Süleymaniye ve Ayasofya İmaret mutfaklarında gördüğümüz yana yana yerleştirilmiş kesme taştan ocaklara benzer ocaklar yeralmaktaydı. Ocaklar günümüze ulaşamamış olmakla birlikte kuzey cephede, doğu-batı doğrultuda yan yana yerleştirilmiş olmalıdır. Mutfağın kuzey cephesinde ocaklar için ayrılan bölüm, tuğladan çift kemerlerle mutfaktan da ayrılır (Fot.2.215).Mutfak, kuzey cephesine açılmış dört adet pencerenin yanısıra, güney cephesinde bulunan üç adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu mekanın doğu ve batı cepheleri ise sağır bırakılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, 1964 tarihli restorasyon dosyasında bulunan fotoğraflardan mutfak ve fırının kuzey cephesinde barakalar bulunduğu görülür (Fot.2.216). Bu yapıların orijinal olmadığı ise, Encümen Arşivinde bulunan 1938 tarihli fotoğraftan anlaşılmaktadır (Fot.2.217). Aynı tarihli fotoğraflardan anlaşıldığı üzere külliye duvarı yıkıktır.

Fot.2.215. İstanbul Haseki İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi

Fot.2.216. İstanbul Haseki İmareti, 1964 Tarihli Restorasyon Dosyasından (V.G.M.A.'dan)

Fot.2.217. İstanbul Haseki İmareti, 1938 Yılına Ait Tescil Dosyasından (Encümen Arşivi'nden)

İmaretin, doğu cephesine gelindiğinde, cephenin ortasında bulunan koridorun böldüğü simetrik iki bölümün yer aldığı görülür. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bu iki bölümde mutfağa olan yakınlıkları ve imaret içindeki konumları açısından yemek salonu/mekel olmalıdır. Külliye içinde oldukça geniş bir alana sahip olan imaretin, geniş bir kitleye yemek sağladığı varsayımıyla büyük bir yemek salonuna ihtiyacı olması gerekir. İmaretin batı kanadı bu işlev için ayrılmıştır. Darüşşifaya paralel konumu ve imaret avlusundan darüşşifa tarafında geçiş koridoruda bulunmasına karşılık, darüşşifadan yararlanan hastaların yemek ihtiyaçlarını imaretten sağladığı düşünülmemektedir. Vakfiyede darüşşifadaki hastalar için "diyet" yemekler yapılması şartı bulunmaktadır. Yemeğini mekelde yiyen kişilerin, mekeli bölen koridordan çıkıldığında darüşşifa ile imaretin kuzey cephesinde bulunan bir çıkış kapısı ile külliye dışına tahliye edilmeleri gayet kolaydır. Güney cepheden mekelin ilk bölümüne doğrudan giriş bulunmaktadır. Böylece, yemek almaya gelenlerle yemeklerini yiyenlerin imaret ve külliye dışına tahliyeleri farklı kapılarla sağlanarak insan sirkülasyonu için pratik bir uygulamaya gidilmiştir. İmaretin doğu kanadını oluşturan mekelin ilk bölümü batı cephesinden mutfakla bitişik olup, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır (Fot.2.218). Doğu-batı doğrultuda atılmış tuğla kemerle ikiye bölünen mekel, iki büyük kubbe ile örtülüdür (Fot.2.219). batı cephede bulunan bir adet dikdörtgen planlı düz lento ve söveli pencereden başka, kuzey cephede bulunan ve yine bir adet üst seviye penceresinin yanısıra, doğu cephesinde bulunan iki adet iki katlı pencere ile aydınlatılmıştır. Güney cephesi ise sağır bırakılmıştır. Mekeli ikiye bölen doğu-batı doğrultulu koridorun güneyinde bulunan mekel bölümüde kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı olup yine doğu-batı doğrultuda atılmış tuğladan yuvarlak kemerle ikiye bölünmüştür. Kemerin iki yanında bir birinin simetriği iki adet kubbe ile mekel örtülmüştür. Üç girişi bulunan mekelin, kapılarından biri kuzey cephesinde bulunur ve mekeli ikiye bölen koridora açılır (Fot.2.220). İmaret avlusuna girmeden doğrudan mekele açılan ikinci kapı ise güney cephede yer alır (Fot.2.221). Mekelin üçüncü girişi revaklı avluya açılan batı cephe kapısıdır. Üst örtüde herhangi bir aydınlatma elemanı bulunmayan mekelin aydınlatması ise, doğu cephede bulunan ve iki katlı düzenlemeye sahip iki adet pencere ile güney cephede yer alan yine iki katlı bir pencerenin yanısıra, avlu revakına açılan batı cephede iki adet pencere açıklığı ile sağlanmaktadır. İki katlı pencerelerin üst kat pencereleri imaretin genelinde görüldüğü üzere vitrayla süslenmiştir. Alt kat pencereleri ve kapılarda imaretin genelinde görülen

pencere ve kapılarla benzeşir. Mekeli İkiye bölen koridor darüşşifa le imaret arasında kalan boşluğa açılmaktadır (Fot.2.222-2.223)

Fot.2.218. İstanbul Haseki İmareti, Mekel

Fot.2.219.İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney-Batı Cephesi

Fot.2.220. İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney Bulunan İkinci Bölümü, Kuzey Cephesi ve Koridora Açılan Kapısı

Fot.2.221. İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney-Batı Cephesi, Giriş Kapıları

Fot.2.222. İstanbul Haseki İmareti, Batı Cephede Bulunan ve Mekeli İkiye Bölen Koridor

Fot.2.223. İstanbul Haseki İmareti, Mekelin Güney Cephe Girişi ve Darüşşifa

Genel plan özelliklerini koruyarak günümüze ulaşan imaretin batı ve kuzey cephelerinde düzgün kesme taşla birlikte düzgün olmayan kesme taş ve moloz taş kullanılmışken, ana avlu girişinin de bulunduğu güney cephesi ile darüşşifaya bakan doğu cephesi düzgün kesme taşla kaplanmıştır. Mekanları simetrik olarak planlanmış yapıda pencere ve kapılarda da aynı anlayışın hakim olduğu görülür. İmaret mekanlarının giriş kapıları ve pencereleri aynı formda olup, güney-doğu ve batı cephelerde iki katlı pencere uygulamaları söz konusudur.

Revaklı iç avlulu ilk Osmanlı imareti olan II. Bayezid'in İstanbul imareti bu açıdan Haseki İmaretine örnek olmuş gibidir. 1540 yılında inşa edilen Haseki İmaretinde mutfak ve fırının mekan kurgusunun, 1505 tarihinde II. Bayezid tarafından inşa ettirilmiş İstanbul İmareti'ne şaşırtıcı derecede benzerliği asıl dikkat çekici noktadır. Fırında, ocak ve hamurhanenin bulunduğu cephe ile fırında ikinci bir ocak bulunması ve mutfakta ocaklar için ayrılan ve üzeri dört adet kubbe ile örtülü bölümle ki kubbelerin ortasında büyük bacalar yer alır, mutfağın bir cephesinde yan yana iki ocak bulunması ortak noktalardır. Onaltıncı yüzyılda, Haseki İmaretinden önce İstanbul'da inşa edilmiş en büyük imaret olan Bayezid imareti ile Haseki İmaretlerinin benzerliği, bu yüzyılda ortaya çıkan mimari akımın/modanın takip edildiğini düşündürtür. İstanbul Bayezid imareti ile başlayan, mekanların kare bir avlu etrafından dizilimi ile elde edilen planlamanın, Haseki İmareti ile hem mekan genişlikleri ve yükseklikleri hem de mekanların simetrik kurgusu ile bir adım ileri taşınmış olduğu söylenebilir.

Kiler dışında imaretlerde ihtiyaç duyulan mahallerden biride ambarlardır. Ambarlar, genellikle un, buğday ve yakacak malzemenin saklandığı mekanlardır. İmaret ambarlarından çok az örnek günümüze ulaşabilmiştir. Yine imaretler de rastlanan mekanlardan bir diğeri de yönetici odası, ekmekçi odası, aşçı odasıdır. Haseki İmaretinde, avlunun güneyinde ahşap konutlar bulunmaktadır. Bu konutların külliyeye ne zaman dahil edildiği bilinmemektedir. Bu konutların ya da aynı konutlardan daha önce avlu içinde bulunan yapıların; yönetici odası, ekmekçi odası, aşçı odası işlevinin yanı sıra, ambar işlevini de üstlenmiş olabiliceği düşünülebilir.

2.12. Şehzade İmareti

İmaretin içinde bulunduğu külliye, İstanbul'da II. Bayezid'le Fatih Camileri arasında, hem Haliç'e hem de Marmara'ya bakan platonun üzerinde[521],Yeniçerilerin kullandığı Eski Oda'ların bulunduğu alanda kurulmuştur. Bu semt zamanla külliyeden dolayı Şehzadebaşı Semti adını almıştır. Külliyeyi oluşturan yapılar; cami, medrese, tabhane, kervansaray, imaret, sıbyan mektebi ve türbelerdir. Üzerinde herhangi bir yazıt bulunmayan imaret, parçası olduğu külliye ile birlikte, Kanuni Sultan Süleyman'la hasekisi Hürrem Sultan'ın gözde şehzadeleri Mehmed'in ölümü üzerine, Sultan Süleyman tarafından 1543-48 yılları arasında inşa ettirilmiştir[522]. İmaretinde içinde bulunduğu külliyenin mimarı dönemin mimarbaşı Sinan'dır.

Onyedinci yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi, camiyi uzun uzun anlattıktan sonra; külliyede medrese, tabhane ve darüzziyafenin varlığından ayrıntı vermeden tek cümlede bahsetmiştir[523].

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Şehzade İmaretinin tamirine ilişkin çeşitli yazışma kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilkinde, imaretin 1810 yılında tamir edildiği, tamiratın fırının döşemelerinin yenilenmesi ile ilgili olduğu görülüyor[524]. 1858 yılına ait yazışmadan imaretin tamir edildiği, keşif bedelinin 13000 kuruş olduğu bilgisine ulaşılmakta ancak tamiratın hangi mahalleri kapsadığına dair ayrıntı bulunmamaktadır[525]. Bir diğer yazışma ise 1876 tarihlidir. Bu kaydı diğer belgelerden farklı kılansa, Şehzade imaretinde görme engelliler için bir yemekhane olduğunu

---

[521] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.271.

[522] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.194.

[523] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, İstanbul 2011, s.76.

[524] B.O.A., **Hatt-ı Hümayun Tasnifi**, Dosya No:1443, Gömlek No:59304, "…Şehzade Sultan Mehmed tabe serah hazretlerinin imaret-i amirelerinde nan-ı aziz furunı döşeme taşları minareleri kandil kutuları tamirlerine tokuz yüz toksan iki guruş ki ceman mahall-i mezkure tamiratına iki bin dört yüz yetmiş tokuz guruş sarf olunmuş oldığı takdim ve atabe-i ulya-yı mülukaneleri kılınan ik kıta müfredat defterlerinden manzur ve malum-ı hümayun-ı cenab-ı cihandarileri buyuruldukda meblağ-i mesarifat-ı mezkur iki bin dört yüz yetmiş tokuz guruşun Hazine-i Haremeyn'den Mal-i Muaccelat-ı Evkaf'dan ita ve mahalline masraf kayd olunması hususı muvafik-ı rıza-yı hümayunları buyurulur ise ol-babda ve her halde emr ü ferman veliyü'l-emr efendimiz hazretlerinindir".

[525] B.O.A., **İradeler Meclis-i Vala**, Dosya No: 395, Gömlek No:17199 "Cennetmekan Şehzade Sultan Mehmed Hazretleri evkaf-ı şerifesi hayratından Dersaadet'de kain imaret-i amirelerinin harab olan bazı mahallerinin keşf ve münakasa olunduğu ve senede rabt olunduğu vechle on üç bin guruş masraf ve taahhüdü.....kalfa marifeti ile tesviyesi evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesinin Fi 12 Ramazan sene 74 tarihinde maliye.....verilen Fi 5 Ramazan sene 74 tarihli takririnde istizan olunmuş ve takrir muvafik-ı maslahat bulunmuş olmağın ol-vechle hazineye ifa-yı muktezasının nezaret-i müşarünileyhaya havalesi lazım geleceği Fi 18 Ramazan sene 74".

göstermesidir. Belgede, bu yemekhanenin fiziki bir tarifi ise bulunmamaktadır[526].1893'te İstanbul'da bulunan Selatin imaretlerinden bir kaçı ile birlikte Şehzade imaretinde bulunan kullanım eşyalarının bakım ve onarımının yapıldığı anlaşılıyor[527]. 1897 yılında imaretin kurşunları yenilenmiştir[528]. 1902 yılında ise imaret kurşunları ile harab olmuş bazı mahallerin tamiri ile ilgili keşif bedelinin ödenmesi ve

[526] B.O.A., **İradeler Dahiliye,** Dosya No:717, Gömlek No:50129, "Bihi,Atufetlü efendim hazretleri.Şehzade Camii İmaretinde amalara mahsus olan taamhanenin rayic akçe olarak vakfı tarafından yedi altı yüz seksan altı guruş sarfıyla tamiri istizanına dair Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nin takriri arz ve takdim kılınmış olmağla icra-yı iktizasının nezaret-i müşarün ileyhaya havalesi hakkında her ne vechle irade-i seniyye-i cenab-ı mülukane şeref-sunuh ve sudur buyurulur ise mantuk-ı celili infaz idileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundı efendim. Fi 5 Safer sene 93. Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki.Reside-i rahe-i tazim olan işbu tezkire-i samiye-i hıdivaneleriyle melfuf takrir manzur-ı rahim-neşur hazret-i padişahi buyurulmuş ve zikr olunan taamhanenin ber-muceb-i istizan ol-mikdar masrafla tamir itdirilmesi hususunun nezaret-i müşarün ileyhaya havalesi müteallik ve şeref-sudur buyurılan emr ve irade-i seniyye-i cenab-ı Zı'l-lullahi mantuk-ı münifinden olarak mezkur takririne savb-ı ali-i vekalet-penahilerine iade kılınmış olmağla ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 6 Safer sene 93".

[527] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No: 27721: Şehzade Sultan Mehmed Han Hazretleri İmaret-i Amiresi Müceddeden bi'l-imal ita olunan nuhasların mikdarı:

	Beher	Kıyye	Dirhem
Helavahane	1	21	300
Defa	1	15	
Süzgeç	1	10	200
Defa	1	5	200
Sagir tencere ma kapak	2	1	300
Helvahane	1	24	100
Süzgeç	1	5	
Toplam 8	83	300	

Toplam bedel 1151guruş 15 para

Bakırcıya teslim olunan atik nühaslar

	Beher	Kıyye	Dirhem
Süzgeç	1	6	100
Defa	1	13	300
Helvahane	1	19	200
Defa	1	15	
Sagir tencere makapak	2	1	
Helvahane	1	23	200
Süzgeç	1	4	150
Toplam 8	83	150	

Toplam bedel 583 guruş 25 para
1151guruş 15 para
583 guruş 25 para
Kalan 567 guruş 35 para
Nuhas bahası 582 guruş 30 para
Kalaycı ücreti 38 guruş
Tahta kapak 70 guruş 20 para
Toplam 691 guruş 10 para

[528] B.O.A., **İradeler-Evkaf**, Dosya No:16 Gömlek No:8, "Cennetmekan Şehzade Sultan Mehmed Hazretleri İmaret-i Amiresi'nin kurşunlarıyla sair bazı mahallerinin ber-muceb-i keşf Mecidi on tokuz guruş hesabıyla beş bin altmış yedi guruşla emaneten icra-yı tamiri ve mesarif-i vakıanın ve vakf-ı müşarünileyhe masraf kaydı zımnında üç yüz on iki senesi evkaf büdcesi tamirat tertibinden tesviyesi hususunun Evkaf-ı Hmayun Nezaret-i Celilesine havalesi hakkında Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nin mazbatası melfufıyla beraber arz ve takdim kılınmağla ol-babda her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi şeref-müteallik buyurulur ise mantuk-ı alisi infaz olınacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. Fi 8 Şaban sene 314".

Kosti Heci Avram Kalfa tarafından yapılan bu tamiratın 15750 kuruşa mal olduğu anlaşılmakta[529].1912 yılına ati bir defterde imaretin tamiratı için gerekli olan malzemeler ve miktarları ile inşaatta çalışacak işçiler ve aldıkları günlük ücretler bulunmaktadır[530].

Yapıya ait vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 613 no'lu defterin 1. sırasında kayıtlı olup tarihsizdir. Vakfiyeye göre imarette çalışanlar toplamı 41 olup aldıkları maaşın yıllık toplamı 49914 akçedir. Vakfiyede, imaret personelinin görevleri de açıklanmıştır[531]. Vakfiyede açıklana bir diğer nokta ise, günde iki öğünde verilecek yemeğin malzemeleri ve miktarlarına ilişkindir[532].

---

[529] B.O.A., **Şura-yı Devlet**, Dosya No:186, Gömlek No:1, "Şehzade Sultan Mehmed Han tebe serah Hazretleri imaret-i amiresinin kurşunlarıyla sair bazı mahalleri harab olmasına mebni keşf ve münakasası bi'l-icra ol-babda tanzim ve leffen takdim kılınan keşf defteriyle münakasa pusulasına nazaran Mecidi on tokuz guruşdan yedi bin elli guruş kurşun ve hatıl tamirinden maada mahallerin tamiratı on beş bin yedi yüz elli guruşda müteahhidi Kosti Heci Avram Kalfa uhdesinde takarrür iderek müteahhid-i merkum ale'l-usul kefalete rabt kılınmış oldığından keşfinde muharrer evsaf ve eşkal-i vechle ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getürülmeğe say ve gayret olunmak üzere kurşunların hazine-i evkaf kurşun müteahhidi ve tamirat-ı sairenin merkum Kosti Heci Avram Kalfa marifetleriyle icrası için iki kalem yirmi iki bin sekiz yüz iki guruşun üç yüz yirmi üç senesi evkaf büdcesi dahilinde tesviyesine mezuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 2 Zi'l-hicce sene 1325 ve fi 24 Kanun-ı evvel sene 1323.Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun".

[530] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No:37889. Deftere göre tamirat için gerekli malzemelere 5051 kuruş sarf edilmiştir. İmaretin tamiratında çalışan 13 işçinin ücretleri ise 399 kuruştur.

[531] Vakfiyeye göre imarette çalışacakların görevleri: ***Şeyh***, imaretin işleyişinden sorumlu kişidir. Alınacakları ve miktarlarını belirlemek, yemeklerin imaretten yararlanan kişilere doğru şekilde dağıtılmasından sorumludur. Vakıfa muhalefet etmeden emirlerin yerine getirilmesi istenmektedir. Şeyhin görevleri arasında ekmeği ve yemeği tatmak, eksiklerini aşçılara dile getirmek, gerekirse mütevelliye dile getirmekte vardır. Gelen misafirleri rütbelerine göre ağırlamak, yeterli ikramlarda bulunmak, bu kişileri rütbelerine göre kalacakları mahallere yerleştirmek, 3. günün sonunda misafire yol vermek, misafirlerin hayvanlarına gerekli yemi verdirmekte yine imaret şeyhinin görevleri arasında sayılmaktadır**.** ***Kennasların*** görevleri: her gün mutfağı, mutfağın önünü, mekelin içini ve dışını süpürüp silmek ve tuvaletleri temizlemekti. ***İbrikçilerin görevleri***: teharet musluklarını su ile doldurmak ve ihtiyaç duyulduğunda mütevellinin izni ile ibrik satın almaktır. ***Kilercinin*** görevi ise, un ve buğday ambarlarından ve kilerdeki hububattan, ölçüsüne uygun olarak mutfak görevlilerine teslim etmek ve aldıkları ve verdiklerini eksiksiz olarak katibe yazdırmaktır.Görevli 4 ***nakip***ten; 2'si ekmekleri, 2'si de yemekleri imaretten yararlananlara dağıtmakla yükümlüdür. ***Aşçılar***: vakfiyeden imarette 6 aşçı olması gerektiği öğrenilmekte. Bunlardan biri (maharetli olan) şeyh olarak görevlendirilmekte ve mutfak için gerekli malzemenin alışverişinden de sorumludur. Diğer 5 aşçının görevi yemekleri vakitlerine yetiştirmektir, vakfiyeden öğrendiğimiz bir diğer husus aşçıların nöbetleşe çalıştıklarıdır. İmarette çıkan ekmeleri pişirmekle görevli olan e***kmekçilerin***de aşçılar gibi nöbetleşe çalıştığı görülmekte. ***Kapıcıların*** görevleri: kavgayı engellemek, yemek alanların bir düzen içinde olmasını sağlamaktır. ***Kendüm küb***: yemekte pişecek aş buğdayını dövmekle görevlidir. ***Münakka pirinç*** (pirinç ayıklayıcı): pişecek pirinci temizleme işini yerine getirmektedirler. İmaretin tamiri için gerekli olan malzemeleri, meremmetcilere teslim edene kadar muhafaza etmek ***ambarcının*** görevidir.Yemek pişirme ve ekmek yapımında kullanılan odunu, anbardan fırın ve mutfağa götürme işi ise ***himekeşin*** görevidir s.15. mutfakta kullanılacak odunu kırma işi ***hızemşiken***in görevi iken fırında kullanılacak odunu kırma işinin ekmekçilerin görevi olduğu belirtilmektedir. Yemeklerde kullanılacak eti kasaptan getirme işi ***hamal-güst***'ün görevi olup, eti kendi kasaptan getirme işinde hamalın kendi hayvanını kullanacağı ifade olunmaktadır, kasaptan alınan et imarete gelindiğinde de tartılmakta ve eksik ya da fazla olması durumunda yine et hamalının kasaba gitmesi gerekmektedir. Bulaşıkları yıkayan ***kaseşuy***ların, kullanılan kapları kuruladıktan sonra dolaba

Tablo.2.11. İstanbul Şehzade İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[533]

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
1	Şeyh	20	7080
2	Kennas (her biri)	3	2124
2	İbrikçi (her biri)	2	1416
1	Kilerci	5	1770
2	Nakib (ekmek için) her biri	3	2124
2	Nakib (yemek için) her biri	3	2124
6	Aşçı (Şeyh olan) Diğerleri (her biri)	6 5	2124 8850
6	Ekmekçi (her biri)	4	8496
2	Kapıcı (her biri)	2	1416
1	Kendüm-kub(buğday döğücü)	4	1416
4	Pirinç ayıklayan (her biri)	1	1416

kilitlemeleri, sayı ile kasekeşkere verip, sayılı olarak geri teslim almaları şart koşulmaktadır. ***kasekeş***lerin görevi ise temiz tabakları kaseşuylardan teslim alıp, yemeği dağıtmakla görevli nakiblere vermektir**. *Ahır kapıcılarının*** görevi de, ahır kapılarını akşam namazı kilitleyip, sabah namazında açmak ve ahırdan herhangi bir şeyin kaybolmasına engel olmaktır. V.G.M.A. Defter No:613,Sıra No:1.

[532] Her gün pişirilecek yemekler için gerekli malzeme ve belirtilen miktarla ise şöyledir: ekmek yapımında kullanılacak un, günlük 25 kiledir. Her gün pişecek yahni içim kullanılacak et 260 vakıyyedir. Her gün sabah pişirilen çorba için 7 kile pirinç(10 vakıyyedir), akşam yemeği için dövülmüş buğdaydan 6 kile (20 vakıyye) tahsis edilmiştir. Buğday ve ekmek için kullanılacak unun zaruri olmadıkça dışarıdan alınmaması, vakfın akarlarından temin edilmesi istenmektedir. Etin ise sürekli aynı kasaptan alınmayıp, iyisi nerde ve kimdeyse oradan alınması istenmektedir. Cuma geceleri , Berat ve Regaib ve Mevlid gecelerinde ve ramazan ayında her gün 1 mud pirinçten dane ve zerde ve zirba pişirileceği belirtilmektedir. Her yıl alınacak malzemelerin isimleri ve miktarları da vakfiyede zikrolunmaktadır. Yıllık 18 mud pirinç, hem misafirler hem de Cuma geceleri, ramazan ayı ve bayramlarda dane, zerde ve zirba için 7000 vakıyye sade yağ, 4900 vakıyye bal, 4700 dirhem safran alınacaktır. Misafirler için alınacak, turşu ve sair malzemeler için 20000 akçe bütçe ayrılmıştır. İmarette kurulan sofralar için; yıllık 13 mud tuz, her gün bir kile nohut şart koşulmuştur. Mevsimine göre alınacak malzemeler ise; kabak, koruk, ıspanak, havuç, maydanoz ve soğandır. Bunlarla birlikte alınacak, kimyon, karabiber ve nufa için yıllık 7000 akçe ayrılmıştır.Mutfak, fırın ve tabhane odalarında yakılacak odun, yıllık 2900 çekidir. Cami ve imaretin kandillerinde yakılacak zeytin yağı için 4000 akçe ayrılmıştır, mutfak ve tabhanelerde yakılacak çerağ yağı için yıllık 2000 akçe harcanacaktır. Cami ve imaret için gerekli hasır içinse yıllık 1400 akçe sarf edilmesi istenmektedir. Çeşitli kullanım için yıllık 1000 akçelik odun daha alınması istenmektedir. Hammaliye gideri olarak da 4000 akçe tahsis olunmuştur. **Avne-i muhasiye kal'ı etmek için??** 1000 akçe. İmarete alınan erzakın taşınma işi için yılda 3000 akçe ayrılmıştır. Çalışanlar, hademeler ve fakirler için sabah öğününde çıkarılacak olan pirinç çorbasının gün doğduktan sonra ve akşam yenecek buğday çorbasının da ikindi vaktinden sonra pişirilerek hazır bulundurulması istenmektedir. Misafirler için yetecek kadar et, imarete alınan 260 vakıyye etten ayrılacak, ayrı pişirilecek ve piştikten sonra yahni için saklanacaktır. Etin suyu ile yemekleri pişirilip misafirlere ikram edilmesi istenmektedir. 260 vakıyye etten misafirlere ayrıldıktan sonra kalanlar 2 ye ayrılmakta yarısı pirinç çorbası, yarısı da buğday yemeğine sarf olunmaktadır. Etlerin 90 dirhem ağırlığında parçalara ayrılarak pişirilmesi, bir parça et bir tas yemek ve iki ekmekle iki fakire verilmektedir. Hademelere de aynı ölçüde yemek tahsis edilmiştir. Her bir ekmeğin ağırlığı ise piştikten sonra 100 dirhem olacaktır. V.G.M.A. Defter No:613,Sıra No:1,

[533] Tablo, V.G.M.A.'da bulunan 613 numaralı defterin 1. Sırasında kayıtlı vakfiyenin s.15-16'da bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

1	Anbar sorumlusu	4	1416
1	Himekeş (odun taşıyıcı)	2	708
1	Hızemşiken (odun kıran)	2	708
1	Hammal-i güst (et hamalı)	3	1062
2	Kase-şuy (bulaşıkçı) (her biri)	2	1416
4	Kase taşıyıcı (her biri)	2	2832
2	Ahır Kapıcısı	2	1416
Toplam: 41			49914

Külliyenin merkezini cami ile türbeler oluşturmakta ve bu iki yapı ortak avlu duvarı içine alınmışken, külliyenin diğer yapıları bu avlu duvarının dışına yerleştirilmiştir. Medrese ve tabhaneler, avlu duvarının doğu cephesinde yer alır ve bu yapıların beden duvarları aynı zamanda avlu duvarını da oluşturur. Güney cephede imaret ve sıbyan mektebi yer alır (Çizim 2.39) (Fot.2.224). Sıbyan mektebi imaretin batısında bulunur. İmaret ve sıbyan mektebi birlikte tasarlanmıştır ve imaretle sıbyan mektebi arasında bir koridor yer alır. Külliye avlu duvarı ile imaret arasında ise Dede Efendi Caddesi bulunmaktadır.

Vakfiyede; imaretin fakirler, külliyede çalışanlar, garipler, ihtiyaç grupları ve misafirler için vakfedildiği ifade olunmakta, imaretin bölümleri şu şekilde sıralanmaktadır; kiler, mekel, mutfak. Yapının müştemilatı ise; bir ambar, bir ahır ve tuvaletlerdir. Vakfiyede, tabhanelerde imaret yapıları arasında sayılmıştır [534].

Güney cephe boyunca, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan imarette, imareti oluşturan mekanlar, iç avlu etrafında simetrik olarak yerleştirilmiştir. Kare iç avlunun doğu kanadında bulunan yapılar, mutfak ve mekeldir. Batı kanadı oluşturan yapılar ise kiler ve fırındır (Çizim 2.40-2.41).

Yapının dış cepheleri ve kubbe kasnakları kesme taş malzeme ile kaplanmıştır. Bacalar ve aydınlık fenerleri de kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İç avlu ve mutfak ise düzgün olmayan kesme taş ve moloz taşla inşa edilmiştir. Kiler, fırın ve mekelin içi ise sıvalıdır. Avlunun kuzey ve güney cepheleri avlu duvarı ile sınırlandırılmıştır. Kuzey cephede, avluya girişi sağlayan kapı dışında, iki kapı daha bulunmaktadır. Kapılardan ilki, kuzey cephenin batı uzunda bulunan sıbyan mektebi ile imaret arasında oluşan

[534] V.G.M.A., 613 numaralı defterin 1. Sırasında kayıtlı vakfiye.

koridora açılmaktadır. Bu cephede bulunan diğer kapı ise mekel ile komşu parsel arasında oluşan koridora açılmaktadır (Fot.2.225).

İmaretin avlusuna, kuzey ve güney cephe ortalarına açılmış ve simetrik olarak yerleştirilmiş kapılardan girilmektedir. Avlunun güney cephesi, avlu duvarının ortasında bulunan kapı dışında sağır bırakılmışken, tabhane ve camiye bakan kuzey cephesinde ise kapının iki yanına simetrik olarak açılmış ikişer pencere bulunur. Mermer lento ve söveli pencereler demir lokma şebekelidir. Kuzey cephede sade ve mütevazi bir avlu kapısı bulunur. Üzerinde herhangi bir yazıt bulunmayan kapı, cepheden dışarı doğru taşırılmıştır. Düz silmelerle çerçevelenmiş kapı, kesme taştan sivri kemerlidir. Mermerden düz söveli kapı açıklığının üzerinde yuvarlak kapı kemeri ise, kırmızıya boyanmış mermer kartuşların ardışık dizilimi ile oluşturulmuştur. Kemer köşelikleri de mermerden olup, bu alan içine birer adet altı yapraklı çiçek işlenmiştir. Çiçeklerin yaprakları da yine kırmızı renge boyanmıştır (Fot.2.226). Güney cephede bulunan kapıya altı basamaklı bir merdivenle çıkılır (Fot.2.227). Bu kapı, avlu ve imaretin kuzey ve doğu cephelerini sınırlayan duvar arasında kalan alana açılır. Kuzey cephede avlu kapısının iki yanında bulunan avlu pencerelerinin üstünde tuğladan hafif sivri kemerler bulunur (Fot.2.228).

Avlunun dört cephesi de orijinal olmayan ahşap direklerin taşıdığı ahşap sundurma ile örtülüdür. İmaretin tüm üst örtüsünde olduğu gibi sundurmanın üzeride kurşun kaplıdır.
Avlunun batı cephesinde kiler ve fırın bölümü bulunur. Bu cephede; doğu-batı doğrultuda dikdörtgen üç mekan yer alır. Bunlardan kuzeyde bulunun ilk iki bölüm kilerdir. Fırın ise güneyde yer alır.

Fot.2.224.Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi ve İmareti, Kuzey-Batı Cephesi

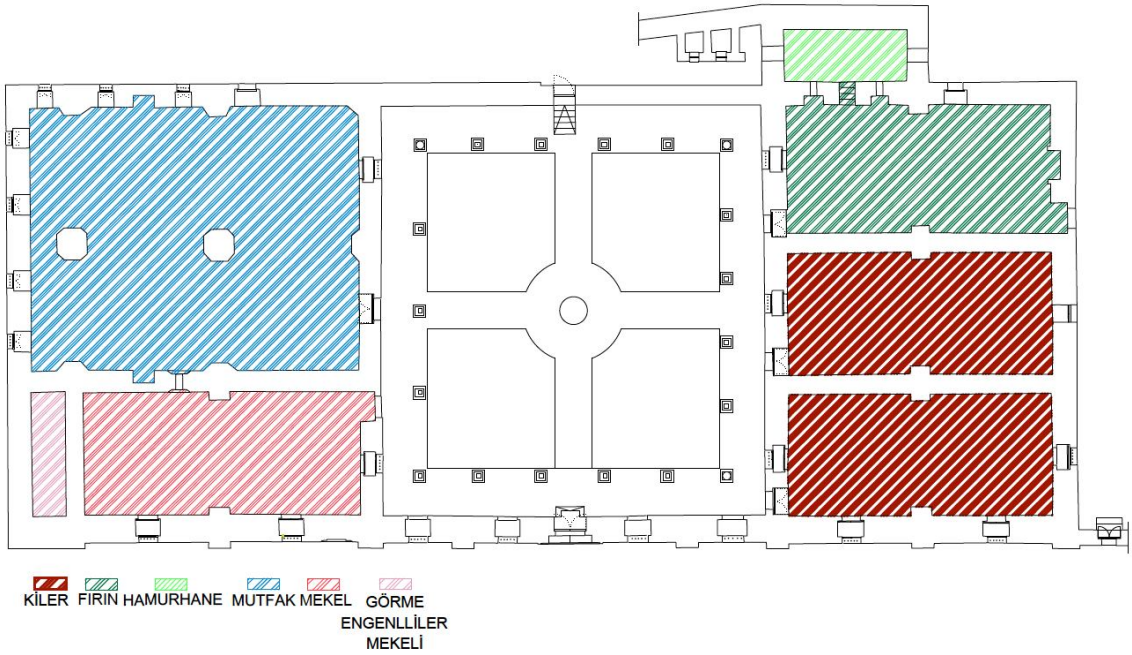

Çizim 2.39. Şehzade İmareti, Mekan Dağılımı

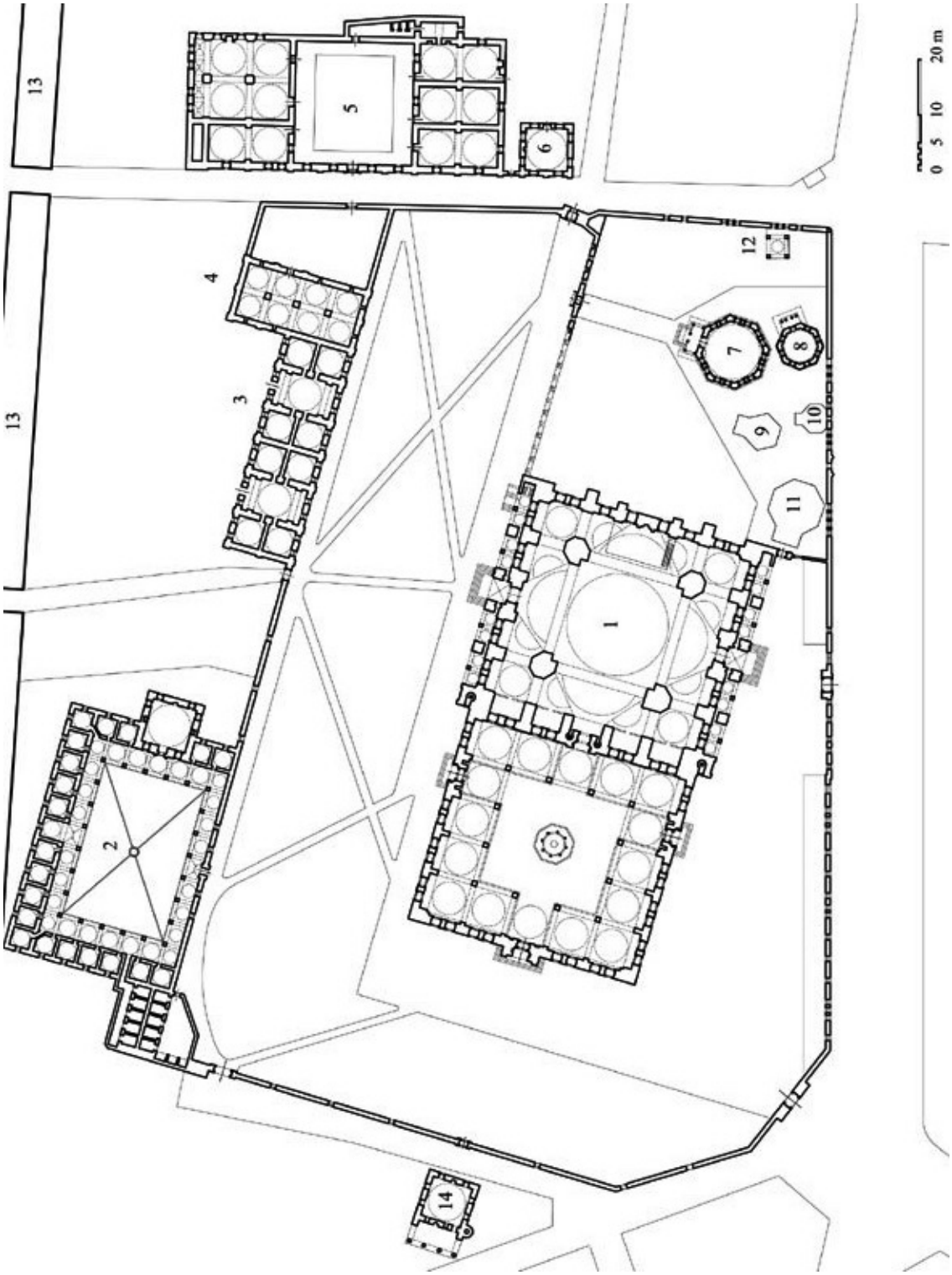

Çizim 2.40. Şehzade Külliyesi Vaziyet Planı (G. Necipoğlu'ndan)

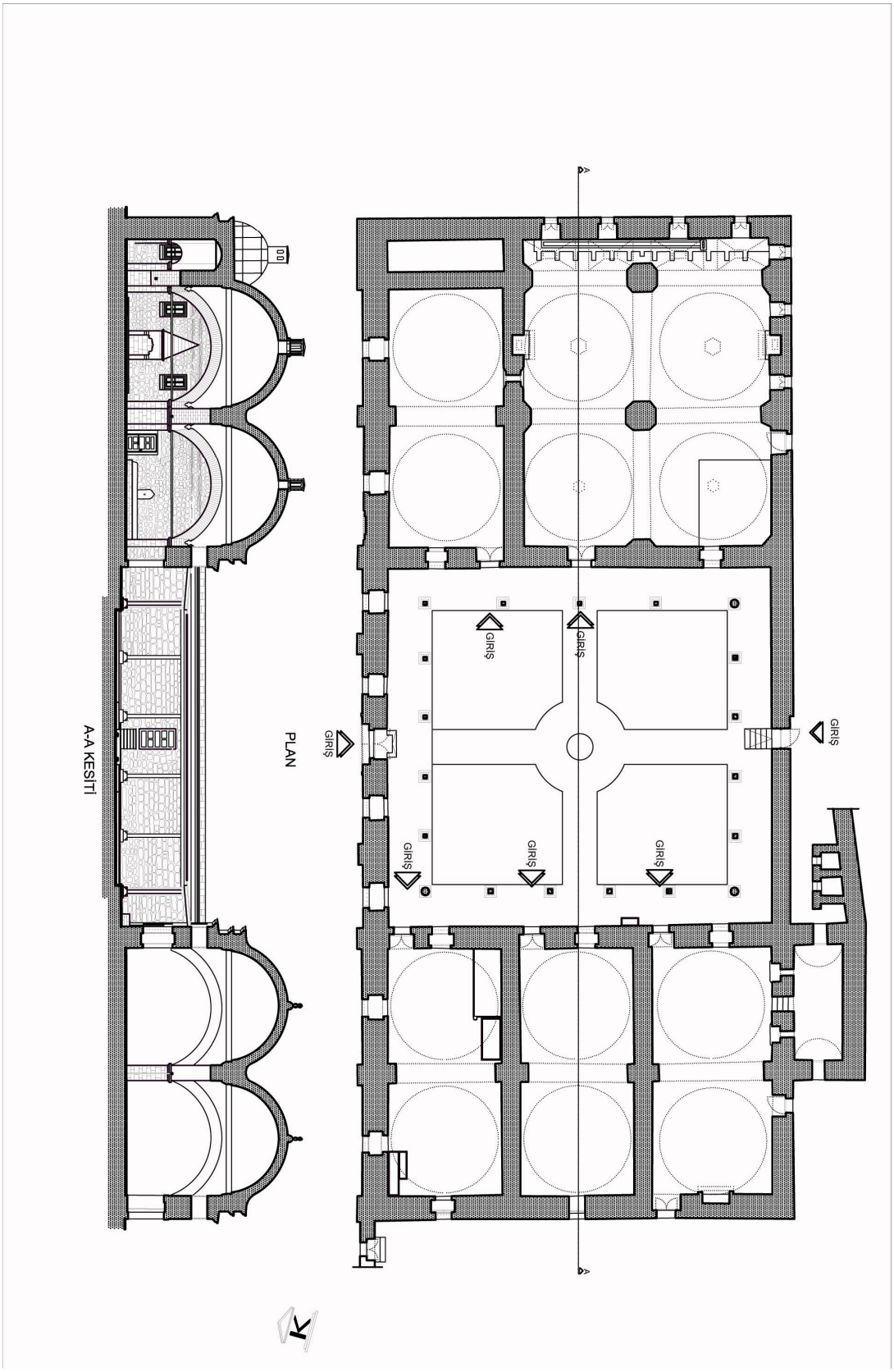

Çizim 2.41. Şehzade İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(Plan: A. Saim Ülgen'den Güncellenerek, Kesit V.G.M. İstanbul (1. Bölge) Müdürlüğü Arşivi'nden Güncellenerek)

Fot.2.225. Şehzade İmareti, Avlu ve Mekel Kuzey Cephesi

Fot.2.226. Şehzade Külliyesi İmaret, Kuzey Cephede bulunan Avlu Giriş Kapısı

Fot.2.227. Şehzade İmareti, İç Avlu Güney Cephesi

Fot.2.228.Şehzade İmareti, İç Avlu Kuzey Cephesi

Kuzey cephe simetrik olarak kurgulanmıştır. Üç mekanın girişi de mermer lento ve söveli dikdörtgen kapılardan sağlanır. Kapıların yanında birer adet dikdörtgen büyük pencere bulunur, cephedeki pencerelerin tümü aynı formda ve yüksekliktedir. Pencereler ve kapılar, tuğladan sivri kemerlerle çevrelenmiştir. Cephenin üst kısmında, giriş kapılarının üzerine gelen, sivri kemerli ve alçı revzenli birer pencere daha bulunur (Fot.2.229).

Kileri oluşturan iki mekanda, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlıdır (Fot.2.230). Kuzey güney doğrultuda atılmış yuvarlak kemerlerle ikiye bölünmüş, doğu ve batıda bulunan birer kubbe ile örtülmüştür. Kilerin üst örtüsünü oluşturan dört kubbede, sekizgen kasnaklar üzerine oturur ve kubbeye geçişlerde pandantifler kullanılmıştır. Kuzeyde bulunan kilerin ilk bölümünde, yola bakan kuzey cephesine, iki katlı iki adet pencere açılmıştır. Aynı pencerelerden, kilerin sıbyan mektebine bakan batı cephelerine de birer adet açılmıştır. Alt pencereler dikdörtgen formlu mermerden düz lento ve sövelidir. Demir lokma şebekeli pencereler, sivri kemerlerle sonlandırılmış olup, ahşap pencere kapaklarına sahiptir. Üst kat pencereleri ise sivri kemer formlu olup içlerinde alçı revzenler bulunur.

Fot.2.229. Şehzade İmareti, Batı Cephesi, Kiler ve Fırın

Fot.2.230.Şehzade İmareti, Kileri

Kileri oluşturan ilk mekanda, erzak depolamak için kullanılmış mermer sandıklar, tekne ve erzak temizlemek ya da yıkamak için kullanılan seki görülür. Bunlardan ilki, kuzey-batı köşede bulunan mermerden bir erzak sandığı ile ona bitişik yine mermer malzemeden dikdörtgen formlu teknedir (Fot.2.231). Güney-doğu köşede, güneyden kuzeye doğru eğimli olarak inşa edilmiş geniş sekinin üzeri mermer kaplıdır ve bir kenarı oyuntulu yapılmıştır. Bu kısım suyun kolay akmasını sağlamak için bu şekilde biçimlendirilmiştir. Seki muhtemelen erzakları yıkamak için kullanılmış olmalıdır. Sekinin hemen yanında bulunan erzak sandığı ise diğer erzak sandığına göre daha fazla tahribata uğramıştır ve devşirmedir (Fot.2.232). Üzerinde Latince yazılar bulunmakta ayrıca antik dönem bezemlerini andıran süslemeler vardır (Fot.2.233). Kileri oluşturan ikinci bölümde ise kilerin ilk bölümüne benzemekle birlikte, ilk bölümde görülen kiler kullanım eşyaları bulunmaz (Fot.234). Vakfiyede un ve buğday ambarlarından bahsedilmektedir. İki bölümden oluşan kiler mekanlarından biri buğday ve un ambarı olabilir. Batı cephenin ortasında fırınla kilerin ilk bölümü arasında kalan ikinci mekan bu işlev için uygun görülebilir.

Fot.2.231.Şehzade İmareti, Kilerde Bulunan Erzak Sandığı ve Tekne

Fot.2.232.Şehzade İmareti, Kilerde Bulunan Seki ve Devşirme Erzak Sandığı

Fot.2.233.Şehzade İmareti, Kilerde Bulunan Devşirme Erzak Sandığı Üzerindeki Bezeme

Fot.2.234. Şehzade İmareti, Kiler İkinci Bölüm

Batı cephede bulunan üçüncü mekansa bazı araştırmalarda küçük mutfak olarak tanımlanmasına karşılık[535] hamurhane ve ocaklardan anlaşıldığı üzere fırındır. Fırının kuzeyinde bulunan giriş kapısının yanında mermerden bir tekne daha bulunur. Fırında, kiler mekanlarında olduğu gibi doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda atılmış kemerle ikiye bölünen fırının üst östüsü iki adet kubbe ile örtülüdür. Kubbeler sekizgen kasnaklar üzerine oturmaktadır ve kubbelere geçişte pandantifler kullanılmıştır. Her iki kubbede de üçer adet ışık gözü açılmıştır, bu ışık gözleri altıgen formundadır. Ocaklar güney-doğu cephede yer alır (Fot.2.235). Fırını oluşturan iki ocak ortalarında bulunan dört basamakla çıkılan dikdörtgen kapının iki yanına yerleştirilmiştir. Ocakların ortasında bulunan bu kapı ile hamurhaneye ulaşılır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı olan hamurhane beşik tonozla örülüdür. Hamurhane imaretin güney cephesine taşırılmıştır. Hamurhanenin altında bulunması gereken ocaklar orijinalitesini yitirmiştir ve doğrudan hamurhaneye açılmaktadırlar. Hamurhane, doğu ve batı cephelerine simetrik olarak yerleştirilmiş iki adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot.236).

Dikdötgen formlu iki baca hamurhane ile kubbenin birleştiği alanda yükselmektedir (Fot.2.237). Bacaların üst bölümünde, küçük açıklıklar bulunmaktadır. Bacalardan biri konik külahla örtülü iken, diğerinde bacayı örten taş kapağın üzerinde ise bezeme detayı görülür (Fot.2.238).

[535] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.53. ve Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.340.

Fot.2.235.Şehzade İmareti, Fırın

Fot.2.236.Şehzade İmareti, Hamurhane

Fot.2.237.Şehzade İmareti, Fırın Bacaları

Fot.2.238.Şehzade İmareti, Fırının Bacası

Güney cephede bulunan ikinci bir kapı ile hamurhanenin arkasında kalan koridora geçilmektedir. Fırında bir adet ocak daha bulunmaktadır. Batı cephe ortasına yerleştirilmiş ocak kesme taştan inşa edilmiş ve yaşmaklıdır (Fot.2.239). Ocağın güneyinde bir niş bulunur. Batısında ise mermer bir ayna taşı vardır. Günümüzde musluk bağlantısı olmamakla birlikte, orijinalinde çeşme olduğunu düşündürmektedir. Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş imaretlerden Haseki İmareti ve Payas Sokullu İmaretinde de aynı tarzda, duvara yerleştirilmiş çeşmeler gözlemlenir. Ocağın üzerinde iki adet daire planlı pencere bulunur. Pencerelerin içi imaretin tümünde, üst kat pencerelerinde olduğu gibi alçı revzenlidir. Fırının kuzey batısında bulunan kapı, sıbyan mektebi ile imaret arasında kalan koridora açılır (Fot.2.240). Fırın ve kilerin üstünü örten kubbeler kurşunla kaplı olup, altı kubbenin ortasında da taştan birer külah bulunur.

Fot.2.239. Şehzade İmareti, Fırının Batı Cephesinde Bulunan Ocak

Fot.2.240.Şehzade İmareti Batı Cephesi ile Sıbyan Mektebi Arasında Oluşan Koridor

İmaretin doğu cephesini mekel ve mutfak oluşturur (Fot.2.241). Güney-doğuda, cephenin yarısından fazlasına hakim olan mekan mutfaktır. Kuzey-doğuda ise mekel-yemek salonu bulunur. İmaretin doğu kanadında bulunan yapıların cephesi, batı cephede bulunan yapıların cephesine benzemektedir. Kapılar ve alt kat pencereleri, yine mermerden düz lento ve sövelidir. Mekel kapısının üzerinde yine alçı revzenli üst pencereler bulunur. Tüm kapı ve pencereler tuğladan sivri kemerlerle sınırlandırılmıştır. Mutfağa, batı cephesinin ortasında bulunan kapıdan girilmektedir. Aynı cephenin güney ucuna yakın iki katlı pencere bulunur. Mutfak, kare bir alanda eş birimli dört mekan ile doğu cephede kuzey-güney doğrultuda oluşan dikdörtgen alandan oluşmaktadır. Mutfak, duvara gömülü ayaklarla birlikte sekizgen formlu, iki serbest ayağa atılan tuğladan yuvarlak kemerler üzerine oturan dört kubbe ile örtülüdür (Fot.2.242). Külliyenin cami ve türbesinin dış cephelerinde kullanılan ve cepheye ince bir hareket kazandıran palmet dizisine imaretin dış cephesinde yer verilmesede, mutfak kubbelerine geçişte kullanılan kemerlerin uçlarında iri birer palmet bulunur. Sekizgen

kasnak üzerinde yükselen kubbelerin ortasında ise birer adet aydınlık feneri bulunmaktadır. Doğu cephede oluşan dikdörtgen bölümün üzeri ise yan yana yerleştirilmiş dört çapraz tonozla örtülüdür. Mutfağın beden duvarları düzgün olmayan kesme taş ve moloz taşla inşa edilmişken, kubbeler ve kubbeye geçiş elemanları sıvalıdır. Mutfağın, kuzey ve güney cephe ortalarında, birer ocak bulunur. Birbirine paralel olarak yerleştirilmiş ocaklar, kesme taştan inşa edilmiş olup yaşmaklıdır. Ocakların bacaları fırın bacaları ile aynı formda olup, kesme taştan inşa edilmişlerdir. Bu iki ocaktan kuzeyde bulunan ocağın hemen yanında mekele açılan bir servis penceresi görülür (Fot.2.243). Servis penceresi küçük bir dikdörtgen açıklık olup tuğladan yuvarlak kemerlidir. Pencere açıklığının önü tabakların konulması için derin tutulmuştur. Mutfağın mekelle ortak olan duvarında, servis penceresi dışında herhangi açıklık ya da aydınlatma elemanı bulunmaz. Güney cephede ise, güney cephenin batısında bulunan duvara gömülü ayağın hemen yanında bir kapı bulunmaktadır.

Fot.2.241.Şehzade İmareti, Doğu Cephesi, Mutfak ve Mekel Bölümleri

Fot.2.242.Şehzade İmareti, Mutfakta Kubbeleri Taşıyan Ayak ve Kemerler

Fot.2.243. Şehzade İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak ve Servis Penceresi

Mutfağın güney cephesi, cephe ortasında bulunan ocağın iki yanına açılmış birer pencere ve doğuda bulunan ocaklara bakan üçüncü bir pencere ile aydınlatılmıştır. Mutfağın güney-batı köşesinde yerden yarım metre yükseklikte taştan inşa edilmiş genişçe bir seki bulunur. Sekinin ortasına gelecek şekilde, güney cephe duvarına mermerden ayna taşı yerleştirilmiştir. Bu çeşmenin hemen altında ise doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir su teknesi yerleştirildiği görülür. Teknenin batısında ikinci bir seki daha bulunur. Bu alan, yemek malzemelerinin yıkanması için kullanılmış olabileceği gibi, bulaşıkların yıkanıp kurutulması için kullanılmış olma ihtimali daha yüksektir (Fot.2.244). Mutfağın doğu cephesi boyunca ocaklar bulunur. Kesme taştan inşa edilmiş bu ocaklar, yan yana sıralanmıştır ve beşerden iki grup halinde yerleştirilmiş toplamda on adettir (Fot.2.245). Ocakların arkasında yine kesme taştan seki yer alır. Bu sekinin hemen üzerinde, güney uca daha yakın olmak üzere doğu cephe duvarında bir çeşme bulunur. Çeşmede dikdörtgen formlu iki parçadan oluşan ayna taşına musluk yerleştirilmiştir. Musluğun hemen altında küçük bir su teknesi bulunur. Bu tekneye bitişik olmak üzere kuzey cephede ocakların bitimine kadar, atık su tahliyesi için kullanılan oluk görülür (Fot.2.246). Doğu cepheye dört adet pencere açılmıştır. Dört birimden oluşan çapraz tonoz örtülerin ortalarında birer adet baca bulunur. Yarım metre yüksekliğindeki, dikdörtgen bacalar oldukça basıktır (Fot.2.247). Kubbelerde bulunan aydınlık fenerleri de bacalar da kesme taştan inşa edilmiştir. Üst örtü kurşunla kaplıdır.

Fot.2.244.Şehzade İmareti, Mutfağın Güney-Batı Köşesinde Bulunan Çeşme

Fot.2.245. Şehzade İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Ocaklar ve Çeşme

Fot.2.246. Şehzade İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Su Oluğu

Fot.2.247. Şehzade İmareti, Mutfak Ocaklarının Üst Örtüsü ve Bacaları

Mutfağın kuzeyinde, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı mekel/yemek salonu bulunur (Fot.2.248). Kuzey-güney doğrultuda atılmış yuvarlak kemerle ikiye bölünen yemek salonunda iki bölümün üzeride kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye pandantiflerle geçilmiştir. Mekel, kuzey ve batı cephelerine yerleştirilmiş ve iki katlı düzenlenmiş üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Mekelde görülen pencerelerde imaretin genelinde görülen pencerelere benzeşmektedir.

Mekelin kuzey-batı köşesinde, bir niş görülür (Fot.2.249). Bu niş kapatılmıştır. Dış cephede nişin mermer lento ve sövelere sahip olduğu, üst bölümüne ise eşit boyutlarda dört kartuş yerleştirildiği görülür. Bu kartuşlar kitabelik gibi düşünülmüştür (Fot.2.250). Kapatılmış bu niş, yemeklerini yiyen insanları imaretin iç avlusuna tekrar geçmeden doğrudan dışarı tahliye etmeye yarayan kapı olmalıdır. 1934 tarihli Pervititch haritasında da bu niş kapı olarak gösterilmiştir (Çizim 2.42). Vakfiyede mekel için hasır alımına ilişkin bilgi bulunması, yemeğin yerde yenildiğini düşündürtmektedir[536].

[536] V.G.M.A., 613 numaralı defterin 1. Sırasında kayıtlı vakfiye.

Fot.2.248.Şehzade İmareti, Mekel

Fot.2.249. Şehzade İmareti, Mekel Kuzey-Batı Köşesi

Fot.2.250.Şehzade İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi

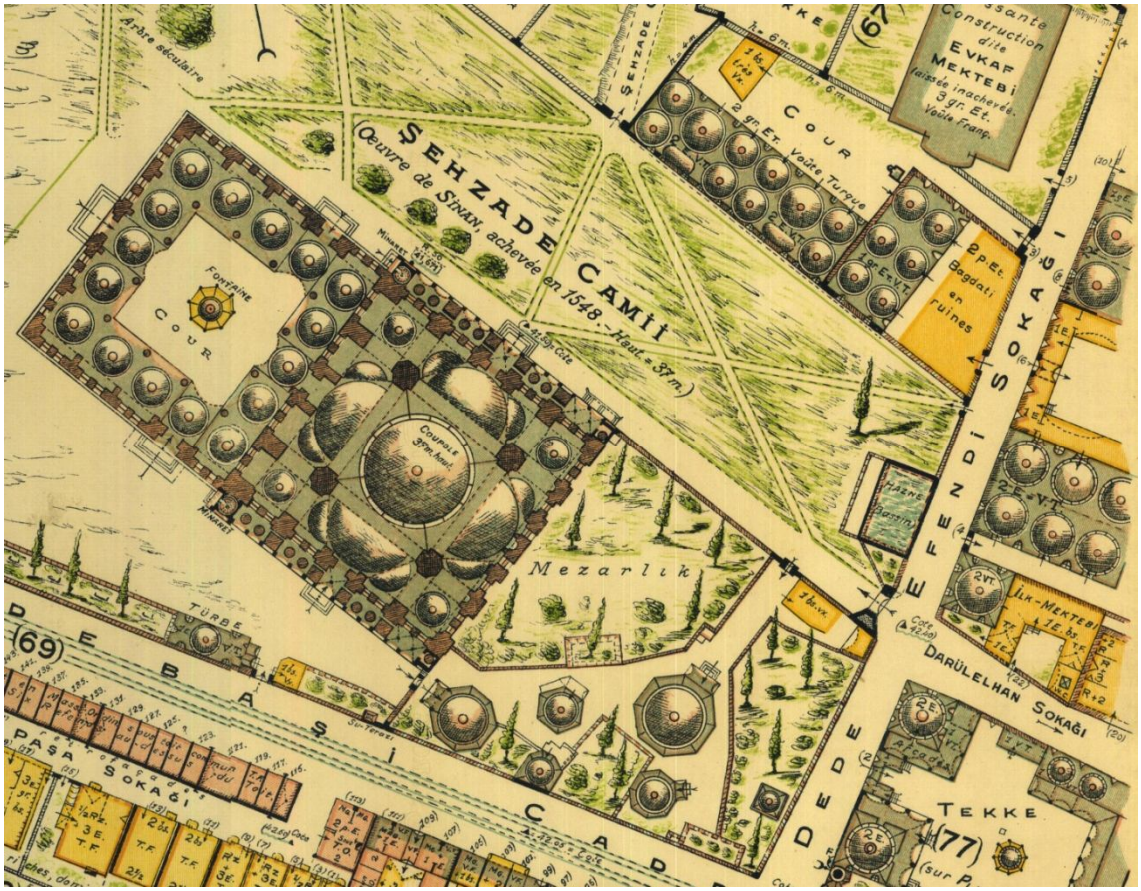

Çizim.2.42. Şehzade İmareti, Pervititch Haritasından 1934 Tarihli Çizim

Mekelin doğu cephesi ise sağır bırakılmıştır. Bu cephede, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir mekan bulunur. Bu mekana girişi sağlayan bir kapıda bulunmamaktadır. Mekelin yükseltisinden daha kısa olduğu görülen bu mekanın doğu cephesinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır ve bu cephesi aynı zamanda imaretle komşu parsel arasında kalan boşluğa ve imaretin kuzey-doğu kapısına bakan cephesidir. Yenilenmiş bu cepheden bu mekana bir giriş olması beklenebilir. Mutfak ocaklarının kuzeyinde yer alan bu bölüme mutfaktan da doğrudan bir geçiş sağlanmış olabilir ki mutfağın bu mekanla ortak olan duvarı yenilenmiş ve kesme taşla kapatılmıştır.

Tamirat kayıtlarından öğrenildiği üzere, görme engelliler için ayrı bir yemekhaneden söz edilmektedir. Bu küçük mekan bahsi geçen yemekhane olabilir. İmarette oluşan izdihamı engellemekle görevli kapıcıların bulunduğu da göz önüne alındığında, görme engellileri korumak için "pozitif ayrımcılık" yapılarak ayrı inşa edilmiş yemekhanenin bu mekan olma ihtimalini destekleyen diğer işaretse, imaretin kuzey-doğu çıkış kapısının yakınında bulunmasıdır (Fot.2.251).

Fot.2.251.Şehzade İmareti, Mekelin Doğusunda Bulunan Küçük Mekanın Cephesi ve İmaretin Kuzey-Doğu Kapısı

Şehzade Külliyesi, Klasik Osmanlı dönemi, mimari aktörlerinin (Kanuni, Hürrem ve Mihrimah Sultanlar, Mimar Sinan) geniş çaplı bir yapı grubu için bir araya geldiği örnekler arasında bulunur. Şehzade öncesi Mimar Sinan'ın tasarladığı bilinen ve günümüze ulaşan imaret, Haseki Hürrem tarafından İstanbul'da inşa ettirilmiştir. Hürrem İmaretin'nde olduğu gibi Şehzade İmareti'nde de imareti oluşturan mekanlar bir iç avlu etrafında sıralanmıştır.

Haseki imaretinde giriş cephesi dışında, imaret mekanları üç cepheye yerleştirilmişken, Şehzade imaretinde mekanların avlunun iki cephesine toplandığı görülür. Haseki imaretinde avluyu kubbeli revak kuşatırken, Şehzade imaretinde bu çeşit bir uygulamanın yerini, ahşap direklerin taşıdığı sundurma almıştır. Malzeme kullanımı açıcından da Haseki ve Şehzade imaretleri benzeşir ve Süleymaniye'de de benzer malzemeler tercih edilmiştir. Haseki'de mutfakla mekel arasında servis penceresi görülmezken, Şehzade ve Süleymaniye'de Sinan bu detayı uygulamaya devam etmiştir. Mutfak bacalarında ise, Haseki ve Şehzade imareti detayda farklılıklar olmakla birlikte benzer özellikler taşır. Ocakların üzerine gelen birden fazla bacalı kubbe varken, Süleymaniye'de ocakların üzerine ayrıca kubbe yerleştirilmemiş, aydınlık feneleri-bacalar mekanı örten büyük kubbelerin ortasına yerleştirilmiştir.

2.13. Kastamonu Yakup Ağa İmareti

Kastamonu İl merkezinde Hepkebirler Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kanuni döneminde, "hazine reisi" (padişah ve yöneticilerin özel hazinesi ile devlet hazinesinden sorumlu, Bab-ı Humayun ve hil'at hazineleri bölümünün nazırı ve ayrıca "ehl-i hiref" denilen saray idaresinden sorumlu olan yöneticiler[537]) görevini üstlenmiş Abdurrahman oğlu Yakup Ağa tarafından kendi adını taşıyan külliyenin parçası olarak inşa ettirilmiştir[538]. Yakup Ağa, camide bulunan onarım kitabesinde geçen "reis ül-hazinin" ifadesi nedeniyle hazine reisi değilde, kilercibaşı[539] olarakda kabul edilmektedir. Camide bulunan 1547 tarihli onarım kitabesine göre Yakup Ağa; Yavuz Sultan Selim'in hocası Halimi Çelebi tarafından inşa ettirilmiş camiyi onartarak, medrese, imaret ve misafirhane ekleterek külliye haline getirmiştir. Dönemin Mimarbaşı Sinan olmakla birlikte külliyenin ve imaretin mimarının kim olduğu bilinmemektedir. İmarete dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Yapı, 1996 ve 2004

[537] Erdoğan Merçil, "Hazinedar", **İslam Ansiklopedisi**, C.XVII, İstanbul 1998, s.142.
[538] Fazıl Çifçi, **Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri**, Kastamonu 2012, s.79.
[539] Kemal Kutgün Eyüpgiller, **Bir Kent Tarihi Kastamonu**, İstanbul 1999, s.105.

yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiştir. Yakup Ağa'nın bu külliyede bulunan yapılar için düzenlenmiş olan 1557 tarihli vakfiyede cami, medrese çalışanlarına ve aldıkları ücretlere dair bilgiler bulunmakla birlikte, imarete dair bilgi bulunmamaktadır[540]. Mehmet Behçet Yazar, 1922 tarihli Kastamonu Asar-ı Kadimesi adlı eserinde, külliyenin ve imaretin de yıkık durumda olduğunu belirtmektedir[541]. Cami ile ortak külliye duvarını paylaşan imaret, külliyenin kuzey cephesini oluşturur. Güneyde bulunan cami ile imaret arasında bir duvarla iki yapı birbirinden ayrılmıştır. İmaret kuzey-güney doğrultuda eğimli bir zeminde inşa olunmuştur. İmaret mekanları kuzeyde bulunan fırın, kiler ve mutfağın batı cephesine eklenmiş yemek salonu ile "L" planlıdır (Çizim 2.43-2.44). İmaretin güney-batı cephesinde yedi birimli revaklı ön bölüm bulunur (Fot.2.252). Yapı tümüyle sarı renkli kesme taşla inşa edilmiştir. Yapının güney batısında bulunan revak, kesme taştan dikdörtgen kesitli, blok taştan ayaklara atılan ve yine kesme taştan sivri kemerlerin taşıdığı kubbe ile örtülüdür. Kubbeler sekizgen kasnaklar üzerine oturur ve kurşun kaplıdır (Fot.2.253). Kubbelerin ortasında alemler bulunur. Eğimli bir arazide kurulan imarette, revaklı girişte, mekanların giriş aksları avlu kotundayken, mekanların arasında kalan alanın zeminleri kesme taşlarla yükseltilmiştir (Fot.2.254.).

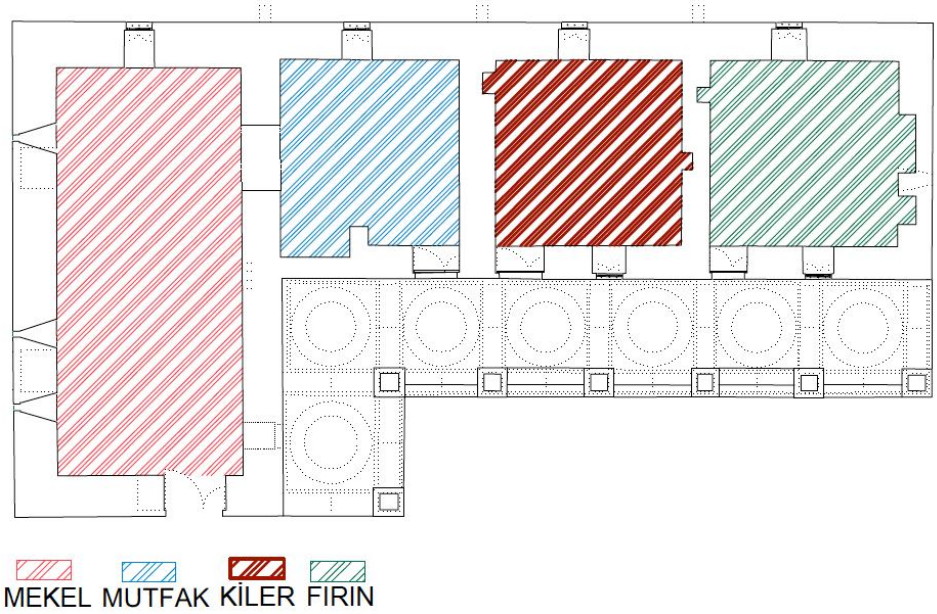

Çizim 2.43. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mekan Dağılımı

[540] Fazıl Çifçi, **Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri**, Kastamonu 2012, s.81.
[541] Fazıl Çifçi, **Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri**, Kastamonu 2012, s.81-82'den, Mehmet Behçet Yazar, **Kastamonu Asar-ı Kadimesi**, 1341/1922, s.150.

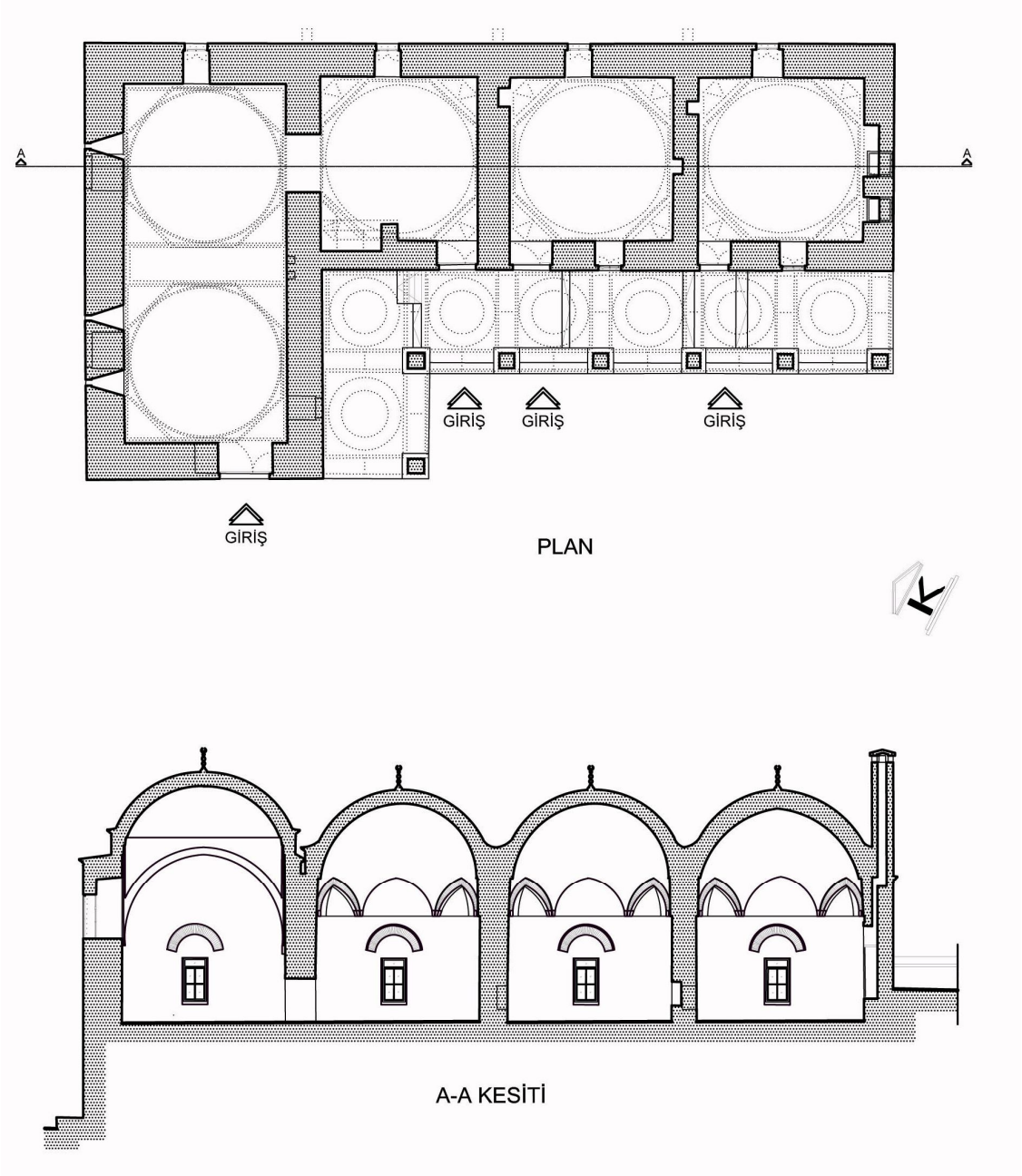

Çizim 2.44. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200
(V.G.M. Kastamonu Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden Güncellenerek)

Fot.2.252. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Önünde Bulunan Revak

Fot.2.253. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Revak Üst Örtüsü

Fot.2.254. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Revakları

Yapının batısında yer alan ve doğuda bulunan imaret mekanlarına dik uzanan ilk mekan mekel/yemek salonudur (Fot.2.255). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekelin girişi güney cephe ortasına açılmış, düz açıklık şeklinde düzenlenmiş ve yuvarlak basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır (Fot.2.256). Kapının üzerinde orijinal olmayan sundurma bulunur. Bu mekanda, doğu-batı doğrultuda atılmış yuvarlak kemerle üst örtü ikiye bölünmüş ve sekizgen kasnak üzerinde yükselen iki kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçişlerde pandantifler kullanılmıştır. Bu mekanda aydınlatma, güney cephesinde bulunan dikdörtgen planlı bir, batı cephesinde dikdörtgen formlu iki pencerenin yanısıra üç adet mazgal pencere, kuzey cephe ortasına açılmış bir adet pencere ve doğu cephesinde revaklara açılan bir adet pencere ile sağlanmıştır. Kuzey cephede bulunan pencere tuğladan yuvarlak kemerle çevrelenmiştir (Fot.2.257-2.258). Mekelle, mekelin doğusunda bulunan mutfak aynı cepheye açılmış kapı ile birbirine açılmaktadır. İmaret mimarisinde; mekellerin mutfaklarla bağlantısının servis penceresi ile sağlandığı bilinmektedir. İki mekanı birbirine bağlayan basık kapı açıklığının orijinalinde pencere olup olmadığı bilinmemekle birlikte çeşitli kereler restorasyon geçiren yapıda, bu çalışmalar sırasında böyle bir uygulamaya gidilmiş de olabilir.

Fot.2.255. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mekel Batı Cephesi

Fot.2.256. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Mekelin Güney Cephesi ve Giriş Kapısı

Fot.2.257. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Mekelin Kuzey Cephesi

Fot.2.258. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Mekelin Güney Cephesi

Mekelin doğusunda bulunan mutfağın girişi güney cephe ortasında yer alır. Kesme taştan düz lento ve söveli kapı, hem iç mekanda hem de dış cephede tuğla kemerle kuşatılmıştır. Kare planlı mutfak, yüksek sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır (Fot.2.259). Kubbeye geçişlerde tuğladan sivri kemerli tromplar kullanılmıştır. Kuzey cephe ortasına açılmış pencere tuğladan yuvarlak kemerlidir. Dikdörtgen pencere düz açıklık şeklinde düzenlenmiştir. Doğu cephesi sade bırakılmış herhangi bir açıklığa yer verilmemiştir. Güney cephede girişin batısında ocak nişi bulunur. Dikdörtgen çerçeve içine alınmış ocak nişi tuğladan yuvarlak kemerlidir. Ocağın bacası ise günümüze ulaşamamıştır (Fot.2.260). İmaret mutfaklarının karakteristik öğelerinden kubbe ortasına yerleştirilen aydınlık fenerine Yakup Ağa İmareti'nde rastlanmamaktadır ya da en azından günümüze ulaşmamıştır. Mutfağın kubbe ve beden duvarları ise boyanmıştır ve zemini yenilenmiştir. Mutfağın doğusunda, mutfakla fırın arasında kalan mekan kiler olmalıdır. İmaretlerde kiler bölümü için belirleyici herhangi bir unsur yoktur. İmaret içindeki yerleri de kesin olmayan değişken konumlu mekanlardır. Ancak fırın ve mutfak arasında kalan bu mekanın kiler olarak kullanıldığını düşünmemek içinde herhangi bir neden yoktur. Yakup Ağa imaretinde mevcut olmayan mekanlardan biri yönetici odasıdır. Bu mekanı mutfak ve fırın gibi servis alanları arasında yer aldığı için kiler olarak öngörmek daha uygun olmalıdır.

Fot.2.259. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mutfak

Fot.2.260. Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Mutfakta Bulunan Ocak

Kare planlı imaretin kapısı, mutfak ve fırın kapılarıyla aynı formdadır. Kare planlı kilerde, sekizgen yüksek kasnak üzerinde kubbe bulunur. Kubbeye geçişlerde tuğladan sivri kemerli tromplar kullanılmıştır. Doğu ve batı cepheleri sağır bırakılmışken, güney ve kuzey cephelerinde birer pencere açıklığı görülür. Pencereler dikdörtgen formlu olup tuğla kemerle kuşatılmışlardır (Fot.2.261-2.262). İmaret kilerlerinde görülen nişlere bu yapıda de yer verilmiş, doğu ve batı cephelerine birer adet niş açılmıştır.

Kilerin doğusunda bulunan imaretin son mekanı ise fırındır. Fırının giriş kapısı ve pencere düzenlemelerinin, kubbeye geçiş elemanları ile mutfak ve kilerin tekrarı şeklinde olduğu görülür (Fot.2.263). Batı cephesi sağır bırakılmış, kuzey ve güney cephelerine birer pencere açıldığı görülür. Doğu cephede bulunun fırın ocakları ise orijinalitesini yitirmiştir. Günümüzde iki adet niş şeklinde görülen ocakların bacaları çatıda devam etmektedir. İki adet ocak nişi de aynı yükseklikte olmalarına karşılık farklı genişliktedirler (Fot.2.264).

Fot.2.261. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Kilerin Kuzey Cephesi

Fot.2.262. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Kilerin Güney Cephesi

Fot.2.263. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Fırının Güney Cephesi

Fot.2.264. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Ocaklar

Mutfak ocağında olduğu gibi fırın ocaklarının da çerçeve içine alındıkları görülür. Nişler arasında orijinal olabilecek ve kemerlerin oturduğu üzengi taşları görülür. Bu cephenin üst seviyesinde küçük bir pencere açıklığı daha bulunur. Ocak bacaları da yapının genelinde kullanılan malzeme olan kesme taşla inşa edilmiş, dikdörtgen formlu bacalardır (Fot.2.265). Fırında hamurhane benzeri herhangi bir mekana ise yer verilmemiştir. İmaretin kuzey cephesinde çörtenler bulunmaktadır ve aynı cephede arazinin eğimi nedeniyle cephenin kademelendirildiği görülür. (Fot.2.266).

Fot.2.265. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Fırının Doğu Cephesi

Fot.2.266. Kastamonu Yakup Ağa İmareti Kuzey Cephesi

Kastamonu Yakup Ağa İmareti, Osmanlı mimarisinin klasik döneminde hanedan mensubu ya da hanedanla evlilik bağı olmayan bir yönetici tarafından inşa ettirilmiş bir taşra imareti olarak yorumlanabilir. Yakup Ağa'nın kimliğine dairse çok fazla bir bilgi elde edilememiştir. Taşra imareti olmasına karşılık, külliye binalarının yenilenmiş olmakla birlikte düzgün kesme taşla inşa edildiği görülür. Mutfak, kiler ve fırının neredeyse aynı boyutlarda ve birbirinin tekrarı sayılabilecek mekanlar olması, imaretin önünde revağa yer verilmesi ise yapıyı ilginç kılmaktadır. Bu yapıda bir iç avlu bulunmamasına karşılık revak kullanımı açısından, aynı yüzyılda başkentte bulunan imaret örneklerinde iç avluda görülen revak uygulaması ile benzeşir.

Üst örtüde imaret mutfakları için karakteristik olan aydınlık feneri kullanımına bu imarette yer verilmemiştir ya da en azından aydınlık fenerleri günümüze ulaşamamıştır. Simetrik kaygıların güdüldüğü, mekanların aynı boyutlarda tasarlandığı imaretin planı, bu yapıdan yaklaşık otuz yıl sonra inşa edilmiş Bursa Yenişehir Sinan Paşa İmaretinde de tekrarlanmıştır.

2.14. İstanbul Süleymaniye İmareti

Fatih'in inşa ettirdiği külliye ile birlikte İstanbul ve Osmanlı topraklarında inşa edilmiş en büyük yapı topluluğu olan Süleymaniye Külliyesi, İstanbul'un üçüncü tepesi üzerinde yükselir. Külliyenin inşa edildiği alan, eski sarayın bir bölümünü de kapsar. İmaret, Kanuni Sultan Süleyman tarafından kendi adına inşa ettirilen bu büyük yapı topluluğu arasında caminin kuzey cephesinde tabhane ve darüşşifanın arasında yer alır. Yapının mimarı, dönemin mimarbaşı Sinan'dır.

İmaret üzerinde inşa tarihine ilişkin her hangi bir yazıt bulunmamakla birlikte yapının inşa süreci, külliyenin inşaat defterlerinden takip edilebilmektedir. Süleymaniye külliyesinde imaretin temelleri cami ile birlikte 1550 yılında atılmış, beden duvarları 7 Temmuz 1554'te tamamlanırken, 12 Ocak 1558'te ocaklar için odun alınması ile birlikte aynı tarihte hizmete açılmıştır[542]. 1552-1558 yılları arasında imaretin inşaat sürecine ilişkin söylenebilecekler: 1552'de mutfakta kullanılmak üzere gergi alınması, 1553'de un ambarında bulunan bir, mutfakta bulunan 17, mekelde bulunan 12, tuz ambarında bulunan bir ve fırında bulunan beş adet pencerenin sıva ve sövelerine ilişkin

[542] Suphi Saatçi, "Temelden Aleme İnşaat Süreci", **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, Ankara 2007, s.67.

ihaleler yapılmasıdır[543]. Yine 1553 yılında, mekelin ana giriş kapısı söveleri için ihale yapılmış, ambar, kiler ve fırın kubbeleri sıvanmıştır[544]. 1554'de mutfak, kiler, mekel ve fırında bulunan 25 pencere için demir, kubbeler için de tuğla alınmıştır. 1555'te kapı söveleri alınmış, aynı yıl kapı ve merdiven sahanlığı yapılmıştır[545]. Vakfiyede de Darü'z-ziyafe olarak adlandırılan yapının giriş kapısı üzerinde celi sülüs hatla 1332 (1914) tarihi yer alır ve "Macid" imzalı "Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi" yazmaktadır, bu yazıtın hemen üzerinde "Hakkı" imzalı ve 1913 tarihli Sultan Mehmet Reşat'ın tuğrası bulunur [546]. 1914 yılında imaretlerin kapatılması ile birlikte müzeye dönüştürülen yapı, 1983 yılına kadar Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmıştır. 1991 yılından itibaren restoran olarak kullanılmaktadır.

Yapının geçirmiş olduğu tamiratlara ilişkin bilgilerden bazıları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden elde edilebilmektedir. 1889 yılında imaretin kurşunları tamir edilmiştir[547]. 1891 yılında, deprem nedeniyle hasar gören imaretin tamiri için keşif yapıldığı, yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1893 tarihli belgeden anlaşılıyor[548]. Ancak bu tamiratın hangi bölümleri kapsadığı ise açık değildir. Yapının özgün bacaları, günümüze ulaşamamakla birlikte darüşşifa bacalarından model alınarak, imaret bacaları 2007 restorasyonunda eklenmiştir[549].

---

[543] Serpil Çelik, **Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç**, Ankara 2009, s. 240.
[544] Serpil Çelik, **Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç**, Ankara 2009, s. 240.
[545] Serpil Çelik, **Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç**, Ankara 2009, s. 240.
[546] Ali Rıza Özcan, "Yazılar ve İmzalar", **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, Ankara 2007, s.376.
[547] B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:113, Gömlek No:6818, "Cennet-mekan Süleyman Han Hazretleri İmaret-i Amiresi kurşunları muhtac-ı tamir olmasına mebni ale'l-usul keşfi bi'l-icra ol-babda tanzim ve leffen takdim kılınan deftere nazaran tamirat-ı mukteziyenin Mecidi on tokuz guurşdan on iki bin yedi yüz kırk tokuz guruşla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından kaide-i tasarrufata bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmeğe say ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezkurenin Evkaf-ı Hümayun tamirat memurıyla kurşun memurı marifetleriyle emaneten icrasıyla hitamında mesarif-i mukteziyenin vakfına msraf kaydı zımnında meblağ-i mezburun üç yüz yedi senesi evkaf büdcesi tertibinden sarfına mezuniyet itası hususunun huzur-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade kılınmağla ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 4 Rebiü'l-ahir sene 1309 ve fi Teşrin-i sani sene 1307, Nazır-ı evkaf-ı hümayun".
[548] B.O.A., **İradeler Evkaf**, Dosya No: 12, Gömlek No: 11, "Süleymaniye Cami-i Şerifyle imaretinin bazı mahalleri hareket-i arzdan rahnedar olmasına mebni ber-muceb-i keşf Mecidi on tokuz guruş hesabıyla yirmi altı bin yüz yedi guruş ile emaneten icra-yı tamiri ve vakfına masraf kayd olunmak üzere meblağ-i mezburun üç yüz on dört senesi evkaf büdcesi tamirat tertibinden sarfı hususunun Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'ne havalesi tezekkür idildiğine dair Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nden tanzim idilen mazbata arz ve takdim kılınmış olmağla ol-babda her ne vechle İrade-i Seniyye-i Hazret-i hilafet-penahi şeref-müteallik buyurılur ise manzur-ı alisi infaz idileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundı efendim. Fi 3 Şaban sene 313 fi 6 Kanun-ı sani sene 311".
[549] Kutgün Eyüpgiller-Mine Özaltın, "Restitüsyon ve Restorasyon", **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, Ankara 2007, s.221.

Tablo.2.12. İstanbul Süleymaniye Külliyesi İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[550]

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
1	Şeyh	20	7080
6	Aşpüz (aşçı)reis Diğerleri (her biri)	7 5	2478 8850
6	Habbaz (ekmekçi) reis Diğerleri (her biri)	5 4	1770 7080
2	Nakib (ekmek için) her biri	3	2124
2	Nakib (et için) her biri	3	2124
2	Kase-şuy (bulaşıkçı) her biri	2	1416
4	Kase taşıyıcı-her biri	1	1416
1	Vekil-i harç	5	1770
1	Kiler katibi	6	2124
1	Kiler Sorumlusu	5	1770
1	Gendüm-kub(buğday döven kişi)	5	1770
2	Pirinç Ayıklayan -her biri	2	1416
3	Nakkad-i gendüm (buğday temizleyen) her biri	3	3186
1	Hammal-i dakik (un hamalı)	1	354
1	Hammal-i goşt (et hamalı)	3	1062
1	Hamal-i hatap (odun hamalı)	2	708
1	Anbari ve hattap	2	708
1	Mutfak bevvabı	3	1062
1	Mekel bevvabı	3	1062
1	İmaretin ahır bevvabı	2	708
1	Mezbelekeş (süpürücü)	3	1062
1	Ambar sorumlusu	2	708
1	Ambar katibi	4	1416
1	Mutfak ferraşı	3	1062
Toplam:43			56286

Vakfiyede imaretten yararlananların kim olursa olsun Müslüman olması istenmektedir. *"…Ve imaret-i amireyi her dayf-i nezil ve fukara vü mesakin ve 'bnü 's-sebil ve sayir*

[550] Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962, s.9-10'da bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

mukim ü müsafir, varid ü sadır, fasir ü racil, alim ü cahil, kayinen men kan (kim olursa olsun) mutlaka ehl-i imana vakfettiler…"[551]. Vakfiyenin imarethane ile ilgili bölümlerinde geçenler, İnsan Suresi 8 ve 9. Ayetlerle ile Kasas Suresi 77. Ayet'tir[552]. Ayetlerin anlamları cömertlik ve yemek dağıtımı ile ilgilidir[553]. İmarette pişirilen yemeğin dağıtımına ilişkin olarak, yemeğin istisnalar dışında imaretten çıkarılmaması şeklindedir ve istisnaları ise görme engelliler ve hastalar oluşturmaktadır. Şehzade İmareti'nde görme engelliler için ayrı yemekhane olmasına karşılık, Süleymaniye İmareti'nde ayrı salon uygulanmamış yemekler engelli yakınlarına, imaret dışına götürülmek üzere verilmiştir[554]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 1862 tarihli yazışma, bu uygulamanın ondokuzuncu yüzyıla kadar devam ettiğini göstermektedir[555]. Vakfiyede ayrıca, imarette çalışacakların nitelikleri ve görev tanımları da yapılmıştır[556]. Kanuni döneminde yirmidört yıl Nişancılık görevinde bulunan Celalzade Mustafa Çelebi, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni devrini anlattığı, Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik adlı eserde Süleymaniye Külliyesi ile ilgili bilgiler de vermektedir. Külliyenin imareti ile ilgili mekan tanımlaması vermez ve şunlara değinir: "*caminin birinci hareminin kapısı karşısında, misafirlerin dinlenmeleri için büyük bir imaretle on sekiz adet misafirhane yapıldı. Bunların yazlık ve kışlık avluları ile önlerinde saf mermerden yapılmış havuzları ve çeşmeleri vardır. Bu imaretin mutfağından sabah ve ikindi vakitleri, çini tabaklar içinde, mevsimine göre tepsilerle çeşit çeşit yemekler, turşular vesaire verilmektedir. Bundan başka, medreselere softa adıyla kaydedilen talebelere de özel yemekler verilmektedir. Diğer fukara ve muhtaçlara da her gün*

---

[551] Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962, s.26.
[552] Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962, s.22.
[553] **Kasas Suresi** 77. Ayet, "Allah'ın sana verdiğinden(onun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez" s.393, **İnsan (Dehr) Suresi** 8. Ayet: "Onlar, kendi canları çekmesine rağmenyemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler" 9. Ayet : Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de teşekkür bekliyoruz" s.578. **Türkiye Diyanet Vakfı-Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993.
[554]*" işbu imaret-i amirede bişüp ihzar olunan at'ime-i fahire külliyen hazır olan fukaraya takdim oluna. Ve dahi şart edip buyurdular ki: yabandan kimesneye bakraç ile aş ve etmek verilmeye, illa meğer ki virilen kimesne fakir olup asla cihet-i meaşı olmayup ehl-i ilm olup ve yahud sadatdan olup fakir olup ve yahud a'ma ve zemin ve mariz ve fakir olup kemal-i ihtiyacı var idügi ma'lum ola. Bu takdirce bakraç ile aş ve etmek verile. Amma sayir fukaraya nice viğrilür ise bunlara dahi ol tarik ile virile…*" Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962, s.31.
[555] B.O.A., **Sedaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları,** Dosya No:81, Gömlek No:415, "Evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine. İmaretler tarafından amalara muhasses olup mah-be-mah vekiller marifetiyle aldırmakta oldukları aşların bundan böyle beher gün kendileri gelip almaları imaret-i mezkure memurlarına tenbih olunmuş olduğundan dolayı bazı ifade ve istidayı havi bi'l-cümle amalar tarafından takdim olunan arzuhal manzur-ı utufileri buyurulmak üzere leffen irsal kılınmış olmakla müfad-ı istidaya nazaran icabının sürat-i icra ve ifadesi hususuna himmet buyurmaları siyakında tezkere".
[556] Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962, s.37-40.

düzenli şekilde taslar dolusu yemek dağıtılır"[557]. Celalzade'nin imaret avlusunda bulunduğunu söylediği mermer havuz günümüzde mevcuttur. İmaretin kullanım eşyaları günümüze ulaşamamakla birlikte, yazarın bahsettiği yemek servis edilen çini tabaklar varsa muhtemelen tabhanelerde kalan misafirler içindi. Evliya Çelebi imaretten, bir mekelhane ve bir dar-ı itam diye bahseder, mekan tanımlaması vermez[558]. İmaret, tabhane ve darüşşifa ile birlikte caminin kuzeyine yerleştirilmiştir (Çizim 2.45). İmaret ve tabhane farklı kotlar üzerinde bulunmakta, alt katlarını ise ahırlar, depolar ve bekar odaları oluşturmaktadır[559]. Evliya Çelebi, Tahtakale üstündeki setten itibaren, tabhane, imaret ve bimarhane'nin de Süleymaniye caminin temeli olduğunu söyler[560]. İmaret, tabhane ve darüşşifa, cami ve türbelerin bulunduğu platformun kuzey cephesini destekleyen bir dayanak gibi düşünülmüştür. İmaret, tarihi belgelerden anlaşıldığı üzere; mutfak, fırın, kiler, beş kapılı tuz ve un ambarları, mütevelli hücresi ve mekelden oluşmaktadır[561]. Doğu-batı doğrultuda kareye yakın dikdörtgen bir alana oturan imarette, mekanlar iki avlu etrafında yerleştirilmiştir (Çizim 2.46-2.47). Caminin kuzey cephesi boyunca, doğusunda bulunan tabhane ve batısında bulunan darüşşifa arasında yer alan imaretin, güney cephesinde bulunan avlu duvarı kesintiye uğratılmadan tabhane ile birleştirilmiştir. Yan yana yerleştirilmiş tabhane ve imaret fiziki olarak birleştirilmemiş, bu iki yapının arasında kalan koridor şeklindeki açıklıkta tuvaletler bulunur (Fot.2.267-2.268). İmaretin batısında bulunan darüşşifa ile imaret arasında ise küçük bir yol bulunmaktadır (Fot.2.269). İmaretin güney cephesi boyunca, üç adet kapı bulunur (Fot.2.270). Kapılardan ilki doğuda bulunan avluya (Fot.2.271), ikincisi mekele ve batıda bulunansa mutfağın avlusuna girişi sağlar (Fot.2.272).

---

[557] Ayhan Yılmaz, **Celalzade Mustafa Çelebi- Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ-Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik**, İstanbul 2011, s.364.
[558] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, İstanbul 2011, s.73.
[559] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.277.
[560] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, İstanbul 2011,s.73.
[561] Serpil Çelik, **Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç**, Ankara 2009,s.38.

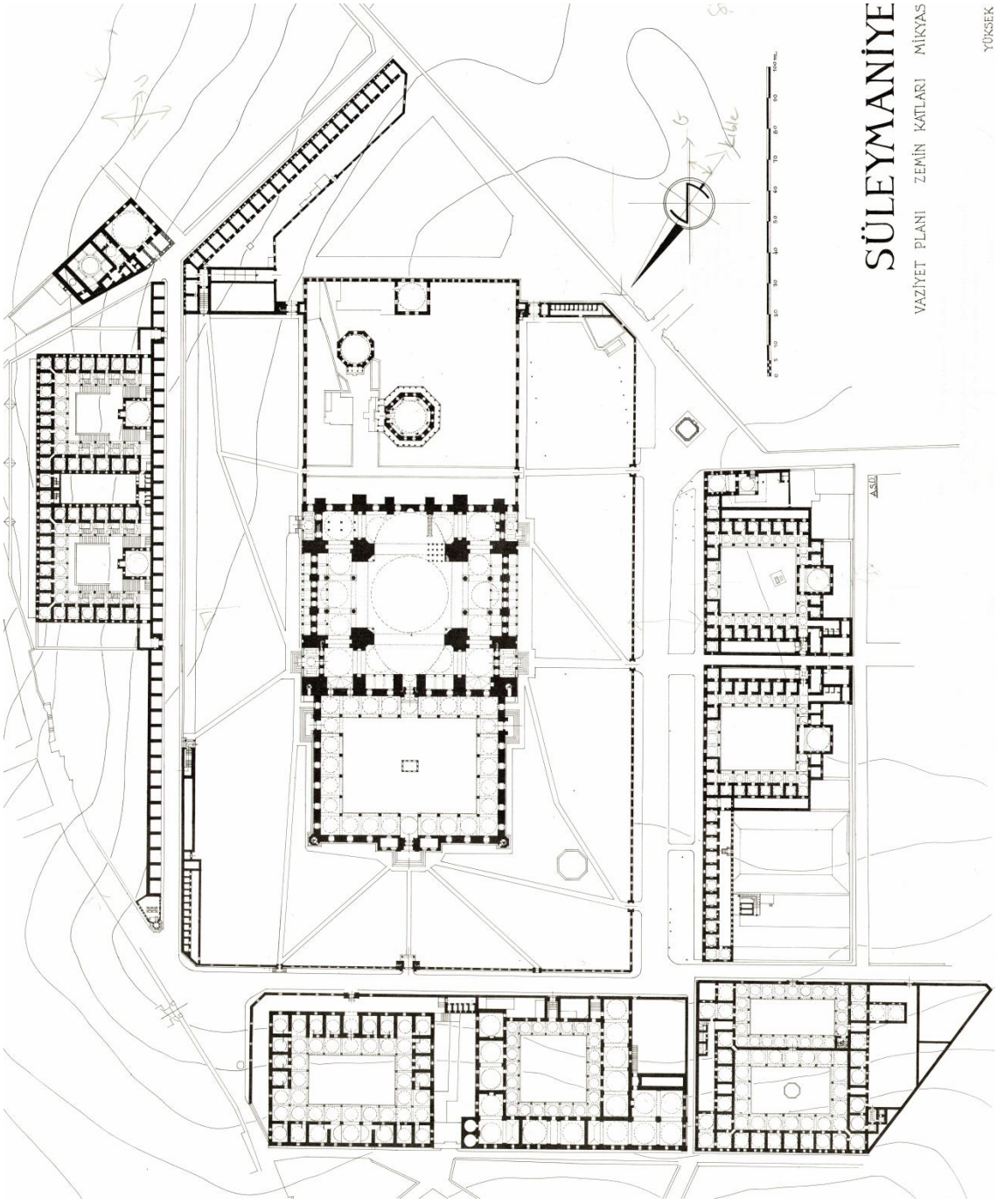

Çizim 2.45. Süleymaniye Külliyesi Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen'den)

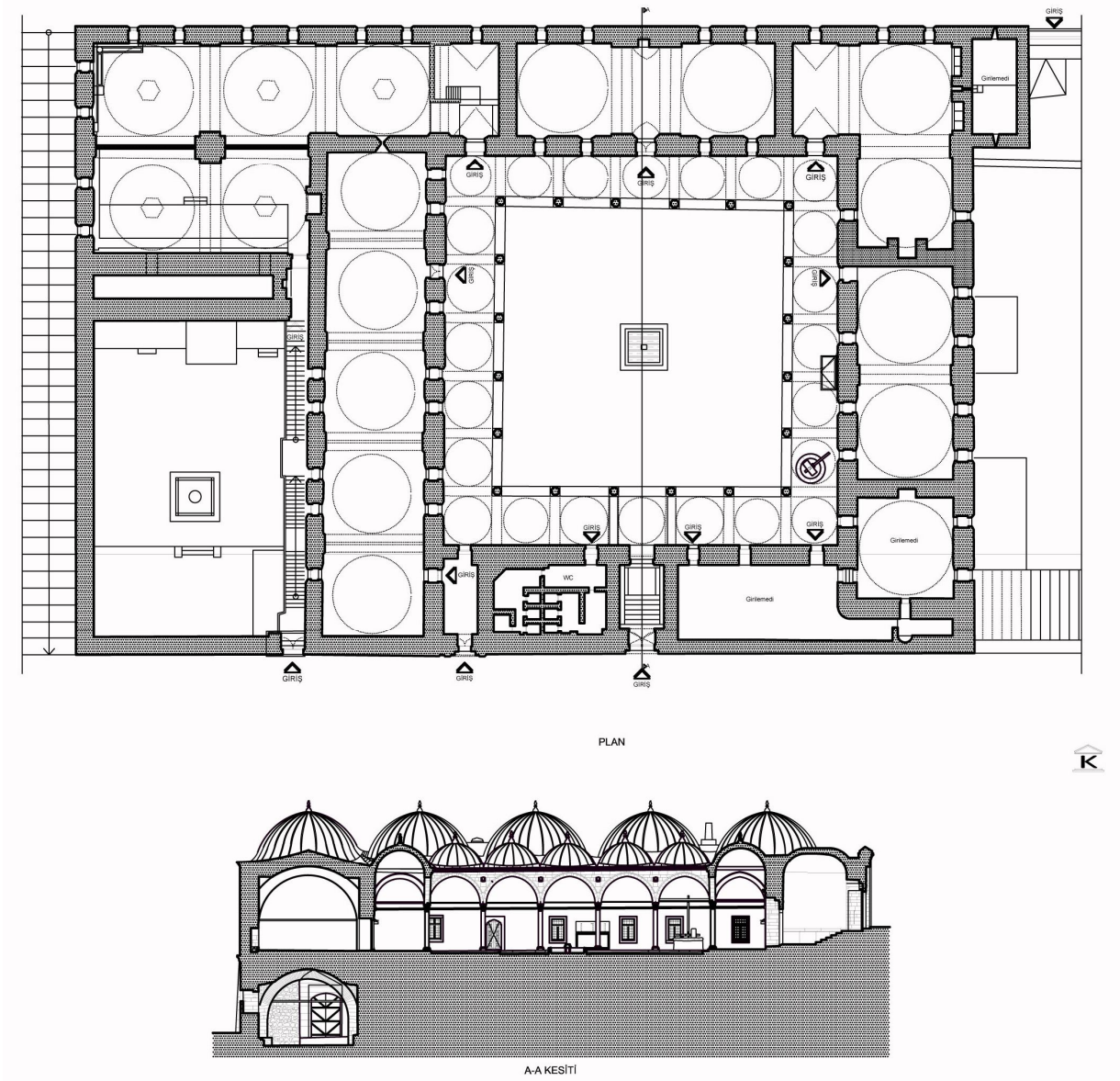

Çizim 2.46. Süleymaniye İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(Plan: Kutgün Eyüpgiller–Mine Özaltın'dan; Kesit: V.G.M. İstanbul (1. Bölge) Müdürlüğü Arşivinden)

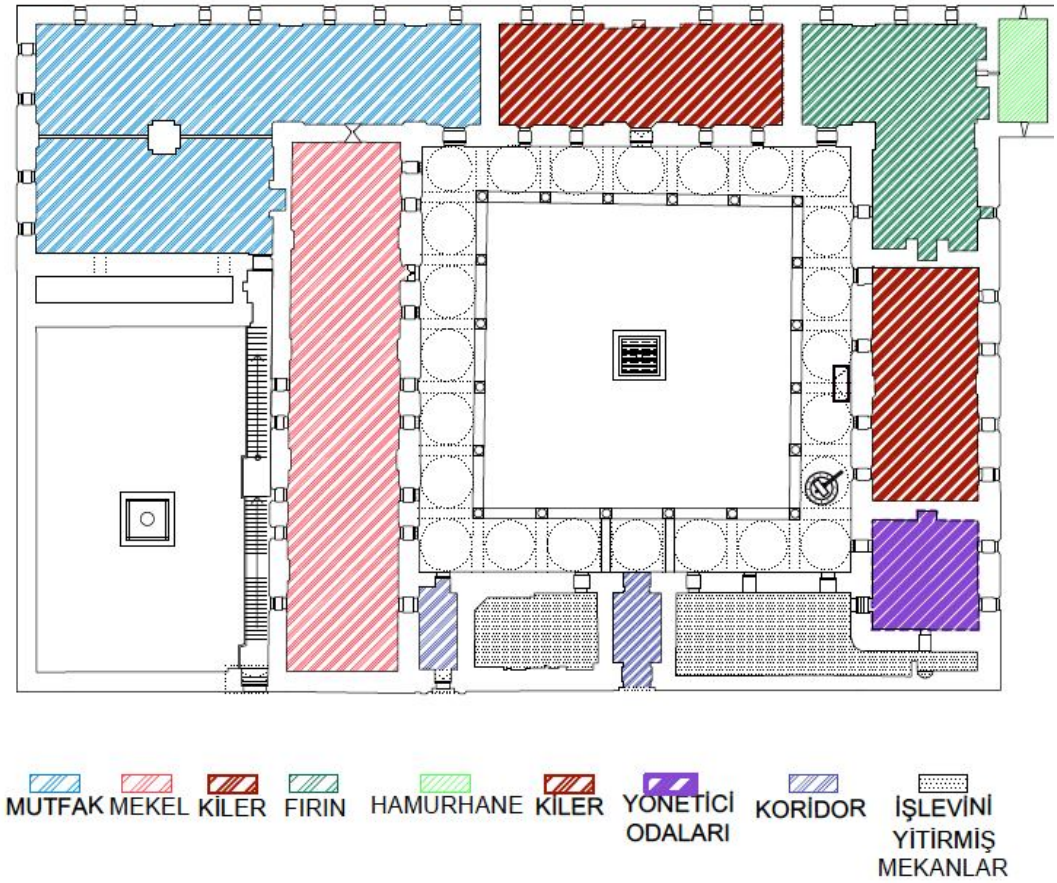

Çizim 2.47. Süleymaniye İmareti, Mekan Dağılımı

Fot.2.267. Süleymaniye İmareti, Tabhane ve İmaretin Kuzey Cepheleri ve Bu İki Bölüm Arasında Bulunan Koridorun Kapısı

Fot.2.268. Süleymaniye İmareti; Tabhane, İmaret ve Darüşşifanın Bulunduğu Kuzey Cephe (Selma Gül'den alınmıştır)

Fot.2.269. Süleymaniye İmareti, Darüşşifa ile İmaret Arasında Kalan Yol

Fot.2.270.Süleymaniye İmareti, Güney Cephesi

Fot.2.271.Süleymaniye İmareti, Güney Cephesi Avlu Kapısı

Fot.2.272.Süleymaniye İmareti, Güney Cephesi, Mekele ve Mutfak Avlusuna Açılan Kapılar

Güney cephenin doğusunda bulunan avlu kapısı, aynı cephede sıralanmış diğer iki kapıdan daha anıtsal olanıdır ve bu kapı ile kare bir avluya ulaşılır. Kesme taştan inşa edilmiş kapıda, silmeler sivri kemerli kapı açıklığını çevreler (Fot.2.273). Mermer sövelerin üzerinde yuvarlak kemer bulunur. Kapı sahanlığının içine, dokuz basamaklı merdiven yerleştirilmiştir. Bu merdivenlerle dört yönden revaklı avlu ve bu revakların arkasında bulunan imaret mekanlarının bulunduğu bölüme girilir. Kare avlunun ortasında mermerden inşa edilmiş mukarnas bezemeli bir mermer havuz yeralır (Fot.2.274). Dört yönden avluyu kuşatan revaklar, mermer sütunlar üzerine atılan hafif sivri kemerler tarafından taşınan 24 adet kubbe ile örtülüdür. Kesme taşla inşa edilmiş revaklarda kemerlerin arasında çörtenler görülür. Revak sütunlarının tümü baklava dilimli sütun başlıklarına sahiptir. Revak kubbelerinin içi boyalıdır.

Fot.2.273.Süleymaniye İmareti, Doğusunda Bulunan Avlu Girişi

Fot.2.274.Süleymaniye İmareti, Doğuda Bulunan Avlunun Ortasında Yer Alan Şadırvan

Avlunun doğu cephesinde kiler bulunur. Doğu cephenin ortasında bulunan kiler, iki bölümlüdür. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan kilerin üst örtüsü doğu-batı doğrultuda atılmış bir kemerle ikiye bölünmüş, iki birimin üzeri de kubbe ile örtülüdür. Doğu cephenin kuzey ucunda bulunan kapıdan girilen kiler, doğu cephede bulunan dört ve batı cephesine açılmış üç adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılmaktadır. Mermerden düz lento ve söveli pencerelerde, lokma demir parmaklıklar görülür. İmaretin güney-doğu köşesinde yer alan kubbeyle örtülü mekanın orijinal işlevi belirsizdir. Kilere yakın konumu nedeniyle bu mekanında kiler olabileceği düşünülebileceği gibi, kuzey cephesinin ortasında bulunan ocak ve güney cephede avlu kapısına kadar uzanan dikdörtgen alana bağlantısı nedeniyle yönetici odası olabileceği de düşünülebilir. Bu bölümlerden, imaretin günümüzdeki işletmecilerinin izin vermemesi nedeniyle fotoğraf çekilememiştir. Doğu cephe revaklarında, taş bir değirmen ve ağzı ahşap kapaklı mermerden büyük bir erzak sandığı bulunur (Fot.2.275).

Fot.2.275. Süleymaniye İmareti, Güney Doğu Cephesi, Kiler ve Kilerin Önünde Bulunan Değirmen ve Erzak Sandığı

İmaretlerde kullanılan değirmen ve erzak sandığı gibi kullanım eşyası örnekleri çoğunlukla günümüze ulaşamamıştır. Süleymaniye İmareti'nde bulunan değirmen, günümüze ulaşan tek örnektir. Bu değirmen, yemekte kullanılacak buğdayın kırılması ya da ekmek için un elde etmekte kullanılmıştır. Yekpare bir kaide üzerinde kesme taşların dairesel dizilimi ile değirmen havuzu elde edilmiştir. Bu havuzun ortasında ise blok bir taş bulunur. Bu taşın ortasında yeralan ahşap çubuğa geçen dikme çubuk, revaklarda bulunan gergi demirlerine geçirilen ikinci bir yatay ahşap çubukla desteklenmektedir ve değirmen, yuvarlak taşın döndürülmesi ile çalışmaktadır (Fot.2.276). Yine kilerin önünde mermer malzemeden dikdörtgen sandık ise, içine erzak konulmak için kullanılmıştır. Şehzade İmareti'nde bulunan erzak sandıkları ile birlikte günümüze ulaşan diğer örnektir. İçinde yiyeceklerin saklandığı bu sandık, Şehzade İmaretinde bulunanlardan farklı olarak, kapağı ile birlikte günümüze ulaşmıştır (Fot.2.277). Üzerinde herhangi bir bezeme gözlenmez.

Fot.2.276.Süleymaniye İmareti, Kilerin Önünde Bulunan Değirmen

Fot.2.277.Süleymaniye İmareti, Kilerin Önünde Bulunan Erzak Sandığı

İmaretin kuzey-doğu köşesinde fırın bulunur. Fırına kuzey cephenin batı ucunda yer alan kapıdan girilir. Düz mermer söve ve lento ile oluşturulmuş bu kapı kuzey-güney doğrultuda sivri tonozla örtülü bir geçiş bölümüne açılır (Fot.2.278-2.279). Fırının giriş kapısı orijinal ahşap kapı kanatlarına sahiptir. Fırında, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alanda doğu-batı doğrultuda atılmış kemerlerle üst örtü ikiye bölünmüş ve her iki bölümde kubbe ile örtülmüştür (Fot.2.280). Fırın ocakları ise doğu cepheye yerleştirilmiştir. Ocakların üzeri hamurhane olarak düzenlenmiştir. Hamurhane girişi cephenin ortasına yerleştirilmiştir. Hamurhanenin çıkış merdivenleri beş basamaklı olup, güney cepheye yerleştirilmiştir. Hamurhane kuzey-güney doğrultuda uzanan dikdörtgen ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır. Bu mekan kuzey cephesinde üst örtüye açılmış pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot.2.281) Hamurhanenin giriş kapısı dikdörtgen şekilli düz açıklık biçimindedir. Yuvarlak kemerli ocak açıklıklarının içinde bulunması gereken ocak ağızları kapatılmıştır (Fot.2.282-2.283). Fırının güney cephesinde ise duvara açılmış yaşmaklı bir ocak daha bulunur. Ancak bu ocağın önü kapatılmış durumdadır (Fot.2.284). Fırın ocaklarının bacaları ise kesme taştan kare kesitlidir. Fırın doğu ve batı cephelerinde bulunan bir ve kuzeyde bulunan üç olmak üzere toplam dört pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzey ve batı cephede bulunan pencereler iki katlı düzendedir ve üst kat pencereleri imaretin genelinde görülen pencerelerle aynı formda olup alçı içliklere sahiptir.

Fot.2.278.Süleymaniye İmareti, Fırının Kuzey Cephesi

Fot.2.279.Süleymaniye İmareti, Fırının Girişinde Bulunan Bölüm ve Üst Örtüsü

Fot.2.280.Süleymaniye İmareti, Fırının Kuzey-Doğusunda Bulunan Kubbe

Fot.2.281.Süleymaniye İmareti, Hamurhanenin Kuzey-Doğu Cephesi

Fot.2.282.Süleymaniye İmareti, Doğu Cephenin Güneyinde Bulunan Fırın Ocağı ve Hamurhane Kapısı

Fot.2.283.Süleymaniye İmareti, Doğu Cephenin Kuzeyinde Bulunan Fırın Ocağı

Fot.2.284.Süleymaniye İmareti, Fırının Güney Cephesi

İmaretin kuzey cephesinde, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir mekan bulunur. Üst örtüsü, kuzey-güney doğrultuda atılmış kemerlerle üçe bölünmüştür. Ortada bulunan sivri tonoz örtünün iki yanında birer kubbe yer alır. Bu bölümün girişi kuzey cephe ortasında bulunan mermer lento ve söveli düz kapıdan sağlanmaktadır. Kapının hemen karşısında bir çeşme nişi bulunur. Musluk bağlantısı olmamakla birlikte, taştan bir su yalağı olduğu için bu niş bir çeşmeye ait gibi görünmektedir. Bu nişin hemen önünde demir gergi çubuğu ile desteklenen ahşap bir dikme bulunur. Bu dikmenin üzerinde bulunan iki adet yatay ahşabın uçlarında demir zincir parçaları vardır. Ayrıca tavana asılmış zincirlerde bulunmaktadır. Bu düzenek muhtemelen tartım amaçlı kullanılmaktaydı ve bu nedenle de bu mekanın yine kiler ya da tuz veya buğday ambarı olarak kullanıldığı düşünülebilir. Doğu ve batı cepheleri sağır bırakılmış bu mekanda, kuzey ve güney cephelerine karşılıklı olarak yerleştirilmiş dörder pencere bulunur (Fot.2.285-2.286). Pencereler mermer lento ve söveli olup dikdörtgen formludur ve tümünde demir lokma şebekeler bulunur. Kuzey cephe pencerelerinde ahşap kapaklar bulunurken avluya bakan güney cephe pencerelerinde kapaklara yer verilmemiştir. Kuzey cephede bulunan pencerelerin üzerlerinde sivri kemerli küçük ikinci pencere sırası bulunur. Bu pencereler vitraylarla süslenmiştir.

Fot.2.285.Süleymaniye İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Kiler/Ambarın Batı Cephesi

Fot.2.286.Süleymaniye İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Kiler/Ambarın Doğu Cephesi

İmaretin batı cephesinde bulunan mekel/yemek salonu, imaretin kuzey-batı köşesinde bulunan mutfakla bitişiktir. Batı cephe boyunca uzanan mekel, doğu-batı doğrultuda atılan kemerlerin taşıdığı beş kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephesinde bulunan servis penceresi aracılığıyla mutfakla ilişkilendirilmiştir (Fot2.287-2.288.). Kubbelerin tümüne pandantifle geçilmiştir. Ayrıca kubbe içleri, kemerler ve kubbeye geçiş elemanlarının kalemişi ile bezendiği görülür (Fot.2.289). Doğu cephesinde bulunan yedi ve batı cephede bulunan 11 pencere ile aydınlatılmaktadır. Batı cephede bulunan pencerelerden beşi alt penceredir, doğu cephe pencereleri ile simetrik yerleştirilmiştir ve tümü mermer lento ve söveli olup dikdörtgen formludur. Pencerelerin tümü lokma demir parmaklıklıdır. Alt kat pencereleri ahşap kapaklarına sahiptir. Batı cephede bulunan altı pencere ise ikinci kat pencerelerdir. Alçı şebekeli ve tümü sivri kemerli bu pencereler vitrayla bezenmişlerdir. Mekelin kuzey-doğusunda bulunan kapı ile doğrudan imaret avlusu dışına açılan kapı sahanlığına ulaşılır. Yapının tümünde olduğu gibi mekelin avluya bakan cephesi de kesme taştan inşa edilmiştir. Mekelin mutfak avlusuna bakan batı cephesinin ise düzgün olmayan kesme taş ile tuğla malzemeden inşa edildiği görülür (Fot.2.290). Mekelden çıkan insanların yapı dışına çıkışını sağlayan kapı ile imaretin avlu kapısı arasında güney cephede bulunan mekan orijinalitesini yitirmiştir ve bugün tuvalet-lavabo olarak kullanılmaktadır.

Fot.2.287.Süleymaniye İmareti, Mekelin Kuzey Cephesinde Bulunan Servis Penceresi

Fot.2.288.Süleymaniye İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi

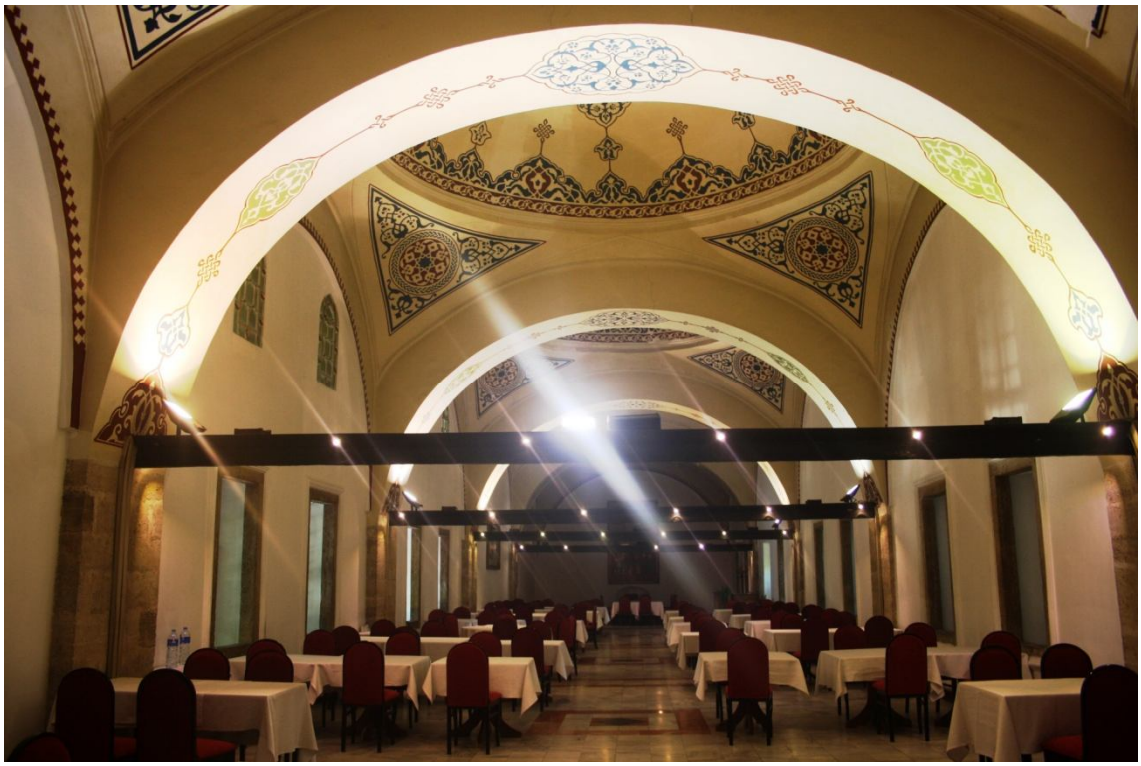

Fot.2.289.Süleymaniye İmareti, Mekelin Güney Cephesi

Fot.2.290.Süleymaniye İmareti, Mekelin Batı Cephesi

İmaretin batısında, ikinci bir avlunun kuzey cephesinde mutfak bulunur. Mutfak avlusu yol kotunun hayli altındadır. Avluya inilen merdivenlerin hemen kuzeyinde mutfağın olduğu bölüme çıkış için merdivenler bulunur. Avlunun ortasında orijinal olmayan bir havuz yer almaktadır. İmaretin doğusundaki avlunun ortasında da şadırvanlı bir havuz bulunduğu düşünülürse, bu havuzun yerinde orijinalde de bir havuz bulunuyor olabilir (Fot.2.291). Mutfak, kemerlerle bölünmüş doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alt kat üzerinde yer alır (Fot.2.292). İmaretin Darüşşifa'ya bakan batı cephesinde bulunan kemer izleri, bu alt katın doğrudan dışarı ile bağlantılı olduğunu düşündürtür (Fot.2.293). Tuğla kemerli bu açıklıkların üstünde ise mutfağın, güney cephesinde ve doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı su deposu bulunur ve bu deponun devamında da çeşme yer alır[562]. Batı cephe duvarına yerleştirilmiş çeşme nişi sade olup, mermerden kare biçimli bir ayna taşı vardır (Fot.2.294). Bu çeşmeye su taşımak için kullanılan künk, mekelin batı cephe duvarına yerleştirilmiştir (Fot.2.295).

[562] Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (İstanbul)**, C.VI, İstanbul 2004, s.635.

Bu alt kat, üstte bulunan mutfakta kullanılan odunların konulduğu ambarlar olabilir. Kuzey cephe boyunca doğu-batı doğrultuda uzanan mutfak, kuzey-güney doğrultuda atılmış kemerin iki yanına yerleştirilmiş kubbelerle örtülüdür. Mutfağın güney cephe duvarının belli bir seviyeye kadar düzgün olmayan kesme taşla örüldüğü, üst kısımlarda ise düzgün kesme taş kullanıldığı görülür (Fot.2.296). Mutfağın girişi kuzey-doğu köşede bulunmakta olup, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir giriş holü şeklinde düzenlenmiştir.

Fot.2.291.Süleymaniye İmareti, Batı Cephesinde Mutfağın Önünde Yer Alan Avlu

Fot.2.292.Süleymaniye İmareti, Mutfağın Alt Katı

Fot.2.293.Süleymaniye İmareti, Mutfağın Alt Katına Giriş Kapısı

Fot.2.294.Süleymaniye İmareti, Mutfak Güney Cephesi

Fot.2.295.Süleymaniye İmareti, Mutfakta Bulunan Çeşme

Fot.2.296.Süleymaniye İmareti, Mutfak Çeşmesine Su Taşıyan Künk

Orijinal mekan özelliğini korumakla birlikte çeşitli değişiklikler geçirdiği görülen mutfak, orijinalde altı birimli olup "L" biçimli bir plana sahipken ve dört büyük kubbeyi taşıyan kemerlerin oturduğu büyük bir taşıyıcı ayak bulunmaktayken, bugün ayağın doğu ve batısına örülen duvarla iki bölüme ayrılmıştır.

Mutfağın güneyinde kalan dikdörtgen bölüm, kuzey-güney doğrultuda atılan kemerin taşıdığı iki kubbe ile örtülüdür (Fot.2.297). Bu bölümde, güney cephe boyunca ocaklar bulunmaktadır. Kesme taştan inşa edilmiş ve yan yana sıralanmış ocakların üzeri günümüzde ahşap bir döşeme ile kapatılmıştır (Fot.2.298). Mutfakta görülen kubbelerin beşinin ortasında da sekizgen aydınlık fenerleri bulunur.

Fot.2.297.Süleymaniye İmareti, Mutfak

Fot.2.298.Süleymaniye İmareti, Mutfak Güney Cephede Bulunan Ocaklar

Kuzeyde kalan ve doğu-batı doğrultudaki dikdörtgen alan, batıdan doğuya doğru üç kubbe ve bir sivri tonozla örtülüdür. Bu sivri tonoz örtülü bölüm mutfağa geçiş için kullanılmaktadır ve kapısı imaret avlusunun kuzey-batı köşesinde; kiler, fırın ve mekelin olduğu doğudaki avluya açılmaktadır. Bu giriş bölümünün batı cephesinde bulunan kemerin içine duvar örülerek girişle mutfak arası kapatılmıştır. Bu duvarın kuzeyine ahşap bir kapı yerleştirilmiştir. Böylece mutfağın bu bölümünün girişi orijinalde olduğu gibi bu koridordan sağlanmaya devam etmektedir. Bu giriş mekanına şimdilerde ahşap raflar yerleştirilmiştir (Fot.2.299). Beş birimli bir mekan olan mutfağın, kemerler arasına örülen duvarlar aracılığıyla ikiye bölünmesi ile mutfağın kuzeyinde kalan bölüm üç adet kubbe ile örtülüdür. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan mutfağın bu bölümünde herhangi bir ocak açıklığı bulunmaz (Fot.2.300-2.301). Yan yana yerleştirilmiş üç kubbenin üzerinde de sekizgen aydınlık fenerleri bulunur. Aydınlık fenerlerinden batıda bulunan ikisi aynı büyüklük ve formda iken doğuda bulunan üçüncü fenerin daha geniş bir alanı kapladığı ve geniş bir saçakla örtülü olduğu görülür. Bu üçüncü aydınlık feneri mutfağın güneyinde bulunan kubbelerin ortasında yer alan aydınlık fenerlerinde aynen tekrar edilmiştir (Fot.2.302). Mutfağın bu bölümünün batı cephesinde iki ve kuzey cephesinde bir adet mermer çeşme bulunmaktadır. Kuzey ve batı cephede bulunan çeşmelerden ikisinin önünde mermer su havuzu bulunur. Batı cephede bulunan üçüncü çeşme önünde herhangi bir açıklık yer almaz. Mekanın kuzey-batı köşesinde mutfakta kullanılmış iki adet pişmiş toprak kap bulunur (Fot.2.303). Bu haliyle cephe, mutfakta kullanılan malzemelerin yıkanmasına ayrılmış olmalıdır.

Mutfağın güney cephesinde (mekel ile ortak duvarında) servis penceresi yer alır. Düzgün olmayan yarım yuvarlak bir açıklık biçimindeki servis penceresi, yine düzgün olmayan dikdörtgen bir açıklıkla mekelle bağlantı kurmaktadır (Fot.2.304). Mutfağın bu bölümü altlı üstlü yerleştirilmiş dokuzar pencereyle aydınlatılmıştır. Üst pencerelerin alçı işçilikleri vitraylarla bezenmiştir. Düz lento ve sövelerden oluşturulmuş alt pencerelerde de renkli camdan kapaklar kullanılmış ve demir lokmalı şebekelere yer verilmiştir. Mekanın üst örtüsünde ve üst örtüye geçiş elemanlarında kalemişi bezemeler dikkati çeker.

Fot.2.299.Süleymaniye İmareti, Mutfakla Kiler Arasında Bulunan Geçiş Koridorunun Girişi

Fot.2.300.Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzeyinde Kalan Bölüm, Batı Cephesi

Fot.2.301. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzeyinde Kalan Bölüm, Doğu Cephesi

Fot.2.302.Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi ve Aydınlık Fenerleri

Fot.2.303. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Köşesi

Fot.2.304. Süleymaniye İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan Servis Penceresi

Bani Kanuni Sultan Süleyman ile Mimar Sinan'ın, Şehzade ve Şam Süleymaniye Külliyelerinden sonra üçüncü büyük işbirliği olan külliyede, Şehzade'de olduğu gibi külliye merkezini cami ve türbeler belirler. 1554-55'te Kanuni'nin kendi adına ve mimar Sinan'a inşa ettirdiği ilk külliye olan Şam Külliyesi'nde imaret[563], Süleymaniye'de olduğu gibi kuzey cephede bulunur. Fakat İstanbul Süleymaniye'den farklı olarak Şam İmareti cami ile ortak avluya açılmakta olup, uzunlamasına dikdörtgen planlıdır ve önünde revak bulunur

Külliye geneline bakıldığında, şehzade külliyesinin dış cepheleri ve minarelerinde görülen zarif bezemelerin yerine Sultan Süleyman'ın külliyesinde daha ağırbaşlı bir tavır görülür[564]. Bu fark ise her iki külliye imareti için de belirleyici unsur değildir, zira her iki yapıda bezemeden uzaktır. Belki de şehzade imaretinde bezeme açısından tek fark, cami ve türbelerde görülen bezeme kornişlerindeki palmet motifinin, mutfakta kubbeye geçiş elemanlarının başlangıcına yerleştirilmeleridir. Süleymaniye imareti mutfak ve mekel bölümlerinde bulunan kalemişi süslemelerin orijinal olup olmadığı ise bilinmemektedir.

Bu iki imaretin kıyasında mekan büyüklüğüne bakıldığında Süleymaniye İmareti daha büyük bir hacme sahiptir. Daha geniş programlı bir külliyede yer alması bu farkın belirleyici unsuru olmalıdır. Süleymaniye İmareti'nin, caminin inşa edildiği platformu kuzeyden destekleyen bir payanda gibi düşünülmesine karşılık, Şehzade İmareti caminin güney cephesi boyunca uzanır. Süleymaniye külliyesi 700 personele sahipti[565], öğrenciler ve tabhaneye gelen misafirlerde düşünüldüğünde imaretten günlük yararlanan sayısı 1000-1500 kişiye ulaşmış olmalıdır. Şehzade Külliyesi ise Süleymaniye Külliyesine oranla daha küçük ölçeklidir. Bu fark, daha fazla kişiye hizmet veren Süleymaniye İmareti mekelinin Şehzade imareti mekelinden daha büyük olması ile görünür hale gelmiştir.

[563] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.69.
[564] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.196-198.
[565] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.279.

2.15.Karapınar Sultan Selim İmareti

Konya'nın Karapınar İlçesinde bulunan imaret, Kanuni'nin oğlu ve Kanuni sonrası tahta çıkan, Osmanlının onbirinci padişahı II. Selim tarafından şehzadeliği sırasında inşa ettirilmiştir. İmaretin içinde bulunduğu külliye; İstanbul-hac yolunun artan önemi üzerine[566] menzil külliye olarak inşa edilmiştir. Külliyenin inşası ile yeni kurulan hem bu yerleşim hem de külliye "Sultaniye" olarak anılmıştır ve külliyede bulunan diğer yapılar; cami, han, hamam, tabhane, kervansaray ve çeşmedir. Camide yer alan inşa kitabesinde bulunan tarih 1563-64'dür ve bu tarihlerde şehzade II. Selim'in taht için başka bir rakibi kalmamıştı.

Sultan Selim'in Kaparınar'da inşa ettireceği külliyesi için Divanı Hümayun'dan mimar talep edildiği ve Halep'ten Cemaleddin adlı mimarın getirilmesi için Divanı Hüyamundan Halep Kadısı'na 1560 tarihinde bir emir yazıldığı Mühimme Defterlerinden öğrenilmektedir[567]. Halep Kadısı'na yazılan hüküm dışında, Niğde Kadısı'na inşaat için kendisinin memur edildiğine dair hüküm ve Karaman Vilayeti kadılarına da yine aynı külliyenin inşasında gerekli olursa vilayetlerinde bulunan benna ve neccarlardan yeterli sayıda kişinin gerekli malzemelerle birlikte görevlendirilmesi istenmektedir. Bu üç belgede de külliye yapıları mescit, kervansaray ve hamam olarak belirtilmektedir[568]. Bu bilgiler, imaretin külliyenin inşa programına 1560 yılına ait bu hükümlerden sonra alınmış olup olamayacağını düşündürtmektedir. Yapının mimarı olarak Halepli Mimar Cemalüddin'in atanmasına karşılık, Kanuni ile birlikte Irak seferine katılan ve Karapınar'da konaklayan Mimar Sinan'ın, hatırlamış olabileceği bu kırsal araziye uygun simetrik çizimleri hazırladığı düşünülmektedir[569]. İnşaat sürecinde görev alan mimarlardan biri de Mimar Mehmed'tir[570]. Şehzade Mehmed adına, şehzadenin ölümü üzerine babası Kanuni tarafından inşa ettirilmiş külliyenin vakfiye kaydı Sultan Süleyman'ın kendi adına inşa ettirdiği İstanbul'daki külliyenin vakfiyesi

---

[566] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.475.

[567] Abdulkadir Dündar, "16. Yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları", **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirleri**, C.I, Ankara 2001, s.223.

[568] **3 Numaralı Mühimme Defteri** (1558-60), (haz. Nezihi Aykut, İdris Bostan vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1993, s.491-492.

[569] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.236-237.

[570] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.237.

ile birlikte düzenlenmesine karşılık, Sultan Süleyman'ın izni ile Sultan Selim'in şehzadeliği sırasında inşa ettirdiği Karapınar İmareti ve imaretin içinde bulunduğu külliyeye dair herhangi bir vakıf kaydına bugüne kadar ulaşılamamıştır. Evliya Çelebi, külliyenin Süleyman Han tarafından inşa ettirildiğini belirtip çarşı içinde bulunan yapılardan ayrıntı vermeden bahsedip, mamur imareti dazüzziyafesi vardır der. Mimar Sinan yapısı olduğunu da ifade eder[571].

Vakfiyesi olmamakla birlikte, Başbakanlı Osmanlı Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan muhassebe ve mühimme defterlerine göre imarette çalışanlar; şeyh, 1579 tarihli kayda göre bir kiler katibi, onaltıncı ve onyedinci yüzyıl kayıtlarına göre bir kilerci, bir vekilharç, 1875 tarihli kayda göre bir aşçıbaşı, onaltıncı yüzyıla ait muhassebe kaydına göre üç aşçı, kiler mühürdarı, bir keyyal, bir mutfak ve mekel ferraşı, bir kaseşuy, buğday döven üç-dört kişidir. Ayrıca; bir ekmekçibaşı, iki ekmekçi çırağı, bir savurucuda imaret personeli arasındadır. Ondokuzuncu yüzyılda üç kasekeş, bir bevvab, buğday temizleyen bir kişi, bir kasap, bir anbaride bulunmaktadır[572]. Külliyenin 1858-86 tarihli masraf defterine göre toplam 510.220 akçe harcama yapılmıştır. Yapılan harcamanın 369.106 akçelik kısmı mutfak masrafları içindir[573]. 1748 yılında imaret fırını müceddeden inşa edilmiş, 1844-46 yılları arasında onarılmıştır[574]. Külliyenin 1883 yılında tamire ihtiyaç duyduğu, "harab" durumda olduğu ve tamirat için öşrün vaktinde ödenerek tamiratın gerçekleştirilmesi istenmektedir[575]. Aynı belgeden anlaşıldığı kadarıyla, belgenin düzenlendiği tarihten 50 yıl öncesinden itibaren yapı tamire muhtaçtır. Yirminci yüzyıldan itibarense işlevsiz bırakıldığı için yıkılmaya başlanmış ve Konya Salnamesine göre 1900'lerde harabe

---

[571] Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 3. Kitap, İstanbul 2011, s.23.
[572] Yusuf Küçükdağ, **Karapınar Sultan Selim Külliyesi**, Konya 1997, s.125-131.
[573] Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu vd., **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar**, Ankara 2013, s.33.
[574] Yusuf Küçükdağ, **Karapınar Sultan Selim Külliyesi**, Konya 1997, s.54.
[575] B.O.A., **Dahiliye Mektubi Kalemi**, Dosya No:1345, Gömlek No: 92, "17 Zi'l-hicce sene 301,Maliye Nezaret-i Celilesine, Haddamına senevi maktuan altı yüz altmış kile zahire itasıyla kafe tamirat ve mesarifat-ı lazımesi canib-i mriden tesviye ve ifa olunmak şartıyla Cennetmekan Sultan Selim Han Hazretleri'nin ...Kazası'nda inşa ve ihya buyurdıkları cami-i şerif ve imaret ve mekteb ve çeşme ve han ve hamama vakf ve tahsisi ...kura ve mezariin hasılat-ı öşriyesi iki yüz ellitarihinde miriden zabt olundığı halde şimdiye değin tamir ve termimatına ..bakılamaması ve haddama mahsus vazifenin dahi...hayrat-ı mezkurenin harabiyetini mucib olduğından bahsle zabt olunan hasılat-ı öşriye nisbetinde bedel tahsisiyle vakt ve zamanında itası hakkında Konya Vilayeti meclis-i idaresinden mebus mazbata melfuf pusula ile beraber leffen irsal ...devletleri kılınmağın mealine nazaran iktiza-yı halin icra babında".

olarak gösterilmiştir[576]. Çeşitli kereler onarım geçirdiği düşünülen yapının geçirdiği son büyük onarım 1990 yılından sonra olmuştur.

Orijinalitesini yitirmiş imaret ile tabhane mekanları cami avlusunun kuzey-doğu ve kuzey-batı köşelerinde "L" planlıdır. Cami avlusunu da oluşturan bu yapıların hangilerinin tabhane hangilerinin ise imarete ait olduğu kesin olarak bilinememektedir. A.Saim Ülgen'e ait 1951 tarihli çizimden, avlunun batısında bulunan yapıların yıkılmış olduğu anlaşılmakta (Çizim 2.48). Baha Tanman'a ait 1989 tarihli yayında imaretin restitüsyon planı verilmiştir (Çizim 2.49). Tamamen yıkılmış olan imaretin bir bölümü, kazılar sonucu elde edilen verilere göre yeniden inşa edilmiştir. Külliye ile ilgili yapılmış yayınlarda, imaretin orijinal haline ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Semavi Eyice'nin yapıya ilişkin yorumu şu şekildedir: "*İkinci avlu kapısından geçildiğinde sağlı-sollu uzanan harap, kubbeli ve bacalı binalar ise imaret-misafirhane ve imaret-aşevinin kalıntıları olmalıdır. Bunların sekiz köşeli olarak tuğladan yapılan bacaları, tam ortalarında dikey yerleştirilen tuğlalarla meydana getirilen kuşakları, zarif profilli taştan işlenmiş duman menfezleri ile cazip görünüşlü unsurlardır*"[577]. Bir başka araştırmacıya göre ise; "*Büyük ihtimalle imaret de tabhane ile aynı kitle içinde yer almakta, en azından aynı avlu üzerinde dizilmiş eşit büyüklükte mekanlardan oluşmakta idi*"[578]. Onsekizinci yüzyıla ait tamir defterindeki kayda bakılırsa kubbe ile örtülü birçok yapıdan oluşmaktaydı. Bunlar; imaret, mutfak, kiler, eyvan, un-buğday ve arpa ambarları, fırın ve odun deposuydu"[579] .

[576] Yusuf Küçükdağ, **Karapınar Sultan Selim Külliyesi**, Konya 1997, s.55.
[577] Semavi Eyice, "Sultaniye-Karapınar'a Dair", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, C.XV, S:20, İstanbul 1965, s.131.
[578] Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.349.
[579] Yusuf Küçükdağ, "Sultan Selim Külliyesi" **TDV. İslam Ansiklopedisi**,C.XXXVII, s.518.

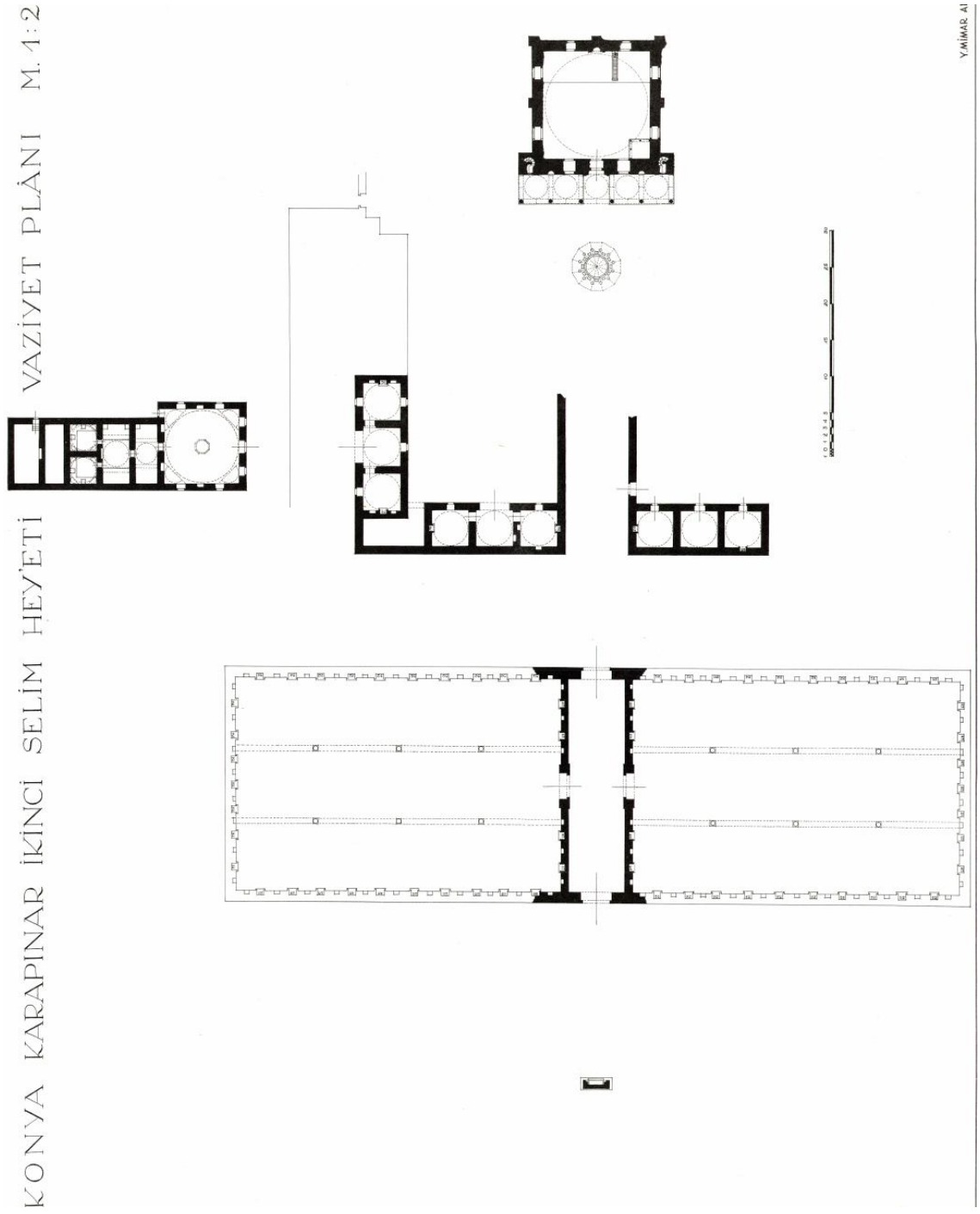

Çizim 2.48. Konya-Karapınar Sultan Selim Külliyesi Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen'den)

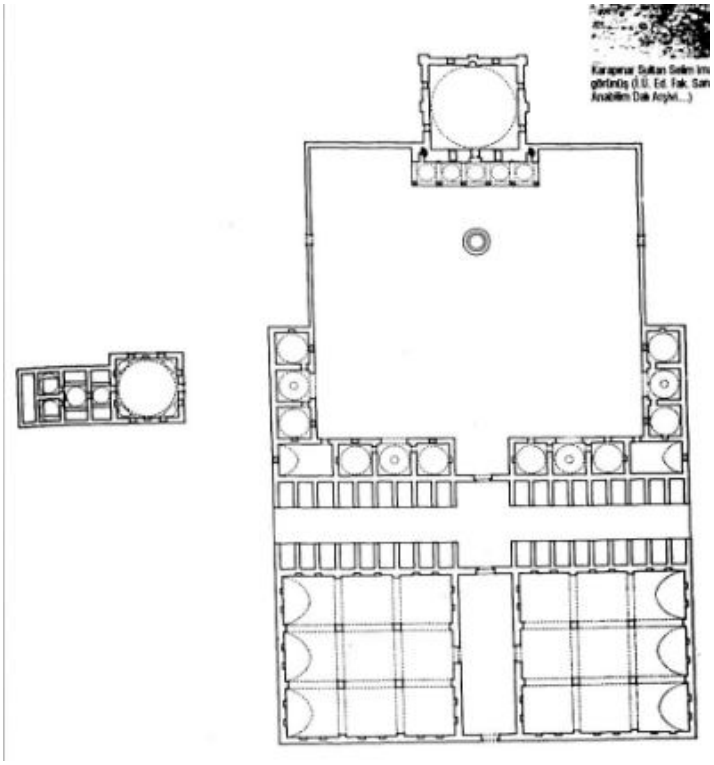

Çizim 2.49. Konya-Karapınar Sultan Selim Külliyesi (Baha Tanman'dan)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan tarihsiz foroğrafta, imaretin mutfağının bulunduğu yerde muhdes bir yapı bulunduğu görülür (Fot.2.305-2.306). 1990 yıllından önce bu yapıda yıkılmıştır. 1990 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucu batı cephede mutfağın temel izlerine ulaşılmıştır (Fot.2.307). Bu veriden imaretin mutfağının batı cephede yer aldığı kesinleşmekle birlikte, imareti oluşturan diğer mekanların kuzey cephe boyunca mı devam ettiği yoksa kervansaray ve arastadan, cami avlusuna geçişi sağlayan ve kuzey cephe ortasında bulunan kapıya kadar mı devam ettiği kesin değildir. Bu külliyeden sekiz yıl sonra yine Konya'da, II. Selim'in Lalası Mustafa Paşa tarafından Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde inşa ettirilen Ilgın'daki külliyede, imaret ve tabhane mekanları camiyi; kuzey, batı ve doğu cephelerden kuşatmaktadır. Ilgın'da bulunan külliyede imaret mekanları batı ve kuzey cephelerin tamamında yer alırken, kendi içinde simetrik bir kurguya sahip tabhane mekanları doğu cephede bulunur. Karapınar Sultan Selim İmareti'nde, Ilgın Lala Paşa İmareti'nde olduğu gibi kuzey cephenin tamamına kadar devam edip etmediğini bilemesek de, kazılar sonucu batı cephede bulunan mutfak nedeniyle, en azından kuzey cephedeki (belgelerden anlaşıldığı üzere imareti oluşturan en az sekiz mekan olması gerektiğinden) kervansarayın giriş kapısına kadar imaretin kuzey-batı kanatta "L" plana sahip olduğunu iddia edebiliriz (Çizim 2.50-2.51).

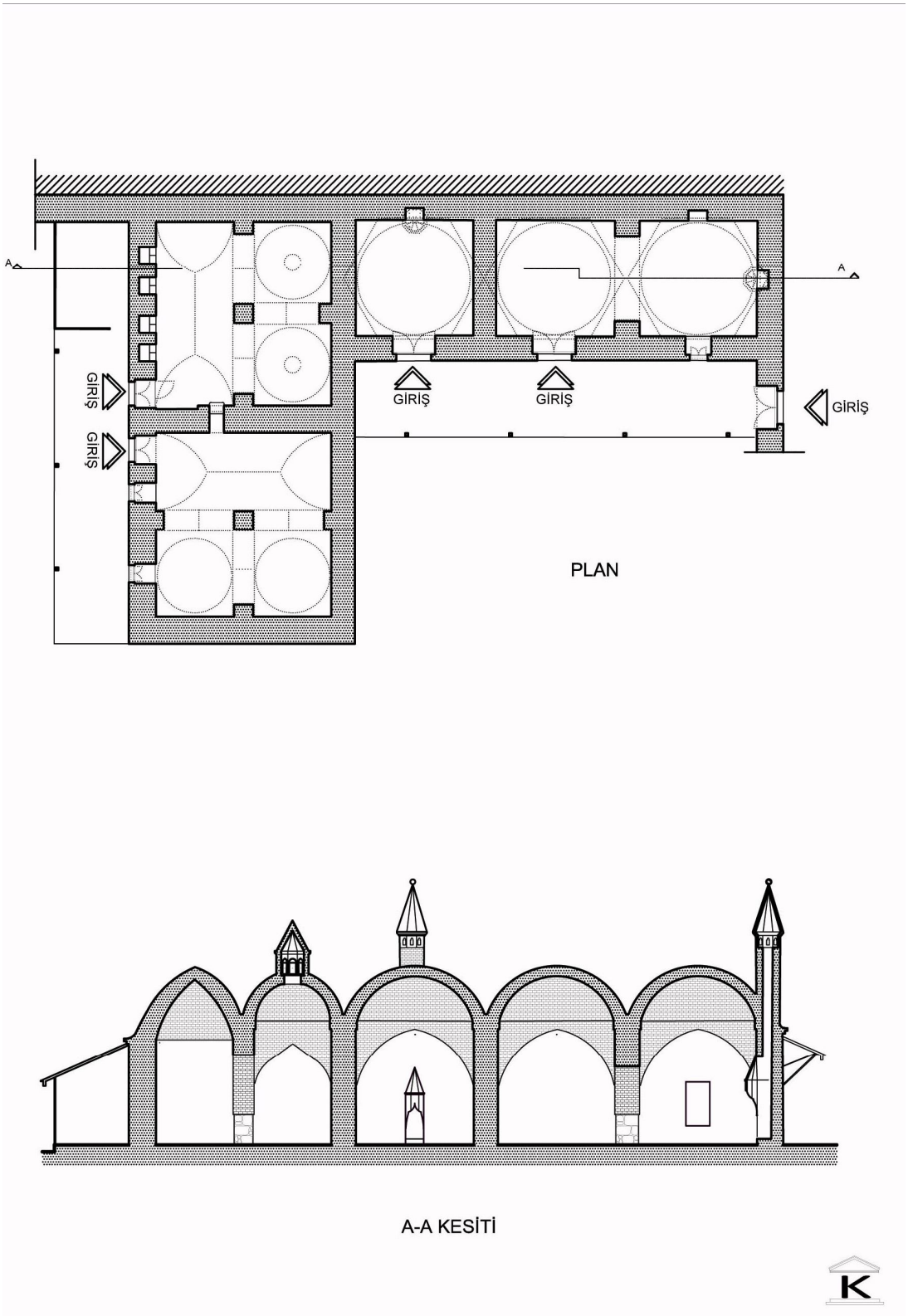

Çizim 2.50. Karapınar Sultan Selim İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200
(Plan: A. Saim Ülgen'den Güncellenerek)

Fot.2.305. Karapınar Sultan Selim İmareti, Caminin Kuzey-Batısında Bulunan Yapılar (V.G.M.A'dan)

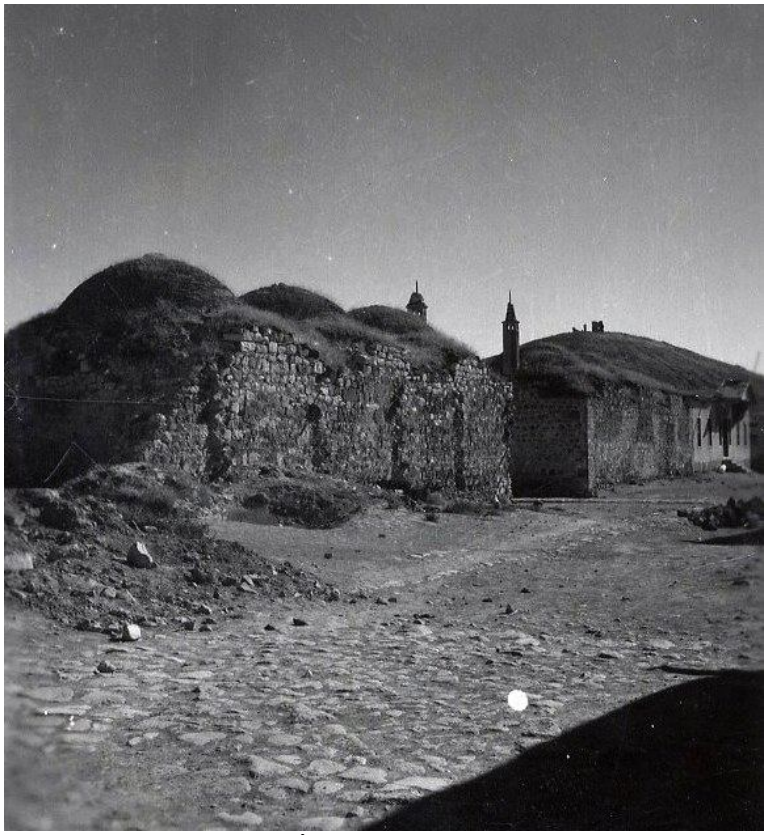

Fot.2.306. Karapınar Sultan Selim İmareti, Caminin Kuzeyinde Bulunan Yapılar ve İmaretin Mutfağının Yerinde Bulunan Yapı (V.G.M.A'dan)

Fot.2.307. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Temel İzleri (O.Nuri Dülgerler'den)[580]

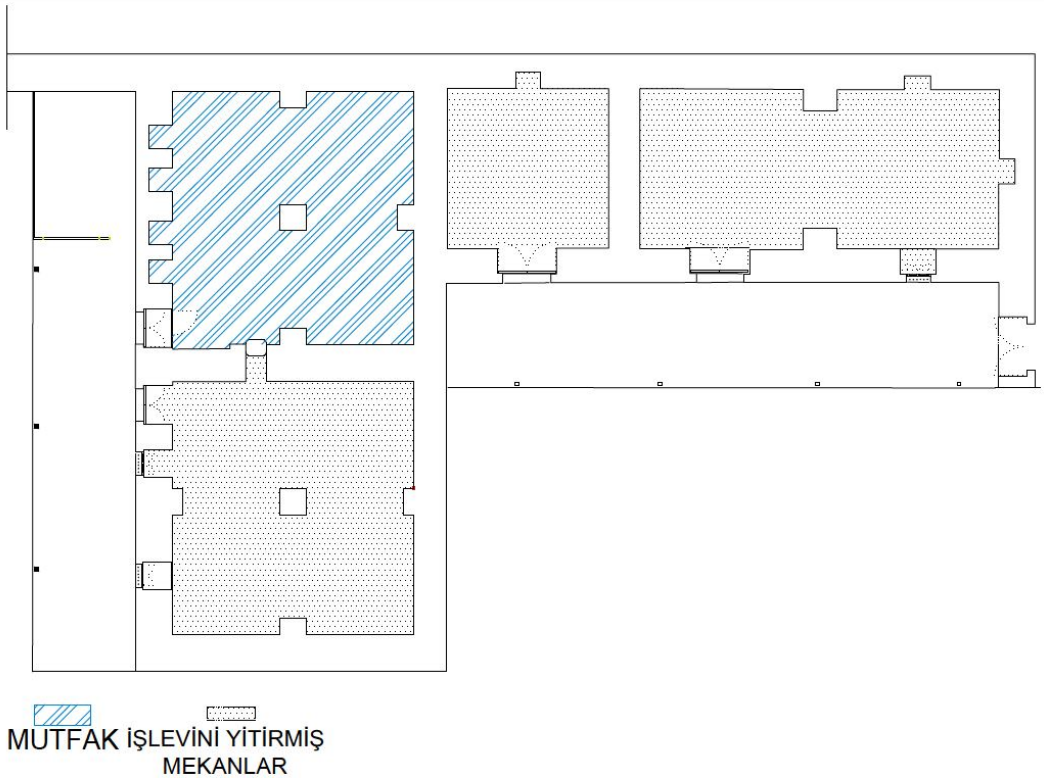

Çizim 2.51. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mekan Dağılımı

[580] Osman Nuri Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi ve Konya Mahkeme Hamamı", **X.Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara 1993, s.390.

Mutfak mekanları; kuzey cephede arasta ile kuzey-doğudan ise imaretin diğer bölümleri ile birleşmektedir. Batı cephede bulunan ve kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan mutfak, iki bölümden oluşmaktadır. Orijinal hali bilinemese de mutfak olarak kabul edilen bu bölüm iki mekanın fonksiyonunu karşılayabilecek büyüklüktedir. Bu mekanların girişleri batı cepheye açılmıştır ve bu cephenin önüne ahşap bir sundurma yerleştirilmiştir (Fot.2.308). Mutfak düzgün olmayan kesme taş ve molozlarla inşa edilmiş, kapılar ise kesme taş söve ve kemerlere sahipken; üst örtü ve taşıyıcılar tuğla malzemeden inşa olunmuştur. Mutfağı oluşturan ilk mekan, güney-doğuda yer almaktadır. Batı cephede bulunan giriş kapısı bu cephenin kuzey ucuna yakındır ve kapının güneyinde iki adet pencere bulunmaktadır. Bu pencere mekanı aydınlatan tek aydınlatma elemanıdır. Mutfak, bir serbest ayağa atılan kemerlerle üçe bölünmüştür. Güneyde oluşan bölüm yanyana yerleştirilmiş iki adet kubbe ile örtülü iken, kubbelerin kuzeyinde kalan ve doğu-batı doğrultudaki dikdörtgen plana sahip bölüm tonozla örtülmüştür (Fot.2.309.). Mekanı örten kubbeler sekizgen kasnaklar üzerine oturmaktadır ve kubbelerde aydınlatma elamanlarına yer verilmemiştir (Fot.2.310).

Fot.2.308. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Batı Cephesi

Fot.2.309. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Güney Cephesi

Fot.2.310. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Güney-Batı Cephesi

Mutfağın kuzeyde kalan bölümüne girişi yine batı cepheye açılan kapı ile sağlanmaktadır, bu cephenin güney ucuna açılan kapı kesme taştan söveli olup yine kesme taştan yuvarlak kemerli açıklık şeklindedir. Bu kapı, yine aynı cephede bulunan mutfak kapısı ve pencere gibi tuğladan sivri kemerle kuşatılmıştır, pencere alınlıklarının içine ise düzgün olmayan kesme taşlar yerleştirilmiştir (Fot.2.311).

Mutfağın kuzeyinde kalan bölümde tıpkı güneyde kalan bölüm gibi, ortada bulunan serbest ayağa atılan kemerlerle üçe bölünmüştür. Bu ayağın doğusunda kalan bölüm, kuzey ve güneye yerleştirilen birer kubbe ile örtülü olup ortalarında sekizgen planlı birer aydınlık feneri yer alır (Fot.2.312). Mutfağın batısında kalan ve kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bölümse tonozla örtülmüştür (Fot.2.313). Bu bölümün batı cephesinde dört adet ocak nişi bulunmaktadır (Fot.2.314). Bu bölümün üzerinde çatıya iki adet baca yerleştirilmiştir. Yeniden inşa edilmiş bu mekanda, ocak yerleşimine benzer örneklere günümüze ulaşan hiçbir imaret mutfağında rastlanmamaktadır. Mutfağın bu bölümünde aydınlık fenerleri dışında herhangi bir aydınlatma açıklığı bulunmaz.

Fot.2.311. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Giriş Kapısı

Fot.2.312. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Cephesi

Fot.2.313. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın batısında Tonoz Örtülü Bölüm

Fot.2.314. Karapınar Sultan Selim İmareti, Mutfağın Batı Cephesi

İmarete ait olabilecek diğer bölümler ise mutfağın doğu cephesinde bulunur ve iki bölümlüdür (Fot.2.315-2.316). Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı bu bölümün önünde ahşap sundurma bulunur.

Caminin kuzey cephesinde camiye paralel olarak uzanan bu mekanlardan ilki kuzey cephenin batısında bulunur. Kare planlı mekanın üzeri sekizgen kasnak üzerinde yükselen kubbe ile örtülüdür. Bu bölümün girişi ise güney cephede yer almaktadır ve mutfakta görülen kapıların tekrarıdır. Kuzey cephenin ortasında bulunan alçıdan yaşmaklı ocak dışında diğer cepheler yalın bırakılmıştır. Bu mekanda herhangi bir aydınlatma elemanıda bulunmaz. İmaretin bu cephede bulunan ikinci bölümüne giriş, yine güney cephede bulunan kapı ile sağlanmaktadır. Dikdörtgen planlı bu bölümün ortasında bulunan ve kuzey-güney doğrultuda atılmış kemerin iki yanında bulunan birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler sekizgen kasnaklı olup herhangi bir açıklık barındırmazlar. Doğu cephenin ortasında alçı malzemeden ve yaşmaklı bir ocak nişi bulunur (Fot.2.317). Kuzey cephede bulunan bir adet niş ve güney cephede bulunan dikdötgen planlı bir de pencere vardır. Batı cephesi ise yalın bırakılmıştır (Fot.2.318-2.319). Doğu cephede bulunan ocağın bacasıda sekizgen planlıdır. (Fot.2.320)

Fot.2.315. Karapınar Sultan Selim İmareti Kuzey Cephede Bulunan Mekanlar

Fot.2.316. Karapınar Sultan Selim İmareti Kuzey Cephede Bulunan Mekanlar

Fot.2.317. Karapınar Sultan Selim İmareti, Kuzey-Batı Cephedeki Odada Bulunan Ocak

Fot.2.318. Karapınar Sultan Selim İmareti, Kuzey-Doğu Cephedeki Odanın Doğu Cephesi

Fot.2.319. Karapınar Sultan Selim İmareti, Kuzey-Doğu Cephedeki Odanın Batı Cephesi

Fot.2.320. Karapınar Sultan Selim İmaretinin, Kuzey-Doğusu ve Kervansaray Giriş Kapısı

Yapılan kazı sonucu elde edilen bilgilere dayanılarak yeniden inşa edilen imaret, cami avlusunun kuzey-doğu cephesinde bulunan ve tabhane olduğu düşünülen mekanlardan farklı inşa edilmişlerdir. Tabhane mekanları imarette olduğu gibi L planlıdır. Kuzey ve doğu cephede bulunan ve ortada yer alan evyan şeklinde dışarı açılan odaların iki yanında birer kubbeli kare mekan vardır (Fot.2.321-2.322). Tabhane mekanlarının A.Saim Ülgen'in çizdiği planlara dayanılarak yenilendiği düşünülebilir. Baha Tanman'ın verdiği restitüsyonda ise tabhane ve imaretin doğu ve batı kanatlarında kapılar cami avlusuna bakar şekildedir.

Asıl konumuzu oluşturan imaret mekanları ise yeniden inşa edilseler bile kimliklerini kaybetmiş durumdadırlar. İmareti oluşturan mekanların orijinal işlevlerine dair herhangi bir mimari veride yoktur. Batı cephede bulunan ve mutfak olduğu düşünülerek yenilenen mekan ise, tek başına mutfak fonksiyonunun yanısıra başka bir işlevi daha üstlenebilecek büyüklüktedir. Bu nedenle mekelin mutfaklara yakın inşa edilme geleneği de düşünülerek mekelinde mutfağa bitişik olduğunu varsaysak bile, eldeki veriler bu öngörüyü ya da başka herhangi bir çıkarımı destleyecek nitelikte değildir. Karapınar Sultan Selim imaretine dair söylenebilecek tek şey, Klasik Osmanlı dönemi imaretleri içinde, yine başkent dışında inşa edilmiş imaretlere benzediği; plan açısından cami ile ortak avluyu paylaşarak Ilgın Lala Mustafa Paşa İmaretine bu açıdan yaklaştığı, kullanılan malzeme açısından da yine bu örnekle benzeşip, düzgün olmayan kesme taş ve tuğla malzeme kullanıldığı şeklinde olabilir.

Karapınar İmareti mekan ve plan açısından veriler sağlamasa da, yeni bir yerleşim yerinin kuruluşunda yerleşimin merkezini oluşturan külliye içinde yer verilen ve yerleşimin kolaylaşmasını sağlayan yapı türlerinin vazgeçilmezlerinden olduğunu ispat eder.

Fot.2.321. Karapınar Sultan Selim Külliyesi Tabhanelerin Doğu Cephesi

Fot.2.322. Karapınar Sultan Selim Külliyesi Tabhanelerin Kuzey Cephesi

2.16. Yenişehir Sinan Paşa İmareti

İmaret, Bursa'nın Yenişehir ilçe merkezinde inşa edilmiştir. Onaltıncı yüzyıl vezirlerinden Ayas Paşa'nın kardeşi, Mısır ve Şam Beylerbeyliğ ve sadrazamlık görevlerinde bulunmuş[581] ve adı 1569'da yapılan Yemen fethi ile özdeşleşmiş Sinan Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Yapının mimarı bilinmemektedir. Mimar Sinan'ın hassa baş mimarı olduğu dönemde inşa edilmiş olmasına karşılık, Mimar Sinan için hazırlanan risalede adı geçmez ve bu nedenle Mimar Sinan eseri olmamakla birlikte, Bursa'nın İstanbul'a olan yakınlığı ve yapının sadrazam yapısı olması nedeniyle, Sinan denetiminde hassa mimar ocağına bağlı mimarlarca tasarlandığı düşünülmektedir[582]. Menzil külliye olarak inşa edilmiş külliyede imaret dışında bulunan yapılar; cami, medrese, sıbyan mektebi, iki han, tabhane, hamam ve arastadır[583] . Yapının inşa tarihine dair her hangi bir kitabe ya da yazıt yapı üzerinde mevcut değildir. Külliyede bulunan diğer yapılar üzerinde de herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi, Sinan Paşa Arşivi'nde 242 nolu ve 1572 tarihli hüccette, Sinan Paşa külliyesinin inşasına başlandığı yazılı olup, aynı arşivde bulunan 244 nolu ve 1582 tarihli Yenişehir Külliyesinin bina emini ile ilgili bir diğer kayıt vardır ve bu kayıt nedeniyle külliyenin yapımına 1572-73 yılında başlanıp 1582'den önce bitirilmiş olduğu düşünülmektedir[584]. Külliyeye ait 1589-90 tarihli vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Vakfiyeye göre imarette çalışması öngörülen kişi sayısı 27'dir. Yine vakfiye kaydından öğrenildiği üzere imarette günlük üretilmesi planlanan ekmek sayısı 700'dür ve her bir ekmek 200 dirhem ağırlığında olacaktır, imaretten yararlananlar için sabah ve akşam çorba pişirilecek, Cuma günleri ise pilav ve zerde ikram edilecekken, tabhaneye gelen misafirler için günlük zerde pişirilecektir[585]. Yenişehir kasabasındaki hanlara gelen misafirlere de yemek gönderilecektir.

---

[581] Nurcan Yazıcı, "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi:Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri", **Uluslararası Sosyal Araşatırmalar Dergisi**, C.IV, S:17, 2011, s.438.

[582] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.723.

[583] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.723.

[584] Tülay Reyhanlı, "Bursa Yenişehrinde Koca Sinan Paşa Camii ve İmareti", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, in Memorian Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı**, Erzurum 1978, s.381.

[585] V.G.M.A., 107 numaralı defter: *"...İmaret-i mezburede her gün vukye-i Osmaniye ile yirmi beş vukye lahm-i ğanem tabholunup her vukye altı sehim ola ve dahi her bir Fodla ikiyüz dirhem olmak üzre her gün yediyüz Fodla tabholuna ve sabah Şorbası için İstanbul kilesi ile iki keyl pirinç ve akşam Çorbası için iki keyl Buğday ve her Cuma gecesi ve leyali-i Ramazan ve reğaib ve Berat ve yevm-i Aşura ve iydeyn*

Tablo.2.13. Yenişehir Sinan Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[586]

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
1	Şeyh	5	1770
1	Vekilharç	3	1062
1	Kilerci	2	708
1	Katib	2	708
1	Un ve buğday ambarı sorumlusu	2	708
2	Aşçı (her biri)	2	1416
2	Aşçı Çırağı (her biri)	1	708
2	Ekmekçi (her biri)	2	1416
1	Kase-şuy (bulaşıkçı)	1	354
1	Nakib (ekmek için)	1	354
1	Nakib (yemek için)	1	354
4	Nakib (tabhaneye gelen misafire yemek taşıyan ve mutfak gereçlerini muhafaza eden) (her biri)	1	2832
1	Gendüm-kub(buğday döven kişi)	1	354
2	Pirinç ve buğday ayıklayan kişi (her biri)	1	708
1	Et ve odun hammalı	1	354
1	Gendüm-kub(buğday döven kişi)	1	354
2	Un hamalı ve gırbalo (her biri)	1	708
1	İmaret ve medresenin eşyalarının bakımını yapan kişi	2	708
1	Bevvab	1	354
Toplam:27			15930

Pilâv ve zerde tabholunup pilâv için keyl-i mezbur ile beş keyl ve zerde için iki keyl pirinç tabholunup pilâv için tayin olunan pirincin her keyline vukye-i Osmaniye ile üç vukye sadeyağ ve zerde için tayin olunanın her keyline üç vukye asel ve bir kiyye sadeyağ ita oluna ve her gün tabhanelere nüzul eden Müsafirine kadr-i kifaye pilâv ve zerde tabholunup kasrolunmaya tayin buyurdular ki kasaba-i mezburede vaki olan hanların eyyam-ı Şitada ocağına nazil olan Müsafirin için her ocak başına zikrolunan Lahimden bir sehim ve iki kıt'a hubuz ile bir tas Çorba ita oluna eyyam-i sayfte haric-i hana nazil olanlardan her üç nefere veçh-i muharrer üzre bir sehim lahim ve iki kıt'a hubuz ile bir tas Çorba ita oluna ve sabah ve akşam tabholunan Çorbadan Müderris ve talebe ve Muid ve Bevvab ve İmam ve Müezzin ve mikati ve kayyım ve mütevelli ve kâtip ve cabi vesair hademe-i İmarete iki kıt'a hubuz ve bir kıt'a lahim ile bir tas çorba ita oluna ve Mektepte teallüm-i Kur'ân eden sıbyan-ı hazirine sabah çorbasından on kıt'a hubuz ile beş tas çorba ita oluna…".

[586] Bu tablo, V.G.M.A.'da bulunan 107 numaralı defterde kayıtlı 1589-90 tarihli vakfiyede bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1863 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere külliye yapılarının tamir ve bazı yapıların yeniden inşası gerekmektedir. Belgede imaretle ilgili tamiratın ayrıntısı ise bulunmamaktadır[587]. 1966-68 yıllarında külliyede, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce geniş çaplı bir onarım yapılmıştır. Bu onarımda imaretin kubbe kasnakları ile kubbe kurşunları ve bacaları yenilenmiştir[588].

Caminin kuzey-doğu cephesinde bulunan imaret "L" planlıdır (Çizim 2.52). Kuzey cephe boyunca yan yana sıralanmış mekanlar; batıdan doğuya doğru kiler, mekel, mutfak ve doğu cepheden bu yapılara eklenen fırından oluşmaktadır (Çizim 2.53-2.54). Tülay Reyhanlı tarafından imareti oluşturan mekanlar doğu-batı doğrultuda şu şekilde sıralanmıştır: ambar, mekel, mutfak ve fonksiyonu belirtilmemiş olan mekan[589]. Batı cephede bulunan külliye duvarı ile imaretin tabhanelerle birleştirildiği görülür (Fot.2.323). İmaret yapıları külliyenin kuzey sınırını belirlemekle birlikte, külliye duvarı imaretin doğusunda da devam etmektedir ve büyük bir kapı bulunur. Bu kapı külliyenin ana girişlerinden olmalıdır (Fot.2.324). Yapının tamamı düzgün olmayan kesme taşla ve

---

[587] B.O.A., **Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı**, Dosya No: 278, Gömlek No:27, "Anatolı canib-i yemini müfettişliğine ve bi't-tasarruf Maliye ve Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilerine. Yenişehirde asar-ı çeşme-i mükellefe ve ebniye-i masnaadan bulunan Gazi Sinan Paşa Cami-i Şerfiyle medrese ve tabhane ve imaretin ve han ve kerbansaray ve mekteb ve furunun mümkin mertebe imar ve ihyası hakkında gönderilan mektuba cevaben atufetlü Ahmed Efendi Hazretleri tarafından vurud iden tahriratda müsteban oldığı vechle cami-i şerif-i mezkurun şöylece tamiri keşfolunarak otuz dört bin guruşa defteri tanzim olundığı halde bu kerre Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'nden otuz beş bin guruş havale olunur ise hem cami-i şerif külliyen tecdid ve hem de medrese bir ali mekteb suretinde tamir idleceği ve furun ve çarsu ve bazı tetümmatı vakf-ı şerife senevi tokuz bin guruş irad götürcek mertebede inşa olunacağı mütallasıyla on beş bin zira kadar ebniye ve havli meydana gelmesi tasarlanmış ve cami-i şerif ile tabhane ve medresenin birinci mertebede lüzum-ı imarı külliyetlü mesarife muhtac bulunmasu cihetiyle bunların on bin guruşla ....yapdırılmış oldığı misüllü asar-ı mahrebe ve münhedimenin ebvab-ı aliyye ve cidarı ve kargir çarsunun bir ciheti mevcud olmak hasebiyle bunların icra-yı tamirat-ı mukteziyesiyle çarsunun sair cihetlerine dükkanlar inşa itdirilerek münasebet-i mevkiyesi ve icabınca oranın mizan-ı mahalli ve bazar yeri ittihazı ve müdir konağının harab olması ve habshanesi olmaması mülabeseleriyle tebdiline lüzum göründüğünden ve karbansaray yerine bir müdir konağı ve meclis ve sair teferruatın inşası otuz beş bin guruşa muhtac olacağındansaye-i mekarim-vaye-i hazret-i mülukanede ibtida sipahiler çarsusı dinilen mahall-i bir nefis mevki ticaret olarak ve saniyyen teferruatıyla kargir ve mükemmel bir hükümet konağı yapılarak Yenşehir Bazarı dahi oraya nakl birle matlub olan imar-ı kaziyyesi hususa geleceği ve eski hükümet konağının satılacağı ecilden bundan ber-vech-i tahmin alınacak beş bin guruşun tamirat-ı merkumeye karşuluk tutulacağı ve küsur mesarifin dahi bu kerre şehrde virgüsüz bulunan cedid virgü bakayasından tahsil olunan ve der-dest-i irsal bulunan kırk altı bin guruşun nısfından tesviye olunacağı cihetle hazinenin asıl malından bir şey sarf itmesi iktiza itmeyeceğinden bunların inşasına mezuniyet itası ve otuz beş bin guruşluk birer kıta havale mektubı gönderilmek üzere icra-yı iktizalarının savb-ı samileriyle Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'ne havalesine bi'l-istizan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi müteallik ve şeref-sudur buyurulmuş ve keyfiyet nezaret-i müşarün ileyhaya havale ve işar kılınmış olmağla ber-muceb-i irade-i seniyye hazinece iktizasının icrasına himmet buyuruldu".

[588] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler,** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.726.

[589] Tülay Reyhanlı, "Bursa Yenişehrinde Koca Sinan Paşa Camii ve İmareti", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, in Memorian Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı**, Erzurum 1978, s.380.

tuğla malzemenin belirli bir almaşık düzen göstermeden birlikte kullanılması ile inşa edilmiştir. Beden duvarlarının bitiminde ve kubbelerde iki sıra tuğladan kirpi saçak görülür. Üst örtü tümüyle kurşun kaplıdır. İç mekanlar ve üst örtü beyaz renge boyanmıştır. Kuzey-doğu köşede bulunan ve "L" planın kısa kenarını oluşturan mekanın değişiklikler geçirmekle birlikte fırın olduğu tahmin edilmektedir. Güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen planlı yapının üst örtüsü, doğu-batı doğrultuda atılmış kemerin taşıdığı iki kubbe ile örtülüdür. Kubbeler yüksek sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır ve kurşun kaplıdır. Fırının girişi kuzey-batı köşede bulunan ve kesme taştan düz lento ve söveli kapı açıklığından sağlanmaktadır. Kapı, tuğladan sivri kemerle kuşatılmıştır (Fot.2.325). Mekana girildiğinde, cephelerin sade bir düzende olduğu görülür ve üst örtüde dahil olmak üzere yapının içi beyaz renk boyalıdır. Üst örtüye geçişlerde pandantifler kullanılmıştır. Kubbeyi taşıyan kemer ve duvarlara yerleştirilen kemerler sivri kemer formludur (Fot.2.326). Mekanı aydınlatan tek pencere, batı cephede bulunmaktadır. Düz lento ve söveli açıklık şeklinde düzenlenmiş pencere dış cephede tuğladan sivri kemerle kuşatılmıştır. Bu pencere dışında fırının aydınlatması, kuzeyde bulunan kubbeye açılmış sekizgen aydınlık feneri ve altıgen formlu dört adet ışık gözü ile sağlanmaktadır. Fırının batı cephe duvarına açılmış dikdörtgen bir niş varken, güney cephesi ise sağır bırakılmıştır (Fot.2.327). Fırın olarak kabul ettiğimiz bu mekanda, herhangi bir ocak açıklığı bulunmamakla birlikte, doğu cephesinde çatıda görülen üç adet baca bu mekanın orijinalde fırın olduğu kanaatini güçlendirmektedir (Fot.2.328). Tuğla bacalar, mutfakta bulunan bacalardan farklı olarak, daha küçük ve ince biçimlidir. Fırının doğu cephesi ocak ya da hamurhane inşasına müsaittir.

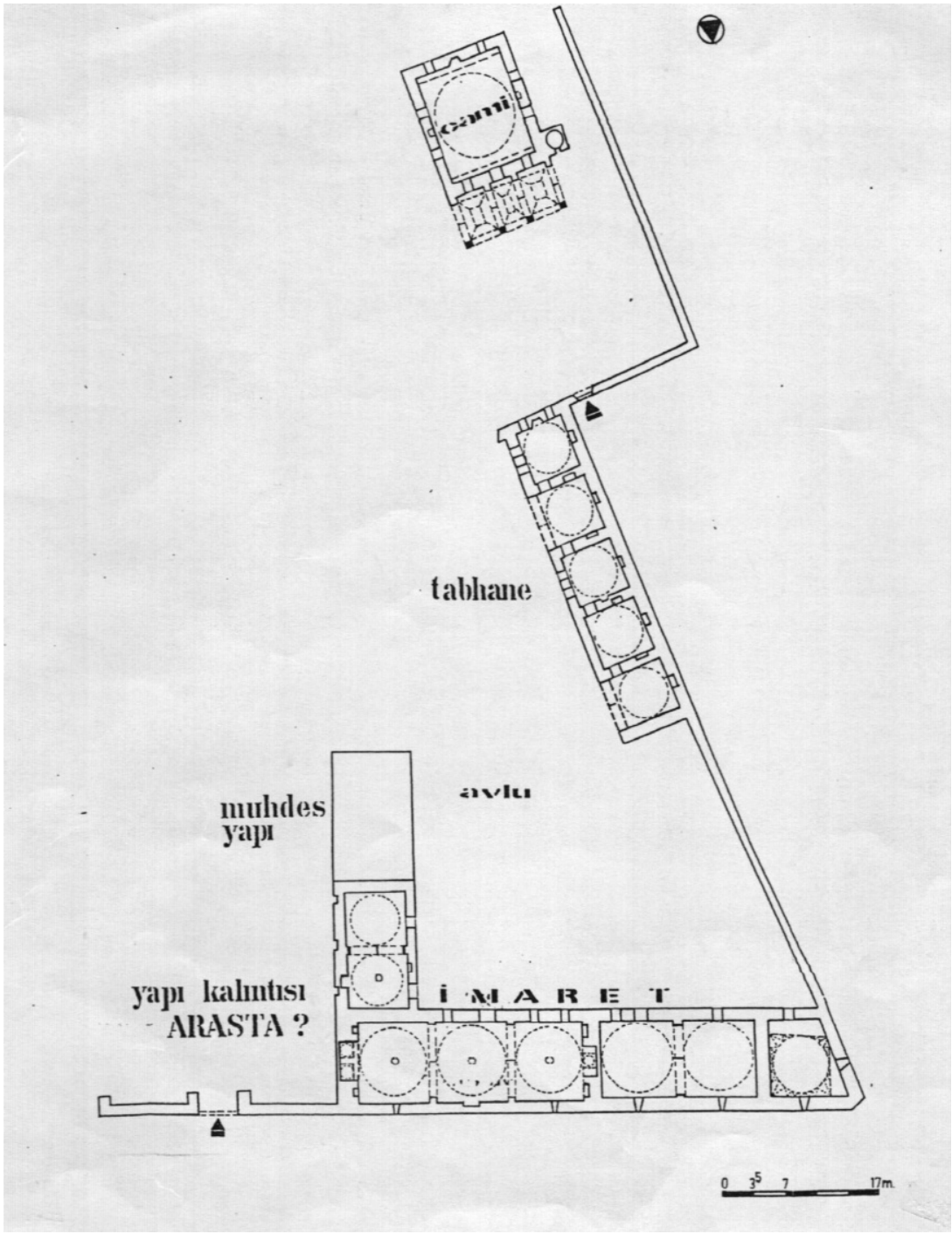

Çizim 2.52. Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi, Vaziyet Planı (Fatih Müderrisoğlu'ndan)

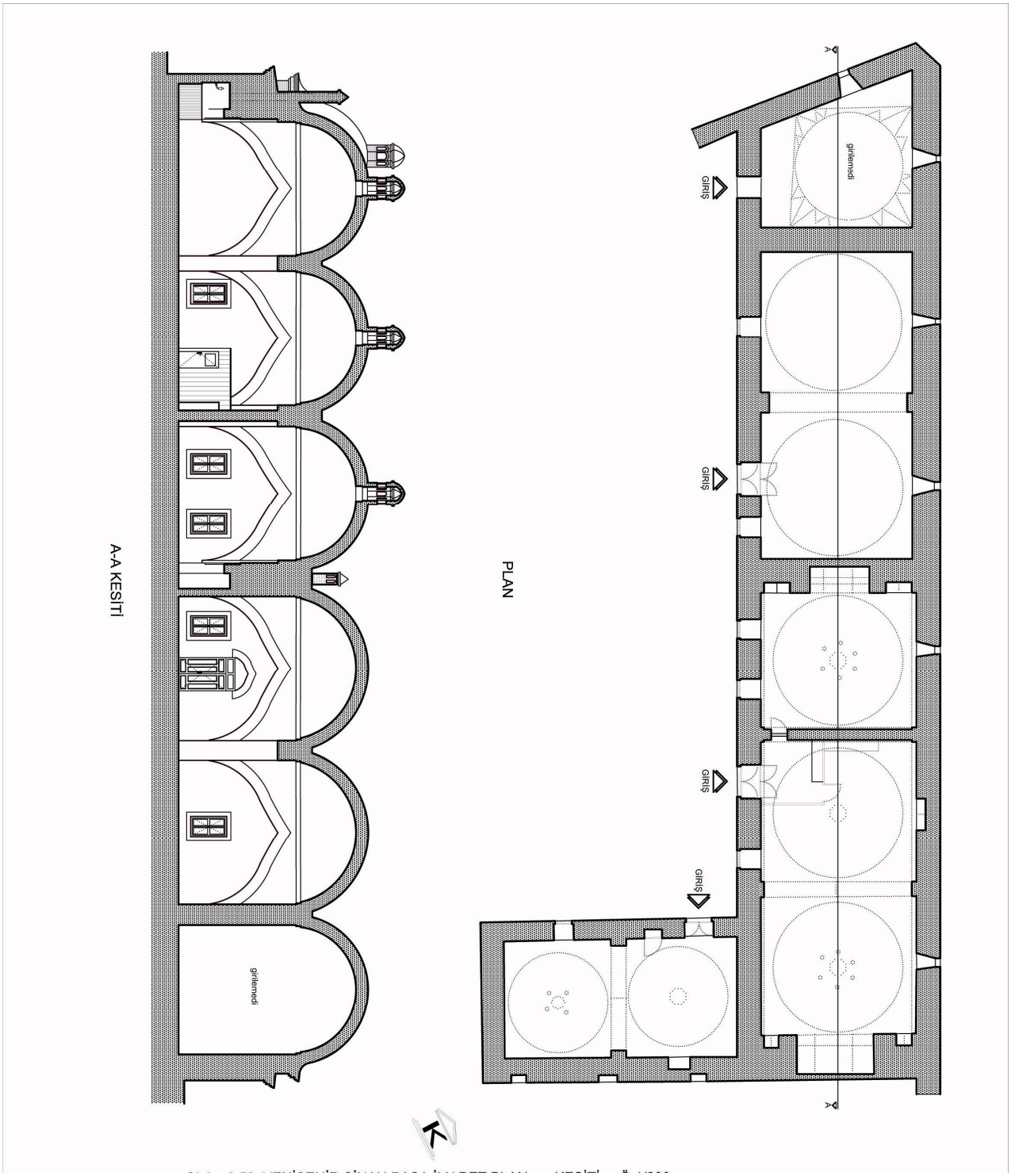

Çizim 2.53. Yenişehir Sinan Paşa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(Plan: Fatih Müderrisoğlu'ndan Güncellenerek)

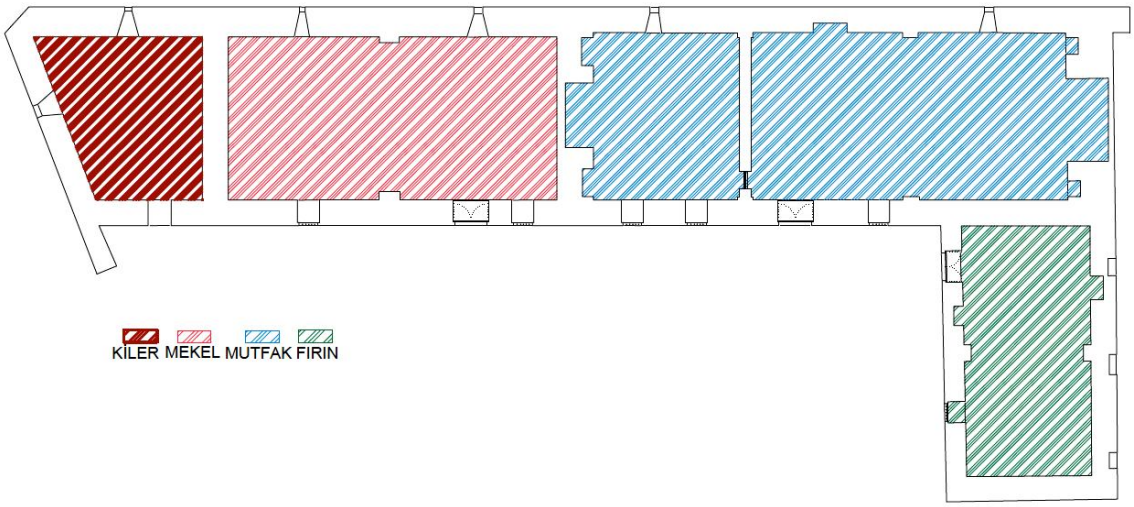

Çizim 2.54. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mekan Dağılımı

Fot.2.323. Yenişehir Sinan Paşa İmareti ve Batıda Bulunan Tabhane Hücreleri

Fot.2.324. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Kuzey Cephesi ve Doğu Cepheye Devam Eden Külliye Duvarı

Fot.2.325. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının Batı Cephesi

Fot.2.326. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının Güney Cephesi

Fot.2.327. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının ve Mutfağın Güney Cephesi

Fot.2.328. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesi

İmaretin kuzey cephesinde fırına bitişik olarak inşa edilmiş ikinci bölüm ve aynı zamanda imaretin en geniş alana sahip mekanı olan mutfak bulunur (Fot.2.329). Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir plan gösteren mutfak, doğu cephede fırınla aynı çizgisel hatta sonlanır. Batı cephesinde ise mekel/yemek salonu ile bitişik konumdadır. Kuzey-güney doğrultuda atılmış iki kemer üzerine oturmuş üç adet kubbe ile örtülüdür. Geçirdiği onarımlar sırasında batıda bulan kemerin içine duvar örülerek bu bölüm ayrı bir oda haline getirilmiştir. Bu duvarın orijinal olmadığını düşündürtense mutfağın doğu ve batı duvarlarında karşılıklı olarak yerleştirilmiş simetrik ocaklardır. Günümüze ulaşan imaretler içinde böyle bir ocak düzenlemesi başka bir imaret mutfağında karşımıza çıkmamaktadır. Batıda oluşan bu odanın dışarıdan doğrudan bir girişinin bulunmaması da bu mekanın orijinalde mutfağa dahil olduğunu düşündürten diğer nedendir. Mutfağın giriş kapısı kesme taştan söveli ve yuvarlak kemerlidir ve güney cephe ortasına yakın olarak inşa edilmiştir. Kemer kilit taşı ortasında çarkı felek motifi işlenmiştir. Kemerin hemen üzerinde iki adet dikdörtgen kartuş bulunur. Kartuşlar üzerinde herhangi bir bezeme ya da yazı bulunmaz. Kapının tuğladan kemerle kuşatıldığına dair izler görülmektedir. Bu kemer, yenileme çalışmalarında kaldırılmış olmalıdır (Fot.2.330). Mutfağın girişine orijinal olmayan rüzgarlık yerleştirilmiştir.

Ahşap rüzgarlıktan mutfak mekanına girildiğinde karşılaşılan ilk şey kapının karşısına kuzey cepheye açılmış olan niştir. Günümüzde çeşme bağlantısı bulunmamakla birlikte bu niş, imaret mutfaklarında sıklıkla gördüğümüz çeşmeye ait olabilir (Fot.2.331). Nişe paralel olarak beden duvarının üst kısmında mazgal pencere bulunur. Mutfağın batısında bulunan kemerin içinin duvar olarak örülüğünü daha önce belirtmiştik. Bu cephe sade bırakılmış herhangi bir açıklığa yer verilmemiştir (Fot.2.332). Mutfağın doğu cephe duvarında ocak açıklığı bulunur (Fot.2.333). Cephenin yarıdan fazlasını kaplayan sivri kemerli ocağın iki yanında birer adet niş bulunur. Dikdörtgen planlı ocağın bacaları da yine dikdörtgen formdadır. Tuğladan inşa edilmiş bacanın üst bölümlerinde duman çıkışı için açıklıklar bulunur. Günümüzde, ocakla baca arası plakalarla kapatılmıştır. Ocak içinde yemek kazanlarının konulabilmesi için bulunması gereken taşıyıcı yapı ise günümüze ulaşamamıştır. Üst örtüyü oluşturan kubbelere geçişlerde pandantiflere yer verilmiştir. Mutfağın üst örtüsünde görülen üç kubbenin de ortasında sekizgen planlı aydınlık fenerleri bulunur.

Fot.2.329. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan Giriş

Fot.2.330. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfak Giriş Kapısı

Fot.2.331. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfak Kuzey Cephesinde Bulunan Niş

Fot.2.332. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesi

Fot.2.333. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Ocak

Aydınlık fenerlerinin tümü tuğla malzemedendir (Fot.2.334). Doğu ve batı cephelerde bulunan aydınlık fenerlerinin yanına altıgen planlı altışar adet ışık gözü açılmıştır. Günümüze ulaşan örnekler içinde ışık gözlerine yer verilen tek örnek yine Yenişehir Sinan Paşa İmareti'dir. Fırın mekanında olduğu gibi mutfakta da üst örtüyü taşıyan kemerler sivri kemer formundadır. Mutfağın güney cephesinde üç adet pencere bulunur. Pencerelerin üçü de aynı form ve boyuttadır. Kesme taştan düz lento ve söve ile düz açıklık biçimindeki pencereler dış cephede sivri tuğla kemerle kuşatılmış ve pencere alınlıkları da tuğla ile kaplanmıştır.

Bu bölümün girişi, mutfağın batı cephesindeki kemerin içine örülmüş duvarın güneyinde bulunur (Fot.2.335). Mutfağın batısında kalan bu bölümün batı cephe ortasında yine cephenin büyük bölümünü kaplayan ocak açıklığı ve ocağın iki yanında birer adet niş bulunur. Doğu cephede ocağın yanında bulunan nişlerden farklı olarak bu bölümdeki nişler daha geniş tutulmuş buna karşılık ocak açıklığı daha az alan kaplamıştır. (Fot.2.336).

Fot.2.334. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfakta Bulunan Ocağın Bacası ve Kubbelerdeki Aydınlık Feneri

Fot.2.335. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesini Bölen ve Orijinal Olmayan Duvar ve Batıda Kalan Bölümün Girişi

Fot.2.336. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak

Mutfağın batısında bulunan üçüncü mekan ise mekeldir. Mutfakta olduğu gibi doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı mekelin giriş kapısı, mutfak ve kilerde olduğu gibi güney cephede bulunmakta ve kesme taştan düz söve ve yuvarlak kemerlidir. Kuzey-güney doğrultulu sivri bir kemerle ikiye bölünmüş üst örtü, sekizgen kasnak üzerine oturan iki adet kubbe ile örtülüdür (Fot.2.337.). Doğu ve batı cepheleri sağır bırakılmış, güney cephede bulunan dikdörtgen planlı iki adet pencere, mutfağın güney cephe pencereleri ile aynı formdadır. Kuzey cephesinde ise iki adet mazgal pencere açıklığı bulunur.

İmaretin batısında bulunan son mekan ise kilerdir (Fot.2.338). Mekelin batısında bulunan kilerin giriş kapısı önünde dört basamaklı merdiven bulunur. İmaretin genelinde görüldüğü gibi kesme taştan düz lento ve söveli olup, tuğla malzemeden sivri kemerle kuşatılmıştır (Fot.2.339). Kare planlı mekanın üzeri sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve batı cephelerinde açılan birer mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır. İmaretin kuzey batısında bulunan kilerin bu köşesi üçgen bir çıkıntı oluşturur ve bu bölüm pahlanmıştır (Fot.2.340).

Fot.2.337. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mekelin Batı Cephesi

Fot.2.338. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Mekelin Doğu Cephesi

Fot.2.339. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi

Fot.2.340. Yenişehir Sinan Paşa İmareti, Kilerin Kuzey-Batı Köşesi

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen imaretin fırın bölümü hariç orijinalitesini koruyarak günümüze ulaştığı söylenebilir. Fırın ocakları yıkılmış olmakla birlikte bacaları yenilenerek günümüze ulaşmıştır. Osmanlı mimarlığının klasik olarak tanımlanan yüzyılında ve Mimar Sinan'ın hassa başmimarlığı yaptığı dönemde inşa edilmekle birlikte, Sinan'ın bu yüzyılda saltanat ailesi için inşa ettiği imaret planlarından farklı bir düzende inşa edilmiştir. Bu yüzyıl için imaret planı, mekanların bir iç avlu etrafında sıralandığı ve kare ya da dikdörtgen planlamalı düzendedir. Bir sadrazam yapısı olan Yenişehir'deki bu imareti nerdeyse aynı tarihlerde inşa edilmiş bir diğer sadrazam yapısı ile kıyaslamak daha doğru olabilir. Payas'ta bulunan Sokullu Mehmet Paşa'nın Külliyesi içinde bulunan imaret 1574-75 yılları arasında Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir ve imaret mekanları bir iç avlu etrafında sıralanmaktaydı. Yenişehir Sinan Paşa imaretinde olduğu gibi Payas'ta da imaretin tabhaneye yakın inşa edildiği görülür. Payas'ta bulunan imaret düzgün kesme taşla inşa edilmişken, Yenişehir Sinan Paşa imareti düzgün olmayan kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa olunmuştur. Bu

yüzyılda Sinan'ın inşa ettiği imaretlerde kullanılan malzemenin de genellikle düzgün kesme taş olduğu görülür. Yenişehir imaretinin bu yüzyıl için belirgin planlamadan ayrılıp ilk örneğini Amasya II. Bayezid imaretin de gördüğümüz "L" planda inşa edildiği dikkati çekmektedir. Sokullu Mehmed Paşa kadar yönetimde etkin olamamış Sinan Paşa'nın imaretini, onaltıncı yüzyılda inşa edilen taşra örneği imaretler arasında değerlendirmek yerinde olabilir.

2.17. Payas Sokullu İmareti

Hatay'ın Dörtyol İlçesine bağlı Payas Beldesi'nde bulunan imaret, 1505-1579 yılları arasında yaşamış ve 27 Haziran 1565 ile 12 Ekim 1579 yılları arasında sadrazamlık yapmış, onaltıncı yüzyıl Osmanlısının en önemli devlet adamlarından Sokullu Mehmed Paşa[590] tarafından inşa ettirilmiş menzil külliye içersinde yer alır. Yapı üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Arastadan kervansaraya geçişteki taç kapı üzerinde yer alan kitabe 1574 tarihlidir[591]. Külliyenin vakfiyesi 1574 tarihli olup imarete ilişkin bilgiler yer almaktadır[592]. Bu nedenledir ki vakfiyede adı geçen imarette bu tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Doğan Kuban, külliyenin tasarımının Sinan tasarımına yabancı oluşu nedeniyle Suriyeli bir mimar tarafından yapılmış olabileceğini söyler[593]. Gülru Necipoğlu ise külliyenin tasarımının dönemin mimarbaşı Sinan'a ait olduğundan şüphe etmeden, Tuhfe'de külliyenin kervansarayının zikredilmiş olmasına rağmen, Tezkiretül Ebniye'de kaydedilmemesinin inşaat sürecinin Mimar Sinan'la olan bağının daha gevşek olduğunu ima ettiğini ifade eder[594]. Tasarım sürecinde olmasa da inşa ve uygulama sürecinde yerel sanatçıların katılımı ile inşa edilmiş olmalıdır[595]. Anadolu Sağ yolu üzerinde, Halep'e yakın bir menzilde inşa edilmiş külliyede imaret dışında bulunan diğer yapılar; cami, zaviye, arasta, kervansaray, tabhane, hamam ve sıbyan

---

[590] Gilles Veinstein, "Sokollu Mehmed Pasha" **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. IX, Leiden 1997, p.706.
[591] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.580.
[592] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.581.
[593] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.402.
[594] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p. 356.
[595] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.596.s

mektebidir[596]. 1574 tarihli vakfiyeye göre imarette çalışması öngörülen personel sayısı 29 olup alacakları yıllık maaş toplamı 31506 akçedir. İmaret çalışanları maaşlarına ilaveten birer kap yemek ve birer de ekmek almaktadırlar[597].

Tablo.2.14. Payas-Sokullu İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[598]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
1	Şeyh	6	2124
1	Vekilharç	6	2124
1	Vekilharç Katibi	3	1062
2	Kilerci (Biri beş diğeri üç akçe)	8	2832
1	Kiler Katibi	3	1062
3	Aşçı (biri beş, diğerleri dört ve üçer akçe)	12	4248
3	Ekmekçi (biri beş, diğerleri dört ve üçer akçe)	12	4248
1	Nakib (et için)	2	708
1	Nakib (ekmek için)	2	708
1	Kaseşuy (bulaşıkçı)	2	708
5	Kasekeş (her biri)	2	3540
2	Nakkad (pirinç ve buğdayı ayıklayan kişiler) (Her biri)	1.5	1062
1	Gendümküp (Buğday Döven Kişi)	3	1062
1	Et Hamalı	2	708
1	Buğdayı Değirmene götürüp-getiren kişi	4	1416
1	Keyyal (erzak tartan)	1	354
1	Ferraş (mutfak ve fırın avlusu için)	2	708
2	Zebilkeş (çöpleri atan kişi) (her biri)	4	2832
Toplam: 29			31506

[596] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p. 356.
[597] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20.
[598] Bu tablo; V.G.M.A.'da bulunan 572'nolu Defterin 27. Sayfa, 20. Sırasında bulunan vakfiyeden elde edilmiştir.

İmaretten yemek alacak kişiler arasında tabhanelerde ve kervansaraylarda kalan misafirler de bulunmaktaydı. Ayrıcalıklı konumlarına göre tabhane ya da kervansarayda misafir olan bu kişilerinse[599] aldıkları yiyecek miktarı aynı olup, kişi başı ikişer tas çorba ve ikişer ekmektir[600]. Vakfiyede, imaret mutfağında hazırlanan yemeklere ilişkin bilgiler de bulunmaktadır. Payas'ta bulunan imaretin mönüsünü diğer tüm Osmanlı imaretlerinde olduğu gibi çorba oluşturmaktadır. Sabahları pirinç çorbası ve akşamları buğday çorbası hazırlanan mutfak için, çorbaya ilave edilmek üzere ette alınmaktadır. Haftanın beşinci günü (ki bu Cuma gecesi olmalıdır) bir hafta dane ve zerde diğer hafta dane ve zirbaç pişirilmesi öngörülmüştür. Malzemelerin miktarlarının da imarete gelen kişi sayısına göre ayarlanacağı belirtilmiş olup yemeklerin ana malzemesi olan pirinç ve buğdaya ilaveten yemeğe eklenecek diğer malzemeler; nohut, safran, karabiber, badem, tuz, tereyağı, bal, nişasta ve kayısıdır[601]. Mutfakta kullanılmak üzere alınıp vakfedilen gereçlerin adlarına vakfiyede yer verilmiş ancak maalesef sayıları belirtilmemiştir. En azından mutfakta bulunan kullanım eşyalarının; sini, çorba tası, kazan ve kepçe olduğunu öğrenebilmekteyiz[602]. Onyedinci yüzyılın ortasında geldiği Payas'ta gördüğü Kale ve Paşanın hayır eserlerini anlatan Evliya Çelebi imarete ilişkin mekan tasviri ya da herhangi bir başka detay vermez ve külliyenin kargir olduğunu ve Paşa'nın bir çok imaretinde yemek yediğini ancak en gereklisinin Payas'ta olduğunu ifade

---

[599] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p. 358.

[600] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20; *"ve şart ettiler ki karbansarayın her ocağında konan müsafire ikişer tas taam ve ikişer çift fodla verile ve tabhanelerinin her birine müsafir konduğu taktirce ikişer sini konub her bir sini içinde ikişer çift fodla ve ikişer tas taam verile*".

[601] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20; *"...ve şart ettiler ki günde iki nevbet taam pişirilib sabah nevbetinde pirinç çorbası pişirilip akşam nevbetinde buğday çorbası pişirile ve zikr olunan taamların levazımı için günde kırk vukıye koyun eti alına ve beş kile elenmiş dakik alına ve sabah pişen pirinç çorbası için yevmi iki kile pirinç bir buçuk vukıye tuz bir buçuk vukıye piyaz bir buçuk vukıye nohut akşam nevbetinde pişen buğday çorbası için yevmi birer buçuk kile buğday ve bir buçuk vukıye nemek ve bir buçuk vukıye piyaz ve bir buçuk vukıye nohut alına ve şart ettiler ki her hafta yevmi hamiste nefis taamlar pişirilib bir hafta dane ile zerde ve bir hafta dane ile zerbaç pişirile ve zikr olunan nefayisin mevadı ve levazımı müsafirin kılletine kesretine göre alınıb dane için on vukıyeden yirmi varınca pirinç ve üç vukıyeden yedi vukyeye varınca ruğan-ı sade alınıb müsafir geldiğine öre sarf oluna ve zerde piştiği nevbette on vukiyeden on beş vukiyeye varınca pirinç ve on vukiyeden on beş vukıyeye varınca asel ve üç yüz dirhem ruğan-ı sade ve beş dirhem zağferan sarf oluna ve zerbaç piştiği nevbette beş vukıye nişasta dört vukıye asel iki vukıye müzüsürh ve iki vukıye kayısı ve iki vukıye badem ve beş dirhem zağferân sarf oluna ve at'ime-i mezbure için yevmi beş dirhem fülfül sarf oluna…"*

[602] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20; *"…ve imaret-i âmire-i mezburede adet timur sini adet çorba tası adet kazgan adet kefçeler vâkıf-ı müşaun ileyh hazretleri zikr olunan evani-i mesalihi malümeleriyçün alâ re'y-i men yerahu min üli'l-intibah vakfeyleyüb…".*

eder[603].Yapının inşasından itibaren günümüze kadar geçirdiği tamiratlara ilişkin bilgilere ulaşılamamış olmakla birlikte, son olarak 2013 yılında restore ettirilmiştir.

İmaret; bağımsız herhangi bir yapısı bulunmayan ve Payas Kalesinin doğusunda inşa edilmiş "*organik*" bir külliyenin parçası olarak, külliyenin güney-doğusunda bulunmaktadır. Kervansarayın ve tabhanelerin güney cephesi boyunca doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı imaret, arastanın da doğusunda yer alır (Çizim 2.55). İki avlulu bir planlamaya sahip olan imaretin sınırları doğu cephede kervansaray duvarıyla aynı çizgisel hatta sonlanmaktadır (Çizim 2.56, Fot.2.341). İmarete giriş, kervansarayın avlusundan sağlanmakta olup, kervansarayın batı cephesinde tabhane ile birleştiği köşededir. Bu giriş; kuzey-güney doğrultuda uzun ve dar bir koridor açıklığı şeklindedir (Fot.2.342).

[603] Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 3. Kitap, İstanbul 2011, s.31.

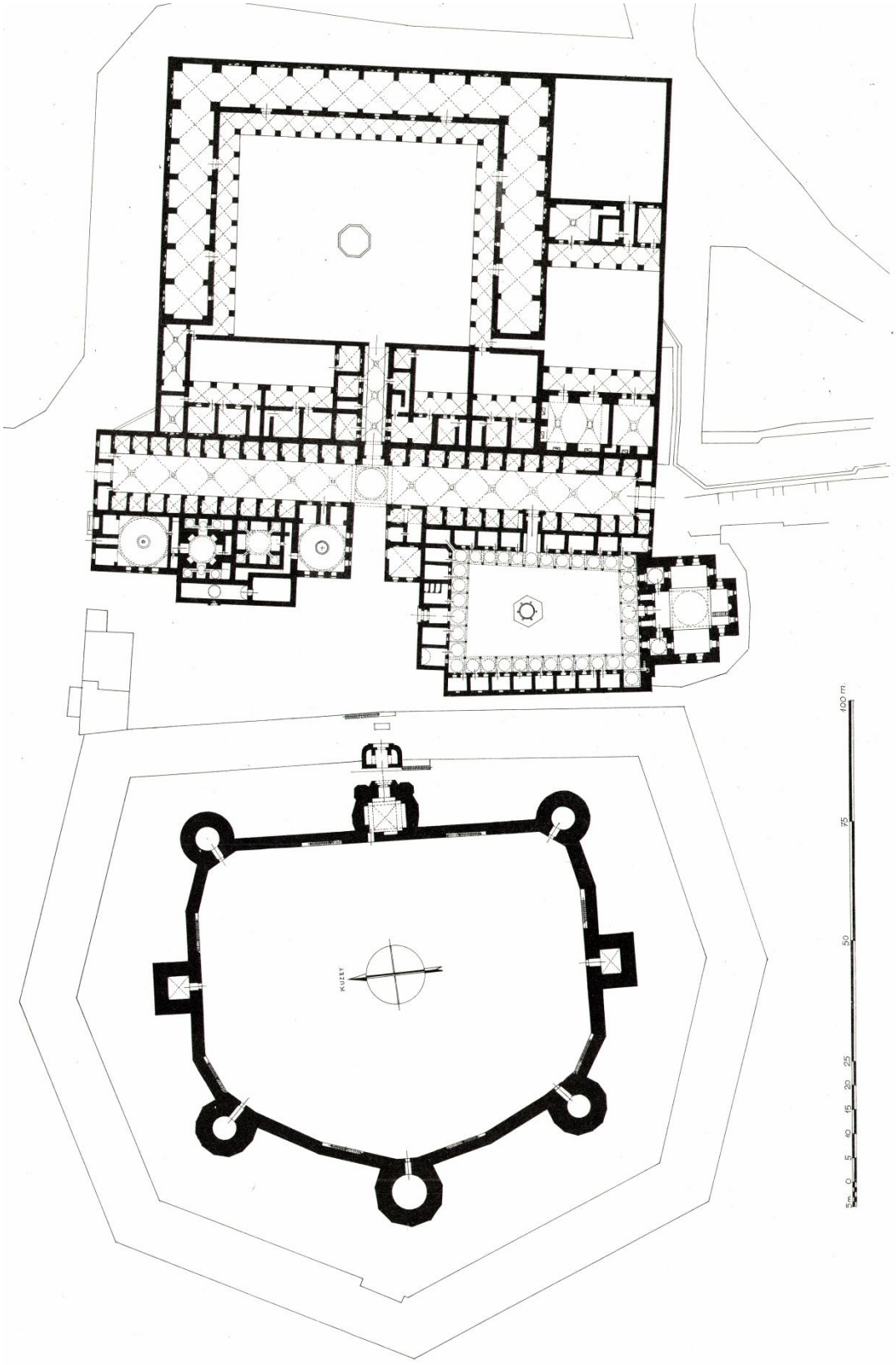

Çizim 2.55. Payas Sokullu Külliyesi, Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen'den)

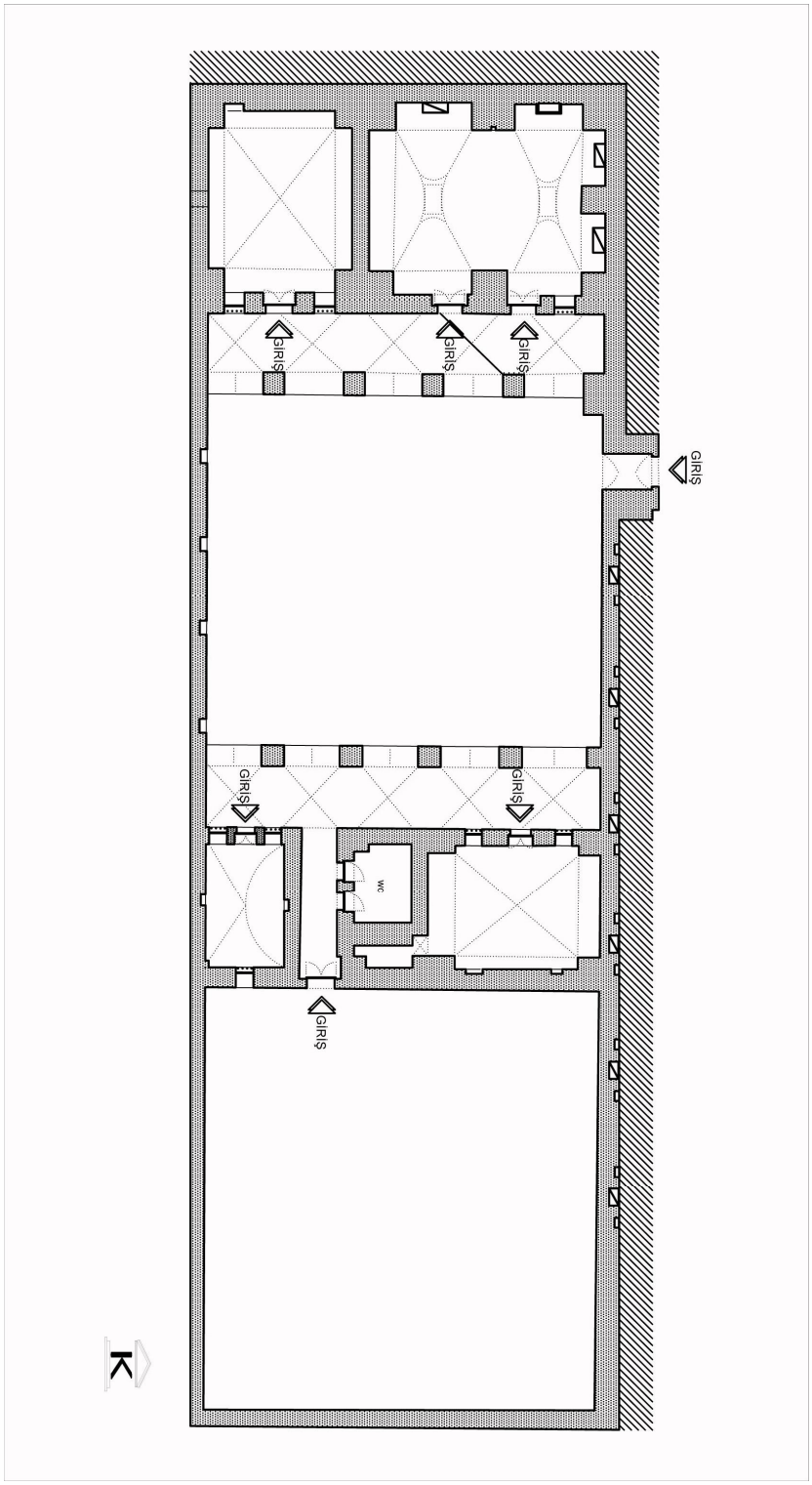

Çizim 2.56. Payas Sokullu İmareti Planı, Ö: 1/200

(A. Saim Ülgen'den güncellenerek)

Fot.2.341. Payas Sokullu Kervansarayı ve Güneyinde Bulunan Çift Avlulu İmaret http://hatay.vgm.gov.tr (Erişim tarihi 25.06.2014)

Fot.2.342. Payas Sokullu İmareti, Kervansaraydan İmarete Giriş Kapısı ve Koridoru

İmaretin bir diğer girişi daha bulunmakla birlikte bugün kapatılmış olan kapı, imaretin doğusunda bulunan ikinci avludan doğrudan dışarı açılmaktaydı ve imaret avlusunun da doğu cephesinde yer almaktaydı. Kervansaraya açılan kapıdan girildiğinde kare planlı imaret avlusuna ulaşılmaktadır. İmareti oluşturan mekanlar avlunun doğu ve batı cephelerine karşılıklı olarak yerleştirilmiştir ve avlunun bu iki cephesinde revaklar bulunur (Çizim 2.57) Güney ve kuzey cephelerde avlu duvarları önünde revak bulunmaz. Güney cephede ritmik aralıklarla açılmış ve pencere açıklığına benzeyen dört adet niş bulunur (Fot.2.343). Kuzey cephe duvarı ise kapı açıklığı ve kervansaray hücrelerinden birine açılan iki adet mazgal formlu pencere dışında başka bir açıklık barındırmaz (Fot.2.344). Avlunun doğu ve batı cephelerinde bulunan revaklar karşılıklı ve simetrik olup, kesme taştan örülmüş kalın ayaklar tarafından taşınan hafif sivri kemerli ve beş bölümlüdür. Revaklar çapraz tonozlarla örtülüdür (Fot.2.345). İmareti oluşturan mekanlardan mekel ve mutfak avlunun batı cephesine yerleştirilmiştir. Bu cephenin güneyinde bulunan ilk mekan mekel/yemek salonudur. Baha Tanman, mekeli de mutfak olarak kabul etmektedir[604]. Fatih Müderrisoğlu ise konumundan dolayı bu mekanın yemek salonu olabileceğini ifade eder[605]. Ali Saim Ülgen'e ait 1952 tarihli çizimde bu mekanın batı cephesinde bir adet ocak nişi olduğu görülür. İmaretin doğu kanadını fırın ve kilerin oluşturduğu göz önünde bulundurulup, batı kanadın 3'te 2'sini de mutfağın kapladığı düşünülünce, imaretin temel birimlerinden olan ve mutfakta hazırlanan yemeklerin servis edildiği mekel için en uygun mekan batı cephenin güneyinde bulunan bu mekandır. Külliyeye gelen misafirlerin yemeklerini kervansaray ve tabhane hücrelerinde yediklerini vakfiyeden öğrenmemize karşılık, imaretten yemek alan külliye personeli, sıbyan mektebi öğrencileri, zaviyede bulunan dervişler ve yemek saatinde mutfağa gelen fakirlerin yemekleri yiyebilecekleri bir mekan gereksinimi doğmaktadır. Mutfağın tek bir mekan ve üst örtüsünün de iki bölümlü olduğu görülür. Mekel olarak düşündüğümüz bu mekan da mutfağa ait olsa idi mutfak ve mekeli ayıran duvar olmadan birlikte tasarlanabilirdi. Kare planlı mekelin üzeri revaklarda olduğu gibi çapraz tonozla örtülüdür. Ali Saim Ülgen'e ait çizimde mekanı örten bu çapraz tonozun ortasında aydınlık feneri açıklığı olabilecek bir açıklık görülmesine karşılık günümüzde böyle bir açıklık söz konusu değildir.

---

[604] Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.343.

[605] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.623.

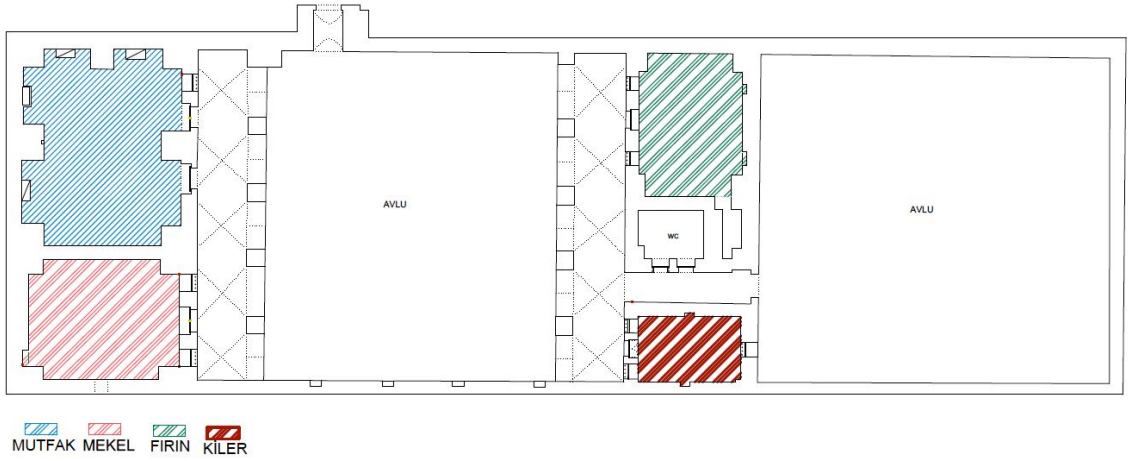

Çizim 2.57. Payas Sokullu İmareti, Mekan Dağılımı

Fot.2.343. Payas Sokullu İmareti, Avlunun Güney Cephesi

Fot.2.344. Payas Sokullu İmareti, Avlunun Kuzey Cephesi

Fot.2.345. Payas Sokullu İmareti, Avlunun Batı Cephesinde Mekel ve Mutfağın Önünde Bulunan Revaklar

Doğu cephede bulunan basık kemerli kapı ve kapının iki yanında bulunan dikdörtgen planlı açıklık şeklinde düzenlenmiş kesme taş lentolu birer pencere ile avluya açılan mekelde, kuzey ve batı cepheler sağır bırakılmıştır (Fot.2.346-2.347). Batı cephenin güney ucunda zeminle bitiştirilmiş dikdörtgen planlı bir niş bulunur. Mekelin güney cephesinde diğer cephelerden farklı olarak dikdörtgen planlı bir üst seviye penceresi bulunur. Kesme taştan inşa edilmiş yapıda üst örtü beyaz renge boyanmıştır.

Mekelin kuzeyinde mekelden daha büyük bir alana oturan mutfak yer alır. Güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen planlı mutfak iki adet çapraz tonozla örtülüdür. Tonozların ortasında birer adet kare formlu aydınlık feneri açıklığı vardır. Ancak aydınlık fenerleri günümüze ulaşamamıştır. Mutfağın doğu cephesinde bulunan iki kapı ile giriş sağlanmakta olup kapılardan güneyde bulunan düz açıklık şeklindeyken, kuzeyde bulunan kapı mekel kapısı gibi basık kemerlidir (Fot.2.348). Bu kapının da kuzeyinde yine dikdörtgen planlı ve düz açıklık şeklinde düzenlenmiş bir adet pencere bulunur. Aydınlık fenerleri ile birlikte mekanı aydınlatan tek pencere açıklığı doğu cephenin kuzeyinde bulunan bu penceredir.

Fot.2.346. Payas Sokullu İmareti, Mekelin Avluya Açılan Doğu Cephesi

Fot.2.347. Payas Sokullu İmareti, Mekelin Batı Cephesi

Fot.2.348. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Doğu Cephesinde Bulunan Giriş Kapıları

Mutfakta yemeğin hazırlandığı ocaklar için açılan nişler ise batı ve kuzey cephelerde bulunur. Her iki cephede ikişer adet ocak nişi yeralır. Ocak nişleri, cephenin ortasında bulunan kare kesitli kesme taş payelerin iki yanında bulunan yuvarlak kemerli açıklıklardır. Mutfağın kuzey cephesi batı cepheye göre daha kısa olduğu için bu cephede bulunan ocak nişi batı cephede bulunan ocak nişlerinden daha küçüktür (Fot.2.349-2.350). Batı cephede ocak nişlerinin arasında bulunan ayağa fazla derinlikli olmayan küçük bir niş açılmıştır. Mutfakta bulunan her bir ocak nişinin ortasından baca açıklıkları vardır. Ancak bacalar orijinal hali ile günümüze ulaşamamıştır. Restorasyonlar sonucu yeniden eklenen bacalar ise oldukça kısa tutulmuştur. Batı cephede bulunan bacalar daha geniş bir açıklık üzerinde yükseldiği için kuzey cephede bulunan bacalara oranla daha geniştir. Nişlerin içinde bulunması gereken, yemek kazanlarının üzerine yerleştirildiği ocaklar ise günümüze ulaşamamıştır. Mutfağın güney cephesi ise herhangi bir açıklık barındırmadan yalın bırakılmıştır (Fot.2.351). Bu mekan kesme taşla inşa edilmişken doğu cephenin kuzeyinde bulunan pencere ile kapının üzerinde moloz taş kullanıldığı görülür. Ali Saim Ülgen'in çiziminde görülmeyen bu pencerenin açılması sırasında moloz taş tercih edilmiş olmalıdır (Fot.2.352).

Fot.2.349. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak Nişleri

Fot.2.350. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Nişleri

Fot.2.351. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Güney Cephesi

Fot.2.352. Payas Sokullu İmareti, Mutfağın Doğu Cephesi

İmaretin doğusunda bulunan mekanlar ise kuzeyden güneye doğru; fırın, ikinci avluya geçişi sağlayan koridor, bu koridorun kuzeyinde bulunan tuvaletler ve koridorun güneyinde kalan kilerdir (Fot.2.353). Fırın mahaline giriş, batı cephesinde bulunan ve mutfakla mekel kapılarının tekrarı nitelindeki dikdörtgen planlı ve basık kemerli kapıdan sağlanır. Kapının iki yanında yine dikdörtgen planlı açıklık şeklinde düzenlenmiş birer pencere bulunmaktadır. Pencerelerde ahşap lento kullanılmıştır (Fot.2.354). Fırının aydınlatmasında bu pencereler dışında mekan aydınlatmasında üst örtüye açılmış kare bir pencere daha bulunur. Fırın kareye yakın dikdörtgen planlı olup imarette bulunan diğer mekanlarda olduğu gibi çapraz tonozla örtülmüştür. Kuzey cephesi sağır bırakılmış fırının doğu cephesinde ise bir adet ocak kalıntısı bulunmaktadır. Kesme taş ocak nişi fazla derinlikli değildir ve baca açıklığı da oldukça dardır. Ekmek pişirilen ocakların daha derin olması gerektiğinden ocağın kapatılmış olduğunu düşünmekteyiz. Ocak üçgen bir alınlıkla sonlanmaktadır. Aynı cephede ikinci bir niş daha bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı düz açıklık şeklinde düzenlenmiş bu niş, günümüze ulaşan imaret fırınlarında genellikle iki ocak tercih edildiği uygulama da düşünülerek, ekmek pişirilen ikinci ocağa işaret ediyor olabilir (Fot.2.355). A.Saim Ülgen'e ait çizimde ocak nişi çizilmemiştir. Ocağın bulunduğu bu cephenin arkasında

imaretin ikinci avlusu bulunmaktadır. Fırın ocağının beden duvarından çıkıntı yapabileceği kadar uygun bir alan bulunmaktadır. Avluya doğru çıkıntı yapan ocakların yıkılmış olduğunu varsayabiliriz. Ocak bacaları ise günümüze ulaşamamıştır. Fırının güney cephesinin batısı düz duvar şeklindeyken, doğusunda küçük bir eyvan şeklinde tasarlanmış açıklık görülür. Bu küçük eyvanın içine birde seki yerleştirilmiş olup küçük bir çapraz tonozla örtülüdür. Üst örtüsünde küçük havalandırma deliği bulunmaktadır (Fot.2.356). Bu açıklığın batısında tuvaletler bulunurken, doğusu dar bir koridor şeklinde devam eder. Fatih Müderrisoğlu bu bölümün fırının ocak açıklığı olabileceğini öngörmesine karşılık[606] bu mekanın işlevi tam olarak bilinemektedir. Fırın ocağı ya da hamurhane gibi görevleri üstlenmiş olabileceği varsayılabilir. Fırının güneyinde bulunan ve beşik tonozla örtülü koridor imaretin doğuda bulunan ikinci avlusundan ilk avluya geçişleri sağlamaktadır (Fot.2.357). Koridorun girişi ilk avlu tarafından sivri kemerli açıklık biçimindedir. İkinci avlu tarafından girişte ise hafif basık kemerli açıklık görülür. Koridorun kuzeyinde tuvaletin girişi bulunur.

Fot.2.353. Payas Sokullu İmaretin Doğu Cephesi

[606] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.623.

Fot.2.354. Payas Sokullu İmaretin Fırının Batı Cephesi

Fot.2.355. Payas Sokullu İmaretin Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Ocak

Fot.2.356. Payas Sokullu İmaretin Fırının Güney Cephesinde Bulunan Açıklık

Fot.2.357. Payas Sokullu İmareti Avlular Arasında Bulunan Geçiş Koridoru

Bu koridorun güneyinde bulunan son mekan ise kilerdir. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı kilerin girişi batı cepheye açılmış basık kemerli açıklık şeklinde düzenlenmiş kapı ile sağlanmaktadır. Kapının iki yanında yine dikdörtgen planlı birer pencere bulunur (Fot.2.358). Kuzey ve güney cephelerinde birer niş açıklığı vardır ve nişler karşılıklı denebilecek şekilde yerleştirilmiştir. Doğu cephe ortasında ise bir adet pencere açıklığı yeralır (Fot.2.359). İmaretin doğu cephede bulunan kareye yakın dikdörtgen planlı ve imaret mekanları ile kervansaray duvarlarından daha alçak tutulmuş ikinci avlusunda herhangi bir yapı kalıntısı ya da detayı bulunmamaktadır (Fot.2.360). Avlunun doğu duvarında bulunan ve imarete ulaşmak için arasta ve kervansarayı dolaşmaya gerek kalmadan girişi sağlayan kapının ise kapatıldığı dikkati çeker (Fot.2.361). Kesme taş ve moloz taşlarla inşa edilmiş avlu duvarının üst bölümünde bulunan dendanların araları moloz taşlarla doldurularak avlu duvarı yükseltilmiştir (Fot.2.362). Bu avluda iki adet blok taştan değirmen parçası bulunmaktadır. Değirmeni döndürmek için taşların ortasında bulunan ahşap ya da demir çubukların geçirilmesi için kullanılan açıklıklar mevcuttur. İmarette kullanılacak unun değirmende öğütüldüğü bilinmektedir. Bu "el değirmeni" ise yemekte kullanılacak buğdayın ezilmesinde kullanılmış olmalıdır (Fot.2.363).

Fot.2.358. Payas Sokullu İmareti Kilerin Batı Cephesi

Fot.2.359. Payas Sokullu İmareti Kilerin Güney-Doğu Cephesi

Fot.2.360. Payas Sokullu İmareti Doğu Cephedeki İkinci Avlu ve Fırın/Kiler Cephesi

Fot.2.361. Payas Sokullu İmareti Doğu Cephedeki İkinci Avlu ve Kapatılmış Giriş Kapısı

Fot.2.362. Payas Sokullu İmareti, Güney Cephesi

Fot.2.363. Payas Sokullu İmareti Doğu Cephedeki İkinci Avluda Bulunan Değirmen Taşları

Tüm mekanları ile günümüze ulaşmış imaret büyük oranda da orijinalitesini korumaktadır. Onaltıncı yüzyıl Sinan imaretlerinde görülen imaret mekanlarının bir avlu etrafında sıralandığı şemaya uymakla birlikte detaylarda ayrıldığı görülür. Külliyede görülen ve Halep'e yakınlığı nedeniyle Memluklu etkisi olarak nitelenen çapraz tonoz kullanımı[607] imaret mekanları ve revaklı avlunun üst örtüsünde de kendini gösterir. Bu yüzyıl başkent örneklerinde Sinan'ın avlu revakları için kubbe tercih ettiği bilinmektedir. Çift avlu kullanımı da nispeten Mimar Sinan'ın tasarımına yaklaşır. Mimar Sinan'ın Süleymaniye İmaretinde (araziyi daha da verimli kullanma gayreti ile) imareti çift avlulu inşa ettiği görülür. Süleymaniye'de iki avlu yan yana kullanılmışken Payas'ta imaret mekanlarının arasında ve arka cephede bir biri ardına yerleştirilmiştir. Süleymaniye İmaretinde ikinci avlunun tek cephesi kullanılmış, iki katlı cephenin alt katı odunluk olarak değerlendirilmiş üst katta ise mutfak bulunmaktadır. Payas'ta bulunan ikinci avlu imaret mekanlarının arkasında kalmaktadır ve imaretin doğrudan tek girişini barındırdığı için daha çok servis amaçlı (odunluk gibi, buğday öğütmek gibi) kullanılmış olmalıdır.

[607] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p. 360.

İmaretin; dönemin en önemli devlet adamlarından biri tarafından inşa ettirilmesine ve büyük bir külliyenin paçası olmasına karşılık, aynı yüzyılda başkentte inşa ettirilmiş hanedan mensuplarının baniliğini üstlendiği imaretlerle yarışabilecek büyüklük ve yükseltiye sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Payas külliyesine yakın sayılabilecek tarihlerde ve yine Payas'ta olduğu gibi menzil güzergahında inşa edilmiş külliyelere bakıldığında imaret mutfağında ki ocakların, Ilgın Lala Mustafa Paşa ve Yenişehir Sinan Paşa İmareti mutfaklarındaki ocak açıklıkları ile benzeştiği görülür. Malzeme açısındansa taşra imaretlerinden ziyade, daha kaliteli sayılabilecek ve daha çok başkent imaretlerinde tercih edilen kesme taşın kullanıldığı görülür. Külliyeye ilişkin vakıf kaydından imarete su getirildiğini öğrenmemize karşılık, imarette bulunması gereken çeşmeler günümüze ulaşamamıştır[608].

2.18. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti

İmaret, Konya'nın Ilgın ilçesinde bulunmaktadır. Ilgın, Kıbrıs'ın fethinden sonra önemli bir menzil haline gelmiştir[609]. Kıbrıs fatihi olarak da tanınan II.Selim'in lalası, Van, Erzurum ve Şam Beylerbeyliği[610] görevlerinde de bulunmuş onaltıncı yüzyıl devlet adamlarından Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Adı Kıbrıs'ın fethi ile özdeşleşen Mustafa Paşa, Kıbrıs fethini destekler bir hareketle, fethin ardından önem kazanmış bu beldeye menzil külliyesini kurdurmuş ve yeni bir şehrin oluşumunu sağlamıştır[611]. Bir külliyenin parçası olarak inşa edilen imaret üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Külliyenin camisinde bulunan inşa kitabesi 1576 tarihlidir[612]. İmarette cami ile aynı tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır. İmaret dışında külliyede bulunan yapılar, cami, tabhane, sıbyan mektebi, han (kervansaray), arasta ve sebildir[613] (Çizim 2.58).

---

608 V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20; *"Piyas nam bir cayı latifi dilferibi tamir edüp imareti amire ve camii şerif ve hanikahı latif tertib etüp canibi şarkisinde vaki olan gühestanı acibden müstakıl mecra ile bir abı safa bahşı naşekib getirip ol ebniyyei bediatittertibin mahalli adidei kesiretül istimalinden icra ettiler"*.

609 Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.739-740.

610 Bekir Kütükoğlu"Lala Mustafa Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, s.73.

611 Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.740.

612 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Lala Mustafa Paşa Külliyesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, s.76.

613 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Lala Mustafa Paşa Külliyesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, s.75.

Sinan yapılarının listesini veren tezkerelerde ne Lala Paşa cami nede imareti zikredilmektedir ancak kervansaray Sinan yapıları arasında sayılmıştır[614]. Külliyenin kervansarayının mimarı olan dönemin mimarbaşı Sinan, külliyenin mimarı olarak kabul edilmektedir.

Külliyeye ait vakfiye 1577 tarihlidir. Vakfiyeye göre imareti oluşturan yapılar, yemekhane, mutfak, odunluk, ekmek fırınıdır ve imaret personelinin 11 kişi olduğu görülür.

Tablo.2.15. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[615]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	5	1770
1	Vekilharç	4	1416
2	Kilerci (Her biri)	4	2832
1	Nakib	4	1416
1	Aşçı	4	1416
1	Çırak (aşçı çırağı)	1	354
1	Ekmekçi	4	1416
1	Çırak (ekmekçi çırağı)	1	354
1	Kaseşuy (bulaşıkçı)	2	708
1	Pirinç ayıklayan, odunları kıran ve hamuru yoğuran kişi	2	708
Toplam: 11			12390

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde imaretin onarımına dair herhangi bir belge bulunamamıştır. Külliye 1902 ve 1948 yıllarında onarım görmüş, 1962-77 yılları arasında da vakıflar genel müdürlüğü tarafından restore ettirilmiştir[616]. Baca ve kubbe fenerleri bu onarımlar sırasında eklenmiş, üst örtüde kullanılan kiremitlerin yerine

[614] Sai Mustafa Çelebi, **Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)**, (Hazırlayanlar: Hayati Develi, Semih Fırat), İstanbul 2002, s.116.

[615] Bu tablo; Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.746'da bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

[616] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.755.

kurşun kaplama uygulanmıştır[617]. Cami ve tabhane ile aynı avluyu paylaşan imaret caminin kuzey-batısında bulunmakta olup "L" planlıdır (Çizim 2.59-2.60). Tabhane mekanları ise avlunun doğu cephesinde yer alır. Batı cephesinde başka herhangi bir yapı olmamakla birlikte, kuzey cephede imaret mekanlarının arkasında arastayı oluşturan dükkanlar bulunur. Cami avlusuna kuzey, doğu ve batı cephelerde girişler açılmıştır. İmaret mekanları batı cephede bulunan avlu giriş kapısının güney ve kuzeyinde uzanır.

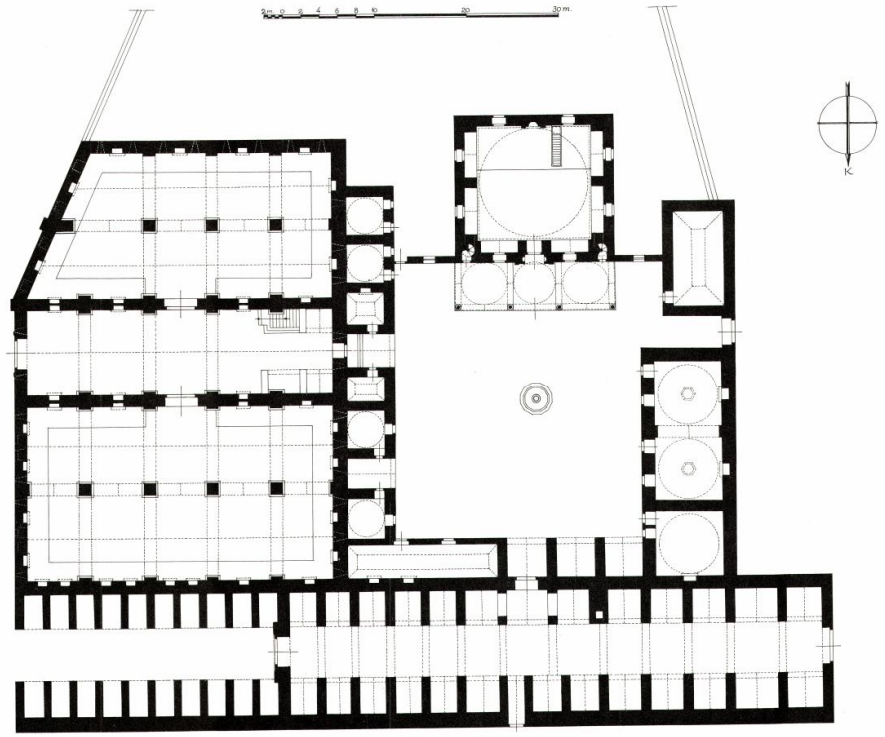

Çizim 2.58. Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (A.S.Ülgen'den)

Batı cephede bulunan bu avlu kapısının güneyinde kalan mekan, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir yapıdır. Üzeri aynalı tonozla örtülü bu tek mekanın aydınlatması ise güney cephede bulunan iki mazgal pencere ile sağlanır. Sıbyan Mektebi olduğu iddia edilen ve vakfiyede sıbyan mektebinin batıda bulunduğu bilgisinden hareketle, mekteb olduğu düşünülmekle birlikte, Fatih Müderrisoğlu bu yapının dışa kapalı oluşu, konumu ve mimari planlaması nedeniyle depo ya da ambar

[617] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.755.

olabileceğini ifade etmektedir[618]. Batı cephede bulunan avlu kapısının kuzeyinde bulunan mutfak ve mutfağında kuzeyinde yer alan kare mekan yemek salonu ya da ambar olarak düşünülmüştür. Günümüze ulaşan imaretlerin yemek salonlarının konumlanışı mutfaklara yakındır ve mekeller için tercih edilen planlama genellikle dikdörtgen mekanlardır. Mutfağın kuzeyinde bulunan kare mekanda bir ocağın bulunması da bu bölümün yemek salonu olma ihtimalini azaltmaktadır.

Çizim 2.59. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mekan Dağılımı

[618] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.768.

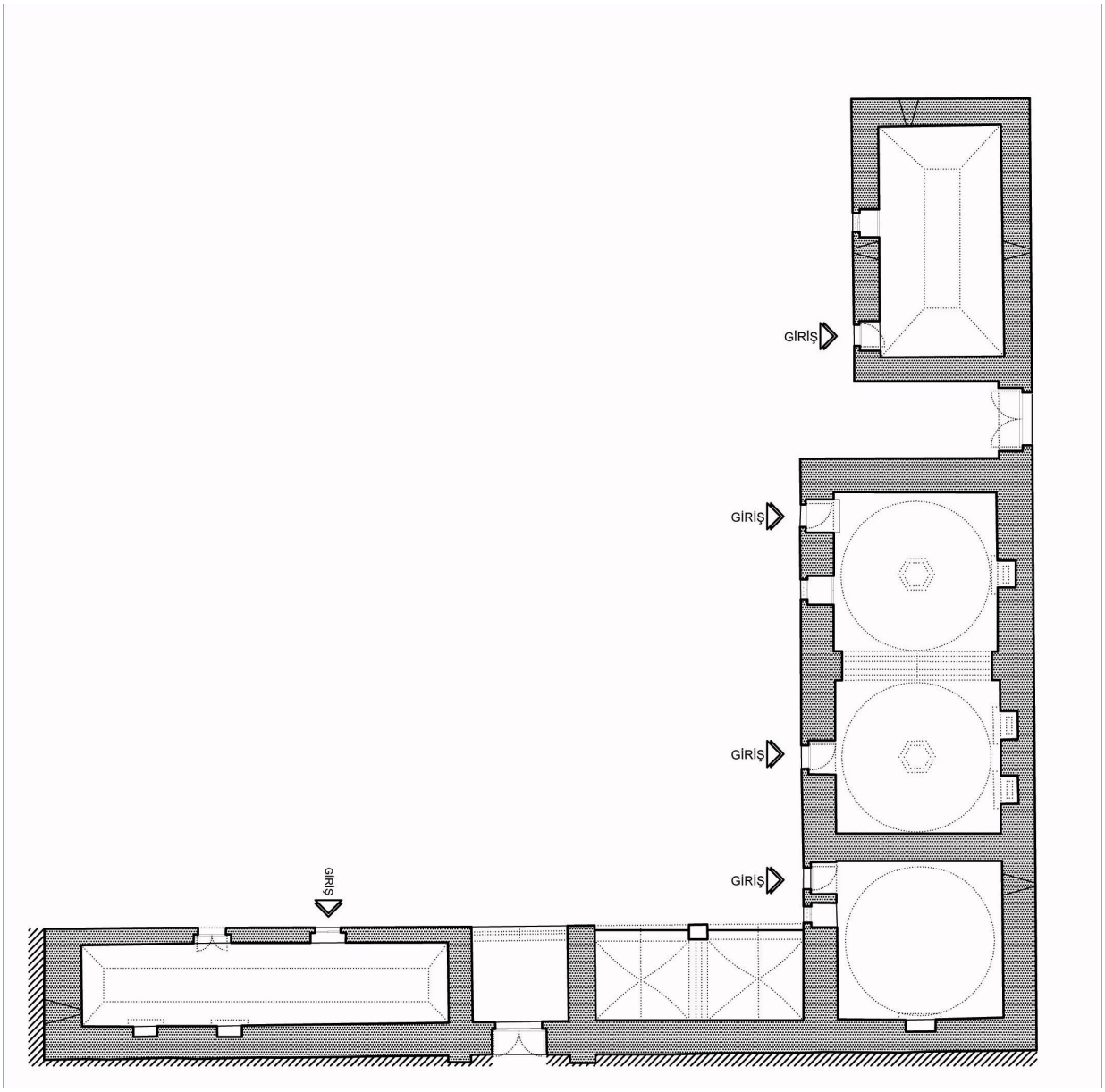

Çizim 2.60. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti Planı Ö: 1/200
(A. Saim Ülgen'den güncellenerek)

Mutfağın güneyinde bulunan, avlu kapısı ile ayrılan ve yaygın olarak sıbyan mektebi[619] olduğu kabul edilen, Fatih Müderrisoğlu tarafından ambar ya da depo olabileceği düşünülen dikdörtgen mekanın mekel/yemek salonu olabileceğini düşünmekteyiz. Günümüze ulaşan erken ve klasik dönem Osmanlı imaretlerinde yemek salonlarının dikdörtgen planlı oluşu ve mutfağa yakın yerleştirilmeleri ve yemek salonlarında herhangi bir ocağın bulunmaması da, sıbyan mektebi olduğu iddia edilen bu mekanın aslında yemek salonu olduğunu düşündürtmektedir. Bu mekanı yemek salonu olarak

[619] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Lala Mustafa Paşa Külliyesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, s.76. ve Tahsin Samur, **Ilgın'da Türk Devri Yapıları**, Konya 1992, s.10.

yorumlamamızın bir diğer nedeni ise külliye avlusuna ve imarete giriş çıkışları sağlayan kapıya yakın inşa edilmesidir. Böylece yemek için gelen kişilerin imarete giriş ve çıkışları kolaylaşmaktadır. Mutfak ve mekel batı cephede avlu kapısı ile bölünmüşken aynı düzenlemeyi kuzey cephede de görmek mümkündür. Kuzey cephe ortasında bulunan avlu girişi de imaretin odun depoları ile fırınını ayırmaktadır. Yemek salonu, imaretin diğer bölümlerinde olduğu gibi düzgün olmayan kesme taşla inşa edilmiştir (Fot.2.364). Girişi doğu cephenin kuzey ucuna yakın olarak açılmıştır ve giriş kapısı imaretin diğer mekanlarının ve tabhanelerin girişleri ile uyumludur (Fot.2.365). Kesme taştan düz söveler ve yuvarlak kemerli kapı açıklığı, tuğladan sivri kemerle kuşatılmıştır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bu mekan tonozla örtülmüştür ve tuğla malzeme ile inşa olunmuştur (Fot.2.366). Dikdörtgen bu mekan, girişin önü hariç, ahşap malzeme ile iki kata bölünmüştür ve üst kata ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Bu uygulama orijinal değildir. Mekanın aydınlatmasında doğu cephede bulunan dikdörtgen pencerenin yanı sıra doğu, batı ve güney cephelere açılmış mazgal pencere açıklıklarına yer verilmiştir (Fot.2.367). Güney cephedeki mazgal pencerenin yanında bulunan yine aynı formdaki ikinci pencere ise kapatılmıştır. Yine güney cephede bulunan üçüncü pencere ise üst örtüye açılan mazgal formlu penceredir (Fot.2.368). Üst örtüde bulunan pencere hariç, diğer pencerelerin tümünde ve giriş kapısının üstünde ahşap hatıl kullanıldığı görülür.

Fot.2.364. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu Batı Cephesi

Fot.2.365. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu ve Külliyenin Batı Cephesinde Bulunan Avlu Kapısı

Fot.2.366. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu Kuzey Cephesi ve Üst Örtü

Fot.2.367. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu İçinden

Fot.2.368. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu Güney Cephesi

Batı cephede bulunun avlu giriş kapısının kuzeyinde bulunan imaret mekanları mutfak ve kilerdir (Fot.2.369). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı mutfak doğu-batı doğrultulu sivri kemerin taşıdığı iki adet kubbe ile örtülüdür. Kubbeler yüksek sekizgen kasnaklar üzerine oturmaktadır. Kubbeye geçişlerde pandantifler kullanılmıştır. Hem geçiş elemanları hem de kubbe tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Kubbelerin ortasında birer adet sekizgen aydınlık feneri bulunur. Aydınlık fenerleri de tuğladan inşa edilmiştir. Düzgün olmayan kesme taş ve moloz taşla inşa edilmiş mutfakta aralarda tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Mutfağın avluya açılan iki adet kapısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki mutfağın doğu cephesinin güney ucuna yakın olarak açılmıştır. Kesme taştan düz söveli ve yine kesme taştan sivri kemerli kapı, tuğladan sivri kemerle kuşatılmıştır.

Fot.2.369. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfak ve Kiler

Mutfağın doğu cephesinin güney ucuna yakın açılmış kapının karşısında bir adet ocak bulunmaktadır. Taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiş ocağın duvar yüzeyinden taşırıldığı görülür (Fot.2.370). Mekan aydınlatmasını sağlayan tek pencere ise doğu

cephede giriş kapısının yanında yer almaktadır. Dikdörtgen pencere, düz açıklık şeklinde düzenlenmiştir. Hem pencerenin hem de kapıların üzerinde ahşap hatıl görülür. Mutfağın diğer girişi ise yine doğu cephede bulunmaktadır ve aynı cephenin kuzey ucuna yakın olarak açılmıştır. Mutfak giriş kapıları birbirine benzemekle birlikte, ikinci giriş kapısının değişiklikler geçirdiği görülmektedir (Fot.2.371). Restorasyonlar sırasında değişikliğe uğramış kapının kuzeye doğru kaydırıldığı, tuğla kemer izlerinden anlaşılmaktadır. Bu değişikliklerin 1962-77 yılları arasında yapılan restorasyonlar öncesine ait olduğu, restorasyona başlanırken çekilmiş fotoğraflardan anlaşılmaktadır (Fot.2.372). Aynı fotoğraftan, mutfağın doğu cephesindeki ilk kapının içinin de taşlarla örüldüğü anlaşılmaktadır.

Fot.2.370. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Güney Cephesi ve Batı Cephede Bulunan Ocak

Fot.2.371. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Giriş Kapısı

Fot.2.372. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Giriş Kapısı 1962 Restorasyonu Öncesi

Mutfakta bulunan ocaklardan diğer ikisi batı cephede yer alır. Ocaklar mutfakta bulunan üçüncü ocaktan farklı olarak duvardan taşırılmamıştır (Fot.2.373). Ocakların arasında duvara gömülü bir ayak bulunur. Bacaların üçü de dikdörtgen formda olup, tuğladan inşa edilmiştir (Fot.2.374). Mutfağın kuzey cephesi sağır bırakılmıştır (Fot.2.375).Mutfağın kuzeyinde bulunan imaretin üçüncü mekanı ise kilerdir. Kare planlı kilerin girişi doğu cephede bulunmakta ve mutfak mekanlarında olduğu gibi avluya açılmaktadır. Kilerin giriş kapısı mutfak ve mekel kapılarının tekrarı şeklindedir. Kare mekan sekizgen kasnak üzerine oturan tuğla kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişte de tuğladan pandantiflere yer verilmiştir. Kuzey ve güney cepheleri sağır bırakılmış kilerde, doğu cephede dikdörtgen planlı pencere ile batı cephede mazgal pencere bulunur (Fot.2.376). Kilerin kuzey cephesinde bir adet ocak yer alması ilginçtir. Kesme taştan inşa edilmiş yaşmaklı ocak, ısınma amaçlı kullanılmış olmalıdır (Fot.2.377-2.378). Ocağın tuğla bacası, mutfak bacalarından farklı olarak, daha küçük ve kare formludur. Bu bölümün ambar olduğu da, mekan için düşünülen önermeler arasındadır[620].

Fot.2.373. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Ocaklar

[620] Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.350.

Fot.2.374. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Batı Cephesi, Bacaları ve Külliyenin Avlu Kapısı

Fot.2.375. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfağın Kuzey-Batı Cephesi

Fot.2.376. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Doğu Cephesi

Fot.2.377. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi

Fot.2.378. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kilerin Kuzey Cephesinde Bulunan Ocak

Kuzey cephenin ortasında bulunan ve avlu ile arasta arasına açılan kapının iki yanında imaret mekanları bulunmaktadır (Fot.2.379). Kuzey cephenin batısında kilerle, eyvan şeklinde düzenlenmiş kuzey cephe avlu kapısı arasında kalan dikdörtgen bölümün ambar/odunluk olduğu düşünülmektedir. Kesme taş ayağa atılan yuvarlak kemerle ikiye bölünmüş mekan, avluya açılan eyvan şeklinde düzenlenmiş olup, çapraz tonozla örtülmüştür (Fot.2.380). Fırına yakın inşa edilmesi de bu mekanın odunluk olma ihtimalini artırmaktadır. Herhangi bir aydınlatma elemanına yer verilmemiş olması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Orijinaline dair bir bilgi bulunmamakla birlikte 1962 restorasyonu öncesine ait fotoğraflardan anlaşıldığı üzere eyvan şeklinde avluya açılmamaktaydı ve duvarla kapatılmış oda şeklindeydi (Fot.2.381) Fotoğrafta görülen pencere ve kapılar bu mekanın orijinal olmadığını düşündürtmektedir ve öyle anlaşılıyor ki, orijinal planlaması eyvan olarak düşünülüp buna göre yenilenmiştir. Günümüzde ahşap çerçeve ve camekanla kapatılmıştır.

Fot.2.379. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey Cephede Bulunan ve Odunluk Mekanları ve Arastanın Cami Avlusuna Açılan Eyvan Biçimli Kapısı

Fot.2.380. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey Cephede Bulunan ve Odunluk Olduğu Düşünülen Mekan (Camekanla Kapatılmadan Önce)

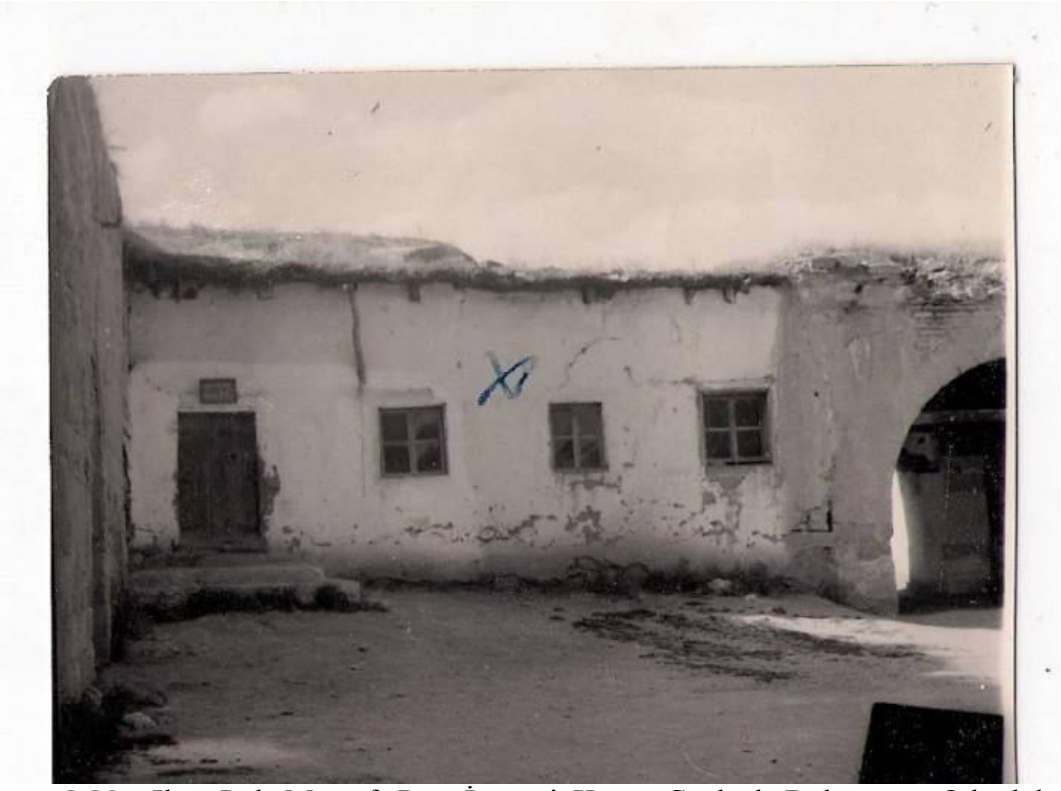

Fot.2.381. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey Cephede Bulunan ve Odunluk Olduğu Düşünülen Mekanın 1962 Restorasyonu Öncesi

Avlunun kuzey-doğusunda bulunan son mekanın imaretin fırını olduğu düşünülmektedir. Avlunun kuzeyinde bulunan giriş eyvanı ile tabhane hücreleri arasında kalan ve doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı mekanın külliyenin hangi mekanı olduğu tartışmalıdır. İmaretin ana mekanlarından olan fırın için en uygun mekan olarak kabul edilebilir. Doğu cephede tabhanelerin ve hanın bulunması, kuzey cephede arastanın bulunması imaretin bu cephelere genişlemesine izin vermez. Bu nedenle imaret fırını için en uygun yer bu dikdörtgen mekanmış gibi görünmektedir. Kuzey cephesinde bulunan iki adet ocakta bu ihtimali güçlendirmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından ise bu mekan yemek salonu olarak düşünülmektedir[621]. Ancak mutfağa olan uzaklığı ve içinde ocak bulunması bu ihtimali düşürmektedir. Aynalı tonozla örtülü mekanın, güney cephesinde bulunan bir pencere ve yine aynı cephede bulunan kapı ile avluya açıldığı görülür (Fot.2.382). Kesme taştan düz söveli kapı, basık yuvarlak kemerlidir. İmaretin diğer yapılarında olduğu gibi tuğla kemerle kuşatılmıştır. Fırının beden duvarları imaretin diğer yapılarında olduğu gibi kesme taş, moloz taş ve tuğla ile

[621] Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.351.

inşa edilmiş, üst örtü ise tuğladandır (Fot.2.383). Fırın, güney cephesi dışında sağır bırakılmış olup, ocak bacaları da tuğladan inşa edilmiştir.

Fot.2.382. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Kuzey-Doğu Cephede Bulunan Fırın

Fot.2.383. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesi

Fırının kuzey cephesinde bulunan ocaklar, klasik fırın ocaklarına benzememektedir. Lala Mustafa Paşa İmareti ile çağdaş imaretlerin fırınlarında ve genel olarak Osmanlı imaret fırınlarında, ekmeklerin pişirildiği fırın ocakları yuvarlak planlıdır ve genellikle dikdörtgen ya da kare formlu ocak ağızları bulunur. Lala Mustafa Paşa İmareti fırınlarının ise duvara açılan şömine formlu ocaklar olduğu görülür (Fot.2.384-2.385). İki ocağın yükseklikleri farklı olup, batıda bulunan ocağın ise zemine kadar inmediği görülür. İki ocağında farklı oluşu bu ocakların yenilendiğini düşündürmektedir. Bu ocaklardan başka, doğu cephede ocak bulunmamakla birlikte, bu cephede de baca izleri bulunmaktadır ve çatıda da bir baca görülür (Fot.2.386).

Fot.2.384. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırın Ocağı

Fot.2.385. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırın Ocağı

Fot.2.386. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Yer Alan ve Çatıda Baca ile Devam Eden Açıklık

Genel hatlarını koruyarak günümüze ulaştığı görülen yapıda, üst örtü kurşunla kaplıdır. Üst örtünün 1962-77 yılları restorasyonlarından önce Marsilya kiremitle örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Fot.2.387-2.388). 11 kişilik çalışan kadrosu ile taşra örneği kabul edilebilecek imaret, külliyenin mimarı Sinan'ın bu külliyeyi inşa ettiği tarihlere yakın inşa ettiği başkent örneklerinden farklıdır. Günümüze ulaşan örnekler içinde Sinan'ın başkentte inşa ettiği yapılar, Şehzade ve Süleymaniye İmaretleri; iç avlulu kareye yakın planlamalı yapılardır. Sinan tarafından kullanılan bu şemanın Ilgın Lala Paşa İmaretinde uygulanmamasına karşılık, bu yapıdan sonra inşa ettiği Manisa Muradiye İmareti'nde de tekrarlandığı görülür. Lala Paşa İmaretinin, Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti geleneğinde inşa edildiği iddia edilebilir. Lala Mustafa Paşa İmareti'nde yemek salonu ve fırın tartışmalıdır. Külliye ile ilgili yapılan çalışmalarda sıbyan mektebi olarak kabul edilen mekanın yemek salonu olabileceği düşünülmektedir. Misafirlerin yemeklerini tabhane hücrelerinde yiyebilecekleri de göz önüne alındığında, avlunun batı cephesinin güney ucunda bulunan mekan, yemek salonu olabilecek büyüklüktedir. Fırında bulunan ocakların formu ise bu mekanın orijinalliğini sorgulamayı gerektirmektedir. Fırın olarak kabul ettiğimiz mekanda bulunan ocaklar yenilenmiş olmalıdır.

Fot.2.387. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Yemek Salonu, Avlu Kapısı ve Mutfak Üst Örtüsü

Fot.2.388. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti, Mutfak ve Kiler'in Üst Örtüsü

2.19. Üsküdar Atik Valide İmareti

İmaret Üsküdar'da inşa edilmiştir. Üsküdar'ın dini/sosyal topografyasına en büyük ve en önemli kadın bani katkısı, II. Selim'in nikahlı karısı ve III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından yapılmıştır. İmaretinde içinde bulunduğu külliye 1571-1584 yılları arasında inşa edilmiştir[622]. Külliyeyi oluşturan yapılar; cami, medrese, darüşşifa, tabhane, imaret, darülhadis, darülkurra, sıbyan mektebi, kervansaray, hamam ve tekkedir[623]. İmarete bitişik kervansarayın kapısının yanında bulunan Hasan Çavuş Çeşmesi üzerinde yer alan 1579 tarihli kitabe nedeniyle imaretin bu tarihten önce tamamlandığı varsayılmakla birlikte[624], 1580 tarihinde Vize kadısına gönderilen ve imaret için kereste alınmasına ilişkin yazı imaretin inşaatının 1580'de devam ettiğini

[622] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.284-286
[623] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.336.
[624] Aptullah Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi", **Suut Kemal Yetkin'e Armağan**, Ankara 1984, s.235.

göstermektedir[625]. II. Selim'in Edirne'de inşa ettirdiği Selimiye külliyesinden sonra en saygın ve en kapsamlı külliyelerden olan Atik Valide Külliyesi, Mimar Sinan tarafından tasarlanmıştır.

Nurbanu Sultan'ın külliyesini inşa ettirdiği bölgede külliyenin etkisiyle yeni bir mahalle oluşmuştur ve ticari bir yolun kenarında kurulan külliye ile tüccarlar, yolcular ve külliyenin etrafında kurulan mahallede yaşayanlara geniş sosyal hizmetler verilmiştir[626]. Nurbanu Sultan'a ait büyük külliyenin kurulduğu dönemde Üsküdar, hala kırsal özellikler göstermekteydi[627]. Jean Palerne'nin 1581-1583 yılları arasında İskenderiye'den İstanbul'a yaptığı yolculuğu anlattığı seyahatnamesinde, Üsküdar'da her milletten insanın yaşadığını, İstanbul'dan Asya'ya ya da Asya'dan Avrupa'ya giden herkesin buradan geçtiğini, Halep ve Şam'a giden kervanların toplanma yerinin de burası olduğunu söyler[628]. Valide Sultan'ın yaptırdığı kervansarayın Doğu'da gördükleri arasında en görkemli ve büyüklerinden biri olduğunu söyleyen Palerne, Valide Sultanın hem caminin bakımı hem de buradan geçen, milliyeti ne olursa olsun herkesin üç güne kadar ihtiyaçlarının karşılanması için büyük gelirler vakfettiğini, kervansarayda kadınlar ve yoksullarda dahil bütün yolculara hizmetin en iyisinin verildiğini ifade eder[629]. Anadolu'dan İstanbul'a gelen tüccarların mallarını karşıya geçirmeden önceki önemli uğrak limanı da Üsküdar'dır, bu sebepledir ki Nurbanu Sultan'ın imaretinin misafirlerinin önemli bir kısmını bu tüccarların oluşturduğu düşünülebilir. Onaltıncı yüzyıl İstanbul'u için kırsal olarak düşünülebilecek bir alanda kurulan bu büyük külliye, Mihrimah Sultan külliyesi ile birlikte, prestijli başkent yapıları olarak tüccarları karşılamakta ve imparatorluk cömertliğini sunmaktadır. Nurbanu Sultan'ın külliyesinden önce Üsküdar'da kurulan iki önemli külliye vardır bunlardan biri Mihrimah Sultan'a diğeri ise Gülfem Hatuna aittir. Her iki külliyenin imareti günümüze ulaşamadığı için Atik Valide İmareti ile mimari bir kıyaslama yapmak mümkün değildir. Gülfem Hatun'a ait imaretin vakfiyesine de ulaşılamamıştır. Kıyaslama

---

[625] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.284.

[626] Pınar Kayaalp Aktan, **The Atik Valide Mosque Complex: A Testament of Nurbanu's Prestige, Power and Piety**, Harvard University, Unpublished PhD Thesis, Massachusetts 2005, p.141.

[627] Sinem Arcak, **Üsküdar As The Sıte For The Mosque Complexes of Royal Women in The Sixteenth Century**, Sabancı University, Graduate School of Arts and Social Sciences (Unpublished Master of Arts Thesis), İstanbul 2004, p.68.

[628] Jean-Louis Bacque-Grammont, "16. ve 17. Yüzyılların Üsküdar'ına Bakış", **Bir Allame-i Cihan, Stefanos Yerasimos**, C. I, İstanbul 2012, s.156.

[629] Jean-Louis Bacque-Grammont, "16. ve 17. Yüzyılların Üsküdar'ına Bakış", **Bir Allame-i Cihan, Stefanos Yerasimos**, C. I, İstanbul 2012, s.156.

yapılabilecek tek veri ise Mihrimah Sultan İmaretinin vakfiyesi ile Nurbanu Sultanın vakfiyelerinde bulunan imaret personeli sayısı ve yıllık maaş tutarlarıdır ve Nurbanu Sultan İmareti'nin çalışan sayısı ile öne çıktığı görülür. Vakfiyeye göre imarette çalışması öngörülen personel kadrosu 54 olup yıllık maaş toplamları ise 60180 dirhemdir. Mihrimah İmareti personeli toplamı ise 32 kişidir ve personelin yıllık maaş tutarı da 32922 akçedir[630]. Külliyeye ilişkin vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1766 nolu defterde kayıtlı olup 1583 tarihlidir. Atik Valide imaretinin personeli, külliye insan kaynaklarının %13'ünü karşılamaktaydı ve personel giderleri de külliye bütçesinin %11'ine denk gelmekteydi[631].

Tablo.2.16. Üsküdar Atik Valide İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[632]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	15	5310
1	Vekilharç	5	1770
1	Vekilharç Katibi	5	1770
1	Kilerdar	6	2124
1	Anbardar (mühürcü)	2	708
1	Hızemşiken (odun kıran)	1	354
1	Odun deposunu muhafaza eden kişi	2	708
2	Buğday Döven (her biri)	2	1416
1	Kepeği Muhafaza Eden Kişi	1	354
6	Ekmekçi (reis olan) Diğerlerinden (her biri)	5 4	1770 7080
6	Aşçı (reis olan) Diğerlerinden (her biri)	6 5	2124 8850
2	Nakib (ekmek için) her biri	3	2124
2	Nakib (et için) her biri	3	2124
2	Kaseşuy (her biri)	4	2832
4	Kasekeş (her biri)	1	1416
4	Pirinç Temizleyen(her biri)	1	1416
1	Et Hamalı	2	708

[630] Bu bilgi, V.G.M.A,., Defter No: 635/2, Sıra No: 1, Sayfa No: 1'de kayıtlı Mihrimah Sultan Külliyesine ait vakfiyeden elde edilmiştir, s. 25-26.
[631] Pınar Kayaalp Aktan, **The Atik Valide Mosque Complex: A Testament of Nurbanu's Prestige, Power and Piety**, Harvard University, Unpublished PhD Thesis, Massachusetts 2005, p.175.
[632] Bu tablo; V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No: 102-103'de yer alan bilgilerden elde edilmiştir.

1	Un Hamalı	2	708
1	Buğday ve Un Anbarı Görevlisi	4	1416
1	Anbar Katibi	5	1770
1	Arpa Anbarı Görevlisi	2	708
2	Ferraş (tuvalet için) (her biri)	2	1416
2	İbrikçi (her biri)	2	1416
2	Ahırcı (her biri)	2	1416
2	İmaretin çöplerini atan kişi (her biri)	2	1416
3	Bevvab (her biri)	2	2124
2	İmaret Ferraşı (her biri)	4	2832
Toplam:54			60180

İmaretin mutfağından yararlanacak kişiler; külliye çalışanları ile medrese öğrencilerinin tamamıdır ve biri akşam diğeri sabah olmak üzere iki kez yemek alacaklardır. Hankah'ta bulunan dervişlere her gün iki defa 18 tam yemek verilecektir, mektepte Kuran öğrenen öğrencilere günde iki defa 15 tam yemek verileceği vakfiyede belirtilmektedir ve yemekten artanın muhtaçlara, fakir-fukaraya dağıtılması şart koşulmaktadır[633]. Ayrıca Sultan Selim'in azadlı cariyelerinden kocası ölen ve muhtaç kalanlara imaret mutfağından biri sabah diğeri akşam olmak üzere ikişer tas yemek verilmesi istenmektedir[634].

İmarette pişirilecek yemekler, kullanılacak malzemelerin miktarları da vakfiyede belirtilmiştir[635]. Günlük yemekler dışında dini açıdan önemli günlerde; Cuma geceleri, ramazan ayında, bayram günleri ve kandillerde özel yemekler pişirilmektedir[636].

[633] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No:107.
[634] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No:106.
[635] Ramazan, bayram ve Perşembe (Cuma gecesi) günleri dışında imarette iki öğün yemek pişirilecektir. Biri kuşluk yemeği olan pirinç çorbası, diğeri de akşam yemeği olan buğday çorbasıdır. Bayram günleri için latif ve nefis yemekler pişirilecektir. Perşembe günleri ise sabah buğday çorbası akşam ise diğer imaretlerde de adet olduğu üzere birkaç çeşit nefis yemek pişirilecektir.
İmarette pişirilecek yemekler için tahsis edilen malzemeler ise şunlardır: günlük 260 okka koyun eti alınacaktır bu miktarın yarısı sabah yemeği diğer yarısı ise akşam yemeği için ayrılmaktadır. Buğday çorbası için günlük 6 kile buğday, pirinç çorbası içinse 7 kile pirinç sarf olunması istenilmektedir. İmarette pişirilen fodula için günlük 25 kile un tahsisi edilmiştir. Cuma geceleri, Ramazan ayı ve Bayramlarda dane ve zerde yemeği pişirilmektedir, bunlar için 20 kile pirinç ve dana için 3.5 kile pirinç sarf edilmektedir. V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa,106.
[636] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa,106: Cuma geceleri, Ramazan ayı ve Bayramlarda misafirler için pişirilecek zerde ve ekşi aş yemekleri için 56,5 kile pirinç ayrılmıştır bu miktarın 37 kilesi zerdeye, 19,5 kilesi ekşi aşa ayrılmıştır. V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa 108;
Mevlidi şerifte, dane ve zerde pişirilip fukara ve ihtiyaç sahiplerine bağışlanması istenmektedir. Bu iki yemek için 100 kıyye et, 30 kile pirincin 20 kilesi dane, 10 kilesi de zerde için sarf edilecektir. 150 kıyye

İmarette kullanılan malzemeler için yapılacak harcamaların bazıları da yine vakfiyede sıralanmıştır ve diğer imaretlerde rastlanılmamakla birlikte Atik Valide İmareti için yıllık 100 testi turşu alınması şartı vardır[637].

Evliya Çelebi, Atik Valide İmareti'nden "cedid" yeni valide imareti olarak bahsetmektedir. Mekan tanımlaması vermeyen Evliya Çelebi, zengin veya fakir herkese imaretin yemeğinin bol olduğunu ifade eder[638]. İmaretin III. Selim zamanında yani onsekizinci yüzyıl sonunda kışla olarak kullanıldığı ifade edilmektedir[639]. İmaret ve darüşşifanın cümle kapısı Toptaşı Caddesine bakmaktadır. 1834'te darüşşifayı onartan II. Mahmud'a ait tuğra, bu cümle kapısının alınlığına yerleştirilmiştir[640]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgeler, Atik Valide İmareti'nin geçirdiği tamiratlara ilişkin ipuçları vermektedir. 1887 yılında ayrıntı verilmemekle birlikte bazı mahallerin tamiri için keşif yapıldığı, ekmekçi başının da harap olan kurşunların tamir edilmesi için dilekçe verdiği ve ilk keşfe kurşunların tamiri masraflarının da eklendiği görülüyor[641].

---

yağ, 120 kıyye bal, bir kilenin 8/3'ü miktarı nohut, 175 dirhem biber, 30 kıyye soğan, 25 dirhem safran (zağfiran), 15 dirhem tane sakız şart koşulmuş, ekmek bedeli içinde 200 ayrılmıştır.
Mevlidi öncesi mecliste bulunacak müderrisler, hatipler, imamlar ve bunlara denk kişilerin ziyafeti için 15 sofra kurulması, sofrada 16 çeşit yemekle, üç çeşit hoşaf verilmesi istenmekte ayrıca, bu yemeklerden oluşan iki sofra medreseye, iki sofra hankaha, bir sofra darülhadise, bir sofra darülkuraya bir sofrada darüşşifaya kurulacaktır. Bir sofra mevlidhana, bir sofra cami çalışanlarına, bir sofra ziyafette hizmet edeceklere tahsis olunacaktır. Mevlid şerbeti için 54 kıyye şeker, 84 kıyye bal tahsis olunmuştur. Dört kıyye nevbet şekeri, 60 kıyyede gül suyu alınacaktır. Buhur içinde 20 dirhem para ayrılmıştır.

[637] İmaret mutfağı için gerekli malzemelerden diğerleri ise şöyledir; yıllık 9730 kıyye sadeyağ, 12140 kıyye süzme bal'dır. Balın 3068 kıyyesi misafirler geldiğinde ikram edilmek üzere ayrılmıştır, geri kalan kısım ise yemeklerde kullanılacaktır. Yıllık 12085 dirhem biber, 1090 dirhem tane sakızı, 2067 dirhem safran (zağferan), zerbada kullanılmak üzere 2430 kıyye nişasta, 405 kıyye kayısı, 810 kıyye erik kurusu, 810 kıyye badem, 3560 kıyye kuru kızıl üzüm, ekşi aşta kullanılması için siyah kuru üzüm 488 kıyye (s.106) ve 93 okka 300 dirhem pestil, 84 kıyye kimyon yine ekşi aşta kullanılmak üzere1500 dirhem nane, günlük bir kile tuz, bir kile nohut, 10 vakıyye soğan, 2400 kıyye kabak, 1600 (ağırlık birimi belirtilmemiş) koruk, 1600 kıyye süzme yoğurt alınması şart koşulmuştur. Pirinç çorbasında kullanılmak üzere yıllık 1080 dirhem para karşılığı maydanoz alınması istenmektedir. Şire ve hardalla terbiye edilmiş üzüm turşusundan yıllık 100 testi turşu alınacaktır.
İmaretin odun ihtiyacı ise 2671 yük odun (çeki hesabıyla) alınarak karşılanmaktadır. Hankahta bulunan misafir odalarının aydınlatılması ve mutfakta yakılan kandillerde kullanılmak üzere yıllık 11 kıyye zeytinyağı alınacaktır, 900 dirhem karşılığı alınacak mum aşçılar ve ekmekçiler tarafından kullanılacaktır. V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa 108.

[638] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, İstanbul 2011, s.234.

[639] Aptullah Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi", **Suut Kemal Yetkin'e Armağan**, Ankara 1984, s.233.

[640] M. Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, C.II, İstanbul 2001, s.988.

[641] B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:99, Gömlek No:5880, "Bihi, Atik Valide Sultan Hazretleri hayrat-ı şerifesinden Üsküdar'da vaki imaretin müşrif-i harab olan mahallerinin icra olunan keşfi mucebince dört bin yüz yetmiş tokuz guruşla icra-yı tamirine mübaşeret olunmuş idi. İmaret-i mezkure ser-habbazı tarafından bu kerre virilen arz-ı halde imaret-i mezkure üzerinde mefruş muhtac-ı tebdil olan kurşunlar dahil-i keşf idildiğinden bahsle icra-yı icabı istida olunması üzerine icra olunan tahkikatda hakikaten mezkur kurşunlar istimale gayr-ı salih bir hale gelmiş oldığı vechle iken dahil-i keşf idildiği anlaşılarak bunların da keşfi bi'l-icra ol-babda tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran

1895 yılında ise imaretin müştemilatı ile birlikte külliyede bulunan diğer yapılardan dergahın tamire ihtiyaç duyduğu ve bu iki yapı için 16840 kuruşluk keşif bedeli çıkarıldığı, tamiratın kurşunların değiştirilmesini içerdiği de görülmektedir[642]. 1904 tarihinde imaretin tamirine ilişkin bir yazışma vardır. Cami ile birlikte tamir edilen imarette, tamiratın içeriği tam olarak bilinememektedir[643]. 1906 yılında meydana gelen fırtınada imaretin hangi mahal ya da mahallerinin hasar gördüğü belirtilmemekle birlikte, tamirat için keşif yapıldığı anlaşılıyor[644]. 1907 yılında habbaz (ekmekçi)

---

tamirat-ı mukteziye Mecidi on tokuz guruşdan dört bin otuz altı buçuk guruşla vucuda geleceği anlaşılmış ve bu iki kalem mesarif-i keşfiye birleşdirildikde hadd-ıi mezuniyeti tecavüz itmiş oldığından kaide-i tasarrufata bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle veucuda getirilmeğe say ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezburenin evkaf tamiret memurı marifetiyle emaneten icrasıyla hitamında mesarif-i vakıanın vakfa masraf kaydı zımnında iki kalem sekiz bin sekiz yüz on beş buçuk guruşun üç yüz beş senesi evkaf büdcesi tertibinden sarfina mezuniyet itası buyurulması hususunun huzur-ı sami-i sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağla ol-babda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi Cemazie'l-evvel sene 1308 ve fi 19 Kanun-ı evvel sene 1305".

642 B.O.A., **İradeler Evkaf,** Dosya No:9, Gömlek No:57, "Merhume ve mağfurun leha Atik Valide Sultan Hazretlerinin Üsküdar'da vaki hayrat-ı şerifelerinden imaret-i amiresiyle müştemilatı üzerine iki defa icra kılınan keşfi haricinde kurşun ferş dergah-ı şerifin bazı mahallerinin tamiri zımnında ber-muceb-i keşf mecidi on tokuz guruş hesabıyla kurşunların on iki bin iki yüz on sekiz ve dergahın dört bin altı yüz yirmi guruş ki ceman on altı bin sekiz yüz kırk guruş ile emaneten tecdid ve tamiri ve mesarifinin vakfına masraf kaydı zımnında meblağ-i mezkurun üç yüz on senesi büdcesi tamirat tertibine ilavesi hususunun evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine havalesi tezekkür olunduğuna dair Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nin mazbatası melfufiyla beraber arz ve takdim kılınmış olmağla ol-babda her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi şeref-müteallik buyuruluyor ise mantuk-ı ali infaz olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim". Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Şura-yı Devlet'e havale buyurulan 9 Ramazan sene 312 tarih ve yedi yüz toksan tokuz numrolu takriri dahiliye dairesinde kıraat olundu" "Mealinde merhume ve mağfurun leha atik Valide Sultan Hazretlerinin hayrat-ı şerifelerinden Üsküdar'da vaki imaret-i amiresiyle müştemilatı üzerine iki iki defada icra olunan keşfi haricinde daha kurşun ferşi ve dergah-ı şerifin dahi bazı mahallerinin tamiri zımnında icra kılınan keşflerini mübeyyen tanzim oluanan melfuf iki kıta keşf defterine nazaran mecidi on tokuz guruşdan kurşunların on iki bin iki yüz on sekiz dergahın dört bin altı yüz yirmi iki guruş ki ceman on iki bin sekiz yüz kırk guruş masrafla tecdid ve tamiri vucuda geleceği anlaşılmış olduğundan kurşunların hazine-i evkaf-ı hümayun kurşun müteahhidi ve dergah-ı mezkurun tamirat memuru marifetiyle emaneten icrası ve measrif-i vakıanın vakfına masraf kaydı zımınında salifü'z-zikr on altı bin sekiz yüz kırk guruşun üç yüz on senesi büdcesi tamirat tertibine ilavesi arz olunan mebaliğden sarfı istizan olunmuş ve tervic-i işar muvafik-ı maslahat görünmüş olmağla ber-muceb-i istizan icra-yı icabının nezaret-i müşarünielyhaya havalesi tezekkür ve salifü'l-beyan iki kıta keşf defteri leffen takdim kılındı ol-babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 13 Şevval sene 312".

643 B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 2863, Gömlek No:214701, "17 Haziran sene 322 İrade-i Seniyyesi mukayyidlerine verilmişdir. Fi 24 Haziran sene 322, Suretleri balada muharrer tezkire-i maruza ve şeref-sadır olan irade-i seniyye-i hilafet-penahiyi meblağ-i ....ve leffen iade kılınan evrak-ı keşf mucebince Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nden iktizasının ifasına himmet buyurulub.
Üsküdar'da Atik Valide Sultan tabe serah hazretleri cami-i şerifi ile imaretinin icra-yı tamirine sarf olunacak mebaliğe dair".

644 B.O.A.,**İradeler Evkaf**, Dosya No:40, Gömlek No:48, "Meal-i takrirde evkaf-ı mazbutadan Üsküdar'da Atik Valide Sultan tabe seraha hazretleri cami-i şerifi ile imaretinin geçenki furtunadan hasar-dide olan mahallerinin tamirat-ı mukteziyesi Mecidi on tokuz guruş hesabıyla yedi bin yirmi iki guruşla vucuda geleceği inde'l-keşf anlaşılmış oldığından keşfinden noksanıyla ve kemal-i rasanet ve rasanetle vucuda getirilmekle say ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrası içün meblağ-i mezburun üç yüz yirmi iki senesi büdcesi dahilinde tesviyesi istizan kılınmış ve işar-ı vakiin tervici lazımeden görülmüş olmağla ol-vechle icra-yı icabının nezaret-i müşarünileyhaya havalesi ve keşf

odalarının tamiri için yapılan keşfe ilişkin yazışmaların 1909 yılında devam ettiği görülmekte[645]. 1911 yılında kapatılan imaretler arasında olan Atik Valide İmareti, 1913 yılında yalnızca öğrencilere hizmet vermek üzere yeniden açılan imaretler arasındadır[646]. 1922 yılında imarete ekmekçi odası inşa edildiği ve bu inşaat için gerekli malzemeler ve bu malzemelerin fiyatlarını gösteren bir belge bulunmaktadır[647]. Belgede ekmekçi odasının planı ya da imaretin neresinde bulunduğu belirtilmemiştir.

Onsekizinci yüzyılda kışla olarak kullanılmaya başlayan imaretin hangi tarihte asli işlevini tekrar kazandığı ise bilinmemektedir. Cumhuriyet döneminde Tekel Yaprak Bakım Atölyesi olarak kullanılmış ve 1976 yılında boşaltılmıştır[648]. İmaret son olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2012 yılında restorasyona alınmıştır. Vakfiyede imaretin kuruluş amacı ve bazı mekanları zikredilmiştir "*Vâkıfenin bu Darülhadis civarında güzel bir matbahı temiz bir yemekhaneyi, iki hanı ve gelüp gidenlerin oturması ve misafirlerin içinde it'am edilmesi için yapılan tabhane namiyle ma'ruf*

---

defterleri leffen takdim kılındı. Ol-babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 4 Rebiü'l-evvel sene 324 ve fi 11 Mayıs sene 322".

[645] B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 3588, Gömlek No:269059, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Şura-yı Devlet'e havale buyurulan 25 Cemazie'l-ula sene 327 tarihli ve iki yüz yetmiş dört numrolu melfufiyla Maliye Daire'sinde kıraat olundı. Mezkur takrir mealinde Üsküdar'da kain Atik Valide Sultan tabe serah hazretleri imaretinin habbazanına mahsus otaların muhtac-ı tamir olan mahallerinin keşf ve münakasası bi'l-icra tamirat-ı muktezziyenin Mecidiye on tokuz guruş hesabıyla altı bin yedi yüz kırk beş guruşda talebi uhdesinde takarrür iderek müteahhidi ale'l-usul kefalete rabt olunmuş oldığından bahsle tamirat-ı mezkurenin keşfinde muharrer evsaf ve eşkal-i vechle ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmesine say ve gayret olunmak üzere maktuan icrası içün meblağ-i mezkurun üç yüz yirmi beş senesi büdcesinden tesviyesi istizan kılınmışdır.
Hazine-i evkafın üç yüz yirmi beş senesi muvazenesi tanzim olunarak Meclis-i Mebusan'a gönderildiği ve devair-i saire misüllü muvakkat büdce dahi tertib idildiği bi't-tahkik anlaşılmış ve halbu ki derecat-ı kanuniyeden murur ile tesdike iktiran itmeyen br büdceden sarfiyat icrası muvazene kanunı ahkamına caiz olmayub mezkur keşf ve münakasa evrakının bi't-tedkik muvafik-ı usul ve nizam oldığı ...itmiş olmasına binaen mesarif-i mezkurenin büdcenin tesdikine iktiranda tertib-i mahsusundan tesviye ve ifası lazım geleceğinin nezaret-i müşarünileyhaya tebliği tezekkür ve keşf defteriyle münakasa evrakı leffen takdim kılındı. Ol-babda emr üferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. Fi 10 Cemazie'l-ahire sene 327".

[646] Ziya Kazıcı, "Osmanlı Devletinde İmaret", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.V, Ankara 1999, s. 48.

[647] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No:40112 "Üsküdar'da Toptaşında kain Atik Valide Sultan cami-i şeriflerinin fodulacı dairelerinin inşasının müfredat üzere defteridir ki ber-vech-i ati beyan şode. Mübaya olunan ecnas-ı kereste bahaları: .....yeni dünya, Çifte dolab, Tek dolab, Ayandon çifte kiriş, Sinob...Sakarya kızaklığı, Çifte kızaklık, Melni kolluğu, Beğlik..., Sarı ut, Bartın koğuşu, Bıçaklı bölme, Akyazı, Çesme, Yekun:6946. Mübayaa Olunan Mismar Bahaları, Mismar-ı Mahlut, Mismar-ı yeni dünya,Mismar-ı ...Kufe,Yekun: 2600 guruş. Mübayaa Olunan enva-i Boya Bahaları: Revgan-ı Neft, Revgan-ı Bezir, İsfirah, Kabe isfirahı, İsr boyası, Sarı, Siyah kağıd,Yeşil Kil, Yekun: 863 guruş. Mübayaa Olunan Came Bahaları: Altmışlık came,Yetmişlik came, Seksenlik came, Ellilik came. Yekun: 263 guruş. Mübayaa Olunan Çilingir Alatı Bahaları: Ota kapu kilidi, Dolab kapu kilidi, Zenbelek Sürme, Yekun: 192 guruş. Mübayaa Olunan Eşya-yı Mütenevvia Bahaları: Kurşun, Kireç bahası, Doğrama bahası, Tuğla bahası, Mermer kireci, Kapu alatı Yekun: 2020 guruş.Ücürat ve Mesarifat-ı Müteferrika: Yevmiye-i neccaran,Yevmiye-i sıvacıyan,Yevmiye-i hamacıyan, Yevmiye-i nakkaşan,Yevmiye-i rencberan,Yevmiye-i merkebciyan, Mesarif-i müteferrika,Yekun 4731 guruş.**Genel** Yekun 17215 guruş 20 para".

[648] Aptullah Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi", **Suut Kemal Yetkin'e Armağan**, Ankara 1984, s.233-234.

*hucreleri, bir anbarı, bir odunluğu vesair icabeden teferruatı müştemil olarak yaptırup fukara ve miskinlere gelüp giden müsafirlere ve mücavirlere vakfettiği imaret. İsmi geçen mescidin yanında yaptırdığı imaret-*i *amireye gelince: Bu imaret nimet ve yemeği bol bir matbahı ve tabhane denilen hucreleri, emsalsiz bir yemekhaneyi ve bir hanı bir helayı, bir odunluğu ve daha münasip olan şeyleri müştemildir ve kapusu herkese açıktır*"[649]. Külliye eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Cami, medrese, hankah ve sıbyan mektebi birbirine yakın konumda bulunur. Darüşşifa, tabhane, imaret, kervansaray ve hamam ise yine birbirine yakın konumdadır (Çizim 2.61). Birbirine bitişik olarak inşa edilmiş imaret, tabhane, darüşşifa ve kervansarayın yerleşim planına bakıldığında; tabhane ve imaretin batı cepheleri boyunca kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı kervansaray bulunduğu, darüşşifanın ise Tabhaneye bitişik olarak bu yapının kuzey cephesinde yer aldığı görülmektedir. Tabhane ve imaret mekanlarına ulaşmak için kervansarayın cümle kapısından girilmektedir (Fot.2.389). Tabhane ve imaret; yirmidokuz adet kubbe ile örtülmüş kare planlı ortak avlunun güney ve kuzeyinde yer almaktadır (Fot.2.390). Tabhane ve imaretin neredeyse simetrik olarak kurgulandığı görülür. Her iki yapıda da mekanlar T planlı iç avlunun etrafında sıralanmaktadır. Güneyde bulunan yapı imarettir. Tabhane ise ortak avlunun kuzeyinde yer almaktadır[650].

[649] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No:86-87.
[650] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.180.

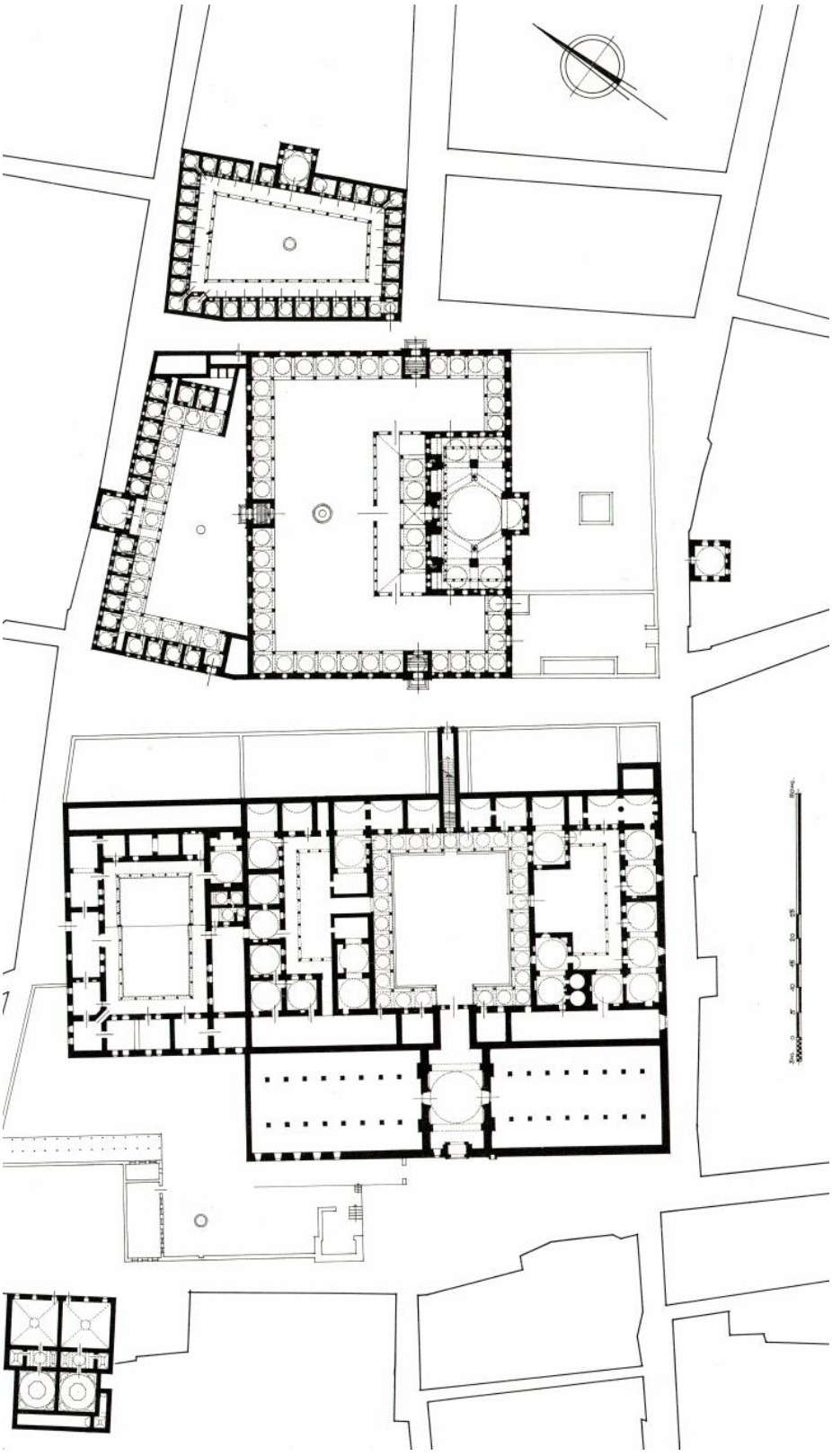

Çizim 2.61. Atik Valide Külliyesi Vaziyet Planı (A.Saim Ülgen'den)

Fot.2.390. Atik Valide Külliyesi, Tabhane ve İmaretin Arasında Bulunan Ortak Avlu

T planlı avlunun etrafında sıralanan imaret mekanları; kuzey-batı köşede bulunan fırın, güney-batı köşede "L" planlı mutfak, mutfağın güneyinde bulunan mekel/yemek salonu ile kuzey-doğu köşede bulunan kiler ve ambar bölümlerinden oluşmaktadır (Çizim 2.62-2.63). İmaret mekanlarının tamamında üst örtü ve taşıyıcıların tuğla ile beden duvarlarının ise moloz taş, kesme taş ve aralarda kullanılan tuğla malzeme ile inşa edildiği görülür. Beden duvarlarında görülen taş-tuğla kullanımı almaşık düzen göstermez. Kapı ve pencere kemerlerinde de tuğla malzeme kullanılmıştır. İmaretin avlusu, güney cephe boyunca ve doğu-batı cephelerin yarısına kadar devam eden revaklıdır. Avlu revakı; mermer sütunların taşıdığı kesme taştan sivri kemerle oluşturulmuştur. Kemerlerin üzeri ise tüm cepheler boyunca kesintisiz devam eden beşik tonozla örtülüdür. Avlunun kuzey cephesinde revak bulunmaz. Cephe ortasında giriş kapısı yer alır. Kesme taştan basık yuvarlak kemerli kapı, tuğladan çift kemerle kuşatılmıştır. Kemerlerden ilki yuvarlak ikincisi ise sivri kemer formludur (Fot.2.391). Kapının iki yanında fazla derinlikli olmayan birer niş bulunur. Avlunun kuzey-batı köşesinde bulunan ilk mekan fırındır (Fot.2.392). Hem Aptullah Kuran hem de Baha

Tanman imaretin fırınından mutfak olarak bahsetmiştir[651]. Ancak, A.Saim Ülgen'e ait 1951 tarihli planda, mutfağın batısında bulunan kubbeli bölümün güney cephesinde iki adet fırın ocağı görülür (Çizim 2.64). Aptullah Kuran tarafından çizilen ve 1986 tarihli yayında yer verilen planda, fırın ocaklarının yerinde beşik tonoz örtülü bir mekanın varlığı görülür ve bu mekan günümüzde mutfağa dahil edilmiştir (Fot.2.393). Öyle anlaşılıyor ki fırın ocakları 1951 yılı ile 1986 yılı arasında ki bir tarihte yıkılmıştır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı fırının üst örtüsü kuzey-güney doğrultuda atılmış kemerle ikiye bölünerek, eşit büyüklükte iki adet kubbe ile örtülmüştür. Kubbelerin ortasında sekizgen aydınlık fenerleri bulunur (Fot.2.394). Bu mekanın girişleri; kuzey ve güneyde neredeyse birbirine paralel olarak açılmış birer kapı ile doğu ve batı cephelerine açılan kapılarla sağlanır. Kuzey cephede bulunan kapı tabhane ile imaretin ortak avlusuna, güney cephede bulunan kapı imaret iç avlusunda bulunan revaka, doğuda bulunan kapı imaretin iç avlusuna, batıda bulunan kapı ise imaretten doğrudan dışarı çıkışı sağlayan arka bahçeye açılmaktadır.

Çizim 2.62. Atik Valide İmareti, Mekan Dağılımı

[651] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.182 ve Baha Tanman "Sinan'ın Mimarisi İmaretler", **Mimar Başı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.344.

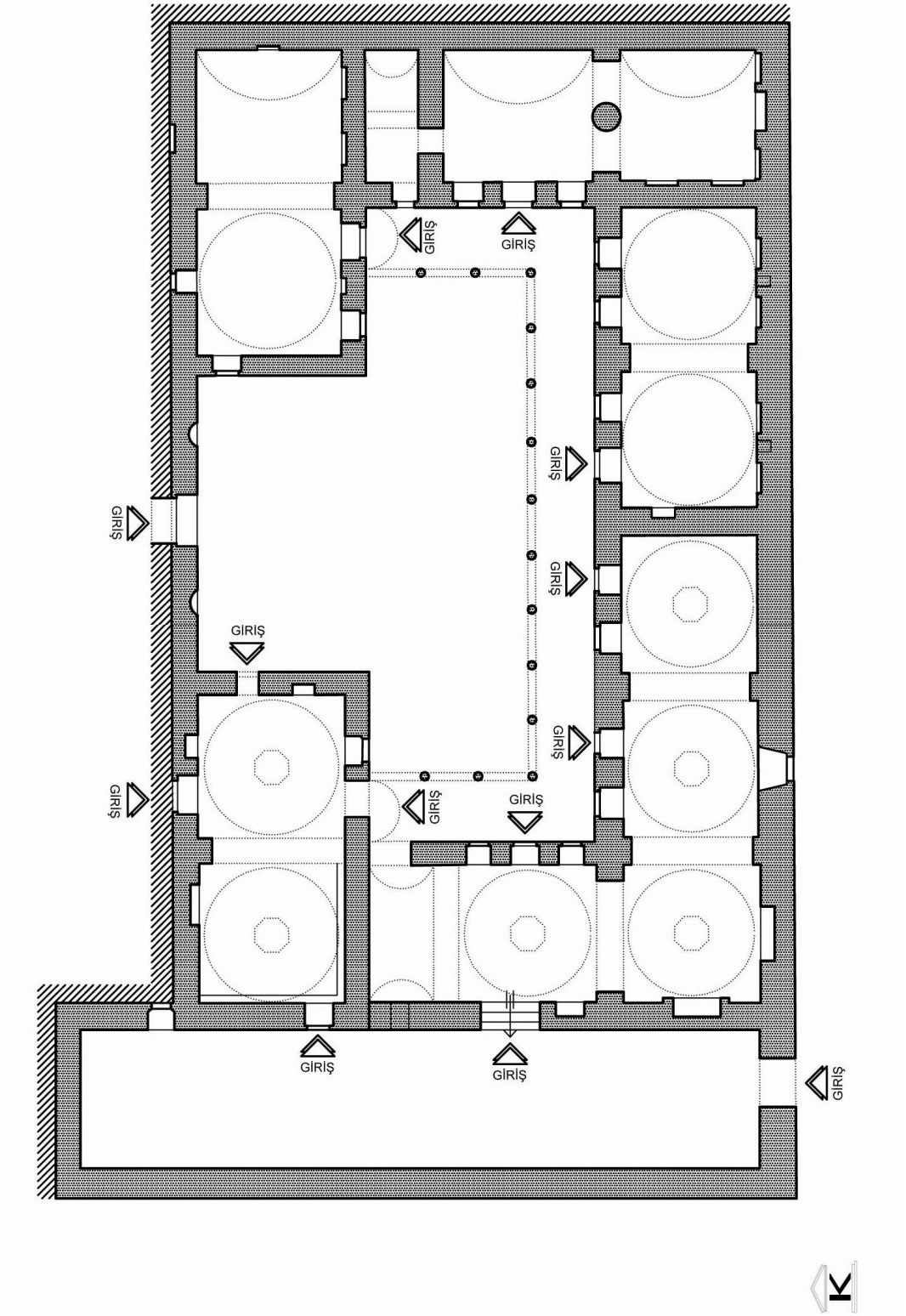

Çizim 2.63. Atik Valide İmareti Planı, Ö: 1/200

(Aptullah Kuran'dan Güncellenerek)

Fot.2.391. Atik Valide İmareti İç Avlusu ve Avlu Giriş Kapısı

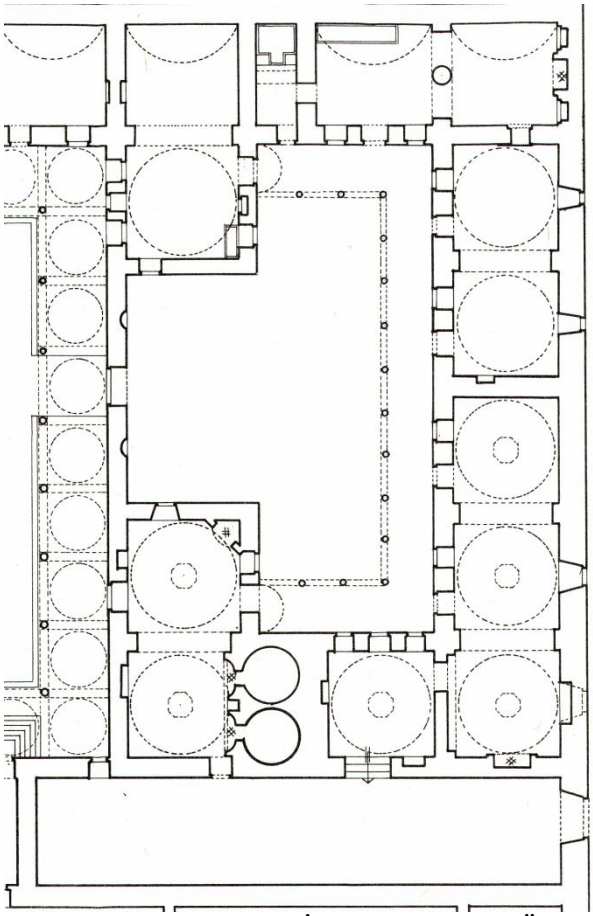

Çizim 2.64. Atik Valide İmareti (A.Saim Ülgen'den)

Fot.2.392. Atik Valide İmareti Fırını

Fot.2.393. Atik Valide İmareti, Orijinalde Fırın Ocaklarının Bulunduğu Yer

Fot.2.394. Atik Valide İmareti, Fırının Doğu Cephesi

Fırının batı ve güney cepheleri boyunca devam eden bir seki görülür. Batı cephe ortasında yaşmaklı bir ocak izi takip edilebilmektedir. Güney cephede ise kaldırılmış fırının ocaklarının ağız bölümlerinin kemerleri görülür (Fot.2.395). İmaretin güney-batı cephesinde bulunan "L" planlı mekan mutfaktır (Fot.2.396). Dört birimden oluşan mutfak, eşit büyüklük ve genişliğe sahiptir. Güney-kuzey ve doğu-batı doğrultuda atılmış kemerlerle bu dört mekan birbirine açılmaktadır (Fot.2.397). Mekanların üzeri kubbe ile örtülü olup, kubbelerin ortasında sekizgen aydınlık fenerleri bulunmaktadır. Güney-batı köşede bulunan mekan hariç, diğer mekanlar birer kapı ile avluya açılmaktadır. Güneyde bulunan mekanlar birer pencere ile avluya açılırken, batı cephede bulunan mutfak mekanında cephenin ortasında bulunan kapının iki yanında birer pencere yer alır. Pencereler ve kapılar dikdörtgen planlı düz açıklık formunda olup, tuğladan yuvarlak kemerlerle kuşatılmışlardır. Güneyde bulunan mutfak mekanlarından ikincisi bir pencere ile güney cepheye açılırken, günümüzde bu pencere kapatılmıştır (Fot.2.398). Mutfakta bulunması gereken ocakların hiç biri günümüze ulaşamamıştır ancak mutfağın güney-batı köşesinde bulunan mekanda, güney ve batı cephelerde yaşmaklı birer ocak izi takip edilebilmektedir (Fot.2.399-2.400).

Fot.2.395. Atik Valide İmareti, Fırının Batı Cephesi ve Kaldırılmış Ocağın İzi

Fot.2.396. Atik Valide İmareti, Güney-Batı Köşede Bulunan Mutfak

Fot.2.397. Atik Valide İmareti, Mutfağın Batı Cephesi

Fot.2.398. Atik Valide İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan ve Kapatılmış Pencere

Fot.2.399. Atik Valide İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan Yaşmaklı Ocağın Yeri

Fot.2.400. Atik Valide İmareti, Mutfağın Güney-Batı Köşesinde Bulunan Mekan ve Güney Cephede Bulunan Yaşmaklı Ocağın Yeri

Mutfağın batısında yer alan bölümün batı cephesinde bulunan kapı ile arka bahçeye açıldığı görülür (Fot.2.401). Kapının doğusunda bir niş bulunmaktadır. Bu mekanın kuzeyinde ise orijinalde ekmek fırınının ocakları bulunmaktayken, ocaklar kaldırılarak bu mekan mutfağa dahil edilmiştir. Mutfak ve fırının batı cephesinde kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir avlu daha bulunmaktadır. Bu avlu kervansarayla imaret arasında kalmaktadır. Üstü açık avlunun güney cephe ortasında bulunan kapı doğrudan dışarı açılmaktadır. Bu avlu imarete ulaşmak için kervansarayı dolaşma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinde de aynı şekilde bir avlu bulunmaktadır ve bu avlunun imaretin fırın ve mutfağında kullanılan odunların muhafaza edildiği odunluk olduğu tahmin edilmektedir. Aynı şekilde Atik Valide İmaretinde de bu bahçe hem imarete doğrudan ulaşımı sağlamakta hem de Gebze'de olduğu gibi odunların muhafaza edildiği odunluk olmalıdır. İmarette yakacak malzemenin en çok kullanıldığı yer mutfak ve fırındır. Bu avlunun (odun deposunun) mutfak ve fırına yakın konumu da bu ihtimali artırmaktadır (Fot.2.402).

Fot.2.401. Atik Valide İmareti, Mutfağın Batı Cephesinde Bulunan ve Arka Bahçeye Açılan Kapı

Fot.2.402. Atik Valide İmareti, Mutfak ve Fırının Batı Cephesinde Bulunan Bahçe, Odunluk

İmaretin güney cephesinde bulunan bir diğer mekansa mekel/yemek salonudur (Fot.2.403). Mutfağın doğu cephesinde bulunan mekel, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı olup, kuzey-güney doğrultuda atılan kemerle ikiye ayrılmıştır (Fot.2.404). Eşit büyüklükteki mekelin iki bölümü de birer kubbe ile örtülüdür. Mekelin kuzey cephesinde bulunan üç pencere mekanın aydınlatılmasını sağlamaktadır. Güney cephede altı ve batı cephede iki adet daha pencere açıklığı vardır ancak bu penceler kapatılmış ve nişe dönüştürülmüştür (Fot.2.405). Mekel, imaretin diğer mekanları olan fırın, kiler ve ambarla eş büyüklükte olup, mutfaktan daha küçük bir alana oturmaktadır. Vakfiyede, imarette pişecek yemekten misafirler için günlük 56 sofra kurulması istenmektedir[652]. Sadece misafirler için kurulacak 56 sofranın yanı sıra, imaret çalışanları, öğrenciler ve fakirlerde düşünülürse, mekel bu ihtiyaçları karşılayacak büyüklükte değildir. Ancak misafirlerin kaldığı tabhanelerin imarete yakın oluşu ve vakfiyede geçen "…*gelüp*

[652] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No:106.

gidenlerin oturması ve misafirlerin içinde it'am edilmesi için yapılan tabhane namiyle ma'ruf hucreleri…"[653] ifadesi, tabhanenin misafirlerin doyurulduğu yer olduğunuda kanıtlar. Vakfiyede geçen ifadeler, misafirler için 56 sofranın tabhane hücrelerinde kurulduğunu düşündürtmektedir.

İmaretin batı cephesinde bulunan mekanlar ise kiler ve ambar mekanlarıdır. Mekelin doğu cephesinde yer alan ilk mekan kilerdir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan kiler, mekanın ortasında bulunan sütun ve bu sütunun doğu ve batısına atılan yuvarlak kemerlerle ikiye bölünmüştür (Fot.2.406). Kemerin kuzey ve güneyinde oluşan iki mekanda beşik tonozla örtülüdür. Kilerin girişi kuzeybatı cepheye açılan kapıdan sağlanmaktadır. Kapının iki yanında bulunan pencerelerse mekanı aydınlatmaktadır. Doğu cephesi sağır bırakılmışken, kuzey cephe ortasında bir pencere yer alır. Güney cephenin ortasında ise bir ocak bulunmaktadır (Fot.2.407). Ocağın iki yanında ise birer niş yer alır. Batı cephede (mekelle ortak cephede) iki adet niş daha yer alır.

Fot.2.403. Atik Valide İmareti, Mekel

[653] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No:86.

Fot.2.404. Atik Valide İmareti, Mekelin Doğu Cephesi

Fot.2.405. Atik Valide İmareti, Mekelin Batı Cephesi

Fot.2.406. Atik Valide İmareti, Kiler

Fot.2.407. Atik Valide İmareti, Kilerin Güney Cephesinde Bulunan Ocak

Kilerle kilerin kuzeyinde kalan ambar arasında üzeri beşik tonozla örtülü dikdörtgen planlı dar bir mekan bulunur (Fot.2.408). Bu mekanın orijinal kullanımına dair herhangi bir bilgi bulunamamış, mekanın içinde ise orijinal işlevine ilişkin herhangi bir ipucu da yer almamaktadır. Bu bölümü örten beşik tonoz ise kuzey-güney doğrultuda atılmış iki kemerle bölünmüştür. Mekanın, güney cephesinde bulunan ve kilere açılan pencere dışında herhangi bir aydınlatma elemanı bulunmaz.

Doğu cephede bulunan son yapı ambardır (Fot.2.409). Avlunun kuzey ucunda bulunan ambar, fırınla paralel olarak yerleştirilmiştir ve tıpkı fırın mekanında olduğu gibi avluya doğru uzanmaktadır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı ambarın üst örtüsü, kuzey-güney yönünde atılmış kemerle ikiye bölünmüştür. Doğuda kalan bölümün üzeri beşik tonozla örtülüyken, batıda kalan bölüm kubbe ile örtülmüştür. İmaret ile simetrik olduğunu daha önce ifade ettiğimiz tabhanede de avlunun iki ucunda bulunan mekanlar, imaretin fırın ve ambar mekanları gibidir ve tabhanenin fırınla paralel olan mekanı iki kubbe ile örtülüyken, yine tabhanenin doğusunda bulunan ve imaretin ambarıyla paralel olan yapıda tıpkı ambar gibi beşik tonoz ve kubbe ile örtülüdür. Ambarın tonozla örtülü bölümünde kuzey cephe sağır bırakılmışken, güney cephesinde iki adet niş bulunur. Doğu cephenin ortasında ise tuğladan inşa edilmiş bir ocak yer alır (Fot.2.410). Ambarın batısında kalan kubbeli bölümünün, avlu revakına açılan ve güney cephede bulunan kapısının yanında bir adet ocak nişi vardır ve ocak tuğla malzemeden inşa olunmuştur (Fot.2.411). Üçgen bir yaşmağı bulunun ocağın bacası da yine tuğla malzemeden inşa olunmuştur ve dikdörtgen formludur. Ambarın batısında kalan bu kubbeli bölümün, kuzey cephesinde iki adet pencere ile birlikte batı cephesinde de bir adet pencere açıklığı bulunur.

Fot.2.408. Atik Valide İmareti, Kilerle Ambar Arasında Kalan Mekan

Fot.2.409. Atik Valide İmareti, Doğu Cephesi Kiler ve Ambar

Fot.2.410. Atik Valide İmareti, Ambarın Doğusunda Kalan Tonozlu Bölüm

Fot.2.411. Atik Valide İmareti, Ambarın Batı Cephesinde Bulunan Ocak Nişi

İmaretlerin kapatılmasının ardından kullanım amaçlarına göre çeşitli değişiklikler geçirmiş olan Atik Valide imaretinin en fazla değişikliğe uğrayan bölümü fırın olmuştur. Fırın ocakları kaldırılmış ve bu bölüm mutfağa dahil edilmiştir. İmaretin güneybatı köşesi ve batı cephesinde bulunan mekanları kiler ve imaret olarak yorumlamamıza karşılık, bu mekanların tahmin ettiğimiz işlevleri yüklenip yüklenmedikleri kesin değildir. Günümüze ulaşan imaretlerden bir kaçında (Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti ve Amasya II. Bayezid İmareti gibi) kilere nişler açıldığı görülmesine karşılık, Mimar Sinan imaretlerinde bu tarz bir uygulamaya gidilememiştir. Sinan tarafından inşa edilmiş Şehzade ve Süleymaniye İmaretlerinde kilerde bulunan büyük erzak sandıkları bu mekanların işlevini tanımlamamıza imkan vermişken, Atik Valide İmareti için böyle bir ipucumuz bulunmamaktadır. Ancak, genelde günümüze ulaşan imaretler, özelde ise Sinan tarafından tasarlanmış imaretlerde mekan yerleşimlerine bakılarak bir çıkarıma ulaşılabilir.

Atik Valide İmareti Sinan döneminde inşa edilen kendine özgü bir iç avlu etrafında mekanların sıralanması ile elde edilen plan tipindedir. Sinan'ın bu plan düzeninde inşa ettiği imaretlerde giriş cephesine herhangi bir mekan yerleştirmediği görülür. Atik Valide imareti, avlunun doğu ve batısında uzanan mekanlarla bu uygulamayı kısmen bozmakta ise de, diğer Sinan imaretleri ile benzeşir. Sinan imaretlerinde kiler; Şehzade, Süleymaniye, Haseki imaretlerinde fırına bitişiktir. Sinan öncesi inşa edilmiş, Gebze Çoban Mustafa Paşa ve II. Bayezid'in İstanbul İmaretlerinde de kiler fırına bitişiktir. "L" planlı Ilgın Lala Mustafa Paşa imaretinde ise mutfağa bitişiktir. Atik Valide İmaretinden sonra inşa edilmiş Manisa Muradiye İmaretinde ise yine Atik Valide İmaretinde olduğu gibi fırın ve mutfak mekanları yan yana yerleştirilmiştir. İmaretin batı ve güneybatı kanadının ekmek ve yemek hazırlanmasına ayrılan mekanları içermesi, mekelin mutfağa bitişik olma geleneği de düşünülünce, güney cephede mutfağa bitişik dikdörtgen mekanın mekel olduğunu da göz önünde bulundurularak, imaretin doğu kanadının kiler ve ambar olarak kullanılıp erzak depolama işlevlerini yüklendikleri tahmin edilmektedir. Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan "ekmekçi odalarının" tamirine ilişki belgeden hareketle, imaret içinde ekmekçi odası olarak kullanılmış mekan aranmakta ancak bu mekanın yerini belirleyecek verilere ulaşılamamaktadır. İmaretin doğu kanadında bulunan kiler, ambar bölümleri olarak düşündüğümüz bölümde yer alabileceği gibi, bu mekanların üzerine inşa edilmiş cezaevinin yerinde de bulunuyor olabileceği düşünülebilir. İmaretlerin en önemli

unsurlarından olan hem yemeğin hazırlanmasında hem de yemek sonrası kullanım eşyalarının yıkanması için gerekli olan suyun sağlandığı çeşme ya da çeşmelere Atik Valide imaretinde rastlanamamıştır. Çeşme ya da çeşmeler günümüze ulaşamamış olmalıdır.

2.20. Manisa Muradiye

Manisa kent merkezinde bulunan imaret, III. Murad tarafından inşa ettirilen külliye içersinde yer alır. İmaret günümüze Manisa Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmaktadır[654]. İki aşamalı bir inşaat sürecinden sonra külliye son şeklini almıştır. Külliyenin inşasında ilk aşama, III. Murad'ın veliaht şehzade olarak bu şehre 1571-1574 yılları arasından inşa ettirdiği küçük boyutlu caminin inşasıdır[655]. Son aşama ise III. Murad'ın padişah oluşunun ardından caminin genişletilmek istenmesi sırasında yaşanan iletişim eksikleri sonucu büyük oranda yıktırılarak (padişahtan izin alınmadan yıkılarak) 1583-1586 yılları arasında Mimar Sinan tarafından hazırlanan çizimlere göre yeniden inşa ettirilmesidir[656]. Külliyede bulunan diğer yapıların tamamlanması ise 1590'a kadar devam etmiştir[657]. Cami, medrese, imaret ve dükkanlardan oluşan külliyede; imaretin, 1586-87 yılında yeniden inşa ettirilen cami ile aynı anda tamamlandığı düşünülmektedir[658]. Medresenin ise 1588-1592 yılları arasında inşa edildiği, bu nedenle cami ile imaret arasına sıkıştırıldığı farz edilir[659]. Ancak 1585-1586'da medresenin temellerinin atıldığı ve imaretinde yer seçiminin yapıldığı Aşık Mehmed'den öğrenilmekte ve 1576 tarihli vakfiyede geçen bir şeyhe tahsis edilmiş küçük bir mutfakla kilerin yerini ise imaretin aldığı düşünülmektedir[660]. Mimar Sinan tarafından tasarlanan imaret, Sinan otobiyografilerinde de sıralanmıştır.

---

[654] Manisa Arkeoloji Müzesi olarak kullanılan imaret, yeni müze binası inşa edilene kadar ziyaretçilere kapatılmıştır. Müze Müdürlüğü "depo" olarak kullanılan imaret mekanlarını keyfiyetçi bir tutumla, fotoğraflamaya izin vermediği için sadece avlu ve dış cephe fotoğrafları çekilebilmiştir. İç mekan fotoğrafları bulunmadığı için Vakıflar İzmir Bölge Müdürlüğünden temin edilen plan ve kesitlerin imaretin güncel durumunu nekadar yansıttığı bilinemeden kullanılmak zorunda kalınmıştır.

[655] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.259.

[656] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.259.

[657] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.259.

[658] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.217.

[659] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.217.

[660] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.262.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalarda, imaretin tamirine ilişkin herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

Cami, medrese ve imaret biçiminde sıralanan külliye yapılarının yerleşimine bakıldığında kuzey-güney doğrultudaki imaretin, batıya doğru meyilli olarak yerleştirildiği görülür (Çizim 2.65). İmaretin kuzey cephesi boyunca, yola bakan dükkanlar yan yana sıralanmıştır. İmaret doğu-batı doğrultuda meyilli bir arazide inşa edilmiştir. Ortak duvarla çevrelenmiş külliyede kuzey cephede bulunan kapıdan imaret ve medresenin bulunduğu avluya girilir (Fot.2.412.). Güney-batı cephede medrese ile imaretin birbirine olan mesafesinin azaldığı köşede ikinci bir avlu kapısı daha bulunmaktadır. Bu kapı, imaretin güney-batı köşesinde bulunan ve doğrudan dışarı açılan kapı ile yan yanadır ve her iki kapıda kesme taştaninşa edilmiş olup yuvarlak kemerlidir (Fot.2.413-2.214). İmaretin girişi batı cephenin kuzey ucuna daha yakın olarak açılmış kapıdan sağlanır (Fot.2.415). Kapıya sekiz basamaklı merdivenle ulaşılır. Düzgün olmayan kesme taş ve tuğladan almaşık olmayan bir düzende inşa edilmiş imarette üst örtü kurşunla kaplanmıştır. Beden duvarlarından üst örtüye geçişlerde ise kirpi saçaklar kullanılmıştır.

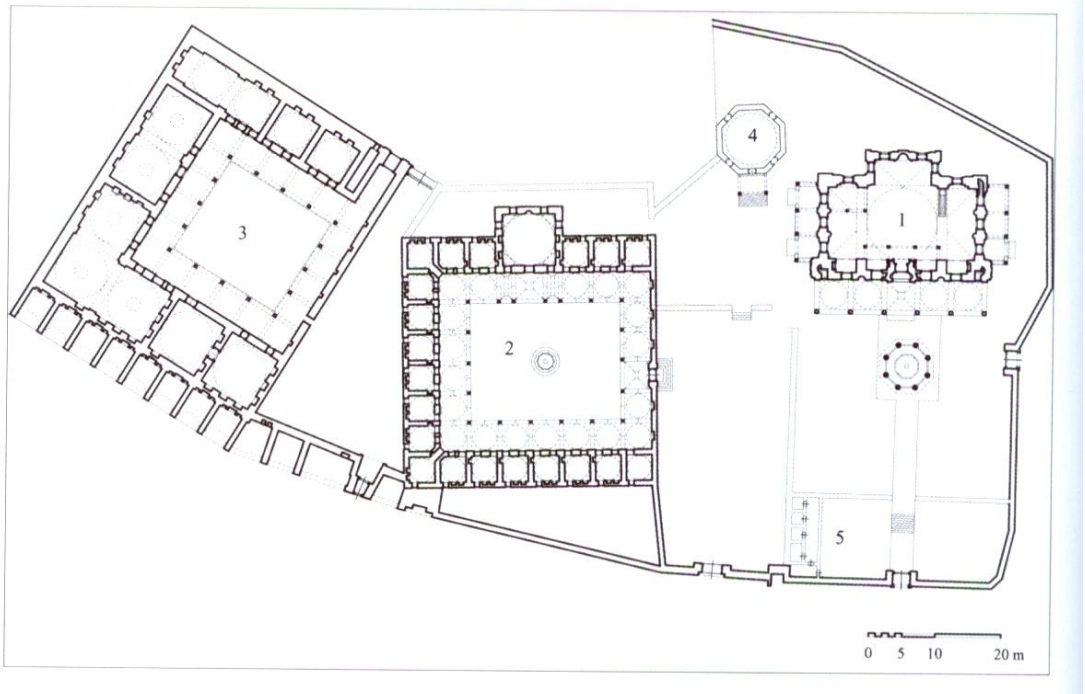

Çizim 2.65. Manisa Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı (G. Necipoğlu'ndan)

Fot.2.412. Manisa Muradiye Külliyesi, Medrese ile İmaretin Ortak Avlusuna Giriş, Kuzey Cephe

Fot.2.413. Manisa Muradiye İmareti, İmaretle Medrese Arasında Kalan Külliye Kapısı (Avludan)

Fot.2.414. Manisa Muradiye İmareti, İmaretle-Medrese Arasında Kalan Külliye Kapısı ile İmaretten Doğrudan Dışarı Ulaşılan Kapı

Fot.2.415. Manisa Muradiye İmareti Güney Cephesi ve İmaret Kapısı

Avlunun dört cephesini dolaşan revak, mermer sütunların taşıdığı kesme taştan sivri kemerlerin taşıdığı kubbelerle örtülüdür. Revak orijinal olmayan camekanla kapatılmıştır (Fot.2.416). Avlunun ortasında mermerden bir havuz bulunmakta, havuzun ortasında da yine mermerden ve kenarları girinti-çıkıntı yapar biçimde hareketlendirilmiş yuvarlak formlu bir şadırvan bulunur. Avlunun ortasında bulunan bu detay, form olarak benzemese de, yine Mimar Sinan tarafından tasarlanmış Süleymaniye İmareti avlusunda bulunan şadırvan detayını hatırlatır (Fot.2.417). Ancak bu havuzun orijinal olup olmadığı bilinememektedir. İmaret mekanlarına açılan pencereler kesme taştan düz lento ve söveli olup, demir lokma şebekelere sahiptir (Fot.2.418).

İmaret mekanlarına girilemediği ve yapıyı detaylı olarak anlatan herhangi bir monografi de bulunmadığı için, maalesef yapıya ilişkin söyleyebileceklerimiz tahminden öteye geçemeyecektir. Kuzey-doğu ve güney cephelere yerleştirilmiş dört mekan tespit edilebilmektedir (Çizim 2.66).

Fot.2.416. Manisa Muradiye İmareti, Avlu Revakı

Fot.2.417. Manisa Muradiye İmareti, Avlunun Ortasında Bulunan Şadırvan

Fot.2.418. Manisa Muradiye İmareti, Demir Lokma Şebekeli Pencere

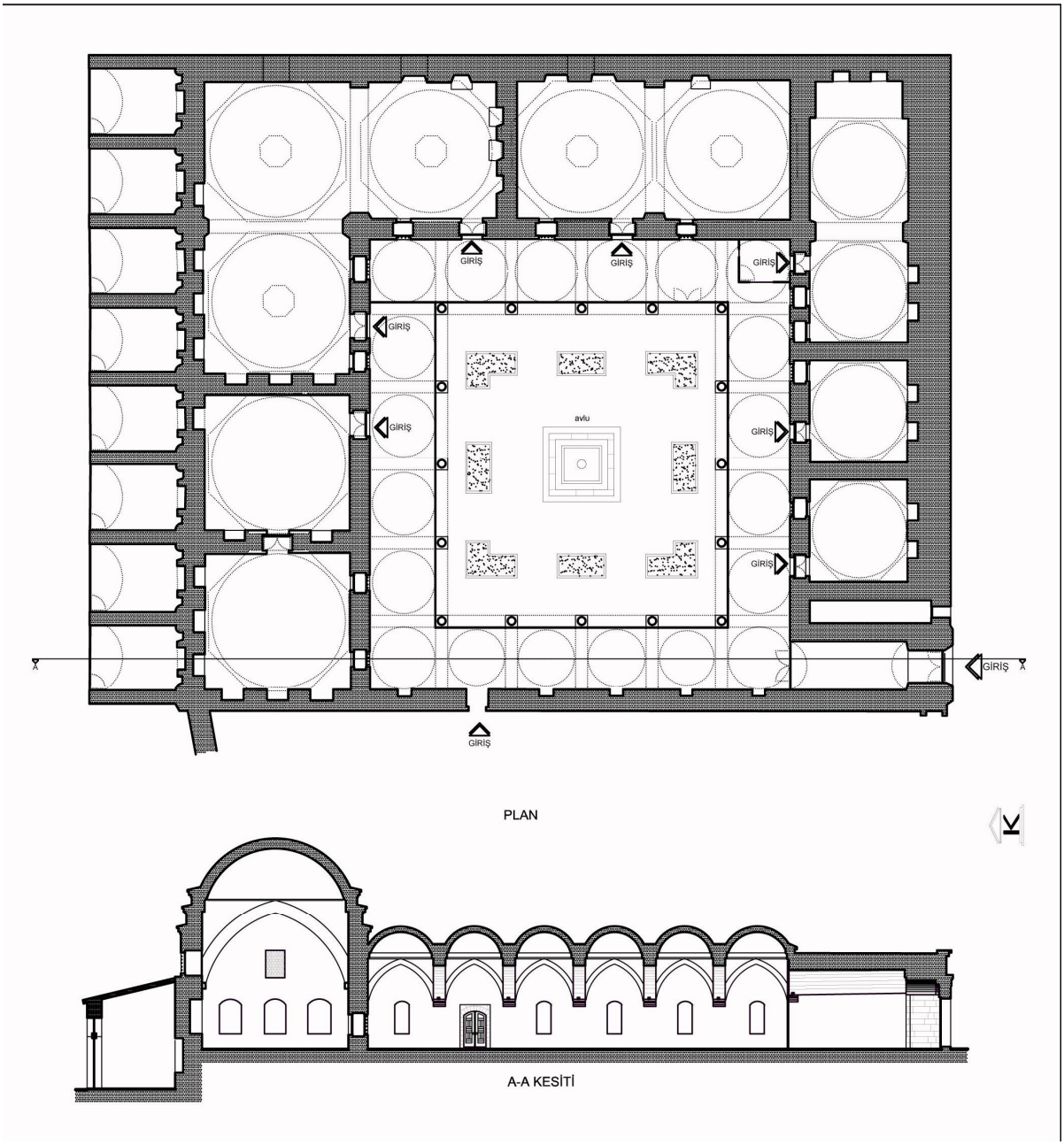

Çizim 2.66. Manisa Muradiye İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden Alınmıştır)

Dış cepheden işlevi net olarak anlaşılabilen tek mekan, imaretin kuzey-doğu köşesinde bulunan mutfaktır. Üç bölümlü ve "L" planlı olduğu tahmin edilebilmektedir. Tuğla malzemeden aydınlık fenerli kubbeleri ile mutfak diğer mekanlardan ayırt edilebilmektedir. Mutfapın doğusunda bulunan ve yine iki kubbe ile örtülü olan mekanda, bacalar ve kubbe ortalarında aydınlık fenerleri vardır. Bu bölümün aydınlık feneri detayları ve bacaları ile fırın olabilceği düşünülmektedir (Fot.2.419-2.420). Kuzey cephenin batı ucunda bulunan dikdörtgen planlı bölümün mutfağa olan yakınlığı nedeniyle mekel/yemekhane olabileceği düşünülebilir. Bu bölümün üç cephesine açılan pencerelerle de aydınlatıldığı görülür (Fot.2.421). İmaretin güney kanadında bulunan mekanlarrın eşit büyüklükte kubbelerle örtülü olduğu ve bu mekanların güney cepheri boyunca da pencere açıklıklarına yer verilmediği görülür (Fot.2.422). Pencere açıklığının bulunmaması bu yapılardan en azından birinin kiler olabileceğini düşündürtmektedir.

Fot.2.419. Manisa Muradiye İmareti, Kuzey-Doğu Köşede Bulunan Mutfağın Üst Örtüsü

Fot.2.420. Manisa Muradiye İmareti, Mutfağın Doğu Cephesi-Fırın Olduğu Düşünülen Bölüm

Fot.2.421. Manisa Muradiye İmareti, İmaretin Kuzey Cephesi

Fot.2.422. Manisa Muradiye İmareti, İmaretin Güney Cephesi

Mimar Sinan tarafından tasarlanan caminin, Mimar Mahmud ve onun ölümü üzerine yerini alan Mimar Mehmed'in nezaretinde gerçekleşen inşa faaliyetlerine, imarette dahiledilebilir. İmaretin planlaması da Mimar Sinan imaretlerine benzeşmekte ve özellikle bu imaretten hemen önce inşa edilen ve III. Murad'ın annesi için tasarlanan imarete genel planlama olarak benzemese de mutfağın "L" planlı yerleşimi ile oldukça benzeştiği görülür. İmaretin genel planlaması ise Haseki İmaretini andırır. Tıpkı Haseki imaretinde olduğu gibi revak kubbelerini taşıyan mermer sütunlar baklava dilimli başlıklara sahiptir ve revak avlunun dört cephesini dolaşmaktadır. Haseki'de olduğu gibi imaret mekanları giriş cephesi hariç kalan üç cephede çözümlenmiştir.

2.21.Manisa-Gölmarmara Halime Hatun İmareti

Yapı, Manisa'ya bağlı Gölmarmara İlçe merkezinde yer almaktadır. III. Mehmed'in Dayesi ve yine III. Mehmed'in Lalası Mehmed Paşa ile evli olan Halime Hatun[661] tarafından inşa ettirilmiştir. 1595-1603 yılları arasında III. Mehmed döneminde inşa ettirilmiş külliyede imaret dışında yer alan yapılar; cami, darülhadis, sıbyan mektebi, han, kahvehane, misafirhane ve iki fırın ve külliyeye gelir getirmesi amacı ile inşa

[661] Nurşen Özkul, "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.135.

edilmiş 50 adet dükkandır[662]. Manisa, Onaltıncı-onyedinci yüzyıllarda Suriye, Irak, İran ve Kafkasya'dan gelen tüccarların Ege limanlarına ulaşabilmesi için geçmesi gereken yol güzergahında bulunmaktaydı[663]. Küçük bir yerleşim yeri olan Gölmarmara'da külliye ile birlikte 50 adet dükkan inşa ettirilmesi, bu ticari yolun kullanımının işareti olarak okunabilir. Yapının mimarı bilinmemektedir. 1588-1598 yılları arasında hassa mimar başı Davud Ağa[664] iken 1598-1605 yılları arasında mimarbaşılık görevini Dalgıç Ahmed Ağa yapmıştır[665]. Yapının inşası sırasında mimarbaşılık görevini yürüten bu iki mimarın yapının ve külliyenin tasarımına katkısı ise bilinememektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapının geçirmiş olabileceği tamiratlara ilişkin herhangi bir belge tespit edilememiştir. İmaret ve imaret avlusunun batı cephesinde iki katlı dükkanlar bulunur. İkinci kata çıkışı sağlayan merdiven açıklığında bulunan kitabeye göre, 1893-94'te bu bölüm (Kahvehane) tamir edilerek ilkokula dönüştürülmüştür[666].

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Gölmarmara Kasabasının genel bir tasvirini vermiş, imaretin içinde bulunduğu külliyeden, Halime Hatun'un adı ile değilde Halime Hatunun eşi Lala Paşanın vakfı olarak bahsetmiştir[667]. Külliyenin camisinden, selatin cami benzeri Eski Cami olarak bahsedip, külliyede bulunan diğer yapıların; medrese, han, imaret, darülhadis, darülkurra, mektep, çeşme olduğunu hepsinin kargir yapılı ve kurşun kaplı olduğunu söyleyip, 100 adet dükkanında kurşun kaplı olduğunu ifade eder[668]. Vakfiyeye göre imaret; dört kubbeli mutfak, kiler, buğday değirmeni, sekiz tuvalet, bir arsa ve avludan oluşmaktadır. İmaretle ortak avluyu paylaşan han oniki ocaklıdır ve imaret kapısında bir çeşme, avlusuna bitişik altı bakkal dükkanı, dükkanların üzerinde bir kahvehane ile misafirhane yer almaktadır[669]. Hangi tarihten itibaren asli görevini

---

[662] Nurşen Özkul, "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.131.
[663] Nurşen Özkul, "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.142.
[664] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.278.
[665] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.264.
[666] Şakir Çakmak, "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S:XVIII/1, İzmir 2009, s.26.
[667] Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7-10. Kitaplar**, 9. Kitap, İstanbul 2011, s.36.
[668] Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7-10. Kitaplar**, 9. Kitap, İstanbul 2011, s.36.
[669] Şakir Çakmak, "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S:XVIII/1, İzmir 2009, s.26.

yitirdiği bilinmeyen imaret, yakın zamana kadar da elektrik üretimi amacıyla kullanılmıştır[670]. İmarete ilişkin yapılan yayınlarda, imaretin günümüze ulaşan bölümlerinin orjinalde hangi işlevleri yüklendiğine dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir[671]. Şakir Çakmak ise günümüze ulaşan dört mekanın ocak içermemesi nedeniyle, yemek salonu ve kiler olduğunu düşünmektedir[672].

İmaret; kahvehane ve hanla birlikte caminin doğusunda kendine özgü bir iç avluda bulunmaktadır. İmaret, han ve kahvehaneden oluşan bu yapı grubu, kuzey-güney doğrultuda bir birine paralel yerleştirilmiş cami ve darülhadisden oluşan yapı grubundan, aralarında bulunan bir yol ile ayrılmaktadır (Çizim 2.67). L planlı imaret; güney ve doğu cephelerde bulunan ve yan yana sıralanmış mekanlardan oluşmaktadır (Çizim 2.68). Yapının orijinal planının yapılan müdahalelerle değişmiş olduğu anlaşılmakta, imaretin güney cephesinin batı ucunda bulunan ve bugün dükkan olarak kullanılan mekanların orijinalde imarete ait olduğu düşünülmektedir. Günümüze ulaşan ve dört birimli kare mekanların imaretin tüm işlevlerini karşılayamayacak büyüklükte olduklarını kabul etmek gerekir.

---

[670] Şakir Çakmak, "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S:XVIII/1, İzmir 2009, s.37.

[671] Bakınız: Banu Bilgicioğlu, "Halime Hatun Külliyesi", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.XV, İstanbul 1997, s.338-339. ve Nurşen Özkul, "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.131-162.

[672] Şakir Çakmak, "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S:XVIII/1, İzmir 2009, s.35.

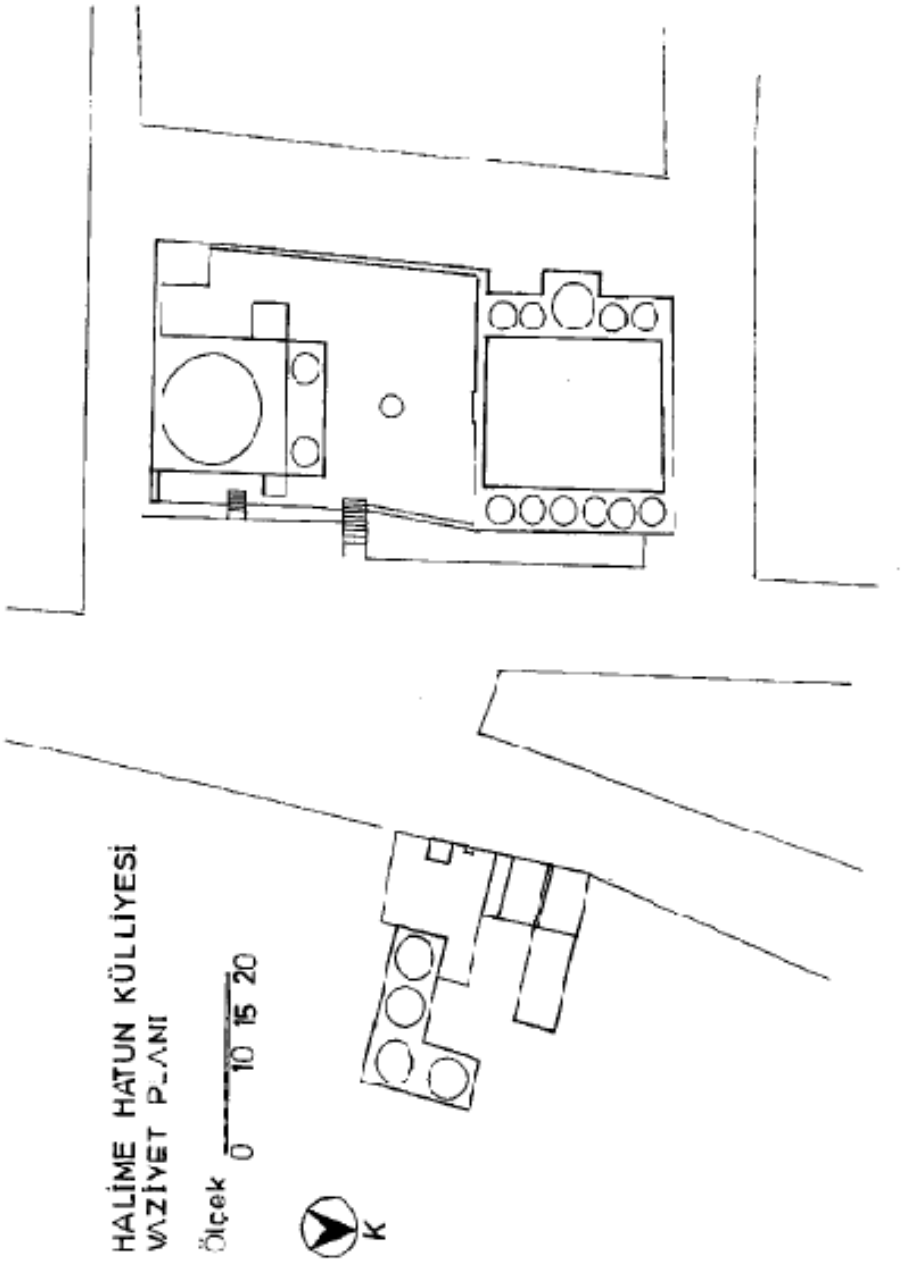

Çizim 2.67. Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi Vaziyet Planı (Nurşen Özkul'dan)

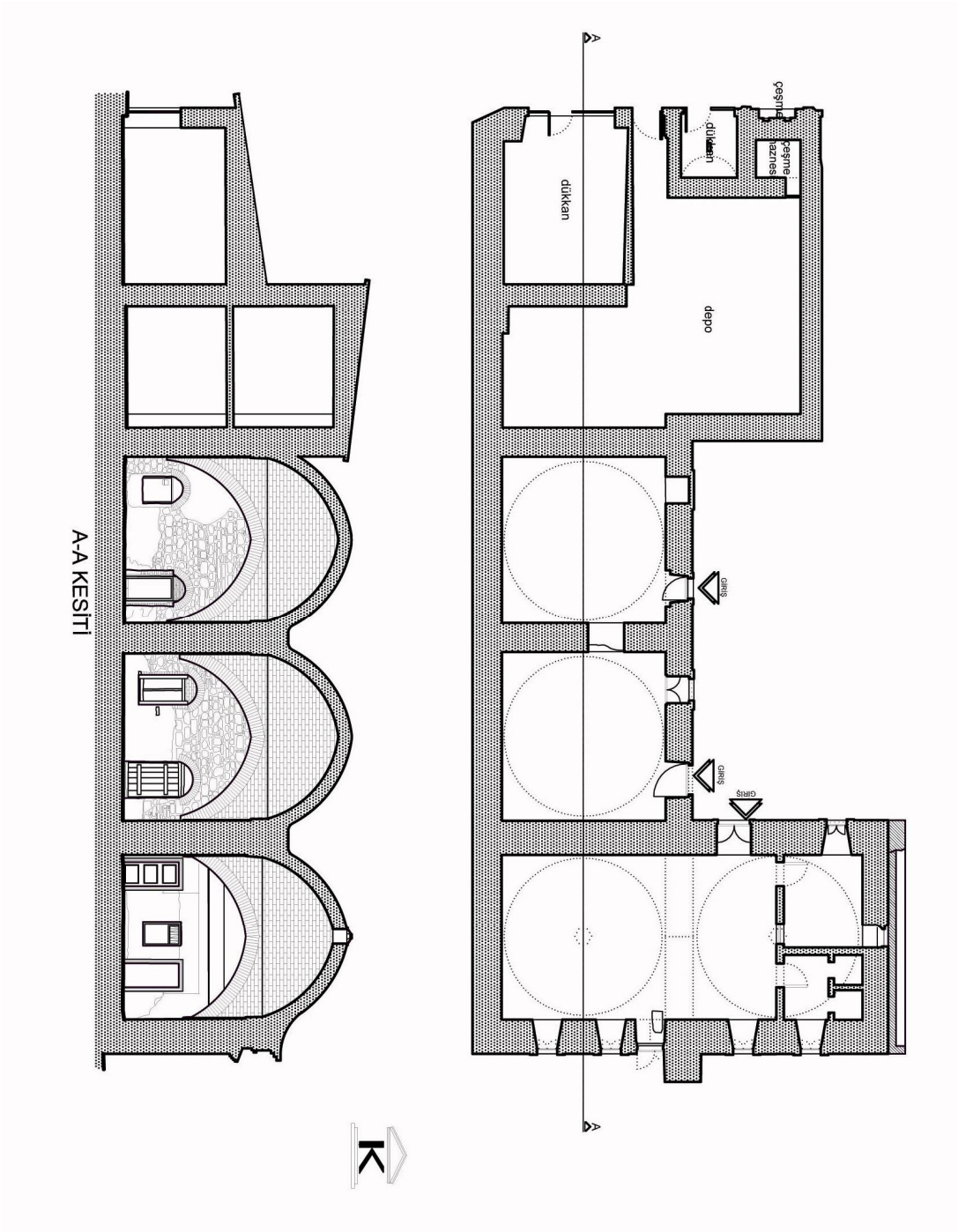

Çizim 2.68. Gölmarmara Halime Hatun İmaret Plan ve Kesiti, Ö:1/200
(İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden Alınmıştır)

Batı cephe ortasında bulunan kapıdan imaret, kahvehane ve hanın ortak kullanım avlusuna ulaşılmaktadır (Fot.2.423). Kesme taştan yuvarlak kemerli kapı açıklığı eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Kapının üzerinde ise daha sonra okula dönüştürülen kahvehane bulunmaktadır. Bu kapının güneyinde bir adet çeşme yer alır. Üzerinde kitabe benzeri

bir yazıt bulunmayan çeşme; hem Evliya Çelebi seyahatnamesinde hem de vakfiyede bahsedilen imaret çeşmesi olmalıdır. Duvara açılmış sivri kemerli çeşme nişi içinde iki adet küçük niş daha bulunur. Kesme taştan inşa edilmiş çeşmede; su yalağı bulunmaz (Fot.2.424). Çeşmenin güneyinde ise dükkanlar bulunur. Avluya girildiğinde; giriş kapısının güneyinde dükkanlar ve çeşmenin arka cephesi imarete bitişiktir ve bu mekanlarla imaretin günümüze ulaşan mekanları arasında geçiş bulunmaz (Fot.2.425). Avlunun kuzey cephesinde han ve hanın üzerinde bulunan yapı yer alır. Hanın üst katında bulunan yapı ise yirminci yüzyıla aittir[673].

Fot.2.423. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Avlu Giriş Cephesi

[673] Nurşen Özkul, "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.140.

Fot.2.424. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Avlu Girişinin Güneyinde Bulunan Çeşme

Fot.2.425. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Avlu giriş Kapısı, Kapının Üzerinde Bulunan Kahvehane ve Dükkanlar

Avlunun güney-doğu köşesinde bulunan imaret dört bölümlüdür (Fot.2.426). İmaret mekanlarının tümü moloz taş, düzgün olmayan kesme taş ve aralarında kullanılan tuğla ile inşa edilmiştir ancak almaşık düzende değildir. Kubbeye geçiş elemanları olan pandantiflerle, kemer ve kubbeler tuğla malzemededir. Çatı seviyesinde iki sıra kirpi saçak bulunur. Üst örtü ise marsilya kiremitle kaplıdır. Güney cephede ve yan yana yerleştirilmiş eş büyüklükteki imaret mekanlarına eklenen dördüncü bölüm ise, güney-doğu köşede olup kuzey cepheye doğru devam etmektedir ve böylece L plan elde edilmiştir. Güney cephenin batısında bulunan ilk mekanın girişi kuzey cepheye açılmıştır ve aynı cephede bulunan bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu mekanda bu pencere dışında herhangi bir aydınlatma açıklığı bulunmaz. Düz lento ve söveli açıklık biçiminde düzenlenmiş kapı ve pencere tuğladan kuşatma kemeri ile çevrelenmiştir (Fot.2.427). Kare planlı ve kubbe ile örtülü bu mekan ile doğusunda bulunan ikinci mekan arasında duvar bulunmaktadır. İki mekan arasında geçiş bir kapı açıklığı ile sağlanmıştır (Fot.2.428) Güney cephe duvarında bulunan pencere açıklığı ise tuğla ile kapatılmıştır. Bu açıklık orijinal değildir (Fot.2.429).

Fot.2.426. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Günümüze Ulaşan Mekanlar

Fot.2.427. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephenin Batısında Bulunan İlk Mekanın Girişi

Fot.2.428.Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephede Bulunan Odalar Arasında Açılan Kapı

Fot.2.429. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephede Bulunan Odanın Güney Cephesi

Güney cephede bulunan ikinci mekanda, güney cephenin batısında bulunan oda ile benzer özellikler gösterir. Bir kapı ve pencere ile kuzey cepheye açılan mekanın güney cephesinde bulunan ve orijinal olmayan açıklık yine tuğla malzeme ile kapatılmıştır (Fot.2.430-2.431-2.432).

Güney-doğu köşede bulunan imaret mekanları ise, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir alanda bulunur. Bu bölümün girişi batı cephede yer alır (Fot.2.433). Aynı cephede bir de pencere bulunur. Kapı ve pencereler, imaretin diğer mekanlarında bulunan pencere ve kapıların tekrarıdır. Kuzey cepheye orijinal olmayan, betonarme bir mekan eklenmiştir. Bu mekanın üzeri ahşap malzeme ile kapatılmıştır (Fot.2.434). Doğu-batı doğrultuda atılmış kemer mekanı ikiye böler. Kemerin iki yanında kalan bölümde kare planlı olup birer kubbe ile örtülüdür. Bu kemerin güneyinde yer alan bölümün kubbesinin ortasından altıgen planlı bir açıklık yer alır. Bu bölümde, güney ve batı cepheler sağır bırakılmış, doğu cephede ise sivri kemerli niş kapıya dönüştürülmüş ve bu cepheye ayrıca iki adet de pencere açılmıştır (Fot.2.435-2.436). Mekanı ikiye bölen kemer, doğu cephede beden duvarından çıkıntı yapan payanda ile desteklenmektedir (Fot.2.437).

Fot.2.430. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güneyde Bulunan İkinci Odanın Kuzey Cephesi

Fot.2.431.Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güneyde Bulunan İkinci Odanın Batı Cephesi

Fot.2.432.Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney Cephesi

Fot.2.433. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanının Girişi

Fot.2.434.Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanının Kuzey Cephesi

Fot.2.435. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanın Güney Cephesi

Fot.2.436. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Güney-Doğuda Bulunan Mekanın Doğu Cephesi

Fot.2.437. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Doğu Cephesi

Halime Hatun imareti ile ilgili karşılaşılan en önemli problem, günümüze ulaşan mekanların orijinalde imaretin hangi birimleri olduğudur. Herhangi bir ocak açıklığı barındırmayan bu mekanların bize verdiği tek ipucu, güney-doğu köşede bulunan mekanı örten kubbenin ortasında bulunan altıgen açıklıktır. Günümüze ulaşan Osmanlı imaret mutfaklarının en karakteristik özelliği, mutfak kubbelerinin ortasında bulunan aydınlık feneri açıklıklarıdır. Bu fener açıklıkları hem mekan aydınlatması hem de havalandırma için tercih edilmişlerdir. Vakfiyede geçen dört bölümlü mutfak ifadesi de bu mekanları imaretin yemeklerinin hazırlandığı mutfak olarak düşünmemize neden olur. Günümüze ulaşan ve Halime Hatun İmareti'ne tarih olarak yaklaşan en yakın örneklerden biri, İstanbul Atik Valide Külliyesi içinde bulunan imarettir. 1583 tarihli Atik Valide İmaretinde mutfak bölümü yine kubbe ile örtülü ve dört bölümlüdür. Güney cephede bulunan ve yan yana sıralanmış üç mutfak birimine eklenen dördüncü bölüm batı cephede bulunur ve böylece mutfak "L" planlıdır. Atik Valide imaretinde mutfak birimlerinin arasında yer alan kemer açıklıları ile mekanlar birbirine açılmaktadır. Halime hatun imaretinde dört bölümlü mekandan güney-doğu köşede bulunan mekanlar birbirine açılırken, güney batıda bulunan meknaların arasında kemer içine duvar örülmüştür. Bu farklılığa rağmen mutfağın "L" planlı oluşu Halime Hatun İmareti'nin günümüze ulaşan mekanlarının mutfak olduğunu düşündürtür ve III. Mehmet'in babaannesi Nurbanu Sultan ile dayesi Halime Hatun (süt annesi) için inşa edilen imaret mutfakları benzeşir. Bu iki imaret tarihsel yakınlığına rağmen coğrafi olarak uzak konumdadır. Halime Hatun imaretine hem tarih hemde coğrafi olarak yaklaşan bir diğer örnek ise Manisa Muradiye İmareti mutfağıdır. İmaretin güney-doğu köşesinde bulunan üç bölümlü ve her biri kubbe ile örtülü mekanlar, kemerlerle birbirine açılmaktadır ve "L" planlıdır. Mimar Sinan'ın son yıllarında inşa edilmiş Atik Valide ve Muradiye imaretlerinin mutfakları ile Halime Hatun imaretinin plansal benzerliği aynı mimari ekibin (ya da ardıl ekiplerin) ürünü olabileceklerini ve mutfak özelinde, dönemsel bir mimari modayı-geleneği yansıttıkları düşünülebilir. Halime Hatun İmareti'nin tüm yapıları ile günümüze ulaşamaması daha genel bir kıyaslamaya imkan vermesede, Evliya Çelebinin Külliyenin camisini Selatin camilerine benzetmesi açısından bakılınca, külliyenin imaretinin de aynı şekilde selatin imaretlerine benzeyip benzemediği sorusu akla gelir. Malzeme açısındansa, günümüze ulaşan Osmanlı imaretlerinde farklı malzemeler kullanıldığı ama ana malzemelerin düzgün kesme taş, moloz taş ve tuğla olduğu görülür. Onyedinci yüzyıl Manisa'sının küçük bir kasabasında inşa edilmiş bu

örnekte, ana yapı malzemesi olarak moloz taş kullanılması taşra imaretlerinde tercih edilen malzeme oluşu ile örtüşür.

Şakir Çakmak tarafından verilen yapının restitüsyon planı, imaret mekanlarının orijinalde güney cephenin batı ucuna doğru devam ettiğini göstermektedir. Aynı araştırmacının verdiği planda doğu cephedeki kubbeli imaret mekanı kuzeye doğru tonozlu bir mekanla devam ettirilmiştir (Çizim 2.69). Mutfak mekanlarına yakın konumlanan imaret birimleri; mekel/yemekhanedir. Halime Hatun İmaretinde günümüze ulaşan mekanları mutfak olarak kabul edersek, mekel için önerilebilecek cepheler, (İmaret avlusundan doğrudan sokağa ulaşılabileceği için) yerinde günümüzde dükkan bulunan güney-batı cephede bulunuyor olabilir. İmaret için hazırlanan restitüsyon planında bu cephede biri beşik tonozlu diğeri kubbeli iki mekan olduğu düşünülmektedir (Fot.2.438). Aynı planda, mutfağın güney-doğu köşesinin kuzey cepheye doğru devam eden mekanı için önerilen ise tonozlu bir mekandır. İmaretin fırını ve kilerinin bu cephe boyunca sıralanıyor olması ihtimal dahilindedir.

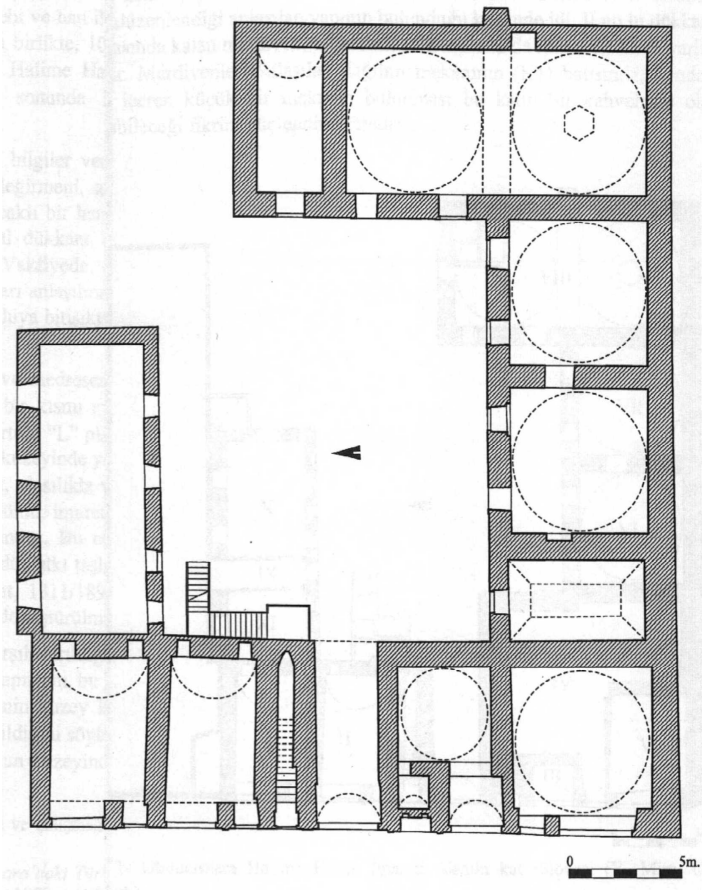

Çizim 2.69. Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon Planı (Şakir Çakmak'tan)

Fot.2.438. Gölmarmara Halime Hatun İmareti, Tonoz Örtülü Bir Mekanla Devam Ettiği Düşünülen Mutfağın Kuzey Cephesi

2.22. Sultan Ahmed İmareti

İmaret, At Meydanın Marmara Denizi ucundaki teras üzerinde bulunmaktadır. Büyük bir külliye parçası olarak inşa edilmiş olup, imaret dışında külliyede bulunan yapılar; cami, hünkar kasrı, darülhadis, darülkurra, sıbyan mektebi, türbe, sebiller, darüşşifa, hamam, dükkanlar, kira odaları evler ve mahzenlerdir[674]. Külliyenin banisi ise ondördüncü Osmanlı Padişahı olan ve onyedinci yüzyılın ilk yarısının en önemli mimari hamisi olarak değerlendirilebilecek Sultan I. Ahmed'tir. Külliyenin mimarı ise Sedefkar Mehmed Ağa'dır. İmaret mekanları üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Ancak inşaat defterine göre 1616 yılında inşaatına başlanan imaret yapıları 1619 yılında henüz tamamlanmamıştır[675]. İmaretin 1620 yılında tamamlandığı tahmin edilmektedir[676]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 574 numaralı defterde, 80. sayfa

[674] Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1975, s.44.
[675] Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1975, s.46.
[676] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVII, İstanbul 2009, s.502.

40. sırada kayıtlı bulunan ve 1613 tarihli vakfiyenin bir sureti olan belgede bulunan bilgilerden hareketle, imarette çalışması öngörülen kişi sayısının 32 olduğu tespit edilmiştir. Bu vakfiye örneğinde imarette çalışacak görevlilerin iş tanımları ve sayıları verilmişken alacakları ücretler kısmı boş bırakılmıştır[677]. Vakfiyenin hazırlandığı tarih olan 1613 yılında henüz imaretin inşasına başlanmadığı için personel ücretleri tespit edilmemiş ve bu yüzden boş bırakılmış olabilir.

[677]V.G.M.A. Defter No:574, Sayfa No:80, Sıra No:40, "…bina olunan imareti amirede şeyh olup varidin ve sadirin ve fukara ve müsafirine memur olduğu aüzre edai hizmette kusur etmiye ve her gün iki defa matbahı amiri imarete binefsihi hazır olup ahvali hubzü lahme ve ıslahı atimeye ittilâ ve tekayyütte kasır olmiya ve hıntanın cedid ve ceyyidini aldırıp tenkıh ve tenzif ettirdikten sonra pak ve nazif etmek bişürde ve hubbazdan eğer hiyanet zuhur ederse bir iki mertebe tenbih ve nasihat ede şöyleki mütenebbih ve mütenassıh olmaya asla himayet etmeyüp vaki hali nazırı evkafı avali evsaf olan camiul menakıbi velmefahir müstecmi'i enva'il mehamidi vel'measir cenabına ilâm ede oldahi tafsil haline vâkıf ve muttali olduktan sonra hizmeti mezburede mehareti zahir bir üstadı mahiri nasb ve tayin ede mezbur dahi memur olduğu hizmette kasr olmaya ve huddamı tathir evanide tekasül ve tevaniden mani ve rafi ola ve fukara ve müsafirinden her taifeye tenvi olunan atimeyi tayin olunduğu üzre tevzide gadrü hayf etmeyüp zuyufe beşaşeti vecih ve talakatı lisan ile ikram ve taltif ede ve müddeti zifayet tamamından sonra lütfü kelam eyliye müsafire izin verüp taniften ihtiraz ede banii levazımı tathiri muhkem ve tesis ede yevmi…akçe verile ve dört nefer kimesne akıl ve salih ve mutedeyyin ve gayrı talih kimseler imareti mezburede nakıb olup tevzii hubuz ve taam edeler her birine yevmi…akçe verile ve emanette mümtaz ve tabhı ati'meti şehiyyede serefraz altı nefer kimse tabbah olup her gün münavabe ile tabhı taam edeler ve içlerinden biri reis olup havayici taam anın marifetile iştira oluna yevmi… akçe vazife verile ve tabhı nane kadir altı nefer üstadı mahir her gün tabhü hubzü ceyyid ve leziz ve nazif edeler her birine yevmi…akçe verile ve iki mütedeyyin hayyürü tayin kimseler imareti mezbureye bevvab olup sadırın ve varidine zihab ve iyabda mürakıb olalar ve evkatı it'amda hazırini münazaa ve mücadeleden men edüp ve zecir ve def'le hadi şeri şeriften tecavüzden mücanib olalar ve hazakadan iki kimesne tehkiyei hıntai merakka edüp tathir ve tanzifte fevti dakika etmiyeler yevmi...akçe verile ve iki emin ve salih kimse dahi tenkiyei ürz edeler her birine yevmi... akçe verile ve emanette de müteayyin bir müstakım ve mütedeyyin kimesne anbarcı olup zabtı edevatı meremmet eyliye ve vakti hacette marifeti mütevelli ile huddamı meremmete teslimedüp tamam oldukta bittemam alup zabt eyliye her gün...akçe verile ve bir müstakim kimse dahi mahtabdan matbahı imarete mikdarı kifaye odun taşıya yevmi...akçe ve iki kimse dahi maitahur ile gasli züruf edüp bakayayı taam ve gayrıdan pâk ede ve hıfzı evanı için mu''d olan emvazi''e hıfzu vaad edeler ve lazım oldukta tabbahlara teslim edeler her birine yevmi…akçe verile ve taamdan baki kalanı yabana atmaya vuhuş ve tuyura vermek için bir kimse tayin oluna ana yevmi…akçe verile ve dört nefer kimse dahi tevzi'i taamda nakıbi nikf nefse şerik olup badel ekil cemi evanıda ihtimam edeler her birine her gün…akçe verile…"

Tablo.2.17. Sultan Ahmed İmareti Çalışanları

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
1	Şeyh	-	-
1	Ambar Görevlisi	-	-
4	Nakib	-	-
6	Aşçı	-	-
6	Ekmekçi	-	-
2	Kapıcı	-	-
2	Buğday Temizleyen	-	-
2	Buğday Döven	-	-
1	Odun Taşıyan Kişi	-	-
2	Bulaşıkçı	-	-
1	Artan Yemekleri Kuşlara Veren Kişi	-	-
4	taamda nakıbi nikf nefse şerik?	-	-
Toplam:32			

Vakfiyede bulunan bilgiler arasında imarette pişirilecek yemekler, ekmek miktarları, mutfağa alınacak malzemeler, özel günlerde pişirilecek yemeklere ilişkinde bilgiler bulunmaktadır[678].

Evliya Çelebi yapıdan At Meydanı'nın cenub yani güney tarafında, imareti itam ve darüzziyafe olarak bahseder ve ayrıntı vermez[679].

[678] V.G.M.A. Defter No:574, Sayfa No:80, Sıra No:40: "…furunu imarette medinei kostantaniyye keyif ile dakık halisden her gün ekmek pişe her bir ekmek badettabh yüz dirhem ola ve her vukyesi dörtyüz dirhem olmak üzere her gün….lâhmı ganem tabh oluna ve medinei mezburede mutad olduğu üzre her gün yedi keyil ürzüpâk tabh oluna ve meraka için İstanbul keyli ile gayet makbul buğdaydan her gün on keyil hıntai nakiyye tabh oluna ve leyali'i Cuma ve şehri Ramazanil mübarekte ve yevmi iydeyni saideynde ve leyali'i regayip ve berat ve miracta beş keyil dane ve zerde tabh olunup it'amı fukara oluna badettaam tutiişekeristanı ene seyyidi veledi âdem andelibi gülzarı efsahül arabi velacem resuli ekrem sallahü taala aleyhi vesellem hazretlerine salavatı şerife verilüp ruhi pür fütühlarına ihda oluna ve her sene yevmi aşurada meyanı has ve âmda meşhur olduğu taamı aşura tabh olunup eramil ve eytam ve fukarai ehli islam it'am oluna harcı için her sene…akçe sarf ola ve mahı Rebiulevvel pişuvayı kul rehnümayı sübül habibi hak şefi'i halk bülbülü destan sarayı süphanellezi esra tuti'i bostan sarayı (inne hüve illâvahyün yûha) müzekkâ ve mücteba Hazreti Muhammedinil Mustafa aleyhissalatü vetteslim minallahil melikil alim cenablarının mevlidi şerifleri okunup ol sultanı âlişan hazretlerinin asarı medayihi saadet medarlarile huzzar ve sami'ine ifazai berekât ve envar oluna ve imareti mezbureye nazilin olan misafirini ziyafet için her yıl Cuma ve şehri Ramazanil mübarek leyalisinde ve iyd günlerinde ürzünakı ve mikdarı kifaye sayir levazım sarf oluna ve bu cümleye medine-i kostantaniyyede bulunan havayicin ecveri sarf oluna ve cehbeyi mihrapta şem'ayini kafureyn hasbel mutad her gece iykad oluna ve fukaraya bade tuluişşems merekki-ürz ve evveli vakti asırda merekki hinta tevzi oluna ve zuyufa nüzülleri hasebile evkatı mütearefede ita oluna ve huddamı cami'i şerif ve imaretten her birine subhü Şam taamı matbuhtan iki fakire ita olunan mikdar verile….".

[679] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, İstanbul 2011, s.102.

Arşiv belgelerinden hareketle, 1766 yılında İstanbul'da meydana gelen büyük deprem sonrası yapılan onarımlara ilişkin çalışmasında Deniz Mazlum[680], Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 5600 numaralı belgeden hareketle Sultan Ahmed İmareti'nde yapılan onarımlara da değinmektedir. Keşifte geçen imaret bölümleri; yağ ambarı ve şeker ambarı, ekmekçi fırını, macunhane ve kilerdir[681]. Şeker ambarının çatısı onarılıp kiremitler aktarılmış, mutfağın kubbesi örülmüş, sekizgen bir küfeki baca yapılmış, eski kubbelerde oluşan çatlaklar alçı akıtma yoluyla onarılmıştır[682]. Ayrıca deprem nedeniyle dağıldığı anlaşılan mermer malzemeden mutfak kapı kemeri yeniden yerine yerleştirilmiş, kapı üstüne demir kiriş konulmuş, kapının bulunduğu cephenin duvarındaki çatlaklar onarılmıştır. Kazan ocaklarına yeni od taşı köprülük konulmuştur[683]. Günümüze ulaşamamış mumhanenin çevresine tahta kaplamalı perde ve yeni tahta döşeme yapılmıştır. Kiler kubbelerinde ise çatlaklar alçı ile sıvanmıştır[684]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 776 Numaralı defterin, 211. sayfa, 173. sırasında kayıtlı 1776 yılına ait belgede mutfak ocağına od taşı alınması, fırının tezgah (destgah) etrafına tahta perde, kazan ocağı üzerine kemer yapılması, pencere ve çerçevelerin yenilenmesi, ekmekçi odasının üzerinde bulunan kiremitlerinin aktarılması, iki adet tuvaletin döşemeleri ve tahta perdelerinin yapılması ve bunlara ilişkin ölçüler belirtilmiştir[685]. Bu onarımlarda yine 1766 depremi sonrası meydana gelen hasara ilişkin olmalıdır. Fırının yanmış bulunan tezgah (destgah) bölümü ile hamur teknesinin ve açıklanmamış birkaç diğer tamiratın, Mivan Kalfa denetiminde tamir edildiği yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1883 tarihli belgeden anlaşılmaktadır[686]. 1889

---

[680] Deniz Mazlum, **1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları**, İstanbul 2011.
[681] Deniz Mazlum, **1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları**, İstanbul 2011, s.213.
[682] Deniz Mazlum, **1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları**, İstanbul 2011, s.215.
[683] Deniz Mazlum, **1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları**, İstanbul 2011, s.215.
[684] Deniz Mazlum, **1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları**, İstanbul 2011, s.215.
[685] V.G.M.A., Defter No:776, Sayfa No:211, Sıra No:173: *"...İmâret-i matbah ocağı etrâfına oda taşı tabanı, aded 10, fi 360 –3600 -fedole fırınında destgâh etrâfına tahta perde tûlen 20, medden 16, fi 50 - zira' 30 - 1500. -Kazgan ocağı üzerine müceddiden kemer ve taş ayak terbi'an hacim 3, fi 300 - 900. - Pençerelere çerçeve ve camı tecdidi beheri medden 3, arzan 1, parmak 6, aded 4, fi 120, terbi'an hacim 10 - 1200. -Etmekçiler odası üzerinde kiremit aktarması ve sıva ta'miri terbi'an 60, fi 30 - 1800. - İmârette iki aded keniflerin tahta döşemeleri ve etrâf tahta perdeleri ve üzeri sakf ta'miri terbi'an 10, fi 60 – 600…"*.
[686] B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:68, Gömlek No:3997, "Bihi. Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun. Mesarifat-ı Umumiye Dairesi.31. Huzur-ı meali-mevhur Sadaret-penahiye Cennet-mekan Sultan Ahmed Han Hazretleri'nin İmaret-i Amiresi furununun muhterik olan destgah-ı mahalliye hamir teknesi ve sairesinin Şehremanet-i Celilesi marifetiyle keşfi ve münakasası bi'l-icra ol-babda tanzim olunan 2.keşf defteriyle münakasa pusulasında gösterildiği üzere Mecidi on tokuz guruş hesabıyla yedi bin guruş masrafla inşası Mivan Kalfa ıhdesinde takarrür iderek size rabt olunmuş ve inşaat-ı merkumenin sürat-i tesviyesi dahi taht-ı iltizamında bulunmuş oldığından zikr olunan destgah ve tekne ve sairesinin ber-muceb-i keşf ve münakasa müteahhid-i merkum marifetiyle inşasıyla mezkurü'l-mikdar mesarifin

yılında ise fırınla birlikte günümüze ulaşamamış ekmekçi odasının tamir edildiği öğrenilmektedir[687]. İmaret yapıları yirminci yüzyılın ortalarında Sanayi Mektebi Deposu olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise Sultanahmet Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi tarafından kullanılmaktadır ve mutfak binası Cumhuriyet Eğitim Müzesi olarak düzenlenmiştir.

Mimar Mehmed Ağa imzalı olan ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunduğu belirtilen bir belgede imareti oluşturan yapılar ve bu yapıların inşası için gerekli rakamlar bulunur[688]. *"Padişah-ı zıl Allah. Devletlü saadetlü hazretlerinin rikab-ı hümayunlarına arz-ı bendei fakir oldırki hala ferman-ı hümayunları üzere bina olunacak matbah ve kilar ve furun ve miykel ve tabhaneler bu cümlesi tahmin olup bervechi tahmin cem'an kırk bin sikke filori itmama irmek üzere tahrir ve tayin olundu. Baki emr ve ferman adaletlü padişah-ı alem penah hazretlerinindir. Bende Mehmed Ser mi'maran-ı Hassa"*[689]. Belgeden de anlaşılacağı üzere imareti oluşturan yapılar; mutfak, kiler, fırın ve mekeldir. Külliyeler içinde imarete yakın inşa edilen yapılar arasında en sık karşılaşılanı tabhaneler (misafirhaneler)'dir. Sultan Ahmed İmareti'nde de tabhanenin imarete yakın olduğu yine bu belgeden anlaşılmakta, tabhane imaret mekanları arasında zikredilmektedir. Külliyenin batısında bulunan imaret yapıları, günümüze ulaşan imaret örneklerinin hiç birinde görülmemiş bir düzende olup, imareti oluşturan her bir yapı bağımsız olarak inşa edilmiştir. Yan yana sıralanmış yapılar, imaret plan tiplerinden biri olan ve farklı yüzyıllardan örnekleri bulunan, mekanların yan yana sıralanması ile elde edilmiş dikdörtgen planlamanın genel hatlarını

Hazine-i evkafın toksan tokuz senesi büdcesinden tesviyesine mezuniyet ita buyurulması hususunun huzur-ı sami-i sadaert-penahilerine arzı Meclis-i İdare-i Evkaf'dan yazılan mazbata üzerine mesariat-ı umumiye idaresinden ifade olunarak mezkur keşf defteri ve münakasa pusulası leffen arz ve takdim kılınmış olmağın muvafik emr ü irade-i aliyye-i vekalet-penahileri oldığı halde mezuniyet-i maruzanın itası babında ve her halde emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 11 Cemazie'l-ahire sene 301 ve fi 27 Mart sene 300".

687 B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:108, Gömlek No:6468, "Devletlü efendim hazretleri..Cennet-mekan Sultan Ahmed Han Hazretleri imaretinin muhtac-ı tamir olan fodula furunıyla habbazan otasının emaneten icra-yı tamiriyle mesarif-i keşfiyesi olan Sim Mecidi on tokuz guruş hesabıyla yedi bin üç yüz kırk tokuz guruşun vakfına masraf kaydı zımnında üç yüz yedi senesi büdcesi tertibinden sarfı içün Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'ne mezuniyet itası tezekkür olundığına dair nezaret-i müşarün ileyhanın Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nden ba-mazbata tezyil olunan takriri melfufıyla arz ve takdim kılınmağla ber-muceb-i mazbata ifa-yı muktezası hususunda her ne vechle emr ü irade-i seniyye-i cenab-ı şehinşahi müteallik ve şeref-sudur buyurulur ise mantuk-ı münifi infaz idileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundı efendim. Fi 22 Zi'l-hicce sene 308 fi 16 Temmuz sene 307.. Sadrazam".

688 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmet Külliyesi İmaret Yapıları" **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S.6, İstanbul 1989, s.3.

689 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmet Külliyesi İmaret Yapıları" **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S.6, İstanbul 1989, s.3.

göstermekle birlikte, mekanların birbirine bitiştirilmemesi nedeniyle bu plan tipinin farklı bir yorumu olarak görülebilir. İmareti oluşturan mekanlardan dördü günümüze ulaşabilmiştir. İmareti oluşturan yapıların tabhanelere yakın konumlandırıldığını belirmiştik. Günümüze ulaşamamış tabhanelerin yerine 1889 yılında Ziraat Nezareti inşa ettirilmiştir ve günümüzde Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılmaktadır[690]. Caminin batısında bulunan bu sosyal işlevli yapılardan bir diğeri de darüşşifadır. İmaretin inşa edilebilmesi için bu arsada bulunan altı ev istimlak edilmiştir[691].

Zeynep Nayır, caminin inşaat defterlerinde ki "imaret-i amire; matbahı ve kileri ve fırınıyla ve cümlesi bir yerde" ifadesinden hareketle imaret yapılarını doğudan batıya doğru; fırın, mutfak ve kiler olarak kabul edilmektedir[692]. Doğan Kuban'da aynı sıralamayı kabul eder[693].

A.Vefa Çobanoğlu ise, yine doğudan batıya doğru, Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası'na bitişik kubbeli yapıyı kiler olarak öngörerek diğer imaret binalarını fırın, mutfak ve yemek salonu olarak kabul etmektedir[694]. Oldukça büyük bir külliyenin parçası olan imarette personel, öğrenci ve misafirlerin sayıları da fazla olmalıdır, mutfakta pişirilmiş olan yemeklerin imaretten çıkarılmaması (ki külliyenin tabhane ve kervansaraylarına da götürülebilme gibi istisnalar bulunmakla birlikte) geleneği göz önünde bulundurularak büyük bir yemek salonuna ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. İmaret yapılarının hemen batısında darüşşifa bulunduğu için yemek salonunu inşa edecek alan daralmış olur. Kuban ve Nayır'ın kiler olarak kabul ettiği ve imaret mekanlarının en büyüğü olan bu yapıyı yemek salonu olarak kabul etmek daha doğru görünmektedir. Bu yapının giriş cephesi de diğer imaret yapılarından daha vurguludur. Yaygın biçimde kiler olarak kabul edilmesine karşılık, mutfağa yakın inşa edilmiş olması yemek servisini kolaylaştırması açısından da, bu mekanın yemek salonu/mekel olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. A.Vefa Çobanoğlu'nun yapmış olduğu tanımlamaya uygun

---

690 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi" , **İstanbul'un Kitabı Fatih**, C.II, s. 618.
691 Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1975, s.114.
692 Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1975, s.84.
693 Doğan Kuban**, Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.369.
694 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmet Külliyesi İmaret Yapıları" **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S.6, İstanbul 1989, s.7.

olarak imaret mekanlarını doğudan batıya doğru; kiler, fırın, mutfak ve yemek salonu/mekel olarak kabul edebiliriz (Çizim 2.70, Fot.2.439. Çizim 2.71-2.72).

Schlumberger'e ait 1890 tarihli kitapta[695] yer alan ve At Meydanını gösteren gravürde, imaret yapıları da görülebilmektedir (Fot.2.440). Gravürde imaret mekanlarının kubbeleri ve bacaları görülmekte ve fırının doğu cephesinde bulunan yan yana yerleştirilmiş iki büyük kemer dikkati çekmektedir. Tabhanelerin 1889'da yıkıldığı bilinmektedir. Gravürün bulunduğu kitap 1890 yılına ait olmakla birlikte gravürde tabhanelerin yerine inşa edilen Ziraat Nezareti görünmemektedir. Gravür 1890'dan önceki bir tarihe ait olmalıdır. İmaretin doğu cephesinde bulunan ve üst örtülerinin kiremitle kaplandığı görülen yapılar tabhanelere ait olmadır. Doğuda bulunan mekana ise kiler olarak kabul edilmektedir ve Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılan yapının güneyine bitişik olan yapının girişi bu yapı içersinden sağlanmaktadır.

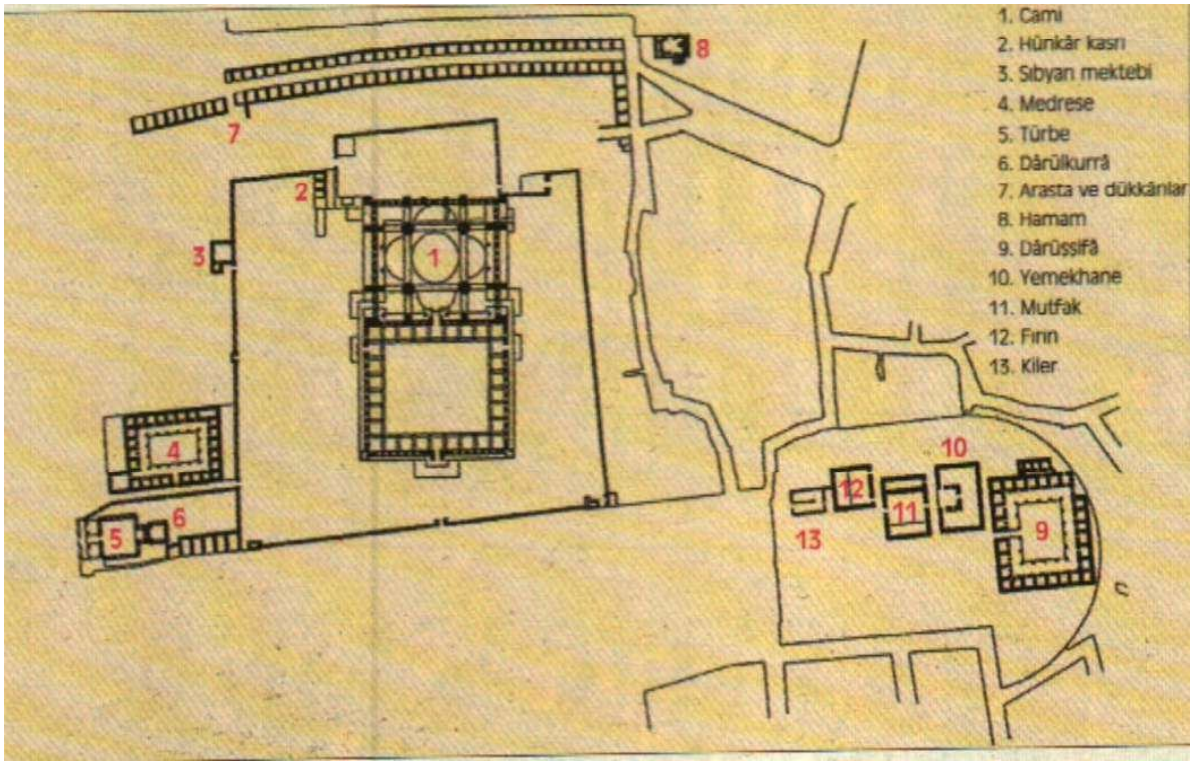

Çizim 2.70. Sultan Ahmed Külliyesi Vaziyet Planı (A.Vefa Çobanoğlu'ndan)

[695] Gustave Schlumberger, **Un Empereur Byzantin Au Dıxıeme Sıecle Nıcephore Phocas**, Paris 1890.

Fot.2.439. Sultan Ahmed İmareti Yapıları ve Hipodrom (A.Vefa Çobanoğlu'ndan)

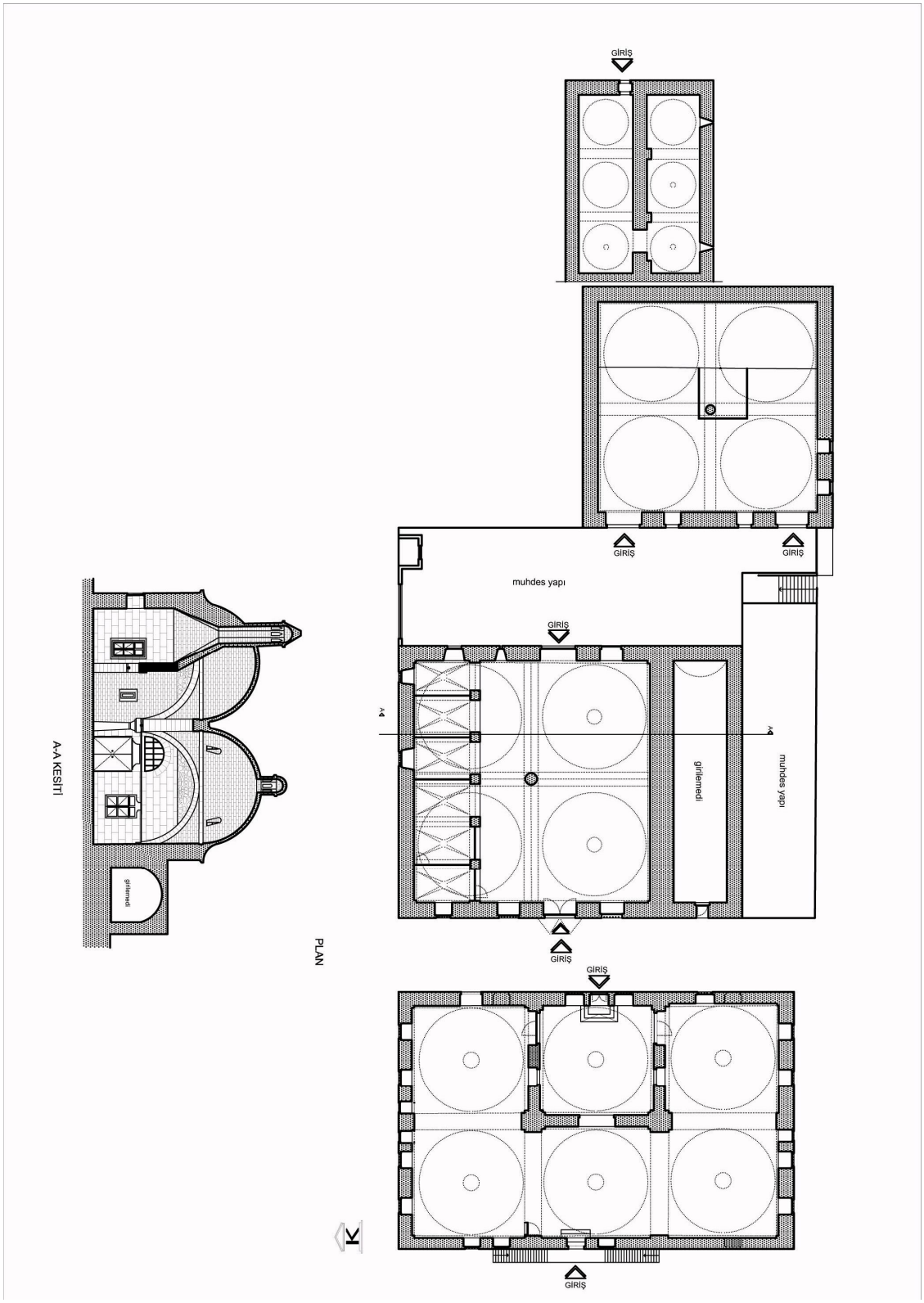

Çizim 2.71. Sultan Ahmed İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(Kiler: A. Vefa Çobanoğlu'ndan, Fırın, Mutfak, Mekel Planı ve Mutfak Kesiti Zeynep Nayır'dan Güncellenerek)

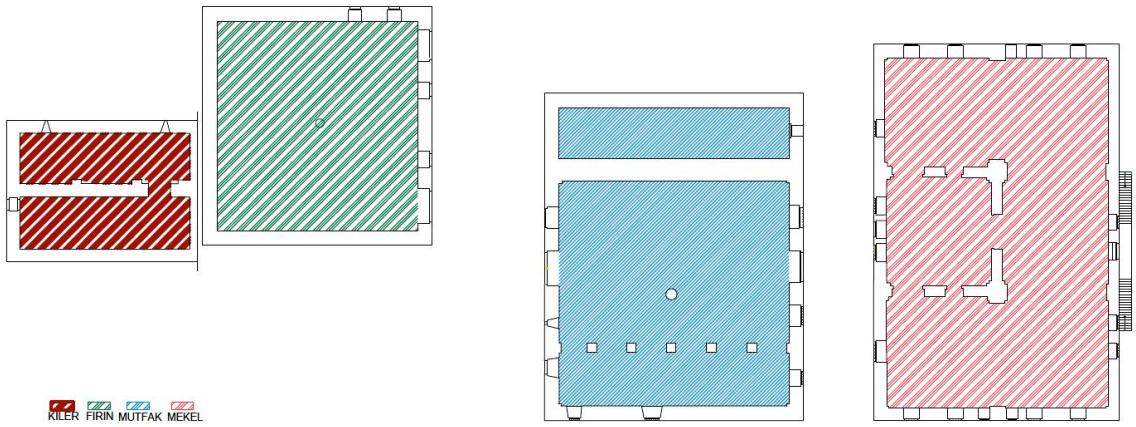

Çizim 2.72. Sultan Ahmed İmareti, Mekan Dağılımı

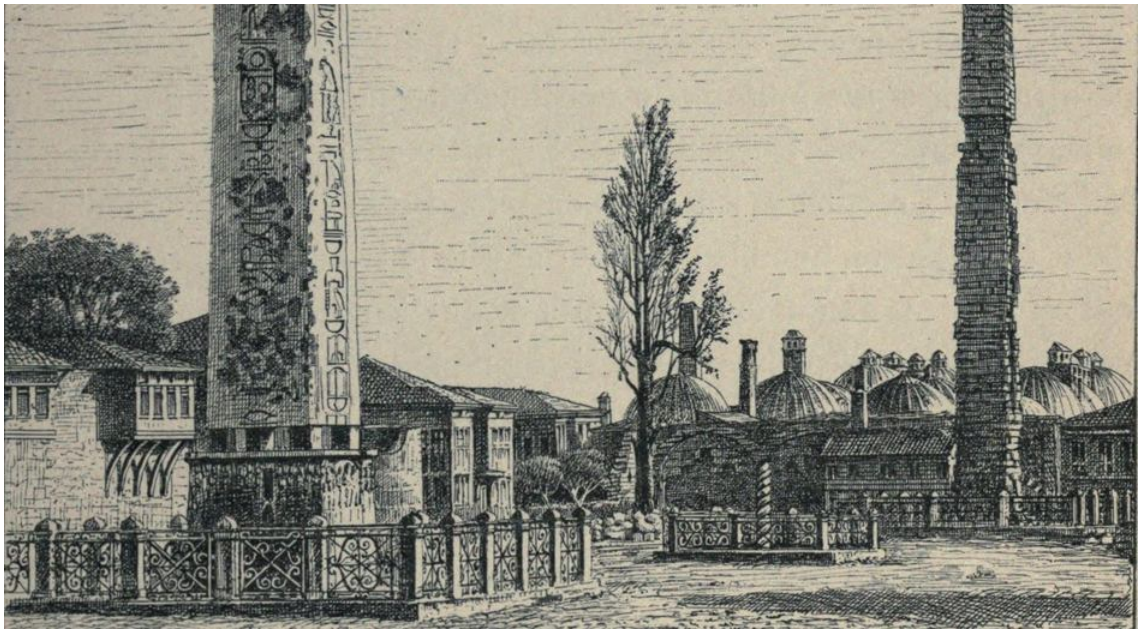

Fot.2.440. At Meydanı ve Sultan Ahmed İmareti Yapıları, (Gustave Schlumberger'den)

Girişi kuzey-doğu cepheden sağlanan mekana başka bir giriş açıklığı da bulunmamaktadır (Fot.2.441). Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı kiler, kesme taş ve tuğla almaşıklığında inşa edilmiş olup iki bölümlüdür. Doğu cephenin kuzey ucunda bulunan kapıdan girilerek kilerin ilk bölümüne ulaşılır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen mekan yan yana sıralanmış üç adet kubbe ile örtülüdür. Kubbelerden doğuda bulunanlar sonradan inşa edilen Rektörlük binasının içinde kaldığı için dış mekandan algılanamamaktadır. Muhtemelen ortalarında aydınlık fenerleri bulunan bu iki kubbenin aydınlık fenerleri ve açıklıkları günümüze ulaşamamıştır. Bu mekanda aydınlık feneri dışında herhangi bir aydınlatma elemanı bulunmamaktadır (Fot.2.442).Güney cephenin

batı ucuna açılan kapı ile kilerin güneyde kalan bölümlerine ulaşılır. Güneyde kalan alanda yine doğu-batı doğrultuda yan yana sıralanmış üç adet kubbe ile örtülüdür. Yüksek bir kasnak üzerinde bulunan kubbelerin ortasında da birer adet aydınlık feneri açıklığı bulunur (Fot.2.443). Güneyde kalan bu bölümün güney cephesinde iki adet mazgal pencere açıklığı vardır (Fot.2.444).

Kiler ile mutfağın arasında kalan mekan fırındır. Oldukça fazla değişikliğe uğradığı görülen fırının batısı (mutfakla fırın arasında kalan boşluğa) ve kuzey cephelerine yapılar ilave edilmiştir. Fırının batısında ve mutfağın güneyinde bulunan yapılarda yemek salonu ile aynı çizgisel hatta bulunur (Fot.2.445-2.446).

Fot.2.441. Sultan Ahmed İmareti, Kilerin Doğu Cephesi ve Giriş Kapısı

Fot.2.442. Sultan Ahmed İmareti, Kilerin Kuzeyinde Kalan Bölüm

Fot.2.443. Sultan Ahmed İmareti, Kiler

Fot.2.444. Sultan Ahmed İmareti, Kilerin Güneyinde Kalan Bölümü

Fot.2.445. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Güney-Batısı ve Mutfağın Güneyine Eklenen Yapılar ve Yemek Salonu

Fot.2.446. Sultan Ahmed İmareti, Yapıları Arasına Ek Binalar İnşa Edilmeden Önceki Hali (Encümen Arşivi'nde Bulunan 1945 Tarihli Fotoğraf)

Şimdilerde Lisenin atölyesi olarak kullanılan fırın kesme taştan inşa edilmiştir (Fot.2.447). Üst örtü, üst örtüye geçiş elamanları ile bacalarda tuğla malzeme kullanılmıştır. Kare planlı fırın dört adet eşit büyüklükteki kubbe ile örtülüdür. Kubbeleri taşıyan kemerlerin atıldığı fırın mekanın ortasında bulunan sütun ise etrafına duvar örülerek kapatılmıştır. Çeşitli dönemlerde yapılan müdahalelerle değişikliğe uğrayan fırın ara bir katla ikiye bölünmüştür. Ahşap malzeme kullanılarak yapılan bu ara kat, ahşap direklerle desteklenmektedir. Üst kat depo olarak kullanılmaktadır. Fırının girişi batı cephesinde bulunan ek yapıya açılan kapıdan sağlanmaktadır batı cephede iki adet kapı ve iki adette pencere bulunmaktadır. Bu açıklıklar orijinal değildir (Fot.2.448). Fırını aydınlatan diğer iki pencere ise güney cephede bulunmaktadır. Her iki pencerede dikdörtgen planlı düz açıklıktır. Ekmeklerin pişirildiği ocaklar fırın mahalinin doğu cephesine yerleştirilmiş olup iki adettir. Ocaklardan güneyde bulunanı kapatılmış olup, kuzeyde bulunan ocak ise değişikliğe uğramış olmakla birlikte, tuğla ile inşa edildiği anlaşılmaktadır ve ocak ağzı yuvarlak kemerle kuşatılmıştır (Fot.2.449). Genellikle ocakların üstüne inşa edilen hamurhane mahali ya günümüze ulaşamamış ya

da fırında zaten böyle bir uygulamaya gidilmemiştir. Orijinal olmayan üst kata çıkış, doğu cephenin kuzey ucuna yerleştirilen merdivenlerle sağlanır.

Fot.2.447. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Güney Cephesi

Fot.2.448. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Batı Cephesinde Bulunan Yapı ve Fırının Batı Cephe Duvarı

Fot.2.449. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Doğu Cephesinin Kuzeyinde Bulunan Ocak Açıklığı

Merdivenlerin önüne kare bir ön bölüm inşa edilmiştir (Fot.2.450). Fırının üst örtüsünde bulunan dört adet kubbede kasnaksız olup tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Kubbeye geçişlerde yine tuğladan pandantifler kullanılmış olup kubbeleri taşıyan yuvarlak kemerler ise kesme taştan inşa edilmiştir. Sultan Ahmed İmareti'nde görülen mekanların bağımsız yapılar olarak inşa edilmesi ile yenilikçi ya da gelenekselden uzak planlaması, mutfak ve fırın bacalarının farklılığına da yansır. Mutfak ve fırın bacaları, mekanı örten kubbeye saplanarak bir farklılık oluşturmaktadır (Fot.2.451). Fırınının iki ocağından biri olan ve doğu cephenin güneyinde bulunan ocak kapatılmış olmasına karşılık, ocağın tuğla bacası hala mevcuttur ve orijinalitesini korumaktadır. Fırının üst örtüsü ve taşıyıcıların bulunduğu üst katın alt kata oranla orijinalitesini daha fazla muhafaza ettiği söylenebilir. Kubbeleri taşıyan kesme taştan yuvarlak kemerler ve bu kemerin atıldığı sütunun birleşimi de net biçimde görülür (Fot.2.452-2.453). Kubbelerin ortasında aydınlık feneri benzeri açıklıklar bulunmaz ancak kubbelere mazgal pencereler açılmıştır. Bu mazgalların bir bölümünün de kapatıldığı görülmektedir. Kısmen değişiklikler geçirmiş olan fırının, Encümen Arşivi'nde bulunan 1945 yılına ait

fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla da girişi bugün olduğu gibi batı cephesinin güney ucuna yakın kapıdan sağlanmaktaydı.

Fot.2.450. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Doğu Cephesinin Güney tarafında bulunan ve Kapatılmış Olan Ocak İzi ile Üst Kata Çıkış Merdivenlerinin Bulunduğu Mahal

Fot.2.451. Sultan Ahmed İmareti, Fırın Bacası

Fot.2.452. Sultan Ahmed İmareti, Fırın Bacası ve Üst Örtü

Fot.2.453. Sultan Ahmed İmareti, Fırın Üst Örtüsünü Taşıyan Kemerler

Yine aynı fotoğrafta bacalardan güneydekinin yenilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fotoğrafta dikkati çeken bir diğer ayrıntı ise fırının güneyinde bulunan tuğla yapı kalıntısıdır. Arşiv belgelerinde adı geçen ekmekçi odasının bu yapı olabileceği düşünülebilir (Fot.2.454). Fırının batısında bulunan ve imareti oluşturan bir diğer yapı mutfaktır. İmaret mekanları içinde orijinalitesini büyük oranda koruyarak günümüze ulaşan yapı da yine mutfaktır. Bazı yayınlarda, mutfak binasının yanlışlıkla kılıçhane olarak inşa edildiği ifade edilmesine karşılık bu yapıda Sultan Ahmed Külliyesi'nin bir parçası ve imaretin mutfağı olarak inşa edilmiştir[696]. Güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen planlı mutfağın, güney cephesine yeni bir yapı ilave olunmuştur (Fot.2.455). Mutfağın güneyinde bulunan ve doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü olan mekanın girişi mutfakta olduğu gibi batı cephede bulunmaktadır. Mutfağın güneyinde bulunan ve sonradan inşa edilmiş bina, mutfağın güneyinde ki bu dikdörtgen planlı mekanı da içine alacak şekilde inşa edilmiştir. Mutfağın kuzeyinde kalan kare planlı bölümün girişi batı cephede bulunan kapıdan sağlanmaktadır.

Fot.2.454. Sultan Ahmed İmareti, Fırının Güney-Batı Cephesi Orijinal Girişi (Encümen Arşivi'nde Bulunan 1945 Tarihli Fotoğraf)

[696] Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1975, s.84.

Fot.2.455. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Güney Cephesi

Mermer lentolu ve yuvarlak kemerli kapı dikdörtgen planlı olup ince silmelerle kuşatılmıştır. Kapının üzerinde yine yuvarlak kemer içine alınmış bir kapı üzeri penceresi bulunur. Kapının güneyinde bir ve kuzeyinde de iki adet pencere açıklığı bulunur. Pencereler mermerden düz lento ve söveli olup ince silmelerle kuşatılmıştır ve pencerelerin içinde demir lokma şebekeler bulunur (Fot.2.456). Mutfağın kuzeyinde kalan kare planlı bölüm, mekanın ortasında bulunan sütuna atılan yuvarlak kemerlerin taşıdığı dört adet kubbe ile örtülüdür. Kubbelere pandantiflerle geçilmiştir ve hem kasnaksız kubbeler hem de geçiş elemanları tuğladan inşa edilmiştir ve kubbelerin oturduğu kemerler yuvarlak formlu olup kesme taşla yapılmışlardır (Kesit, Fot.2.457). Yemeklerin pişirildiği ocaklar için mutfağın kuzey cephesi ayrılmıştır (Fot.2.458). Bu cephe boyunca yan yana yerleştirilmiş beş adet kesme taştan dikdörtgen kesitli ayak bulunur. Bu ayaklara atılan kemerlerin üzerinde kesme taştan kısa bir duvar örülmüştür. Hem ayaklara atılan hemde duvarlara atılan kemerlerle dikdörtgen birimler elde edilmiştir (Fot.2.459). Bu birimlerin ortasına da birer adet sekizgen planlı baca yerleştirilmiştir. Bacalar fırında olduğu gibi mekanı örten büyük kubbeye saplanır şekildedir. Ocak açıklılarının üzerinde bulunan altı adet bacadan üçünün doğudaki, diğer üçünün de batıdaki kubbeye açıldığı görülür. Tuğla bacaların üst bölümünde duman çıkışı için küçük açıklıklar vardır ve bacalarda kubbelerde olduğu gibi kurşun

kaplıdır (Fot.2.460). Yemek kazanlarının konulduğu ocaklar ise günümüze ulaşamamıştır. Bacaların bulunduğu kubbelerin ortasında aydınlık feneri bulunmazken, imaret mimarisinin karakteristiklerinden olan mutfak kubbesine aydınlık feneri açılma geleneği yenilikçi Sultan Ahmed İmareti'nde de atlanmamış ve mutfağı örten diğer iki kubbenin ortasına yerleştirilmişlerdir. Mutfağın beden duvarları kesme taş ve moloz taşla inşa edilmiştir. Dış cepheler ise kesme taş kaplanmıştır. Mutfağın doğu cephesinde ikinci bir kapı daha bulunmaktadır.

Fot.2.456. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Batı Cephesi Giriş Kapısı ve Pencereler

Fot.2.457. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Güney-Doğusu

Fot.2.458. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi, Ocak Açıklıkları ve Bacalar

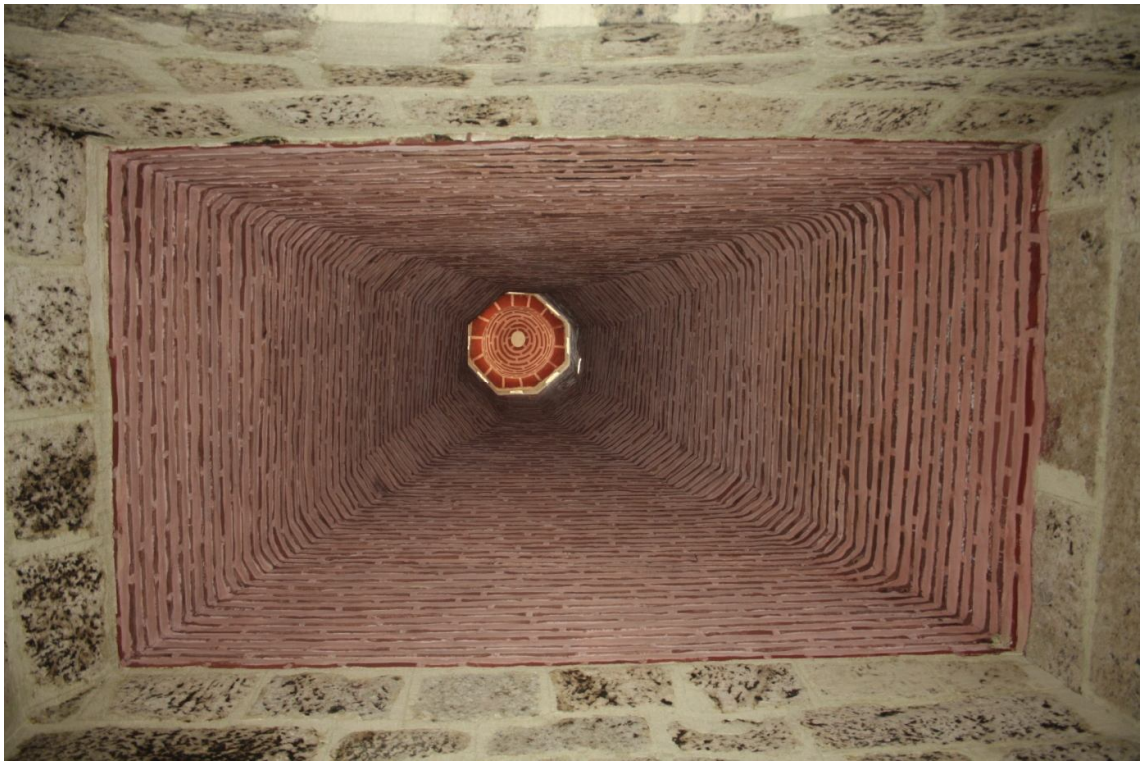

Fot.2.459. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Kuzey Cephesi Bacaların Oturduğu Dikdörtgen Birimler

Fot.2.460. Sultan Ahmed İmareti, Mutfak Bacaları

Batı cepheye paralel olarak açılan bu kapı bugün kullanılmamaktadır ve batı cephede bulunan kapının tekrarı biçimindedir. Aynı cephede kapının güneyinde bir, kuzeyinde ise iki adet pencere yer alır. Pencerelerden kuzeyde bulunanlardan biri mazgal formludur. Diğer pencereler ise düze lento ve sövelidir. Mutfağın kuzey cephesinde de iki adet pencere vardır ve bu pencereler de kesme taştan düz lento ve söveli olup, demir lokma şebekelidir (Fot.2.461).

Encümen Arşivi'nde bulunan mutfağa ait fotoğrafta, güney cephede mutfakla mekel arasında bir duvar örülü olduğu görülür ve duvarda kapatılmış kemer açıklığı dikkati çeker. Bir diğer ilgi çekici konuda mutfağın güneyinde bulunan ve yine güney cepheye doğru devam eden duvar bakiyesidir. Bu kalıntıların, bu cephede bulunan ve yıkılmış olabilecek bir yapıya işaret ettiği düşünülebilir (Fot.2.462). Mutfağın batısında bulunan imarete ait son yapı mekel/yemek salonudur (Fot.2.463). Güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen planlı mekel eşit büyüklükte altı adet kubbe ile örtülüdür. Büyük oranda değişiklik geçirmiş mekel orijinal olmayan bir ara katla ikiye bölünmüştür. Doğu batı cephelerinde birer girişi bulunan mekelin, ana girişinin mutfağa bakan doğu cephesi olduğu anlaşılmaktadır.

Fot.2.461. Sultan Ahmed İmaretin Kuzey Cephesi

Fot.2.462. Sultan Ahmed İmareti, Mutfağın Güney Cephesinde Bulunan Duvar Bakiyesi ve Mutfakla Mekel Arasında Bulunan Duvar (Encümen Arşivi'nde Bulunan 1945 Tarihli Fotoğraf)

Fot.2.463. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Güney-Doğu Cephesi

Mutfağın doğu cephesinde bulunan giriş kapısının iki yanında birer adet pencere, kapının üzerinde yan yana açılmış dört adet pencere ile bu pencerelerinde üzerinde yan yana açılmış iki adet pencere açıldığı görülür. Bu açıklıklarda yatayda elde edilen üç katlı düzenleme büyük bir kemer içine alınmıştır. Kapı ve pencere açıklıklarını kapsayan kemerin dışında kalan doğu cephe duvarı kesme taşla kaplanmışken, cephenin pencere ve kapılarını kapsayan kemerin içinin iki sıra tuğla ve tek sıra taş almaşıklığı ile inşa edildiği görülür. Pencerelerin tümü kesme taştan düz söveli ve yuvarlak kemerli olup, kemer kilit taşları dışa doğru çıkıntılıdır. Kapının yanında bulunan pencereler demir lokma şebekeli iken üst kat pencerelerinin alçı içliklere sahip olduğu görülür (Fot.2.464-2.465). Bu pencereler dışında, cephenin kuzey ve güney uçlarında altta bir ve üstte ikişer pencere bulunmaktadır. Pencerelerin tümü kesme taştan düz açıklık biçimindedir ve demir lokma şebekelidirler. Giriş kapısının iki yanında bulunan pencerelerin daha önce kapı olduğu ve ortada bulunan kapı ile birlikte üçlü bir giriş bulunduğu yayınlardan öğrenilmektedir[697].

Fot.2.464. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesi

[697] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmet Külliyesi İmaret Yapıları" **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S.6, İstanbul 1989, s.6.

Fot.2.465. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesi Üst Kat Pencereleri

Doğu cephede bulunan kapıdan girildiğinde mekelin üst örtüsünde bulunan bir kubbe açıklığı boyunca; güney, kuzey ve doğu cephelerine örülen duvarlarla bir giriş bölümü elde edildiği görülür (Fot.2.466). Batı cephesine açılan bir kapı ile kuzey ve güney cephelere açılan birer kapı ve pencerelerle mekelin diğer bölümlerine geçiş vardır. Mekelin doğusunda bulunan bu giriş bölümü aralara yapılan eklemelerle bölünerek derslikler elde edilmiştir (Fot.2.467-2.468). Mekelde sadece ara bölmeler kullanılmamış ahşap bir ara katla mekel iki kata da ayrılmıştır. Mekelin üst katının girişi batı cephede bulunan ve alt kat kapısının üzerinde bulunan kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapıya yirmi basamaklı merdivenle ulaşılır.

Üst katta kemerlerin aralarına örülen duvarlarla mekanlar oluşturulmuş; konferans salonu, kütüphane ve mescit gibi bölümler elde edilmiştir. Mekelin üst örtüsünü oluşturan tuğla kubbelerin ortasında aydınlık fenerleri bulunur. Aydınlık fenerleri dışında kubbelere aydınlatma elemanları açılmamıştır. Kubbeye geçişlerde tuğla pandantifler kullanılmıştır. Kubbelerin oturduğu kemerler ise mutfak ve fırında olduğu gibi kesme taştan inşa edilmiştir (Fot.2.469). Mescide dönüştürülen doğu cephede, kubbenin içi ve geçiş elemanları kalemişleri ile bezenmiştir ve orijinal değildir (Fot.2.470).

Fot.2.466. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesi Giriş Kapısının Önünde Oluşan Bölüm

Fot.2.467. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin İçinde Bölünerek Elde Edilen Dersliklerden

Fot.2.468.. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Batı Cephesinde Bulunan Giriş Kapısı

Fot.2.469. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Üst Örtülerinden

Fot.2.470. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Doğu Cephesinde Oluşturulan Mescit Bölümü

Mekel, kuzey cephede bulunan altı adet alt ve dört adet üst pencere, güney cephede bulunan beş adet alt ve dört adet üst pencere ve batı cepheye açılan üç adet alt ve dört adet üst pencere ile aydınlatılmaktadır. Pencerelerin tümü aynı formda olup, dikdörtgen planlıdır ve içlerinde demir lokmalı şebekeler bulunur (Fot.2.471-2.472). Günümüze ulaşan Osmanlı İmaretleri içinde imareti meydana getiren mekanların bir plan düzeni içersinde bir birine bitiştirilmediği tek örnek Sultan Ahmed İmareti'dir. İmareti inşa edebilmek için, bu arasada bulunan evlerin istimlak edildiği bilinmektedir, hem topografik hemde törensel meydan nedeniyle sınırları belli bu arsada, imaret yapılarının bir birine bitiştirilmeden arazinin rahat kullanımı ise ilgi çekicidir. Fırın, mutfak, mekel/yemek salonu ve kiler gibi ana yapıları ile günümüze ulaşan imarette; Arşiv belgelerinde adına rastlanan ekmekçi odası, yağ ve şeker ambarları ile macunhane olarak adlandırılan yapıların yerleri ise tespit edilememiştir. İmaret yapılarının batısında darüşşifa, kuzeyinde tabhane mekanları bulunduğu için adı geçen ancak yerleri tespit edilemeyen yapılar güney ya da doğu cephelere inşa edilmiş olmalıdır. İmaretin doğu cephesi ise törensel At Meydanı'dır. Bu nedenle yapıların doğu cephelere doğru yerleştirilmemiş olacağı da öngörülebilir. İmaret yapıları yüksek bir teras

üzerinde bulunduğu için, güney cephede de yapı ilave edilebilecek alanın sınırları kendiliğinden belirlenmiştir ve bu alan yapı inşa edilebilecek genişliktedir. Encümen Arşivi'nde bulunan 1945 tarihli fotoğraflarda da bu cephede yapı kalıntıları görülür. Aynı tarihli fotoğraflardan bir diğerinde ise mekel ile darüşşifanın arasında bu yapıların güney cephesinde, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir yapı görülür. Alt katı kargir üst katı ise ahşap malzeme ile inşa edilmiş bu iki katlı yapının mahiyeti ise bilinememektedir. Arşiv belgelerinde adı geçen yapılardan biri olup olmadığını bilmediğimiz bu yapının imaretle olan bağını kesinleştirebilecek bilgiye sahip değiliz (Fot.2.473). Günümüze ulaşan 29 imaretten yüksekliği en fazla olan ikinci imaret Sultan Ahmed İmareti olup, yüksekliği en fazla olan Ayasofya İmaretine de mekansal bir yakınlığı/komşuluğu vardır. Hem yönetimsel (Topkapı Sarayı'ndan dolayı) hemde dinsel ve simgesel anlamları ile (Ayasofya ve Sultan Ahmed Camilerinden dolayı) tarihi yarım adada bulunmanın ayrıcalıkları bu iki yapıya da yansımıştır. Bu ayrıcalıklar yapıların yükseltilerinde belirginleşir. Planlamasında görülen farklılığın yanı sıra, çalışan kadrosunda görülen bir personelle de diğer Osmanlı imaretlerinden ayrılır. Bu personel imarette artan yemekleri kuşlara verecek kişidir. Sultan Ahmet İmareti'nde kuşlar için yüksek bir kule inşa edildiği, artan ve yenmeyecek durumda olan yiyecekler yırtıcı kuşlara bu kulede verildiği[698] bilgisine karşılık bu kulede günümüze ulaşamamıştır. Bu uygulamanın bir başka benzeri ise bulunmamaktadır.

Fot.2.471. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Batı Cephesi

[698] Ziya Kazıcı, "Osmanlı Devletinde İmaret", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.V, Ankara 1999, s.46.

Fot.2.472. Sultan Ahmed İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi

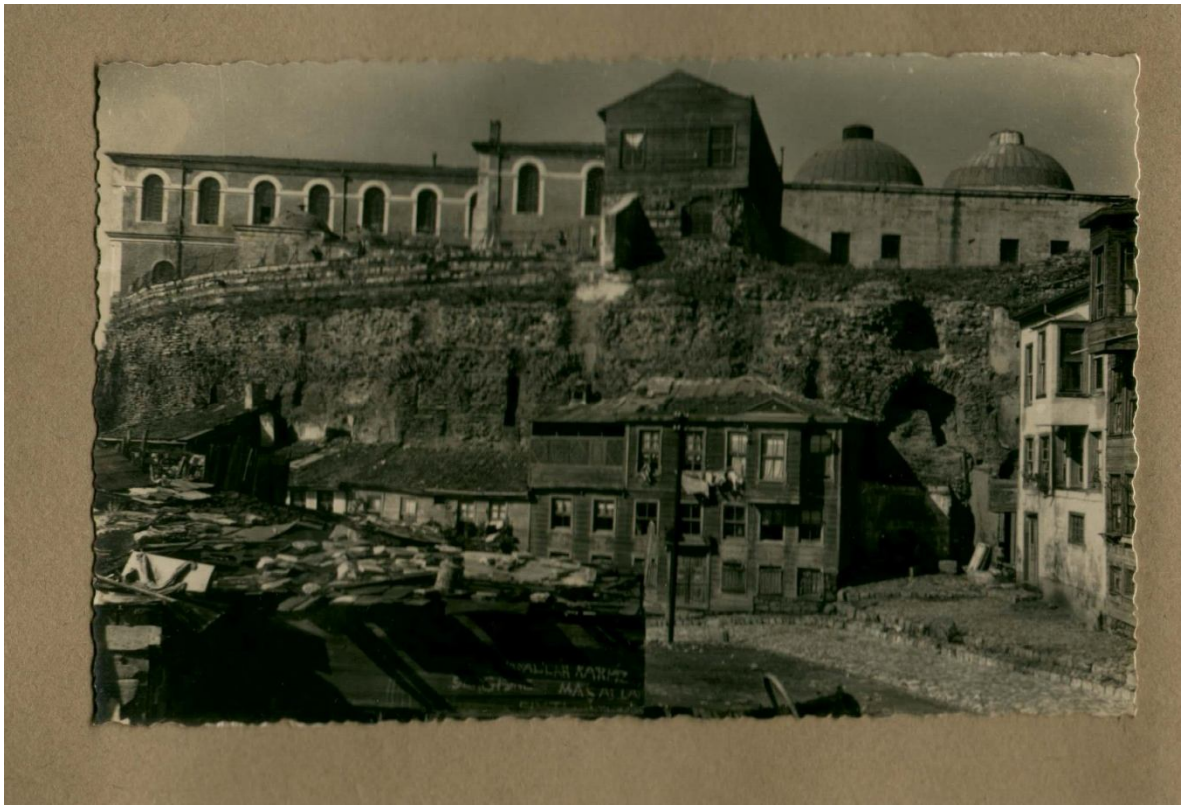

Fot.2.473. Sultan Ahmed İmareti, İmaretin ve Darüşşifanın Güney Cephesinde Bulunan İki Katlı Yapı (Encümen Arşivi'nde Bulunan 1945 Tarihli Fotoğraf)

2.23. Üsküdar Yeni Valide İmareti

Yapı, Üsküdar Sahilinde Balaban Caddesinde yer almaktadır. IV. Mehmed'in hasekisi Emetullah Gülnûş, oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed'in bir biri ardına tahta geçmesi ile 1695-1715 tarihleri arasında valide sultan olmuştur[699]. Valide sultanlığı döneminde, Mekke ve Sakız Adası ile Galata'da yapılar inşa ettirmiştir. Valide sultanlığının 13. yılında (bu sürede elde ettiği maddi güçle) Üsküdar sahiline yakın meydanda banisi olduğu yapılar içinde en büyüğü olan külliyenin inşasına başlanmıştır.

Külliyenin ve dolaylı olarak da imaretin mimarının kim olduğuna ilişkin soru işaretleri vardır. Kayserili Mimar Mehmet Ağa 1703-1705 yılları arasında Hassa Baş Mimarı olarak görev yapmıştır. 1705 yılında görevden alındığında yerine atanan isim Hacı İbrahim Ağa olmuştur. 1708 yılında ise hassa baş mimarı yeniden Mimar Mehmed Ağa olmuştur. Bu nedenle adı geçen iki mimardan hangisinin külliyenin mimarı olduğu kesin değildir[700]. II. Mustafa, tarih kitabı yazdığını bildiği Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa'dan kendi dönemi olaylarını anlatmasını ister, bunun üzerine Mehmet Ağa Nusretname'yi kaleme alır. Eserinde Valide Sultan'ın Üsküdar'da inşa ettirdiği külliyenin temel atma törenine de yer veren Mehmed Ağa; Ekim 1708'de yapılan törende külliyeden ziyade caminin temel atımına odaklanır ve külliyenin diğer yapılarından bahsetmez[701]. Aras Neftçi, Üsküdar Yeni Valide Cami'nin yapım hikâyesini anlatan bir risaleyi yayınlamıştır[702] ve ne bu belgede nede Nusretname'de mimar adı zikredilmektedir. Silahtar Mehmet Ağa, valide sultan kethüdası Mehmed Efendi'nin kethüdası olan Abdülvahap Ağa'nın bina emini olduğunu ve açılışta kendisine kürkler, 5 kese akça ve günlük 150 akça emeklilik ulufesi verildiğini anlatır[703].

Külliyenin açılışı 6 Mart 1711'de Cuma namazının kılınması ile birlikte yapılır[704]. Açılış törenleri için Valide Sultan ve Padişahın üç gün süre ile Üsküdar'da kalmaları

---

[699] Mustafa Güler, **Gülnûş Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Hayrâtı-I**, İstanbul 2006. s.24.
[700] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.140.
[701] Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Nusretname**, (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), C.II, İstanbul 1969, s.246.
[702] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.139-163.
[703] Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, **a.g.e.**, s.269.
[704] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.159.

planlanmış, hava koşulları nedeniyle bu süre beş güne çıkmıştır[705]. Açılış için geçen üç günlük süre, mimara ve bina emini ile ileri gelen saray yöneticilerine kürkler giydirmek ve hediyeler yollamak, para ve sadaka dağıtmak, kurban kesmek gibi çeşitli ritüellere sahne olmuştur. Baninin cömertliği ve hayırseverliğinin halka doğrudan yansıması ise açılış boyunca imarette hazırlanan yemeğin dağıtılması ile olmuştur. Açılışın ikinci günü, Valide Sultan'ın kaldığı evden camiye kadar yol üzerindeki evler boşaltılarak, sokak başlarına çadırdan perdeler yapılıp, Gülnûş Sultan ve maiyetinin camiye ulaşması sağlanmıştır[706]. Aynı gün yine sofralar kurulmuş ve sabah akşam yemek ikram edilmiştir[707]. Açılışın üçüncü gününde ise padişah ve validesinin; açılış ritüellerini sürdürdüğü, külliyede bulunan tüm yapılar ve imaretin kazan ve kaplarının içine de paralar saçtığı öğrenilmektedir[708]. Rusya'ya planlanan sefer nedeniyle eksiklerine rağmen külliyenin açılışının yapıldığı, İmaretin ise eksiklerine rağmen açılış törenlerinde hizmet verdiği, ancak bu törenden iki ay sonra Mayıs 1711'den itibaren düzenli olarak imarette ekmek ve yemek dağıtılmaya başlandığı anlaşılıyor[709]. Bu yapının önceleri fodla fırını olarak kullanıldığı ifade edilmiştir[710], yapı tek başına fodla fırını değildir, fırın imaretin bir bölümünü oluşturmaktadır. 1904 yılında, Üsküdar'da bulunan imaretlerden Mihrimah Sultan İmaretinin yıkık olduğu, Cedid Valide imareti fırınında pişirilen ekmeklerden bu imarete ekmek gönderilmesine ilişkin kayıtla, vakıflar arası bir yardımlaşmadan söz edilebilinir[711]. İmarette hazırlanacak ekmek için

---

[705] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.155.
[706] Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Nusretname**, (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), C.II, İstanbul 1969, s.269.
[707] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.155.
[708] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.155.
[709] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.156.
[710] Nadide Seçkin, "Yeni Valide Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, 1994, s.470.
[711] B.O.A., **Şura-yı Devlet,** Dosya No:165, Gömlek No:59, "Üsküdar'da kain Mihimah Sultan tabe seraha Hazretleri imaretinin muhterik olarak gayr-ı mevcud olmasından tolayı bunda tabhı lazım gelen fodula Cedid Valide Sultan İmareti'nde tabh olundığı esnada her iki imaret fodulasının bir imaretde tabh olunması itibarıyla senevi müretteb yedi yüz altmış iki çeki seksan dört buçuk kilo hatabdan mahlul olub kaydları terkin kılınan ve ashabı zuhur itmeyen fodula hatablarının tenziliyle mezkur Mihrimah Sultan İmareti'nin tarih-i inşası olan üç yüz on iki senesinden berü gerek Hazine-i Hassa-i Şahane'den ve gerek Hazine-i Evkaf'dan Mihrimah Sultan İmareti'ne iki yüz seksan altı ve Cedid Valide Sultan İmareti'ne iki yüz altmış tokuz çeki iki yüz kilo ki, min-haysü'l-mecmu ita olunagelmiş olan senevi beş yüz elli beş çeki iki yüz kilo hatabın mezkur iki imaretin bir mahallde oldığı zaman gibi ayru ayru olması halinde kifayet kifayet itmeyeceği anlaşılmış ve ol-babda komisyon-ı mahsusunca yapılan hesaba nazaran mezkur Mihrimah Sultan İmaretine ita oluna gelen iki yüz seksan altı çeki hatabın üzerine yüz sekiz çeki iki yüz iki kilo yüz altmış gram hatabın zammıyla mikdar-ı senevisinin üç yüz toksan dört çeki iki yüz iki kilo yüz altmış gram ve Cedid Valide Sultan İmareti'ne verilegelen iki yüz altmış tokuz çeki iki yüz kilo

un alımına ilişkin belgelerde yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır[712]. Gülnuş Sultan'ın vakıflarına ait vakfiye kayıtları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Üsküdar'da bulunan külliyede çalışanlar ve aldıkları ücretlere ilişkin bilgilerse Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki vakfiye örneğinde bulunur. Vakfiyeden öğrenildiği kadarıyla imarette çalışan sayısı 33 olup aldıkları yıllık ücret toplamı 64782 akçedir.

Tablo.2.18. Üsküdar Yeni Valide İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[713]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
1	Şeyh	8	2832
1	Vekilharç	10	3540
1	Kilari	8	2832
1	Kiler Katibi	8	2832
1	Kilari Çırağı	4	1416
1	Un Anbarı Sorumlusu	5	1770
1	Aşçı (reis olan)	8	2832
1	İkinci Aşçı	7	2478
2	Aşçı (her biri)	6	4248
1	Aşçı Çırağı	5	1770
1	Ekmekçi (reis olan)	8	2832
4	Ekmekçi (her biri)	5	7080
1	Kantari	4	1416
2	Münekki (her biri)	4	2832

hataba yetmiş iki çeki yüz altmış kilo yedi yüz yirmi iki gram zammla bunun mikdar-ı senevisinde üç yüz kırk iki çeki yüz on kilo yedi yüz yirmi iki grama iblağı muktezi bulunmuş olub bu halde de imareteyn-i mezkureteynin hatab-ı muhassesat-ı kadimelerinden dört yüz tokuz çeki yüz kırk tokuz kilo tokuz yüz toksan dört gram tasarruf idilmiş olmasına nazaran suret-i halin beyanıyla mezkurü'l-mikdar zamaların üç yüz on tokuz senesinden itibaren büdce dahilinden tesviye ve itasına mezuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı meclis-i idare-i evkafdan buyurılan karar üzerine mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 19 Zi'l-hicce sene 1321 ve fi 23 Şubat sene 1319 Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun".

[712] B.O.A., **Cevdet Belediye,** Dosya No:43 Gömlek No: 2106'da yer alan 1825 tarihli belgede imarette pişirilecek fodula için Akdeniz buğdayı verilmesi ile ilgili karar yer almaktadır.

[713] Tablo; Müşfika Akbulut, **Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi,** Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s.67'deki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır. Vakfiye, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, EH. 3037 numarada kayıtlıdır.

1	Buğday Ayıklayan	4	1416
1	Buğday Döven	4	1416
1	Ekmek Nakibi	4	1416
1	Ekmek Katibi	5	1770
1	Kazan sorumlusu	6	2124
1	Odun Ambarı Sorumlusu	6	2124
2	Bevvab (her biri)	4	2832
1	Buğday Anbarı Sorumlusu	5	1770
1	Kantar Sorumlusu	4	1416
1	İmaret Bekçisi	5	1770
1	Mezbelekeş	5	1770
1	Ferraş	8[714]	2832
1	Gulbari	4	1416
Toplam: 33			64782

1821 yılında imaret tamir edilmiştir[715]. İmaretin kubbesinin kurşunlarının yenilenmesine ilişkin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yazışmalar bulunmaktadır.1909 tarihli belgede bulunan yazışma 6781 kuruşa malolacak tamirat bütçesinin onaylanmasına ilişkindir[716].

[714] İmaretin temizliğinden sorumlu ferraşın, imaretin mali giderlerinden, yemek kalitesine, personele kadar kadar tümünden sorumlu şeyhle aynı miktar para alıyor olmasına şüphe ile yaklaşmak gerekir. Vakfiyenin orijinalinden yapılacak okumalarla bu karmaşık rakamların aydınlatılabileceği düşünülmektedir.

[715] B.O.A., **İbnülemin Hatt-ı Hümayun,** Dosya No:6, Gömlek No:584, "Manzurum olmuşdur
Defter mucebince mesarif-i mezbur bin sekiz yüz seksan iki guruş Harmeyn'den Mal-ı Muaccelat-ı Evkaf'dan virülüb mahalline masraf kayd oluna.
Harameyn-i Muhteremeyn'e tabi evkafdan medine-i Üsküdar'da vaki merhume ve mağfurun leha Cedid Valide Sultan tabe seraha hazretlerinin imaret-i amirelerinde külli yevn tabh olunan fodulanın 2.iki aded furunları ve cami-i şeriflerinin imamına meşruta bazı mahalleri muhtac-ı tamir olmak hesabıyla mütevellisi İbrahim Beğ kulları lede'l-itha tamir ve tecdid olunub furun-ı mezkurlara bin sekiz yüz üç buçuk ve menzil-i mezbure yetmiş sekiz buçuk guruş ki ceman bin sekiz yüz seksan iki guruş sarf olunmuş oldığı takdim-i atebe-i ulya-yı mülukaneleri kılınan iki kıta defter-i müfredatdan manzur ve malum-ı hümayun-ı cihandarileri buyuruldukda meblağ-i mesarif-i mezbur bin sekiz yüz seksan iki guruşun Hazine-i Haremeyn-i Şerifeyn'den Mal-ı Muaccelat-ı Evkafdan ita ve mahallenine masraf kayd olunması hususı muvafik- rıza-yı hümayun tacdarileri buyurulur ise ol-babda ve her halde emr ü ferman veliü'l-emr efendimiz hazretlerinindir".

[716] B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 3568, Gömlek No:267563, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Şura-yı Devle'te havale buyırılan 28 Rebiü'l-ahir sene 327 tarihli ve yüz yetmiş numrolu takriri melfufiyla Maliye Daire'sinde kıraat olundı.Takrir-i mezkur mealinde Üsküdar'da Cedid Valide Sultan Hazretleri İmareti kubbesinin muhtac-ı tamir olan kurşunlarının keşfi bi'l-icra tamirat-ı muktezasına Sim Mecidiye on tokuz guruş hesabıyla altı bin yedi yüz seksan bir guruşla vucuda geleceği anlaşılmış ve her ne kadar münakasası icra olundı ise de noksanıyla der-uhdesine talib zuhur itmemiş oldığından tehir-i tamirat ile ileride mesarif-i zaide ihtiyarına sebeb verilmemek içün tamirat-ı

1857 yılında külliyenin tamir edilmesi sırasında imaretinde tamir edildiği öğrenilmekle birlikte bu belgede tamiratın içeriğine dair bir ifade bulunmamaktadır[717]. Külliye; cami, hünkâr mahfili, türbe, imaret, sebil, muvakkithane, iki çeşme, sıbyan mektebi, arasta, kütüphane ve meşruta evleri ve mahyacı odasından oluşur[718]. İmaret, diğer yapıları içine alan külliye duvarının dışında bırakılmıştır ve külliyenin kuzeyine (sahil tarafına doğru) yerleştirilmiştir (Fot.2.474). Yapının güneyinde avlu bulunmaktadır. Avlunun güney-batı köşesinde, I. Abdülhamid döneminde, 1780 yılında inşa ettirilen Sineperver Kadın çeşmesi vardır[719] (Fot.2.475). Güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan imaret üç bölümden oluşur. Güney'de kareye yakın dikdörtgen bir alana sahip avlu ve avlunun güney-batı köşesine yerleştirilen kiler bulunur. Avlunun kuzeyinde ise; kuzey-güney doğrultudaki dikdörtgen bir koridorun iki yanına yerleştirilmiş mutfak ve fırın bölümleri yer alır. İmareti oluşturan üçüncü kütle ise, fırın ve mutfağı ayıran koridorun kuzeyinde yer alan dikdörtgen mekel bölümüdür (Çizim 2.73).

---

merkumenin keşfinden noksanıyla kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilesine say ve gayret olunmak üzere tamirat memurluğı marifetiyle emaneten icrası ve meblağ-i mezburun üç yüz yirmi beş senesi büdcesinden tesviyesi istizan kılınmışdır. Bera-yı istizah celb ve davet olunan nezaret-i müşarün ileyha mesarifat müdiri Cemil Beğ tarafından verilen izahata nazaran evkafın üç yüz yirmi beş senesi büdcesi tanzin olundığı anlaşılub halbu ki taraf-ı kanuniyeden bi'l-murur tasdike iktiran itmeyen bir büdceden sarfiyet icrası muvazene kanunı ahkamına nazaran gayr-ı caiz bulunmasına binaen mesarif-i mezkurenin büdcenin tasdike iktiranında tertib-i mahsusundan tesviye ve ifası lazım geleceğinin nezaret-i müşarün ileyhaya tebliği tezekkür ve keşf defteri leffen takdim kılındı. Ol-Babda emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. Fi 13 Cemazie'l-evvel sene 327".

[717] B.O.A., **Meclis-i Vala**, Dosya No: 351, Gömlek No:35, "Bihi. Fi 7 Safer sene 73. Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nin fi 9 safer sene 73 tarihiyle Meclis-i Vala'ya ita buyırılan bir kıta takriri mealinden müstefad oldığı vechle merhum ve mağfurun leha Cedid Valide Sultan tabe seraha Hazretleri'nin Üsküdar'da Balaban İskelesi'nde kain Cami-i Şerifi'nin mukaddema vukubulan harikde muhterik olan mahfel-i hümayunuyla muvakkithane ve imaret-i amire ve mahall-i sairesi Şehremini saadetlü efendi hazretleri marifetiyle mukaddem ve muahhar tamir ve tesviye olarak mesarif-i keşfiyesi olan ceman iki yük otuz tokuz bin bu kadar guruş ale'l-hesab suretiyle bid'defaat virilen bir yük altmış üç bin beş yüz guruş ba-tenzil müşarün ileyhin elli iki bin üç yüz şu kadar matlubı gürüldüğü misüllü diğer memurı inşası oldığı bazı ebniye ve saire içün hazine-i evkaf-ı hümayuna virilen ecnas kurşun bahasından dahi otuz dörtbin seksen dört guruş vakflarına irad zimmemti bulunduğundan zimmet-i mezkurenin kayd olunarak emin-i müşarün ileyhin matlubuyla irad ve ve mesarifin icrası ve maada matlub gürünen sekiz bin bu kadar guruşun emin-i müşarün ileyhe .....mesarif-i mezkur iki yük otuz tokuz bin şu kadar guruşun dahi vakf-ı müşarün ileyhanın yetmiş iki senesi mahalline masraf kaydı zımnında ber-mantuk-ı takrir ifa-yı muktezasının nezaret-i müşarün ileyhaya havalesi Meclis-i Valada dahi tezekkür kılınmış ise de ol-babda…".

[718] Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.140.

[719] M. Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, C.I, İstanbul 2001, s.384.

Fot.2.474. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Genel Görünüş

Fot.2.475. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Güney-Batı Köşede Bulunan Çeşme

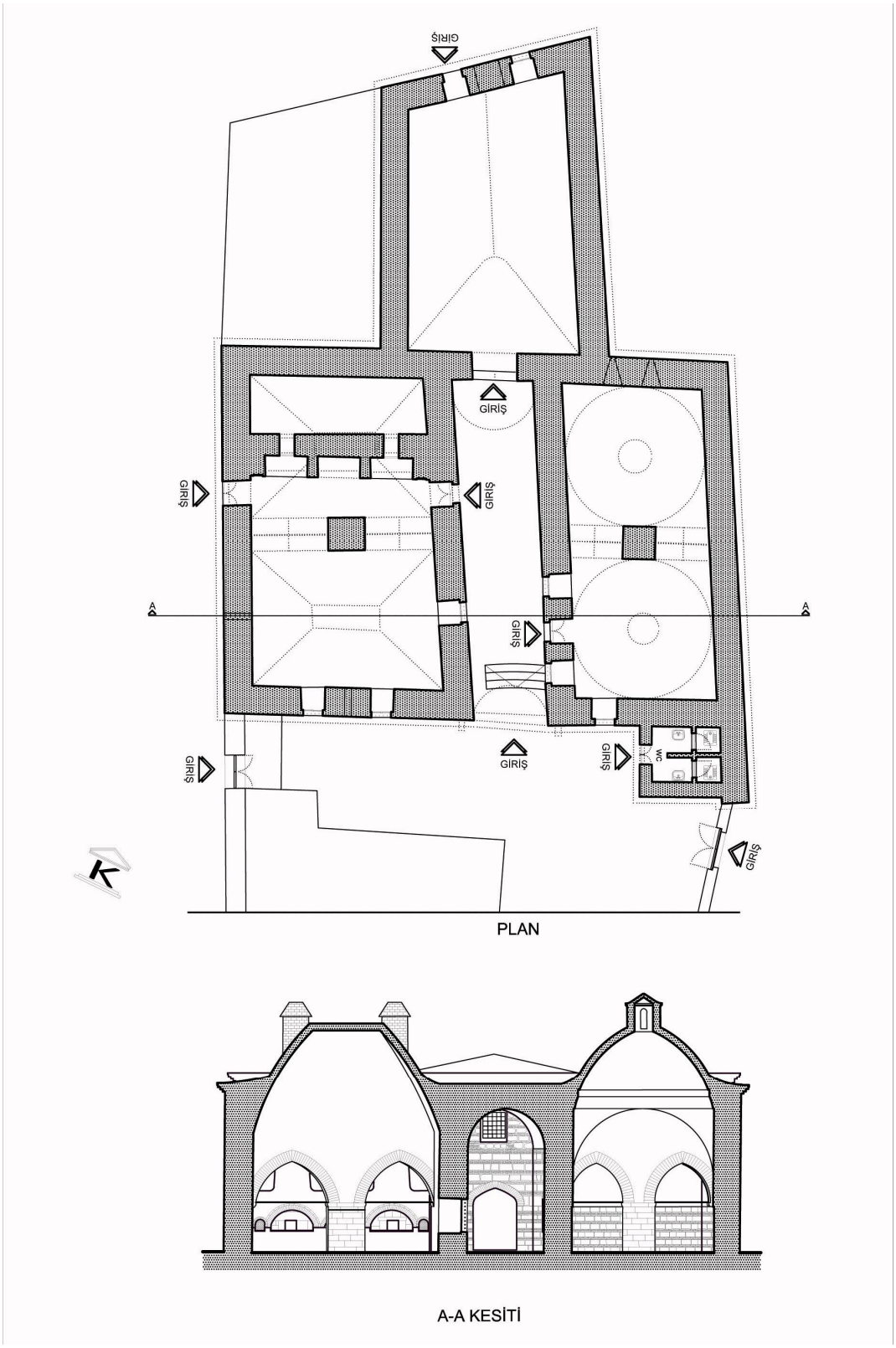

Çizim 2.73. Üsküdar Yeni Valide İmareti Plan ve Kesiti Ö:1/200
(Plan: Soner Şahin'den Güncellenerek)

Avlunun güney cephesinde, güney-batı köşeye onsekizinci yüzyılın sonunda inşa edilmiş çeşme ile avlu kapısının arasında muhdes bir dükkan yer alır. Avlu duvarı bu bölümde ortadan kalkmıştır (Fot.2.476). Doğu, batı ve güney cephelerde bulunan kapılarla girilen avlunun doğu duvarı, İstanbul 6 no'lu Koruma Kurulu Arşivinden bulunan fotoğraftan da anlaşılacağı üzere, yenilenmiştir (Fot.2.477). Doğu duvar, yapının genel inşa tekniğine uygun olarak taş-tuğla almaşıklığı ile yapılmıştır. Ayrıca yine aynı duvara, avlunun güney cephesinde bulunan giriş kapısının bir benzeri inşa edilmiş ve cephenin güney ucuna yakın olarak iki pencere açılmıştır (Fot.2.478). Güney cephede bulunan avlu kapısı kesme taşla inşa edilmiştir ve alınlıkta bulunan kitabelik boş bırakılmış, kemer kilit taşına ise bir adet gülbezek motifi işlenmiştir. Kapı tepeliksiz olup düz bir hatla sonlandırılmıştır. Avluya girişi sağlayan üçüncü kapı ise batı cephede kilerin hemen yanında yer almaktadır. Tuğladan yuvarlak kemerli dikdörtgen kapı, anıtsal boyutta değildir (Fot.2.478). Avlunun güney duvarındaki bakiye izlerinden, orijinalde duvarın devam ettiği anlaşılmaktadır. Avlunun batısında, cephesi iki katlı düzenlenmiş bir mekan vardır (Fot.2.480). Batı cephe ile uyumlu malzemesi de göz önünde bulundurulduğunda orijinal olduğunu düşündüğümüz bu mekan kiler/yönetici odası olabilir[720]. Günümüzde depo olarak kullanılan mekanın içine girme imkanı bulunmamaktadır. Cephesinde de değişiklikler yapıldığı tahmin edilen kilerde, iki kapı bulunmaktadır. Kapılardan ilki güney köşede bulunan çeşmenin yanındadır. Cepheden anlaşıldığı kadarıyla ve muhtemelen; orijinalde iki katlı pencere düzenine sahipken, alt pencere kapıya dönüştürülmüş, ikinci pencerenin üzerine bu pencereden daha küçük boyutlu üçüncü bir pencere açılmıştır. Bu pencere-kapı düzenlemesinin kuzeyinde ise; cepheye hakim büyük bir kemerin içine alınmış, dikdörtgen pencere ile, bu pencerenin altında bulunan ve orijinal olmayan büyük kare bir pencere ile dikdörtgen bir kapının açıldığı görülür. Bu bölümün müstahdem odası da olabileceği düşünülmektedir[721]. İçerisine girilemeyen bu mekan, sadece kiler olarak kullanılabileceği gibi, hem kiler hem yönetici odası olarak da kullanılmış olabilir. Kilerin ve muhdes dükkanın avlu içinde güney-batıda kayda değer bir yer kapladığı görülür (Fot.2.481).

---

[720]Onsekizinci yüzyılın diğer imaretlerinden Laleli yönetici odalarının avlunun bir cephesine yerleştirildiği görülür. Bu mekanların, alt katları kiler üst katlar ise yönetici odaları olarak çözümlenmiştir. Nuruosmaniye imaretinde ise yönetici odasının altında, bodrumda bulunan dehliz kiler olarak kullanılmıştır.

[721] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.293.

Fot.2.476. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Güney Cephe

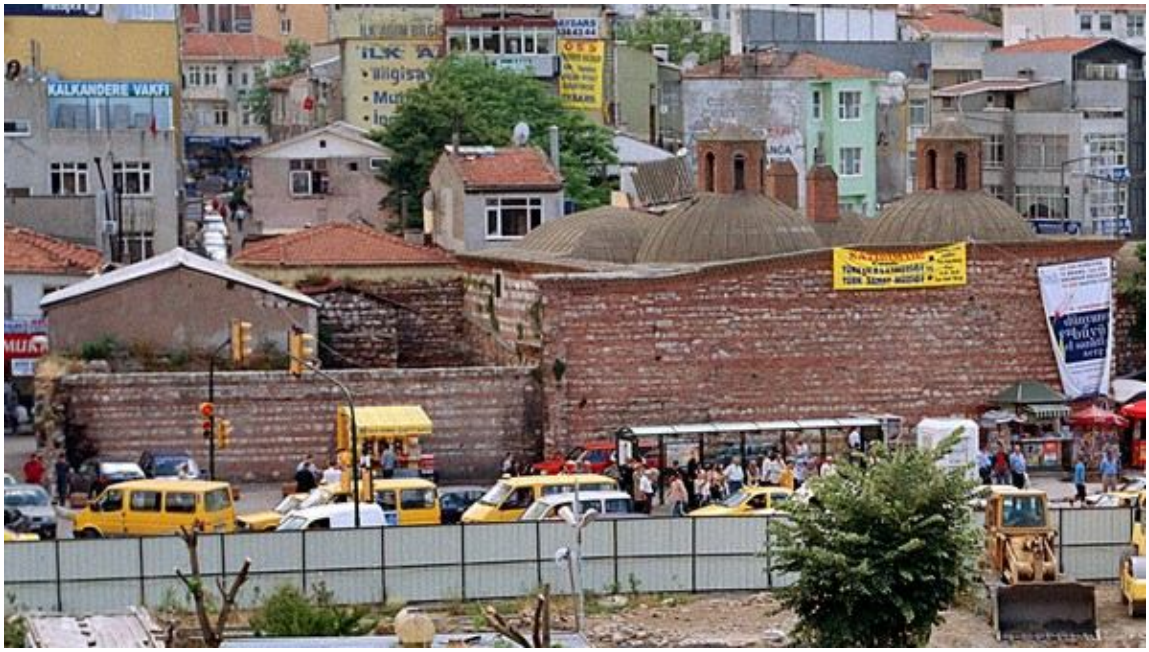

Fot.2.477. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avlu Doğu Cephesi Yenilenmeden Önce (İstanbul Koruma Kurulu Arşivi'nden)

Fot.2.478. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avlunun Doğu Cephe Kapısı ve Cephesi

Fot.2.479. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avlu Batı Cephe Kapısı

Fot.2.480.Üsküdar Yeni Valide İmareti, Kiler/Yönetici Odası Dışarıdan Görünüş

Fot.2.481. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Dükkan ve Kiler/Yönetici Odasının Avludan Görünüşü

Avlu duvarında; iki sıra tuğla bir sıra kesme taş almaşık duvar tekniğini kullanılmıştır. Avluya girildiğinde, mutfağın güney cephesine bitişik olarak, mutfak penceresinin hemen yanına tuvaletin yerleştirildiği görülür. Doğu-batı doğrultuda küçük bir dikdörtgen şeklinde planlanan tuvaletin üstü beşik tonozla örtülü olup, girişi batı cephede bulunan tuğladan sivri kemerli dikdörtgen kapıdan sağlanır. Kapı kanadı bulunmamaktadır. Kapı ile aynı düzlemde, çatının altında kareye yakın dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Tuvalette, yapının genelinde olduğu gibi aynı duvar tekniğinde, taş-tuğla almaşıklığı ile oluşturulmuştur. Çatı seviyesinde iki sıra kirpi saçak bulunur. Çatısı kurşun kaplıdır. İmareti oluşturan mekanlar, avlunun kuzeyinde yer alır. Doğu-batı doğrultuda dar bir koridorun bitiminde kuzey cepheye mekel, koridorun doğu ve batısında bir birine paralel olarak yerleştirilmiş fırın ve mutfak bölümlerinde ibarettir (Çizim 2.74). Bu üç mekanı bir birine bağlayan koridor, dar bir eyvan şeklinde düzenlenmiş olup, üzeri beşik tonozla örtülüdür (Fot.2.482).

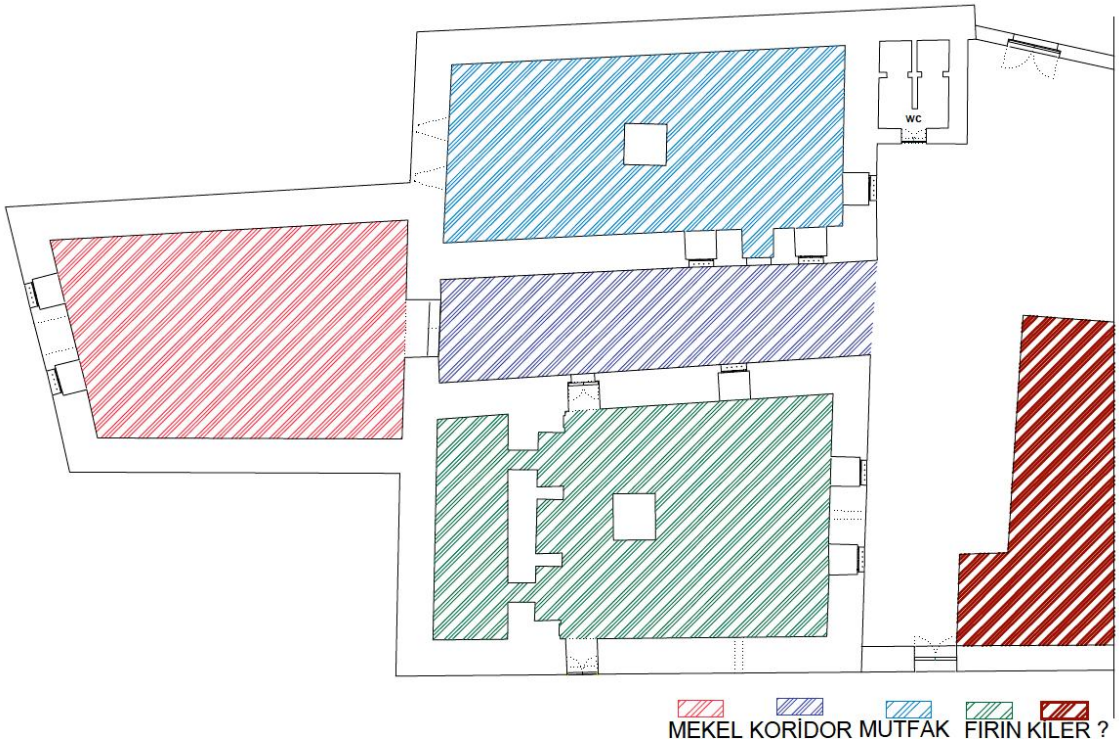

Çizim 2.74. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekan Dağılımı

Fot.2.482. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mutfak Cephesi, Tuvalet ve Koridor

Avlu ile yapılar arasında kot farkı olduğu için, koridora dört basamaklı merdivenden inilir. Bu eyvan daraltılmış üstü kapalı bir avlu olarak da kabul edilebilir[722] (Fot.2.483). Doğuda bulunan dikdörtgen mekan aşhane/mutfaktır. Bu bölüm; ortasında bulunan kesme taşlarla oluşturulmuş ayağa, doğu-batı doğrultuda atılan iki kemerle bölünmüş ve üzeri aydınlık fenerli iki kubbe ile örtülmüştür. Mutfağa, batı cephede iki yanında birer pencere bulunan kapıdan girilmektedir (Fot.2.484). Mutfağın aydınlatması için açılan pencerelerden bir diğeri de güney cephede yer alır. Bu üç pencerede, dikdörtgen formlu olup, kesme taş lento ve söveler kullanılmıştır. Sivri formlu pencere kemerleri ise tuğladan inşa edilmiştir. Bu üç pencerede de lokma demir parmaklık şebeke vardır. Mekanın aydınlatılmasında, kuzey cephe duvarına açılan mazgal formlu iki pencere daha kullanılmıştır. Mutfakta bulunması gereken ocaklar bugün mevcut değildir ve beden duvarlarında ocağa işaret eden herhangi bir iz yoktur. (Fot.2.485). Yapının genelinde olduğu gibi, kesme taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilen mutfağın içinde kapı bitim seviyesine kadar taş-tuğla almaşıklığı görülür.

[722] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.147.

Fot.2.483. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Koridor/Eyvan

Fot.2.484. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mutfak/Aşhane Girişi

Fot.2.485. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mutfak

Bu seviyeden itibarense duvarlar ve kubbe kahverengiye boyanmıştır. Bu nedenle ki günümüze ulaşamamış bu ocaklar muhtemelen Mimar Sinan tarafından inşa edilen imaret mutfaklarında klasikleşen, mutfağın herhangi bir cephesi boyunca yan yana yerleştirilmiş kesme taştan inşa edilmiş yaşmaksız ocaklardandı. Kubbelerde bulunan sekizgen aydınlık fenerleri, mutfağın hem aydınlatması hem de havalandırması açısından değerlendirilmiştir ve bu ayrıntı diğer imaret aşhaneleri ile uyum gösterir.

Mutfağın batısında bulunan ve yaklaşık mutfakla aynı büyüklükteki bölümse ekmek fırınıdır. Ekmek fırını, mufakta olduğu gibi ortada bulunan ayağa doğu-batı doğrultuda atılan iki kemerle bölünmüştür. Ayağın güneyinde ve kuzeyinde oluşan bölümlerin üzeri iki adet aynalı tonozla örtülüdür. Fırının girişi, bu mekanın doğu cephesine açılan dikdörtgen kapı ile sağlanmıştır. Doğu cephede bulunan mekel, mutfak ve fırını ilişkilendiren koridora açılan bu kapının simetriğine, batı cepheye bir kapı daha açılmıştır. Böylece fırın doğrudan dışarı ile ilişkilendirilmiştir. Kapının üzerinde büyük bir pencere vardır. Batı cephenin güneye yakın bölümünde bir adet pencere daha bulunur. Çatı seviyesine yakın bu üst pencere kare formludur. Doğu cephede bulunan pencere mutfak pencereleri ike boyut ve formdaki formdadır. Güney cephede bulunan, yine aynı büyüklük ve formdaki pencere daha vardır. Güney cephe pencerelerinin

ortasına gelecek şekilde çatı seviyesine yakın açılan kare bir üst pencere daha açıldığı görülür. Fırın toplamda altı adet pencere ile aydınlatılmış olur (Fot.2.486). Ekmeklerin pişirildiği ocak ise, fırının kuzey cephesine yerleştirilmiştir. Cephenin ortasında bulunan tuğla kemerli nişin iki yanı simetrik olarak düzenlenmiş ve iki ocak yerleştirilmiştir. Düz lento açıklık şeklinde düzenlenmiş ocak ağızları tuğla bir yuvarlak kemerle kuşatılmıştır. Fırının baca bağlantısı, üst örtüde baca çıkışına doğru daralır şekildedir. Fırın ocağının tuğla malzeme ile örüldüğü anlaşılmaktadır. (Fot.2.487-2.488). Fırın bacalarıda tuğla malzeme ile inşa edilmiş olup, dikdörtgen formludurlar. Ocaklarla duvar arasında kalan bölümlere birer niş açıldığı görülür. Tuğla kemerler dışında mekanın tamamının kahverengi boya ile sıvalı olduğu görülür. Kapı ve pencereler taş malzemeden inşa edilmiştir. Genellikle fırınlarda ocak bölümünün arkasında bulunan ve fırınların ayrılmaz parçaları olmamakla birlikte sıkça görülen hamurhaneye bu imarette rastlanmamaktadır. Oldukça büyük olan fırın mekanında hamur hazırlamak için, fırının güney bölümü kullanılmış olmalıdır.

Fot.2.486. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Fırın Bölümü, Güney Cephe

Fot.2.487.Üsküdar Yeni Valide İmareti, Fırın

Fot.2.488.Üsküdar Yeni Valide İmareti, Fırın Ocak Detayı

Kuzeyde bulunan üçüncü mekansa yemek salonu/mekel'dir (Fot.2.489). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan mekel, muhtemelen topoğrafyaya uygun olarak şekillenmiş ve batı duvarı doğu duvarına oranla daha kısa tutulmuştur. Mekelin girişi güney cephede bulunmakta ve doğrudan mekanları ayıran koridora açılmaktadır. Kapının üzerinde demir lokma parmaklıklı kare bir pencere yer alır (Fot.2.490). Kuzey cephede bulunan ve aynı zamanda cepheyide hareketlendiren iki adet dikdörtgen pencerenin ortasına üstte üçüncü bir pencere daha yerleştirilmiştir. Bu pencerelerde batıda bulunan pencere ise daha sonraki bir zamanda kapıya dönüştürülmüştür (Fot.2.491). Böylece mekel bölümüne girenlerin, fırın ve mutfak gibi servis mekanlarını görmeden, doğrudan dışarıya ulaşmaları sağlanmıştır. Mekel dış cephelerde; kuzey, batı ve doğuda süslemesiz üçcen alınlıklarla sonlandırılmıştır (Fot.2.492). Doğu ve batı cephelere ise pencere açılmayıp, sağır bırakıldığı görülür.

Fot.2.489. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel Kuzey Cephesi

Fot.2.490. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel'in Güney Cephesi ve Giriş Kapısı

Fot.2.491. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel'in Kuzey Cephesi

Fot.2.492. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Mekel'in Batı Cephesi

Külliyede kervansaray, şifahane ya da medrese bulunmamasına karşın bir imaretin olması ilginçtir, zira Klasik Osmanlı mimarisinde imaretler genelde bu üç yapı ile beraber inşa edilmişlerdir[723], fakat bu bir zorunluluk değildir. Gülnuş Sultan vasiyetinde türbesinin yanında bir medrese yapılmasını istemesine rağmen[724] bu yapı inşa olunmamıştır.

Yeni Valide imareti, bir sıbyan mektebine sahiptir. İmaretten yararlananların yalnızca, misafirler ve medrese öğrencileri olmadığı, külliye çalışanları ve fakirlerde imaretin hizmetlerinden faydalandığı için, bu üç yapı grubundan biri inşa edilmemesine karşılık külliyede imarete yer verilmiştir. Üsküdar Yeni Valide İmareti, ortak bir yapı ile ele alınmamış olması ve imaretlerin yavaş yavaş müstakilleşmesine ve Eyüp Mihrişah Sultan İmareti'nde olduğu gibi külliyenin merkezi yapısı halini almasına giden yolda bir başlangıç sayılmakla birlikte[725], Mihrişah İmareti dışında külliyenin merkezini imaretin

[723] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.293.
[724] Murat Kalafat, **Gülnuş Emetullah Sultan'ın Baniliği**, Erciyes Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2011, s.32.
[725] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.293.

oluşturduğu ikinci bir örnek bulunmamaktadır. Kaldı ki Eyüp'te Mihrişah Sultan tarafından inşa ettirilen küçük külliye bir sıbyan mektebine sahiptir. Ayrıca imaretin, Eyüp caminin yakınında inşa edilmesi, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış Eyüp İmareti ile birlikte, Mihrişah Sultanın "kutsal ziyaret yerlerinden" sayılan bu yere yüklediği anlamla açıklanabilir. Mihrişah Sultan'ın türbesinin de, Eyüp'te imaretinin yanında olması, onsekizinci yüzyılda Eyüp'e yüklenen anlamlar ve baninin kişisel tavrı ile ilişkilendirilebilir.

Emetullah Gülnuş'un Üsküdar Külliyesinin, Sinan'ın mimari etkisi altında kalmasına özellikle caminin Rüstem Paşa Cami'sinin bir tekrarı[726] olarak algılanmasına karşılık, özelde imaretin planlaması bakımından böyle bir etkileşimden bahsetmek güçtür. Üsküdar imaretinin planının benzeri, günümüze ulaşan Osmanlı imaretlerinden hiçbirinde görülmemektedir. Yapı genelinde süsleme elemanına rastlanmaz. Cepheleri hareketlendiren tek unsur, kirpi saçaklardır. Yemek hazırlanması ve servisinde kullanılan mutfak eşyalarından hiç biri mevcut değildir. Avluda bulunan silindirik blok taş ise, buğday öğütmek için kullanılan bir değirmene ait olmalıdır (Fot.2.493).

Fot.2.493. Üsküdar Yeni Valide İmareti, Avluda Bulunan Değirmen Taşı

[726] Nadide Seçkin, "Yeni Valide Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, 1994, s.469.

2.24. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti

İmaret, III. Ahmed döneminin en tanınmış devlet adamlarından, damat ve sadrazam İbrahim Paşa tarafından doğduğu köy olan Muşkara'ya inşa ettirilmiş külliye içersinde yer almaktadır. 1726 yılında çıkarılan fermanla bu yeni imar edilen şehrin adı Nevşehir olarak değiştirilmiştir[727]. İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki külliyesi, Paşa'nın 1730'da Patrona Halil isyanı sonucu öldürülmesinden kısa süre önce inşa ettirilmiştir. Külliyede bulunan yapılar, cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray, hamam ve iki çeşmedir[728]. İmaret'in mimarı, dönemin hassa mimarbaşı Mehmet Ağa olup bina emini ise İsmet Ağazade Seyid Mustafa'dır[729]. Külliyenin inşa sürecinde, inşaatın kontrollerini yapan kişi ise İstanbul'dan gönderilen Serkis Kalafa'dır[730].

İbrahim Paşa ve eşi Fatma Sultan'a ait iki vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır[731]. Vakfiyede cami, medrese, kütüphane ve sıbyan mektebi çalışanlarına değinilmiş olmakla birlikte imarete ve imaret çalışanlarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle İbrahim Paşa İmaretinin çalışan sayısı ve aldıkları ücretler bilinmemektedir. İbrahim Paşa'nın bilinen vakfiyelerinde, baniye ait mimari eserlerin tamamına dair kayıt bulunmadığı için, bu vakfiyelerden başka İbrahim Paşa'ya ait vakfiyelerin olması gerektiği düşünülmektedir[732]. Vakıflar arşivinde bulunan tarihsiz vakfiye, İbrahim Paşa'nın 1959 numarada kayıtlı vakfiyesinin kopyasıdır[733]. Yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki vakfına dair temlikte imarette kullanılacak pirincin temin edileceği yerlerle ilgili bilgiler bulunur ve imaretin buka'ya gelen yolcular ve öğrenciler için inşa edildiği belirtilmektedir[734]. Külliye içinde buka olarak adlandırılan bir yapı olmamakla birlikte, buk'a ile kastedilen yapı külliyenin kervansarayı olabilir.

---

[727] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.28.
[728] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.14.
[729] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.7
[730] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.8.
[731] V.G.M.A. Defter No:1959, Sayfa No:37, Sıra No: 25 ve V.G.M.A. Defter No:1959, Sayfa No:48, Sıra No: 27.
[732] Münir Aktepe, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye", **Tarih Dergisi**, C.XI, S:19, İstanbul 1960, s.152.
[733] V.G.M.A. Defter No: 38, Sayfa No:81, Sıra No: 1/2
[734] "…müceddeden bina buyurdukları cami'i şerif ve muallimhane-i latif ve imaret-i âmire-i münifede hadim ve tahsil-i ulum-i şer'iyye ve nafia-i yelban-i talebe-i ulum ve buka'a-i cedide-i mezküreye nüzül eden müsafirin-i ehl-i imanın taamları içün lazım ve labüd olan pirinçin temini maksad-ı hayriyesi ile…"

1728 yılında inşaat devam ederken bina emini Mustafa'ya yazılan ve külliyenin inşası nedeniyle, şehre iskan yapılmasına ilişkin bir hüküm bulunmaktadır[735]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde İbrahim Paşa'nın Nevşehir imaretinin onarımına dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Aynı arşivde bulunan 1756 tarihli belgede külliye ve imarette kullanılan suyun miktarına dair bilgiler yer alır[736]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1917 yılına ait dosyada Nevşehir Hapishanesinin mahkumlar için yetersiz kaldığına dair şikayetlerin yanı sıra, Damat İbrahim Paşa İmareti'nin hapishaneye dönüştürülmesi halinde gerekecek tamirata ilişkin keşif kaydı bulunmaktadır[737]. Keşif tespit edilen ve tamirat gerektiren yerler ise şöyledir:

Ameliyatın Nevi	**Fiyat Guruş**	**Ameliyatın Beyanı**
Müceddeden divar	18508	Mevcud temeller üzerine divar inşaiyesi
Açık kapuların kargir olarak seddi	13668	Kapu olan mahallerin memzuc olarak seddi
Sıva	390	Mevcud divarların bazı mahalleri halis harc ile sıvaması
	34320	-
		66886 Altmış altı bin sekiz yüz seksen altı

Belgeden anlaşıldığı üzere yapı imaret işlevini 1917 yılından önce yitirmiştir. Yapı son olarak 2006 yılında restore edilmiştir. İmaret avlu kapısı üzerinde bulunan ve metni

---

V.G.M.A. Defter No: 38, Sayfa No:80, Sıra No: 1/1'de bulunan belgenin Türkçe transkripsiyon dosyası, s.1

[735] B.O.A., **AE.SAMD III**, Dosya No: 84, Gömlek No:8447, "Dergah-ı muallam kapıcıbaşılarından olub Nevşehir'de bina emini olan Mustafa -dame mecduhuya- ve Kayseriye'de sakin müderrisin-i kiramdan el-Hac İshak -zide ilmuhuya- hüküm ki düstur-ı ekrem müşir-i efhem....ve damad-ı mükerrem ve muhterem İbrahim Paşa adam Allahu teala iclalenin...bi't-teyid iktidara ve ikbale ittifai'l-merzan.....olan Nevşehir'de bina ve tamir eyledikleri cami-i şerif ve imaret-i latif vesair ebniye-i hayriyeleri sebebi ile şehr-i mezkur tevsi ve münasib olan mahallerden reaya iskanıyla ahalisinin teksiri ve himayet ve siyanetleriyle yevmen fe-yevmen şen ve abadan...zikr-i bi'l-hayr ilemezkur....olması iktiza-yı meram.....olmağın halen Kayseriye kazasında Zamantı reayasından vesair haricden gelüb tavattun eylemesi...vafir reaya olduğu haber olunmağla ol-makule haricden reaya gelüb kaza-i merkumda sakin olan reayası zi-kudret olanları kaldırulub Nevşehir'e nefy ve icla ve iskan ve himayet ve siyanet olunmağla hem kendülere...ve hem şehr-i mezkur şenlenüb her vechle müstahsin olduğu bila...zahir ve ruşen olmağla işbu emr-i şerif....ile vusulünde siz ki mumaileyhimasınız on seneden berü Zamantı reayasından vesair.....berayasından kayseriye kazasına gelüb sakin olanları teftiş ve tefahhus ve zi-kudret olanlarını isim ve resimleriyle defter ve bi'l-cümle ve ehl ü iyalleriyle kaldurub himayet ve siyanet olunarak Nevşehir'e nefy vemünasib olan mahallere...ve iskan eyledükden sonra defter ile der-devlet....vaki hali sıhhati üzere arz ve ilam eylemenüz babında ferman-ı alişanım sadır olmuşdur buyurdum ki".

[736] B.O.A., **Cevdet Belediye**, Dosya No: 43, Gömlek No:2116.

[737] B.O.A., **Dahiliye Nezareti Evrakı**, Dosya No: 163, Gömlek No:17, "Nevşehir'de İbrahim Paşa İmareti'nin mahbushaneye tahvili halinde iktiza iden tamiratı mübeyyen keşf-i evvel defteridir. Keşf yekunu Guruş 73340 (Not:Bu rakamın üzeri çizilmiş ve alta daha düşük bir rakam yazılmış) 66886 guruş. Marifet-i acizanemle tanzim kılınmışdır. Fi 16 Mart sene 335. Belediye kalfası İşbu keşf defteri usulüne muvafik bulunduğu tasdik kılındı. 16 Mart sene 335 İşbu keşf deterinde fiyatlar rayic-i belediye muvafik bulunduğu tasdik kılındı. 16 Mart sene 335".

Damat İbrahim Paşa'nın şair arkadaşlarından Vehbi tarafından kaleme alınan kitabe 1726 tarihlidir[738]. İmaret kapısı üzerinde bulunan kitabede, öncelikle padişah III. Ahmed'e övgüler yer alır. Ardından da, yemek dağıtımı ve misafirperverlikle ün kazanmış İbrahim Peygamber'e göndermeler yapılmış, imaret sofralarının Halil İbrahim sofrası gibi olduğu vurgulanmıştır. Bu göndermeler yapılırken İbrahim Paşa ile İbrahim Peygamberin adaşlığı üzerinden vurgu yapıldığı görülür[739]. Caminin batısında inşa edilmiş imaret, kuzeyden medrese ile sınırlanmıştır. İmaret kendine ait bir avlu içinde, güneyinde bulunan sıbyan mektebi ile aynı avluyu paylaşmaktadır (Çizim 2.75). Medrese ve sıbyan mektebi ile birlikte caminin batısında tasarlanmış imaret, kuzey ve güneyinde bulunan yapıların yanı sıra, arazinin eğimi nedeniylede batı cepheye doğruda genişleyememiştir. Bu nedenle imaret ve sıbyan mektebi, güneye doğru daralan üçgen bir alanda yer almaktadır (Fot.2.494). Külliyenin diğer yapılarında olduğu gibi imarette, sarı renkli yöre taşıyla inşa edilmiştir. İmaret mekanlarının üst örtüsü kurşunla kaplanmıştır. Sıbyan mektebi ve imaret kare avluda karşılıklı yerleştirilmişlerdir. Avlunun kuzeyinde bulunan imaret, mekanların yan yana sıralandığı dikdörtgen planlamalıdır.

---

[738] Kitabe Metni: "Basıt-ı hun-ı kereme maide salar-ı himem. Hüsrev-i mihr-i alem padişah-ı heft iklim. Ya'ni Sultan-ı Selatin-i cihan Ahmed Han. Ki velinimeti alidir o hakan-ı azim. O hata puş u atabahş-ı kerimüş-şanın. Ki odur saye-i hurşid-i cihantab-ı kadim. Gars-ı dest-i keremi gusn-ı direht-i himemi. Mahrem-i muherem, asaf-ı mun'am-ı kerim. Şeref-i sadr-ı Güzin fass-ı nikin-i temkin. Sıhr-ı şehinşeh-i din mazhar-ı esrar-ı raim. Ya'ni hemzad-ı kerem tev'em-i ihsan-ı himem. Namdaş-ı şeref ihraz-ı Halil İbrahim. Kıldı ol sadr-ı güzin böyle imaret bünyad. Ki saladır o ziyafetinde de han-ı amim. Kıldı bezl-i ni'am Allah berekatın virsün. Böyle olsun eğer olursa atabahş-i kerim. Vehbi'ya ma-hazar hayr-ı dua bastı içün. Ferş-i hak eyleyeyim çehreyi çun han-ı edim. Hazrat-ı Halik bi-çün tevala ni'ameh. Atide devlet-i dareyn ile itsün ten'im harf-ı mankut ile bu matla'ı tarih itdim. Olıcak yümn ü sadetle binası tetmim. Bu imaretde çıkar nimet-i elvan-ı amim. Oldu her sofrası bir maide-i İbrahim. Ziyafet kereminin sofrasını yayan, gayretlerin başbuğu. Bilim güneşinin hükümdarı, yedi iklimin padişahı. Yani dünya sultanlarının sultanı Ahmed Han. Ki yüce nimet sahibidir o ulu hakan. O yanlışları örtbas eden, bahşiş veren, keremi ünlü. Ki eski dünyayı aydınlatan güneşin gölgesi O'dur. İkramlı elinin dikimi, çaba ağacının budağı. Muhterem eşleri, cömert vezirim özenle büyütülmüştür. Seçkin makamın şerefi, ağırbaşlılığın gözbebeği. Kız almak suretiyle İslam padişahının akrabası. Allahın sırlarına mazhar. Yani keremin yaşıtı, iyilik himmetinin ikiz kardeşi. Onur kazanmış Halil İbrahim'in adaşı. O seçkin makam sahibi böyle bir imaret yaptırdı. Ki o ziyafetinde de herkesi çağıran yerdir. Nimetler harcadı Allah'ın bereketini versin. Allah'ın bahşişi gibi olacaksa böyle olsun. Ey Vehbi hazır olanlar hayır dua yaymak için. Yüzümüzü yere döşeyelim, çünkü yemek döşemesi. Yaratıcı eşsiz Allah, nimetleri sürsün. Gelecekte iki dünyasını, nimetleri devam etsin. Noktalı harflerle bu matla'ı tarih ettim. Binası uğur ve saadetle tamamlanacak. Bu imarette türlü renklerde nimet çıkar. Her sofrası bir Halil İbrahim sofrası oldu." İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.97-98.

[739] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.97-98.

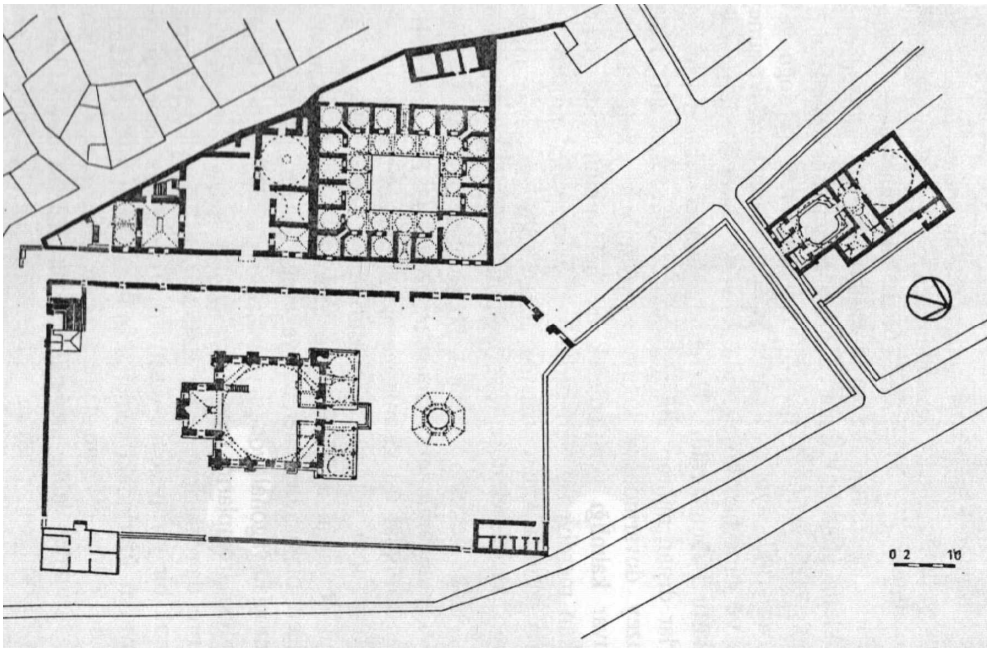

Çizim 2.75. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi (İ. Aktuğ'dan)

Fot.2.494. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Sıbyan Mektebi, İmaret, Medrese ve Cami

Damat İbrahim Paşa İmareti ile ilgili yapılmış yayınlarda, imaret mekanları batıdan doğuya doğru; mutfak, oda ve yemek salonu[740] ve mutfak, fırın ve yemek salonu olarak anlatılmıştır[741].

[740] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.35.

İmareti oluşturan mekanlardan mutfağın genişlik ve yükseklik olarak imaretin diğer bölümlerinden ayrıldığı görülür. İmaretin diğer bölümlerinden daha geniş bir alana oturan mutfak kubbe ile örtülüdür ve bu mekanın yüksekliği imaretin diğer mekanlarına oranla da daha fazladır. İmaret avlusunun doğusunda sıbyan mektebinin altında kayaya oyularak elde edilen mekanın imaretin kileri olduğu tahmin edilmektedir[742]. Tüm bu veriler ışığında imaret mekanlarını tanımlamaya çalıştığımızda çeşitli problemlerle karşılaşılmaktadır. İlk problem imaretin fırınının neresi olduğudur. İlknur Aktuğ tarafından hiç değinilmemiş fırın mekanı için Soner Şahin'in önermesi mutfakla yemek salonun arasında kalan mekan olmuştur. Ancak bu oda içinde herhangi bir ocak açıklığı ya da ocak açıklığına dair bir iz bulunamamıştır. Mutfağın batı cephesinde kayaya oyularak elde edilmiş ve girişi yine mutfağın içinden sağlanan ve kayanın şekline göre güneye doğru daralarak üçgen forma dönüşen küçük dikdörtgen bir mekan bulunmaktadır. Bu mekanın kuzeyinde yine kaya duvarın içine girinti yapan bir ocak bulunur. Ocağın ağzının formu ise ekmek fırınlarında bulunan ocakların formundadır. Ancak günümüzde, kapatılmış olduğu için ocağın tam şekli bilinememektedir. Ancak çatıda ocağın baca ile devam ettiği görülür ve mutfakta bulunan tek bacada bu ocak üzerinde yer almaktadır. Mutfağın kuzey cephesinde görülen bu bölüm daha önceki araştırmacılar tarafından depo veya odunluk olarak yorumlanmıştır[743]. Fırın ocağını andıran batı cephedeki ocağın yanı sıra, odunluk olarak yorumlanan bölümün, günümüze ulaşan fırınların hamurhanelerine benzemesi (kayaya oyularak elde edildiği için planında oluşan üçgen bölüm istisna kabul edilirse) ve fırına yakın inşa edilmesi bu cephede ekmeklerin pişirildiği ve hazırlandığını düşündürtmektedir.

Yapılan çalışmalarda mutfak olarak kabul edilen aydınlık fenerli ve kubbe ile örtülü mekan[744] birden fazla fonksiyon yüklenebilecek büyüklüktedir. İmaret mutfakları için karakteristik olan aydınlık fenerli kubbesi ve 1971 tarihli yayınında Aptullah Kuran'ın mutfakta büyük ocakların bulunduğunu ifade etmesi[745] (ancak bu ocaklar günümüze ulaşamamıştır) bu bölümün mutfak olduğunu da kesinleştirmektedir. Hem batı

---

[741] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.147.
[742] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.38.
[743] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.35.
[744] Aptullah Kuran "Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye", **Vakıflar Dergisi**, S:IX, Ankara 1971, s.245.
[745] Aptullah Kuran "Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye", **Vakıflar Dergisi**, S:IX, Ankara 1971, s.245.

cephesinde bir fırın ocağına hem de hamurhane işlevini üstlenebilecek bir bölüme sahip olması nedeniyle bu mekanın hem mutfak hem de fırın işlevine sahip olduğunu öngörmekteyiz. Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesinde, külliyenin kurulduğu arazinin engebeli oluşu nedeniyle çok alışık olunmayan düzenlemelere gidildiği görülür. Örneğin külliyenin kervansarayı, caminin avlusunun altında yer alır. Medrese-imaret-sıbyan mektebinin bulunduğu caminin batısındaki platform, arazi koşulları nedeniyle batı cepheye doğru genişleyememektedir. Arazi koşulları nedeniyle mutfak ve fırın, mekan tasarrufu açısından birlikte tasarlanmış gibidir. Günümüze ulaşan imaretlerde bu şekilde bir mekan birlikteliği görülmemekle birlikte, mekanın büyüklüğü, fırın ve hamurhanenin bulunması ve aydınlık fenerine yer verilmesi gibi karakteristikleri nedeniyle de imaret mekanları için "ünik" bir birliktelik olduğunu varsaymaktayız (Çizim 2.76). İmaret, mekanların yan yana sıralanması ile dikdörtgen planlı olup; batısında bulunan mutfak/fırın, kiler ve yemek salonu ile birlikte avlunun güneyinde sıbyan mektebinin altında bulunan ambar ve batı cephede bulunan tuvaletlerden ibarettir denilebilir (Çizim 2.77).

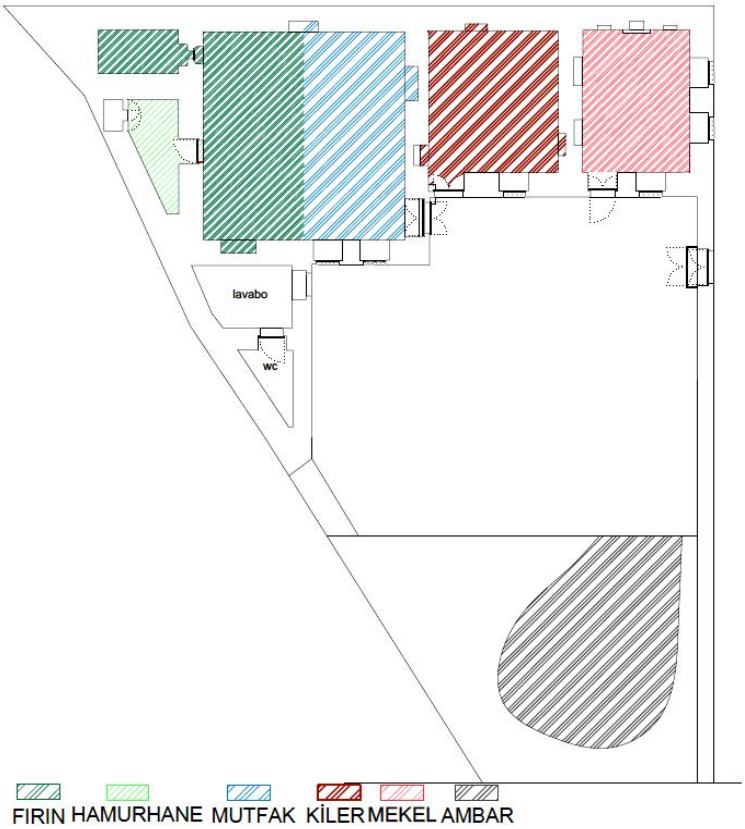

Çizim 2.76. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekan Dağılımı

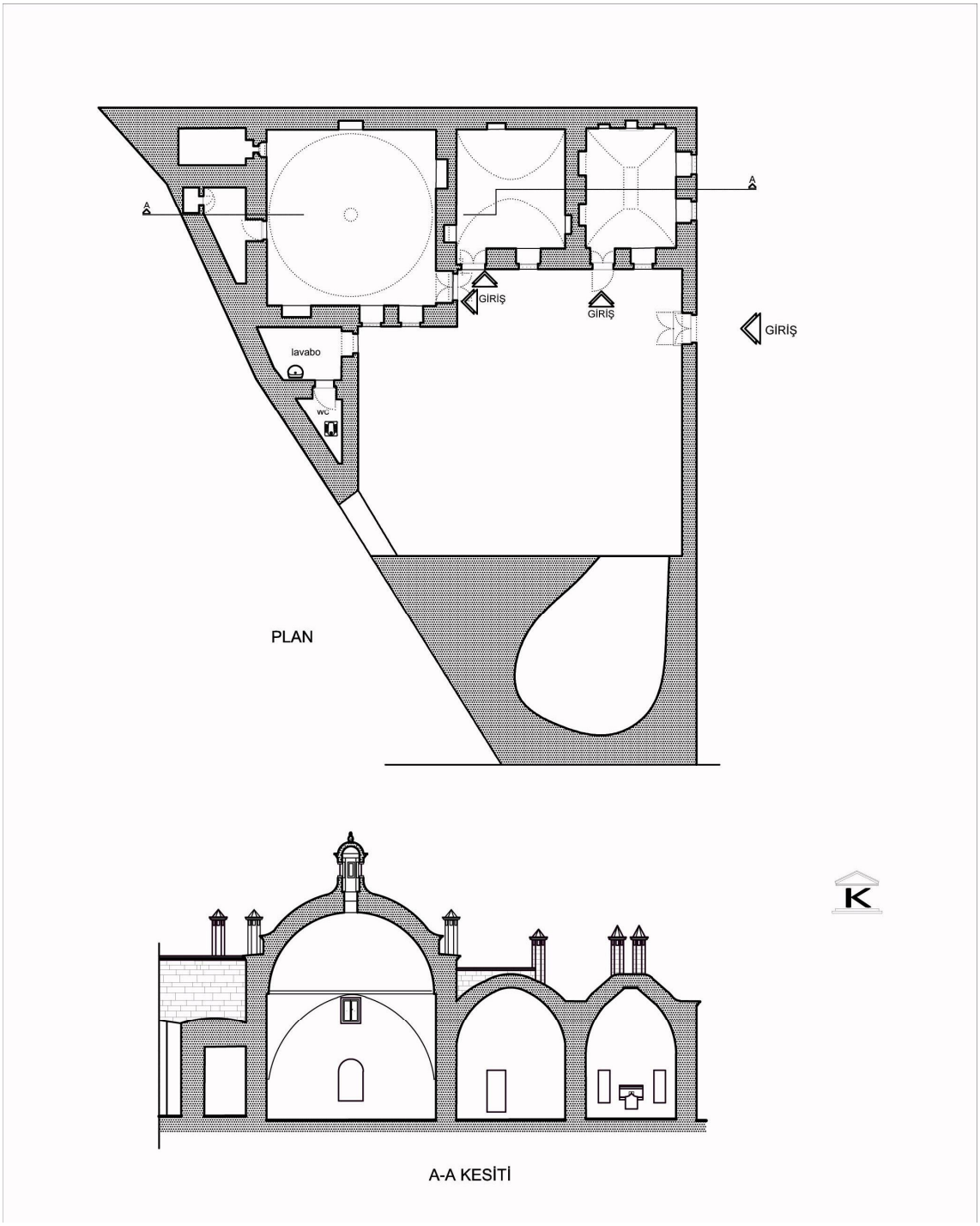

Çizim 2.77. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200
(Plan: Soner Şahin'den Güncellenerek)

Doğu cephede avlunun giriş kapısı yer alır. Kesme taşla inşa edilmiş kapı, doğudaki avlu duvarının kuzey ucunda bulunur ve kapı üzerindeki kitabenin metni Şair Vehbi'ye aittir olup kitabe kartuşlara bölünmüştür (Fot.2.495). İmaretin batısında bulunan ilk mekan, mutfak/fırın olup kare planlıdır. Mutfak/fırının üzeri sekizgen kasnağa oturan

kubbe ile örtülmüştür (Fot.2.496) ve kubbeye geçişte pandantiflere yer verilmiştir. Kubbenin ortasında, kesme taştan altıgen aydınlık feneri bulunur. Mutfak/fırın'ın girişi doğu cephede bulunmaktadır (Fot.2.497). Kesme taştan düz söveli kapı, yuvarlak kemerli açıklık şeklinde düzenlenmiştir. Kemer kilit taşında çarkıfelek bezemesi yer alır ve yapıda görülen tek bezeme öğesidir. Mutfak/fırında; kaya tabakasına bakan batı cephesi dışında pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Güney cephede üç adet pencere yer alır, pencereler aynı büyüklük ve formda olup, iki alt pencereden batıda bulunan pencerenin üstünde üçüncü pencere yer alır. Dikdörtgen pencereler, kesme taştan düz lento ve söveli olup, sivri kemerlerle kuşatılmışlardır. Doğu ve kuzey cephelerde bulunan pencereler ise, aynı büyüklükte ve kare formlu olup üst seviye pencereleridir.

Fot.2.495. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Avlu Giriş Kapısı ve Kitabe

Fot.2.496. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Mutfak/Fırın

Fot.2.497. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Mutfak/Fırın Giriş Kapısı

Mutfak/Fırının batı cephesi fırın işlevini yüklenen öğelere sahiptir (Fot.2.498). Bunlardan ilki cephenin güneyinde bulunan ve hamurhane olduğunu düşündüğümüz kayaya oyulmuş mekandır. Girişi basık kemerli açık şeklinde düzenlenmiş olup, üzerinde yarım yuvarlak formlu pencere bulunur. Dikdörtgen planlı hamurhanenin kayaya oyulduğu için güney cepheye doğru daraldığı görülür (Fot.2.499). Kuzeyinde ise, fırın ocağına açılan penceresi bulunmaktadır (Fot.2.500). Batı cephenin kuzeyinde bulunan ocak ağzı ise kare formludur ve metal bir kapakla kapatılmıştır (Fot.2.501). Kapağın üzerinde ise tuğla malzeme gözlenir. Bu malzeme ise fırınlar için tercih edilmektedir. Günümüze ulaşan imaretlerde fırın ocakları, fırın mahalinin bir cephesinde yan yana açılmış iki ocak açıklığı şeklindedir. Hem mekansal kaygılar nedeniyle hem de daha yeni kurulmakta olan bir şehirde inşa edildiği ve kalabalık bir nüfusa hizmet etmeyeceği için tek ocak yeterli görülmüş olmalıdır. Bu mekanda, yemek pişirmede kullanılan ocaklar ise günümüze ulaşamamıştır ancak 1971 yılından önce mutfakta birden fazla ve büyük ocağın bulunduğu kesindir[746]. Ocaklarının formlarına ilişkin çıkarım yapabilecek veriler elimizde bulunmamakla birlikte, yaşmaklı ocak açıklıkları bulunmaması, bu imaret mutfağının, aynı yüzyılda inşa edilen Ayasofya İmaretinde bulunan kesme taştan yaşmaksız ocak formunda olduğunu düşündürtmektedir. Mekanın havalandırması içinde aydınlık feneri tercih edilmiş olmalıdır. Güney, kuzey ve batı cephe duvarlarında birer niş bulunmaktadır. Bu nişlerden birinin, günümüzde çeşme bağlantısı bulunmamakla birlikte, çeşme nişi olması muhtemeldir (Fot.2.502).

[746] Aptullah Kuran "Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye", **Vakıflar Dergisi**, S:IX, Ankara 1971, s.245.

Fot.2.498. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Mutfak/Fırın Batı Cephesi, Hamurhane Kapısı ve Fırın Ocak Açıklığı

Fot.2.499. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Hamurhane Güney Cephesi

Fot.2.500. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Hamurhane Kuzey Cephesi

Fot.2.501. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Fırının Ocak Açıklığı

Fot.2.502. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mutfak/Fırının Doğu Cephesi ve Bu Cephede Bulunan Niş

Mutfak/Fırının doğusunda bulunan ikinci mekan kilerdir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı kilerin üzeri beşik tonozla örtülüdür. Giriş kapısı, güney cephenin batı ucuna ve mutfak kapısına yakın olarak açılmıştır. Kiler kapısı, mutfakla aynı yükseklik ve forma sahiptir (Fot.2.503). Avluya bakan güney cephesi dışında, diğer cephelerde aydınlatma elamanı bulunmaz. Güney cephede bulunan pencerelerden ilki dikdörtgen planlı olup, düz lento ve sövelerde inşa edilmiş ve sivri kemerle kuşatılmıştır. Aynı cephede bulunan ikinci pencere ise, kapı ile pencere arasında, üst kat seviyesinde bulunan kareye yakın dikdörtgen planlı penceredir. Bu pencere kemersiz olarak kurgulanmıştır. Mutfak/fırından daha alçak seviyede bulunan kilerin güney cephe duvarı, üst örtü seviyesinde sonlandırılmayıp, mutfak/fırın cephesinin bitimine kadar perde duvar şeklinde devam ettirilmiştir (Fot.2.504). Doğu, batı ve kuzey cephelerine birer niş açıldığı görülür (Fot.2.505). Güney cephesi dışında pencere açıklığının bulunmaması, niş açıklarına yer verilmesi bu mekanın kiler olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Niş kullanımı kilerler için sıkça tercih edilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda bu mekan fırın olarak düşünülmesine karşılık herhangi bir ocak açıklığı bulunmaması (çatıda da baca bulunmamaktadır) bu ihtimali düşürmektedir.

Fot.2.503. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi ve Giriş Kapısı

Fot.2.504. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Kilerin Güney Cephesi ve Mutfak/Fırınla Aynı Yükseklikle Sonlanan Perde Duvar

Fot.2.505. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Kilerin İçinden

İmareti oluşturan üçüncü mekan ise kilerin doğusunda bulunan mekel/yemek salonudur. Neredeyse kilerle aynı boyutlardaki mekel, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir mekandır ve üstü aynalı tonozla örtülmüştür. Girişi güney cephede bulunan ve avlu kapısına yakın konumlanması ve imaret içindeki en aydınlık mekan olması gibi nedenlerle mekel mekanı olarak düşünülmektedir. İmaret mekanları içinde en küçük alana sahip olması ise, külliyeye gelen misafirlerin kervansarayda yemeklerini yiyebilecekleri ihtimali düşünüldüğünde külliye için yeterli görülebilir. İmarethane mimarisinde yemek salonları genellikle büyük mekan tasarımlarına sahiptir. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti'nde genel uygulamanın aksine bu mekanın küçük inşa edilmesi ise şehrin yeni kurulmakta olması ve külliyenin kurulduğu alanın fiziki coğrafyası nedeniyle doğu ve batı cephelere genişleyememesi nedenlerine bağlanabilir. Mekelin girişi güney cephenin batı ucuna açılan kapı ile sağlanmaktadır. Kapının doğusunda bir pencere bulunur. Kapı ve pencere kilerin kapı ve pencerelerinin tekrarı şeklindedir (Fot.2.506). Kiler cephesinin mutfak cephesine kadar perde duvarla devam ettirilmesine karşılık mekelde böyle bir uygulamaya gidilmemiştir ve üst örtü başlangıcında cephe duvarı sonlandırılmıştır.

Mekelin kuzey cephesinde bir ocak bulunmaktadır. Isınma amaçlı kullanıldığı düşünülen ocak kesme taştan inşa ediliştir. Ocağın bacası ise medrese hücrelerinde görülen bacaların tekrarıdır. Ocağın iki yanında birer adet niş yeralır (Fot.2.507-2.508). Batı cepheye açılan tek niş bulunur, bu niş dışında doğu cephede herhangi bir açıklık yoktur. Doğu cephe ise cami ile imaret arasında kalan yola bakmaktadır ve İstanbul Şehzade İmaretinde olduğu gibi pencerelerle yola açılmaktadır. Bu cepheye açılan iki adet dikdörtgen pencerede düz lento ve söveli olup sivri kemerle kuşatılmıştır (Fot.2.509-2.510).

İmaret avlusunun güneyinde bulunan sıbyan mektebinin altı, kaya oyma bir yapıya sahiptir. Bu bölüm kiler olarak kabul edilmesine karşılık, kilerin yemek salonu ve mutfak/fırın bölümlerinin arasında bulunması nedeniyle, bu kaya oyma yapının ambar olarak kullanıldığını düşünmekteyiz.

Fot.2.507. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekel Girişi

Fot.2.508. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekelin Kuzey Cephesi

Fot.2.509. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Mekelin Doğu Cephesi

Fot.2.510. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti Doğu Cephesi, Avlu Kapısı ve Mekelde Bulunan Pencereler

Ambarın giriş kapısı, avlu duvarına bitişik olarak doğu cephede bulunmaktadır. Giriş kapısı kesme taştan düz açıklık şeklinde olup, basık kemerlidir. Kayanın şeklinde göre biçimlenmiş mekanda, batı cephede yine kaya oyularak elde edilmiş bir ayak bulunmaktadır (Fot.2.511). Güney, güney-batı ve güney-doğu cephelere nişler açılmıştır (Fot.2.512). Aydınlatma elamanı bulunmamaktadır.

İmaretin tuvaletleri ise, mutfak/fırın ile sıbyan mektebine çıkışı sağlayan merdivenlerin arasında, batı cephede bulunmaktadır. Tuvaletler, bu cephede bulunan ikinci duvarla avludan kopartılmıştır.

Fot.2.511. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Ambarın Güney-Batı Cephesi (V.G.M.A.'dan)

Fot.2.512. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti, Ambarın Güney-Batı Cephesi (V.G.M.A.'dan)

Yeni kent kuruluşundan, yerleşimi teşvik eden ve bu nedenle külliye bünyesine dahil edilen imaret; Ilgın ve Karapınar gibi yerleşim merkezlerinde görülen uygulamaların onsekizinci yüzyılda görülen tekrarıdır. Lale Devri olarak adlandırılmış onsekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş bu imaret, yeni bir kent yerleşimi oluşturmak için inşa edilmiş ve topografyaya göre şekillenen bir külliye içersinde bulunmaktadır. İmaret, kuzey ve güneyinde bulunan medrese ve sıbyan mektepleri ile doğusunda bulunan cami nedeniyle bu cephelere doğru genişleyememektedir. Külliyenin kurulduğu arazinin coğrafi koşulları nedeniylede batı cepheye doğruda genişleyememiştir. Sıkışık bir alan içinde tasarlandığı için, kendisinden önce ve sonraki imaretlerde görülmeyen bir anlayışla, mutfak ve fırının tek bir mekanda çözümlendiğini düşündürtmektedir. Bu yapının en dikkate değer yanlarında biri de çok fazla niş açıklığına yer verilmesi ve imaretim tüm mekanlarında niş bulunmasıdır. Mekel mimarisinde alışık olunmayan uygulamalardan biri de ocak ve niş açıklarının bulunmasıdır.

Ambar olarak, Nevşehir bölgesinin karakteristiği olan "kaya oyma" yapının değerlendirildiği görülmektedir. Kendine has kitabesi bulunan ender imaretlerdendir. Külliyenin camisinde görülen bezemelerin aksine, imaretin işlevi nedeniyle mutfak/fırın kapısı üzerinde bulunan çarkı felek motifi dışında bezeme öğesine yer verilmemiş, lale devrinin en önemli devlet adamı tarafından inşa ettirilmesine rağmen imaretlerin yalın inşa edilme geleneği sürdürülmüş, Damat İbrahim Paşa'nın imareti istisna tutulmamıştır.

2.25. Ayasofya İmareti

İmaret, Ayasofya'nın kuzey cephesi ile Soğukçeşme Sokağı arasında bir avlu içerisinde yer alır. Patrona Halil İsyanı ile tahttan indirilen III. Ahmed'in yerine geçen ve Osmanlının 24. Padişahı olan Sultan I. Mahmud tarafından inşa ettirilmiştir. Sultan Mahmud, Ayasofya Camisi çevresine imaret dışında şadırvan, sıbyan mektebi ve kütüphane inşa ettirmiştir (Çizim 2.78). Yapıda bulunan kitabelerden anlaşıldığı üzere 1742–43'de inşası tamamlanmıştır. Kitabelerin manzum olanları onsekizinci yüzyıl şairlerinden Ni'metullah Efendi tarafından kaleme alınmış, hattatı ise Darüssade Ağası Moralı Beşir Ağa'dır[747]. İmarethanenin mimarı ise bilinmemektedir. Mimarbaşı

[747] Semavi Eyice, "Ayasofya İmareti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.212.

Kayserili Mehmed Ağa 1741 yılında görevden alınmıştır[748]. Mehmed Ağa'nın yerine mimarbaşı olan isim ise Hacı Mustafa Ağa olup,1741-1746 yılları arasında bu görevi sürdürmüştür[749]. 1742-43 yılında tamamlanan yapının tasarımı Mimar Mehmed Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde olabileceği gibi kendisinden sonra bu görevi devralan Hacı Mustafa Ağa'da olabilir.

Ayasofya'nın çevresine eklenen Türk devri yapılarından biri de medresedir. Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilmiş yapının, iki katlı olduğu tahmin edilmekte olup 1935 yılında ise yıktırılmıştır[750]. Medrese, Ayasofya'nın batısında yer almaktaydı. Farklı bölgelerde kadılık yapmış Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin 1730-1777 yılları arası olaylarını anlattığı tarih kitabından, 26 Temmuz 1742'de Ayasofya Medresesi'nin imaretten uzak olduğu için, padişahın imaret yapılmasını buyurduğu öğrenilmektedir[751]. Ocak-Şubat 1743'te ise yapının tamamlandığı anlaşılmaktadır[752]. Hammer tam tarih vererek, imaretin 19 Ocak 1743'te padişahında katılımıyla açıldığını, açılış için vakıf odasının çiçekli halılarla süslendiğini ve misafirlere tatlılar ikram edildiğini yazmaktadır[753]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 638 numaralı defterin 4. sırasında kayıtlı 1743-44 tarihli vakfiyede imarete ilişkin bilgiler vardır. Ayasofya Camisi'ne bitişik, Saray-ı Cedid (Topkapı Sarayı) Hümayun Kapısı karşısında, gerekli tüm malzemeleri ile imaret inşası buyrulduğu yazar[754]. Ancak, imarete dair başka bir ayrıntı verilmemiştir. Çalışan sayıları ve aldıkları ücretlere dair bilgiler de bulunmamaktadır[755]. Yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan

---

[748] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.310.

[749] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.320.

[750] Semavi Eyice, "Ayasofya İmareti", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.214-215.

[751] "*mâh-ı mezbûrun yirmi üçünde, Ayasoya Câmi'i gibi ma'bed-i kadîmin medresesi imâretden berî-iken, hâtır-ı pâdişâhiye sünûh edüp, imâretin imâretine mübâşeret buyurmuşidi. Zi'l-hicce evâilinde tekmîl olmağla hayr-ı kesîre nâ'il oldular*", Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Târihi Mür'i't-Tevârih**, (çev. Münir Aktepe), C.I, İstanbul 1976, s.110.

[752] Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Târihi Mür'i't-Tevârih**, (çev. Münir Aktepe), C.I, İstanbul 1976, s.110.

[753] Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.XV, İstanbul 2008, s.33.

[754] "Kütübhane-i hümayun-i bî-hemta ve ma'bed-i kadim-i bî-nazir Ayasofya-i Kebir Camiişerifi ittisalinde ve seray-ı cedid beheşt asaları bab-ı hümayun mukabilinde manend-i tak-ı mualla Furkan-ı Kur'an-ı mümass-ı kaviyyi'lesas adimi'l-indiras bi'l-cümle levazım ve mühimmatı mükemmel imaret-i hümayun vala bina ve inşa buyurub", V.G.M.A., Defter No:638, Sıra No: 4.

[755] V.G.M.A., Defter No:638, Sıra No: 4: "Vakf-ı mezbur gallatından kitabhane-i hümayun hademelerinin vazaif-i muayyenelerini verilüb ve imaret-i mezkurede beher yevm ba'de salati's-subh nan-ı aziz ve çorba tabh olunub ve kable'z-zuhr çorba ve yevm-i hamisde dahi dane ve beher sene mah-ı Muharrem'de aşure tabh olunub ta'yin ve takdir olunduğu vech üzre Ayasofya-i Kebir medresesinde sakin talebeye ve türbelerde sakin talebeye ve Ayasofya-i Kebir Camiişerifi hademesinden bi'n-nefs eda-yı hizmet eden

639 numaralı defterin, 117. Sayfa, 47/1 sırasında kayıtlı 1776 tarihli vakfiyede 1774 yılında imaret için yapılan harcamalara ilişkin bilgiler vardır. Aynı defterin 47/2 sırasında kayıtlı vakfiyede ise, önceki mütevellinin yeni atanan mütevelliye 1357 kuruş 50 akçeyi teslim etmesine karar verildiği bilgisi bulunmaktadır[756].

İmaret, 1777 yılında tamir edilmiştir ancak tamiratın içeriğinin ne olduğu ise bilinememektedir[757]. İmaret ve aşçı odaları 1825 yılında tamir edilmiştir[758]. İmaretin fırın ve mutfağının Mayıs 1852'de, tamire ihtiyaç duyduğu ve tamirat için keşif bedeli tespit edildiğini Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan belgeden öğrenmekteyiz[759]. 1872 yılında imaretin suyolları tamir edilmiştir[760]. 1874 yılında ise imaret içindeki aşçıbaşı ve ekmekçi odaları tamir edilmiştir[761]. İmaretin avlusunda Evkaf-ı Hümayun'a ait evrakların arşivi için kullanılmış bir binadan ve evrak sandıklarının saklandığı bir mahzenden söz edilmekte ve 1871 yılında bu mahzenin

---

hademeye ve kütübhane-i hümayun hademesine verilüb ziyade kaldığı takdirce fukaraya it'am olunub herbiri hissesinden behremend oldukta dua-yı devlet-i aliyye-i hüsrevanide bi'l-guduvvi ve'l-âsâl iştigal edeler…"

[756] V.G.M.A., 639 numaralı defter in 117. Sayfa , 47/1 ve 47/2 sırasında kayıtlı vakfiye.

[757] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s.469.

[758] B.O.A., **İbnülemin Hatt-ı Hümayun,** Dosya No:6, Gömlek No:596, "Manzurum olmuşdur. Meblağ-i mezbur Haremeyn Hazinesi'nden ita ve mahalline masraf kayd oluna.
Harmeyn-i Muhteremeyn'e tabi evkafdan İstanbul'da Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi ittisalinde vaki cennet-mekan merhum ve mağfurun leh Sultan Mahmud Han tabe serah Hazretleri'nin imaret-i amireleri üzerinde mefruş kuruşunun şiddet-i rüzgar sebebiyle ekserisi müttefik ve münfesih olub ve imaret-i mezkur derununda mevcud hamir tekneleri ve cami-i şerif-i mezkur havlisinde kain şadırvan ve işciyan otaları ve mahall-i saireleri mürur-ı zaman hasebiyle fena-pezir ve muhtac-ı tamir oldığından tecdidleri hususı bundan akdem istida olunmkadan naşi mahall-i mezkur ba-ferman-ı ali Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi efendi daileri ve mimar-ı hassa ağa kulları marifetleriyle yegan yegan ber vech-i dikkat keşf ve muayene olunarak şeref-bahşa-yı sahife sudur buyurılan mübarek hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun tacdarileri mucebince tamir ve tecdid ve bu defa hitam-pezir olarak mesarifatı ber-muceb-i defter-i keşf üç bin iki yüz on beş buçuk guruşa reside oldığı manzur ve malum-ı hümayun-ı hazret-i cihandarileri buyuruldukda meblağ-i mesarifatı mezbur üç bin iki yüz on beş buçuk guruşun Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesinden itave mahalline masraf kayd olunması hususı muvafık-ı rıza-yı mülukaneleri ise ol-babda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliü'l-emr efendimiz hazretlerinindir."

[759] B.O.A., **İradeler Dahiliye,** Dosya No. 247, Gömlek No.15094, keşif bedelinin 6336,5 kuruş olduğu görülüyor. "Atufetlü efendim hazretleri Evkaf-ı Hümayun nazırı atufetlü efendi hazretlerinin manzur-ı ali buyurulmak içün takdim kılınan takririnde cennetmekan Sultan Mahmud Han-ı Evvel hazretleri evkaf-ı celileleri hayratından Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi ittisalindeki imaret-i amire fodula fırunu ile matbahın keşfi olan altı bin üç yüz otuz altı buçuk guruşu tecavüz itmeyüb ider ise kabul olunmamak metanetiyle beraber tasarrufa bi'r-reaye daha noksanıyla keşfinden noksanıyla vucuda getürülmek üzere tamirat müdiri saadetlü efendi marifetiyle icra-yı tamiri istizan olunmuş ise de ol-babda her ne vechle irade-i seniyye-i cenab-ı mülukane müteallik ve şeref sudur buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki Hame pira-yı tekrim olan işbu tezkire-i samiye-i vekaletpenahileriyle takrir-i mezkur manzur-ı ali-i cenab-ı Şehinşahi buyurulmuş ve zikr olunan fırun ve matbahın ber-muceb-i istizan icra-yı tamiri saniha-i zib buyurulan emr ve irade-i seniyye-i cenab-ı şehriyari mukteza-yı alisinden olub mezkur takrir yine savb-ı sami-i sadaret-penahilerine iade kılınmış olmağla ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 14 Recep 1268".

[760] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s.591.

[761] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s.602.

Kosti Kalfa tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır[762]. 1884'te, harap durumda bulunan ekmekçi odaları kargir olarak yeniden inşa edilmiştir [763]. 1880'de imaretin yanan kapılarından biri, 1883'te fırın, ekmek teknesi ve ocakları tamir edilmiş, 1889'da yeni ekmekçi odası eklenmiş, 1893'te ise fırının kurşunları değiştirilmiş, hamur teknesi yenilenmiş, fırının tonoz kemeri ve ocaklar tamir edilmiştir[764]. 1893'te mutfakta bulunan bazı eşyalarında bakımı yapılmıştır[765]. 1895 tarihli belgede, 1879 yılından beri imaretin tamirine ilişkin yapılan masrafarın ödenmesine dair bir yazışma görülmektedir[766]. 1889 yılında da imaretin kurşunları ve bazı mahalleri tamir edilmiştir[767]. 1896 yılına gelindiğinde ise vakıf odasının iç avlusunda, maaş koçanlarını

---

[762] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s.603.

[763] B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:94, Gömlek No:5601, "Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi ittisalinde vaki Cennet-mekan Sultan Mahmud Han-ı Evvel Hazretleri'nin imaret-i amireleri derununda itmekçilerin sekenesine mahsus olan otaların müşrif-i harab olmasına mebni Şehremaneti Celilesi marifetiyle icra olunan keşf ve münakasasını mübeyyin tanzim ve leffen takdim kılınan defterle münakasa pusulasına nazaran mesarif-i inşaiyenin nısfı ber-vech-i peşin ve rubı esna-yı ameliyatda ve diğer rubı da hitam-ı inşaatda virilmek ve ve mezkur otalar keşf defterinde muharrer evsaf ve eşkal-i vechle tamamen ve kamilen kargir olarak müceddeden inşa kılınmak üzere sekiz bin üç yüz yirmi iki guruşda imaret-i mezkure ser-habbazı Hacı Mustafa Ağa uhdesinde kalarak müteahhid-i merkum ale'l-usul kefalete rabt olunmuş oldığından mesarif-i vakıanın nısfı ber-vech-i peşin ve rubı esna-yı ameliyatda ve rubı hitam-ı inşaatda virilmek üzere inşaat-ı merkumenin Evkaf-ı Hümayun tamirat memurı nezareti ve müteahhid-i merkum marifeti ile keşfinden muharrer evsaf ve eşkal-i vechle ve kemal-i metanet ve rasanetle maktuan icrası zımnında mezkur sekiz bin üç yüz yirmi iki guruşdan mezkur otaların atik enkazı bedeli olan sekiz yüz guruşun tenziliyle baki yedi bin beş yüz yirmi iki guruşun üç yüz dört senesi evkaf büdcesinden sarfına mezuniyet ita buyurulması hususunun huzur-ı sami-i sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağla ol-babda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. 18 Rebiü'l-evvel sene 302 ve fi 10 Teşrin-i sani sene 304 Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun".

[764] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s.628-629.

[765]B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No:27721: Müceddeden imal olunan nuhhasları

	Beher	Kıyye	Dirhem
Kazgan	1	25	300
Defa	1	21	
…….	1	7	300
Yağ tenceresi	1	5	300
Sagir yağ tenceresi	5	61	300

[766] B.O.A., **İradeler Evkaf**, Dosya No:12, Gömlek No:17, "Atufetlü efendim hazretleri
Cennet-mekan Sultan Mahmud Han-ı Evvel Hazretleri vakfından Ayasofya-i Kebir İmaret-i Amiresi'nin iki yüz toksan yedi senesinden berü keşleri mucebince beş defada icra kılınan tamirat-ı mesarifi tokuz bin iki yüz toksan beş guruşa baliğ oldığından tamirat-ı merkume içün üç yüz yedi ve sekiz ve tokuz seneleri büdcelerinden vuku bulmuş olan sekiz bin sekiz bin dört yüz elli üç guruş teslimatın bade'l-mahsub evsat tarafı olan sekiz yüz kırkı guruşun sinin-i mezkure büdcelerinden ve diğer tamirat mesarifi suretlerinde irad ve masraf-ı vechle ita idilerek salifü'z-zikr tokuz bin iki yüz toksan beş guruş mesarif-i vakıanın cennet-mekan müşarün ileyh hazretleri vakfına masraf kaydı hususununun Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'ne havalesi hakkında Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nin mazbatası melfuflarıyla arz ve takdim kılınmış olmağla ol-babda her ne vechle irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahi şeref-müteallik buyurulur ise mantuk-ı alisi infaz idileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim.
Fi 13 Şaban sene 313 fi 16 Kanun-ı sani sene 311".

[767] B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:117, Gömlek No:7054, "Ayasofya İmareti'nin kurşunlarıyla sair mahalleri muhtac-ı tamir olmasına mebni ale'l-usul icra kılınan keşfini mübeyyin tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran tamirat-ı mukteziyenin Mecidi on tokuz guruş hesabıyla altı bin dört yüz toksan bir guruş masrafla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından kaide-i tasarrufata bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemmal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmeğe say ve gayret olunmak

hazırlayan görevlilerin avluda bekledikleri ve yağmurlu havalarda ıslandıkları için, vakıf odasının önüne yeni bir oda ve bekleme salonu inşası için yapılan yazışmalar yer alır. Keşif bedeli olarak ise 8934 kuruş belirlenmiştir[768]. Yapı bir avlu içinde yer alır. Ayasofya'nın kuzey cephesi boyunca imaretin bütününü oluşturan mekanlar dikdörtgen bir alanda, Ayasofya'ya paralel olarak düz bir hat üzerinde yan yana sıralanmıştır (Çizim 2.79). Bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile almaşık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. İmareti oluşturan mekanlar doğudan batıya doğru; yemek salonu, mutfak ve fırındır. Müştemilat yapıları ve tek mekanlı bir oda ise Ayasofya'nın payandalarına yaslanmıştır. Bu yapılarda doğudan batıya doğru; kare bir mekan, skeuophylakion (hazine dairesi), çeşme ve kare planlı bir odadır (Çizim 2.80).

Avluya açılan iki kapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve anıtsal olanı, Topkapı Sarayı ile III. Ahmed Meydan Çeşmesine bakan ve kuzey-doğu cephede yer alan kapıdır. Yuvarlak planlı, dört basamaklı merdivenle çıkılan barok kapının her iki cephesinde de birer yazıt bulunmaktadır. Avlu taç kapısının yola bakan cephesinde yer alan kitabe dört satırdan oluşmaktadır ve altında ketebe kitabesine yer verilmiştir[769] (Fot.2.513).

üzere tamirat-ı mezkurenin memurı ve kurşunların imalatının dahi Mekteb-i Sanayi kurşun memurı marifetiyle icrasıyla hitamında mesarif-i vakıanın vakfına masraf kaydı zımnında meblağ-i mezburun üç yüz yedi senesi büdcesi tertibinden sarfına mezuniyet itası hususnun huzur-ı sami-i sadret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir.
Fi 3 Ramazan sene 1309 ve fi 19 Mart sene 1307",

[768] B.O.A., **Bâb-ı Âlî Evrak Odası Defterleri**, Dosya No. 879, Gömlek No. 65917, "Atufetlü efendim hazretleri Ayasofya-i kebir imareti dahilinde vakıf odasında tediyetı icra olunmakda bulunan hademe vezaifi ve tekaya taamiyeleri ve muhtacin ve çıraklık vesaire maaşatı koçanlarının kayıdları kapanmak muamelatı evkaf dairesinin iç havlisinde ve alet katında küçük odada icra olunmakda olmasından dolayı ashabı havlide açıkda beklemek ve mevsim-i şitada yağmur altında kalmakda oldukları cihetle ashab-ı vezaifin şu yüzden giriftar oldukları mezahim ve müşkilattan vikayeleri zımnında vüsati malum olan imaret havlisindeki vakıf odasının ön tarafına muamelat-ı mezkureye mahsus olmak üzere müceddeden bir oda ile bir intizar salonu inşası sim mecidi on dokuz guruş hesabıyla sekiz bin dokuz yüz otuz dört guruş masrafla vucuda geleceği gade'l-keşf anlaşılmış olduğundan mebaliğ-i mezburun üç yüz on iki senesi evkaf bütçesinin hazine inşaat tertibinden sarfı hususunun evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine havalesi tezekkür kılındığına dair Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesinin mazbatası melfufuyla arz ve takdim kılınmış olmağla ol-babda her ne vechle emr ü ferman-ı hümayun hazret-i hilafet-penahi şeref-sunuh ve sudur buyurulur ise mantuk-ı celili infaz edileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. Fi 12 Cemazie'l-evvel sene 314 ve fi 6 Teşrin-i sani sene 312, Sadr-ı azam Rıfat".

[769] Kitabenin okunuşu "*Şehin-şâh-ı cihan Sultan Mahmûd mekârim-kâr. Vücûd-ı bi nazari oldu dehre ni'met-i uzma. O Hakan-ı ni'am-ferma-yı evreng-i hilafet-kim. Anın eyvan-hân-ı cûdıdır ma'mûre-i dünya. Hususan ahd-i Fatih'den beri bu hayr-ı vâlâya. Muvaffak olmamış esl'afı, şâhândan beri amma. Meğer merhûn imiş vakt-i hümâyun cihân-bâne. Ki yapdı böyle bir darü'n-ni'âm şahin-şeh-i dâna. Zehi daru'n-ni'âm-kim kâseşuyı matbah-ı cûdını. Sezâdır olsa Keykâvus u Hüsrev dâver-i Dârâ. Mahallinde hele bir bi bedel hayr-ı cezil oldu. Simât-ı lütfuna seyr oldu el-hak pir ile bernâ. Müeyyed eyleyüb ikbâl u şevketle o Sultânı. Muvaffak eylesün âsârı hayra Hazret-i Mevlâ. Bu Ni'met bendesi vech-i cemil ile dedi târih İmâret eyledi Sultan Mahmud en-nevâl ihya 1155" ve ketebe kitabesi: "Ketebehu'l-hakiru'l-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Kadir Hazin-i Şehriyâri Beşir*", A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s.452.

Mermerden inşa edilmiş kapıda, barok karakterli bezemeler dikkati çeker. Cümle kapısında yer alan süslemeler saçak altı bezemeleri dışında orijinaldir (Fot.2.514).

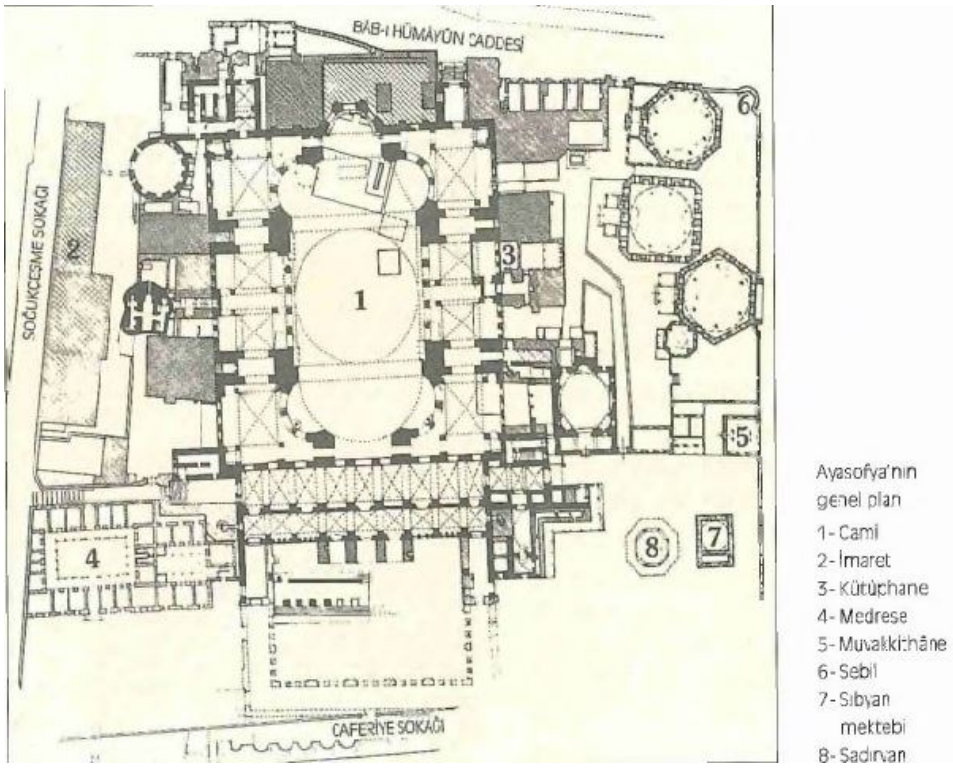

Çizim 2.78. Ayasofya ve Çevresindeki Yapılar (Semavi Eyice'den)

Fot.2.513. Ayasofya İmareti Avlu Taç Kapısı, Yola Bakan Cephede Bulunan Kitabe

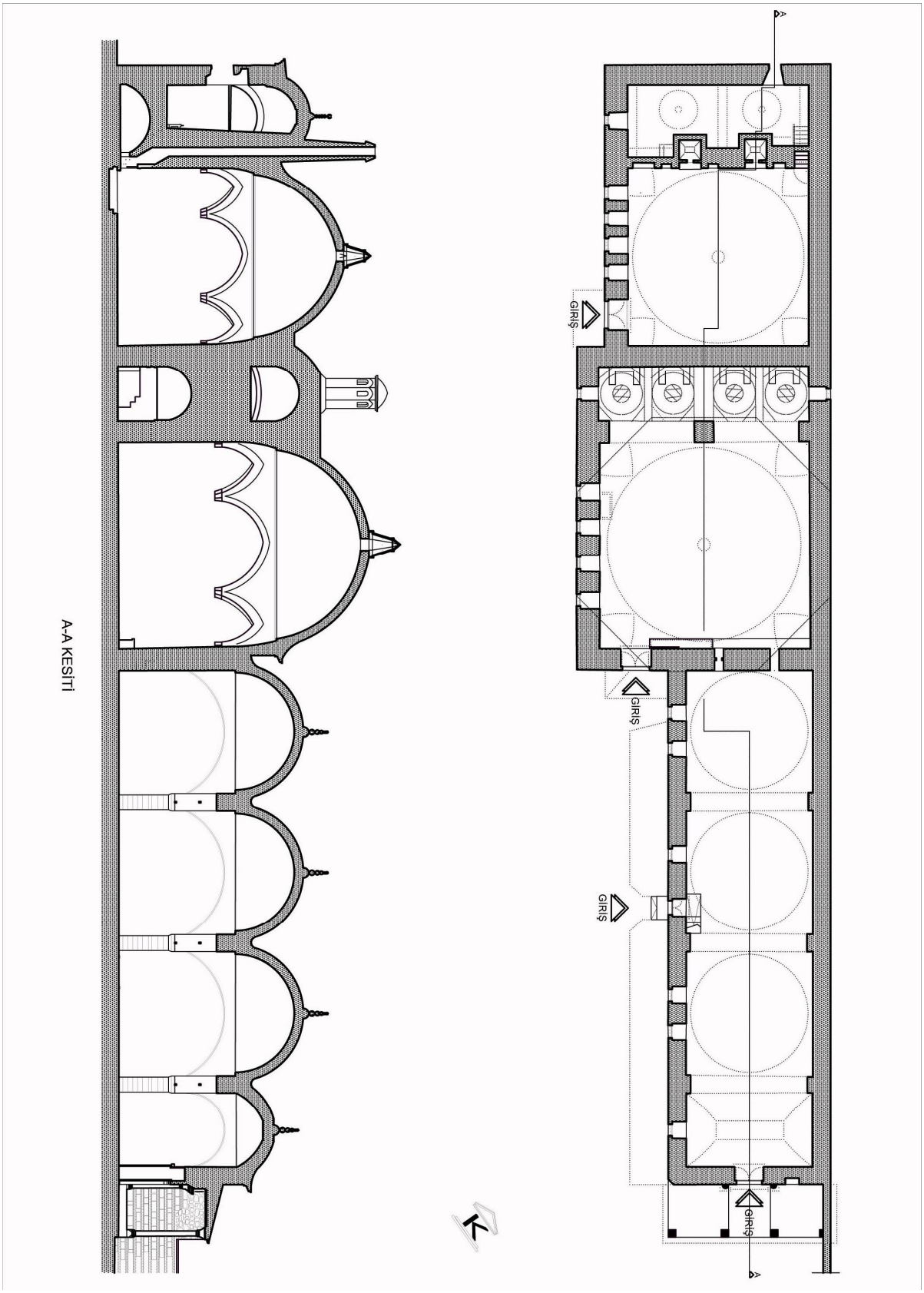

Çizim 2.79. Ayasofya İmareti Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(Plan: Soner Şahin'den, Kesit: V.G.M. İstanbul (1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden Güncellenerek)

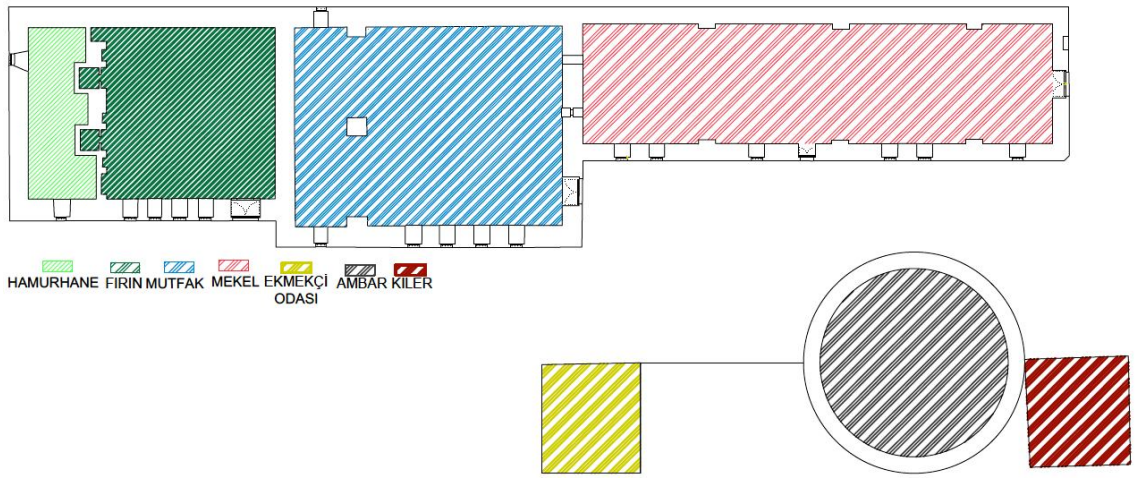

Çizim 2.80. Ayasofya İmareti, Mekan Dağılımı

Kapının iki yanı simetrik olarak kurgulanmıştır. Köşe sütunceleri, akant bezemeli sütun başlıklarını taşımaktadır, sütun başlıklarının üzerine ise dikdörtgen yastıklar yerleştirilmiş bu yastıkların üzerine de dikdörtgen payeler oturtulmuştur. Yuvarlak kapı kemerinin her iki yanında birer sütun vardır. Köşe sütunceleri ile kapının iki yanında bulunan sütunlar arasına birer niş yerleştirildiği, nişlerin üst bölümlerinde yer alan istiridye kabuğu formlarını bitkisel karakterli bezemelerin sardığı görülür. Bu nişlerin hemen üzerinde silindir formlu panolar içine sultan I. Mahmud'un tuğrası işlenmiştir. Tuğra işlenmiş panoların hemen üzerinde ise "S" ve "C" kıvrımları yapan yüksek kabartma, yaprak bezemeleri görülür. Kapı kemerinin üzerinde bulunan kitabeliğin taç kısmı, iki yana uzanan barok karakterli bitkisel bezeme ile hareketlendirilmiştir (Fot.2.515). Kapıda en dikkat çeken unsur ise geniş saçaktır. Saçak altı bezemeleri değiştirilmiştir ve bugün görülen süslemeler Rüstem Paşa Camisi çini motiflerini hatırlatan kırmızı-beyaz boyamadır[770]. Saçağın üzerinde, ortada iki katlı ve kurşun kaplı dikdörtgen üst örtü ile iki yanında dilimli birer küçük kubbe yer alırken, üst örtüye alemler yerleştirildiği görülür. Kapının avluya bakan cephesi yola bakan cephesine oranla bezeme açısından daha sadedir (Fot.2.516). Kapının bu cephesini hareketlendiren tek unsur yuvarlak kapı kemerinin üzerine yerleştirilen iki satırlık kitabedir. Kitabede, Besmele ve Nisa suresi 59. Ayetler yer alır[771](Fot.2.517).

---

[770] Azade Akar, "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma", **Vakıflar Dergisi**, S.IX, Ankara 1971, s.286.

[771] "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Ey inananlar! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin*" A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s.452.

Fot.2.514. Ayasofya İmareti Saçak altı bezemelerinin önceki hali, G. Berggren'in 1880 Tarihli Fotoğrafı [772]

Fot.2.515. Ayasofya İmareti, Avlu Taç Kapısı- Meydana Bakan Cephe

[772] Sema Doğan, **Ayasofya ve Fossati Kardeşler (1847-1858)**, İstanbul 2011, s.71.

Fot.2.516. Ayasofya İmareti Kuzey-Doğu Köşede Bulunan Avlu Taç Kapısı - Avluya Bakan Cephe

Fot.2.517. Ayasofya İmareti Kuzey-Doğu Köşede Bulunan Avlu Taç Kapısı, Avluya Bakan Cephede Bulunun Kitabe

Kapının iki yanında yine mermer malzemeden iki niş vardır. Nişler de süslemesizdir. Ahşap kapı kanatları ise yine orijinal olup üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Batı cephede, imaret avlusuna girişi sağlayan bir kapı daha bulunmaktadır. I. Mahmud döneminden önce, Ayasofya'ya eklenen yapılardan olan medrese, Ayasofya'nın batısında yer almaktaydı. Ancak medrese günümüze ulaşamamıştır. Batı cephede bulunan bu kapı muhtemelen medrese öğrencilerinin imarete geçişlerini sağlamaktaydı.

İmaretin batısında bulunan bu avlu kapısı, kuzey-doğu köşede bulunan anıtsal kapıya oranla daha mütevazı boyuttadır. Kesme taştan inşa edilmiş kapıda yuvarlak kapı kemeri üzerinde kitabe ve ketebe kitabesi yer alır[773]. Kapı üzerinde ahşap sundurma bulunur (Fot.2.518).

Fot.2.518. Ayasofya İmareti, Batı Cephede Bulunan Avlu Kapısı

Doğu cephede bulunan kapıdan avluya girildiğinde karşılaşılan ilk yapı mekel/yemek salonudur. Mekel, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir mekan olup, batı cephesinde mutfak bulunur. Bu bölümün güney ve doğuda olmak üzere iki giriş kapısı vardır. Doğuda bulunan ana giriş kapısıdır ve girişin önünde dört adet mermer sütunla taşınan sundurma revak yer alır. Mekelin diğer girişi güney cepheye açılan dikdörtgen kapı ile

[773] Kitabenin okunuşu: " *Şehri-yâr-ı dâd-ger, Hâkân-ı İskender zafer. Padişâh-ı bahr u ber, şâhin-şeh-i çerh-i âsitân. Hazret-i Sultan Mahmûd, Felâtün re'y-kim. Oldu zâtı, bâis-i âsâyiş-i kevn u mekân. Ol şehin olmakta mir'at-ı cihanda nev be nev. Vech-i pâkinden nice âsar-ı hayriyye a'yan. İşte ez cümle Ayasofya gibi mâbedin. Kıldı etrafın nice âsar ile Cennet nişan. Mekteb u daru'l kütüb, dilcu sebil inşâd edüb. Eyledi sükkanını gark-ı âb, cûd-ı bi giran. Ba'de ezin bünyâd-ı dârü'n-ni'am edüb ol kam-kâr. Oldu seyr-i ihsanına sad vechile pir u civan. Hâsılı geldi cihana gerçi çok şâh-ı kerim. Gelmedi böyle veliyyi'n-ni'met-i bi imtinân. Hak edây-ı şükrüne ikdâr ede bu âlemi. Kim nazirin görmedi devrânda bunu âsuman. Pâydâr etsün hemen Allah o şâh-ı erkemi. Vâye-dâr-ı ni'met-i ihsanı olsun bende-gan. Dedi Nimet, hod-horun devleti tarihini. Dâr-ı nimet yaptı nev Sultan Mahmud-ı cihan 1155. Ketebe haze'l-hatt vesâire'l-hututu'l-mesture. El-Abdu'l-fakir Beşir eş-Şehir bi'l-Hâzini's-Sultani*" A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 452.

sağlanır. Doğuda bulunan ve daha anıtsal olan ana giriş kapısı üzerinde bir kitabe bulunmaktadır[774]. Bu kapı üslup açısından, kuzey-doğuda yer alan anıtsal avlu kapısı ile uyumludur. Sundurmayı taşıyan mermer sütunların başlıklarında ve yine aynı malzeme ile inşa edilmiş kapıda, barok karakterli bezemeler dikkati çeker (Fot.2.519). Kapının kuzeyinde yuvarlak kemerli bir niş bulunur. Mekel, kuzey-güney doğrultuda atılan kemerlerle taşınan doğudan batıya doğru, aynalı tonoz ve ard arda üç kubbe ile örtülüdür. Bu mekanın diğer girişi güney cephe ortasında yer alan, süslemesiz dikdörtgen kapı ile sağlanmaktadır. Güney cephede bulunan bu kapının iki yanına, kesme blok taş lento ve sövelerle oluşturulmuş üçer adet pencere açılmıştır.Toplam altı pencere ile mekan aydınlatılması sağlanmıştır. Kuzey cephe duvarı sağır bırakılmıştır. Batı cephe duvarı mutfakla ortak olup, bu cephede iki adet servis penceresi yer alır (Fot.2.520). Mekelin batısında, kare bir alana oturan aşhane-mutfak bölümü bulunmaktadır (Fot.2.521). Mutfağın giriş kapısı doğu cephede mekel duvarına bitişiktir. Kapının üzerinde küçük bir ahşap sundurma vardır ve kesme taştan inşa edilmiştir. Yuvarlak kemerli kapı üzerinde imareti oluşturan tüm mekânların girişlerinde olduğu gibi bir kitabe bulunur. Yazıtta, İnsan Suresi 8. ve 9. Ayetleri'ne yer verilmiştir[775]. Ketebe kitabesinde ise: "*Ketebe bi-inayetil-lahi'l-kadir abd-i Beşir*" ifadesi yer alır[776]. Dikdörtgen bir alana oturan mutfak bölümüne, batı cephesine yakın olmak üzere, kesme taştan bir ayak yerleştirilmiştir. Bu ayağa, kuzey güney doğrultuda atılan kemerlerle, mutfağın ikiye bölündüğü görülür. Mutfağın doğusunda kalan kare bölümün üzeri, yüksek sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişte tromplar kullanılmıştır. Kubbenin ortasında aydınlık feneri açıklığı bulunur, ancak aydınlık feneri günümüze ulaşamamıştır. Bu açıklık günümüzde cam bir örtü ile kapatılmıştır. Mutfağın bu bölümü, yemek malzemelerinin hazırlandığı alandır. Mutfağı bölüntüleyen ayağın batısında kalan alan, yemeğin pişirildiği ocakların bulunduğu yerdir.

---

[774] Kitabenin okunuşu: " *Bi- hamdillah şehin-şâh-ı zamânın ahd-ı cûdunda. Cihan ma'mûr u abâd oldu düstûr u adâletle. O sultân-ı selâtin-i cihân-kim hıtta-i melâı. Yed-i a'dâdan aldı zor bâzû-yı celadetle. Şeh-i âli, ilm-i sultân, Mahmud Han Gâzikim. Umur-ı hayra masruf oldu evkâtı ibadetle. Husûsan-kim Ebu'l-Fethin edûb âsârını itmâm. Ûbüvvet hakkın ifâ eyledi hakkı riâyetle. Bu âsârın hitâmında şimdi Ayasoffiyye'de. Bir mu'allâ imaret eyledi inşa, metanetle. Tamam oldukda tarihin dedi sâhib bu mısrala. Ayasoffiyye abâd oldu el-hak bu imaretle 1155. Nemmekahu'l-fakir Beşir Hâzin-i Hazret-i Şehriyari*" A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 451.

[775] İnsan Suresi 8. Ayet : "*Kendilerinin ona sevgi duymalarına rağmen, yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler*" ve 9. Ayet : "*Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz"* A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 451.

[776] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 451.

Fot.2.519. Ayasofya İmareti, Mekelin Doğu Cephesinde Bulunan Giriş Kapısı

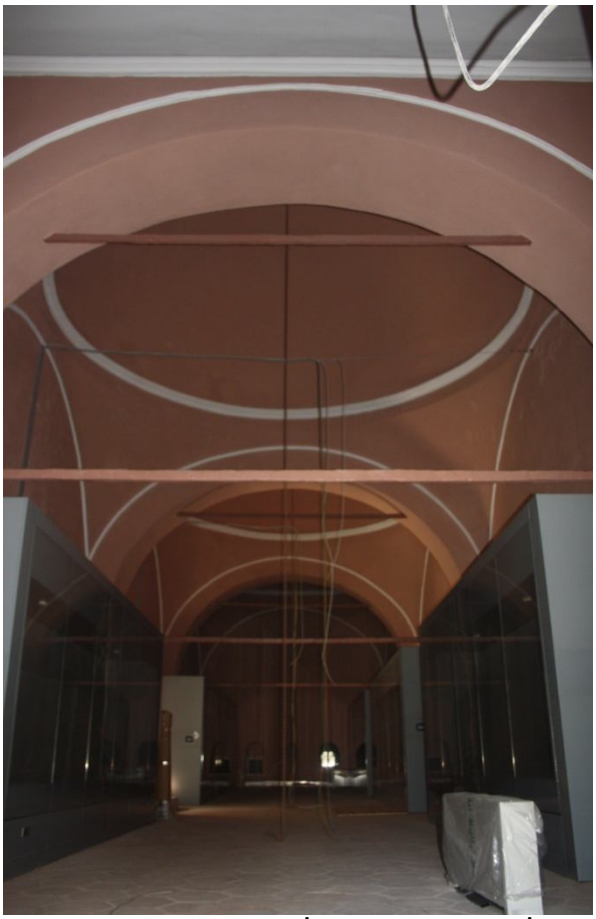

Fot.2.520. Ayasofya İmareti, Mekelin İçi

Fot.2.521. Ayasofya İmareti, Mutfak-Aşhane

Batı duvarına bitişik olarak inşa edilmiş ve yan yana sıralanan dört adet yaşmaksız ocak vardır (Fot.2.522). Bu alanın üst örtüsü ise, yan yana sıralanmış dört adet küçük kubbedir. Kubbelerin ortasına aydınlık feneri şeklinde bacalar yerleştirilmiştir. Aydınlık fenerleri mekânın aydınlatmasının yanı sıra, yemek kokularının dışarı atılması için baca fonksiyonunu da üstlenmişlerdir ve oldukça yüksek tutulmuşlardır. Böylece, her ocağın üzerine bir adet baca yerleştirildiği görülür. Osmanlı imaretlerinden günümüze ulaşan hiçbir imarette, yemeğin pişirildiği kazan ya da mutfak kullanım eşyaları mevcut değildir. Onsekizinci yüzyıla ait olduğu düşünülen manide, Ayasofya imareti başlığı altında bu imarete ilişkin bir mani bulunur. Manide: "…*matbahının hem içinde-dörder kollu kazanı var…"*[777] biçimde tasvir edilmiştir. Topkapı Sarayı mutfaklarında bulunan yemek kazanları günümüze ulaşabilmiştir ve Ramazanname'de yer alan manide olduğu gibi dört kolludur (Fot.2.523). Ayasofya mutfağının kesme taş ocakları da tıpkı Topkapı Sarayı'nda görülen ocaklar gibidir ve Topkapı Sarayı'ndaki kazanların büyüklüğünde kazanları taşıyacak açıklığa sahiptir. Mutfak; güney cepheye açılan beş ve kuzey cepheye açılan bir pencere ile aydınlatılmaktadır.

[777] Amil Çelebioğlu, **Ramazannâme**, İstanbul 1973, s.167.

Mutfağın güney cephesinde duvara bitişik olarak, taş bir tekne yerleştirilmiştir (Fot.2.524). Bugün bir çeşme bağlantısı olmamakla birlikte, muhtemelen bu tekne yemek ve mutfak malzemelerinin yıkanması için kullanılıyordu. Doğu cephede ise mekelle mutfağı ilişkilendiren iki adet servis penceresi bulunur. Servis pencereleri, mutfakta hazırlanan yemeğin mekeldeki alıcılarına teslim edilmesi için kullanılmıştır. Yine aynı cephede, giriş kapısı ile servis penceresi arasında blok kesme taştan bir masa yer alır. Bu masa muhtemelen, servis sırasında tabak-kâse gibi kullanım eşyalarını koymak için kullanılmaktaydı (Fot.2.525).

Fot.2.522. Ayasofya İmareti, Mutfakta Bulunan Ocak

Fot.2.523. Topkapı Sarayında Bulunan Kazanlar

Fot.2.524. Ayasofya İmareti, Mutfakta Bulunan Tekne

Fot.2.525. Ayasofya İmareti, Mutfak Servis Penceresi ve Seki

Mutfağın doğusunda bulunan ve kare bir plana sahip mekan fırındır ve fırına güney cephede mutfak duvarının yanındaki kapıdan girilmektedir (Fot.2.526). Kapının üzerinde bulunan kitabede Mâide Suresi 88. Ayet yer alır[778]. Fırının üzeri, sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçişlerde tromplar kullanılmıştır. Kubbenin ortasında bir de aydınlık feneri açıklığı bulunur. Aydınlık feneri günümüze ulaşamamış bu açıklık, mutfakta olduğu gibi cam örtü ile kapatılmıştır. Fırın mekanının aydınlatması, kubbede bulunan aydınlık feneri dışında, güney cepheye yan yana açılan, aynı büyüklük ve yükseklikteki dört adet dikdörtgen pencere ile sağlanır. Ekmeklerin pişirildiği ocaklar batı cephede bulunur (Fot.2.527). Bu cephede bulunan iki ocak büyük birer kemer içine yerleştirilmiştir. Tuğla malzemeden inşa edilmiş fırının ocakları, simetrik olarak düzenlenmiştir. Ocak açıklığı kare formlu olup, düz lento ve sövelerle oluşturulmuştur. Ocakların ağzını kapatmak için demir kapakların kullanıldığı görülmektedir. Ocakların her iki yanında birer niş bulunur. Batı duvarında, ocakların kuzeyinde bulunan 12 basamaklı bir merdivenle hamurhaneye çıkılmaktadır. Hamurların hazırlandığı bu alan ocaklar ile batı duvarı arasında kalan küçük bir dikdörtgen alandır (Fot.2.528). Bu alan iki küçük kubbe ile örtülüdür. Hamurhanenin batı, güney ve doğu cephelerine açılan birer pencere ile aydınlatıldığı görülür.

[778] "*Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun*" A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 450.

Fot.2.526. Ayasofya İmareti, Ekmek Fırını

Fot.2.527. Ayasofya İmareti, Fırın Ocakları

Fot.2.528. Ayasofya İmareti, Fırın Bölümü Hamurhanesi

Müştemilat yapıları avlunun güney duvarında yer alır. Bu yapılar doğudan batıya doğru, Skeuophylakion'a bitişik kare bir mekan, daire planlı Skeuophylakion, çeşme ve yine kare planlı bir odadır. Doğuda bulunan ilk yapı, kiler olarak kullanıldığı tahmin edilen ve inşa malzemesi ve yapım tekniğine bakılarak, Bizans döneminde inşa edildiği düşünülen kare planlı bir yapıdır (Fot.2.529). Hazine dairesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Kuzey cephesine açılan bir kapı ile mekan girişi sağlamanmaktadır. İmaret inşa edildiği sırada kapının üzerine bir kitabe yerleştirilmiştir. Kitabede, Nahl Suresi 114. Ayet ve imaretin diğer bölümlerinde yer alan kitabelerde olduğu gibi 1155 tarihi yer alır[779]. Taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiş mekanın kuzey cephesinde, farklı yüksekliklerde iki adet pencere bulunur. Bu mekanın üzeri çapraz tonozla örtülüdür, dışta ise üst örtü düz dam şeklindedir. Hazine dairesi ile birlikte depo olarak kullanılmıştır (Fot.530).

[779] "*Yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin, O'nun nimetine şükredin*", A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 451.

Fot.2.529. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Yapı

Fot.2.530. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Yapı, İçerden Görünüş

Ayasofya'ya ait Hazine Binası (skeuophylakion), imaretin bu cepheye inşası ile birlikte erzak deposu olarak kullanılmıştır[780] (Fot.2.531-2.532). Tuğla malzemeden inşa edilmiş binanın üzeri kubbe ile örtülmüştür. Beden duvarlarına simetrik olarak nişler açılmıştır. Bu nişler aracılığı ile yapı yatayda üç kata ayrılmıştır. İmaretin inşası ile erzak deposu olarak kullanılan yapının girişi, yine bu dönemde, kuzey cephesine açılan dikdörtgen kapı ile sağlanmıştır. Kapı üzerine mermer kitabe yerleştirilmiştir. Kitabede, "Lâ ilâhe İllellâh, Muhammedün Resûlüllah" ve 1155 tarihi yazmaktadır. Yapının erzak deposu olarak kullanılması sırasında, zemini doldurularak yükseltilmiş ve pencereler açılmıştır[781]. Kapının iki yanına birer pencere açılmıştır. Pencereler düz lento ve sövelerle kare formludur. Üst katta, yan yana sıralanmış pencereler ise yine alt kat pencereleri ile aynı formdadır. Hazine dairesinin batısında çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin doğu cephesi hazine dairesine bitişiktir. Batısı ise merdiven şeklinde düzenlenmiştir. Bu merdivenlerden sarnıca ulaşılır. Düzgün olmayan kesme taş ve tuğla almaşıklığı ile oluşturulmuş çeşme, yuvarlak bir kemer içine alınmıştır. Çeşme nişinin ortasına mermer kurna yerleştirilmiştir. Ayaklı kurnanın üst bölümünde bulunan silmenin ortasında nar motifi yer alır. Çeşme aynalığı yoktur (Fot.2.533).

Fot.2.531. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Hazine Dairesi

[780] Semavi Eyice, "Ayasofya İmareti",**TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.212.
[781] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 448.

Fot.2.532. Ayasofya İmareti Müştemilatı, Bizans Dönemine Ait Hazine Dairesi, İçerden Görünüm

Fot.2.533. Ayasofya İmareti, Güney Cephede Bulunan Çeşme

Çeşmenin ve Ayasofya'yı destekleyen payandanın batısında ise bir oda yer almaktadır. Kare mekanın üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Üzeri kubbe ile örtülü bu mekanın alt katı su deposu olarak kullanılmaktadır. Odanın inşasında kullanılan malzeme ve tekniğe bakılarak imaretin inşası ile aynı dönemde ya da imaretten sonra inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Mekanın girişi, kuzey cephe ortasına açılan yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır (Fot.2.534). Kapının iki yanında bulunan birer pencere ile mekan aydınlatılmaktadır. Kapı ve pencereler kesme taştan düz lento ve sövelidir. Mekanı örten kubbe, doğrudan beden duvarına oturmaktadır. Doğu ve batı cephelere üç, güney cephe duvarına ise iki adet niş açılmıştır. Güney batıda bulunan niş pencereye dönüştürülmüştür (Fot.2.535). Ayasofya imaretinde, tüm mekanların girişine ve müştemilat olarak kullanılan Bizans dönemi yapılarının tümüne, kitabe yerleştirilmiştir. Avlu içindeki bu yapıda kitabe olmaması, 1889'da imarete eklendiği arşiv belgelerinden öğrenilen ekmekçi odasının bu tek mekanlı oda olma ihtimalini oldukça yükseltir.

Fot.2.534. Ayasofya İmareti, Güney Cephede Bulunan Oda

Fot.2.535. Ayasofya İmareti, Güney Cephede Bulunan Odanın İçerden Görünümü

Yapının günümüze, orijinalitesini büyük oranda koruyarak ulaştığı söylenebilir. İmaretin inşasından yaklaşık 100 yıl sonra İstanbul'a gelen ve bir albüm hazırlayan Fossati Kardeşler, Ayasofya ve çevresindeki yapıları resmetmişlerdir. Ayasofya Camisi'nin kuzeydoğu minaresine çıkılarak yapılan resimde, imaretin üstten görünüşü bulunmaktadır (Fot.2.536). Batıdan doğuya doğru; fırının kubbesi, mutfakta ocakların üzerinde bulunan aydınlık feneri-bacaları, mutfak kubbesi ve günümüze ulaşamamış aydınlık feneri ile yemek salonunu örten üç kubbe sıralanmaktadır. Mekelin (yemek salonunun) eşit büyüklükteki bu üç kubbesinin doğusunda aynalı tonozla örtülü bölüm yer alır. Bu bölümün Fossati çiziminde iki kez tekrarlandığı görülmekte ve çizim bu şekilde sonlandırılmaktadır. Günümüzde, mekelin örtü sisteminde tonozun bir kez kullanıldığı görülmektedir. Fossati çiziminde, doğuda görülen aynalı tonozlu bölümün yerinde, sundurmalı giriş revakının bulunması gerekiyordu. Mekelin doğu girişindeki mermer kapı, kapı üzerinde bulunan yazıttan ve süsleme üslubundan anlaşıldığı üzere orijinaldir. Bu nedenle Fossati çiziminin bu bölümü gerçeğe uygun değildir.

Fot.2.536. Ayasofya İmareti, Fossati Albümünde Bulunan Çizim,
19. Yüzyılın İkinci Yarısı [782]

Fossati albümünde bulunan bir diğer çizimde, Ayasofya'nın kuzey-doğu cephesi resmedilmiştir. Çizimde; imaret avlu kapısının bir kısmı, imaret avlu duvarı, hazine dairesi ve yanında bulunan ve yine Bizans dönemine ait olduğu düşünülen kare mekan görülür. Hazine dairesinin doğusuna bitişik bu Bizans dönemi yapısının ikinci bir katı olduğu çiziminden anlaşılmaktadır (Fot.2.537). Aynı yapı, 1838'de İstanbul'a gelen ve Bab-ı Hümayun Meydanını resimleyen W. Henry Bartlett'in gravüründe de görülmektedir. Hazine dairesinin doğusuna bitişik mekanla imaret duvarı arasına çekilen bir diğer duvarla imaret avlu sınırları belirlenmiştir. İmaret avlusunun duvarı ise Ayasofya'nın kuzey-doğu minaresine kadar devam eder. Duvarın bitimi ile minare arasında bir kapı daha bulunmaktadır. Bu kapı, İmaret avlusu ile Ayasofya'nın arasında kalan Vezir Bahçesi olarak adlandırılan bahçeye açılmaktadır. Bu alan oldukça dardır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan, Bâb-ı Âlî Evrak Odası Defteri 879 numara ve 65917 Gömlek numarası ile kayıtlı evraktan vakıf odası önüne bir oda ve intizar

[782] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, s. 550.

salonu inşasına dair 1896 tarihli belgeden daha önce bahsetmiştik. Belgede geçen, "*Ayasofya-i kebir imareti dahilinde vakıf odasında tediyetı icra olunmakda bulunan hademe vezaifi ve tekaya taamiyeleri ve muhtacin ve çıraklık vesaire maaşatı koçanlarının kayıdları kapanmak muamelatı evkaf dairesinin iç havlisinde ve alet katında küçük odada icra olunmakda olmasından dolayı ashabı havlide açıkda beklemek ve mevsim-i şitada yağmur altında kalmakda oldukları cihetle ashab-ı vezaifin şu yüzden giriftar oldukları mezahim ve müşkilattan vikayeleri zımnında vüsati malum olan imaret havlisindeki vakıf odasının ön tarafına muamelat-ı mezkureye mahsus olmak üzere müceddeden bir oda ile bir intizar salonu inşası*" ifadesinden; "*Evkaf dairesinin iç avlusunda ve alet katında*" şeklinde betimlenen yerin, hazine dairesinin doğusundaki kare mekanın, gravürlerde görülen günümüze ulaşamamış üst katın vakıf dairesi olabileceğini akla getirmektedir. Onsekizinci yüzyıla ait bir manide geçen "*...nazik bina eylemişler-mütevelli odasını…*"[783] ifadesi ve Hammer'ın imaretin açılışında padişahın gelip kaldığı, aynı zamanda da çiçekli halılarla da bezendiğini söylediği vakıf odası için en uygun mekan, yuvarlak planlı hazine dairesinin doğusunda bulunun ve gravürlerde varlığı kesinleşen bu ikinci kat olmalıdır. Vakıf odasına çıkışta muhtemelen Vezir Bahçesi'nde bulunan bir merdivenden sağlanmış olmalıdır. Aynı belgede, imaret avlusunun genişliğinin oda ve intizar salonu yapımına uygun olduğu ifade edilmiştir. Vakıf dairesinin alt katının batı cephesi hazine dairesi ile bitişiktir. Doğu cephesinde vezir bahçesinin duvarı bulunur. Güney cephede bulunan vezir bahçesi ise yapı inşa edilebilecek genişlikte değildir. Bu nedenlerden dolayı, 1896 yılında inşa edilen bu oda ve intizar salonu, imaretin avlusunda ve vakıf odasının kuzeyin inşa edilmiş olmalıdır. 1838 tarihli Bertlett gravürlerinde ve ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına ait Fossati çizimlerinde görülmeyen, ancak Alman Arkeoloji enstitüsünde bulunan tarihsiz fotoğrafta görülen ve avlu duvarına bitişik üçgen çatılı olduğu anlaşılan mekan, 1896 tarihli, vakıf odası önüne inşa edilmiş oda ve intizar salonu olmalıdır (Fot.2.538).

[783] Amil Çelebioğlu, **Ramazannâme**, İstanbul 1973, s.166-167.

Fot.2.537. Ayasofya İmareti, Fossati Albümünde Bulunan Çizim, 19. Yüzyılın İkinci Yarısı (Sema Doğan'dan)

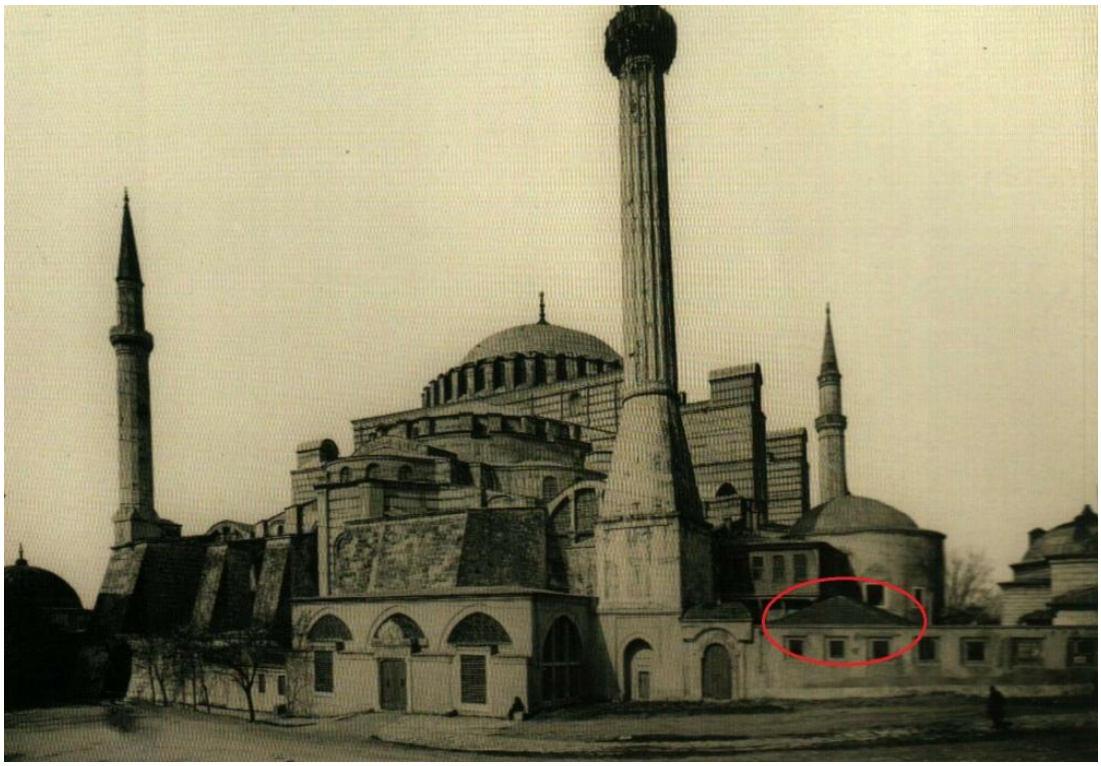

Fot.2.538. Ayasofya İmareti, Alman Arkeoloji Enstitüsünde Bulunan Tarihsiz Fotoğraf (Sema Doğan'dan)

Bartlett'in, 1838 tarihli Bab-ı Hümayun Meydanı'nı gösteren gravüründe; imaretin avlu kapısı, hazine dairesi ve hazine dairesi önündeki yapının günümüze ulaşamamış üst katında bulunan vakıf odası, revakıyla birlikte mekel, aydınlık fenerli kubbesiyle mutfak görülmektedir. Gravüre biraz daha yakından bakıldığında; bu meydan görüntüsü içinde Topkapı Sarayı'ndan çıkan atlı askerler ve III. Ahmed Çeşmesinin yanındaki sivil halkın yanı sıra, Ayasofya'nın kuzey-doğu minaresinden imaret kapısına kadar uzanan düşkün olarak tanımlanabilecek, başlarını öne eğmiş insanların oluşturduğu bir kuyruk gözlemlenmektedir (Fot.2.539). Bu gravür; olağan bir meydan görüntüsü içinde gözlemlenen bu insanların, yemek vaktinde imaretten yiyecekleri öğün için sıra oluşturmuş olabileceklerini akla getirmektedir (Fot.2.540).

Fot.2.539. Bab-ı Hümayun Meydanı, W. Henry Bartlett 1838 (M. Sevim'den[784])

[784] M. Sevim, **Gravürlerle Türkiye-İstanbul,** C. II, Ankara 1996, s.39.

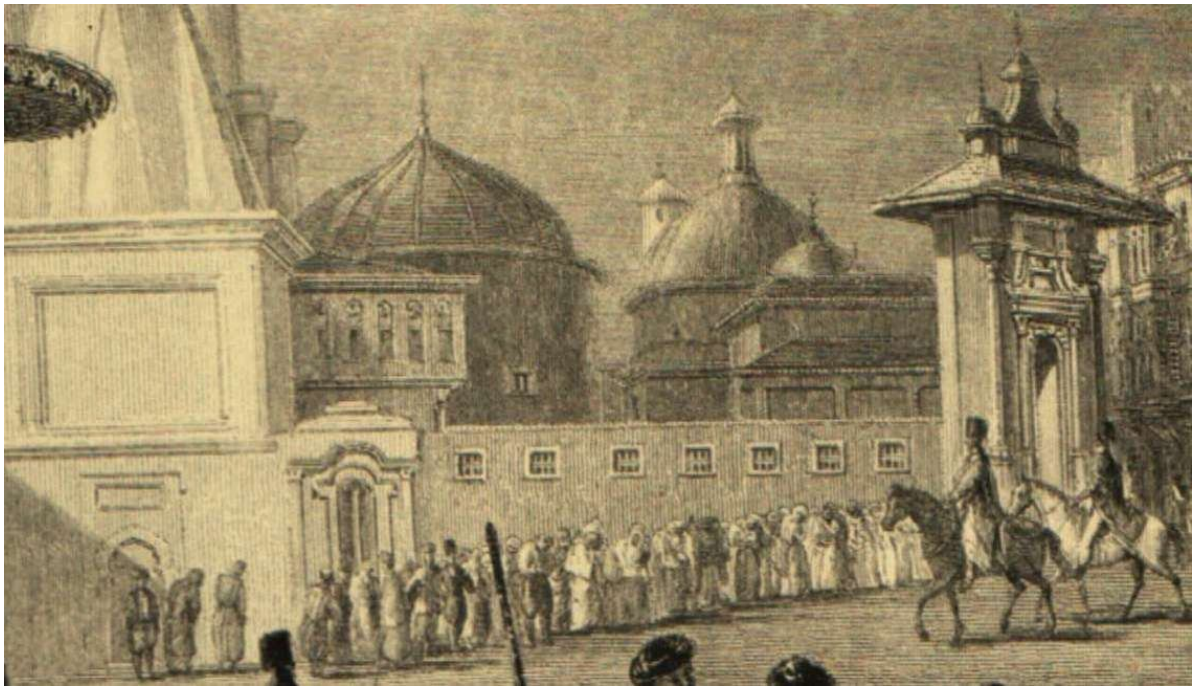

Fot.2.540.İmaret Kapısında Yemek Sırası Oluşturmuş İnsanlar, W. Henry Bartlett 1838

İstanbul'un fethinin ardından farklı dönemlerde yakınına inşa ettirilen yapılarla bir külliye haline getirilen Ayasofya'da, I. Mahmud tarafından bu külliyenin eksiği olarak görülen yapı imaretti ve bu eksiklik giderilmek için harekete geçilmişti. Dönemin tarihçilerinden Şemdanizade tarafından, medrese öğrencilerinin yemek ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile inşa edildiği ifade edilmesine karşılık, I. Mahmud'un imaret inşası ile beklediği kazanım sadece öğrencilerin yemek ihtiyaçlarını karşılamak olmasa gerek. Bunun en önemli kanıtıda yapının günümüze ulaşan tüm Osmanlı imaretleri içinde bezeme unsurlarının fazlalığı ile ayrılmasıdır. I. Mahmud bu önemli mabedin yanına yapı inşa ettirmenin prestijli getirilerinin farkındaydı şüphesiz. İmaretin dönemi içinde sevilen bir yapı olduğu onsekizinci yüzyılın sonlarında hazırlandığı düşünülen ve manilere yer verilen bir kitapta, Ayasofya İmareti bölümünde dikkati çeker. Bu mani de imaret şu şekilde tanımlanır:

> *"Gör bekçinin maharetin-gûne gûne heyetin-vasf eylesin size bu şeb-ayasofya imaretin/ehli derde deva etti-alemi pürziya etti-ayasofya caminde bir imaret bina etti/Kapısına eyle nazar-üstünde var üç kubbeler- ameller altın eylese-yıldızlanıp gösterdi fer/Kapısı tahtası çınar-sakfındaki nefs-i Nigar-Gülşen-i Ayasofya'da-açıldı yine nevbahar/Guş eyledim sadasını-seyr eyledim edasını-nazik bina eylemişler-mütevelli odasını/Fukara doyar aşına-varmı sözün nakkaşına-altun ile*

her kapıda-ayet yazılmış taşına/Düştü hele nazik yere-hayrı yazılsın deftere-fodla pişer fırınında-nan-ı aziz taliblere/Softalar mekanı belli-kapı üstü altun halli-matbahının aşçıları-fukaraya tatlı dilli/ tarihleri yazanı var- eksik değil düzeni var-matbahının hem içinde-dörder kollu kazanı var/ Görün üstat ne fendetti/her yanın güzel bend etti/bu imaret binasını/görenler hep pesend etti/ Bu hayrat olunca tamam-imarete olmaz kelam-imaretten garz ancak-fukaraya bezl-i taam"[785].

Hem bezemeleri hem çalışanlarının nezaketi hem de yapının mimarisini öven bu halk edebiyatı ürünü mani, I. Mahmud'un mimari hamiliği karşısında tebasından beklediği hoşnutluğu ve beğeniyi yansıtan bir aksisedadır kuşkusuz.

Yapının bezemelerinde kullanılan üslup ise bir seçiciliğin ve farkındalığın göstergesidir. III. Ahmed tarafından Bab-ı Hümayun Meydanı'na inşa ettirilen 1728-29 tarihli[786] çeşme ve Topkapı Sarayının anıtsal Bab-ı Hümayun Kapısı ve elbette Ayasofya, bu meydanda bulunan simge yapılardı. Topkapı Sarayı'nın anıtsal Bab-ı Hümayun Kapısı ve III. Ahmed'in barok süslemeleri ile dikkat çeken meydan çeşmesinin oluşturduğu bu alana eklenen son anıtsal örnek imaretin kuzeydoğusunda bulunan avlu (cümle) kapısıdır. Böylece görsel alanda bu üçlü ile meydan peyzajı güçlendirilmiştir. İmaretin anıtsal barok kapısı; geniş saçaklı çatısı, dilimli kubbecikleri ve altın yaldızlı âlemleri, III. Ahmed Çeşmesi ile oldukça benzeşir. Aynı mimar tarafından tasarlanmış olmaları da ihtimal dahilinde olan bu yapılar adeta bir birini tamamlamaktadır. Adı geçen çeşmeden 14 yıl sonra inşa edilen imarette, bu anlamda bir etkileşimden ve benzeşmeden söz edilebilir. Günümüze ulaşan imaretlerden hiçbirinde bu denli bir anıtsal kapı görülmez. Barok düzende yapılmış cümle kapısının, III. Ahmed Çeşmesi'ne benzemesinin yanında, imareti oluşturan mekanlar yükseklik olarak da günümüze ulaşan diğer imaretlerden ayrılır. Kubbe yüksekliği en fazla olan imaret, Ayasofya İmareti olup mutfak kubbe yüksekliği 14.78m'dir. İstanbul'un fethinin ardından Osmanlı cami mimarisi için önemli bir model olmuş, kimi zamansa geçilmesi gereken bir rakip olan Ayasofya'nın bahçesinde inşa edilen imaretin, bu anıtsal mabetle uyum sağlayabilmesi için bilinçli olarak yüksek tutulduğunu düşündürtmektedir. Sonradan ilave edilen yapının dinsel ve Topkapı Sarayı'ndan dolayı yönetimsel anlamda önemli olan bu meydanda görünüş olarak eğretiliği en aza indirgenmeye çalışılmış gibidir.

[785] Amil Çelebioğlu, **Ramazannâme**, İstanbul 1973, s.166-167.
[786] Ayla Ödekan, "III. Ahmet Meydan Çeşmesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1993, s.117.

Aynı baniye ait ikinci imaret ise inşasına 1748 yılında başlanan ve baninin ölümünden yaklaşık bir yıl sonra 5 Aralık 1755'de açılışı yapılan Nuruosmaniye Külliyesi içinde bulunmaktadır[787] ve Kapalı Çarşı girişine yakın bir bölgede inşa edilmiştir. Aynı baniye ait bu iki imaret kıyaslandığında Nuruosmaniye İmareti'nin bezemesel açıdan daha sade ve yükseklik olarak da daha az bir yükseltiye sahip olduğu görülür. Aynı baninin iki yapısı arasında görülen bu farklılıklar Ayasofya İmaretinin daha fazla önemsendiğini düşündürtmektedir. Bu önemsenmenin nedeni ise imaretin, Ayasofya mabedinin yakınına inşa edilmesinin verdiği ayrıcalıklı konuma bağlanabilir. Ayasofya İmareti hem yükseklik hemde anıtsal taç kapısı ile Osmanlı mimarlık tarihinde rastlantısal olmayan bir kurguyu gösteren önemli bir mimarlık üretimi olarak yorumlanabilir.

2.26.Nuruosmaniye İmareti

İmaret dürür bir yanı
Fi-Sebildir taam nânı
Gök kubbede yok akranı
Kaddi servi şadırvanı[788]

İmaret, İstanbul'da Çemberlitaş semtinde, Kapalı Çarşı girişinin karşısında bulunan Nuruosmaniye Külliyesi'nin bir parçası olarak; cami, medrese, kütüphane, türbe, hünkar kasrı, çeşme ve sebille birlikte inşa edilmiştir. Külliyenin inşasına, Ayasofya'da bulunan Türk devri yapılarına bir yenisi olan Ayasofya İmareti'ni eklettiren I. Mahmud döneminde başlanmış ancak açılışı padişahın ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Sultan III. Osman'ın saltanatı zamanında olmuştur. Külliyenin camisinin inşasına, 29 Aralık 1748'de başlandığı ve açılışının ise Sultan Mahmud'un ölümünden yaklaşık bir yıl sonra 5 Aralık 1755'de yapıldığı dönemin tarih yazarlarından Şem'dânî-zâde tarafından da dile getirilmiştir[789]. Şem'dânî-zâde, caminin açılış törenini anlatmasına karşılık, külliyenin cami dışında kalan yapılarının durumuna ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmaz.

---

[787] Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, (çev. Münir Aktepe), **Târihi Mür'i't-Tevarih**, C.II-A, İstanbul 1978, s.5-6.
[788] Amil Çelebioğlu, **Ramazannâme**, İstanbul 1973, s.134.
[789] Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Târihi Mür'i't-Tevarih,** C.II-A, İstanbul 1978, s.5-6.

Nuruosmaniye Külliyesi bina katibi Ahmed Efendi tarafından kaleme alınan risalede, imaretin temelinin medrese ile birlikte 1748 yılında atıldığı belirtilir[790]. İmaret caminin açılışından 15 gün sonra, 19 Aralık 1755 günü hizmete açılmıştır[791]. İmaretin avlu girişi üzerinde bulunan kitabe de 1755 tarihlidir. Külliyenin mimarı, sarayın mimar ocağında çalışıp çalışmadığı bilinmeyen Simeon Kalfa'dır[792]. İmaret de dahil olmak üzere külliye yapıları için gerekli su yolu, dönemin su nazırı Ali Ağa ve ekibi tarafından yapılmıştır. Külliye için gerekli su, Linzoz Karyesi'nde bulunan Ferhad Paşa Çiftliği'ndeki membadan karşılanmıştır[793].

Külliyeye ilişkin vakfiye; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, 639 Numaralı defterin 79.sayfa 42.sırasında kayıtlıdır. 1755-56 tarihli vakfiyede imaretin mimarisine ilişkin herhangi bir anlatım bulunmaz. Vakifyeye göre imarette çalışacak personel sayısı 40'dır ve çalışanların alacakları maaşın yıllık toplamı 73986 akçedir[794].

---

[790] Nuruosmaniye Külliyesi'nin bina katibi Ahmed Efendi tarafından kaleme alınan risale, Ali Öngül tarafından sadeleştirilerek yeniden yayınlanmıştır. Bkz. "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara 1994, s.136.

[791] *"...Kaldı ki, imâret ve tabh-ı fodla anların dahi levâzımatı tekmîl ve et'ime tezâkiri tetmim ve temhir olundukdan sonra binyüz altmış dokuz senesi Mâh-ı Rebiulevvel'in on beşinci Cuma gününde imâret-i âmire küşâde olunub beşinci olan efendi hazretleri simât-i sofra-i in'âm, sâhibü'l-hayr, şevketlü, azametlü, penâhetlü efendimizin ni'am-i mebzûle-i hayriye-i vakfiyelerinde tagaddî mevâ'id eyleyen talebe-i ulûm dâ'iyâtı ve mürtezika-i vakıf senâ-hânı ile du'â-yı fırâvân idüb tabh olunan ta'âm ve nân-ı azîz yevmen fe yevmen ilâ mâşâ-Allahu Te'âlâ mevcûd bulunan ile erbâb-ı ashâbı tenâvül itmelerîle defî mecâ'a eylediklerinde ferâde ve ferâde da'vât-i hayriyelerini peyveste-i âsumân ve icâbet-hâne-i.."* Ali Öngül, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara 1994, s.144.

[792] Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1994, s.100.

[793] Ali Öngül, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara 1994, s.136-137.

[794] V.G.M.A., Defter No: 639, Sıra No:42, Sayfa No: 79'da kayıtlı vakfiyede bulunan bilgilerden elde edilmiştir.

Tablo 2.19. İstanbul Nuruosmaniye İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri

Sayısı Görevli	Görevi	Günlük/Akçe	Yıllık/Akçe
1	Şeyh	10	3540
1	Vekilharç	15	5310
1	Kilari	15	5310
1	Mühürdar	15	5310
1	Fodula Katibi	10	3540
1	Ferraş	3	1062
2	Serrac (her biri)	2	1416
1	Himekeş	2	708
1	Hamal	2	708
1	Anbari	2	708
1	Ocak Ferraşı	2	708
1	Mezbelekeş	3	1062
1	Vezzan	2	708
1	Bevvab	2	708
1	Vezzan (Kantarcı)	3	1062
1	Nakib-i kuşet	3	1062
1	Nakib-i Ta'am	3	1062
1	Nebibhan	3	1062
1	Keyyal (Kileci)	4	1416
1	Kendümgün	4	1416
1	Ferraş-Mekel	5	1770
2	Kaseşuy (Bulaşıkçı) (Her biri)	2	1416
3	Kasekeş (Her biri)	2	2124
2	Nukadan Hınta (her biri)	4	2832
2	Nukadan Erzin (her biri)	4	2832
1	Aşçıbaşı	13	4602
2	Aşçı (her biri)	8	5664
3	Aşçı çırağı (her biri)	4	4248
1	Ekmekçibaşı	12	4248
2	Ekmekçi (her biri)	8	5664
Toplam: 40			73278

Fırın hariç orijinalitesini kaybetmeden günümüze ulaşan imaretin geçirmiş olduğu tamiratlara ilişkin, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde kayıtlar bulunmaktadır. 1876 yılına ait belgede imarette bulunan bazı eşyalar sıralanmıştır[795].1893 yılında imarete

[795] B.O.A.,**Evkaf Defteri**, Gömlek No:34982: "Vakf-ı Müşarünileyh (Sultan Osman) Fodula Fırununda Mevcud Eşya: İki kulblu kebir kazgan 2, Kebir bakraç 1, Kurna 1, Sagir sini 1, Sahan 2, Tabe 1, Nuhas mangal 1, Değirmende Mevcud Eşyadır ki zikr olunur: Bargir 1 res, Kalbur-ı sagir ve kebir 2, Vakf-ı Müşarünileyhin Revgan-ı Zeyt Kilerinde Mevcud Eşya: Kebir nühas huni 1, Mışraba 1, Kebir ve sagir kepçe 2, Kebir ve sagir bakraç 2, Kebir kanrat 1, Taş-ı revgan-ı zeyt 1, Mermer kurna 1".

gelen suyolu tamir edilmiştir[796]. Yine 1893 yılına ait bir belgede, yapılan keşif sonucu medrese ve imaretin 65334 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiştir[797]. Ayrıca 1890 yılında imaret külliye ile birlikte tamir edilmiştir[798]. Aynı yıl imaretin suyolu da tamir edilmiştir[799]. 1902 yılında üst örtüde bulunan kurşunlar yenilenmiş, kurşun masrafından başka inşaat masrafı da yapıldığı ifadesi bulunan belgeden, bu tarihteki tamiratın sadece kurşunların değiştirilmesi ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır[800]. Bu tamirattan 5 yıl

---

[796] B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 2, Gömlek No:64, "Bab-ı Ali Daire-i Sadaret. Amedi-i Divan-ı Hümayun 2067: Devletlu efendim hazretleri. Nuru Osmaniye Cami-i Şerifinin şadırvanıyla imaret ve medresesine ve sebil ve çeşmelerine cari suyun mecraları muhtac-ı tamir olmasına mebni icra kılınan keşfi mucebince mecidi on tokuz guruş hesabıyla otuz bin altı yüz altmış iki guruş ile emaneten icra-yı tamiri ve vakfına masraf kayd olunmak üzere meblağ-i mezburun üç yüz sekiz senesi evkaf büdcesi tertibinden sarfı hususunun evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine havalesine şura-yı devlet dahiliye dairesinde tanzim olunan mazbata melfuflarıyla arz ve takdim kılınmış olmağla ol-babada her ne vechle irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahi şeref-müteallik buyurulur ise mantuk-ı alisi infaz olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundu efendim. Fi 30 Receb sene 310 fi 6 Şubat sene 308. Sadrazam ve yaver-i ekrem. Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki. Reside-i dest-i tazim olub melfuflarıyla manzur-ı ali buyurulan işbu tezkire-i samiye-i sadaret-penahileri üzerine mucebince irade-i seniyye-i cenab-ı hilatpenahi şeref-müteallik buyurulmuş olmağla ol-babda emr ü ferman hazret-i veliülemrindir. Fi 3 Şaban sene 310 fi 9 Şubat sene 308. Ser-katib-i hazret-i şehriyari**".**

[797] B.O.A., **İradeler Evkaf**, Dosya No: 2, Gömlek No: 21, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Şura-yı Devlet'e havale buyırılan 23 rebiü'l-ahir sene 210 tarihli takriri dahiliye dairesinde kıraat olundı. Mealinde Nuru Osmaniye cami-i şerifiyle medrese ve imaretinin ve teferruat-ı sairesinin bazı mahalleri muhtac-ı tamir olmasına binaen olmasına mebni icra kılınan keşfi mübeyyin tanzim olunan melfuf defterde tamirat-ı mukteziyenin mecidi on tokuz guruşdan altmış beş bin üç yüz otuz dört guruş masrafla vucuda geleceği anlaşıldığından bahisle kaide-i tasarrufata bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanetle vucuda getirilmek üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrasıyla hitamında mesarif-i vakıanın vakfına masraf kaydı zımınında meblağ-i mezburun üç yüz sekiz senesi evkaf büdcesi tertibinde sarfı istizan olunmuş ve cami-i şerif-i mezbur ile medrese ve imaretin icra-yı termimatıyla muhafaza-i hal-i memuriyetleri lazımeden bulunmuş olduğundan ber-muceb-i istizan icra-yı icabının müşarünileyhe havalesi tezekkür ve mezkur defter leffen takdim kılındı em ü ferman hazret-i melehü'l-emrindir. Fi 15 Cemazie'l-evvel sene 310".

[798] B.O.A., **Şura-yı Devlet**, Dosya No: 124, Gömlek No: 28, "Nuru Osmaniye Cami-i Şerifiyle medrese ve imaretinin ve teferruat-ı sairesinin bazı mahallerinin muhtac-ı tamir olmasına mebni icra kılınan keşfini mübeyyin tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran tamirat-ı mukteziyenin Mecidi on tokuz guruşdan altmış beş bin üç yüz otuz dört guruş masrafla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından kaide-i tasarrufata bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmeğe say ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrasıyla hitamında mesarif-i vakıanın vakfına masraf kaydı zımnında meblağ-i mezburun üç yüz sekiz senesi evkaf büdcesi tertibinden sarfına mezuniyet itası hususunun huzur-ı sami-i sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 23 Rebiü'l-ahir ve fi 1 Teşrin-i sani sene 1308".

[799] B.O.A., **Şura-yı Devlet**, Dosya No: 124, Gömlek No: 89, "Nur-i Osmani Cami-i Şerifi'nin şadırvanı'yla imaret ve medresesine ve sebil ve çeşmelerine cari suyun mecraları muhtac-ı tamir olmasına mebni Hazine-i Evkafca icra kılınan keşfi mübeyyin tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran tamirat-ı mukteziyenin Mecidi on tokuz guruş hesabıyla otuz bin altı yüz altmış iki guruş masrafla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından kaide-i tasarrufata bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmğe say ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrasıyla hitamında mesarif-i vakıanın vakfa masraf kaydı zımnında meblağ-i mezburun üç yüz sekiz senesi büdcesi tertinden sarfına mezuniyet itası hususunun huzur-ı sami-i sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. fi 11 Kanun-ı sani sene 1308".

[800] B.O.A., **İrade Şura-yı Devlet**, Dosya No: 161, Gömlek No: 10, "Mektubi Kalemi, Aded 582.Nuru Osmani İmaret-i Amiresi'nin üzerinde noksan olan kurşunların yerine müceddeden ferşi icab iden bazı

sonra 1907'de kurşunların yeniden tamire ihtiyaç duyduğu anlaşılıyor[801]. 1903 yılında imaretin tamir edildiği anlaşılmaktadır[802]. Tamirat için yapılan harcamaların keşif bedelinden fazla olduğunu yine Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan 1906 tarihli belgeden öğrenmekteyiz[803]. 1911 yılında alınan bir kararla ikisi hariç imaretlerin kapatılıp, 1913'te dört imaretin yeniden açıldığına tezin giriş bölümünde değinmiştik. 1913'te faaliyetine yeniden izin verilen imaretlerden biri de Nuruosmaniye imaretidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1911 tarihli bir belgeden, Şehremaneti'nin (Belediyenin) harita ve planlar ile mebusanla ilişkili sandık koyulmak üzere,

---

inşaatın keşfi bi'l-icra ol-babda tanzim ve leffen takdim kılınan keşf defterine nazaran mecmu fereşiyan ve inşaatın Sim Mecidi on tokuz guruş hesabıyla tokuz bin yüz guruş masrafla vucuda geleceği anlaşılmış ve bundan yedi bin sekiz yüz on beş guruşluk kurşun ferşi mesarfinden başka olan inşaat mesarifinin münakasası bi'l-icra tokuz yüz toksan guruşa müteahhidi uhdesinde takarrür iderek müteahhid-i merkum ale'l-usul kefalet ve kontratoya rabt idilmiş. 5.oldığından Keşfinde muharrer evsaf ve eşkal-i vechle ve kemal-i metanet ve resanetle vucuda getrilmeğe say ve gayret olunmak üzere kurşunların hazine-i evkaf kurşun müteahhidi Hacı Hüseyin Efendi marifetiyle tefriş ve inşaat-ı muharrere-i sairenin müteahhid-i merkum marifetiyle maktuan icrası içün salifü'z-zikr iki kalem ceman sekiz bin sekiz yüz beş guruşa üç yüz on sekiz senesi büdcesi dahilinde tesviyesine mezuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arz mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 4 Şevval sene 1320 ve fi 16 Kanun-ı Sani sene 1318. Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun"

[801] B.O.A., **Şura-yı Devlet**, Dosya No: 192, Gömlek No: 59, "Nuru Osmaniye Cami-i Şerifi imaret ve türbesi üzerindeki kurşunların Tamirine mezuniyet itasına dair. Nuru Osmaniye Cami-i Şerifi imaretiyle türbesinin muhtac-ı tamir olan kurşunlarının icra kılınan keşfini mübeyyin tanzim ve leffen takdim takdim kılınan keşf defterine nazaran beş bin beş yüz seksan iki guruşla tamiri kabil olacağı anlaşılmış ve münakasası yapılmış ise de noksanıyla der-uhdesine talib zuhur itmemiş ve tamirat-ı mukteziyenin tehiri ilerüde mesarif-i zide ihtiyarına sebebiyet vireceği cihetle gayr-ı caiz bulunmuş oldığından tamirat-ı mezkurenin keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve easanet vucuda getirilmeğe say ve gayret olunmak üzere emaneten icrasına ve meblağ-i mezburun üç yüz yirmi beş senesi büdcesinden sarfına mezuniyet itası hususunun meclis-i idare-i nezaret kararıyla arz ve istizanına mübaşeret kılındı ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 27 Rebiü'l-ahir sene 1327 ve fi 4 Mayıs sene 1325Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun".

[802] B.O.A., **İradeler-Evkaf**, Dosya No: 33, Gömlek No:51, "Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nin Şura-yı Devlet'e havale olunan takriri üzerine Maliye Dairesi'nden tanzim ve melfuflarıyla arz ve takdim kılınan mazbatada Nuru Osmaniye İmareti'nin ber-muceb-i keşf sekiz bin sekiz yüz beş guruşla icra-yı tamiri ve meblağ-i mezkurun üç yüz on sekiz senesi büdcesi dahilinden tesviyesi hususunun nezaret-i müşarünileyhaya havalesi tezekkür kılındığı gösterilmiş olmağla ol-babda her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi şeref-sudur buyurılur ise mantuk-ı münifi infaz idileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim fi 17 Muharrem sene 321 fi 2 Nisan sene 319".

[803]B.O.A., **Bab-ı Ali Evrak Odası**, Dosya No: 2916, Gömlek No:218678, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin gurre-i camazie'l-ahire sene 324 tarihinde Şura-yı Devlet'e havale buyırılan 27 Rebi'ül-ahir sene 324 tarih ve üç yüz otuz iki numrolı takriri melfufıyla beraber Maliye Dairesi'nde kıraat olundı. Meal-i takrirde Nur-ı Osmaniye İmaret-i Amiresi kurşunlarının yedi bn sekiz yüz on beş ve tamirat-ı sairesininde ...sekiz bin sekiz yüz beş guruşa icra-yı tamiratı mukteza-yı irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahiden olmasına mebni kurşun tamiratı marifetiyle bi'l-icra mesarif-i vakıası Mecidi on tokuz guruş hesabıyla sekiz bin dört yüz yetmiş bir buçuk guruşa baliğ oldığı Hazine-i Evkaf kurşun müteahhidi Hacı Hüseyin Efendi tarafından virilen arz-ı halde istida olundığından bahsle mikdar-ı mezunı tecavüz iden altı yüz elli altı buçuk guruşun sene- haliye büdcesi dahilnde sarfı istizan kılınmışdır. Mesarif-i mezkurenin hadd-i mezuznı tecavüz itmesi ilave kılınan cedid kurşunlar ile atik kurşunlarının izabe olunmasından ve saireden neşet itdiği keşf ve defterinin tedkikinden ve Şehr Emaneti'nce icra kılınan keşf-i sanisinde ol-mikdar masraf-ı vukuı tasdik idildiği reviş-i işardan müsteban olmuş olmağla tervic-i işar umur-ı tabiyyeden göründiğinden ber-muceb-i istizan icra-yı icabının nezaret-i müşarün ileyhaya havalesi tezekkür ve keşf defteri leffen takdim kılındı ol-babda emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. Fi 4 Şaban sene 1324".

Nuruosmaniye imaretinden, fırınla mutfak bölümünü kiraladığı ve askeriyenin bu mekanları kullanmak istemesine itiraz edildiği görülüyor[804]. Bu tarih imaretlerin kapalı olduğu tarihle de uyuşmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki imaret, kapatılmasının ardından yeniden faaliyete geçene kadar depo olarak değerlendirilmiştir. En büyük ve en eski kapalı çarşılardan biri olan İstanbul Kapalı Çarşı çevresi, ticaret nedeniyle oldukça canlı bir bölgedir. Bu canlı ve dolayısıyla da gürültülü bölgede inşa edilmiş imaret, çarşı ve camiden bir duvarla ayrılmakta, bu duvarla yapı arasında bir bahçe bulunmaktadır. Böylece imaret ve medrese, çarşının neden olduğu kalabalıktan izole edilmiş gibidir.

Nuruosmaniye imareti medreseye bitişik olup, caminin güney-batı köşesinde yer almaktadır (Fot2.541). Medrese ve imaretin inşası için belirlenmiş alanda inşaat öncesi kamulaştırma çalışmaları yapıldığı tarihi belgelerden anlaşılmaktadır. Caminin inşa edildiği parselin güneyinde bulunan dükkanlar, Horasancı Kar-hanesi, Bekarlar Hanı ve Kıbleli-zade Hanı yıktırılmıştır[805]. Atıl durumda olan Bekarlar Hanı ve Kıbleli-zade Hanı'nda çevreyi rahatsız eden kişilerin barınması nedeniyle, kamulaştırmadan duyulan memnuniyet, cami hayrı yapmakla eş tutulmuştur[806].

---

[804]B.O.A., **Dahiliye-İrade**, Dosya No:38-2, Gömlek No: 61, "Dahiliye Nezaret-i Celilesi'ne, Nur-ı Osmaniye İmareti'nin lağvından sonra emanetce isticar idilerek evrak vaz idilmiş olan mahall'e cihet-i askeriyece vukubulan müdaheleden dolayı lazım gelenlere tebligat ifa buyurulmasına dair. Devletlü efendim hazretleri, İmaretlerin lağvından sonra Nur-ı Osmaniye İmareti'nin furun buna müteferri..tabh ve muhaazasına hasr idilerek matbakı iki kısmı emanetce isticar olunarak bunların birine emanetinve daha toğrısı Pa-yi Taht-ı Osmani'nin hemanda hayatı dimek olan planlar ve haritalar digerine de mebusan ihtihabatına müteallik olarak sandukları vaz ve hıfz olmudur. Emanet anbar memurluğından virilen malumata nazaran Daire-i Askeriye'den vurud iden memurin tarafından emanetce işgal olunan bu iki kısma dahi peksimad vaz olunacağı suret-i katiyyede beyan ve oraya bir de nefer ikame oludığı anlaşılmasına ve emanetin ve memleketin en mühim evrakının mahfuz bulundığı mahal-i mezkura peksimad konılacak olur ise evrak-ı mezkure mahv ve perişan olarak tamiri gayr-ı kabil zarar ve hasarı müeddi olacağı derkar bulunmasına mebni oraya konulmak istenilen peksimad civarda pek çok ve daha münasib bulunduğı haber verilen mahallerden birine vazıyla emanetin taht-ı işgalinde bulunan mahall'e ilişilmemesi zımnında icab ideblere tebligat-ı müessire ve seria ifası bi'l-hassa müsterhamdır. Ol-babda emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. Sene 327".

[805] Ali Öngül, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara 1994, s.136.

[806] *" ...mezkûr bekârlar hanı ve Kıbleli-zâde Hânı alınub derûninde her terâküm-i zihâm ikâme iden nekebât ve eşhâs-ı pür-nihâddan tathîr ve tahliye olundıgı belki re'sen başka bir evkâf-ı azîm ihdâs ve ihyâ olunmak mertebesinde müsâvât-ı hayr oldıgı ezhar mine'şŞems'dir. Zîrâ bekârlar hanında eşhâs-ı muhtelife ve Kıbleli-zâde Hân'ında esirci nâmında bir alây süfehâ - ibed - nihâd olub üserâ getürmek bahânesîle gece ve gündüzlerde odalarında ve peykelerinde fuhş-i kabihât-ı müstezâd ve yevmen fe yevmen sâ'ire-i şekâvetleri istidâd bulub etraf havâlisinde dem-sâz nâle ve âh iden ehl-i arz-ı muvahhidîn zâbıtânı îkâz eyledikçe ekseri esirci olduklarından odalarımızda olan gılmân ve cevârî esirimizdir diyu özr-i setir irâdîle zâbıtân dahi müdâfa'ada ma'fu ve âciz olmuşlar idi. Bu tarîk ile ol makûle erâziI-i merdûd ve esâfil-i mel'anetn e m û d meskenlerinden ihrâc ve tard nâbûd olmalar île fezâhatlarından ve gerek âteş havfından pester rahatda günûd olan ümmet-i Muhammed'in şebben nezûz-i du'â-yı hayırları peyveste-i âsumân olub bir câmi'-i şerif hayriyesi kadar cerîde-i a'mâl-i hasenât şehriyâr-ı merhamet-i şi'âr hazretlerine ân be-ân ücûr-i vefîr sebt itmekle melâ'ik-i kirâm hazretlerinin iştigalde oldukları zâhir ve nümâyandır."* Ali Öngül, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara 1994, s.136.

Kuzey-güney doğrultuda, kareye yakın dikdörtgen bir alana oturan imaretin kuzey cephesi, medresenin cephesi ile ortak olup, birlikte tasarlanmıştır (Çizim 2.81)(Fot.2.542). Cephenin tamamı kesme taştan inşa edilmiş olup, kapıların yanı sıra pencere lento ve söveleri için tercih edilen malzeme mermerdir. Medrese ve imaret kapıları birbirinin aynıdır. Mermer malzemeden inşa edilmiş imaretin giriş kapısı yuvarlak kemerli olup, kemer kısmen dilimlendirilmiştir. Kemerin üstünde bulunan silmelerden sonra, üç satırlık kitabe; yan yana yerleştirilmiş dörder sıra kartuş içine işlenmiştir ve kitabenin Hattatı Katipzade Mehmed Refi Efendidir[807]. Camideki yazılar, hat sanatı ustaları Mehmed Rasim, Fahreddin ve Gediklizâde Seyid Abdul Hakim'in eserleridir[808]. İmaret kitabesinden anlaşıldığı üzere, bu kitabeyi yazanda Gediklizâde Seyid Abdul Hakim'dir. Üst üste yerleştirilmiş sütunlarla iki katlı olarak tasarlanmış kapıda, üstte bulunan sütunların başlıkları iki yana genişler biçimdedir ve saçak seviyesinde düz başlıklarla sonlandırılmışlardır. Sütunların üzerine yerleştirilen iki katlı sütunla, kapının etkisi çatı seviyesinde de devam ettirilmiştir. Kuzeyde bulunan bu kapı ile yapının avlusuna girilir. İmareti oluşturan mekanlar bu iç avlu etrafında şekillenmiştir. İmaretin küçük avlusunun planı, girişin karşısında bulunan güney duvarın ortasının geriye alınmasıyla, üç kenarlı bir çokgen meydana getirilmiştir[809](Fot.2.543). Güney cephenin doğusuna fırın, batısına ise mutfak yerleştirilmiştir. Avlunun batı cephesi boyunca mekel uzanır. Doğu cephede herhangi bir imaret mekanı bulunmaz. Avlunun doğu cephesinde bulunan avlu duvarının arkasında medrese hücreleri yer alır. Kuzey cephede bulunan girişin iki yanında birer oda mevcuttur. Doğuda bulunan odanın altında ise bir dehliz yer alır ve muhtemelen bu alan kiler olarak değerlendirilmiştir (Çizim 2.82-2.83).

---

[807] Kitabenin okunuşu: "Şehinşah-ı cihan sultan-ı alem. Ki oldur mazhar-ı tevfiki hallak. Haya ve adl ve sıdkın menbaıdır. Kerem ver-i sahibi i'ta ve infak. Bu dergah-ı ni'me bahş-i vasii, Yakub kıldı müşeyyed tak ber tak. Edüp it'amı miskin ve yetimi. Ata-hahına lutfun etdi ilhak. Huvayed bast olundukça cihane sımat-ı şükr-i olsun kut-ı a'nak. Yazulsun gelen Hakim'den bu tarih. Ola a'la iamaret bab-ı erzak , 1169", Aras Neftçi, "Nuruosmaniye Külliyesindeki Yazılar", **Sanat Tarihi Defterleri**, S.1, İstanbul 1996, s.25-26.

[808] Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. XVIII, İstanbul 2008, s.334.

[809] Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1994, s.102.

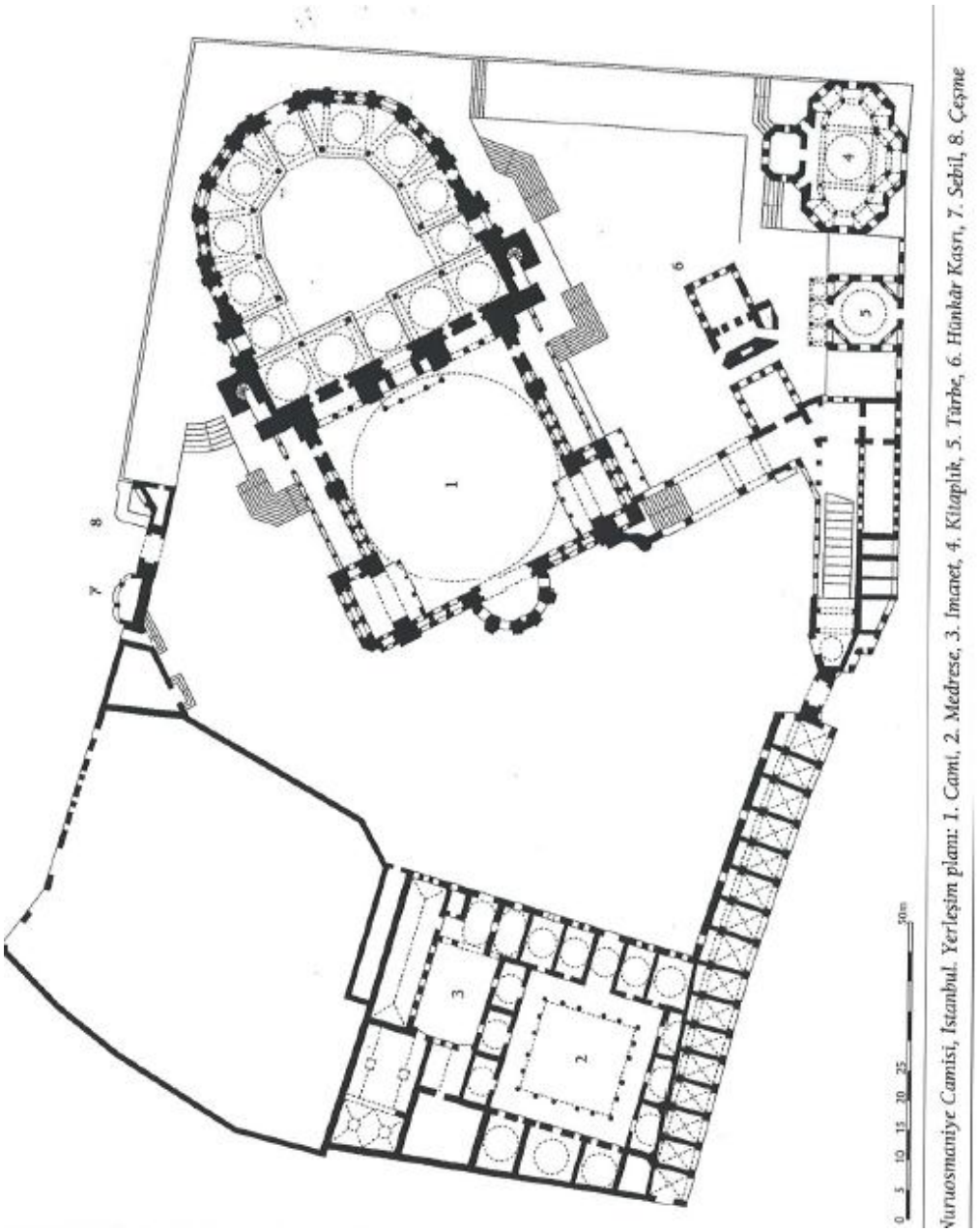

Çizim 2.81. Nuruomaniye Külliyesi Vaziyet Planı (Doğan Kuban'dan)

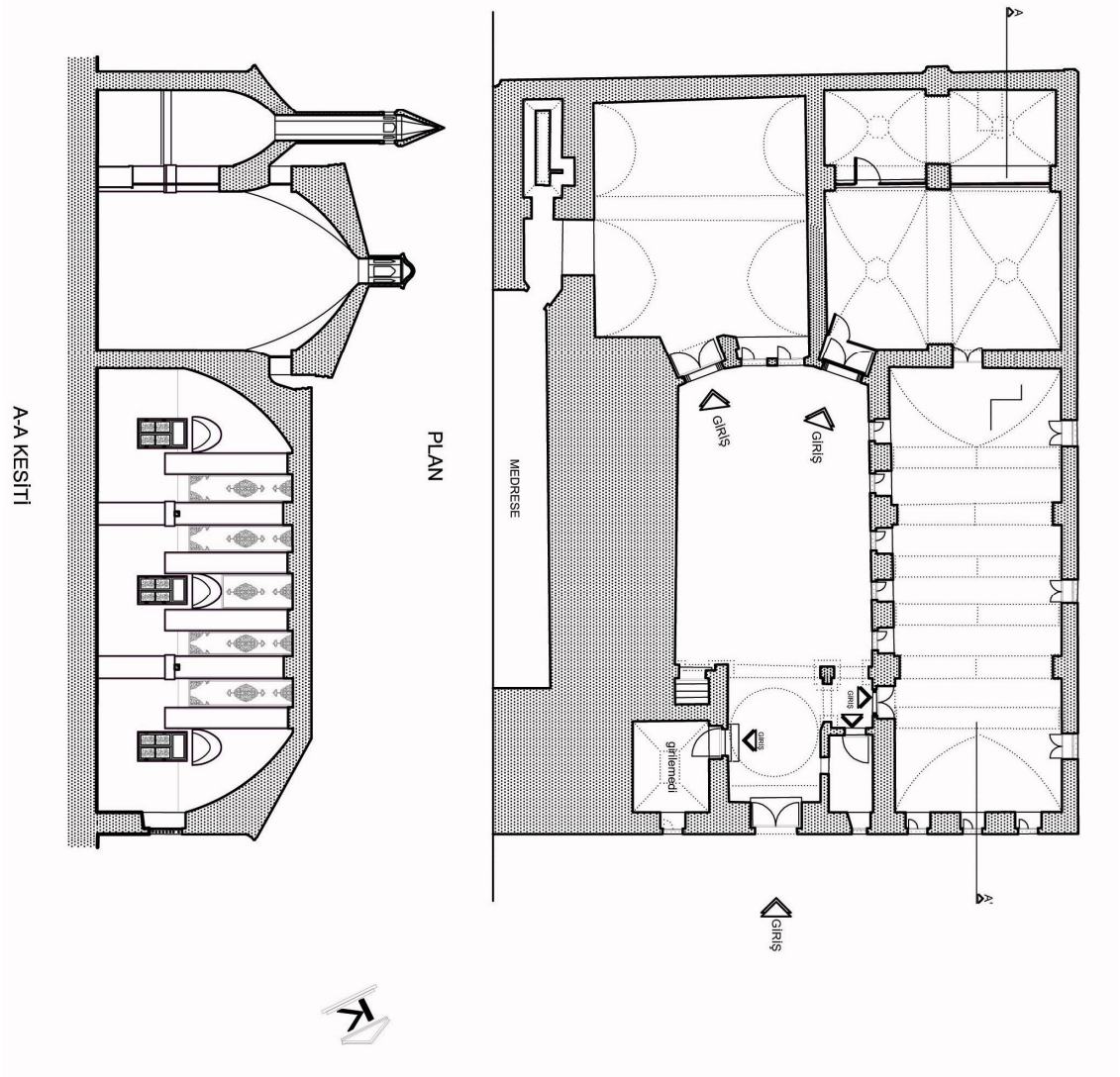

Çizim 2.82. Nuruosmaniye İmaret Plan ve Kesiti, Ö: 1/200

(Plan: Soner Şahin'den Güncellenerek)

Fot.2.541. İstanbul Nuruosmaniye İmareti ve Medresesi

Fot.2.542. İstanbul Nuruosmaniye İmareti ve Medresesi Kuzey Cephesi

Fot.2.543. İstanbul Nuruosmaniye İmareti Güney Cephesi, Fırın ve Mutfak Girişi

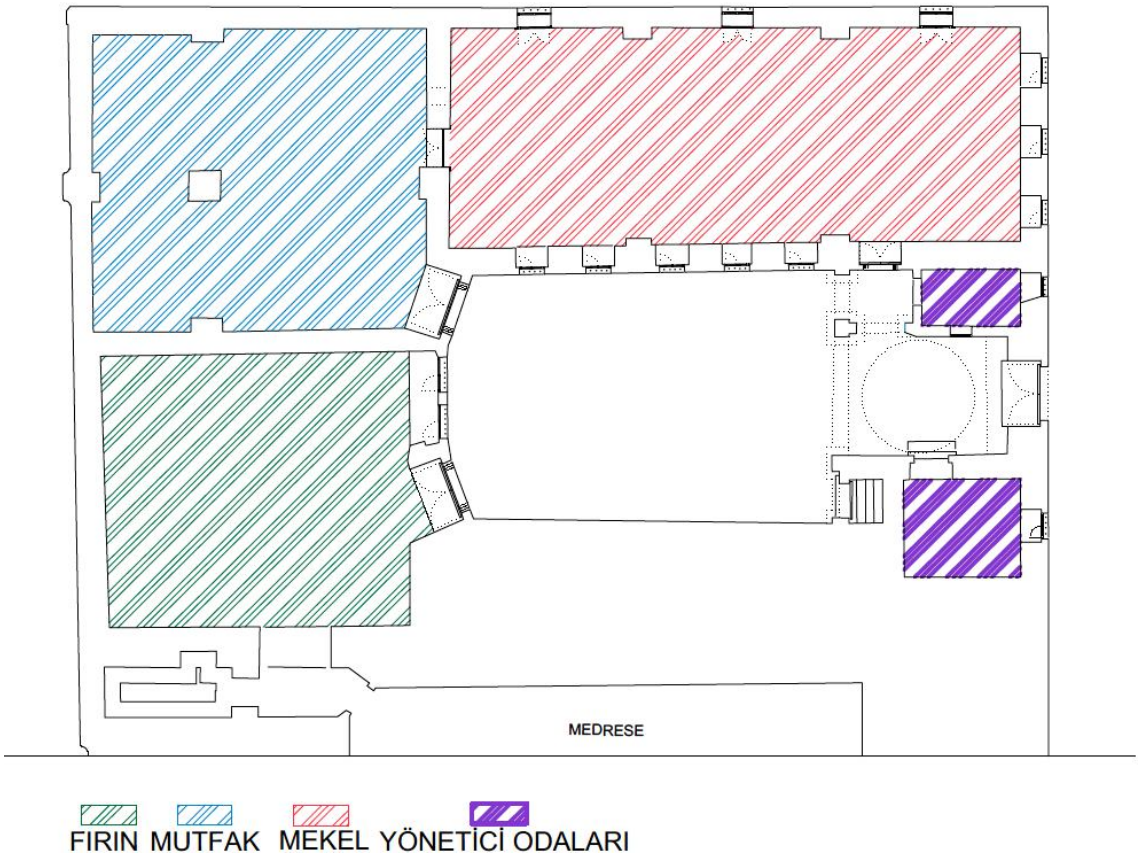

Çizim 2.83. Nuruosmaniye İmareti, Mekan Dağılımı

İmaretin kuzey cephesinde bulunan ana giriş kapısının hemen arkasında bulunan alan revaklı bir giriş olarak düzenlenmiştir (Fot.2.544). Biri serbest diğeri duvara görmülü iki mermer ayak üzerine oturan revakta, geniş kemerin iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş küçük birer kemer bulunmaktadır. Kapının arkasında oluşan giriş kubbe ile örtülmüştür. Ortada bulunan bu kubbeye pandantiflerle geçilmiştir. Kubbe içinde bulunan kalem işleri yenilenmiş olup (Fot.2.545), kubbeyi taşıyan kemerler imaretin ana giriş kapı kemerinde olduğu gibi mermer malzemeden yuvarlak formludur ve kemer başlangıçları dilimlendirilmiştir. Kemerler, dikdörtgen iki ayak üzerine oturmaktadır. Bina Katibi Ahmed Efendi tarafından "*İmâret-i âmire ve me'kelhâne ve fodla furunları ve imâret kapusı dâhilinde imâret kedhüdâsı ve fodla kâtibi efendi içün odalar binâ olunmuşdur*"[810] biçiminde tanımlanan imarettin, kedhüdası ve fodla katibi odaları kuzey cephede bulunan revakın arkasında yer alır. Bu odalardan batıda bulunan odanın giriş kapısı üzerindeki kitabede tamamlanmamış bir yazı vardır ve "Tevekkeltü alallah Bismillahirrahmanirrahim ve bihi" yazmaktadır[811] (Fot.2.546). İnce silmelerle hareketlendirilmiş, mermer kapı yuvarlak kemerlidir. Üzeri beşik tonozla örtülü mekan kuzey cephesine açılmış düz lento ve söveli bir pencere ile aydınlatılmaktadır.

Fot.2.544. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Kuzey Cephesi

[810] Ali Öngül, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara 1994, s.136.
[811] Aras Neftçi, "Nuruosmaniye Külliyesindeki Yazılar", **Sanat Tarihi Defterleri**, S.1, İstanbul 1996, s.27.

Fot.2.545. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Giriş Revakında Bulunan Kubbe

Fot.2.546. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Yönetici Odası Giriş Kapısı

Doğuda bulunan odanın girişi ise doğu cepheye açılmış ve batıda bulunan odanın giriş kapısıyla aynı formdadır. Ancak bu kapıda herhangi bir yazıt bulunmaz. Kuzey cephenin doğu kenarı, revak kemerini taşıyan ayakla duvar arasında kalan alan mermerle kapatılmıştır. Bu bölüme birde kapı açılmıştır. Mermer kapıdan girildiğinde, alt kata inen bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdivenle kiler olarak kullanıldığı düşünülen bölüme inilmektedir (Fot.2.547).

Avlunun doğu cephesinde herhangi bir mekan bulunmaz. Kesme taştan inşa edilmiş duvar, medrese ile imaretin ortak duvarıdır (Fot.2.548). Duvarın arkasında medrese hücreleri yer alır ve bu hücrelerde bulunan ocakların bacaları görülür.

Fot.2.547.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Kuzey Cephede Bulunan Kilerin Girişi

Fot.2.548. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Avlunun Doğu Cephesi ve Medrese Bacaları

Avlunun güney-doğu köşesinde fırın, güney-batı köşesinde ise mutfak bulunur. Fırının girişi güney-doğu köşededir. Giriş kapısı üzerinde bulunan yazıtta bir hadis yer alır ve hattatı Mumcuzade Muhammed bin Ahmed'tir[812] (Fot.2.549).

Fot.2.549. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırının Giriş Kapısında Bulunan Kitabe

Fırın, orijinalitesini yitirmiştir. Fırına ait ocaklar günümüze ulaşamamakla birlikte, fırının üst örtüsünde bu ocakların bacaları görülmektedir. Bacalar kesme taştan, dikdörtgen formludur ve konik külahla örtülüdür. Bacanın bitimine yakın, havalandırma

[812] "İnne'l racüle leyete-saddaku bil lukmeti feterbu fi yedillahi". Anlamı: "Birisi bir lokmayı sadaka verir, Allah'ta onun rızkını artırır". Aras Neftçi, "Nuruosmaniye Külliyesindeki Yazılar", **Sanat Tarihi Defterleri**, S.1, İstanbul 1996, s.26-27.

delikleri açılmıştır (Fot.2.550). Doğu batı doğrultuda dikdörtgen bir alan ihtiva eden fırın, yine doğu-batı doğrultuda iki tonoz ile örtülüdür. Günümüze, mekanın üst örtüsü düz tavan biçimindedir (Fot.2.551). Girişin kuzeyine bir oda açılmıştır. Bu oda mescit olarak kullanılmaktadır (Fot.2.552). Fırından medreseye doğrudan geçişi sağlayan bir kapı daha bulunmaktadır. Bu kapı, fırının doğu cephesi boyunca kuzey-güney doğrultuda oluşturulmuş koridora yerleştirilmiştir (Fot.553). Doğan Kuban, medreseye doğrudan geçişi sağlayan kapının orijinal olup olmadığının araştırılmadığını ifade etmektedir[813]. 1940 tarihli Pervititch haritasında yer alan Nuruosmaniye Külliyesi çizimlerinde imaret fırının önceki haline ilişkin bilgiler bulunmaktadır (Çizim 2.84). Ancak çizimlerde imaret ve medrese avlusu ortak gösterilmiştir. Fırın ise doğu-batı doğrultuda yan yana yerleştirilmiş dört mekandan oluşur şekildedir. Bu dört bölümde çapraz tonozla örtülü olup üzerilerinde baca bulunmaktadır. Günümüzde de fırında dört baca bulunmaktadır ancak bacalar yan yana dört mekanın üzerine gelecek şekilde değil ikisi bitişik diğer ikisi de aynı mekan örtüsünde yer almaktadır. Haritada fırınların önünde bulunan mekanlardan birbirine geçilmekte ayrıca her mekan avluya açılır durumdadır. İmaret medrese birleşimi, medrese planı ve imaretin tümü düşünüldüğünde; Pervititch haritasının imaretin ve fırın orijinalitesine ilişkin net bilgiler verdiği söylenemez.

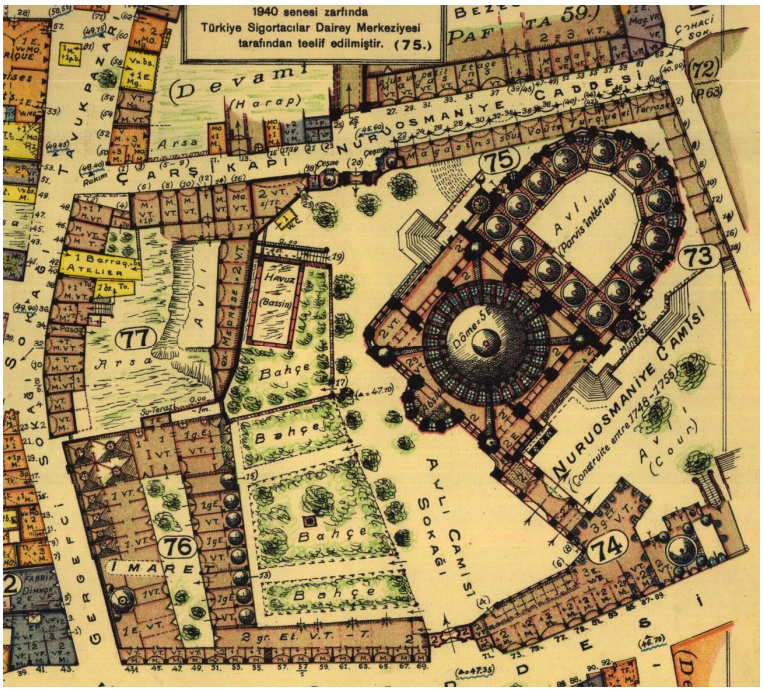

Çizim 2.84. İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi ve İmareti Pervititch Haritası (1940)

[813] Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1994, s.103.

Fot.2.550. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Güney Cephesi Mutfak ve Fırın Bacaları

Fot.2.551.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırın Bölümü

Fot.2.552.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırın Bölümü, Mescit Olarak Kullanılan Oda

Fot.2.553.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Fırın Bölümü, Medreseye Geçiş Koridoru

Mutfak avlunun güney-batı köşesinde bulunur ve aynı cepheden bir giriş kapısı yer alır. Bu kapı, güney-doğu köşede bulunan fırının giriş kapısının aynısıdır. Mermerden yuvarlak kemerli ve kemer başlangıçları dilimli kapının üstünde bir kitabe yer alır (Fot.2.554). Kitabeye İnsan Suresi 8. Ayet işlenmiştir[814]. Hattatı Mumcuzade Muhammed bin Ahmed'tir[815].

Fot.2.554. İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfak Giriş Kapısında Bulunan Kitabe

Güney-batı köşede bulunan mutfak kare bir alana oturmaktadır. Güney cepheye yakın yerleştirilmiş büyük ayak üzerine kuzey-güney ve doğu-batı doğrultuda atılan kemerlerle bölüntülenmiştir. Ayağa doğu-batı doğrultuda atılan kemerlerin içi ayağın yarı seviyesine kadar tuğla malzeme ile örülmüş. Geri kalan bölüm pvc ile kapatılmıştır. Doğuda kalan bölüme yine pvc malzemeden kapı açılmıştır (Fot.2.555). Ayağın güneyinde kalan iki bölümün üzeride çapraz tonozla örtülmüş, her iki bölümde de üst örtünün ortasına birer baca yerleştirilmiştir. Bugün yine mutfak fonksiyonuna sahip mekanın, orijinal ocakları günümüze ulaşamamıştır (Fot.2.556). Beden duvarlarında ocak izi takip edilememektedir. Yine I. Mahmud tarafından, Nuruosmaniye'den altı yıl önce inşa ettirilmiş Ayasofya İmareti'nde görülen kesme taştan inşa edilmiş, yaşmaksız ocak formunun Nuruosmaniye mutfaklarında da tekrar edilmiş olması yüksek ihtimaldir. Bu bölümde bulunan bacalar, sekizgen formlu olup, konik külahla kapatılmıştır. Osmanlı mimarlığında batılı etkilerin mimari plana yansıtıldığı ilk yapı olan Nuruosmaniye Cami ve Külliyesi'ne yansıyan görsel unsurlardan biri de mutfak

[814] Ayet'in anlamı: "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler", **Türkiye Diyanet Vakfı-Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993, s.578.
[815] Aras Neftçi, "Nuruosmaniye Külliyesindeki Yazılar", **Sanat Tarihi Defterleri**, S.1, İstanbul 1996, s.26.

bacalarıdır. Mutfak bacalarında barok mimari etkileri görmek mümkündür[816] (Fot.2.557).

Fot.2.555.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfağı Bölen Ayak ve Kemerler

Fot.2.556.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfak

[816] Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1994, s.100-103.

Fot.2.557.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfak Bacası ve Aydınlık Feneri

Mutfağı bölüntüleyen ayağın kuzeyinde kalan dikdörtgen bölüm, kuzey-güney doğrultuda atılan yuvarlak kemerle ikiye bölünmüştür. Bu alanların üzeride çapraz tonozla örtülmüştür (Fot.2.558). Tonozların ortasına altıgen aydınlık fenerleri yerleştirilmiştir. Her iki aydınlık feneri de küçük birer kubbe ile örtülüdür. Mutfağın bu bölümünde bulunan tonoz örtü, mutfak bacalarının bulunduğu tonoz örtüden daha yüksek tutulmuştur. Kuzey-güney doğrultudaki bu tonozların, kuzey ve güney cephelerine karşılıklı birer pencere yerleştirilmiştir, aydınlık fenerlerinin yanında bu dört pencere ile mutfak aydınlatılmaktadır. Mutfağın kuzey cephesi boyunca mekel yerleştirilmiştir. Mutfakla mekelin ortak duvarına açılan ahşap kanatlı geniş kapı ile bu iki mekan doğrudan ilişkilendirilmiştir. İmaret mutfakları ile mekeli ilişkilendiren servis penceresinin yerini Nuruosmaniye'de bu kapı almış görünmektedir. İmaretin batı cephesi boyunca (mutfakla, kethüda odası arasında) mekel-yemek salonu, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alanda uzanmaktadır (Fot.2.559).

Fot.2.558.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mutfağın Ön Bölümü

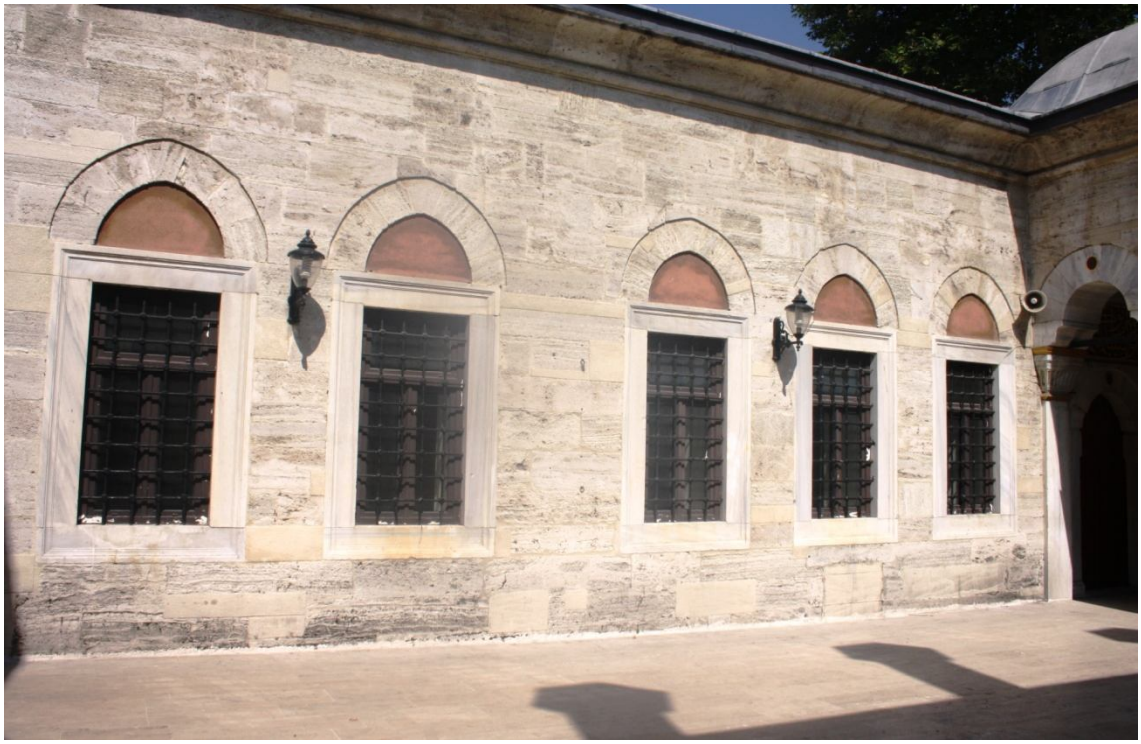

Fot.2.559.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Batı Cephe-Mekel Cephesi

Mekelin girişi, imaretin kuzeyinde bulunan revaka açılmaktadır. Batı cephenin kuzey ucuna yerleştirilen kapı, yapının diğer birimlerinin kapılarının aynıdır (Fot.2.560). Kapının üzerindeki kitabede Murselat Suresi 43. Ayet yer alır[817]. Bu mekan beşik tonozla örtülü olup, kemerlerle pekiştirilmiştir (Fot.2.561). Mekan beden duvarlarına açılan pencerelerle oldukça aydınlıktır. Batı cepheye üç, doğuya beş, kuzey cepheye açılan üç pencere bulunmaktadır. Pencereler; mermerden düz lento ve sövelerle oluşturulmuş dikdörtgen formludur. Mekelin orijinal döşemesine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Mutfakta olduğu gibi, yemek salonunda da üst örtü ve kemerlerde kalemişleri görülür. Yenilenmiş bu bezemelerin orijinalinde de olup olmadığına dair elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Fot.2.560.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mekel Giriş Kapısı ve Kitabe

[817] Anlamı: "(Kendilerine) İşlediklerinizin karşılığı olarak şimdi afiyetle yeyin için (denir)" Türkiye Diyanet Vakfı, **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993, s.580.

Fot.2.561.İstanbul Nuruosmaniye İmareti, Mekel-Yemek Salonu

İmaret bütünü kesme taştan inşa edilmiştir. Kapı ve pencerelerde mermer malzeme kullanıldığı görülür. Üst örtü ise kurşun kaplıdır. Osmanlı mimarlığında batılı etkilerin mimari plana yansıtıldığı yapılardan ilki ve beklide en önemlilerinden olan Nuruosmaniye Camidir. Bu dönemde Osmanlı toplumunun sergilediği yenilikçi tutum yanlızca batılı elementlerle sınırlı değildi, doğudanda yeni formlar ilham alınmıştı[818]. En bilinen batılı etki, caminin çokgen avlusunda görülür. Aynı çokgen etkiyi, kısmen de olsa imaretin avlusunda da görmek mümkündür. Günümüze ulaşan ve kendi iç avlusuna sahip örneklerden Nuruosmaniye dışında hiç birinde çokgen avlu denemesi yapılmamıştır. Sadece Laleli imaretinde, mutfak kapısının köşeye yerleştirilmesi ile küçükte olsa böyle bir etkiden söz etmek mümkün görünmektedir. İmaretle birleşik Nuruosmaniye Medresesi'nde klasik medrese planı uygulandığı görülürken, imaretin bacaları ve çokgen avlusu ile imaretin barok etkiler taşıdığı görülür. Nuruosmaniye'nin kent içindeki görsel etkisi içinde özel bir yeri olduğu, Sinan'ın Topkapı Sarayı mutfaklarında sergilediği anıtsal ve barok etkiyi kendi ölçülerinde gerçekleştirdiği ifade

[818] Fatma Selva Suman, **Questioning an "Icon of Change":The Nuruosmaniye Complex and The Writing of Ottoman Architectural History**, Boğaziçi University, Unpublished MA Thesis, İstanbul 2007, p.50.

edilmektedir[819]. Belki de, medrese yerine imaretin planında batılı etkilerin görülmesi, sosyal işlevli imaretin, böyle bir denemeye eğitim kurumundan daha açık görülmesi ile açıklanabilir. Kaliteli malzeme kullanılarak inşa edilmiş imarette, süsleme kapılarda görülür. Ayrıca giriş bölümünün üzerinde bulunan kalemişleri ile yemek salonunda bulunan bezemeler de yapıyı hareketlendirmektedir. Yapıda bulunması gereken kullanım eşyaları ise günümüze ulaşamamıştır. Yapının büyük oranda orijinalitesini koruyarak günümüze ulaştığı söylenebilir.

2.27.Laleli İmareti

İstanbul'un Fatih İlçesi, Laleli semtinde bulunan imaret, Osmanlının 26. Padişahı Sultan III. Mustafa tarafından inşa ettirilen külliye içinde yer alır. 5 Nisan 1760'da külliyenin camisinin temeli atılmıştır[820]. Dönemin tarihçilerinden Şem'dâni-zâde ise inşaatın 8 Eylül 1760'da başladığını ifade eder[821]. Laleli Külliyesinin inşa süreci üzerine yaptığı doktora tezinde Aras Neftçi, arşiv belgelerinden hareketle imaretin inşaatına başlanmasının, caminin temel atılışından 19 ay sonra Nisan 1762 olduğunu ortaya koymaktadır[822]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir diğer belgeye göre, imaretin temel atım tarihi 22 Mart 1763'dür[823]. İmaretin oturduğu arsanın genişletilmesi için 4 Haziran 1763'te istimlak yapılmıştır[824]. Neftçi, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 2 Aralık 1763 tarihli belgede bulunan imaretin merdivenleri ve kiler için karaağaç kullanılması ile ilgili belgeden hareketle, bu tarihte imaretin tamamlanmak üzere olduğunu öngörmektedir[825]. Caminin ibadete açılışı 9 Mart 1764 olarak kabul edilir[826], Şem'dâni-zâde'nin verdiği açılış tarihi ise 5 Mart 1764'dür. İmaretin hizmete açılışı da caminin ibadete açılmasına yakın bir tarihte olmalıdır. Külliyenin inşasına Kara Mimar tarafından başlanmış, adı geçen mimarın 1763'te ölümü üzerine, yerine

---

[819] Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1994, s.103.
[820] Gülsün Tanyeli, "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci: Laleli Külliyesi Örneği", **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri**, İstanbul 2000 , s.319.
[821] Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Târihi Mür'i't-Tevârih**, (çev. Münir Aktepe), C.II-A, İstanbul 1976, s.63-64.
[822] Aras Neftçi, **Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.169.
[823] Aras Neftçi, **Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.165.
[824] Aras Neftçi, **Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.169.
[825] Aras Neftçi, **Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.198.
[826] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.540.

mimar başı olan Mehmed Tahir Ağa tarafından bitirilmiştir[827]. Gülsün Tanyeli ise yapının inşaatının ilk yıllarında ve inşaatın tamamlanmasına aylar kala (2 Aralık 1762'de) Hassa Baş mimarının Hacı Ahmet Ağa olduğunu ifade eder[828]. Külliyenin önemli birimlerinden imaretin mimarı da caminin mimarları ile aynı olmalıdır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1887-88 yılına ait belgeden öğrenildiği üzere, şiddetli rüzgarda zarar gören imaretin kurşunları tamir edilmiştir ve aynı belgeden anlaşıldığı üzere tamirat memurunun adı Ali, kurşun müteahitinin adıda Hüseyin'dir[829]. 1892-93'te ise imaretin yeniden tamir edildiği anlaşılıyor[830]. Yine 1893 yılında ise mutfakta bulunan kullanım eşyalarının bakımı yapılmıştır[831].

---

[827] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.540.

[828] Gülsün Tanyeli, "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci: Laleli Külliyesi Örneği", **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri**, İstanbul 2000 , s.319.

[829] B.O.A., **İrade Şura-yı Devlet**, Dosya No: 90, Gömlek No: 5336, "Bihi. 255. Bundan iki sene mukaddem mevsim-i şitada bir şiddetli rüzgardan Cennet-mekan Sultan Mustafa Han Hazretleri Cami-i Şerifi ile imaret-i amiresi üzerindeki kurşunların bozulub zamanın müsadesizliğine ve yaş ve yağmurdan muhafaza-i tamirat-ı lazımenin icaleten icrası lazım-gelmesine menbi tamirat-ı mukteziye o sırada heman tamiratm emurı marifetiyle emaneten icra itdirilerek leffen takdim olunan pusula mucebince mesarif-i tamiriye yedi bin tokuz yüz elli altı guruşa baliğ olmuş oldığı halde ol-vakt her nasılsa keşf-i sanisi icra idilememiş oldığı gibi mürur-ı zaman sebebiyle kurşunların yenisi eskisinden tefrik idilememekde olması cihetle şimdide keşf-i icrası kabil olamadığı Şehremanet-i Celilesi'yle bi'muhabere anlaşıldığından mezkur pusula mucebince meblağ-i mezburun vakfına masraf kayd olunmak üzere üç yüz bir senesi büdcesi tertibinden sarfına mezuniyet ita buyurulması hususunun huzur-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı Meclis-i İdare kararıyla mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 29 Rebiü'l-evvel sene 1305 ve fi 2 Kanun-ı evvel sene 1303.Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nin Şura-yı Devlet'e havale buyurılan işbu takriri dahiliye dairesinde kıraat olundı. Cennet-mekan Sultan Mustafa Han Hazretleri Cami-i Şerifi ile İmaret-i Amiresi üzerindeki kurşunların iki sene mukaddem şiddetli rüzgarın tesiriyle bozulmasına mebni icaleten ve Evkaf-ı Hümayun tamirat memurı marifetiyle emaneten yedi bin tokuz yüz elli altı guruşla tamir itdirildiği.
Cennet-mekan Sultan Mustafa Han tabe serah Hazretleri'nin Laleli'de vaki Cami-i Şerifiyle imaret-i amiresi üzerinde mefruş kurşunlarından harab ve furtunadan açılarak tecdide muhtac olan kurşunları makam-ı ali-i cenab-ı nezaret-penahiden virilen müsaade mucebince sabık tamirat memurı saadetlü Ali Beğ Efendi nezareti ve kurşun müteahhidi sabık Hüseyin Ağa marifetiyle tefriş ve tecdid itdirilen kurşunların mikdar-ı kıyye ve esmanını mübeyyin takdim kılınan defterden ihrac idilen nüshasıdır. Fi 11 Mayıs sene 1303"

[830] B.O.A., **İradeler Evkaf**, Dosya No: 2, Gömlek No: 9, "Mealinde cennetmekan Sultan Mustafa Han Hazretlerinin imaret-i amiresinin furunı ile sair mahalleri muhtac-ı tamir olmasına mebni hazinece keşfi bi'l-icra ol-babda tanzim kılınan melfuf deftere nazaran tamirat-ı mukteziyenin Mecidi on tokuz guruşdan tokuz bin iki yüz elli bir guruşla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından tasarrufat kaidesine bi'r-riaye keşfinden noksanıyla ve metanet ve rasanetle vucuda getirilmek üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrasıyla hitamında mesarif-i vakıanın vakfına masraf kayd olunmak üzere üç yüz sekiz senesi evkaf büdcesi tertibinden sarfı istizan olunmuş ve suret-i işarı muvafık-ı maslahat bulunmuş olmağla ber-muceb-i istizan icra-yı icabının nezaret-i müşarün ileyhaya havalesi tezekkür ve mezkur defter leffen takdim kılındı. Emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 8 cemazie'l-evvel sene 310".

[831] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No: 27721: Laleli Çeşme'de kain Sultan Mustafa Han Hazretleri İmareti Müceddeden imal olunan edevat-ı nühasların mikdar-ı kıyyesiyle esmanı

	Beher	Kıyye	Dirhem
Helvahane	1	12	200
Defa	1	12	00
Toplam 2	24	200	
Toplam bedeli	336 guruş 35 para		

Külliyeye ait vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 642 numaralı defterin, 1. Sayfa 1. Sırasında kayıtlı olup 1764 tarihlidir. Vakfiyede; mimari bir tanımlama yapılmamakla birlikte, imaretin caminin batısında olduğu ve vakıf çalışanları, öğrenciler, dervişler, Müslüman fakirler ve misafirler için inşa edildiği ifade olunur[832]. Vakfiyeden anlaşıldığı üzere, imarette çalışan sayısı 34'dür ve aldıkları maaşların yıllık toplamı 122838 akçedir[833].

Bakırcıya teslim olunan atih nühas esmanı

	Beher	Kıyye	Dirhem
Helvahane	1	10	100
Defa	1	10	300
Toplam 2	21	00	

Toplam bedeli 147 guruş
336 guruş 35 para
147 guruş

Kalan 189 35 para

Kalaycı ücreti	189 guruş 35 para
Müceddeden imal olunan tahta kapak	10 guruş
	47 guruş
Toplam	246 guruş 35 para

[832] "*…zikr olunan cami'i dilalarının canıb-i garbısında dahi hasbeten lillahi'l-meliki'l-mennan evkâf-ı hümayunları mürtezikası ve talebe-i ulum ve dervişan ve sair fukara-yı muslimin ve mukim ve müsafir ve badi'i hazıra kainen menkane müfettehati'l-ebvab olup ber-vech-i ati mersum olan mat'umat teh'ye ve ihzar ve vukula-ı mekremet şıâr ve huddam merhameti asarı savb-i âli ve cenab-ı mahfuf bi'l-mâlilerinden "innema nut'imukum li-vechillahi lanuridu minkum ceza-en vela şukura" fahvay-i seadet ihtivasını işâr edip her cami'i ve fakir ve muhtaç lokma-i kerihebe yab olmak üzere manend takı muâlla furkadan huması kaviyyül-esas bil-cümle levazım mehammatı mükemmel bir imaret-i âmire ve dar-ı ziyafet-i mamure bina…*" V.G.M.A, 642 numaralı defterin, 1. Sayfa1. Sırasında bulunan Laleli külliyesine ait vakfiye.

[833] V.G.M.A., Defter No: 642, Sıra No: 1, Sayfa No: 1.

Tablo.2.20. Laleli İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Akçe**	**Yıllık/Akçe**
1	Şeyh	30	10620
1	Mühürdar	12	4248
1	Vekilharç	15	10620
1	Kiler Katibi	12	4248
1	Anbarı zahair?	8	2832
1	Buğday Ambarı Sorumlusu	4	1416
1	Aşçı (reis olan)	20	7080
2	Aşçı (her biri)	16	11328
3	Aşçı Çırağı (her biri)	8	8496
2	Kasekeş (mutfak) (her biri)	8	5664
2	Kasekeş (mekel) (her biri)	8	5664
3	Ekmekçi (reis olan) Diğerleri (her biri)	15 12	10620 8496
3	Ekmekçi çırağı (her biri)	7	7434
2	Nakib (ekmek için) (her biri)	6	4248
1	Ferraş (avlu için)	6	2124
1	Ferraş (mutfak için)	6	2124
1	Ferraş (mekel için)	4	1416
1	Bevvab (mekelde)	4	1416
1	Un ambarı Sorumlusu	4	1416
1	Odun Ambarı Sorumlusu	4	1416
1	Un Hamalı	4	1416
2	Taş şoban (her biri)	10	7080
1	Bevvab (imaret için)	4	1416
Toplam: 34			122838

İmaret dışında külliyede bulunan diğer yapılar; cami, medrese, sebil, çeşme, türbe, dükkanlar ve şadırvandır. Külliyenin yakınında bulunan ve Taşhan olarak adlandırılan hanın bu külliyenin parçası olup olmadığı ise kesin değildir[834]. Külliyeyi oluşturan yapılardan medrese, caminin güney-batısında Harikzedegan Apartmanları'nın bulunduğu alanda yer almaktaydı[835]. 1936 yılına ait Pervititch haritasında imaret, yanlış bir ifade ile medrese olarak gösterilmiştir (Çizim 2.85).

[834] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.541.
[835]Gülsün Tanyeli, "Laleli Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1994, s.192.

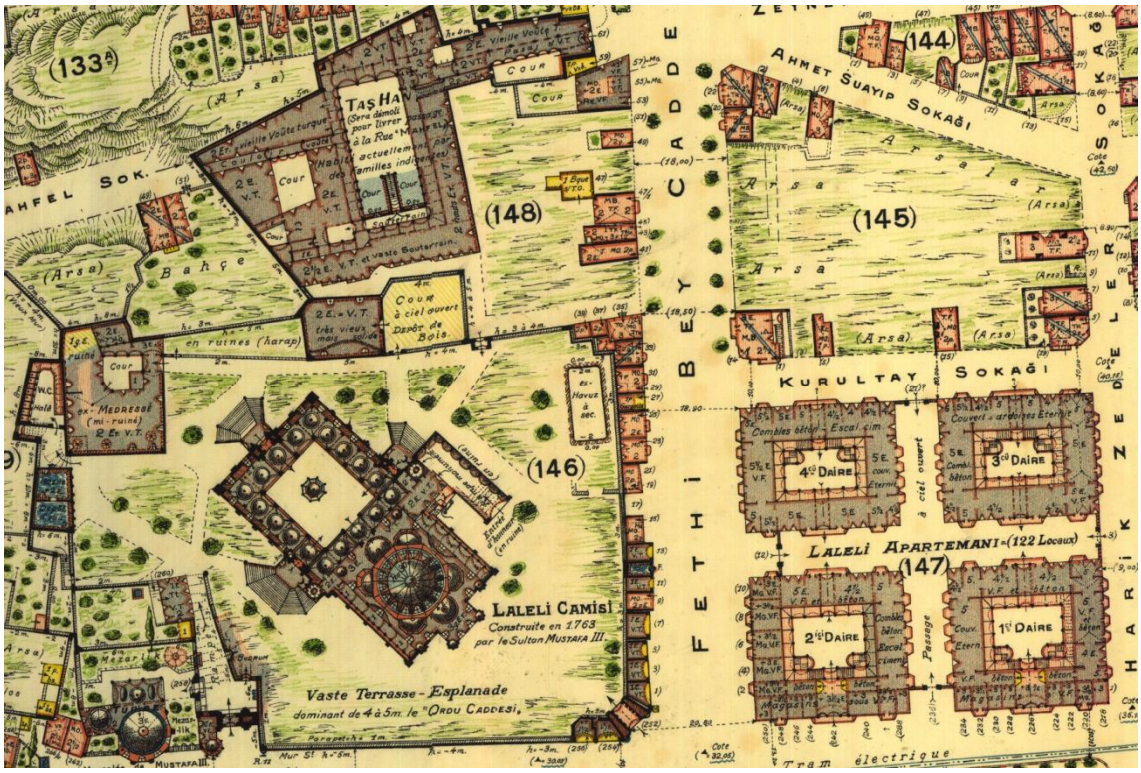

Çizim 2.85. Pervititch Haritası'nda Laleli Külliyesi (1936)

Cami ile birlikte aynı seviyede ve yoldan yüksek bir platformda bulunan imaret; caminin kuzey-batı köşesinde yer alır. Cami ve imaretin bulunduğu bu platforma ulaşmak için; güney-doğu'da külliye dükkanları ile sebilin yanında bulunan rampadan çıkılır. Kare planlı imarette; imareti oluşturan mekanlar iç avlunun etrafına yerleştirilmiştir. Avlunun doğu cephesi iki katlı olarak düzenlenmiş alt katta kiler bulunurken üst katı yönetici odalarına ayrılmıştır. Avlunun kuzey cephesinde mekel bulunurken, batı cephesinde mutfak ve fırın yer alır (Çizim 2.86-2.87). İmaretin giriş kapısı güney cephenin doğu ucuna yakın olarak inşa edilmiştir (Fot.2.562). Taç kapı biçiminde düzenlenen kapının formu, caminin kuzey cephesinde bulunan avlu taç kapısına benzemektedir. Yuvarlak kemerli, kesme taştan inşa edilmiş kapı iki kademeli olarak düzenlenmiştir (Fot.2.563).

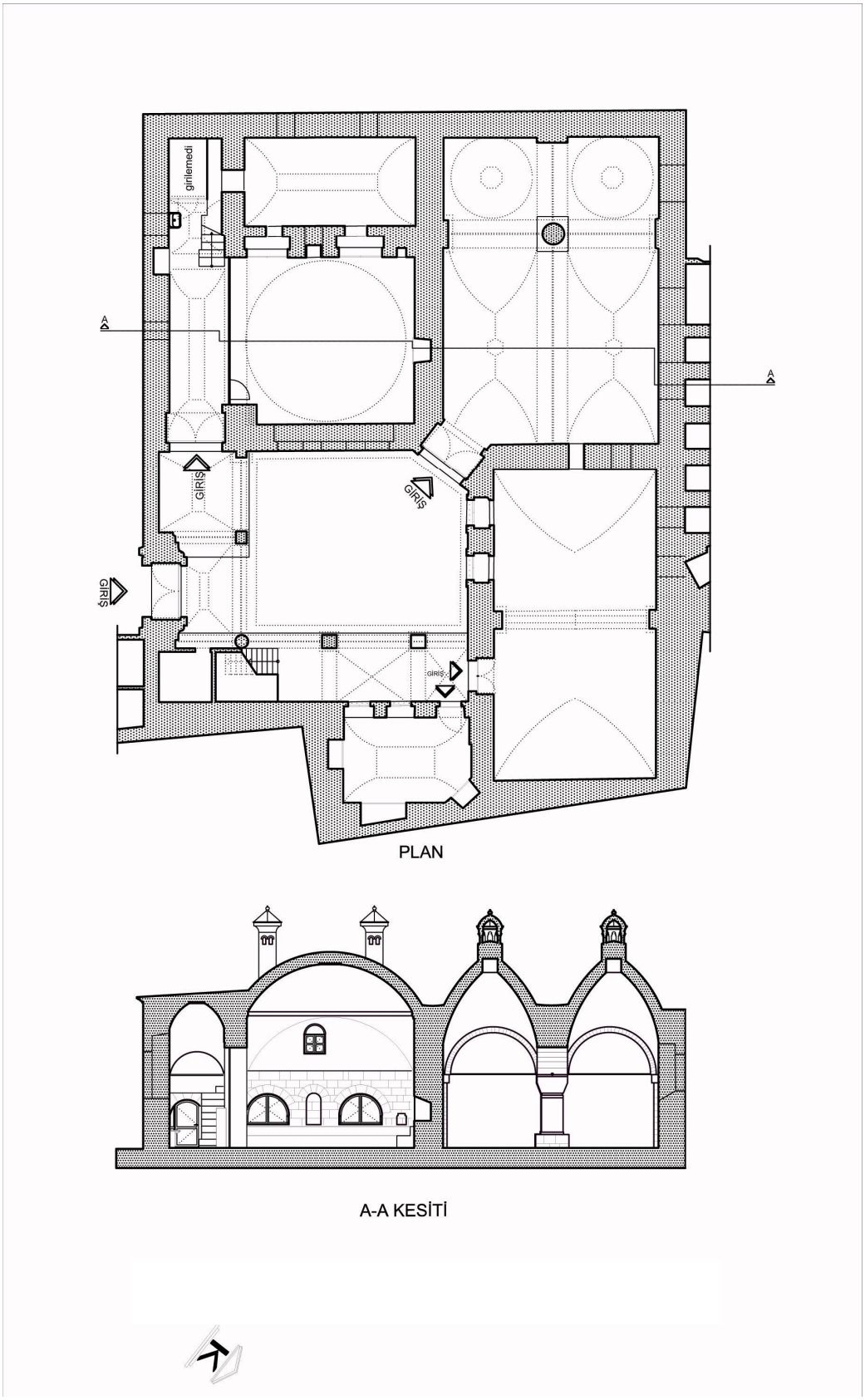

Çizim 2.86. İstanbul Laleli İmareti Plan ve Kesiti, Ö:1/200

(Plan: Aras Nefçi'den güncellenerek)

Çizim 2.87. İstanbul Laleli İmareti, Mekan Dağılımı

Fot.2.562. İstanbul Laleli İmareti, Güney Cephesi

Fot.2.563. İstanbul Laleli İmareti, Güney Cephe-Giriş Kapısı

Yuvarlak kemerli kapı açıklığının iki yanında birer sütun bulunur. Sütunlar ikinci kademede yeniden tekrarlanır ve iki yana genişleyen sütun başlıkları ile sonlandırılırlar. İkinci kademenin ortasında kitabe bulunur. Kitabede İnsan (Dehr) Suresi 8. Ayet'e yer verilmiştir[836]. Kitabede tarih bulunmaz. Taç kapıdan iç avluya girilir (Fot.2.564). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı avlu (kuzey-batı köşeye mutfak kapısı yerleştirilerek küçük bir çokgen etki elde edilmiştir), imaretin merkezinde değildir ve güney-doğu'ya kaydırılmıştır. Avluda görülen "L" biçimli revak, doğu ve güney cephe boyunca uzanır. Revak kemerleri tuğla malzemeden ve yuvarlak formludur. Doğu cephe boyunca uzanan revak üç bölümlüdür ve her birimin üzeri çapraz tonozla örtülüdür (Fot.2.565). Güney cephede ise revak iki bölümlüdür ve güney-batıda bulunan ayak duvara gömülüdür. Bu bölümde bulunan iki birimin üzeride aynalı tonoz örtüye sahiptir. Revakta bulunan ayaklar dikdörtgen formlu olup, kesme taştan oluşturulmuştur. Güney-

[836] Anlamı: "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler" Türkiye Diyanet Vakfı, **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993, s.578.

doğu köşede bulunan sütunsa devşirmedir[837] (Fot.2.566). Revak taşıyıcı elemanlarının tümü dikdörtgen kesitli süslemesiz yastıklara sahiptir.

Avlunun batısında bulunan ilk bölüm fırındır. Fırının girişi batı cephede yer alır. Kesme taştan yuvarlak kemerli kapı ile doğu-batı doğrultudaki koridora girilir. Bu koridor fırının güney cephesi boyunca uzanmaktadır (Fot.2.567). Kuzey-güney doğrultudaki bir kemerle ikiye bölünmüş koridorun üst örtüsünde, iki bölümde aynalı tonozla örtülüdür. İkinci bölümde aynalı tonozun ortasına gelecek şekilde altıgen bir baca yerleştirildiği görülür. Tonozun ortasında bulunması gereken baca açıklığı ise kapatılmıştır. Koridorun güney cephesinde iki adet pencereye yer verilmiştir. Kesme taştan düz lento ve söveli kare pencereler tuğla kemerlerle sonlandırılmıştır (Fot.2.568). Pencerelerin ortasına gelecek şekilde ve zemin seviyesinden başlamak üzere bir niş bulunur.

Fot.2.564. İstanbul Laleli İmareti, Avlu

[837] Aras Neftçi, **Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.67.

Fot.2.565. İstanbul Laleli İmareti, Avlu Revakı Güney Cephe

Fot.2.566. İstanbul Laleli İmareti, Avlu Revakı Doğu Cephe

Fot.2.567. İstanbul Laleli İmareti, Fırın Bölümünde Bulunan Koridor

Fot.2.568. İstanbul Laleli İmareti, Güney-Batı Cephesi

Koridorun giriş kapısının karşısında, batı cephede bulunan 10 basamaklı kesme taştan merdivenle hamurhaneye ulaşılmaktadır ve batı cephede bulunan yuvarlak kemer içine açılmış basık kapıdan bu mekana girilir (Fot.2.569).

Hamurhane, fırın ocaklarının üstünde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan hamurhane; batı cephesine açılan iki pencerenin yanı sıra fırın ocaklarının tam ortasında ve tavana yakın seviyede bulunan pencere ile aydınlatılmaktadır. Düz lento ve söveli dikdörtgen pencereler yuvarlak kemerlidir. Üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Fırın, hamurhanenin doğusunda ve hamurhane ile avlu arasında kalan alanda yer alır.

Fot.2.569.İstanbul Laleli İmareti, Hamurhane

Günümüzde, orijinal olmayan ahşap paravanla kapatılmıştır ve fırının girişi bu paravana açılan kapı ile sağlanmaktadır (Fot.2.570). Kuzey cephesinde bir adet niş bulunmaktadır. Niş ahşap kapakla kapatılarak dolaba dönüştürülmüştür. Bu cephede herhangi bir aydınlatma elemanı bulunmaz. Batı cepheye ocaklar yerleştirilmiştir. Cephenin ortasında merkezde kesme taştan oluşturulmuş niş ve bu nişin iki yanında bulunan ocaklar görülür. Ocak ağızları kesme taştan düz lento ve sövelerle

oluşturulmuştur (Fot.2.571). Ortadaki nişin ekseninde hamurhane penceresi bulunur. İki ocakta birer adet kare kesitli bacaya sahiptir. Bacaların üst bölümünde havalandırma için açıklıklara yer verilmiştir. Fırının doğu cephesi iç avluya bakan cephesi olup, cephenin ortasına üç adet pencere açılmıştır. Cepheyi aydınlatan üçlü pencerede, ortada bulunan pencere iki yanında bulunan ve bir biri ile simetrik olan pencerelere oranla daha yüksek ve geniş tutulmuştur. Sövesiz pencereler kesme taştan kemerlere sahiptir. Fırının cephesi pencere seviyesine kadar yapının genelinde olduğu gibi taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmişken, sadece fırının cephesi pencere seviyesinden itibaren kesme taşla inşa edilmiştir (Fot.2.572). Kare mekanın üzeri kubbe ile örtülü olup, kubbeye geçişlerde pandantifler kullanılmıştır.

Fot.2.570. İstanbul Laleli İmareti, Fırın Bölümü

Fot.2.571. İstanbul Laleli İmareti, Fırın Bölümü Ocaklar

Fot.2.572. İstanbul Laleli İmareti, Fırının Avluya Bakan Cephesi

İmaretin mutfağı, fırının kuzey cephesi boyunca uzanmaktadır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan mutfağın girişi avlunun kuzey-batı köşesinde bulunur. Yuvarlak kemerli kapı kesme taştan inşa edilmiştir (Fot.2.573). Giriş kapısının bulunduğu köşe saçak seviyesine kadar kesme taşla kaplıdır. Kapının üzerinde bulunan kitabelik ise boş bırakılmıştır. Mutfağın batı cephesine yakın yerleştirilen sütuna doğu-batı ve kuzey-güney doğrultuda atılan kemerler üst örtüyü taşımaktadır (Fot.2.574). Sütunun doğusunda kalan bölüm; doğu-batı doğrultuda iki beşik tonozla örtülüdür. Tonozların ortasına altıgen aydınlık fenerleri yerleştirilmiştir. Altı küçük sütünce kubbeli aydınlık fenerlerini taşımaktadır. Kesme taş malzemeden inşa edilmiş aydınlık fenerlerinde, sütunların arasının, belli bir yükseltiye kadar tuğla malzeme ile kapatıldıkları görülür. Mekan üst örtü kemerlerinin atıldığı sütunun batısında kalan bölümün üst örtüsü ise, iki sütunun kuzey ve güneyinde kalan birer küçük kubbedir. Kubbeler kasnaksızdır. Kubbelerin ortasında birer baca görülür. Sekizgen bacalar boyanmıştır. Bacaların üst bölümünde havalandırma için küçük açıklıklara yer verilmiştir.

Fot.2.573.İstanbul Laleli İmareti, Mutfağın Girişi ve Üst Örtüsü

Fot.2.574.İstanbul Laleli İmareti, Mutfak Bölümü

Kubbeli ve bacalı bu bölümün altında günümüze ulaşamamış olmakla birlikte mutfak ocaklarının bulunması gerekmektedeydi. Mutfak duvarlarında ocak yaşmağına dair herhangi bir iz yoktur. Klasik dönemde görülmeye başlanan ve klasik dönem sonrasındada yaygın biçimde kullanılan yaşmaksız ve kesme taştan yan yana inşa edilmiş ocaklar, bacaların altına gelecek şekilde yerleştiriliyordu. Mutfak, güney cephesinde açılmış üç ve doğu cephesine açılmış iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. (Fot.2.575). Pencere açıklıklarının tümü simetrik olup, kesme taştan atkı ve sövelerle oluşturulmuşlardır. Mutfak giriş kapısının kuzeyinde, mutfağın mekelle ortak duvarına bir servis penceresi açılmıştır. Üst örtüyü taşıyan kemerin başlangıç seviyesinden aşağıda bulunan pencere, mutfakta pişen yemeğin alıcılarına tesliminde kullanılmaktaydı (Fot.2.576).

Fot.2.575. İstanbul Laleli İmareti, Mutfak Kuzey Cephesi

Fot.2.576. İstanbul Laleli İmareti, Mutfakta Bulunan Servis Penceresi

Avlunun kuzey cephesi boyunca uzanan bir diğer mekan, mekel/yemek salonudur. Mutfakla kilerin arasında, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alana oturan mekelin girişi kuzey cephenin doğu ucuna yakın açılmıştır. Mekelin üst örtüsü, kuzey-güney doğrultuda atılmış bir kemerle ikiye bölünmüş olup beşik tonozla örtülmüştür (Fot.2.577).

Mekel kapısının batısında kalan duvara, avluya bakar şekilde iki pencere açılmıştır. kuzey duvarda ise güneyde bulunan bu pencerelerin simetrisine iki pencere daha açıldığı görülür. Dört pencerede düz lento ve sövelidir. Pencerelerin üzerinde, tuğladan yuvarlak kemerler bulunur. Yemek salonun pencereleri mutfak pencereleri ile aynı yükselti ve genişliğe sahiptir (Fot.2.578). Mekelin içi de imaretin diğer birimlerinde olduğu gibi boyanmıştır.

Fot.2.577.İstanbul Laleli İmareti, Mekel

Fot.2.578.İstanbul Laleli İmareti, Kuzey Cephesi Mutfak ve Mekel Pencereleri

Yapının doğu cephesi iki katlı olarak düzenlenmiştir (Fot.2.579). Alt kat kiler olarak kullanılırken üst kat yönetici odası olarak değerlendirilmiştir. Doğu cephenin ilk katında avlu revaklarının arkasında kiler yer alır (Fot.2.580). Kiler kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir oda şeklinde düzenlenmiştir (Fot.2.581). Mekanın girişi, doğu cephenin kuzey ucuna açılan kesme taştan yuvarlak kemerli, taş sövelerle oluşturulmuş kapıdan sağlanmaktadır. Doğu ve güney cepheleri ile kuzey-doğu köşesine birer adet niş açılmıştır. Kuzey-doğu köşede bulunan niş ahşap bir kapakla örtülmüş, malzemelerin saklanacağı dolaba dönüştürülmüştür. Kilerin batı cephesinde (iç avluya bakan) yan yana açılmış dikdörtgen formlu iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Mekanın üzeri aynalı tonozla örtülmüştür. Üst katta bulunan yönetici odasına çıkmak için, güney-doğu köşeye ahşap merdiven yerleştirilmiştir. Merdivenler orijinal olmayıp yenilenmiştir. Üst kata çıkıldığında ilk olarak iki bölümlü bir revak bulunur. Tuğla malzemeden yuvarlak ve simetrik olmayan revak kemerleri kesme taş ayağın üzerine yerleştirilen küçük sütunla taşınmaktadır. Revakların üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Güney cephesine bir adet pencere açılmıştır. Alt katta bulunan kilerin üstünde ve aynı doğrultuda bulunan yönetici odası, güney-kuzey doğrultuda dikdörtgen biçimlidir. Batı cephesine açılmış simetrik üç pencere ile aydınlatılmakta olup, üzeri beşik tonozla örtülüdür.

Fot.2.579. İstanbul Laleli İmareti, Doğu Cephesi

Fot.2.580.İstanbul Laleli İmareti, Doğu Cephede Bulunan Kiler

Fot.2.581. İstanbul Laleli İmareti, Kilerin Güney Cephesi

Yönetici odasının doğu cephesi komşu parselde bulunan yapı ile birleşmiştir. Yönetici odaları, güney-doğusunda bulunan külliyenin avlu duvarı ile de bitişiktir (Fot.2.582). İmarette bulunan kapıların, ahşap kanatlarının tümü yenilenmiş olup orijinal değildir. Pencerelerin tümü demir lokma şebekelidir. Yapının geneli iki sıra tuğla bir sıra taş almaşıklığı ile inşa edilmiştir. Üst örtünün tamamı ise kurşunla kaplıdır.

Osmanlı mimarlığında batılılaşma döneminin simge yapısı Nuruosmaniye cami ve külliyesinden yaklaşık sekiz yıl sonra inşa edilen Laleli imareti, iç avlu kurgusu ve mekan dizilimi açısından bu imaretle benzeşir. Nuruosmaniye imaretine benzemekle birlikte (kiler ve yönetici odası yerleşimi Lalelide belirgindir. Nuruosmaniye'de bodrum da bulunan dehliz kiler olarak kullanılmıştır ancak avluda çok katlılık görülmez) yönetici odaları ve kiler bir cephe boyunca iki katlı olarak uzanır. Nuruosmaniye imareti medrese ile bitişik inşa edilmişken, Laleli imareti herhangi bir yapıya bitişik değildir. İmaret mimarisi açısından; batılılaşma dönemi izleri iç avlu kurgusu ve özellikle bacalarda kendini gösterirken, Laleli imareti baca biçimleri açısından daha klasiktir.

Ancak mutfakta bulunan aydınlık fenerlerinin ise batılılaşma dönemi izlerini taşıdığı söylenebilir. Süsleme açısından oldukça sade bir yapıdır. Mutfak aydınlık fenerleri, pencere kemerleri, ve avlu taç kapısı yapıya hareket katmaktadır.

Fot.2.582. İstanbul Laleli İmareti, Avlu Duvarı, Üst Kat Revakı ve Yönetici Odası

2.28.Eyüp Mihrişah Sultan İmareti

İmaret, İstanbul'un Eyüp İlçesinde Bostan İskelesi yakınında ve tahta çıkan Osmanlı padişahları için yapılan "Kılıç Alayı" töreninin yol güzergahı[838] üzerinde, ilçenin adını aldığı Eyüp Külliyesi yakınında bulunmaktadır. Yapının banisi, III. Mustafa'nın başkadını ve yeni bir düzen kurma çabalarının simge ismi 28. Osmanlı Padişahı Sultan III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'dır. 1792-95 yılları arasında inşa ettirilen külliyenin imaret dışındaki yapıları; türbe, sebil, çeşme ve mekteptir.

Külliye, hassa mimarbaşı Arif Ağa zamanında inşa edilmiştir[839]. Külliyenin inşa edildiği süre içinde mimarbaşı olan ikinci isim ise Ahmed Nurullah Ağa'dır[840]. Yapıya

[838] Coşkun Yılmaz, Uğur Demir "III. Selim ve İstanbul", **III. Selim, İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, İstanbul 2010, s.244.
[839] Gülbin Gültekin, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1994, s.459.

ait vakfiyede 1795 tarihlidir[841]. Vakfiyede imaret; "…Medine-i Hazret-i Ebu Eyyüb-i Ensari radiyallahu anhu rabbihi'l-Bari'de Bostan iskelesi nam mahalde hasbeten lillahi Te'ala bilcümle levazım ve mühimmatı mükemmelen müceddeden bina ve ihyâsına muvaffak oldukları mânend-i tîk-i mu'alla-yı firakdan nühas-i kaviyyü'l-esas imaret-i amire ve dar-i izafe-i ma'mûrelerinde tabh ve fukaraya ve ehl-i hizmet olan mürtezikağana tevzi' içün hassu'l-has olmak üzere…" biçiminde tanımlanmıştır[842].

Tablo.2.21. İstanbul-Eyüp Mihrişah İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[843]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	25	8850
1	Duacı	15	5310
1	Kiler Mühürdarı	20	7080
1	Vekilharç	20	7080
1	Kiler Katibi	10	3540
1	Ambar Sorumlusu	15	5310
1	Kantar Sorumlusu	5	1770
1	Mezbelekeş	5	1770
1	Mekel (Yemek Salonu) Kapıcısı	10	3540
1	Aşçıbaşı	20	7080
2	Aşçı (Her biri)	15	10620
1	Aşçı çırağı ve buğday hamalı	12	4248
1	Aşçı çırağı ve un hamalı	12	4248
1	Aşçı çırağı ve kazanla kaseleri yıkayan kişi	12	4248
1	Ekmekçi başı	15	5310
2	Ekmekçi (her biri)	12	8496
1	Ekmekçi çırağı ve hamal	11	3894
1	Ekmekçi çırağı ve un hamalı	11	3894
1	Ekmekçi çırağı ve fırın ferraşı	11	3894
1	Ekmek Dağıtan kişi	4	1416
1	İmaret kapıcısı ve avlu ferraşı	20	7080
Toplam: 23			108678

[840] Sevgi Parlak, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXX, İstanbul 2005, s.42.
[841] V.G.M.A., 636 Numaralı Defter, Sıra No:1, Sayfa No:1.
[842] V.G.M.A., 636 Numaralı Defter, Sıra No:1, Sayfa No:1.
[843] V.G.M.A., 636 Numaralı Defter, Sıra No:1, Sayfa No:1.

Vakfiyeden öğrenildiği kadarıyla imarette çalışacak personel toplamı 23'tür ve alacakları maaşın yıllık toplamı 108678 akçedir.

Başbakanlı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1792 tarihli belgelerden, imarette ve külliyede kullanılan mermerin, Marmara Adası'ndan getirildiği ve kesilen mermerlerin nakli için ocak sahibinin mübaşir tayin edildiği anlaşılmaktadır[844]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden anlaşıldığı kadarıyla imaret birkaç kez tamirat geçirmiştir. Yapının suyollarının inşaatın üzerinden yüz yıl geçmeden tamir edildiği görülüyor[845]. 1889 yılında su yollarıyla birlikte, su hazinesi ve imaretin bazı mahelleri tamir edilmiştir[846]. 1893'te mutfakta bulunan bazı kullanım eşaları tamir edilmiştir[847].1894 yılında ise türbe ile birlikte imaret de tamir edilmiştir[848]. 1900 yılında

---

[844] B.O.A., **Cevdet Belediye**, Dosya No:97, Gömlek No: 4838, "Halen kethüdalıkları hizmet-i celilelerinde olduğum rifatlu inayetlu veliyyetü'n-nime ve Valide Sultan aliyyetü'ş-şan efendimiz hazretleri taraflarından İstanbul'da vaki medine-i Hazret-i Eba Eyyüb el-Ensari radyu anhu'l-bari civarında hasbeten lillahi ve taleben li-mardati'l-ilah müceddeden bina ve ihyasına irade-i aliyyeleri erzani buyurulan imaret-i amire ve türbe-i latif ve sebil-i lazımesiçün cezire-i Marmara'dan ber-muceb-i defter müfredatı der-aliyye'ye celb ve nakli iktiza iden ecnas seng ve mermer taşını ustaları ocak sahiblerinden bir muktedir ustanın tayin ve mahall-i mezburede kat ve ihrac ve paşa limanında kışlaya merbut olan sefinelere tahmil ve mart akibinde peyderpey der-aliyyeye tesyir ve tesbil itdirmeğe muhtac olmakdan naşi zikr oluanan ocak sahiblerinden Seyyid Ali Usta mahsus-ı mübaşir tayin ve yedine bir kıta defter ita ve senk-i mezkurun icab iden bahaları ve sefineleri kendilerine mukavele olunmağla ber-mantuk-ı defter iktiza iden ecnas seng mermeri cezire-i mezkurede mevcud ocaklardan ihrac ve liman-ı mezkurda merbut sefineler tahmil ve irsal eylemesiçün kimesne tarafından müdahele mümanaat olunmamak üzere iktiza idenlere hitaben bir kıta emr-i ali isdarı babaında emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir."

[845] B.O.A., **İradeler Dahiliye,** Dosya No:671, Gömlek No:46720, "Bihi Atufetlü efendim hazretleri.Merhume Mihr-i Şah Sultan Hazretleri cami ve imaretine cari su yollarının sekiz bin altı yüz guruş sarfıyla tamir ve tesviyesi ve meblağ-i mezburun seksan sekiz senesi büdcesi tertibinden itası hususuna dair Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nin takriri leffen arz ve takdim kılınmış olmağla mucebince ifası muktezası hakkında emr ü ferman-ı hümayun hazret-i şehinşahi her ne vechle şeref-sünuh ve sudur buyurulur ise mantuk-ı münifi infaz olundığı ifadesiyle tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. Fi 9 Cemazie'l-evvel sene 290. Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki Reside-i dest-i tazim olan işbu tezkire-i samiye-i asafanileriyle zikr olunan takrir-i mantuk-ı ali-i nusret-i padişahi buyurulmuş ve ber-muceb-i istizan mezkur su yollarının tamir ve tesviyesi ve meblağ-i mezburun seksan sekiz senesi büdcesi tertibinden itası müteallik ve şeref-sudur buyurulan emr ve irade-i seniyye-i hazret-i şehinşahi mantuk-ı mantuk-ı münifiden olarak mezkur takririne savb-ı sami-i sadaret-penahilerine iade kılınmış olmağla ol-babda emr ü ferman hazret-i men veliü'l-emrindir. Fi 10 Cemazie'l-evvel sene 290".

[846] B.O.A., **İrade Şura-yı Devlet**, Dosya No:116, Gömlek No:6994, "Devletlü efendim hazretleri, Eyüb civarında vaki Cennet-mekan Mihrişah Valide Sultan Hazretleri İmareti'nin muhtac-ı tamir olan su hazinesiyle sair bazı mahallerinin keşfi mucebince Mecidi on tokuz guruşdan sekiz bin yüz altmış guruş masrafla emaneten icra-yı tamiri ve meblağ-i mezkurun vakfına masraf kayd olunmak üzere üç yüz yedi senesi evkaf büdcesi tertibinden sarfına mezuniyet itası hakkında Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celilesi'nin Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nden ba-mazbata tezyil olunan takriri melfufıyla arz ve takdim kılınmış olmağla ol-babda her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i padişahi şeref-müteallik buyurulur ise mantuk-ı celili infaz olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. Fi 3 Şaban sene 309 fi 19 Şubat sene 307, Sadrazam ve Daver-i Ekrem".

[847] B.O.A., **Evkaf Defteri**, Gömlek No:27721: Müceddeden bi'l-imal teslim olunan nühasların midar-ı kıyyesiyle esmanı:

	Beher	Kıyye	Dirhem
Süzgeç	1	5	350
Zaferan tenceresi 1	1	200	
Toplam 2	7	150	

da türbe ve imaretin tamirine ilişkin yazışmalar yapıldığı görülmekte ve bu tamiratlar, parmaklıkların yenilenmesini içermektedir[849]. Encümen Arşivinde bulunan 1963 yılına ait belgeden yapının tamir edildiği anlaşılıyor. Bu tarihte yapılan tamiratlar, imaretin avlu kapısının ahşap kapı kanadının yenilenmesi, revak döşemelerinin değiştirilmesini kapsamaktadır. Deniz kenarına yakın bir alanda inşa edildiği söylenebilecek külliye ve imaretin çevresinde yirminci yüzyılın ilk yarısında yapılaşma olduğu görülmekte, bugün ise yapılaşmadan uzak denilebilecek bir çevreye sahiptir (Fot.2.583). Külliyenin güney cephesi boyunca avlu duvarı bulunur (Fot.2.584-2.585). Orijinalitesini koruyarak günümüze ulaşan, mermer malzemeden inşa edilmiş ve simetrik pencere açıklıklarının bulunduğu avlu duvarının güney-doğu köşesinde sebil, güney-batı köşesinde de türbe bulunur. Sebilin yanında bulunan hacet penceresi üzerinden başlayan ve avlu duvarı boyunca türbeye kadar devam eden kitabe, her pencerenin üzerine iki beyit gelecek şekilde işlenmiştir.

Toplam bedel 101 guruş 16 para
Bakırcıya teslim olunan atik nühasların mikdarı

		Beher	Kıyye	Dirhem
Süzgeç		1	5	200
Zaferan tenceresi	1	0	300	
Toplam	2	6	100	

Toplam bedel 43 guruş 30 para

Guruş	101	para 16
Guruş	43	para 30
Kalan Guruş	57	para 26

Kalaycı Ücreti	57 guruş	26 para
	5 guruş	00
Toplam	62 guruş	26 para

[848] B.O.A., **Şura-yı Devlet**, Dosya No:139, Gömlek No:24, "Eyüb'de Mihrişah Sultan tabe seraha Hazretleri'nin türbesiyle imaret-i amiresinin muhtac-ı tamir olan mahallerinin icra kılınan keşfi mucebince tamirat-ı mukteziyesi Mecidi on tokuz guruş hesabıyla on yedi bin sekiz yüz altmış dört guruşla vucuda geleceği anlaşılmış oldığından kaide-i tasarrufata bi'riaye keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle vucuda getirilmeğe say ve gayret olunmak üzere tamirat-ı mezkurenin emaneten icrasıyla hitamında mesarif-i vakıanın vakfına masraf kaydı zımnında meblağ-i mezburun üç yüz on iki senesi büdcesi tamirat tertibinden sarfa mezuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağla ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 14 Rebiü'l-ahir sene 1314 ve fi 11 Eylül sene 1312, Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun".

[849] B.O.A., **Şura-yı Devlet**, Dosya No:154, Gömlek No:37, "Keşfi mucebince on yedi bin sekiz yüz altmış dört guruşun üç yüz on iki senesi büdcesinden tesviyesiyle Hazine-i Evkaf tamirat memuruyla marifetiyle emaneten, 2.icra-yı tamiri bi'l-istizan şeref-sadır olan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi iktiza-yı alisinden bulunan Eyüb'de Mihrişah Valide Sultan Hazretleri türbesiyle imaretinin keşf defterinde üç yüz otuz guruşla mahallerine vazı muharrer olan atil timur parmaklıkların istimale gayr-ı salih olmasına mebni yeniden keşfi bi'l-icra ve mezkur üç yüz guruş tenzil olundukdan sonra Mecidi on tokuz guruş hesabıyla altı bin altı yüz elli üç guruş masrafla mezkur parmaklıkların tecdid olunabileceği anlaşılmış oldığından bunlarında memur-ı muma ileyh marifetiyle emanaten yapdırılması içün mesarif-i tecdidiyesi olan altı bin altı yüz elli üç guruşun üç yüz on yedi senesi büdcesinin tamirat tertibinden tesviyesine mezuniyet itası zımnında keyfiyetin huzur-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahilerine arzı mesarifat idaresinden ifade olunmağın ol-babda emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir. Fi 9 safer sene 1319 ve fi 15 Mayıs sene 1317".

Fot.2.583. Eyüp Sırtlarından İmaretin Görünüşü, 1933Tarihli Fotoğraf, Encümen Arşivi'nden

Fot.2.584. Eyüp Mihrişah Türbesi ve İmaret Kapıları ile Avlu Duvarı

Fot.2.585.İmaretin Avlu Kapısı ve Sebil, 1935 Tarihli Fotoğraf, Encümen Arşivi'nden

Her beyit sade bir kartuş içindedir. 1795 tarihli[850] kitabenin metni onsekizinci yüzyıl divan şairlerinden Sünbülzade Vehbi'ye, hattı ise Yesari Mehmed Esad'a aittir[851]. İmarete; güney cephedeki külliye avlu duvarında bulunan anıtsal kapıdan iç avluya

[850]Kitabe metni: *"Velinimet-i Halk-ı Cihan Sultan Selim Han'ın Cenab-ı Mehd-i Ulya-yıata bahş-i himem-kan. Sipihrin tacı yani Mihr-i Şah sultan-ı zişan kim anı nfetle mihr-i burç ismet eylemiş Bari. Olurdu layık tahsini görse Hazret-i Zehra, Kemal-i zü'hd ü iffetle nev-güne hüsn-ü etvart. Ne devletdir ki Hurşid-i cihan arayı tabında, Zer ü sim ü cevahir misli nevi kader-zede mikdarı. Nukud-ı himmet-i ulyasını hayrata sarf eyler, Rızai Allah içündür bi nihaye bezü asarı. İbadethaneler bünyad idüb ol cami'ül-hayrat. Mabeni-i esas-ı dinin oldu lütfi mimarı. Zülal-i feyz-i cudi ab-ı ruyi şan-ı devletdir. Cihanda su-besu ser çeşme-i ihsandır cari. Muvaffak olduğu asar-ı hayrat-ı merratın, Kalemle kabil ihsa değildir örş ü muasırı. Hususa han-ı İhsan ile dar'ün-ma'im oldu. Alemdar-ı Resulullah-ı civar cennet asarı. O meva-yı muallada imaret eyleyüp bünyad, Zehi mamur kıldı öyle dergah-ı pür envarı. Kürb pür feyz-i mimet simet dergah-ı Alemdar'ın, Aceb hoşnud idüb Ruh-ı Resul-ı Rabb-ı Gaffarı. Mefadilin…ebr-i dilsir lutfidi ni'me cuyan akteri. Ayandır böyle böyle bezl-i vayei birr ü nevalinden. Ki yoktur cem-i zehr-i ahretden gayri muhtarı. Nevalin öyle işar Udi kim güya ayan oldu. Ziyafethanei cud-ı Halid-İllah'ın esrarı. O simin tasalardan vaye-daran ni'ne elbet. Tehidir beğenmez kasei hurşid-zer karı. Beli muhtaç idi bir böyle feyza feyz-i ihsana, O etraf ve havalinin nice biçare-i na-cari. Makamında bina itmek ne Tevfik-i İlahi'dir. Bugüne ni'met abad ziyafetgah-ı ibran. Mu'alla Mader-i Devlet penah Şah-ı Alemdar, Sezadır şanına böyle himemkarı hünkari. Eda-yı Hakk şükr ü nan ü ni2met eyleyüb alem, Du'a-yı devlet ü ikbalidir evrad ü ezkarı. Be-ser ism-i Halid Valide Sultan ile Ya-Rabb, Muhalled ile ömr ü devlet şah-ı cihandan. Zehi tarih-i Vehbi feyz-i ruh caryar ile İmaret buldu mevayı Ebi Eyyüb Ensari 1209"*, Mehmet Nermi Haskan, **Eyüpsultan Tarihi**, İstanbul 1996, s.333-334.

[851] Sevgi Parlak, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXX, İstanbul 2005, s.42.

girilir. Avlu duvarının batısında bulunan kapı ile de türbe avlusuna girilir. Anıtsal bu iki kapıda bir birine benzemektedir.

Barok karakterli mermer kapıda, pembe-beyaz mermerin dönüşümlü olarak kullanıldığı yuvarlak kemerli kapının iki yanı simetrik olarak kurgulanmıştır (Fot.2.585). Kapı kemer kilit taşına dönemin mimari bezeme zevklerine uygun olarak istiridye kabuğu motifi işlenmiştir. Kemerin hemen üzerinde, içine İnsan Suresi 9. Ayetin işlendiği kitabe yerleştirilmiştir[852]. Kitabeliğin iki yanında akant yapraklarının üzerinden başlayan küçük sütünceler görülür. Kitabeliğin hemen üzerinde ise merkeze yerleştirilen ve içinde "Maşallah" yazan kartuşun üzerinde bulunan iri yaprak bezemeleri iki yana doğru "s" ve "c" kıvrımları yaparak uzanmaktadır. Kapının doğu ve batısı iki katlı bir şemaya sahiptir. Dikdörtgen plastırların üzerine yerleştirilmiş iyon tarzı üçlü sütun demetleri, ortada bulunan ve üzeri istiridye kabuğu bezeme ile sonlandırılan kartuşun iki yanında yer alırlar. Bu sütunların üzerinde dikdörtgen formlu plastırlar karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Bu küçük plastırların arası süslemesizdir (günümüzde aşevi ile ilgili fotoğraflar asılıdır). Plastırların devamında ise, üzeri dalga formunda ve akant yaprakları ile hareketlendirilmiş ikinci plastır dizisinin arasındaki madalyona III. Selim'e ait tuğra işlenmiş, madalyonların üstü ise istiridye kabuğu bezemesi ile taçlandırılmıştır. Kapının avluya bakan cephesi ise süslemesizdir (Fot.2.586).

Kare bir alana oturan imaret; iç avlunun etrafında, doğu-kuzey ve batı cephelerde bulanan mekanlar ve bu mekanların önünde bulunan revaklardan oluşup "U" biçimindedir (Çizim 2.88). Kuzey cepheye imaretin ana mekanları yerleştirilmiştir, kuzey cephenin ortasında mutfak yer alır, mutfağın doğusuna fırın, batısına ise yemek salonu yerleştirilmiştir (Çizim 2.89). Doğu ve batı cepheler boyunca, imaretin diğer yardımcı mekanları bulunur. Doğu cephe yemek salonuna yakınlığı ve bu cephenin doğusunda türbe bulunması nedeniyle, yönetici odalarına ayrılmış olmalıdır. İmaretin doğu kanadının doğusunda, türbe avlusunda da revakların bulunması ve doğu kanattaki odaların ikisinin doğrudan türbe avlusuna açılması, imaretin doğusunda bulunan odaların hem imaret yöneticileri hemde türbe sorumlularına ayrılan mekanlar olma ihtimalini arttırmaktadır. İmaretin batı kanadını oluşturan yapılarsa, erzak depolama işlevi ile birlikte, imaret personeline (ekmekçi odası, aşçı odası) ayrılmış olmalıdır.

---

[852] "Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de teşekkür bekliyoruz", Türkiye Diyanet Vakfı, **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993, s.578.

Fot.2.585. Eyüp Mihrişah İmareti, Avlu Giriş Kapısı

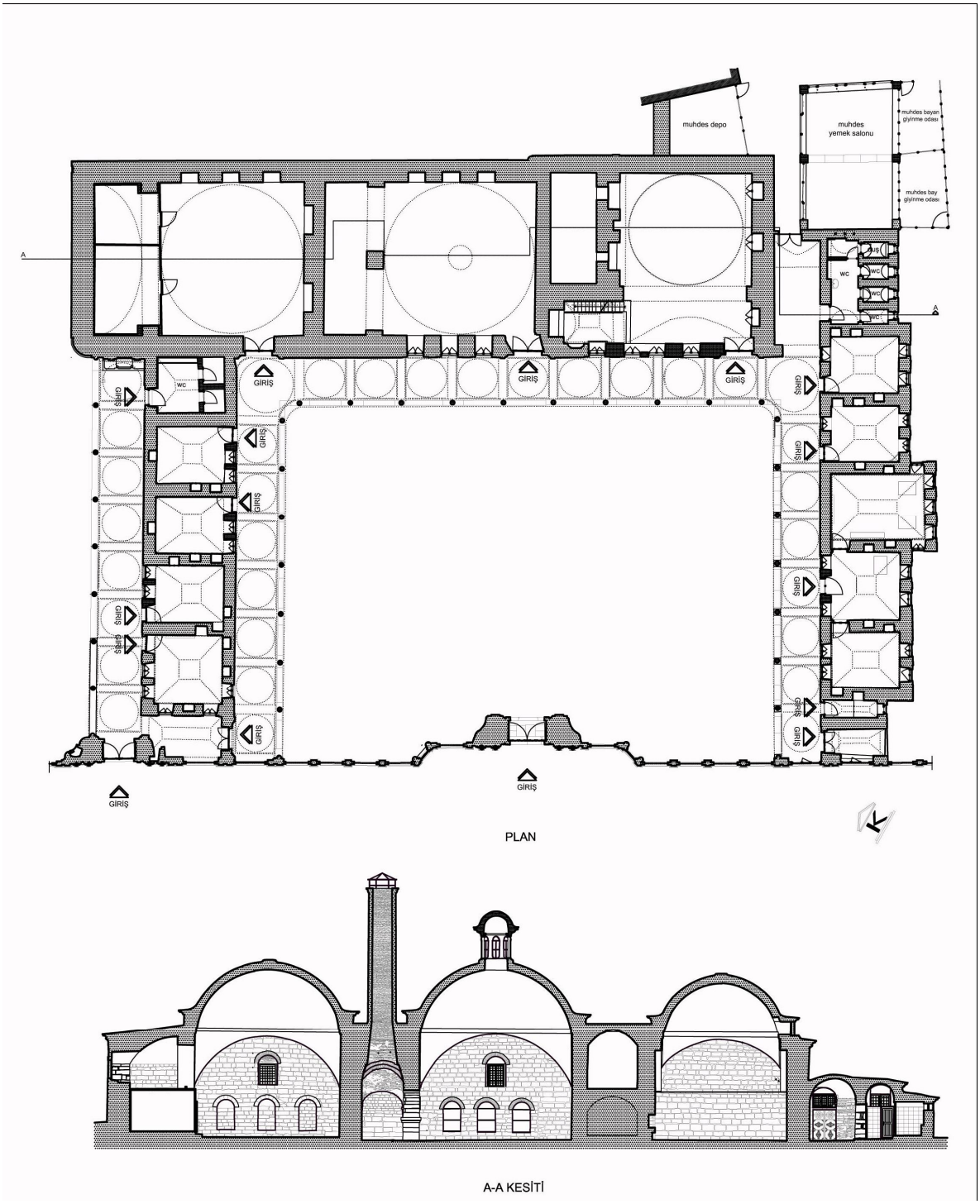

Çizim 2.88. Eyüp Mihrişah İmareti Plan ve Kesiti, Ö:1/200
(Mimar Canan Çoban'dan)

Fot.2.586. Eyüp Mihrişah İmareti, Taç Kapının İmarete Bakan Cephesi

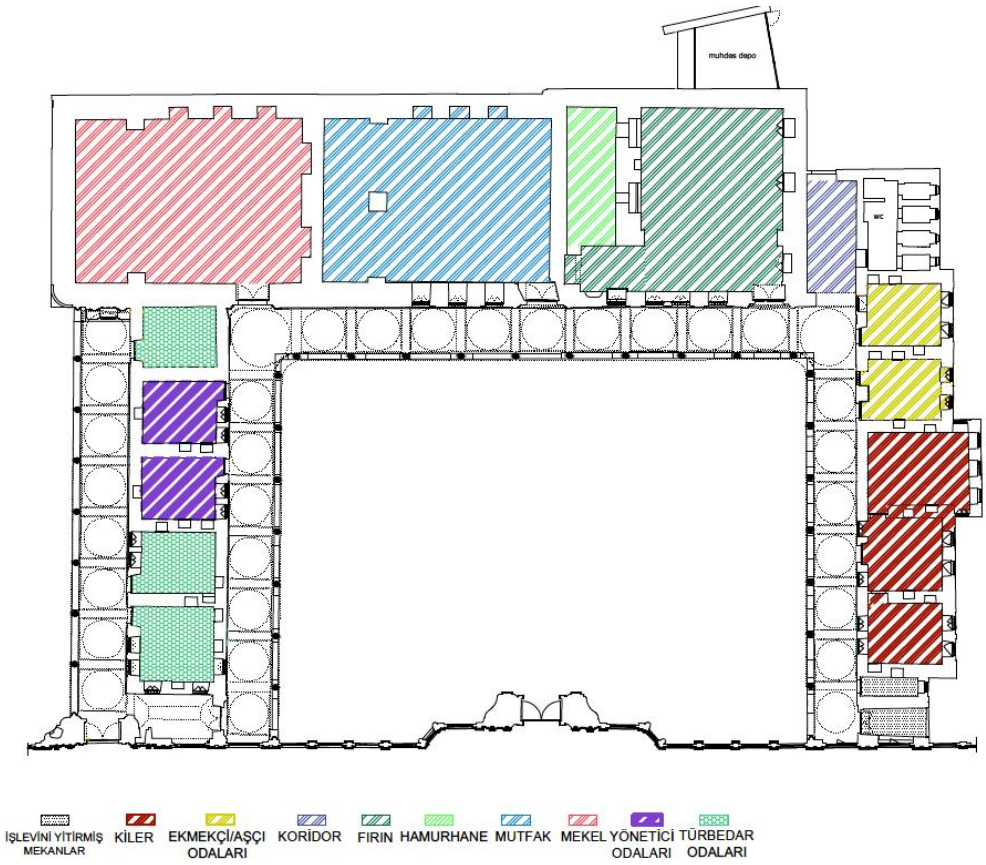

Çizim 2.89. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekan Dağılımı

Anıtsal avlu giriş kapısının karşısında, kuzey cephenin merkezini teşkil eden mutfağın kapısı yer alır. Yapıyı üç yönden kuşatan avlu revakı, mermerden iyon başlıklı sütunlar üzerinde atılan yuvarlak kemerlerin taşıdığı kubbelelerle örtülüdür (Fot.2.587). Kuzey cephede revak yedi birimlidir. Mutfak kapısının girişinin önünde bulunan giriş revakının kemer açıklığı ve kubbesi diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Silmelerle çerçevelenmiş, yuvarlak kemerli ve düz lentolu kesme taş kapının üzerinde kitabe bulunur (Fot.2.588).

Kitabede İnsan Suresi 8. Ayet'e yer verilmiştir[853]. Mutfak sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülü kare mekan ve bu mekanın batısında bulunan kesme taştan ayağın kuzey ve güneyine atılan kemerlerle genişletilmiş bölümden oluşur (Fot.2.589). Kubbeye geçişlerde pandantif kullanılmıştır. Kubbede pencere bulunmamakla birlikte, kubbenin ortasında sekizgen bir aydınlık feneri vardır. Fenerin üzeri küçük bir kubbe ile örtülmüştür. Batıda bulunan kesme taştan ayak ve bu ayağa atılan kemerlerin arkasında oluşan, kuzey-güney doğrultudaki bölüm ocak bölümüdür (Fot.2.590). Büyük iki kemer açıklığının altında, genellikle kesme taştan inşa edilmiş ve yan yana yerleştirilmiş formda ocak örnekleri düşünülerek, bulunması gereken ocaklar günümüze ulaşamamıştır. Tuğladan inşa edilmiş iki baca bu bölümün üzerinde yer alır. Sekizgen bacalar sıvalıdır. Encümen Arşivinde (İstanbul Koruma Kurulu'nda) bulunan1935 yılına ait fotoğraflardan görüldüğü kadarıyla, mutfağın ve özellikle fırının bacaları hasarlı olmakla birlikte, çok fazla değişikliğe uğramadan günümüze ulaşabilmiştir (Fot.2.591).

Mutfak güney cephesine açılan, dikdörtgen biçimli düz söveli ve hafif sivri kemerli üç pencerenin yanısıra kuzey cephede bulunan üçlü nişin üzerine açılan, tuğla kemerli dikdörtgen bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Mutfağın doğu cephesi ise sağır bırakılmıştır.

[853] Ayet'in anlamı: "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler" 9. Ayet : Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de teşekkür bekliyoruz", **Türkiye Diyanet Vakfı- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993, s.578.

Fot.2.587. Eyüp Mihrişah İmareti-Fırın, Mutfak ve Yemek Salonu Güney Cephesi

Fot.2.588. Eyüp Mihrişah İmareti, Mutfak Girişi

Fot.2.589. Eyüp Mihrişah İmareti, Mutfak

Fot.2.590. Eyüp Mihrişah İmareti, Mutfak Ocak Bölümü

Fot.2.591. İmaretin Kuzey Cephesini Gösteren 1935 Tarihli Fotoğraf, Encümen Arşivi'nden

Mutfağın doğusunda fırın yer alır. Mutfak kapısının bir benzeri olan fırın kapısı üzerinde de bir yazıt bulunur. Bu yazıtta, yeşile boyanmış zemin üzerine besmele-i şerif işlenmiştir (Fot.2.592). Sekizgen kasnaklı ve pandantiflerle geçilmiş kubbe ile örtülü kare fırın mekanı (Fot.2.593), batı cephede yer alan ocakların arkasında bulunan kuzey-güney doğrultudaki dikdörtgen hamurhaneden oluşur. Güneyde bulunan kubbe, fırınların bulunduğu batı duvarına; kuzey-güney doğrultuda atılmış kemerin taşıdığı yarım tonozla genişletilmiştir. Aynı kemerin batısı (hamurhane girişinin önünde oluşan bölümse) aynalı tonozla örtülmüştür. Kuzey cephesi sağır bırakılan fırının, doğu cephe duvarına düz söveli ve tuğla kemerli iki adet dikdörtgen pencere ile kubbe kasnağına ve kubbe kemerinin hemen altına küçük birer pencere açılmıştır. Fırının batı cephesi ise ocaklara ayrılmıştır (Fot.2.594). Ortada bulunan nişin iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş ocakların ağızları, düz sövelere sahiptir. Ocak açıklıklarında metal kapaklar bulunur. Tuğla ocakların bulunduğu batı cephe kesme taş malzeme ile kaplanmıştır (Fot.2.595). Ocaklara bağlanan tuğladan inşa edilmiş iki bacada altıgen formlu olup, sıvalıdır. Bacaların üzerinde havalandırma için açıklıklar vardır.

Fot.2.592. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Kapısı

Fot.2.593. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Kuzey-Batı Cephesi

Fot.2.594. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Ocakları

Fot.2.595. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırın Ocak Açıklığı

Fırının güney cephesinde bulunan üç pencere de mutfakta bulunan pencerelerle aynı büyüklük ve formdadır. Pencerelerden ikisinin iç mekanda tek kemer içine açıldığı görülür. Batı cephede bulunan ocakların arkasında hamurhane bulunur. Eyvan şeklinde düzenlenmiş güney-kuzey doğrultudaki hamurhaneye, batı cephede bulunan kesme taştan 12 basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenlerde de hamurhanenin girişinde de ahşap korkuluklar bulunur. Merdiven sahanlığının batısında büyükçe bir nişe yer verilmiştir. Hamurhanede herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır (Fot.2.596). Batı cephede, hamurhaneye çıkılan merdivenin hemen yanında bir ocak bulunmaktadır. Duvara yerleştirilmiş ocak yaşmaklıdır (Fot.2.597). Bu ocağın bacası da fırın ocaklarının bacaları ile aynı formdadır. Bu ocağın güneyinde ise bir niş bulunmaktadır. Fırın ve mutfaklarda bulunan mimari unsurlardan çeşmeye bu imaretde rastlanmamıştır. İmaretin kuzey cephesinde fırının arkasında bulunan bir yapı daha vardır (Fot.2.598). Taş-tuğla almaşıklığı ile inşa edilmiş yapı, fırında yapılan ekmek için un ihtiyacı da düşünülünce, muhtemelen buğday anbarı olmalıdır. Kapalı olan bu yapıya girme imkanı olmamıştır.

Fot.2.596. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırında Bulunan ve Depo Olarak Kullanılan Hamurhane

Fot.2.597. Eyüp Mihrişah İmareti, Fırında Bulunan Ocak

Fot.2.598. Eyüp Mihrişah İmareti, Kuzey Cephesi, Fırın ve Fırının Arkasında Bulunan Yapı

Kuzey cephede bulunan üçüncü yapı ise, mutfağın batısında bulunan mekel-yemek salonudur. Mekel kapısı üzerinde ise Zariyat Suresi 58. Ayet bulunur[854](Fot.2.599). Dikdörtgen planlı mekel bölümünde, üst örtünün doğuda bulunan kubbe ile ona batıdan eklenen yarım tonoz örtüden oluştuğu görülür. Böylece mekel batıya doğru genişletilmiştir. Kuzey cephesinde simetrik olarak yerleştirilmiş üç niş görülür, ortada bulunan nişin üzerine ise dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Batı cepheye üç pencere açılmıştır, pencereler simetrik ve dikdörtgen formlu olup, kesme taştan lento ve sövelidir. Üzerlerine yine kesme taştan kemer yerleştirilmiştir (Fot.2.600). Mutfakla yemek salonunu ilişkilendiren servis penceresine ise; bu imarette rastlanmaz Mutfakla mekelin ortak duvarında mutfak ocaklarının bulunması servis penceresinin açılmasına engel teşkil etmiş olmalıdır (Fot.2.601).

Fot.2.599. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekel Giriş Kapısı

[854] Ayet'in anlamı: "Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır", **Türkiye Diyanet Vakfı-Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara 1993, s.522.

Fot.2.600. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekel Kuzey Cephesi

Fot.2.601. Eyüp Mihrişah İmareti, Mekel Batı Cephesi

İmaretin batı cephesinde beş oda bulunmaktadır. Yan yana yerlerştirilen bu mekanların hem ön hemde arka cephelerinde revak bulunur.Revaklar; sekiz birimlidir (Fot.2.602-2.603). İmaret avlusuna bakan revaklar, iyon tarzı mermer sütunların taşıdığı, tuğla kemerler üzerinde bulunan kubbelerle örtülmüştür, kubbelerin içi beyaz renk badanalıdır. İmaretin arkasında bulunan ve türbe avlusuna bakan revaklarsa, yine iyon tarzı mermer sütunların üzerine oturan kemerler ve onların taşıdığı kubbelerle örtülüdür. Bu cephede bulunan kubbelerin içleri kalem işleri ile süslenmiştir. Bu cephede bulunan revakların, imaret avlusunda bulunan revaklardan daha süslemeli olmalarının nedeni türbe avlusuna açılmasıdır. Bu revakların arasında kalan beş mekandan oluşmaktadır. Beş mekanında büyüklükleri neredeyse aynıdır. Bu mekanlardan güneyde bulunan ilk üç oda, pencere ve kapıları ile türbe avlusuna açılmaktadır. Kuzey batıda bulunan diğer iki oda ise (mekele yakın konumda olanlar) pencere ve kapıları ile imaret avlu revakına açılmaktadır. Batı cephede üç adet baca bulunur, bacalar silindirik formdadır. İlk üç oda türbe çalışanları tarafından kullanılmış olmalıdır. İmaretten türbe tarafına geçişte, batı cephenin güney ucunda doğu-batı doğrultuda yerleştirilmiş koridor kullanılmıştır. Bu koridorun üzeri aynalı tonozla örtülüdür.

Fot.2.602. Eyüp Mihrişah İmareti, Batı Cephe Mekanlarının Türbeye Bakan Cephesi ve Revaklar

Fot.2.603. Eyüp Mihrişah İmareti, Batı Cephe Mekanlarının Önünde Bulunan Revak

Doğu kanadı oluşturan mekanlar ile fırın arasında kuzey-güney doğrultuda bir koridor bulunur (Fot.2.604). Üzeri tonoz ile örtülü bu koridordan hazireye geçilir. Aynı koridorun kuzeyinde camekan bir bölme bulunur. Bu bölme günümüzde yemekhane olarak kullanılmaktadır. Doğu kanadı oluşturan ve yan yana yerleştirilmiş odalardan ilki beşik tonozla geri kalan altısı ise aynalı tonozla örtülüdür (Fot.2.605). İlk odada silindir formlu iki baca, bulunur. Bu kanatta bulunan üçüncü baca ise güney-doğuda bulunan ilk oda üzerinde yer alır ve bu bacada silindirik formludur.

Fot.2.604. Eyüp Mihrişah İmareti, Kuzey-Doğu Köşesi

Fot.2.605. Eyüp Mihrişah İmareti, Doğu Cephede Bulunan Odalardan Biri

Yapı, mutfakta bulunması gereken ocakları dışında, orijinalitesini büyük oranda koruyarak günümüze ulaşmıştır. Taş-tuğla almaşıklığı, kesme taş kubbe kasnakları ve mermer kullanımı ile zenginleşen yapıda, süsleme avlu giriş kapısı ve avlu cephesinde yoğunlaşmaktadır. Yapıların içleri ise süslemesizdir. İmaret mutfak ve fırınında bulunması gereken kullanım eşyaları ise günümüze ulaşamamıştır.

Plan açısıdan bakıldığında; kendine has bir iç avlu etrafından mekanların sıralandığı plan tipindedir. Giriş cephesinde avlu revakı bulunmaz, külliye duvarı bu cephede devam eder. Mimar Sinan döneminde çeşitli kereler tekrarlanmış bu plan tipine bakıldığında, Sinan'ın; giriş cephesine mekan yerleştirebildiği gibi (Süleymaniye'de olduğu gibi) sadece revak yerleştirdiği (Manisa Muradiye'de olduğu gibi) ya da cepheye herhangi bir mekan ya da revak yerleştirmediği ve girişi yalın bıraktığı örneklerde vardır (Atik Valide'de olduğu gibi). Mihrişah imaretinde; batı kanadında bulunan mekanların hem ön hemde arka cephesine revak yerleştirilerek, bu plan tipine bir yenilik getirilmiş olur.

Fatih Sultan Mehmed zamanında Eyüp'e inşa ettirilen ve Eyüp Külliyesinde avlunun güney-doğu köşesinde bulunan imaret 1950'lere kadar mevcut olup, sonrasında yıkılmıştır[855]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1875 tarihli belgeden, Eyüp'teki Fatih Sultan Mehmed imaretinin boş durumda olduğu ve inas mektebi rüştiyesine dönüştürülmek için yazışmalar yapılmış olması[856], Mihrişah imaretinin, Fatih'in inşa ettirdiği imaretin işlevini yitirmesi nedeniyle mi inşa edildiği veya Mihrişah İmareti inşa edilince mi Fatih İmareti'nin işlevini yitirdiği sorusunu akla getirmektedir. Külliyesinde camiye yer vermeyen Valide Sultan'ın külliye merkezini, hacim açısından bakıldığında imaret oluşturmaktadır. Mihrişah Sultanın inşa ettirdiği bu yapılar, Eyüp külliyesinin sosyal ve eğitim işlevli yapılarının eksikliğini ya da (Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmiş bir imaret mevcut olmasına rağmen) yetersizliğini tamamlamaya yönelik olarak algılanabilir.

---

[855] Ayverdi, yapının kubbeli bir bina olduğunu söyler, Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, C.III, İstanbul 1989, s.355.

[856] B.O.A., **Maarif Mektubi Kalemi Evrakı**, Dosya No: 20, Gömlek No:150, "Eyüb civarında bir inas mekteb-i rüşdiyesi tesis ve küşadına lüzum göründüğünden ve orada Fatih Sultan Mehmed Han tabe serah hazretlerinin ihya-kerdeleri olan imaret hanı ve muattla durmakda olduğundan tamirat-ı muhteziyesi icra idilerek inas rüşdiyesi ittihaz olunmak üzere mezkur imaretin maarife terki hususunun evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesine işar buyurulması babında. Fi 7 Ramazan sene 91".

İmaretin banisi Mihrişah Sultan, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak askeri düzeni değiştirmek için ocağın bağlı bulunduğu Bektaşi tarikatına karşı Mevleviliği destekleyen[857] padişah oğlu gibi bu tarikata mensuptur[858]. Vakfiyede, birçok tekkenin ve Mevlevihane şeyhlerinin imaretten yemek alımı ile ilgili kayıtların olması bu açıdan da ilginçtir[859]. Sebilin kitabesini kaleme alan kişi Hüsn ü Aşk'ın yazarı, Galata Mevlevihanesi Şeyhlerinden Şeyh Galip'tir ve Şeyh Galip'te imaretten yemek alacaklar listesinde yer almaktadır. İmarethaneden yemek dağıtımında görülen bu ilişki, Mevleviliğe gösterilen ilgiyi maddi olarak da desteklemektedir.

2.29. Bursa Hüdavendigar İmareti

Bursa'nın Çekirge Semti'nde, I. Murad tarafından 1366-1385 yılları arasında[860] zaviye ve medrese ile birlikte inşa ettirilmiş yapı yıkılmış, II. Abdülhamid tarafından yeniden inşa ettirilerek Abdülhamid'in tahta çıkışının 30. yıl dönümü olan 1 Eylül 1906 yılında törenle hizmete açılmıştır[861]. Bu yeniden inşaya ilişkin kitabe giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır[862]. Yapının mimarının kim olduğu bilinmemektedir. Abdülhamid döneminde yeniden inşa edilerek açılan imaretin bu döneme ilişkin vakfiye kaydına ulaşılamamıştır. Hüdavendigar dönemine ait 1385 tarihli vakfiyenin sureti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Vakfiyede Hüdavendigar yapıları: *"her kim bu zaviyede fukara ve mesakin müşavirlerinden nüzul edüp konarlarsa kezalik anların üzerlerine dahi vakf-ı müebbed ve habs-i muhalled olduğu halde zaviye-i mezburede sadirini mezburin ve varidini mezkurin nüzul ederler ve içinde geceleyeler ve at'imesi ve eşribe ile ni'metleneler ve örtüsü ve döşeği ile meta'leneler yani*

---

[857] Beşir Ayvazoğlu, "Şeyh Galib ve III. Selim", **III. Selim, İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, İstanbul 2010, s.209.

[858] Necdet Sakaoğlu, "Mihrişah Valide Sultan", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. V, İstanbul 1994, s.458.

[859] Bu zaviye ve tekkelerden bazıları "…Hazreti Ebi Eyyûb-i Ensâri'de vâki' Şeyh Selâmi Efendi Tekyesi'ne medine-i Üsküdar'da Çinili Câmii kurbunda vâki' Hacı Numan Bey'in Nakşibendî Zâviyesi'ne İstanbul'da Denizabdal kurbunda vâki' Şeyh Himmetzâde Zâviyesi'ne Seyyid eş-Şeyh Ahmed Efendi Zaviyesine Ali Bey Karyesi'nde Şazelî eş-Şeyh Abdullah Efendi Zâviyesi'ne Ali Beğ Karyesinde vâki' el-Hac Nazif Efendi Tekyesi'ne.." V.G.M.A., 636 Numaralı Defter, Sıra No:1, Sayfa No:1, Transkripsiyon dosyası sayfa 68.

[860] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.87.

[861] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, C.I, İstanbul 1989, s.290.

[862] Kitabenin okunuşu; "*Emirü'-Mü'minin imâmü'l Müslimin Halife-i Resül'ül âlemin Şevketlü, Kudretlü Gaazi Sultan Abd'ül-Hamid Han-ı Sani halledallahü Hilafetehu ve Saltanatahû Efendimiz Hazretleri ecdâd-ı me'aliniyad-ı Hümayanlardan, cennetmekan Hüdavendigar-Gazi Hazretlerinin cümle-i müberrat-ı seniyyelerinden olan bu imareti tecdiden inşa buyurmuşlardır Fi 12 Recep 1324 Fi Ağustos 1322.*" Komisyon, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler** C.III, Ankara 1983, s.387,

faydalanalar"[863] biçiminde tasvir edilmiştir. Yine aynı vakfiyeden adı geçen zaviyede; mutfaklar, kalınacak yerler, ambarlar, samanlıklar ve hayvanların da barındırılması için ahırlar olduğunu öğreniyoruz[864]. Vakfiyede imarette çalışanlar ve alacakları ücretler belirtilmemiş, vakfa yönetici olarak atanan Hayreddin Paşa'nın verdiği görevleri yerine getirecek kişiler arasında ekmekçi, bevvab, nakib, ferraş gibi imaret personeli olabilecek kişiler de sayılmıştır[865]. 1562 tarihli Bursa Mahkeme Sicili'nde yapının tamiri için 29100 akçe gerektiği belirlenmiştir[866]. 1616 yılında imaretin iki fırını ile ambar ve ahırın tamir edildiği yine mahkeme kayıtlarından öğrenilmektedir[867].

Orijinal planını bilemediğimiz yapı, iki katlı inşa edilmiş zaviye-medrese kompleksinin batı cephesi boyunca kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı olup, güney cephesinde bulunan bir oda ile "L" planlıdır. Kuzey-batısında ise bir avlu bulunur. Pencereler ve kapılarda kesme taş, fırın ve bacalarda ise tuğla kullanılarak inşa edilmiş imaretin beden duvarları sıvanmıştır. Üst örtüde iç mekanlarda ahşap tavan, çatıda ise kırma çatı ile örtülü olup çatı tuğla malzemedendir. Ayrıca imaretin tüm cephelerinde çatı eteklerinde geniş ahşap saçaklar bulunur. Avlunun kuzey cephesi yuvarlatılmıştır (Çizim 2.90-2.91, Fot.2.606-2.607). İmareti oluşturan mekanların orijinal işlevlerine dair veriler oldukça sınırlıdır. İmaretin güney cephesinde bulunan ilk mekan kilerdir. Güney ve batı cephelerinden bu mekan komşu parseldeki yapılarla bitişiktir (Fot.2.608). Kare planlı kiler ahşap tavanlı olup, üstü kırma çatı ile örtülüdür. Çatıda birde pencere bulunmaktadır. Kuzey cephesine açılan kapıdan girilen bu mekanda giriş kapısı kesme taştan düz lento ve sövelidir. Kileri aydınlatan tek pencere açıklığı ise yine kuzey cephede bulunmaktadır ve bu pencere dikdörtgen planlı olup kesme taştan düz lento ve söveli açıklık biçimindedir (Fot.2.609). Bu mekanın kiler olduğunu düşünmemize neden olan ise, mekanın ortasında bulunan ve tartı olarak kullanılmış olabilecek bir düzenek

---

[863] V.G. M. A'a Vakfiye No: 2157, Sayfa No:100,Sıra No:81.

[864] V.G. M. A'a Vakfiye No: 2157, Sayfa No:100,Sıra No:81, *"imareti kapluca demek ile bi'l-cümle vâkıf-ı-mezkur aleyhi rahmeti'ş-şekur zaviye-i mübareke-i mastureyi masfur Kapluca muhavvatasında bina ettiği mekanları ve meskenleri ve matbahları ve mahtabları yani hizumhaneleri ve metbenleri yani samanlıkları ve ahurları ve ambarları ve bunlardan gayri dahi ne kim varsa halis malıyla ma'ali içün zuhr edüp vakf-ı sahih-i şer'i etmiştir. Vakf olduğu halde ulemadan ve sulehadan ve meşayık ve sadattan ve hufvaz vuazdan sadirin ve varidin üzerlerine ve bunlardan gayri her kim bu zaviyede fukara ve mesakin müşavirlerinden nüzul edüp konarlarsa kezalik anların üzerlerine dahi vakf-ı müebbed ve habs-i muhalled olduğu halde zaviye-i mezburede sadirini mezburin ve varidini mezkurin nüzul ederler ve içinde geceleyeler ve at'imesi ve eşribe ile ni'metleneler ve örtüsü ve döşeği ile meta'leneler yani faydalanalar".*

[865] V.G. M. A'a Vakfiye No: 2157, Sayfa No:100,Sıra No:81.

[866] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.45.

[867] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.45.

bulunmasıdır. Ahşap bir dikme ve bu dikmeye parelel yerleştirilmiş yine ahşap çubukla, bu çubuğa geçirilmiş kanca ve zincir bulunur. Erzak tartımında kullanılmış olabileceği için bu mekanın kiler amaçlı kullanıldığını düşünmemize neden olmaktadır. Kilerin güney doğusunda bulunan imaret bölümü fırındır. Fırının doğu ve batı cephelerine karşılıklı yerleştirilmiş kapılarla hem avludan hem de doğrudan dışarıdan ulaşım sağlanmaktadır (Fot.2.610). Doğu cephede bulunan kapı yine doğu cephede bulunan ve üzerinde kitabe bulunan kapının benzeridir (Fot.2.611).

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı fırında iki adet serbest taşıyıcı ile üst örtü desteklenmektedir. Üst örtüde ahşap tavanlıdır ve kilerde olduğu gibi kırma çatı ile örtülüdür. Fırın ocağı güney-batı köşede bulunmaktadır. Mahkeme kayıtlarından imarette iki adet fırın olduğu öğrenilmesine karşılık fırın ocaklarından biri günümüze ulaşabilmiştir. Ocağın bulunduğu bölüm tavana kadar devam etmez belli bir seviyede sonlandırılmıştır ve tavanla ocak arasında iki adet taşıyıcı yerleştirildiği görülür.

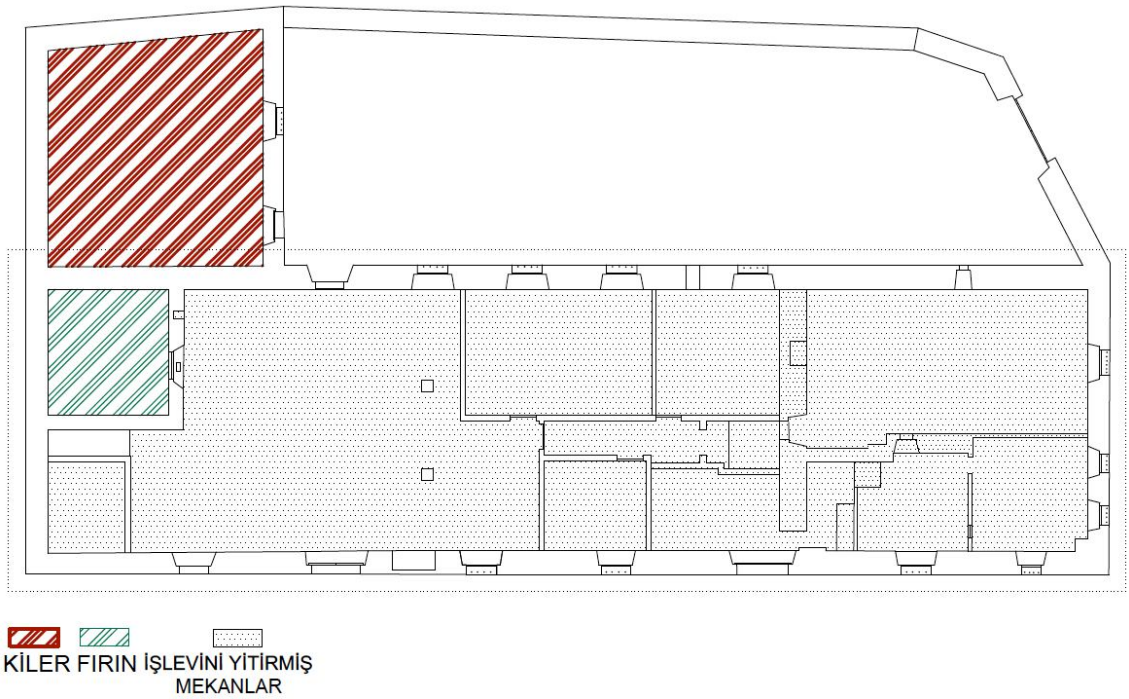

Çizim 2.90. Bursa Hüdavendigar İmareti, Mekan Dağılımı

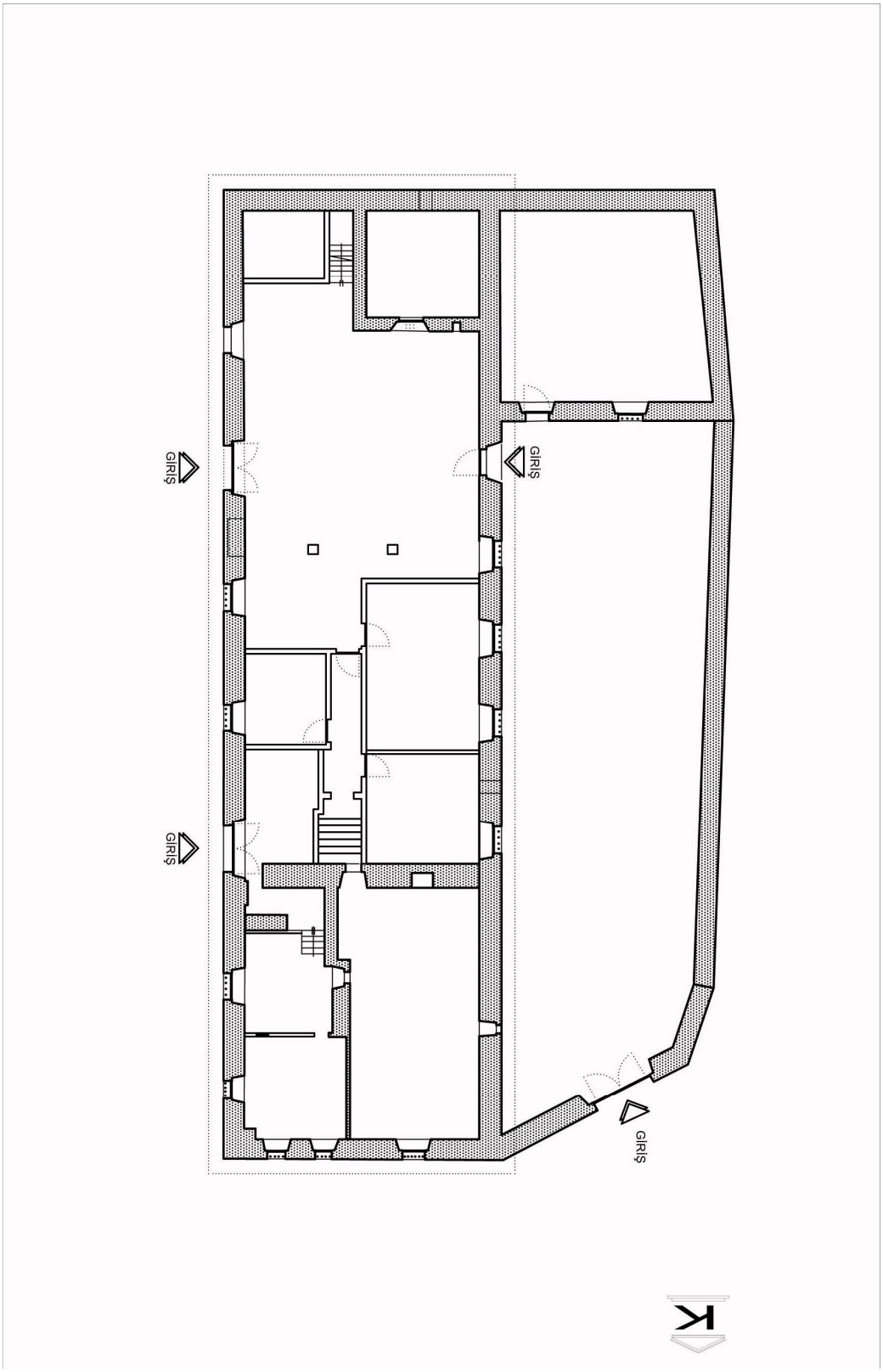

Çizim 2.91. Bursa Hüdavendigar İmareti Planı, Ö: 1/200
(V.G.M.A.'dan güncellenerek)

Fot.2.606. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kuzey-Batı Cephesi

Fot.2.607. Bursa Hüdavendigar İmareti, Doğu Cephesi

Fot.2.608. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kilerin Güney Cephesi

Fot.2.609. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kilerin Kuzey Cephesi

Fot.2.610. Bursa Hüdavendigar İmareti, Kilerin Güney-Batı Cepheleri

Fot.2.611. Bursa Hüdavendigar İmareti, Fırının Doğu Cephesinde Bulunan Kapı

Fırın tuğladan inşa edilmiş olup alt seviyelerde ve aralarda kesme ve moloz taşlarında kullanıldığı görülür (Fot.2.612). Fırın ağzı da tuğla kemerle kuşatılmıştır. Bu kemerin iki yanında birer küçük niş bulunur. Daha büyük bir niş ise ocağın batısında bulunur ve yuvarlak kemerlidir. Fırın bacası da yine tuğla malzemeden olup dikdörtgen formludur. Baca çatıda da devam etmekte olup yine tuğladandır ve üst seviyede duman çıkışı için açıklıklar bulunmaktadır. Fırının yanında bulunan merdivenlerden hem ocakların üst bölümüne hem de ocağın doğusunda kalan odaya ulaşılır. Fırın güney, doğu ve batı cephelerine açılan farklı seviye ve genişliklerdeki üç adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot.2.613). Fırının kuzeyinde bulunan ve 1906 yılında yeniden inşa edilmiş olan imarette mutfağın orijinalitesini yitirdiği yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunun tarihsiz plandan anlaşılmaktadır. Planda bugün bir kısmı fırına dahil edilmiş olan mutfağın batı cephesi boyunca yan yana yerleştirilmiş beş adet ocak olduğu görülür (Çizim 2.92). Ocaklar kaldırılarak bu cephe boyunca ofislerin yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Fırınla birleştirilen mutfakta, üç basamakla inilerek ulaşılan bir koridor bulunmaktadır. Koridorun batısına iki, doğusuna ise bir oda inşa edilmiştir. Koridorun sonunda ise altı basamaklı bir merdivenden çıkılarak ulaşılan bir oda daha bulunmaktadır (Fot.2.614-2.615).

Fot.2.612. Bursa Hüdavendigar İmareti, Fırın Ocağı

Fot.2.613. Bursa Hüdavendigar İmareti, Fırının Kuzey Cephesi

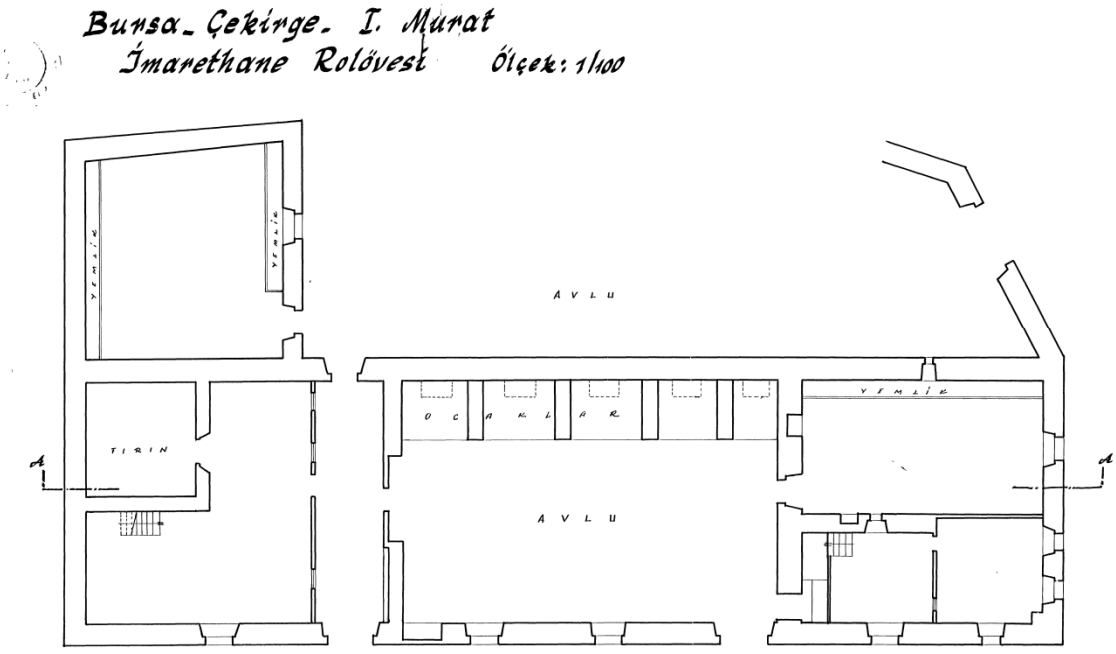

Çizim 2.92. Bursa Hüdavendigar İmareti (V.G.M.A.'da Bulunan Tarihsiz Plan)

Fot.2.614. Bursa Hüdavendigar İmareti, Orijinalitesini Yitirmiş Mutfağın Yerine İnşa Edilen Odalardan

Fot.2.615. Bursa Hüdavendigar İmareti, Orijinalitesini Yitirmiş Mutfağın Yerine İnşa Edilen Odalardan

Çatıda bacalar görülmesine karşılık mutfağın yerine inşa edilen odalarda ocak açıklıklarına rastlanmamaktadır. Avlu tarafından girişi olmadığı görülen mutfağın fırından ve doğu cepheden olmak üzere iki adet kapısı olduğu da yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan plandan anlaşılmaktadır. Doğuda bulunan kapı, üzerinde kitabe bulunan kapıdır (Fot.2.616). Kesme taştan düz lentolu ve yine kesme taştan basık kemerli kapı ahşaptan çift kapı kanadına sahiptir. Kapının üzerinde bulunan kitabelik içinde ise mermer yazıt bulunur. Yüzyıl kadar önce yeniden inşa edilen imaretin planı da değişikliğe uğramış ve orijinalitesini bir kez daha yitirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan tarihsiz fotoğraflar yapının kısmen yıkılmış olduğunu göstermektedir (Fot.2.617-2.618). İmaretin en kuzeyinde bulunan mekan ise şimdilerde mutfak olarak kullanıldığı için, içersinden fotoğraf çekme imkanı olmamıştır. Bu mekanın orijinalde mutfağa bitişik konumu nedeniyle yemek salonu olarak kullanılmış olabileceğini varsayabiliriz.

Fot.2.616. Bursa Hüdavendigar İmareti, Mutfağın doğu Cephesinde Bulunan Giriş Kapısı

Fot.2.617. Bursa Hüdavendigar İmareti, Doğu Cephesi (V.G.M.A.'dan)

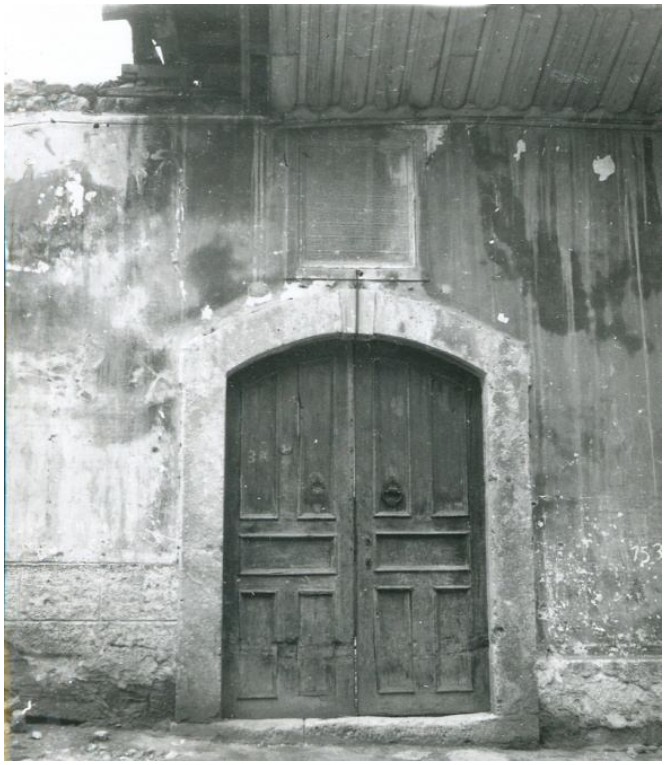

Fot.2.618. Bursa Hüdavendigar İmareti, Doğu Cephesi (V.G.M.A.'dan)

I. Murad dönemindeki planını bilemediğimiz ancak *"caminin batı kapısı karşısında uzun bina"*[868] olarak tasvir edilen imaretin, ikinci inşa sırasında orijinal temeller üzerinde yükseldiğini farz edilerek, ilk yapının da "L" planlı olmasa bile dikdörtgen planlı olduğunu düşünebiliriz. Bu plan tipi, Ters T Planlı yapılarla birlikte inşa edilmiş ve günümüze ulaşabilmiş imaretlerinde dikdörtgen planlı inşa edilmeleri geleneği ile örtüşür.

1911'de İstanbul İmaretlerinin kapatılması bu yüzyılda bu yapı türünün artık ya ekonomik nedenler ya da fonksiyonunu kaybetmesi gibi gerçeklerle yüz yüze iken, yıkılmış bir imaretin yeniden inşa ettirme eylemine yüklenen farklı anlamlar aramaya gerek duyulur. Bursa'nın İnegöl İlçesi'nde Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirilmiş ve yıkılmış camide II. Abdülhamid tarafından Hüdavendigar İmareti'nde olduğu gibi yeniden inşa ettirilmiştir[869]. Caminin açılışı için tercih edilen tarih Abdülhamid'in tahta çıkışının ondokuzuncu yıl dönümüdür[870]. 1895'teki bu yeniden açılıştan onbir yıl sonra yine Bursa'da böylesi bir yeniden inşa Hüdavendigar İmareti'nde tekrarlanmıştır. Bursa'da bulunan Osman ve Orhan Gazilerin türbeleri de yine Abdülhamid döneminde tamir edilmiştir ve bu dönemde Bursa "Saltanatın Beşiği" olarak adlandırılmaktaydı[871]. Öyle görülüyor ki Abdülhamid devrinde Bursa'ya yüklenen sembolik anlamlar, bu şehirdeki padişah türbelerinin ve camilerin tamirleri ile sınırlı kalmamış, yapımı neredeyse durma noktasına gelmiş imaretlerden birinin yeniden inşasına da vesile olmuştur.

---

[868] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.45.
[869] Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji**, İstanbul 2007, s.48.
[870] Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji**, İstanbul 2007, s.48.
[871] Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji**, İstanbul 2007, s.49.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEĞERLENDİRME

"*İnsanlara iyilikte bulun ki, onların kalplerini kendine kul edesin. İhsan çok defa insanları kul eder*"[872]. Mevlana'nın ağzından nakledilen bu cümle, bir insana iyilikte bulunmanın yardımı alan kişide uyandıracağı minnet duygusuna ilişkindir. Osmanlı mimari hamileri de inşa ettirdikleri külliyeler içinde bulunacak imaretler sayesinde yemekle yapılan iyiliğin karşılığını sadakat olarak alacaklarının bilincine sahiptiler kuşkusuz. Hem İslam dininin yardımda bulunma, fakirleri doyurma hem de Türk yöneticilerinin halkını koruma (halkının karnını doyurma koruma kapsamına girmektedir) geleneklerinin birleşmesi, Osmanlı hanedan mensupları ve yöneticilerinin imaretleri külliyelerine dahil etmesine neden olan manevi faktörlerdendir. İmaretler; padişahlar, hanedan mensupları ile yöneticilerin güç ve aynı zamanda hayırseverliklerinin görünür kılındığı yapılardır. İmaretlerde sürekli yemek hazırlanıp dağıtılması için önemli miktarda para gereksinimi bulunması, bu yapıların çoğunlukla siyasi gücü elinde bulundurarak ekonomik güce de sahip olan Osmanlı saltanat ailesi ve yöneticilerinden oluşan kesimin inşa programlarında yer almasına neden olmuştur. Bir imaret binası inşa ettirmekten daha önemlisi o imareti idame ettirebilecek ekonomik kaynaklara sahip olma gerekliliği, bu yapı türünün hanedan ailesi mensupları ve yönetici elitin elinde tekelleşmesine de neden olmuştur.

Günümüze ulaşan 29 imaretten 15'i padişah ve şehzade (Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Tokat Hatuniye, Amasya II. Bayezid, Edirne II. Bayezid, İstanbul II. Bayezid, Şehzade, Süleymaniye, Karapınar Sultan Selim, Manisa Muradiye, Sultan Ahmed, Ayasofya, Nuruosmaniye, Laleli ve Bursa Hüdavendigar), 4'ü padişah annesi ve eşi (İstanbul Haseki, Üsküdar Atik Valide, Üsküdar Yeni Valide ve Eyüp Mihrişah), 8'i sadrazam, vezir ve paşalar tarafından(Eskişehir Odunpazarı Kurşunlu, Gebze Çoban Mustafa

[872] Ahmet Eflaki, (Çev. Tahsin Yazıcı), **Âriflerin Menkıbeleri**, C.I, İstanbul 1989, s.84.

Paşa, Sincanlı Sinan Paşa, Bozöyük Kasım Paşa, Yenişehir Sinan Paşa, Payas Sokullu, Ilgın Lala Paşa, Nevşehir Damat İbrahim Paşa), 1'i üst düzey memur (Hazinedar) (Kastamonu Yakup Ağa) ve 1 diğeri de padişah sütannesi (Gölmarmara Halime Hatun) tarafından inşa ettirilmiştir.

Günümüze ulaşan 29 imaretten 4'ü Osmanlının ilk başkenti Bursa'da (Yeşil İmaret, Muradiye, Yenişehir Sinan Paşa ve Hüdavendigar), 1'i Osmanlının 2. Başkenti Edirne'de (II. Bayezid), 11'i son payitaht İstanbul'da (Üsküdar Atik ve Yeni Valide, Ayasofya, Sultan Ahmet, Şehzade, Süleymaniye, II. Bayezid, Nuruosmaniye, Laleli ve Haseki) (**Harita 1**), 5'i şehzade şehirlerinde (Amasya II. Bayezid, Karapınar Sultan Selim, Ilgın Lala Paşa, Manisa Muradiye, Gölmarmara Halime Hatun) ve 8'i de muhtelif şehirlerde inşa olunmuştur (Tokat Hatuniye, Kastamonu Yakup Ağa, Payas Sokullu, Sincanlı Sinan Paşa, Odun Pazarı Kurşunlu, Bozöyük Kasım Paşa, Gebze Çoban Mustafa Paşa ve Nevşehir Damat İbrahim Paşa) (**Harita 2**).

İçinde en fazla imaret barındıran şehir olan İstanbul'da, Üsküdar'da inşa edilmiş iki imaret günümüze ulaşmış olmakla birlikte, imaretlerin tarihi yarımadada yoğunlaştığı görülür. Günümüze ulaşan 29 imaretten 7'si Anadolu Sağ Yolu üzerinde inşa edilmiş "menzil külliyeler" içinde bulunmaktadır (Gebze Çoban Mustafa Paşa, Yenişehir Sinan Paşa, Bozöyük Kasım Paşa, Odunpazarı Kurşunlu, Ilgın Lala Paşa, Karapınar Sultan Selim ve Payas Sokullu).

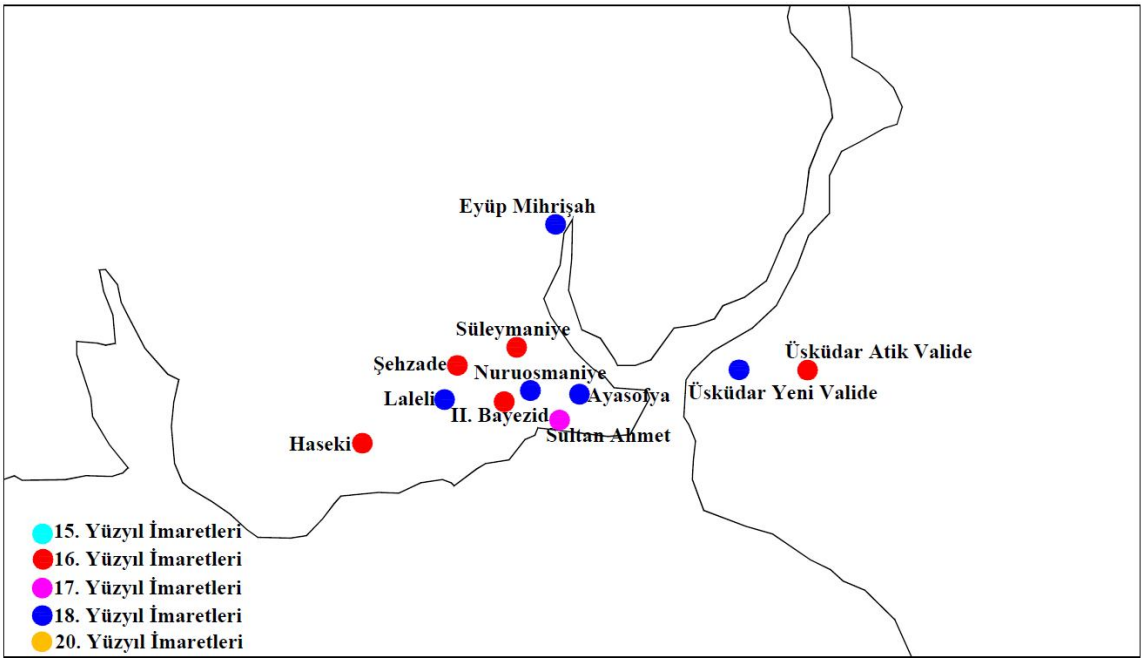

Harita 1. Günümüze Ulaşan İmaretlerin İstanbul İçinde Dağılımı

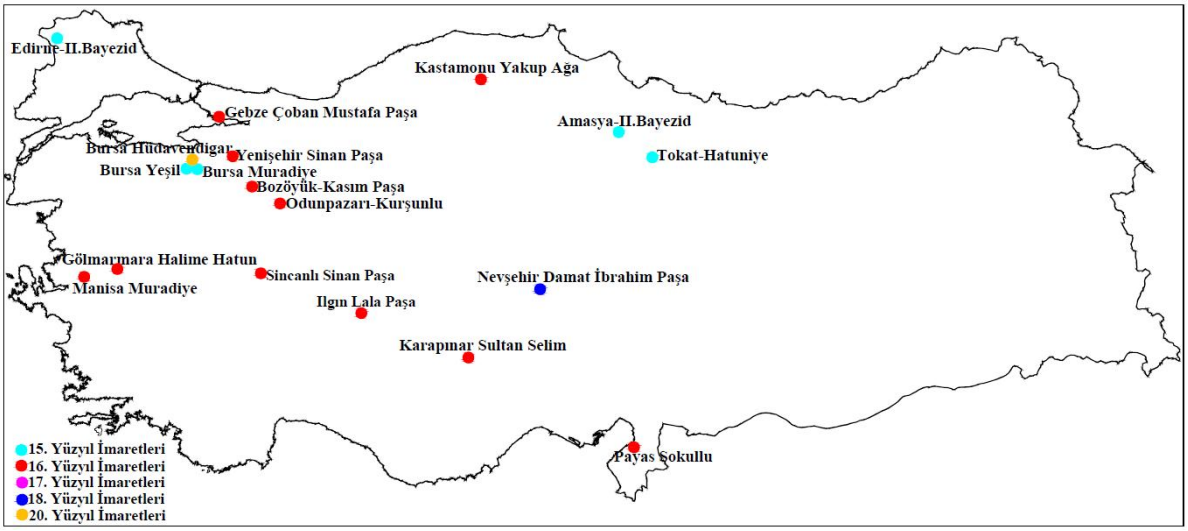

Harita 2. Günümüze Ulaşan İmaretlerin İstanbul Dışında Dağılımı

Ondördüncü yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlıya özgü bu yapıların varlığı (tarihi kaynaklar, kitabe ve vakfiyeler sayesinde) bilinmekle birlikte bu yüzyıldan günümüze ulaşmış herhangi bir imaret örneği bulunmamaktadır. Bu yüzyıldan bir imarete ait olabilecek tek yapı kalıntısı Edirne'de Yıldırım Külliyesi'nde avlu içinde bulunmaktadır. 1877 Osmanlı-Rus savaşına kadar ayakta olan ve hizmet vermeye devam eden imaretin[873] tam olarak ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. Beden duvarları mevcut olmamakla birlikte tuğladan inşa edilmiş kemerli ocak açıklığı ve bacası ile günümüze ulaşabilmiştir. Mevcut görünümü ile yemeklerin pişirildiği ocak olduğu düşünülebilecek yapı kalıntısı malzeme açısından da erken yüzyıl imaretleri ile benzeşir (Fot.3.1).

[873] Ratip Kazancıgil, **Edirne İmaretleri**, İstanbul 1999, s.24.

Fot.3.1. Edirne Yıldırım Bayezid Külliyesi Avlusunda Bulunan İmaret Kalıntısı

Günümüze ulaşan imaretlerden 5'i onbeşinci yüzyılda, 16'sı onaltıncı yüzyılda, 1'i onyedinci yüzyılda, 6'sı onsekizinci yüzyılda ve 1'i de yirminci yüzyılda inşa edilmiştir. Mevcut imaretlerin yarısından fazlasının onaltıncı yüzyıla ait olması bu yüzyılda artan inşa faaliyetleri ile doğru orantılı olup, yine aynı yüzyılda görülen ekonomik refahla da ilişkilidir. Yine Anadolu Sağ Yolu üzerinde bulunan 7 imaretin de bu yüzyıl içinde inşa edilmiş olması ise bir diğer dikkat çekici noktadır. Onyedinci yüzyılda Osmanlı yapı faaliyetleri ile doğru orantılı olarak imaret inşasının da azaldığı dikkati çeker. Robert Mantran, bağışta bulunanların cömertliklerinin onyedinci yüzyılda hissedilir şekilde yavaşladığını söyler[874]. Bu yüzyıldan günümüze ulaşan tek örnek İstanbul Sultan Ahmed İmareti'dir. Yüzyılın mimari faaliyetlerini etkileyen önemli faktörlerden birisi ise onaltıncı yüzyılın sonunda hız kazanan Celali İsyanları ve bu isyanların onyedinci yüzyıla uzanan ekonomik etkileridir. Onaltıncı yüzyılın sonunda Osmanlı iktisadi hayatında görülen bozulmalar Celali İsyanları'nın yayılmasına neden olmuştur[875]. Celali İsyanlarının yayılması ise Osmanlı ekonomisini daha da olumsuz etkilemiştir. Onyedinci yüzyılda ara ara ve görece istikrar dönemleri oluşmuştur. (Kuyucu Murad

[874] Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, (Çev. Mehmet A. Kılıçbay) C.I, Ankara 1990, s.107.
[875] Mücteba İlgürel, "Celali İsyanları", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, s.253.

Paşa'nın isyanları bastırması, isyanların IV. Murad, Sultan İbrahim döneminde yavaşlaması ve IV. Mehmed döneminde Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa zamanında kontrol altına alınması[876] gibi). Ancak onaltıncı yüzyılın sonlarından onsekizinci yüzyılın başına kadar, Osmanlı ekonomisine hakim olan eğilim daralma ve bunalım olarak nitelenmektedir[877]. Onyedinci yüzyılda imaret inşasının azalması ise bu ekonomik tabloya bağlanabilir kanısındayız.

Onyedinci yüzyılda Bursa Yıldırım Bayezid İmaretinin ve Külliyesinin terkedilmeye başlandığı ve atıl duruma geldiği görülür. Celali isyanlarının etkisinin azalması ile tekrar yerlerine dönen kişilerin imaretten aş almak istedikleri ve imaretin tekrar faaliyete geçtiği öğrenilmektedir[878]. Yıldırım Bayezid İmaretinde yaşanan bu durum onyedinci yüzyılın sosyal ve ekonomik koşullarının oldukça önemli bir yansımasıdır ve faaliyette olan imaretlerin bile böyle zor süreçlerden geçerken, bu yüzyılda imaret inşasının azalmasının hatta durma noktasına gelmesinin ne kadar doğal olduğunu ortaya koyar. Bu yüzyılda saltanat ailesinin önemli hayır eserlerinden olan ve Kösem Sultan tarafından Üsküdar'da 1640 yılında inşa ettirilen külliyede imarete yer verilmediği görülür. Bu külliyede bulunan yapılar: cami, medrese, sıbbyan mektebi, sebil, iki hamam ve çeşmelerdir[879]. Kösem Sultan'ın külliyesinde imarete yer vermeden kaçınması, imaretlerin giderlerinin fazla olmasına ve dönemin ekonomik koşullarına bağlanabilir. Aynı şekilde bu yüzyılın padişahlarının da mimari faaliyetlerinde imaret inşası görülmez. IV. Murad Topkapı Sarayı'na köşkler inşa ettirmiş olmakla birlikte, dini-hayır yapılarına banilik etmemiştir. Yine aynı yüzyılda II. Osman, IV. Murad ve IV. Mehmed, Osmanlıların yönetimlerinin kalıcı olduğuna dair mesajları cami inşa ettirerek değil, tören ve arada bir hazırlanan yazma eserlerle veriyordu[880]. Bu yüzyılda padişahlar tarafından cami merkezli büyük külliye inşa ettirilmemesi, külliyede yer verilen imaret inşasını da dolaylı olarak durdurmuştur.

Onsekizinci yüzyılda ise 1770'lere kadar olan dönemde Anadolu'da sınırlı da olsa tarımda oluşan canlanma ve imparatorluğun Avrupa ile olan ticari genişleme eğilimi

---

[876] Mücteba İlgürel, "Celali İsyanları", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, s.254-255.
[877] Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, (6.Basım), İstanbul 2003, s.185.
[878] Zafer Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)**, İstanbul 2014, s.302.
[879] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.384.
[880] Tülay Artan, "Sanat ve Mimarlık", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.5524-527.

içinde olması[881], bu yüzyılda imar faaliyetleri ve mimari repertuarında görülen imaret inşasını artırmış gibi görünmektedir. Onsekizinci yüzyılda imaret inşasının artmasına ilişkin bir diğer görüş ise kötüleşen ekonomik koşullar nedeniyle yöneticilerin halka daha çok hizmet vermek amacıyla bilinçli olarak mimari programlarına bu yapıları dahil ettikleri yönündedir[882]. Onsekizinci yüzyıl vezirleri ise örnekleri ilk kez onyedinci yüzyılda görülen dini ve hayır amaçlı "küçük külliyeler" yaptırmışlardır[883].

Ondokuzuncu yüzyıldan günümüze ulaşmış herhangi bir imaret örneği ise bulunmamaktadır. Aynı yüzyılda Anadolu toprakları içinde inşa edilmiş imaret binası da tespit edilememiştir. Askeri mimarinin ön plana çıktığı ondokuzuncu yüzyıldan saptanan iki imaretten biri II. Mahmud tarafından Haremeyn'de inşa ettirilmiştir[884]. Diğeri ise Mehmed Ali Paşa tarafından 1821'de Yunanistan Kavala'da inşa ettirilen külliye içindedir[885]. Bir fermanda kaydı bulunmakla birlikte inşa edilip edilmediği kesin olarak bilinemeyen, ancak hakkında yazılmış 1890 tarihli bir nizamname nedeniyle inşa edilmiş olabileceği düşünülen bir diğer imaretse II. Abdülhamid'in Beşiktaş'ta bulunan imaretidir[886].

Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı ekonomisine bakıldığında; 1789 ile 1844 yılları arasında ekonominin en hızlı enflasyonu yaşadığı, 1840'lı yıllarda da ilk dış borçlanmanın yapıldığı görülür[887]. Osmanlı ekonomisinde bu yüzyılda görülen olumsuzluklar imaret inşasını duraklatmış gibi görünmektedir. Padişahların şahıslarına arazi temlik yetkisi 1858'de kaldırılmış, padişah ve vezirler zengin vakıflar kuramaz hale gelmiştir[888]. Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde de inşa edilen imaret bulunmamaktadır. Adı geçen yüzyılda inşa edilen yapılardan bazıları, Beylerbeyi (1810), Nusretiye (1823-26), Mecidiye (1848), Ortaköy (1853) camileridir ve hünkar daireleri ile birlikte ya tek

---

[881] Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, (6.Basım), İstanbul 2003, s.187.
[882] Soner Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.141.
[883] Tülay Artan, "Sanat ve Mimarlık", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.537.
[884] Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul 2002, s.517.
[885] Heath Lowry, **Osmanlıların Ayak İzlerinde (Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekanlar ve Mimari Eserleri Arayış Yolculukları)**, İstanbul 2009, s.142.
[886] Amy Singer, "The Last İmaret? An Imperial Ottoman Fırman, From 1890" **The Ottoman Middle East: Studies in Honor of Amnon Cohen, (Ed. Eyal Ginio and Elie Podeh)**, Brill 2013, p.222.
[887] Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, (6.Basım), İstanbul 2003, s.278-280.
[888] Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul 2002, s.517.

başına ya da sıbyan mektebi, hamam, çeşme ve sebil gibi yapılarla birlikte inşa edilmişlerdir[889].

Yirminci yüzyılın başında inşa edilmiş tek imaret örneği ise Bursa'da ondördüncü yüzyılda I. Murad Hüdavendigar tarafından inşa ettirilmesine karşılık yıkılmış olan ve II. Abdülhamid tarafından yeniden inşa ettirilen imarettir.

3.1. PATRONAJ/BANİLER

Günümüze ulaşan imaretlerin banilerine cinsiyet açısından bakıldığında, 29 örneğin 24'ünün erkek, 5'inin ise kadın banilere ait olduğu görülür. Erkek hamiler arasında en fazla imaret inşa ettirenlerin padişahlar olduğu dikkati çeker. Halkına karşı âlicenaplığını imaretleri aracılığıyla gösteren padişahların, has gelirleri sayesinde mali kaynakları zengindi. Padişahları imaret kurmaya motive eden faktörlerse hem İslam dini öğretileri ve geleneğinde görülen halkını doyurmak, karşılıksız yiyecek sağlamanın aynı zamanda cenneti de müjdelemesidir. Padişahları imaret kurmaya iten bir diğer faktörse sofrasını tebaasına açan Hakan geleneğidir. Padişahları imaret kurmaya iten motivasyonu bu iki etmenle sınırlamamak gerekir. Bir diğer etmense külliye çalışanları, medrese ve mektep öğrencileri ile yolcuların beslenme ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğudur. Özellikle henüz yerleşim görmemiş bölgelerde kurulan külliyeler içindeki imaretlerin birinci önceliğinin bu yapı topluluğu içinde bulunan öğrenciler, çalışanlar ve külliyeye gelen misafirlerin karınlarının doyurulması olduğu düşünülebilir. Külliye bünyesinde geçici ya da devamlı ikamet edenlerin karınlarını nerede doyuracakları sıkıntısı imaretler aracılığı ile aşılmış ve bu koşulda imaret inşasını gerekli/zorunlu kılmıştır. Misafirlerin üç güne kadar karşılıksız olarak doyurulup, barındırılması geleneği de düşünüldüğünde, menziller üzerinde kurulan külliyelerdeki imaretlerin kimlere hizmet verdiği daha net anlaşılmaktadır. Herhangi bir külliyeden bağımsız inşa edilmiş imaret örneğinin olmaması bu yapıların ilk önceliğinin külliyeye gelen misafirlere ve külliye bünyesinde bulunan kişilere hizmet etmek olduğu sonucunu da doğurmaktadır.

Günümüze ulaşan örneklere bakıldığında sayıca en fazla imaret inşa ettiren padişahın II. Bayezid olduğu görülmektedir. II. Bayezid tarafından inşa ettirilen ve günümüze ulaşabilmiş imaret sayısı 4'tür (Tokat Hatuniye, Amasya II. Bayezid, Edirne II. Bayezid, İstanbul II. Bayezid). Tokat, Amasya ve İstanbul İmaretleri şehir

[889] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.631-641.

merkezlerinde kurulurken Edirne Külliyesi nispeten şehrin dışında ve fazla iskan görmemiş Tunca Nehri kıyısında kurulmuştur. Külliyenin çevresinde gelişen mahalle de külliyeden dolayı "yeni imaret" adını almıştır[890]. II. Bayezid döneminde inşa ettirilen Manisa Hatuniye ve Amasya Bülbül Hatun Külliyelerinde de günümüze ulaşamamış olmakla birlikte birer imaret bulunduğu bilinmektedir.

Birden fazla imaret binasına banilik etmiş bir diğer padişah ise Kanuni Sultan Süleyman'dır. Kanuni, Şehzadesi Mehmed adına İstanbul'da inşa ettirdiği Şehzade İmareti dışında İstanbul ve Şam'da inşa ettirdiği Süleymaniye imaretlerinin de banisidir. Kanuni'nin kendi adına Çorlu'da ve Belen'de inşa ettirdiği imaretlerle, annesi Hafsa Sultan adına Manisa'da, babası Yavuz Sultan Selim adına İstanbul'da ve Hasekisi Hürrem Sultan için Mustafa Paşa Köprüsü başında inşa ettirdiği imaretleri günümüze ulaşamamıştır.

1603 yılında oldukça genç sayılabilecek bir yaşta, 13 yaşında tahta çıkan Sultan Ahmed 1617 yılında iki ay süren bir hastalığın ardından 27 yaşında hayatını kaybetmiştir[891]. 1609 yılında 19 yaşındayken büyük bir külliyenin mimari hamiliğine soyunması ise dikkat çekicidir. İmaretini, onaltıncı yüzyıldan itibaren şenlikler için seçilmiş ve bu açıdan kamusal bir meydan olarak düşünülen Atmeydanı'nında[892] inşa ettirmiştir. Genç padişahın en önemli hayır işi olan İstanbul külliyesinin tümü öldüğü tarihte tamamlanmamıştı, en azından imaret henüz tamamlanmamıştı. Onyedinci yüzyılın en geniş çaplı yapı faaliyetlerinden olan külliyede, imaret planında yeni yaklaşımların denendiği görülür.

İki imaretin banisi olan I. Mahmud'un inşa ettirdiği imaretlerden ilki olan ve Ayasofya'nın kuzey cephesinde bulunan yapı, günümüze ulaşan imaret binaları içinde süsleme detayları ile öne çıkan tek yapıdır. Lale Devri sonrası inşa edilmiş bu yapı döneminin izlerini taşıyan bezeme detaylarına sahip avlu ve yemekhane kapıları ile dikkati çeker. Onsekizinci yüzyılın önemli imaret banilerinden olan I. Mahmud'un diğer imareti ise Nuruosmaniye Külliyesi'ndedir ve cami avlusunda görülen atnalı biçimindeki düzenleme kadar cesur olmasa da imaret avlusunun bir cephesinde de çokgen uygulama görülür. İlginç biçimde, onsekizinci yüzyılın birden fazla imaret

[890] Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S:22, Ankara 1991, s.152.
[891] Robert Mantran, "Ahmed I", **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. I, Leiden 1986, p.267-268.
[892] Sonnur Özcan, "Osmanlı Atmeydanı "Kamusal" Bir Meydan mıydı?", **Doğu-Batı Dergisi-Osmanlılar I**, S:51, Ankara 2010, s.105-132.

binası inşa ettirmiş tek banisi olan I. Mahmud'un her iki imareti de kendi adını taşımamaktadır.

III. Mustafa 17 yıl süren hükümdarlığı süresinde en önemli yapı faaliyeti olan Laleli külliyesinde bir imarete de yer vererek, onsekizinci yüzyılda imaretleri yeniden külliye programlarına dahil etme geleneğini sürdürmüştür. Tüm Osmanlı coğrafyasında geniş onarım ve imar faaliyetlerine girişen II. Abdülhamid ise yıkılmış olan Bursa Hüdavendigar İmareti'ni yeniden inşa ettirmiştir. İmaretin açılışını ise tahta çıkışının 30. yıl dönümü olan 1 Eylül 1906 yılında yapılan törenle taçlandırarak, Osmanlının ilk imaretinin banisi Orhan Gazi'nin açılışında elleriyle halkına yemek dağıtan sultan algısını son kez ve Orhan Gazi'nin tavrına benzer biçimde saltanatını vurgulayarak yineleyen Osmanlı padişahı olmuştur.

Anadolu Sağ Yolu üzerinde kurulan külliyelerden 7'sinin imaret binalarının günümüze ulaşabildiğine daha önce değinmiştik. Günümüze ulaşan 7 yapıdan 6'sının ise vezir-sadrazam gibi yöneticilere ait olduğu görülür. Ticaret hayatını da canlandıran bu külliyeler, tüccarların yol boyunca rahat hareket etmesini sağlamaktaydı ve menzil külliyeler; çevre halkının alışveriş yaptığı birer bölgesel ticari merkez haline geliyordu[893]. Menzil külliye inşasının devlet adamları tarafından desteklenen bir gelenek olup olmadığını bilemesek de görünen tablo başkent dışı örneklerde devlet adamlarının devreye girdikleri ya da devreye sokuldukları şeklindedir. Devlet adamlarının bu yol üzerine inşa ettirdiği külliyeler, paşaların bireysel imar girişimlerinin ötesindedir ve aynı zamanda devletin bayındırlık faaliyetleridir. Sadrazamları menzil külliye kurmaya iten etmenlerden en önemlisi bu yolun ticarete olan katkısı olmalıdır. Devamlılığının sağlanması yüksek maliyetli olan imaretlerin menzil külliyelerde gözardı edilmeden kendisine yer bulabilmesi, tüccarların yeme ihtiyaçlarını karşılayarak ekonomiyi canlandırmış ve imaret masraflarının da rahat karşılanmasını sağlamış olmalıdır. En fazla menzil külliye ve imaret inşa ettiren sadrazam ise Sokullu Mehmed Paşa'dır. Lüleburgaz, Payas, Havsa külliyeleri içinde bulunan imaretlerinden yalnızca Payas İmareti günümüze ulaşabilmiştir. Sokullu Mehmet Paşa'nın menzil külliyelerinde imarete yer verilmesine karşılık İstanbul'da eşi İsmihan Sultan'la baniliğini ortaklaşa üstlendikleri Kadırga Limanı ve Eyüp Külliyeleri ile Sokullu'nun tek başına banisi olduğu ve yine İstanbul Azapkapı'da, Büyükçekmece, Kayapınar (Sidrekapsi), Balçık,

[893] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.40.

Halep, Bor, Beçkerek, Sokoloviç, Vişegrad, Zigetvar, Mekke ve Medine, Belgrad gibi şehirlerde inşa ettirdiği yapılar arasında imaret bulunmaması ise diğer dikkat çekici noktadır[894]. Vakfiyelerinde sıralanan yapılar arasında Vişegrad'da (Borna-Hersek'te) bir imareti olduğu belirtilmekle birlikte, Havsa'daki imareti zikredilmemiştir[895].

Yollar üzerinde külliye inşa ettiren Çoban Mustafa Paşa'nın külliyeleri bu yol üzerinde kurulan en erken menzil külliye örnekleridir. Çoban Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiş iki külliyede bulunan imaret binaları günümüze ulaşabilmiştir. Gebze ve Eskişehir'de inşa ettirilen her iki imaret de aynı plan düzenine sahip olup, mekanların yan yana sıralanması ile elde edilmiş ve dikdörtgen planlamalıdır. Çoban Mustafa Paşa'nın Anadolu Sağ Yolu üzerinde giriştiği imar faaliyetlerine bir yenisini 1525-1528 yılları arasında Kasım Paşa eklemiştir. Bozöyük'te inşa edilen külliyede bulunan yapılardan cami ve imaret günümüze ulaşabilmiştir. Yine aynı yol üzerinde onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş ve imareti günümüze ulaşmış iki devlet adamından ilki Yemen Fatihi olarak anılan, servetinin fazlalığı ve beş kez sadrazamlık görevine getirilmesi ile tanınan Sinan Paşa'dır[896]. Bu dönemden külliyesi bulunan ikinci devlet adamı ise II. Selim'in Lala'sı Mustafa Paşa'dır. Lala Mustafa Paşa Anadolu'nun bu önemli ticaret yolu üzerinde, kendi dönemlerinde gerçekleşen Kıbrıs fethinden sonra artan önemiyle birlikte Konya-Ilgın'da içinde imareti bulunan menzil külliyeyi inşa ettirmiştir.

Önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunmayan ya da şehzade şehri gibi önemli bir kent merkezi olmayan Afyon'un Sincanlı ilçesinde ve Kastamonu kent merkezinde kurulan imaretler ise banilerin kendi memleketlerini şenlendirmeye yönelik imar girişimlerinin parçasıdır. Bu yapıların banileri de onaltıncı yüzyılın önemli devlet adamları arasında sayılabilecek şahsiyetler değildir. Sincanlı'da külliyesini inşa ettiren Sinan Paşa'nın kim olduğu ve önemli bir görevde bulunup bulunmadığı dahi kesin değildir. Kastamonu'da külliyesini inşa ettiren ve içinde bir imarete de yer veren Yakup Ağa ise hazinedarlık (ya da kilercibaşılık) görevini üslenmiş bir memurdur. Doğduğu topraklarda imaret inşa ettiren bir diğer devlet adamı ise onsekizinci yüzyılın öne çıkan figürlerinden olan

---

[894] İsmihan Sultan ve Sokullu'nun banisi olduğu yapılara dair bkz. Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.331-368.

[895] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.346.

[896] Nurcan Yazıcı, "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri", **Uluslararası Sosyal Araşatırmalar Dergisi**, C.IV, S:17, 2011, s.438.

Damat İbrahim Paşa'dır. Bu yüzyıldan başkent İstanbul dışında inşa ettirilip günümüze ulaşabilen tek imaret örneği Paşa'nın Nevşehir'deki külliyesinde yer alır. İbrahim Paşa'nın banisi olduğu yapılar; İstanbul Şehzadebaşı'nda eşi Fatma Sultan'la birlikte yaptırdığı darülhadis, mescit, kütüphane, sebil, çeşme ve 82 dükkanlı külliye, Hocapaşa'da mescit, darülhadis, hamam, sıbyan mektebi ve sebilden oluşan yapı topluluğu. Babıali'de bir cami, Sadabad'da cami ve kasır, Çırağan'da yalı, Topkapı civarında köşk ve bahçeler, Nuruosmaniye'de han, Ortaköy, Fatih ve Üsküdar'da çeşmelerdir. Nevşehir'de Kara Cami ile Ürgüp ve Muşkara'da 11 adet çeşmedir[897]. İbrahim Paşa'nın yalnızca, doğduğu köy olan Muşkara'yı yeni bir kent merkezine dönüştürerek Nevşehir adını alan yerleşim yerindeki külliyesinde imarete yer verilmesi, imaretlerin; yeni kurulan bir şehrin gelişmesine, insanların külliye çevresine yerleşmesine ve bu yeni yerleşime gelecek yolcuların yemek ihtiyaçlarının karşılanmasına sağlayacağı yararla açıklanabilir. İstanbul'un fethinden sonra dahi aynı uygulamaların yapıldığı, vakıflar aracılığı ile kültürel, sosyal ve ekonomik altyapılar sağlanarak Anadolu'dan gelen göçerlerin yerleştiği yeni mahalleler oluştuğu bilinmektedir[898].

Kocası sağken bir külliye kurduran ilk kadın olan Hürrem Sultan, padişahın gözde eşi anlamındaki Haseki unvanını kullanırken, vakfiyeleri ve tapularında "Valide" unvanını kullanmıştır[899]. Hürrem Sultanın camisinin Kanuni'nin ve oğullarının camilerinden daha sade olması padişahın kanından gelmemesinin yansıması olarak görülürken, Hürrem'in külliyesinde bulunan yapılar ölçeği ve sayıları ile ihtişam kazanmaktadır[900]. İmaret, İstanbul'da Avrat Pazarı semtinde kurulmuştur. Avrat Pazarı semti II. Bayezid döneminden itibaren İstanbul'un yoğun nüfus barındıran semti olmaya başlamıştır[901]. Hürrem Sultan'ın külliyesinde bulunan imaret, büyüklüğü ve külliyede ön plana çıkan yerleşimi nedeniyle, onsekizinci yüzyılda Mihrişah Valide'nin Eyüp'te inşa ettirdiği imaretine benzer. İçinde bir camisi bulunmakla birlikte Hürrem Sultan tarafından inşa ettirilen İstanbul Haseki külliyesinde de, imaret külliyenin diğer yapılarından daha büyük ve daha vurguludur. Şehzadelerinden birini tahtta görmek isteyen, Mekke ve

---

[897] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993, s.5-6.
[898] Howard Crane, "The Ottoman Sultan's Mosques: Icons of Imperial Legitimacy", **The Ottoman City and Its Parts, Urban Structure and Social Order**, (Ed.Irene Bierman, Rıfa'at Abou-El-Haj, Donald Preziosi), New York 1991, p.221.
[899] Amy Singer, **Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti**, Ankara 2002, s.106.
[900] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, İstanbul 2010, s.280.
[901] Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul 2002, s.113.

Medine'den sonra hac güzergahındaki en önemli ve kutsal şehir olan Kudüs'te bulunan imaretleriyle, İstanbul'daki imareti ön plana çıkarılan Hürrem Sultan'ın, imaretleri aracılığı ile tebaasını doyuran, müşfik ve dindar bir anne olarak güçlendirilen algısı, onsekizinci yüzyılda yenilik çabalarının simgesi oğlu III. Selim'i destekleyen Mihrişah Sultan'ın külliyesi için Eyüp'ü seçmesindeki dindarlık vurgusu ve külliyenin merkezinde imaretin bulunması ile halkını doyuran müşfik "*Valide*" imajı kesişir. III. Selim, validesinin inşa ettirdiği imaretten üç yıl sonra 1798-1800'de Eyüp camisini yeniden inşa ettirmiştir[902]. III. Selim'in, bu camiyi (1766 depremi sonrası hasar görmekle birlikte 34 yıl beklenerek) yeniden inşa ettirmesi, valide sultanın yer seçiminin (Eyüp'e yüklenen dinsel anlamlarla) bilinçli bir tercih olduğunu düşündürtür. Mihrişah Valide Sultan kendi mütevazı külliyesini Eyüp Külliyesine yakın konumlandırarak, Fatih döneminde Eyüp'te inşa olunan imaretin hizmetlerinden yararlanan kişi sayısını artırıp, Eyüp Külliyesine katkıda bulunmuştur. Validenin ebedi uykusu için seçtiği Eyüp'te bulunan yapı topluluğunda imaret dışında bulunan diğer yapılar; türbe, sebil, mektep ve çeşmedir. Cami ve medresesi bulunmayan bir külliye içinde yer alan tek imaret örneği Mihrişah Sultan'ın imaretidir. İmaretin boyut olarak külliyenin diğer yapılarından daha geniş bir alana oturması, bu yapının aynı zamanda külliyenin merkezi olduğunu da düşündürtür.

Onaltıncı yüzyılın en önemli kadın banilerinden birisi de Nurbanu Sultan'dır ve Üsküdar'da inşa ettirdiği külliye ile dikkati çeker. Nurbanu'nun padişaha özgü başkentte selatin cami yaptırma ayrıcalığı, kadınların egemenliğini halk önünde dışa vurma yönünde bir adım olarak değerlendirilmektedir[903]. Nurbanu Sultan'ın külliyesini inşa ettirdiği bölgede, bu yapıların etkisiyle yeni bir mahalle oluşmuştur ve ticari bir yolun kenarında kurulan külliye ile tüccarlar, yolcular ve külliyenin etrafında kurulan mahallede yaşayanlara geniş sosyal hizmetler verilmiştir[904]. Nurbanu Sultan'dan önceki en önemli kadın hami ise Haseki Hürrem'dir ve Avratpazarı'nda kurduğu külliyesi ile geniş bir sosyal hizmet ağı sağlanmıştır. Her iki baninin külliyelerindeki yapı grubu çeşitliliğine bakıldığında, Nurbanu Sultan'ın Hürrem Sultan'ı geride bıraktığı görülür.

---

[902] Aptullah Kuran, "Eyüp Külliyesi", **Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık**, İstanbul 2012, s.492.

[903] Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, İstanbul 2010, s.262.

[904] Pınar Kayaalp Aktan, **The Atik Valide Mosque Complex: A Testament of Nurbanu's Prestige, Power and Piety**, Harvard University, Unpublished PhD Thesis, Massachusetts 2005, p.141.

Daha fazla yapı grubu içeren Atik Valide külliyesinin çalışan sayısı 384 kişidir[905]. Buna karşılık 1551 yılı vakfiyesine göre Haseki Külliyesi personel toplamı 146 kişidir[906]. Hürrem Sultan'ın imaret binası külliye yerleşiminde dikkat çekici boyutlardayken, Nurbanu Sultan'ın imaret binası genişlik olarak Haseki imaretinden daha dar bir alana oturmakta ve külliye binalarından bağımsız olmayıp, tabhane ile birlikte ve aynı plan düzeninde tasarlanmıştır. Nurbanu Sultan'ın padişaha özgü selatin cami yaptırma ayrıcalığı, yine başkentte padişahlara özgü külliyelerde uygulanan tabhane-imaret-kervansaray birlikteliğine de yansımıştır. Fatih ve Süleymaniye külliyelerinde görülen simetrik külliye tasarımında imaret-kervansaray-tabhanelerin yakın konumlu inşası, Nurbanu'nun külliyesinde tekrarlanmıştır. Haseki Külliyesinde ise tabhaneye, kervansaraya yer verilmemiştir ve imaret, darüşşifa, medrese, mekteple aynı blokta olup caminin kuzey-doğusunda ve belirli bir simetri gözetilmeden tasarlanmışlardır. Bu yapılar külliyede camiden daha büyük ve ön planda olan yapılardır da. Mimar Sinan tarafından tasarlanan bu iki külliyenin tasarımına olan yaklaşıma bakıldığında, Sinan'ın ilk çalışmalarından olan Haseki Külliyesi'nde yine ilk çalışmalarından olan Şehzade Külliyesi'nde olduğu gibi simetri ön plana çıkarılmadan yapılmış bir düzenleme görülür. Buna karşılık Süleymaniye ve son işlerinden olan Atik Valide Külliyelerinde simetrinin ön plana alındığı, arazinin doğal yapısına uygun tasarımların yapıldığı dikkati çeker. Sinan 1574'te tasarladığı Payas külliyesinde, imaret-kervansaray-tabhane birlikteliğini organik bir boyuta taşımışken 1580'de inşası devam eden Atik Valide Külliyesi'nde de bu organik bağı korumuş ve bu üç yapı Payas'tan farklı olarak tabhane ve imaret, ortak avlunun iki yanında olup, doğu cepheleri boyunca kervansaray yerleştirilmiştir. II. Selim'in külliyesi için Edirne'yi, III. Murad'ın ise şehzade sıfatıyla başladığı yapı topluluğu için Manisa'yı tercih etmelerine karşılık bu iki padişah döneminin en önemli kadını Nurbanu Sultan'ın en önemli imar girişimi olan Üsküdar Külliyesinin, selatin külliyesi kimliğine bürünmesini sağlamıştır. Nurbanu'nun bu ayrıcalığı, II. Selim ve III. Murad'ın bu külliyeye yaptığı vakıf gelirini artıcı katkılar ve inşaat malzemelerinin teminine yönelik fermanlarla desteklenmiştir[907]. Nurbanu Sultan'ın üstlendiği bu görev, külliyenin imaretinin tasarımına da yansımış ve böylece imaret-tabhane-kervansaray binalarının temel kurgusu belirlenmiştir. Haseki'nin

[905] Pınar Kayaalp Aktan, **The Atik Valide Mosque Complex: A Testament of Nurbanu's Prestige, Power and Piety**, Harvard University, Unpublished PhD. Thesis, Massachusetts 2005, p.266.
[906] V.G.M.A., Defter No: 608/2, Sayfa: 222, Sıra:171, s.293-298.
[907] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.280-292.

külliyesinde ise sosyal işlevli yapıların en çok da imaretin "hayırseverlik" misyonunu üstlendiği yapı tasarımıyla aşikar edilmiştir. Genellikle vakfiyelerde geçen ve imaretlerin gelen-geçen yolcular, öğrenciler ve yemek saatinde imarete gelenlere vakfedildiğini belirten ifadelerden farklı olarak, Hürrem'in vakfiyesinde imaret binasını tanımlayan "*Bu da fakir ve yoksullara, zu'afa ve muhtarlar zümresine vakıftır*"[908] ifadesi yapının başlı başına, fakirlerin ve yoksulların (ve muhakkakki külliye çalışanlarının) doyurulmasına yönelik, hayırseverlik girişimi olduğu kanısını kesinleştirir. Nurbanu Sultan'ın külliyesinde mekan büyüklüğü ve kuruluşu olarak ön plana çıkmayan imaretin, vakfiyesi aracılığıyla personeli ve bu yapıda verilen hizmetlerinin ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Hürrem İmareti'nin 1551'de personeli 31 kişiyken, Nurbanu İmareti'nin personeli 54 kişidir. Nurbanu Sultan; imaret çalışan sayısı açısından sadece Hürrem Sultan'ı değil tüm Osmanlı imaretlerinin banilerini geride bırakmıştır. Nurbanu Sultan'ı bu denli geniş hizmet sunan bir imaret kurmaya iten sebeplerden birisi yapının yer seçiminden kaynaklı olmalıdır. İmaret, dönemi içinde önemli bir ticaret merkezi olan Üsküdar'da kurulmuştur ve Üsküdar aynı zamanda Anadolu'dan İstanbul'a ulaşımda önemli bir menzildir. Atik Valide'nin külliyesi sahile yakın inşa edilen Mihrimah Külliyesinin aksine, kara tarafında tüccarları karşılayan yapı topluluğudur. Ayrıca hac yolunun Üsküdar'la başlaması gibi faktörlerde Nurbanu Sultan'ı anıtsal bir külliye inşa ettirmeye iten etmenler olmalıdır. Üçüncü bir neden olarak da Nurbanu Sultan'ın kendisinden önceki en etkili kadın banilerden Hürrem Sultan'a olan öykünme ve rekabetçi bir arzu ile Hürrem Sultanı geride bırakma gayreti görülebilir. Aynı baninin İstanbul dışında inşa ettirdiği bir diğer imaretine bakıldığında, Lapseki'de bulunan yapının çalışan sayısının 7 kişi olduğu görülür (Tablo 3.1). Ayrıca bu imaretin Üsküdar imaretinden çok daha küçük, imkanları ve yararlanan sayılarının kısıtlı olduğu yine vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Zira bir ekmekçi kadrosunun bulunmaması ve ekmeklerin dışarıdan alınmasına ilişkin ifadeler[909] imaret mimarisinin ana bölümlerinden fırının dahi bulunmadığını gösterir. Vakfiyeye göre imarette günlük tek öğün yemek çıkarılacaktır[910]. Üsküdar'daki görkemli (çalışan sayısı

[908] V.G.M.A., Defter No: 608/2, Sayfa:222, Sıra:171, s.290.
[909] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No: 108.
[910] Cuma geceleri ve dini günler hariç olmak üzere imarette günde bir defa yemek pişirilecek, bir gün pirinç çorbası diğer gün buğday çorbası pişirilecektir. Cuma geceleri ve ramazanda ise dane ile birlikte ikinci bir çeşit yemek daha pişirilecektir. Bahsi geçen ikinci çeşit yemek sırasıyla birinci gün zerde, ikinci gün, zebra üçüncü günde ekşi aş olacaktır. Her gün dört dirhem pirinç, bal vesair malzemeler için günlük 15 dirhem tayin edilmiştir. Çorba için 10 dirhemlik buğday, yedi dirhemlik pirinç, 20 dirhemlik ekmek, 20 dirhemlik et, iki dirhemlik maydanoz, üç dirhemlik tuz vesair malzeme alınması şart koşulmuştur.

ve sunulan hizmetler açısından) imaretin banisinin İstanbul dışında inşa edilmiş imaretine olan yaklaşımıyla kıyaslandığında, Nurbanu Sultan'ın baniliğinde ön plana çıkarılan tutumun; payitahtta kendine ihtişam kazandırma girişimi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Buna karşılık Hürrem Sultan'ın banisi olduğu imaret sayısı (Hürrem Sultan tarafından inşa ettirilen 4 imaret bilinmektedir) ve İstanbul dışında inşa edilen imaretlerinin yer seçimi ve tüm bu imaretlerde verilen hizmetleri ön plandadır[911]. Hürrem Sultan diğer üç imareti için, Müslümanların kutsal şehirleri Mekke ve Medine'nin yanı sıra bu şehirler kadar kutsanmış bir diğer şehir Kudüs'ü tercih etmiştir. Bir diğer imaret ise ölümünün hemen ardından Kanuni tarafından onun adına inşa ettirilmiştir ve Cisr-i Mustafa Paşa'da bulunmaktadır.

Tablo 3.1. Lapseki Nurbanu Sultan İmaretinde Çalışanlar ve Ücretleri[912]

Sayısı Görevli	**Görevi**	**Günlük/Dirhem**	**Yıllık/Dirhem**
1	Şeyh	8	2832
1	Anbar Katibi	3	1062
1	Kilari	2	708
1	Mübaaya Memuru (alış-verişi yapacak kişi)	3	1062
1	Aşçı	3	1062
1	Buğday Döven Kişi	2	708
1	Çanakçı	2	708
Toplam: 7			8142

Onaltıncı yüzyılda bir biri ardına gelerek mimari hamilikleri ön plana çıkan kadın baniler Hürrem Sultan ve Hürrem'in oğlu II. Selimle evlenmiş Nurbanu Sultan'ın banilikleri, onyedinci yüzyıl sonu onsekizinci yüzyıl başında bir biri ardına Valide Sultan olan Hatice Turhan Sultan'la, Emetullah Gülnuş'u hatırlatır. Onsekizinci yüzyılın kadın banilerinden Gülnuş Validenin, kendisinden önceki valide Hatice Turhan Sultan'ın mimari hamiliğinden farklı bir tutum sergilediği görülür. Hatice Turhan Sultan'ın Eminönü'nde inşa ettirdiği ve merkezinde baskın biçimde "çarşı"nın

Ayrıca hanikahın hasırına ve mumlarına her gün iki dirhem tahsis edilmiştir. Bu yemeklerden hanikah hücrelerinde oturanlar, gelen-geçen yolcular, fakirler ve kasaba ahalisinden fakir ve yaşlı olanlar yararlanmaktadır. V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No: 107-108.

[911] Hürrem Sultan'ın Kudüs İmareti'ne yüklenen anlamlar ve imaretin hizmetlerine ilişkin ayrıntılar için bkz. Amy Singer, **Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti**, Ankara 2002.

[912] Bu tablo; V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No: 104-105'de yer alan bilgilerden elde edilmiştir.

bulunduğu, "imaret" gibi gideri daha fazla olan yapılara yer vermemesine ve daha ticari bir komplekse[913] imza atmasına ve Seddülbahir, Kumkale[914] gibi askeri mimari örneklere banilik etmesine karşılık, Gülnuş Sultan'ın yer ve yapı türü seçiminde (Osmanlı mimarlık tarihine bakıldığında, hanım sultanların inşa faaliyetleri için ayrılan yer genellikle Üsküdar'dı) daha klasik bir tavır sergilediği görülür. Gülnuş Valide'nin külliyesinde bulunan yapılar; cami, imaret, sıbyan mektebi, dükkanlar, türbe ve çeşmedir. Bir biri ardına valide sultan olmuş bu iki kadın baninin mimari tutumlarını, yönetimde oynadıkları rollerin "aktifliği" belirlemiş olmalıdır.

Günümüze ulaşan imaretlerden banisi kadın olan bir diğer yapı, III. Mehmed'in dayesi yani sütannesi ve Lalası Mehmet Paşa'nın eşi olan Halime Hatun tarafından inşa ettirilmiştir. III. Mehmed'in lalası ile evli olduğu bilinen Halime Hatunu inşa ettirdiği külliyede imarete yer vermeye iten faktörler ise net değildir. Ancak dükkanlar ve han nedeniyle külliyenin ticari bir rolü olduğu ve baninin doğduğu yörenin imarına bireysel katkısı olarak düşünülebilir.

3.2. İMARETLERİN KÜLLİYE İÇİNDE YERLEŞİMİ

Günümüze ulaşan imaretlerin külliyeler içinde bulunan konumlarına bakılarak ve bu yapılara fiziksel olarak en yakın konumda inşa edilen yapıların türleri gruplandırılarak, imaretlerin öncelikli olarak kimlere hizmet vermeye yönelik tasarlanmış olabileceğine dair okumalar yapılmıştır. Buna göre imaretlere en yakın inşa edilen yapıların tabhane-kervansaraylar olduğu görülür. Günümüze ulaşan 29 imaretten 16'sı tabhane, kervansaray ya da paşa odaları olarak adlandırılan misafirhanelere yakın ya da bitişik olarak inşa edilmişlerdir. Bu yapılar; Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Tokat Hatuniye, Amasya II. Bayezid, Edirne II. Bayezid, İstanbul II. Bayezid, Eskişehir Kurşunlu, Gebze Çoban Mustafa Paşa, İstanbul Süleymaniye, Karapınar Sultan Selim, Yenişehir Sinan Paşa, Payas Sokullu, Üsküdar Atik Valide, Ilgın Lala Mustafa Paşa, Sultan Ahmed ve Bursa Hüdavendigar'dır.

İmaretlerin yakın inşa edildiği diğer yapılar medrese ve sıbyan mektepleridir. Günümüze ulaşmış 9 imaretin bu yapılarla yakın inşa edildiği görülür. Bu imaretler; İstanbul Haseki, Şehzade, Kastamonu Yakup Ağa, Manisa Muradiye, Üsküdar Yeni

---

[913]Lucienne Thys-Şenocak, **Hadice Turhan Sultan-Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler,** İstanbul 2009, s.271-272.

[914] Lucienne Thys-Şenocak, **Hadice Turhan Sultan-Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler,** İstanbul 2009, s.131.

Valide, Nevşehir Damad İbrahim Paşa, Ayasofya, Nuruosmaniye ve Eyüp Mihrişah'tır. Sincanlı Sinan Paşa, Bozöyük Kasım Paşa, Gölmarmara Halime Hatun ve Laleli İmaretleri ise herhangi bir yapıya bitiştirilmemiş örneklerdir. Sincanlı Sinan Paşa Külliyesi içinde bulunan imaret, tabhaneli-cami ile sıbyan mektebinin batı cephesinde ve her iki yapıya da paralel yerleştirilmiş olup, neredeyse her iki yapıya da eşit mesafededir. Şehzade Külliyesi'nde; sıbyan mektebi ile imaret aynı yapı bloğunun içinde bulunmakla birlikte, imaretin tabhanelere de yakın inşa edildiği söylenebilir. İmaretle tabhanenin arasından yol geçmektedir. Bozöyük külliyesinde, külliyeyi oluşturan yapılar günümüze ulaşamadığı ve vakfiyesi de bulunmadığı için yapının herhangi bir başka yapıya yakınlığı bulunup bulunmadığı bilinememektedir. Gölmarmara'da imaret günümüzde dükkanlarla bitişik olup kahvehane ile ortak avluyu paylaşmakla birlikte, orijinalde külliyenin günümüze ulaşamamış hanına yakın olduğu tahmin edilmektedir. Laleli İmareti herhangi bir başka yapıya bitişik değilken, külliyenin bir parçası olup olmadığı bilinmeyen Taş Han[915] adlı hana yakındır.

3.2.1. Tabhane-İmaret-Kervansaray İlişkisi

Günümüze ulaşan imaretlerin külliyelerde bulunan diğer yapılara olan yakınlığı düşünüldüğünde, fiziki olarak imaretlerle en yakın inşa edilen yapıların tabhane olduğuna ve günümüze ulaşan 29 imaretten 16'sının bu yapılara yakın planlandıklarına daha önce değinmiştik. Günümüze ulaşan en eski tarihli imaretler onbeşinci yüzyıla aittir ve bu yüzyıldan günümüze gelebilmiş beş yapıdan ikisi Ters T Planlı olarak adlandırılan erken Osmanlı yapıları ile birlikte inşa edilmişlerdir (Bursa Yeşil ve Bursa Muradiye). Yirminci yüzyılda yeniden inşa ettirilmiş Hüdavendigar İmareti de yine Ters T Planlamalı ve üst katına medrese yerleştirilerek ünikleşen yapının batı cephesinde bulunur. Bursa Yeşil ve Bursa Muradiye'de imaretler; yan kanatları misafirler için kalacak yer oluşturan (yani tabhaneli) ve namaz kılınacak mekanlara sahip olan çok işlevli bu yapıların, doğu cephelerinde inşa edilmişlerdir. Zaviye olarak da adlandırılan bu erken Osmanlı yapıları, çok fonksiyonlu yapılar olarak da adlandırılmaktadır ve bu yapıların hitap ettiği kitlenin "dervişler" olduğu tezin ilk bölümünde "İmaret Kelimesi İle Tanımlanan Erken Osmanlı ve Batı Anadolu Beyliklerine Özgü Zaviyelerle-İmaret (Çorba Mutfağı) İlişkisi" başlığı altında açıklanmaya çalışılmıştır. Kani Kuzucular, ondördüncü yüzyıl Osmanlı mimarisinin bu karakteristik yapılarının yani Ters T planlı

[915] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.541.

yapıların, onbeşinci yüzyıl boyunca inşa edilmeye devam edilmesini, Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli olan tarikatların öneminin ve şeyhlerin halk üzerindeki yönlendirici etkilerinin devam etmesi nedeniyle, tarikat şeyhlerine işlevlerini sürdürecek mekanlar ayırma zorunluluğuna bağlamaktadır[916]. II. Bayezid döneminde inşa edilmiş dört külliyede camiler (Tokat Hatuniye, Amasya, Edirne ve İstanbul) Ters T Planlı şemadan uzaklaşmakla birlikte, yeni yaklaşımlar sergilendiği dikkati çeker. Amasya külliyesinde bulunan caminin ard arda iki kubbe ile örtülen düzenlemesi Ters T Planlı yapıların orta aksını hatırlatsa da II. Bayezid'in banisi olduğu bu camiler sadece ibadet işlevine cevap verecek şekilde planlanmıştır. Tokat Hatuniye ile Edirne ve İstanbul külliyelerinde tabhane hücreleri caminin iki yanına alınmıştır. Amasya'da ise günümüze ulaşamayan tabhanenin imaret ile bitişik olduğu Albert Gabriel'den öğrenilmektedir[917]. II. Bayezid tarafından inşa ettirilen ve günümüze ulaşan Tokat Hatuniye ile Amasya, Edirne ve İstanbul külliyelerinde bulunan 4 imaret, bu yapıların kimlere hizmet ettiklerine yönelik okumalar sağlayacak veriler barındırır. Adı geçen imaretlerin tabhane ve ahırlarla (imaretler ahırlarla bitişik inşa edilmiştir) birliktelikleri için seçilen cepheler külliyelerin doğu cepheleri olmuştur. Bayezid döneminde imaretlerin öncelikli hizmet kitlesinin misafirler olduğu, hem tabhanelere yakın inşa edilmelerinden hem de bu dönemde imaretlerin ahırlarla birlikte inşa olunmasından anlaşılmaktadır. Böylece külliyeye gelen misafirlerin; barınma, yeme-içme ve havyanlarını bırakacakları mekan ihtiyaçları, bir birine yaklaştırılmış yapılarla çözümlenmiştir. Bu külliyeler önemli bir menzil üzerinde de kurulmamışlardır bu nedenle misafirlerin çoğunluğunun (ki bu külliyeler içinde bulunan yapılar ve kuruldukları merkezlere bakılarak ticari merkez olmadıkları söylenebilir) ticaret ehli kişiler olmadığı (muhakkak ki içlerinde tüccarlar da vardır) iddia edilebilir. İmaretlerin, bu yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunan derviş olarak adlandırılan ve bir önceki yüzyılda yani ondördüncü yüzyılda hareketli bir halk kitlesini oluşturan bu kişilere yönelik tasarımlarının hala devam ettiğini düşündürür. II. Bayezid'in bu dört imaretinde kendilerinden sonra tekrar edilmemiş bir biçimde ahırların imaretlerle birleştirilmesinin, bu döneme özgü bir yenilik olup olmadığı ise kesin değildir. Ahır ve imaretlerin bitiştirilmesi ile paralel olarak II. Bayezid'in bu yapılara ait vakfiyelerinde de ahır görevlisi kadrosu imaret çalışanları ile birlikte

---

[916] Kani Kuzucular, **Amasya Kenti'nin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi,** İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994, s.56.

[917] Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'anatolie (Amasya-Tokat-Sivas)**, Paris 1934, p.39.

sayılmakta ve misafirlerin hayvanlarına verilecek yem miktarı da belirtilmektedir[918]. Bayezid'in banisi olduğu bu 4 imaretin içinde bulunduğu külliyelerde kervansaray bulunmaz. II. Bayezid döneminden sonraki imaretlerin içinde bulunduğu külliyelerde ise imarete bitişik ahır görülmez ancak bu külliyelerde kervansaraylar/hanlar vardır. Bu da misafirlerin hayvanlarını barındıracakları yer sıkıntısının adı geçen yapılarla aşıldığını gösterir. Bayezid öncesi günümüze ulaşan iki imaretin içinde bulunduğu külliyelerde (Bursa Yeşil ve Bursa Muradiye'de) ahırların bulunup bulunmadığı ve eğer bulunuyorsa nerede çözümlendiği bilinmemektedir. Ondördüncü yüzyıldan varlığı bilinen ancak yıkıldığı için II. Abdülhamid tarafından yeniden inşa ettirilen Bursa Hüdavendigar İmareti'nin, Murad Hüdavendigar tarafından düzenlenen vakfiyesindeki *"…Mahmiyye-i Bursa mükafatından Nahiye-i Kaplucada vaki olmuştur ki müştehiredir imareti kapluca demek ile bi'l-cümle vâkıf-ı-mezkur aleyhi rahmeti'ş-şekur zaviye-i mübareke-i mastureyi masfur Kapluca muhavvatasında bina ettiği mekanları ve meskenleri ve matbahları ve mahtabları yani hizumhaneleri ve metbenleri yani samanlıkları ve ahurları ve ambarları ve bunlardan gayri dahi ne kim varsa halis malıyla ma'ali içün zuhr edüp vakf-ı sahih-i şer'i etmiştir."*[919] ifadeleri ondördüncü yüzyılda dahi ahırların imaret mekanları ile birlikte sayıldığını gösterir. Buna karşılık bu mekanların bitişik inşa edilip edilmedikleri ise bilinmemektedir. Ancak vakfiyede bu mekanların birlikte sayılmaları (odunluk, samanlık gibi imaret müştemilatıyla birlikte) imaret yakınında inşa edilmiş olabileceklerini düşündürtmektedir. II. Bayezid dönemi öncesi ve tasarım açısından oldukça önemli külliyelerden birisi Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul külliyesidir. Külliyenin imareti günümüze ulaşamamış olmakla birlikte tabhane ile yakın inşa edildiği bilinmektedir. Tabhanenin arkasında ve kervansarayla tabhane arasında inşa edilmiş imarete ait olduğu düşünülen tek bir mekan günümüze ulaşabilmiştir (Fot.3.2). Kervansaray (ahır) ise 1900'lerde yıkılarak yerine başka binalar inşa edilmiştir[920]. Tabhane, kervansaray ve imaretten oluşan sosyal hizmetler sağlayan bu bloğa, caminin güney-batı köşesinde bulunan kapıdan geçilmektedir. İmaret

---

[918]Tokat Hatuniye'de 1 Ahırcı, V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158. Amasya II. Bayezid'te 1 ahırcı, V.G.M.A, Dosya No:2114, Defter No:119, Sayfa No:1382, Edirne II. Bayezid'te 1 Ahır Kapıcısı, V.G.M.A., Defter No: 2113, Sayfa No:106, Sıra No: 26 bulunmaktadır. İstanbul İmareti'nde ahır kapısının görevi: *"…iki nefer sâlih ve emin ve hizmete kâdir kimesneler ahurkapıcıları olalar. Geleni gideni ve göreler ve gözedeler. Ahur kapusu akşam namazından onür ve kilidleyeler. Erte namazından sonra yine açalar ve sa'y eyleyeler ki, kimesnenin hiç nesneciği zayi' olmaya…"* biçiminde tanımlanmaktadır. V.G.M.A., Defter No: 613, Sıra No: 5, Sayfa: 56.

[919] V.G.M.A., Defter No: 2157, Sayfa No:100, Sıra No:81, s.113.

[920] Fahri Unan, **Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi**, Ankara 2003, s.89.

mönüsünün ana yemeği olan çorbaya istinaden bu kapı "*Çorba Kapısı*" olarak adlandırılmıştır (Fot.3.3). Tabhane tarafından imarette dağıtılan yemekler için kuyruğun bu kapıya kadar uzandığı düşünülmektedir[921]. Fatih Külliyesi tasarım açısından II. Bayezid külliyelerini doğrudan etkilemese de en azından imaret özelinde (Fatih külliyesinde imaretle ahırın yakın planlanması açısından) etkilemiş gibi görünmektedir. Onaltıncı yüzyıla gelindiğinde imaretler, bu yüzyılda yoğun biçimde inşa edilmiş ve menziller üzerinde kurulmuş külliyelerin en çok tercih edilen binalarından olmuşlardır. Anadolu Sağ Yolu (İstanbul'dan Kutsal Topraklara kadar olan yol) Osmanlının en önemli iki yol şebekesinden birisidir. Daha çok Hac işlevine hizmet eden bu yol *Hac Yolu* olarak da adlandırılmıştır[922] ve mimari açıdan daha çok hac ve ticari amaçlara cevap verecek şekilde planlanmışlardır[923]. Bu yol üzerinde bulunan ve onaltıncı yüzyılda inşa edilmiş menzil külliye sayısı 14'tür. Bu 14 külliyeden 13'ünde imaret binası bulunduğu bilinmektedir. Yalnızca Büyükçekmece'de inşa edilmiş yapı topluluğunda imaret bulunmamaktadır[924].

Fot.3.2. Fatih İmaretine Ait Olduğu Düşünülen Mekan

[921] Nazende Öztürk, **Fatih Külliyesi'nde Çorba Kapısı**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.24.
[922] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.24.
[923] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.35.
[924] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.501-524.

Fot.3.3. Fatih Külliyesi, Çorba Kapısı

Bahsi geçen 14 külliyeden 11'i vezir-sadrazam gibi devlet adamları tarafından inşa ettirilmiştir. 1'i padişah, 1'i de şehzade tarafından inşa ettirilmişken, bir yapı topluluğunda (Büyükçekmece yapı topluluğu) padişah tarafından inşa ettirilen yapılara sadrazam tarafından yeni yapılar ilave edilmiştir. Bu külliyelerden 7'sinin imareti günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar; Eskişehir Kurşunlu, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Bozöyük Kasım Paşa, Karapınar Sultan Selim, Yenişehir Sinan Paşa, Payas Sokullu, Ilgın Lala Mustafa Paşa İmaretleri'dir. Eskişehir Kurşunlu Külliyesinde imaret kuzeyinde bulunan kervansarayla bitişik olmamakla birlikte oldukça yakın konumlandırılmıştır. Her iki yapı da kuzey-güney doğrultuda ve dikdörtgen planlamalıdır. İmaretin, güney-doğu cephesinde ise tabhane hücreleri ile bitiştirildiği görülür. Aynı bani tarafından inşa ettirilen Gebze'de bulunan Çoban Mustafa Paşa külliyesinde ise caminin merkezde olduğu külliyenin batı kanadını imaret ve paşa odaları olarak adlandırılan misafirhane oluşturur. Misafirhane ile imaret arasında külliyenin giriş kapısı bulunur (girişin üzeri kütüphanedir). Misafirhanelerin doğusunda ise (caminin kuzey cephesinde ve camiye paralel olarak) kervansaray bulunur. Caminin doğu cephesinde ise tabhane mekanları yerleştirilmiştir. Böylece; imaret, paşaodaları,

kervansaray ve tabhane binaları camiyi "U" biçiminde kuşatmış olur. Karapınar'da inşa edilmiş Sultan Selim Külliyesinde ise; imaret mekanları orijinalitesini kaybetmiş olmakla birlikte, cami avlusunun kuzey-batı köşesindedir. Tabhane mekanları ise avlunun kuzey-doğu köşesindedir. Her iki yapının simetrik planlandığı düşünülerek, imaret mekanları tabhane binalarına benzer şekilde yeniden inşa edilmiştir. Tabhane ve imaretin kuzey cephesinde arasta bulunur. Arastanın da kuzeyine ise kervansaray inşa edilmiştir. Yenişehir'de inşa edilmiş bir diğer menzil külliye olan Sinan Paşa Külliyesi'nde ise "L" planlı imaretin batısında tabhane bulunur. İmaretin doğu cephesinde ise günümüze ulaşamamış arasta bulunmaktaydı. 1574 tarihli Payas külliyesinde imaret, tabhane, kervansaray ve arasta ile bitişik inşa edilmiştir. Konya/Ilgın'da bulunan Lala Mustafa Paşa imaretinde ise caminin kuzey-batısında bulunan "L" planlı imaret, cami avlusunun doğu cephesinde bulunan tabhaneye bitişmektedir. Doğu cephede tabhanenin arkasında kervansaray bulunur. İmaretin kuzey cephesi ise arastaya bitişiktir. Günümüze ulaşamamış Lüleburgaz Sokullu külliyesinde de imaret kervansaray bloğunun arasında ve kuzey cephede bulunmaktaydı[925]. Sokullu Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen, 1576 tarihli Havsa Külliyesi'nde günümüze ulaşamamış imaretin hanla birlikte dua kubbesinin batısında bulunduğu tahmin edilmektedir[926]. Belen'de Kanuni tarafından inşa ettirilen ve günümüze ulaşamayan imaretin Hanın batısında olduğu[927] düşünülmektedir. İznik Pertev Paşa külliyesinde ise imaret kervansarayla hamam arasında bulunmaktaydı[928]. Mimar Sinan'ın Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan için Üsküdar'da inşa ettiği külliye içersinde yer alan imaret, 1933 yılında yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır. Aynı yıl hazırlanan Pervititch haritası, imaretin yıkılmadan önceki planı hakkında bilgi vermektedir. Öyle anlaşılıyor ki imaret 1930'lara sadece mutfak bölümüyle ulaşabilmiştir (Çizim 3.1). Encümen Arşivi'nde Mihrimah imaretinin yıkımı sırasında çekilmiş fotoğraflar bulunmakta ve bu fotoğraflarda 1933 tarihlidir. (Fot, 3.4-3.5.). İmaretin, haritanın çizildiği tarihlerde yıkılmış olan Kurşunlu Han'ına yakın inşa edildiği anlaşılıyor.

---

[925] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p. 351.

[926] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.672.

[927] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.461.

[928] Fatih Müderrisoğlu, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.703.

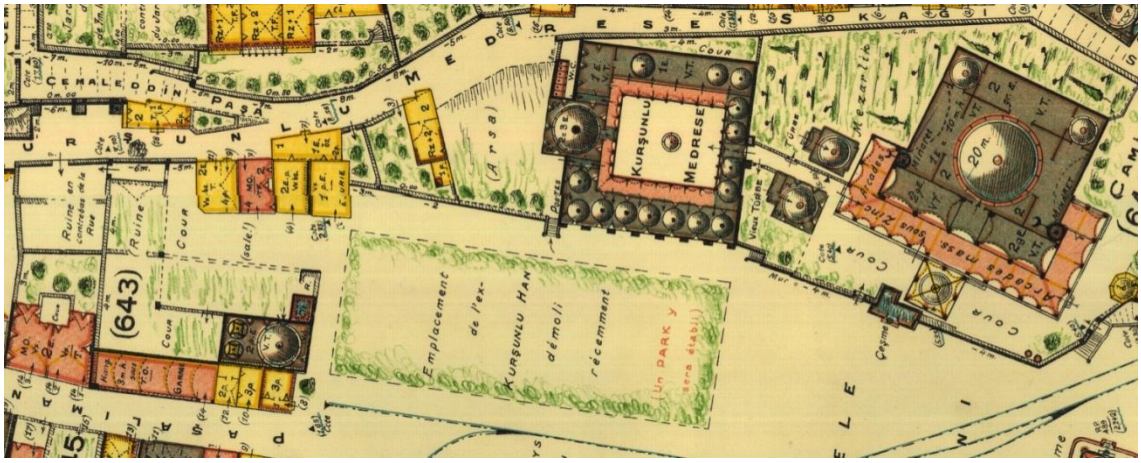

Çizim 3.1. Üsküdar Mihrimah Sultan İmareti, Pervititch Haritasından

Fot.3.4. Üsküdar Mihrimah İmareti Yıkılırken, Encümen Arşivinden

Fot.3.5. Üsküdar Mihrimah İmareti Yıkılırken, Encümen Arşivinden

Onaltıncı yüzyıl menzil külliyelerinde imarete atlanmadan yer verilmesine karşılık onyedinci yüzyıl menzil külliyelerinde bu uygulamanın (kimi zaman ancak daha küçük mutfaklar olarak tekrar edilmesine karşılık) yavaş yavaş terk edildiğini düşündürten örnekler mevcuttur. Onyedinci yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen Ulukışla Öküz Mehmet Paşa menzil külliyesinde bağımsız bir imaret binası olmasa da yapının bir mutfağı bulunduğu tahmin edilmektedir. 1615-1616 yıllarında inşa ettirildiği düşünülen ve Ulukışla'da bulunun Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesinde[929]; iki ahır, arasta, kervansaray, hamam ve bir fırın bulunduğu vakfiyeden anlaşılmakta, Evliya Çelebi'nin kervansarayda akşamları her ocağa bir tas bulgur çorbası ile ekmek verildiğini ifade ettiği öğrenilmektedir[930]. Vakfiyede fırının zikredilmesi ve Evliya Çelebi'nin akşamları çorba verildiğini belirtmesi, yapıdan bağımsız bir imareti olmasa da külliyenin bir mutfağa sahip olduğu düşünülmektedir. Külliyenin inşa edildiği tarihte İstanbul Sultan Ahmed İmareti'nin inşaatı da devam etmekteydi. Onyedinci yüzyılın ilk çeyreğinden bu iki örnek aynı tarihlerde Osmanlı mimarisinde külliyelerin geleneksel yapı türleri ile yoluna devam ettiğini düşündürtür. Aynı yüzyılın ikinci yarısında, hem yönetimde hem de imar faaliyetlerinde etkin olan Köprülü ailesi mensupları tarafından inşa ettirilen ve günümüze ulaşabilen 4 adet menzil külliye mevcuttur. Bunlardan 3'ü Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilen, Malatya Hekimhan, Bilecik Vezirhan ve Suriye İdlip-Cisr-

[929] Eser Gültekin, **Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi**, Ankara 2001, s.139.
[930] Eser Gültekin, **Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi**, Ankara 2001, s.39-40.

i Şuğur'da bulunan menzil külliyelerdir[931]. Dördüncü menzil külliye ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından 1670 yılında Kayseri/İncesu'da inşa ettirilmiş olup, külliyede bulunan yapılar; kervansaray, arasta, cami, medrese, sıbyan mektebi, dükkanlar ve hamamdır[932]. Külliyenin arastasının güney ucunda aşhane olabilecek mekanlardan bahsedilmekte ayrıca külliyede bir de fırın bulunmaktadır[933]. Bu dört külliyeden yalnızca 1648 yılında Suriye İdlip-Cisr-i Şuğur'da Anadolu Sağ Yolunda yani hac yolu üzerinde bulunan külliyede imaretin varlığı bilinmektedir, ancak imaret günümüzde mevcut değildir[934]. Güneydoğu Asya ve Hindistan'dan gelen transit ticaret yollarının bu yüzyılın başlarından itibaren Hint ve Atlantik Okyanusları'na kayması, Suriye ve İran üzerinden gelen kervan ticaretine büyük darbe vurmuştur[935]. Flemenklerin ve İngilizlerin ipek ve baharatı Doğu'dan Bursa, Halep ve İskenderun üzerinden Batı'ya taşıdığı eski ticaret yolları onyedinci yüzyılda felce uğramış ve bu yüzyılda bir liman kenti İzmir'in yükselişine vesile olmuştur[936]. Onyedinci yüzyılda görülen Anadolu kara ticaretindeki bu değişim menzil külliye inşasını ve bu külliyelerde kendine yer bulan; imaret-tabhane-kervansaray bileşenini etkilemiş görünmektedir. Onaltıncı yüzyılda, menzil külliyeler dışında da imaretlerin tabhanelerle yakın ya da bitişik planlandığı örnekler vardır. Bu yüzyılda Kanuni tarafından İstanbul'da inşa ettirilen Süleymaniye Külliyesinin, Fatih Külliyesine benzer biçimde simetrik külliye tasarımında olduğu, tabhaneler ve imaretin yan yana tasarlandığı, imaret ve tabhanenin güney cephelerinin ortak bir duvarla devam ettiği görülür. Süleymaniye'de imaretin altının kervansaray ve ahırlara ayrıldığı da bilinmektedir. Kanuni döneminden Nişancı Celalzade Mustafa, Süleymaniye ve Şehzade Külliyelerinde imaretle tabhaneleri birlikte anlatmaktadır. Süleymaniye İmareti'ni: *"caminin birinci hareminin kapısı karşısında, misafirlerin dinlenmeleri için büyük bir imaretle on sekiz adet misafirhane yapıldı. Bunların yazlık ve kışlık avluları ile önlerinde saf mermerden yapılmış havuzları ve çeşmeleri vardır. Bu imaretin mutfağından sabah ve ikindi vakitleri, çini tabaklar*

---

[931] Sultan Murat Topçu, **17. Yüzyıl İkinci Yarısında Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2010, s.468-469.
[932] Mustafa Denktaş, "İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara 1997, s.194.
[933] Mustafa Denktaş, "İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara 1997, s.196-197.
[934] Sultan Murat Topçu, **17. Yüzyıl İkinci Yarısında Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2010, s.59.
[935] Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, (6.Basım), İstanbul 2003, s.195.
[936] Daniel Goffman, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti, Halep, İzmir, İstanbul**, Ankara 2000, s.99.

içinde, mevsimine göre tepsilerle çeşit çeşit yemekler, turşular vesaire verilmektedir. Bundan başka, medreselere softa adıyla kaydedilen talebelere de özel yemekler verilmektedir. Diğer fukara ve muhtaçlara da her gün düzenli şekilde taslar dolusu yemek dağıtılır"[937] biçiminde tanımlar. Şehzade İmareti'ni ise: "*Yoksullar için de bir imaret yapılmış ve bunda da gelen kimselerin yatıp kalmaları için birçok odalar inşa edilmiştir. Her sabah ve her ikindileyin bu imaretin kapıları açılır, kimsesizlerle yabancılara yemekler dağıtılır*"[938] biçiminde tasvir eder. Fiziksel yakınlık nedeniyle olabileceği gibi, imaret ve tabhanenin ortak işlevli fonksiyonları (misafirleri doyurmak ve ağırlamak) nedeniyle de bu iki yapı birlikte anlatılmış olmalıdır. Onaltıncı yüzyılın sonunda İstanbul'da inşa edilen Atik Valide Külliyesi'nde de imaret-tabhane-kervansaray bileşeninin organik bir hal aldığı dikkati çeker. Menzil külliye olmamakla birlikte, İstanbul'dan Anadolu'ya geçişteki çıkış menzili Üsküdar'da kurulan bu külliye, Anadolu Sağ Yolu'nun bir nevi ilk menzil külliyesidir. Onyedinci yüzyıldan günümüze ulaşan tek imaret, Sultan Ahmed İmareti'dir. I. Ahmed'in görkemli bir siyasi veya askeri başarı kazanamamış olsa da, yönetimini meşrulaştırmak için alışılageldik tarzda bir cami yaptırmaya karar verdiği düşünülmektedir[939]. Camisi için alışılageldik tarzı benimseyen Sultan Ahmed'in; onyedinci yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş külliyesinin bütününde de hem klasik dönem Osmanlı külliye kurgusuna uygun bir şekillenme, hem de külliyede bulunan yapı türü seçiminde de klasik tavrın sürdürüldüğü gözlemlenir. Külliyede bulunan yapılar; cami, hünkar kasrı, darülhadis, darülkurra, sıbyan mektebi, türbe, sebiller, darüşşifa, hamam, dükkanlar, kira odaları evler ve mahzenlerdir. Günümüze ulaşamamış olan tabhanenin imaretin yakınında olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte imaret planında yeni bir uygulamaya gidilmiş, imareti meydana getiren mekanlar birbirinden bağımsız olarak ve aralıklarla neredeyse çizgisel bir hat üzerinde yerleştirilmiştir.

Günümüze ulaşan 29 imaretin 16'sının tabhane ve kervansaray binaları ile yakın ve kimi zaman bitişik inşa edilmiş olmaları, imaretlerin hizmet verdiği gruplardan "misafirler ve tüccarların yani vakfiyelerde geçen ifade ile ayende ve ravende'nin: gelen geçenin" öncelikli hedef kitle olduğunu düşündürtmektedir. Vakfiyelerde de imaretler

---

[937] Ayhan Yılmaz, **Celalzade Mustafa Çelebi- Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ-Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik**, İstanbul 2011, s.364.

[938] Ayhan Yılmaz, **Celalzade Mustafa Çelebi- Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ-Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik**, İstanbul 2011, s.270.

[939] Tülay Artan, "Sanat ve Mimarlık", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.518.

genellikle tabhanelerle birlikte anlatılmakta, çalışanlar bir biri ardına verilmektedir. Yine menzil külliyeler içinde bulunan imaretlerin konumlarının tabhane ve kervansaraylara olan fiziksel yakınlıkları da, rahat yolculuk ve ulaşım nedeniyle inşa edilen menzil külliyelerin yolculara sağladığı barınma ve yeme hizmetlerinin bir arada verilmesine yönelik tasarımlar olarak yorumlanabilir. Menzil külliyelere gelen yolcuların çoğunluğu ise bu yolun ticari konumu ve hac güzergahında olması nedeniyle, tüccarlar ve hacılardır. Aynı yüzyılda, şehir merkezlerinde kurulan külliyelerdeki tasarımlar da misafirlere yöneliktir. İmaret, tekke ve kervansaraylar fakirler ve ihtiyaç sahiplerinin barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasında minimal olanaklar sağlamaktaydı ve günde iki öğün yemek ve üç güne kadar ücretsiz barınma sağlayarak, sosyal güvenlik ağı oluşturmakta, başkentteki yabancı kalabalığın ve mahrumiyet içinde olanların öfkesini azaltmada önemli rol oynamaktaydı[940].

3.2.2. İmaret-Medrese-Mektep İlişkisi

Günümüze ulaşan imaretlerden mektep ve medrese ile bitişik ya da yakın konumlu planlanmış imaretler; İstanbul Haseki, Şehzade, Kastamonu Yakup Ağa, Manisa Muradiye, Üsküdar Yeni Valide, Nevşehir Damat İbrahim Paşa, Ayasofya, Nuruosmaniye ve Eyüp Mihrişah İmaretleridir.

Günümüze ulaşan ve bu uygulamaya örnek teşkil eden 9 imaretten 5'inin onsekizinci yüzyıla ait olması ise diğer bir ilginç noktadır. Onyedinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sessizliğe bürünen imaret inşası, onsekizinci yüzyılla birlikte yeniden ve yeni bir dille Osmanlı mimarlık sahnesine geri döner. Onaltıncı yüzyıl imaretlerinin tabhane ve kervansarayla olan bütünlüklü konumunun yerini farklı bir yapı grubunun, eğitim kurumlarının aldığı görülür. Bu yüzyılda inşa edilmiş 6 imaretten 5'i medrese ya da sıbyan mektebine yakın inşa olunmuşlardır. Aynı yüzyılda inşa edilmiş 6 imaretin 5'i payitahttadır. Yine Nevşehir Damat İbrahim Paşa külliyesi dışında bu yüzyılda imaretlerin içinde bulunduğu külliyelerin hiç birinde kervansaray ve tabhane yapıları bulunmamaktadır. Bu yüzyıldan sadece Laleli İmareti medreseye yakın değildir. Eğitim kurumları ile yakın ya da bitişik planlanmış imaretlere bakıldığında; Haseki külliyesinde imaretin medrese ve darüşşifaya bitiştirilmeden ancak caminin dışındaki diğer külliye yapılarını kuşatan avlu duvarının içinde bulunduğu görülür. Bu külliyede

[940] Howard Crane, "The Ottoman Sultan's Mosques:Icons of Imperial Legitimacy", **The Ottoman City and Its Parts, Urban Structure and Social Order**, (Ed.Irene Bierman, Rıfa'at Abou-El-Haj, Donald Preziosi), New York 1991, p.220.

tabhane ya da kervansaray yapıları da bulunmamaktadır. Adı geçen yapıların külliye tasarımına dahil edilmemesi baninin kişisel seçimi olarak görülebilir. İhtiyaç sahiplerine yardımıyla ün kazanacak olan "Valide Sultan" namzedi Haseki'nin tercihi, hayırseverliğini ön plana çıkaracak yapı türleri üzerine olmuştur ve bunlar; açları doyurmak, hastaları tedavi ettirmek, öğrencilere eğitim imkanı sunmaktır. Şehzade külliyesinde sıbyan mektebi, imaret kilerinin arkasında ve batı cephededir. Sıbyan mektebi ile imaret binaları arasında koridor şeklinde bir açıklık bulunmakta, her iki yapının kuzey cepheleri ortak duvarla kuşatılmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere sıbyan mektebine daha yakın konumuna karşılık imaret tabhane ile de yakın planlanmıştır. Sıbyan mektebinde bulunacak öğrenci sayısının kısıtlı oluşu, onaltıncı yüzyılın genel eğilimi de düşünüldüğünde Şehzade imaretinin, öncelikli olarak mektep talebelerine hizmet vermekten ziyade, sayıları daha fazla olan misafirlere hizmet etmeye yönelik tasarlandığına işaret eder. Yakup Ağa imaretinin medreseye yakın inşa edilmesine karşılık külliye içinde inşa edilmiş bir misafirhaneden de bahsedilmektedir. Ancak günümüze ulaşamamış misafirhanenin külliye içindeki yeri bilinmemektedir. Manisa Muradiye'de ise imaret ve medresenin bir biri ile olan yakın konumu; külliyenin biçimlendirilişi sırasında yaşananlarla ilişkili gibi görünmektedir. İmaretin, 1586-87 yılında yeniden inşa ettirilen cami ile aynı anda tamamlandığı düşünülmektedir[941]. Medresenin ise 1588-1592 yılları arasında inşa edildiği, bu nedenle cami ile imaret arasına sıkıştırıldığı farz edilir[942]. Ancak 1585-1586'da medresenin temellerinin atıldığı ve aynı tarihlerde imaretin de yer seçiminin yapıldığı Aşık Mehmed'ten öğrenilmektedir[943]. Külliyenin inşasının iletişiminde yaşanan aksaklıklar nedeniyle, baninin çok da gönüllü olmadığı bu külliye planlamasına yansımış gibi görünmektedir. Onyedinci yüzyılda "nadir" hale gelen imaret inşasının onsekizinci yüzyılda ivme kazanması, yüzyılın hemen başında inşa edilen ve 1711 yılında hizmete açılan Üsküdar Yeni Valide imareti ile başlar. Külliyede bulunan yapılar; cami, hünkâr mahfili, türbe, imaret, sebil, muvakkithane, iki çeşme, sıbyan mektebi, arasta, kütüphane ve meşruta evleri ve mahyacı odasıdır. Külliyede imaret dışında bulunan yapılar caminin kuzey cephesi ile güney-doğu köşesinde bulunurken, imaret cami avlusunun kuzeyinde bulunan dükkanlar ve sıbyan mektebinin de kuzeyindedir. Yapı güney-batı köşesine

[941] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.217.
[942] Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986, s.217.
[943] Gülru Necipoğlu, **The Age of Sinan:Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005, p.262.

daha geç bir tarihte eklenmiş sebille birlikte ve güney cephesinde bulunan avlusu ile külliyenin diğer yapılarından soyutlanmıştır. Tabhane-kervansaray gibi yapı gruplarına yer verilmemiş bu külliyenin parçası olan imaretin, onsekizinci yüzyıl boyunca tekrar edilecek yeni bir oluşumla, bir eğitim yapısına yakın inşa edildiği görülür. Sıbyan mektebine yakın inşa edilmiş imaretten yararlananlar, diğer Osmanlı imaretlerinde olduğu gibi öğrencilerle birlikte, külliye çalışanları ve yemek saatinde imarete gelen fakirlerdir. Baninin külliyede yer verilmesini istediği medrese inşası ise hayata geçirilememiştir.

Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında ise imaretlerin net bir şekilde bir diğer eğitim kurumu olan medreselerle bitiştirildiği örneklerle karşılaşılmaktadır. Bir imaret binasının medrese talebelerine yönelik hizmet vermek için tasarlandığını kesin olarak bildiğimiz ilk yapı ise Ayasofya İmareti'dir. 1742-43'de Ayasofya'da medresenin imaretten uzak oluşu nedeniyle öğrencilerin mağduriyeti giderilmek üzere imaret inşa edildiği dönemin tarihçilerinden Şemdanizade'den öğrenilmektedir[944]. Bu yapıdan kısa süre sonra aynı baninin inşa ettirdiği Nuruosmaniye külliyesinde imaret, medrese ile ortak bir duvarın iki yanında bulunur. Aynı yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş Nevşehir külliyesinde de imaret ve medrese tıpkı Nuruosmaniye'de olduğu gibi ortak bir duvarın iki yanında biçimlenmiştir. Nevşehir'de bulunan imaret aynı zamanda sıbyan mektebi ile de ortak avluyu paylaşmaktadır. Damat İbrahim Paşa Külliyesi'nde medrese ile imareti bir birine bağlayan bir geçiş bulunmazken, Nuruosmaniye'de bu iki yapı bir kapı aracılığıyla birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Bu imarette medreseye geçişte kullanılan kapının bulunduğu köşe yenilenmiş, bu köşede bulunan fırın bölümü aslını yitirmiştir. Bu nedenle medrese ile imareti bir birine bağlayan bu kapının orijinalitesine şüphe ile bakmak yerinde olur[945]. Eyüp'te inşa edilen Mihrişah İmareti'nde yapının iki yanında bulunan diğer külliye yapıları ise sebil ve türbedir. Külliyenin bir diğer yapısı olan sıbyan mektebi ise bu üç yapının önünden geçen yolun karşısında ve bu üç yapıya çapraz konumdadır. İmaret ve sıbyan mektebi bitişik olmasa da hem yakın konumlu hem de cami, medrese ve kervansaray-tabhane olmadan inşa edilmiş tek örnek

[944] Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Târihi Mür'i't-Tevârih**, (çev. Münir Aktepe), C.I, İstanbul 1976, s.110.
[945] Doğan Kuban, imaretten medreseye geçiş bulunmasına karşılık özgün tasarımda bunların bitişik olup olmadıklarının araştırılmadığını söyler. Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1994, s.103.

olmasıyla, imaretten yararlanan grubun mektep talebeleri ile Eyüp külliyesine gelen misafirler olduğunu düşündürtür.

Bu yüzyıldan medrese ya da sıbyan mektebine yakın olmayan tek örnek Laleli İmareti'dir. Bu imaretin, caminin güneyinde bulunan ve günümüze ulaşamamış medreseye yakın olmadığı ise kesindir. Ancak Laleli Külliyesi'nde tabhane ve kervansaray benzeri bir yapı da bulunmamaktadır. Bu nedenle yine Laleli imaretinde de imaretin öncelikli olarak öğrencilere yemek vermek üzere tasarlandığı düşünülebilir. Onsekizinci yüzyıldan günümüze ulaşan 6 imaretin medrese ya da sıbyan mektebine yakın ve kimi zaman bitişik konumu, bu yüzyıl öncesi imaretlerin tabhane-kervansaraya yakın inşa edilme geleneğinin sonlandığını, bu yüzyılda imaretlerin daha önceki üçyüz yılda hizmet ettiği ve birinci grupta olduğunu düşündüğümüz misafirlerin (ayende ve ravendenin) yerini öğrencilerin aldığıdır. İlmiye sınıfının, çeşitli kademelerden merkezi bürokrasiye geçebildiği Osmanlı'da, 1700'den sonra aristokratlaşmaya doğru giderek güçlenen bir eğilim olduğu gözlemlenir[946]. Kadı ve medrese hocaları hiyerarşisinde makam ve ayrıcalıklar yine 1700'den sonra oturmaya başlamış ve bu hiyerarşi bilimsel başarıdan ziyade tepedeki aristokratlaşmayı göstermektedir[947]. Aynı yüzyıl için ortaya konulacak bir diğer tespit ise müderrislerin maaşlarında daha önceki yüzyıllara oranla yaşanan şaşırtıcı artıştır.

İçinde hem imareti hem de bir medreseyi barındıran vakıfların personel giderlerine bakıldığında onsekizinci yüzyılda daha önceki yüzyıllara göre bariz farklılıkların oluşmaya başladığı gözlenir. II. Bayezid'in Edirne külliyesinde medrese personeli (öğrencilerle birlikte) 23 kişidir, müderris günlük 50 dirhem, muid 7 dirhem, 18 öğrenci günlük ikişer dirhem yani toplamda 36 dirhem, 1 bevvab 2 dirhem, 1 ferraş 2 dirhem ve 1hıfz-ı kütüp günlük 2 dirhemden, toplamda 99 dirhem almaktadırlar[948], 28 kişilik imaret personelinin günlük maaş gideri ise 91 dirhemdir. Haseki külliyesinin 1551 tarihli vakfiyesine göre, müderris günde 50 dirhem 1 muid 5 dirhem, 15 öğrenci 2'şer dirhemden 30 dirhem, 1 bevvab 2 dirhem almaktadırlar ve medrese çalışanlarının günlük maaş gideri 87 dirhemdir, buna karşılık aynı vakfiyeye göre imaret personelinin

[946] Christoph K. Neumann, "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.74.
[947] Carter Vaughn Fındley, "Siyasi Kültür ve Büyükhaneler", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.94.
[948] V.G.M.A., Defter No: 2113, Sayfa No:106, Sıra No: 26

toplam maaş gideri 79 dirhemdir[949]. Şehzade medresesinde; müderris 50 akçe, muid 5 akçe, 16 öğrenci 2'şer akçeden toplam 32 akçe, bevvab 2, kennas 2 akçe almaktadır[950]. Medrese çalışanlarının günlük gideri 86 akçedir. Buna karşılık imaret personelinin günlük maaş gideri 141 akçedir. Atik Valide imaretinde medrese personeli 19 kişi olup günlük maaş gideri 86 akçedir buna karşılık, 56 kişilik imaret personelinin günlük maaş gideri 170 akçedir[951].

Onsekizinci yüzyıla gelindiğinde; Nuruosmaniye külliyesinde (vakfiyeye göre) imaret personelinin tümünün maaş toplamı 202 akçeyken, tek başına medrese müderrisin günlük kazancı 200 akçedir. İmaret personelinin geri kalanının maaşları, muid 15 akçe, bevvab 15 akçe, her bir hücreye 10'ar akçe'dir[952]. Bir diğer onsekizinci yüzyıl örneği olan Laleli külliyesinde; 34 kişilik imaret personelinin günlük maaş toplamı 317 akçedir. Külliyenin medresesinde ise müderris 240 akçe, öğrencilerin tamamı toplamda 144 akçe, bevvab 4, 2 ferraş 12, tuvaletleri temizleyen kişiye 4 akçe ile toplamda medrese personeline günlük 404 akçe harcanmaktadır[953]. Onsekizinci yüzyılda maaş bazında bakıldığında imaret personelinin de günlük maaşlarının onbeş-onaltıncı yüzyıl imaretlerinin personellerinin maaşlarından daha fazla olduğu görülmesine karşılık, medrese çalışanlarının, özellikle müderrislerin maaşlarında şaşırtıcı derecede artış olduğu anlaşılmaktadır.

Onsekizinci yüzyılda, medreseden yetişen kadılar ve müderrislerin elde ettikleri (aristokratlaşma ve maddi getirinin sağladığı) bu ayrıcalıklı konumun, aynı yüzyılda inşa edilmiş imaret ve medresenin bitiştirilmiş tasarımına etki edip etmediğini ise bilememekteyiz. I. Mahmud'un inşa ettirdiği iki imaretin özelinden, yüzyılın genel eğilimine kadar, eğitim kuruluşlarında bulunanların imaretin hitap ettiği öncelikli kitleye yükseldiği ise kesindir. I.Mahmud'un Ayasofya'da imaret inşa ettirmesi, mağdur olan öğrencilerin mağduriyetinin (ki Ayasofya'da bulunan medrese Fatih döneminde inşa ettirilmişti) yaklaşık 300 yıl sonra fark edilmeyeceği düşünülünce, bu imar girişiminin bilinçli bir hareket olarak farz edilmesi gerekir. Bu imaretin inşası; Ayasofya'ya yüklenen anlamlar ve önemli bir meydanın köşesinde bulunmasının yanı

[949] V.G.M.A., 608/2 numaralı defterin 222. Sayfa, 143. sırasında kayıtlı vakfiye.
[950] V.G.M.A. Defter No:613,Sıra No:1,s.8.
[951] V.G.M.A., Defter No: 1766, Sıra No: 27, Sayfa No: 102-103
[952] V.G.M.A., Defter No: 639, Sıra No:42, Sayfa No: 79
[953] V.G.M.A., Defter No: 642, Sıra No: 1, Sayfa No: 1, s.28.

sıra, belkide bu yüzyılda yükselişte olan ilmiye sınıfına yönelik bir anlatım olarak da yorumlanabilir.

Medrese ya da sıbyan mektebi ile bitiştirilen imaret örneklerinin şehir merkezlerinde kurulan imaretler olması, bu yüzyılda inşa edilen Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti dışında imaretlerin başkent İstanbul'da yoğunlaşması ise yine bir diğer ilginç noktadır. Aynı yüzyılda inşa edilmiş ve günümüze ulaşamamış 1777 tarihli I. Abdülhamid'in banisi olduğu Hamidiye İmareti bu yüzyıldan bilinen bir diğer İstanbul örneğidir. Külliye; imaret, medrese, sıbyan mektebi, sebil, çeşme ve türbeden meydana gelmekteydi[954]. Onsekizinci yüzyılda ise Anadolu'da imaret inşası neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu yüzyılda Anadolu'da inşa edilen tek örnek daha önce değindiğimiz Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir örneğidir. Aynı yüzyıldan Anadolu'da inşa edilen ve ön plana çıkan yapılar; 1756 tarihli Aydın Cihanoğlu, 1779 tarihli Yozgat Çapanoğlu ve yine aynı tarihli Gülşehir Karavezir külliyeleridir[955] ve bu yapı topluluklarında imaret bulunmaz. Aynı yüzyılda taşrada ayanların güçlendiği ve devlet adına vergi toplama sürecine egemen olarak iktisadi yükselişe girdikleri görülür[956]. Bu yüzyılda ayanların taşrada yükselişiyle doğru orantılı olarak saltanat mensuplarının inşa faaliyetlerinde İstanbul'a yoğunlaştığını ve taşraya çıkmadıklarını, taşrada imar faaliyetlerinin ayan ailelerine ve yöneticilere bırakıldığını iddia edebiliriz. Yüzyılın bu genel manzarasıyla uyumlu olarak imaret inşası da İstanbul'da yoğunlaşır.

3.3. PLAN DEĞERLENDİRMESİ

Doğan Kuban tarafından, Osmanlı mimarisinin gerçekleştirdiği imaret mekanları, "dramatik mekan tasarımları" olarak değerlendirilmekle birlikte[957], Osmanlı medreseleri gibi değişmeyen plan düzenlemeleri yansıtmasa da, bu yapılar belirgin tasarım esaslarına göre planlanmışlardır. Özellikle Osmanlı camilerinde görülen mekan geliştirme kaygılarının, işleviyle ön plana çıkan imaret yapılarına taşınmaması normal görülmelidir. İmaretler; sundukları hizmetlere yönelik bir planlamaya sahip olup bu yapılara yüklenen simgesel anlamlarla, Osmanlı mimarisi içinde azımsanamayacak ölçüde yer tutarlar. Günümüze ulaşan imaretlerin planlarının el verdiği ölçüde, Osmanlı

---

[954] Birol Alpay, Abdülhamid I. Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1993, s.36.
[955] Afife Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı" **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1985, s.1044.
[956] Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, (6.Basım), İstanbul 2003, s.180.
[957] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007, s.275.

imaretlerini planları bakımından 4 grupta değerlendirmek mümkündür. Bu plan gruplaması, imareti oluşturan mekanların yerleşimi esas alınarak yapılmıştır.

3.3.1.Plan Biçimleri

I-İmareti meydana getiren ana mekanların yan yana yerleştirilmesi ile elde edilmiş uzunlamasına dikdörtgen planlı imaretler. Bu gruba giren imaretler: Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Tokad Hatuniye, Eskişehir Odunpazarı Kurşunlu, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Sincanlı Sinan Paşa, Bozöyük Kasım Paşa ve Ayasofya İmaretleridir (Çizim 3.2).

II- "L" planlı imaretler. Bu gruba giren imaretler: Amasya II. Bayezid, Kastamonu Yakup Ağa, Konya Karapınar II. Selim, Yenişehir Sinan Paşa, Ilgın Lala Mustafa Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun İmaretleridir (Çizim 3.3).

III- İmaret mekanlarının bir iç avlu etrafında sıralanması ile elde edilmiş "iç avlulu" imaretler. Bu gruba giren örnekler: İstanbul II. Bayezid, Şehzade, Haseki, Üsküdar Atik Valide, Manisa Muradiye, Nevşehir Damat İbrahim Paşa, Nuruosmaniye, Laleli ve Mihrişah İmaretleridir (Çizim 3.4).

III-1 Çift avlulu imaretler: Süleymaniye ve Payas imaretleri çift avlulu imaretlerdir. Süleymaniye'de iki avlu yan yana sıralanmışken Payas'ta arka arkaya sıralanmıştır (Çizim 3.5).

IV- Herhangi bir plan grubuna dahil olmayan imaretler. Bunlar: Edirne II. Bayezid, Sultan Ahmed İmareti ile birlikte Üsküdar Yeni Valide ve Bursa Hüdavendigar İmaretleri'dir (Çizim 3.6).

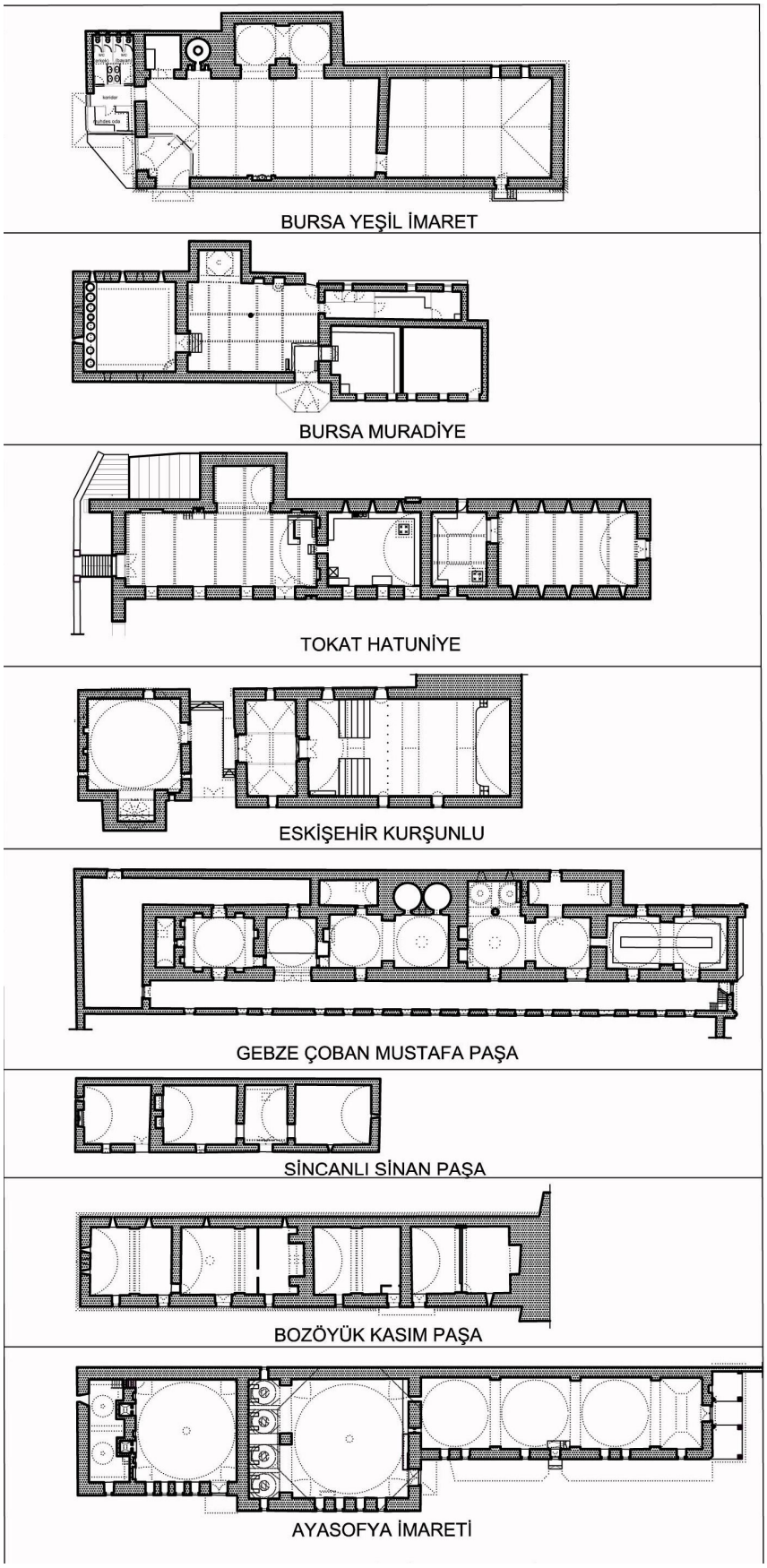

Çizim 3.2. Uzunlamasına Dikdörtgen Planlı İmaretler

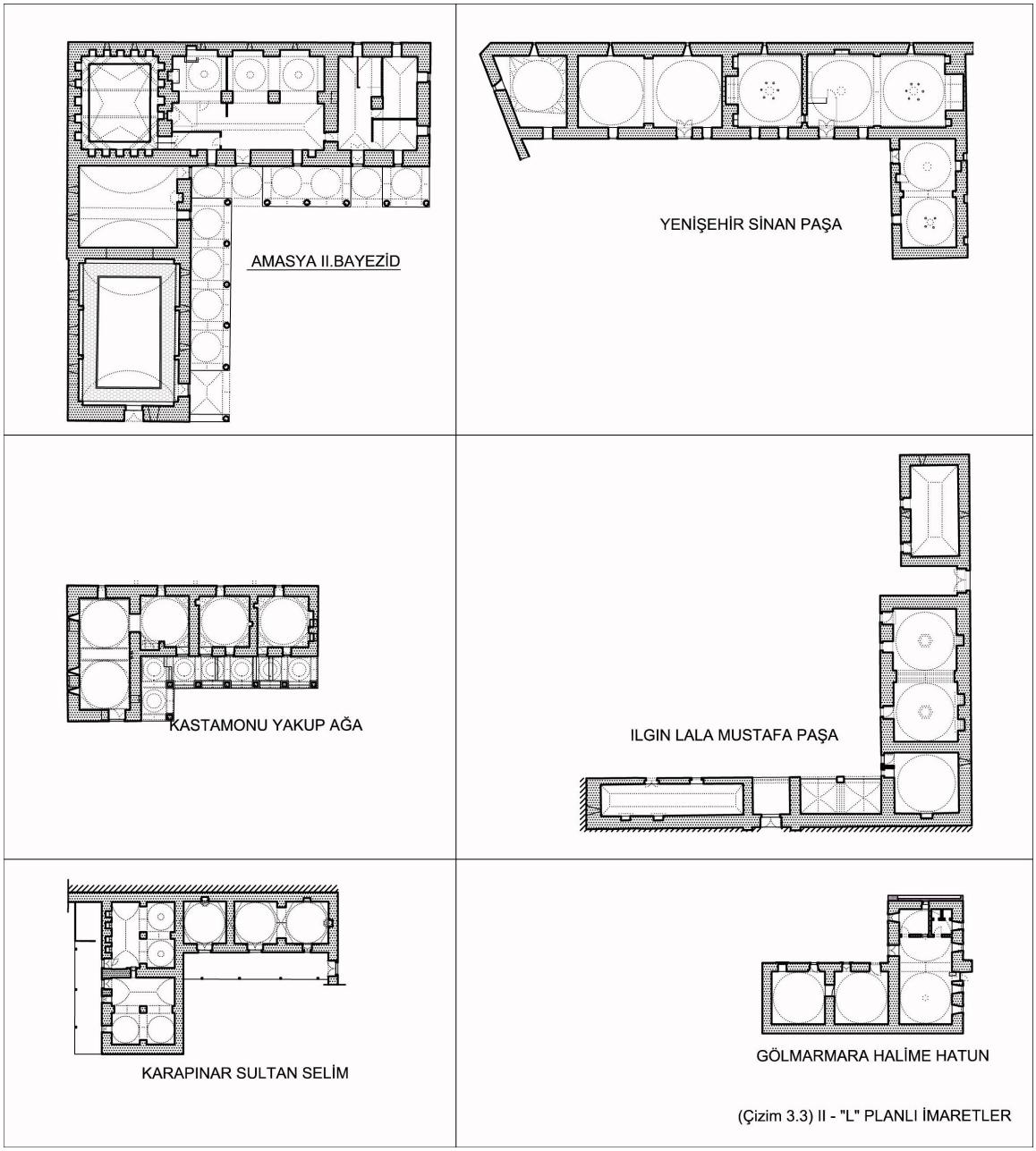

Çizim 3.3. II–“L” Planlı İmaretler

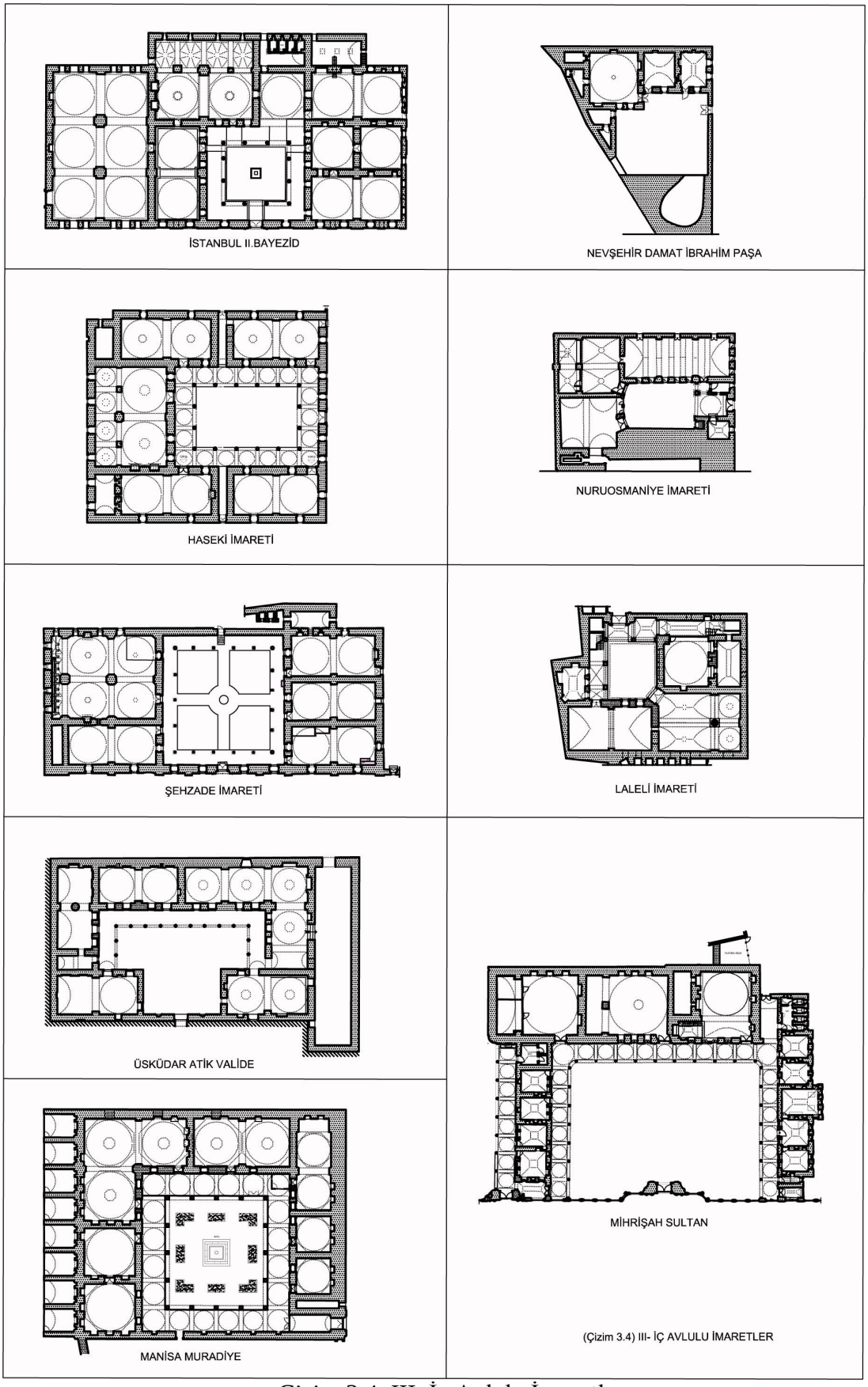

Çizim 3.4. III–İç Avlulu İmaretler

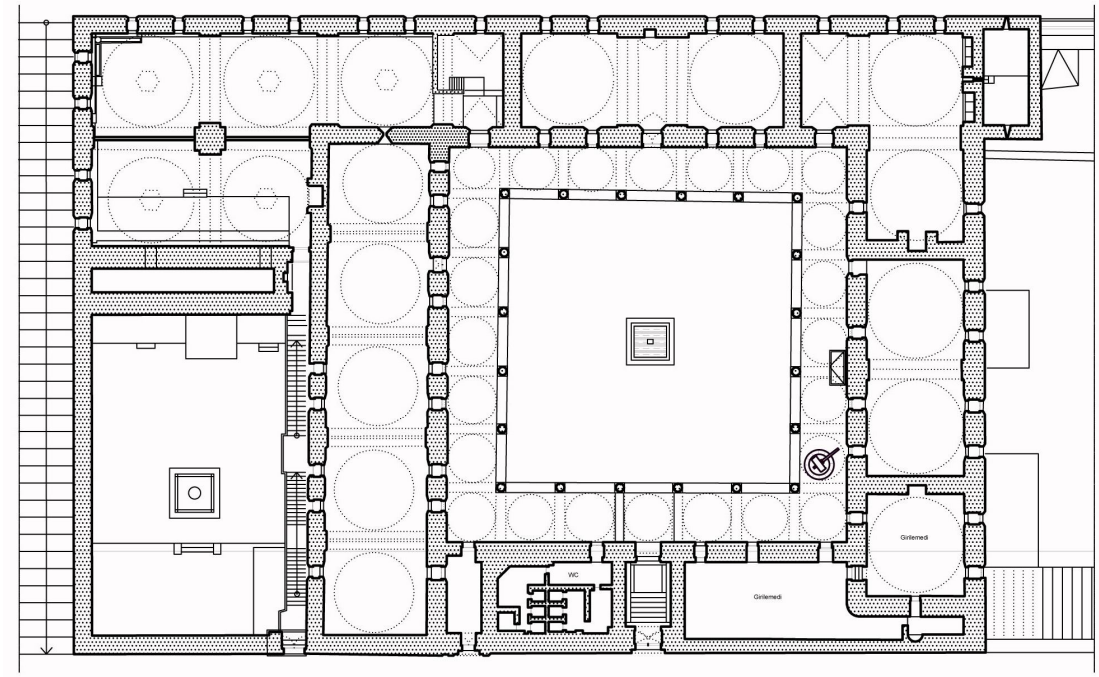

SÜLEYMANİYE

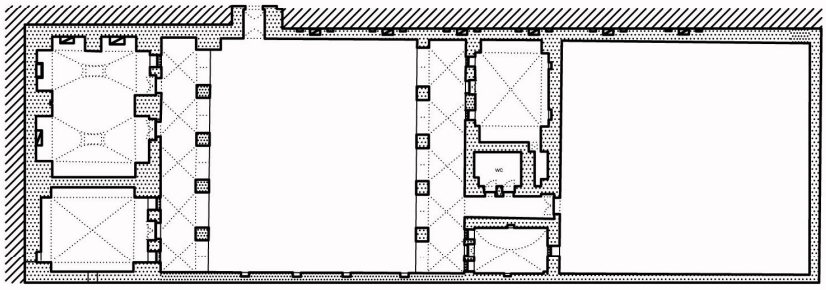

PAYAS SOKULLU

(Çizim 3.5) III-1 ÇİFT AVLULU İMARETLER

Çizim 3.5. III–1 Çift Avlulu İmaretler

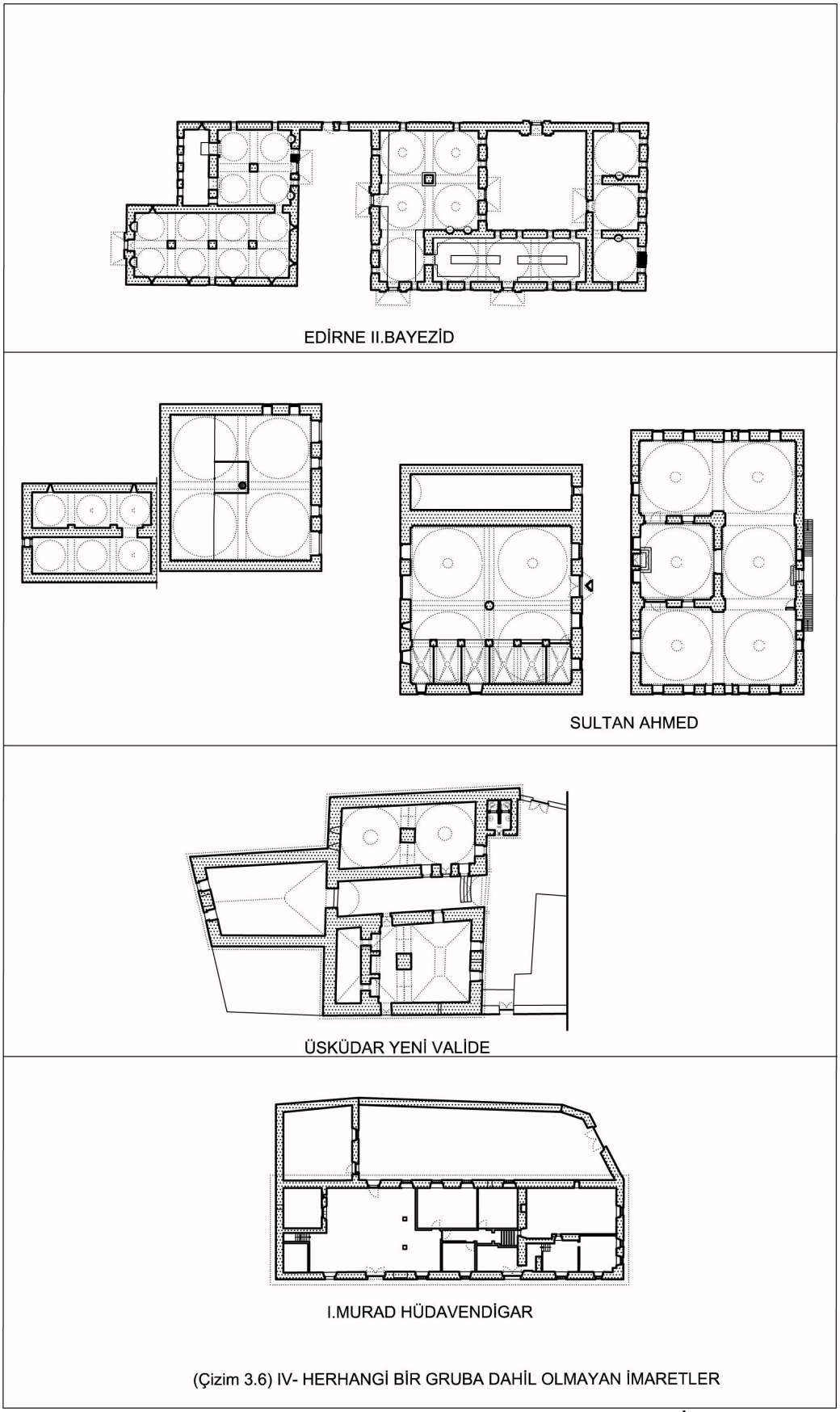

Çizim 3.6. IV–Herhangi Bir Gruba Dahil Olmayan İmaretler

Birinci grupta yer alan imaret mekanlarının yan yana yerleştirilmesi ile elde edilmiş uzunlamasına dikdörtgen planlı imaretler ondört ve onbeşinci yüzyılda yoğunlaşmıştır. Bu plan tipinde inşa edilmiş sekiz imaretin içinde bulunduğu külliyelerin camilerinin planına bakıldığında, dördünün Ters T Planlı olarak da adlandırılan zaviye planında olduğu görülür. Bu yapılar, Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Tokat Gülbahar Hatun ve Sincanlı Sinan Paşa'dır. Osmanlı mimarlığında Ters T Planlı yapılarla birlikte görülmeye başlanan imaretlerin, günümüze ulaşan en erken tarihlilerinde yani Bursa Yeşil ve Bursa Muradiye imaretlerinde dahi uzunlamasına dikdörtgen planın kullanılması, bu plan tipinin erken imaret plan tipi olduğunu düşündürtür. Onbeşinci yüzyılın ilk yarısında inşa ettirilmiş menzil külliyelerinden ve aynı baninin eserlerinden olan Eskişehir Kurşunlu ve Gebze Çoban Mustafa Paşa imaretlerinin yanı sıra Bozöyük Kasım Paşa külliyesinde de bu erken dönem imaret planlamasının tekrar edildiği gözlemlenir. Kanuni tarafından Şam'da inşa ettirilen Süleymaniye Külliyesi'nde de imaret mekanları yan yana sıralanmış dikdörtgen planlıdır. Camiye paralel uzanan imaretin her iki yanında yine simetrik olarak tasarlanmış birer kervansaray bulunur (Çizim 3.7). Dikdörtgen planlamalı bu imareti aynı gruba giren diğer imaretlerden ayıran özelliği, camiye bakan cephesinde bir sıra revak kullanılmasıdır. Cephenin ortasında bulunan mutfak, cami ile paraleldir ve tıpkı camide olduğu gibi kare planlamalıdır ve neredeyse tek kubbe ile örtülmüş cami kadar bir alana oturmaktadır.

Bu plan grubunun son örneği ise onsekizinci yüzyıla ait olan Ayasofya İmareti'dir. Ayasofya'da bu planlamanın tekrarlanması ise arazinin ancak bu plan tipine elvermesi nedeniyledir. Ayasofya'nın yanında bulunan tek boş alan Topkapı Sarayı ile Ayasofya arasındadır ve iç avlulu kare planlı bir yapı sığmayacak kadar dar bir alandır ve bu şartlar nedeniyle erken dönem imaret planının kullanıldığı söylenebilir.

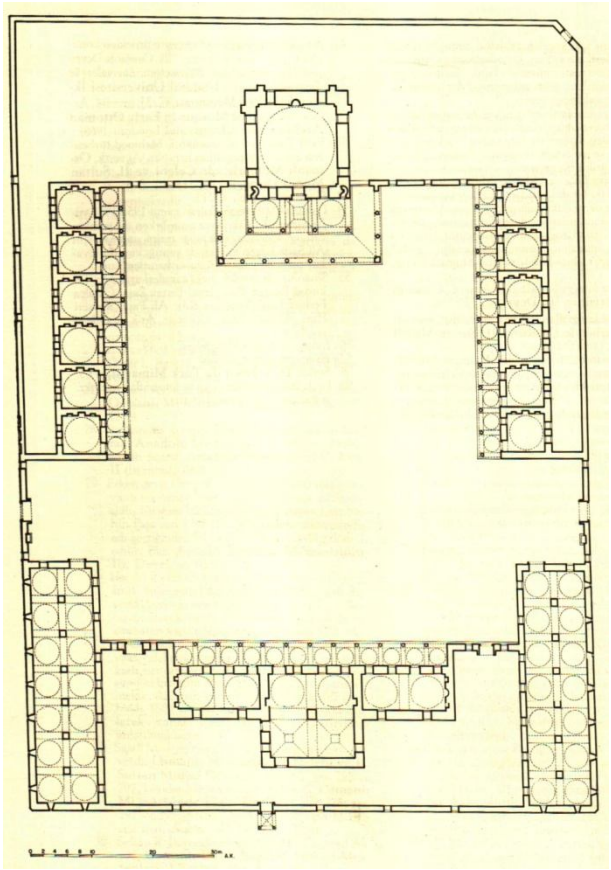

Çizim 3.7. Şam Süleymaniye Külliyesi Vaziyet Planı (A. Kuran'dan)

Mekanların yan yana sıralanması ile elde edilmiş imaretlere örnek olmasa da büyük tarikat merkezi külliye mutfaklarında da aynı plan tipine benzeyen uygulamalar görülür. Külliyeye gelenlerin yine Osmanlı imaretlerinde olduğu gibi ücretsiz yemek alabilmesi açısından benzeşen bu yapıların, tarikatların gereği olan ritüellere uygun olarak farklı mekanlara da sahip olduğu görülmektedir.

Ayrıca bu külliyelerde kurban kesimi gibi ritüellerin de bulunması, bu yapıları et temini açısından Osmanlı imaretlerinden ayrılır. Seyit Battal Gazi tekkesinin planına bakıldığında, tekke; ritüel yapıları olan müderris odası ve kırklar meydanı ile bitiştirilmiştir ve ekmek ve aş evlerinden oluşarak, dikdörtgen bir alana oturmakta olup caminin kuzeyindedir. Bu yapılar külliyenin de kuzey kanadını teşkil eder. Bu yapıların alt katı ise depo (kilerdir)[958]. Mutfağın (aş evi) onaltıncı yüzyılın öncesinde inşa edildiği, diğer üç yapının (ekmek evi, müderris odası ve kırklar meydanı) ise onaltıncı yüzyılda Mihaloğlu Mehmed ve Ahmed beyler tarafından inşa ettirildiği

[958] Zeynep Yürekli, **Legend and Architecture in The Ottoman Empire: The Shrines of Seyyid Gazi and Hacı Bektaş**, Phd. Thesis, Massachusetts 2005, p.143.

düşünülmektedir[959]. Tekkenin mutfak yapılarının, planlama açısından Osmanlı imaretleri ile benzeştiği söylenebilir (Çizim 3.8).

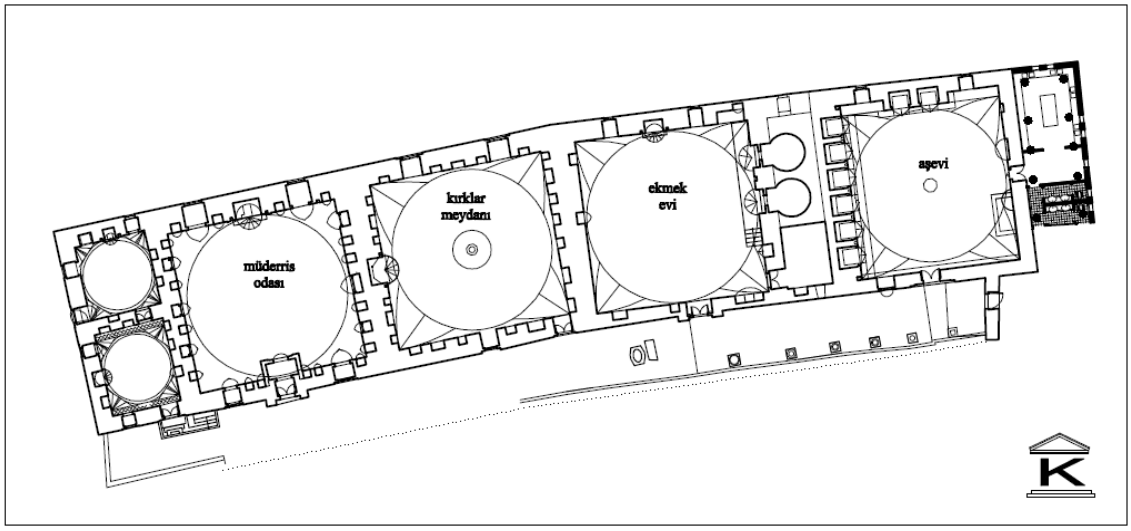

Çizim 3.8. Eskişehir Seyid Battal Gazi Külliyesi, Müderis Odası, Kırklar Meydanı, Ekmek ve Yemek Pişirme Mekanları ile Misafirhane (V.G.M.A'dan)

Erken ve klasik dönem Osmanlı mimarlığı uygulamaları arasında geçiş dönemi olarak görülebilecek II. Bayezid döneminde aynı bani tarafından inşa ettirilen üç külliyede de imaret için belirlenen yer; külliyenin merkezini oluşturan caminin doğu tarafıdır. Bayezid'in inşa ettirdiği imaretlerin planında başlayan değişim, Mimar Sinan'ın revaklı iç avlulu ve kare planlı imaretlere giden yolunu açmış gibi görünmektedir. "L" planlı olarak inşa edilen Amasya İmareti'nde başlayan erken dönem imaret planının değişimi, Edirne İmareti'nde iki büyük kütleden meydana gelen imaretin hem bu iki kütle arasında oluşan açık avlu hem de; mutfak-mekel ve yönetici odası (ya da mumhane) mekanlarının arasında oluşan iç avlulu planlama ile devam ettirildiği görülür. Değişimi sürdüren üçüncü adım ise İstanbul Bayezid İmareti'nin planı olup, yapıyı oluşturan mekanların tümü kare bir iç avlu etrafına yerleştirilmiştir. Avlu ortasına yerleştirilen mermer şadırvan yine Sinan tarafından Süleymaniye'de tekrarlanmıştır.

Erken Osmanlı imaret planının Bayezid döneminde başlayan değişimi, imaretlerle birlikte inşa edilen Ters T Planlı yapılarda da gözlemlenmektedir. Erken Osmanlı Ters T planlı yapılarında görülen tabhanelerin, tek mekanlı Edirne Bayezid caminin iki yanına alınmış dokuz bölümden oluşan kare bir alana oturtulan yeni bir yorumlaması

[959] Zeynep Yürekli, **Legend and Architecture in The Ottoman Empire: The Shrines of Seyyid Gazi and Hacı Bektaş**, Phd. Thesis, Massachusetts 2005, p.143.

görülür. Bu tabhanelerin girişleri camiden değil doğrudan dışarı ile ilişkilidir. Doğu cephede bulunan tabhanelere açılan kapı ile imaretin yemek salonuna açılan kapılara kolayca ulaşılmaktadır. Tabhanelere yakın olarak inşa edilmiş İstanbul ve Edirne imaretlerinde bu misafirhanelerin barınma, yeme ve hayvanlarını bırakacağı yer ihtiyaçlarının bir birine yakın yerlerde çözümlendiği görülür. Amasya İmareti'nde ise yeme ve misafirlerin hayvanlarını bırakacağı ahır yine bitişik konumludur. Bayezid tarafından İstanbul'da inşa ettirilen külliyede camiden koparılarak iki yana yerleştirilen tabhanelere yakın olarak ve yine doğu cephede imaret bulunur. Medrese ise cami ve imaretten daha uzak bir alanda yer alır.

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren, uzunlamasına dikdörtgen planlama terk edilmiştir ve imaret planlamasında baskın iki plan tipi ile karşılaşılır. Bunlar "L" planlı imaretler ve "iç avlulu" imaretlerdir. İç avlulu imaretler Edirne ve İstanbul Bayezid imaretlerinden sonra Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde görülmeye başlanmış ve yine ilk defa Bayezid'in Amasya imaretinde denenen "L" planlı imaretler de yaygın biçimde kullanılmıştır. Amasya'da imarete bitişik olan tabhane günümüze ulaşamamış olmakla birlikte imaretin kuzeyinde bulunduğu batı cepheye doğru uzandığı bilinmektedir. İmaretin mevcut planının tabhane ile bitiştirildiğinde "L" planından farklı bir planlama ile karşılaşılmaktadır. Tabhane eklendiğinde farklı bir şema ortaya çıksa da, planlamaya imaret özelinde bakıldığında, imaretin güney cephede bulunan ve yan yana yerleştirilmiş mekel, mutfak ve kilerine kuzey-doğuda eklenen fırın ve ahırla "L" planlı olduğu kesindir.

Mimar Sinan tarafından ya da daha doğru bir ifade ile onun mimarbaşılığı döneminde inşa edilmiş klasik Osmanlı imaret planlarında simetrik kaygılar ön plana alınmıştır. Klasik çağ imaretlerinin revaklı avlu etrafında şekillendiği dikkati çeker. II. Bayezid döneminde ön-denemelerini gördüğümüz iç avlulu imaretler, Sinan ve klasik Osmanlı dönemi için karakteristiktir. Yine II. Bayezid döneminde ilk örneğini gördüğümüz "L" planlı imaretler de Sinan dönemi için bir diğer karaktersitik planlamadır. "L" planlı altı imaretten, Amasya imareti dışında kalan beşi onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında inşa ettirilmiştir. Bu beş imaretten Ilgın'da bulunan Lala Mustafa Paşa imaretinin içinde bulunduğu külliye ile Karapınar'da inşa ettirilmiş Sultan Selim külliyeleri Mimar Sinan'a ait eserlerdir. Yenişehir Sinan Paşa ve Kastamonu Yakup Ağa imaretleri Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde inşa edilmiş olmakla birlikte Sinan'ın bu yapılarla

olabilecek bağı ya da katkısı bilinmemektedir. Gölmarmara Halime Hatun imareti ise Sinan'ın ölümünden kısa süre sonra inşa ettirilmiştir. Günümüze ulaşan imaretlerin planlarına bakılarak, onaltıncı yüzyıl başkent dışı örneklerinde tercih edilen ve "taşra" plan tipi olarak düşünülebilecek "L" planlamanın onaltıncı yüzyıldan sonra devam ettirilmediği de anlaşılmaktadır.

Onlatıncı yüzyılın hakim plan tipi olan iç avlulu imaretlerin ise payitahtta inşa edilen sultani imaretlerle birlikte III. Murad'ın şehzadelik şehri olan Manisa'da inşa ettirdiği yapıda uygulandığı dikkati çeker. İlki yüzyılın hemen başında II. Bayezid'in İstanbul İmareti'nde ortaya çıkan bu planlamada, revaklı iç avlunun üç yanına yerleştirilen imaret mekanları kuzeyde ahırla bitiştirilmiştir. Yüzyılın ortasına kadar tekrarlanmayan bu planlama, Mimar Sinan tarafından tasarlanmış ilk imaret olan Haseki İmareti'nde karşımıza çıkmaktadır. Dikdörtgen planlı ve revaklı bir avlunun üç kenarına yerleştirilen imaret mekanları ile gelişkin bir plan tipi gözlenir. Haseki İmareti, ahır bölümü atıldığında II. Bayezid imaretini andıran biçimde tekrarlanmış ancak mekan yerleşiminde farklı tutumlar sergilenmiştir. Bayezid imaretinde mutfak ve fırın eyvan biçimindeki açıklığın iki yanında ve avlunun doğu kanadı boyunca yer alır. Haseki İmaretinde ise mutfak ve fırın mekanları kuzey ve doğu kanatlarda bulunur. Sinan'ın bildiğimiz ilk imareti olan Haseki İmareti'nin planı, Sinan'ın son çalışmalarından olan Manisa Muradiye İmareti'nde mekanların avlunun üç yönünde yerleştirilmesi açısından benzeşir. Buna karşılık Sinan'ın Haseki imaretinden sonra tasarladığı Şehzade İmaretinde, yine bir iç avlu etrafına hizmet mekanlarını yerleştirilmekle birlikte, Haseki'de avlunun üç cephesini kullanmışken Şehzade'de avlunun iki yanına ve karşılıklı olarak mekanların yerleştirdiği görülür. Süleymaniye İmareti'nde ise yine Haseki İmaretine benzer biçimde revaklı avlunun üç yanına imaret mekanları yerleştirilmişken, batı cepheye bir avlu daha eklenmiş ve avlunun kuzey cephesi boyunca mutfak mekanları devam ettirilmiştir. İkinci avluda bulunan mutfak mekanları, ilk avluda kuzey-batıda bulunan mutfak mekanıyla birleşir. Batı cephe boyunca mekel/yemek salonu bulunur. Süleymaniye Külliyesinin personel toplamının 708 kişi[960] olduğu, öğrenciler ve misafirlerle birlikte bu sayının katlanarak arttığı düşünüldüğünde mutfağın ve yemek salonunun geniş bir alanda inşa edilmesi gerekliliğini arttıracağından, mimarı çift avlulu imaret tasarımına götürmüş olmalıdır. Süleymaniye

[960] Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962.

imareti ve tabhanelerinin kuruluşunda topografik etkiler de görülmektedir. Tabhane ve imaretin Süleymaniye caminin kurulduğu alanın kuzeyinde doğal bir istinat duvarı gibi düşünülmesi, aynı mimarın Payas İmaretinde ard arda iki avlu kullanmışken Süleymaniye'de yan yana iki avlu kullanması yine arazi şartlarına bağlanabilir. Sinan'ın Payas imaretinde kullandığı düzenleme ise külliyenin; kervansaray, arasta ve tabhane ile bir birine kaynaşmış düzenlemesi içinde şekil bulmuştur. Şehzade İmareti'nde olduğu gibi ve daha minimal bir boyutla, imaret mekanlarının avlunun iki kenarına ve karşılıklı olarak yerleştirilmesi ile elde edilmiştir. İmaret mekanlarının arkasına ve kervansarayın bitimine kadar olan bölüme eklenen ikinci avlu, hem külliyenin genel sınırlarına uyum sağlamış hem de imareti doğrudan dışarı ile ilişkilendirerek servis alanı görevini üstlenmiştir. Sinan'ın Karapınar Sultan Selim külliyesinde imaret ve tabhaneler için kullandığı simetrik ve aynı plan düzeninde olan tekrarı, Atik Valide külliyesinin imaret ve tabhanelerinde de uygulanmıştır. Karapınar'da "L" planlı olan tabhane ve imaretin planı, Atik Valide külliyesinde "T" planlı bir iç avlu etrafına yerleştirilerek elde edilmiştir.

Onsekizinci yüzyıldan günümüze ulaşan altı imaretten dördü ise yine bir iç avlu etrafına imaret mekanlarının yerleştirilmesi ile elde edilmiştir. Nevşehir Damat İbrahim Paşa ile Nuruosmaniye İmaretleri revaksız bir avlu etrafında sıralanmışken, Laleli ve Mihrişah İmaretlerinde avlu revakları yeniden tercih edilmiş mimari unsurlardır. Nevşehir'de inşa edilmiş imaret, sıbyan mektebi ile aynı avluyu paylaşmaktadır. İmaret mekanlarından mekel, kiler ve fırın-mutfak mekanları uzunlamasına dikdörtgen planlamayı andırarak yan yana sıralanmışken, sıbyan mektebinin altında bulunan kaya oyma ambar imaret mekanlarının paralelinde bulunur. Hem Laleli hem de Nuruosmaniye imaretleri bir avlunun üç tarafında sıralan mekanlardan oluşmakla birlikte bu plan tipinin onaltıncı yüzyıl örneklerinden uzaklaşmaktadır. Her iki yapının avlusu da dönem mimarlığında görülen ve batılılaşma olarak adlandırılan etkilerden küçükte olsa nasibini almıştır ve her iki yapının avlusunun birer cephesinde de çokgen düzenleme vardır. Klasik dönem imaretlerinde görülen geniş avlunun yerini daha minimal bir avlunun aldığı da dikkati çeker. Avlunun etrafına imaret mekanlarının yerleşiminde de klasik dönem imaretlerinde gözlemlenen dengeli yerleşimin yerini daha serbest bir düzenleme almış ve öyle anlaşılıyor ki simetrik kaygıların gözetilmesi ilk sırada olmamıştır. 1821 yılında Kavala'da inşa ettirilen Mehmed Ali Paşa Külliyesi'nde cami olmamakla birlikte bazı yayınlarda medresenin mescit işlevi gören dersanesi cami olarak anlatılmakla birlikte,

iki medrese ve kütüphane, çeşme ve sıbyan mektebi ile birlikte inşa edilmiş imaretin[961] planı, Nuruosmaniye ve Laleli İmaretlerinde olduğu gibi bir iç avlu etrafına sıralanmıştır ve bu iki imarette olduğu gibi serbest bir yerleşim görülür ve avluda revak bulunmaz. Kavala Mehmed Ali Paşa İmareti de tıpkı Nuruosmaniye ve Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmaretlerinde olduğu gibi medrese ile ortak bir duvarın iki yanında bulunmaktadır (Çizim 3.9, Fot. 3.6.).

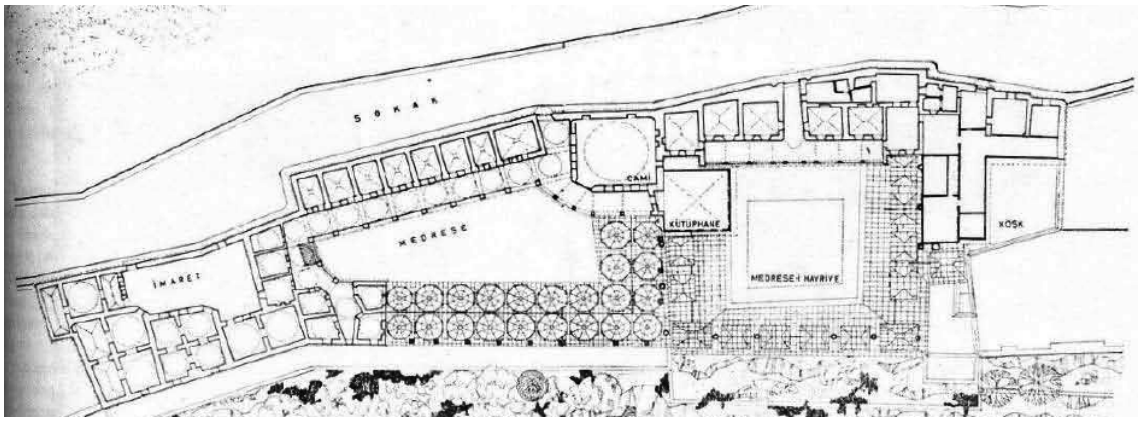

Çizim 3.9. Kavala Mehmed Ali Paşa Külliyesi Planı[962]

Fot.3.6. Kavala, Mehmed Ali Paşa Külliyesi ve İmareti[963]

[961] Heath Lowry, İsmail Erünsal, **Aslına Dönüş, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Kavala Kasabası ile Bağları, Mimari Eserler, Kitabeler ve Belgeler**, İstanbul 2011, s.15-16.
[962] Haluk Sezgin, "Kavala'da Mehmed Ali Paşa Külliyesi", **Arkitekt**, S:1976/2, İstanbul 1976, s.67.
[963] Konstatinos Lalenis, Elena Samourkasidou, "Wakfs in Kavala, Greece: a Legal, Political and Architectural Heritage Issue", **International Journal of Architectural Research**, Vol:7, Issue:2, 2003, p.215.

Yüzyılın sonuna doğru inşa edilmiş Mihrişah İmareti'nde ise mekel, mutfak ve fırın gibi imaretin ana mekanlarının yan yana ve aynı cephe boyunca sıralanması ile elde edilmiş planlamada revaklı avlu ve avlunun iki yanında yer alan revakların arkasına kiler, yönetici ve ekmekçi odaları ile türbe görevlileri (türbedar, duacı gibi) için odalar yerleştirilmiştir. Türbe görevlilerinin odaları Mihrişah Sultan'ın türbesine bakan cephede yer almakta ve bu mekanların kapıları türbe tarafına açılmaktadır.

Herhangi bir plan grubuna dahil edilemeyen imaretler ise Edirne II. Bayezid, Sultan Ahmed, Üsküdar Yeni Valide ve I. Murad Hüdavendigar imaretleridir. Temelde bu dört yapı da imaret tipolojisinin temel gruplarına dahil edilebilecek (ya da alt grup oluşturabilecek) veriler sunar. Edirne II. Bayezid İmareti iç avlulu imaretlerin günümüze ulaşabilen en erken ön denemesi olarak düşünülmektedir. Dikdörtgen bir alanda uzanan imaret mekanları iç avluya da sahiptir ve böylece genel hatları ile erken dönem imaret planı olan uzunlamasına dikdörtgen plandan iç avlulu imaretlere geçiş örneği kabul edilebilir. Herhangi bir gruba dahil edilemeyen bir diğer imaret örneği olan ve aynı zamanda onyedinci yüzyıldan günümüze ulaşan tek yapı olan Sultan Ahmed imareti, İstanbul'un yönetimsel ve törensel açıdan önemli bir merkezinde, Topkapı Sarayından başlayan At Meydanı'nın ucuna yerleştirilmiştir. Sultan Ahmed külliyesinin inşası için paşaların saraylarının satın alındığı da bilinmekle birlikte, imaretin serbest yerleşimi ise meydanın uç kısmında olması ile ilişkilendirilebilir. Doğal bir platform üzerine yerleştirilen tabhane, imaret ve darüşşifa bu platformun el verdiği ölçüde rahatça kullanılarak yerleştirilmiştir.

Yer seçiminin yanı sıra mimar ve baninin tercihlerinin imaretin planlamasına ne kadar etki ettiği bilinmemektedir. İmareti oluşturan dört yapı yan yana ve birbirine bitiştirilmeden (sadece kiler ve fırın çok yakın konumludur ve sonradan iki yapının arasına örülen duvarla bitiştirildiği görülmektedir) yerleştirilmiş ve her biri anıtsal boyutlardadır. İmaret yapılarının yan yana sıralanması (çizgisel bir hat üzerin de olmasa da) ile uzunlamasına dikdörtgen planlı imaretlerin ana kurgusunu hatırlatır ve bu grubun farklı bir yorumlaması olarak kabul edilebilir. Bu imarette, imaret mekanlarının her biri bağımsız birer yapıya dönüşmüştür.

Onsekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen Üsküdar Yeni Valide imaretinde mekanlar, dar bir koridorun üç yanında yer almış, bu koridor bir nevi iç avlu işlevini üstlenmiştir. İmaretin güney cephesinde de kendine has bir avlusu bulunmaktadır.

Herhangi bir gruba dahil edilemeyen son yapı ise, Bursa Hüdavendigar imaretidir. Yirminci yüzyılın başında yeniden inşa edilen imarette, "L" planlı imaretin avlulu yorumu olarak değerlendirilebilir. Özellikle İslamlaşma ve Türkleştirme politikalarında önemli rol oynayan ve aynı terimle adlandırılan ve birlikte inşa edilen Ters T Planlı yapılarla aşhanelerin özellikle Balkanlar'da yaygın olduğu tahmin edilmektedir. Ancak günümüz yayınlarında çalışma konumuzu oluşturan 29 yapının kıyaslanabileceği imaret planına rastlanamamıştır[964].

3.3.2. İmareti Oluşturan Mekanlar ve Yüzyıllara Göre İmaret İçinde Dağılımları

Günümüze ulaşan imaretlerin yükseklikleri yaklaşık olarak 14.50 m. ile 4.70 m. arasında değişmektedir. Kubbe yüksekliği en fazla olan imaret, Ayasofya'nın yakınında I. Mahmud tarafından onsekizinci yüzyılın ortasında inşa ettirilen 14.50 m'lik kubbe yüksekliğine sahip Ayasofya İmareti'dir. Yükseltisi en fazla olan ikinci imaret ise Sultan Ahmed külliyesindedir ve mutfağının kubbe yüksekliği yaklaşık olarak 13 m'dir. Bu iki imaretin ortak özelliği ise yönetimsel ve dini açıdan önemli olan At Meydanına yakın inşa edilmiş olmalarıdır. Ayasofya'nın kuzey cephesinde bulunan imaret, Ayasofya ile görsel anlamda uyumlu olabilmesi için bilinçli olarak yüksek tutulmuş gibidir. Ayasofya ve Sultan Ahmed imaretlerinin yüksekliği ile yarışabilecek bir diğer imaretse, yine içinde bulunduğu külliyede görsel olarak ön plana çıkarılan İstanbul Haseki İmareti'dir. Haseki imaretinin kubbe yüksekliği ise yaklaşık 12 m'dir. Mekan yüksekliği en az olan imaret ise Afyon'un Sincanlı ilçesinde bulunan Sinan Paşa imaretidir ve imaretin yüksekliği 4.70 m'dir. Günümüze ulaşan imaretlerin mekan dağılımlarına bakıldığında, karakteristik denebilecek tek tespit mutfak ve mekellerin birbirine bitişik mekanlar olmasıdır. Mutfak ve mekelle birlikte mekanların imaretler içinde yerleştirildiği belirli bir cephe ya da kesin kuralları olan bir dağılım yoktur. Öyle görülüyor ki aynı plan grubuna giren imaretler de dahil olmak üzere mekan yerleşimleri

---

[964] Bu araştırma çerçevesinde günümüz yayınlarından taranan ve herhangi bir imaret planına rastlanmayan çalışmalar; Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV. Kitap**, (2.Baskı) İstanbul 2000, Machiel Kiel, **Ottoman Architecture in Albania (1385-1912)**, İstanbul 1990, Heath Lowry, **Osmanlıların Ayak İzlerinde (Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekanlar ve Mimari Eserleri Arayış Yolculukları)**, İstanbul 2009, Heath Lowry, İsmail Erünsal, **Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler**, İstanbul 2010, Heath Lowry, **Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi (1350-1550)**, İstanbul 2008., Mustafa Özer, **Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX. Yüzyıl)**, Ankara 2006, Mehmet İbrahimgil, Neval Konuk, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II**, Ankara 2006, Mehmet Emin Yılmaz, "Macaristan'daki Türk Eserlerinin Onarımları Üzerine Notlar", **Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri**, Isparta 2013, s.475-492, Sevil Bülbül, **Manastır Şehri'ndeki Osmanlı Mimarisi,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

belirli bir düzen temeline oturmaz. En büyük İstanbul imaretinin Bayezid İmareti olduğu ve günde 10.000 kişiye yemek çıkarıldığı[965] ifade edilmesine karşılık, yemeğin hazırlandığı mutfak özelinden bakıldığında, Bayezid imaretinin mutfağı Süleymaniye ve Sultan Ahmed imareti mutfaklarından daha küçüktür. 10.000 kişi için yemek hazırlanabilecek bir mutfak, günümüze ulaşan imaretlerden hiç biri ile uyuşabilecek bir rakam gibi görünmemektedir. Bu rakam ancak İstanbul'daki tüm imaretlerde hazırlanan günlük yemek toplamı olabilir.

İmaret Mekan Dağılımları

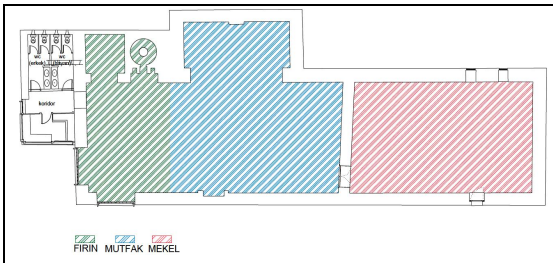

Bursa Yeşil İmaret

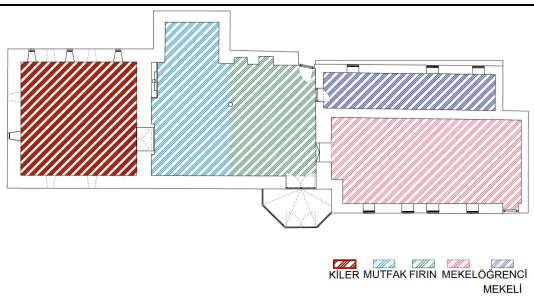

Bursa Muradiye İmareti

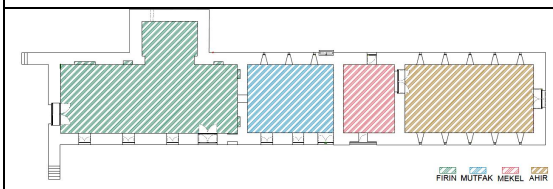

Tokat Hatuniye İmareti

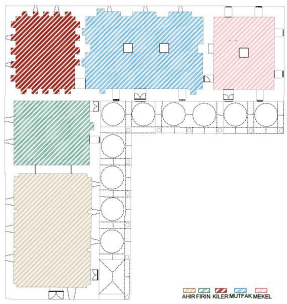

Amasya II.Bayezid İmareti

Edirne II. Bayezid İmareti

İstanbul II. Bayezid İmareti

[965] Ayla Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi", **Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti 1300-1600**, (7. Baskı), İstanbul 2002, s.351.

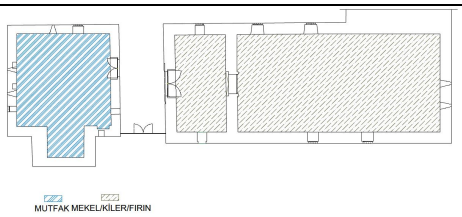

Eskişehir Kurşunlu İmareti

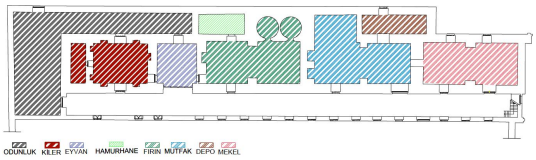

Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti

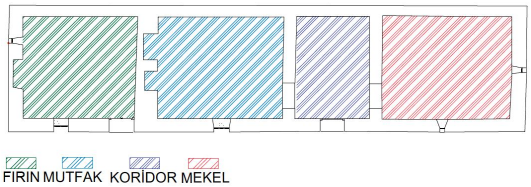

Sincanlı Sinan Paşa İmareti

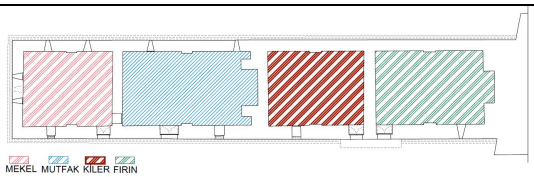

Bozöyük Kasım Paşa İmareti

Haseki İmareti

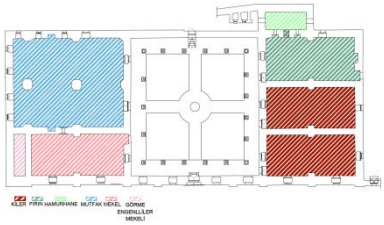

Şehzade İmareti

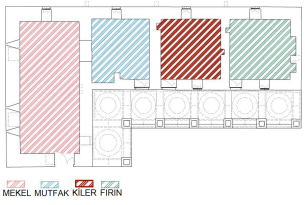

Kastamonu Yakup Ağa İmareti

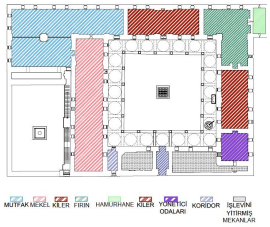

İstanbul Süleymaniye İmareti

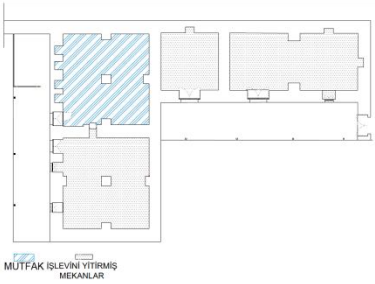

Karapınar Sultan Selim İmareti

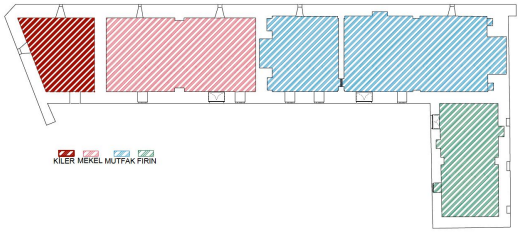

Yenişehir Sinan Paşa İmareti

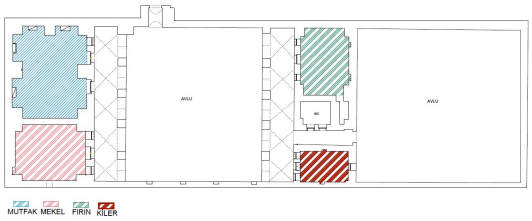

Payas Sokullu İmareti

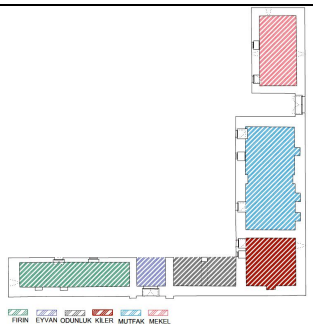

Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti

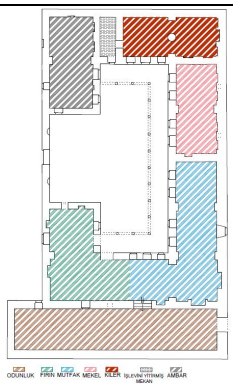

Üsküdar Atik Valide İmareti

Üsküdar Yeni Valide İmareti

Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti

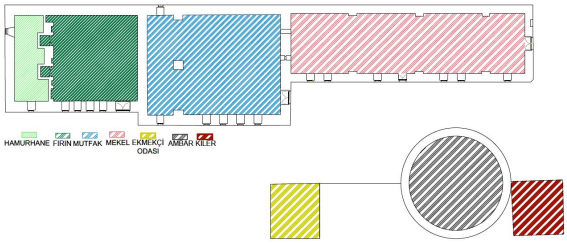

Ayasofya İmareti

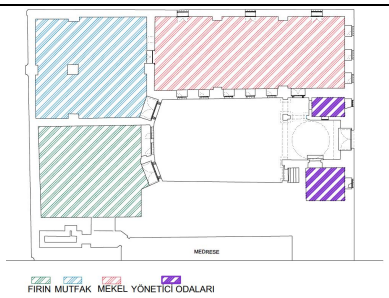

Nuruosmaniye İmareti

Laleli İmareti

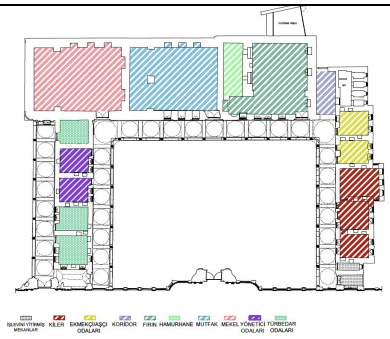

Eyüp Mihrişah İmareti

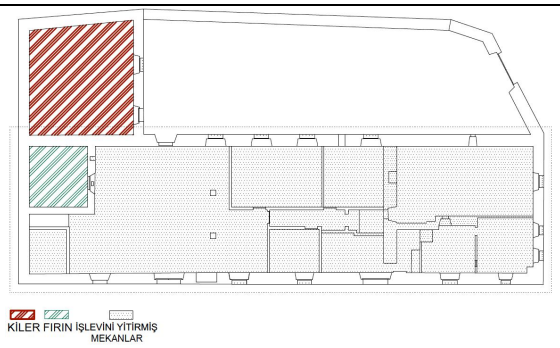

Bursa Hüdavendigar İmareti

İmarethanelerde mekan büyüklükleri, her imaretin kendi realitelerine göre değişiklikler göstermekte ve her imaretin kendi dinamiklerini yansıtmaktadır.

Vakfiyeleri tespit edilebilen ve bu vakfiyelerde imaret personeline ilişkin bulunan bilgilere bakılarak hazırlanan tabloya göre imaret personel sayısının 8 ile 54 arasında değiştiği tespit edilmiştir (Tablo 3.2). Çalışan sayısının en fazla olduğu imaret Üsküdar Atik Valide İmaretidir. Osmanlı döneminden günümüze ulaşan imaretler içinde çalışan sayısı en az olan imaret ise Afyon/Sincanlı'da inşa ettirilmiş Sinan Paşa imaretidir. 8 kişilik personeli ile yerleşime yeni açılmış bir bölgede kurulan imaret onaltıncı yüzyıl için oldukça mütevazı boyutta bir taşra imareti olarak değerlendirilebilir. Aynı imaret, mekan yüksekliği ve genişliği açısından da en küçük imarettir. İmaretin fiziksel olarak çağdaşı imaretlere göre daha minimal boyutta olması, sultan ya da saltanat ailesine mensup bir yönetici vakfı olmamasının yanı sıra önemli bir yol ya da menzil güzergahında da kurulmaması ile ilişkilendirilebilir. Dönemi için çok da bilinen bir siyasi şahsiyet olmayan Sinan Paşa'nın imareti, gelirleri nispeten daha kısıtlı bir külliyenin parçasıdır. Yine vakfiyeden anlaşıldığı üzere imaretten yararlananlar, külliye çalışanları, mektep öğrencileri, misafirler ve yemek saatinde külliyeye gelen fakirlerdir. Sinan Paşa'nın imareti, fakirlere verilen yemek açısından da diğer Osmanlı imaretlerinden (en azından bizim vakfiyelerine ulaşabildiğimiz örneklerden anlaşıldığı kadarıyla) ayrılmaktadır. Yemek saatinde imarete gelen fakirler yemek değil birer adet ekmek alabileceklerdi[966]. Belki Sinan Paşa İmareti bu açıdan tek örnek değildir ancak bizim bildiğimiz ilk ve tek örnektir.

[966] Ramazan Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi,** S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.340.

Yine aynı tabloya göre, İstanbul dışında inşa edilmiş imaretlerin çalışan sayılarının 30 kişiye ulaşmadığı görülür. Buna karşılık İstanbul imaretlerinin çalışan sayıları ise bir örnek dışında (Eyüp Mihrişah) 30 kişinin altına düşmemektedir. Mekan büyüklüklerinin çalışan sayılarını çok etkilemediği, Süleymaniye, Sultan Ahmed, Haseki ve Bayezid imaretlerinin personel toplamına bakılarak iddia edilebilir. Atik Valide İmaretinin çalışan sayısının fazla olması ise baninin kişisel tutumundan kaynaklı gibi görünmektedir.

Tablo 3.2. Vakfiyelerine Göre İmaretlerin Çalışan Sayısı ve Çalışanların Yıllık Ücretleri Toplamı

İmaret	**Sayısı Görevli**	**Çalışanların Yıllık Toplam Ücreti**
Bursa Muradiye	16	16992 (Dirhem)
Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun)	19	21240 (Dirhem)
Amasya II. Bayezid	28	30798 (Dirhem)
Edirne II. Bayezid	28	32214 (Dirhem)
İstanbul II. Bayezid	41	51684 (Akçe)
Eskişehir Kurşunlu	18	12036 (Dirhem)
Gebze Çoban Mustafa Paşa	21	22833 (Dirhem)
Afyon/Sincanlı Sinan Paşa	8	5310 (Dirhem)
Haseki (1540) Tarihli Vakfiyeye Göre	19	18408 (Dirhem)
Haseki (1551) Tarihli Vakfiyeye Göre	31	27967 (Dirhem)
İstanbul Şehzade	41	49914 (Akçe)
İstanbul Süleymaniye	43	56286 (Akçe)
Yenişehir Sinan Paşa	27	15930 (Akçe)
Payas-Sokullu	29	31506 (Akçe)
Üsküdar Atik Valide	54	60180 (Dirhem)
Ilgın Lala Mustafa Paşa	11	12390 (Dirhem)
Sultan Ahmed	32	-
Üsküdar Yeni Valide	33	64782 (Akçe)
Nuruosmaniye	40	73278 (Akçe)
Laleli	34	122838 (Akçe)
Eyüp Mihrişah	23	108678 (Dirhem)

3.3.2.1 Mekel

Yemeğin, hasta ve görme engelliler dışında imaretten çıkarılmaması ilkesi uyarınca, yemeğin alıcılarına imarette "mekel" adlı yemek salonlarında teslim edildiği kesindir. Sultan Süleyman'ın Şam'daki imaretinde, vakıf şartları dışında imaretten yemek çıkarılması üzerine verilen hükümde mekel dışında yemek dağıtımının yapılmayacağı belirtilip kurallara uyulması istenmektedir[967].

İmaretlerin yemek salonu olan mekellerin boyutlarının imaretten yararlanan kişilerin sayısı kesin olmamakla birlikte onlarca ve binlerce kişi arasında olduğu düşünülürse günümüze ulaşan mekellerin bu kadar kişiye hizmet vermesi (ya da en azından aynı anda hizmet vermesi) mümkün görünmemektedir. Bu nedenle yemek dağıtımının; yemeğini yiyenin dışarı çıkması ve onun yerine gelen kişinin yemek alması şeklinde olduğunu öngörmek yanlış olmaz. Arşiv belgeleri, seyyahların anlatımları ile desteklenen bir diğer gerçek de imarete gelen ve kervansaray-tabhanede kalan misafirlerin yemeklerini bu mekanlarda yemiş olmasıdır. Evliya Çelebi'nin Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesinde yemeği kervansarayın ocağı başında yemiş olması, Payas Sokullu vakfiyesinde misafirlerin yemeği tabhane ve kervansaray ocağı başında yiyeceklerinin belirtilmesi, imaretten hizmet alan misafirlerin, yolcuların yemeklerini mekelde yememeleri, imaretten yararlanan kişi sayısını yarıya kadar indirmese de önemli bir kısmını azaltır. Bu durumda mekellerin boyutunun, misafirler çıkarılınca imaretten yemek yiyenler için yeterli olabileceği düşünülebilir. Fatih İmaretinde öğrencilerin yemeklerini odalarına götürebildikleri, misafirler için 40 sofra kurulacağı, her sofrada 4 kişi olacağı adı geçen imaretin yemek dağıtımına dair hazırlanan belgeden anlaşılmaktadır[968]. Amasya Bayezid'de ise öğrencilere yemeğin mektepte verileceğinin belirtilmesi bilgileri tüm Osmanlı imaretleri için bu tarz uygulamaların yapılabileceği şeklinde genellenmesi ile mekellerin mevcut görünümleri ile yüzlerce kişiye rahatlıkla hizmet verebileceği kesindir. Bursa Muradiye İmaretinde ise bir öğrenci mekelinin varlığından söz edilmesi[969], öğrenciler için ayrı mekanların kullanılabileceğini de göstermektedir.

---

[967] **7 Numaralı Mühimme Defteri** (1567-69), (haz. H.Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1999, s.234.
[968] Süheyl Ünver, **Fatih Aşhanesi Tevzi'namesi**, İstanbul 1953, s.14.
[969] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.59.

Fatih imaretinin yemek dağıtımına ilişkin belgede geçen önemli bilgilerden biri yemeğin dağıtım esaslarına ilişkindir. İlk olarak misafirler ve saygın kişiler yemek yemekte, onların yemeği yemesinin ardından sofralar temizlenmekte ve yeniden hazırlanmakta ve sonraki grup yemeği yemekteydi[970]. İmaretlerin vakfiyelerinde geçen, yemeğin kalırsa, yemek saatinde imarete gelen fakirlere dağıtılacağı bilgisi, misafirler ve saygın kişilerin öncelikli olduğu imaretlerde önem sıralamasında fakirlerin son sırada olduğu bir yemek dağıtım hiyerarşisinden söz etmek mümkündür.

Mekellerin mimari kuruluşlarına bakıldığında, kare planlı Amasya Bayezid ve Payas imareti mekelleri dışında, dikdörtgen planlıdırlar. Kubbelerin yan yana inşa edilerek bu mekanları örttüğü uygulama yaygın olmakla birlikte, tek başına tonozla örtülen mekelleri de görmek mümkündür. Bu mekanlar bir kaç istisna dışında yalın mekanlardır ve genellikle duvara açılan pencerelerle aydınlatılmaktadırlar. Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmareti dışında hiçbir imarette ısınma amaçlı ocağa yer verilmemiştir. İçinde yemek masası ve oturma sekilerine sahip iki örnekten biri 1487-88 tarihli Edirne II. Bayezid İmaretindedir (Fot.3.7). Edirne imaretinde oturma sekilerinin yüksekliği masalardan daha fazladır. Benzer mekel düzenlemesinde olan bir diğer örnek, 1523-29 tarihleri arasında inşa edilmiş Gebze Çoban Mustafa Paşa imaretindedir. Tonozla örtülü dikdörtgen salonda, salonun ortasına yerleştirilmiş ve yerden yüksekliği 50cm. olan kesme taştan inşa edilmiş bir masa bulunmaktadır. Mekanın dört cephesinde de duvara bitişik oturma sekileri vardır. Bu sekilerde taş masayla aynı yükseltiye sahiptir (Fot.3.8). Şehzade vakfiyesinde mekel için hasır alımına ilişkin bilgi bulunması, yemeğin yerde yenildiği sonucuna götürmektedir ve yemek masasının iki örnekle sınırlı olması, hasır üzerine oturularak yemeğin yerde yenmesinin yaygın bir uygulama olduğunu düşündürmektedir. Mekellerle mutfakların bir servis penceresi ile ilişkilendirildiği imaret örnekleri de mevcuttur. Mutfakta pişen yemeğin kolaylıkla alıcılarına teslim edilebileceği bu servis pencerelerinden, Ayasofya imaretinde iki adet mevcuttur. Bu iki pencerelerden birinden yemek dolu kapların alıcılarına verildiği (nakipler aracılığıyla) diğer pencereden de boş kapların yıkanmak üzere yeniden mutfağa verildiği düşünülebilir. Ancak sadece Ayasofya'da iki adet servis penceresinin bulunması ikili servis penceresi uygulamasının yaygın olmadığını düşündürmektedir. Mutfakla mekelin servis penceresi ile ilişkilendirildiği imaretler; Gebze Çoban Mustafa Paşa (Fot.2.139.),

[970] Süheyl Ünver, **Fatih Aşhanesi Tevzi'namesi**, İstanbul 1953, s.14.

Şehzade (Fot.2.243.), Süleymaniye (Fot.2.287- Fot.2.304.), Ayasofya (Fot.2.525.) ve Laleli'dir (Fot.2.576.). Amasya II. Bayezid imaretinde mekelle mutfak arasında kalan cephedeki kapatılmış niş ve Edirne II. Bayezid imaretinde bu iki mekan arasında kapıya dönüştürülmüş açıklık bu iki imarette de mutfakla mekelin orijinalde servis penceresine sahip olabileceklerini düşündürtmektedir.

Fot.3.7. Edirne II. Bayezid İmareti, Mekelde Bulunan Yemek Masası ve Oturma Sekileri

Fot.3.8. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti, Mekelde Bulunan Yemek Masası ve Oturma Sekileri

3.3.2.2. Mutfak

İmaret mutfaklarının form açısından belirli bir kalıba ya da şemaya oturduğu söylenemez. Kubbe, tonoz ya da kubbe ve tonozun birlikte kullanılarak örtüldüğü mutfaklarda, ocakların yerleştirildiği cephede mutfağı örten kubbeden başka ve daha küçük kubbelerin yerleştirildiği örnekler de mevcuttur. Bunlar; Amasya Bayezid, Gebze Çoban Mustafa Paşa, İstanbul Bayezid, Haseki, Şehzade, Sultan Ahmed, Ayasofya, Nuruosmaniye ve Laleli imaretleridir. Bu kubbelerin üzerinde birer baca ya da baca açıklığını görmek mümkündür. Bu baca-kubbe birleşimi yan yana yerleştirilmiş kesme taş ocakların üzerine gelecek şekilde tasarlanmıştır. Şehzade (Fot.2.245.) Süleymaniye (Fot.2.297-Fot.2.298) ve Ayasofya'da (Fot.2.522) bu ocaklar günümüze ulaşmışken, (Süleymaniye'de aslını büyük oranda yitirmiş bu ocakların üzeri ahşap bir düzenekle kapatılmıştır) diğer mutfakların ocakları mevcut değildir. Bursa Muradiye (Fot.2.31.) ve Eskişehir Kurşunlu imaretleri (Fot.2.127.) mutfaklarında büyük kemer açıklığının arkasına yerleştirilmiş küçük birer kubbe bulunmaktadır. Kurşunlu imaretinde bu küçük kubbenin ortasında baca bulunur. Bu iki yapıda görülen ocakların (her iki yapıda orijinalitesini büyük oranda yitirdiği için şüphe ile bakılarak); Amasya Bayezid, Gebze

Çoban Mustafa Paşa, İstanbul Bayezid, Haseki, Şehzade, Sultan Ahmed, Ayasofya, Nuruosmaniye ve Laleli mutfaklarında görülen ocak düzenlerinin farklı bir uygulaması olarak görülebilir.

İmaret mutfaklarında görülen bir diğer ocak formu ise büyük bir kemer açıklığının arkasında düzenlenen ocaklardır ve bu açıklıkların üzerinde bacalar bulunmaktadır. Bu tarz ocaklara sahip mutfaklar ise Bozöyük Kasım Paşa (Fot.2.183.), Kastamonu Yakup Ağa (Fot.2.260.), Yenişehir Sinan Paşa (Fot.2.336.), Payas Sokullu (Fot.2.349.) ve Ilgın Lala Mustafa Paşa (Fot.2.373.) ve Eyüp Mihrişah (Fot.2.590.) imaretlerindedir.

Hacı Bektaş Külliyesi, farklı dönemlerde inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. 1550'lerde Hacı Bektaş Külliyesi, Anadolu'daki Kızılbaşların ayaklanma noktası olmuştur. 1555 ile 1578 yılları arasında, Osmanlılar ile Safaviler arasındaki barış döneminde mutfak birimleri, uzlaşma sürecine katkı sağlamak için Malkoçoğlu Bali Bey tarafından inşa ettirilmiştir[971]. İkinci avluda bulunan aşevinin iç kapısında bulunan kitabeye göre, 1560-61 yıllarında Malkoçoğlu Bali Bey'in soyundan gelenler tarafından Bali Bey adına inşa ettirilmiş olmalıdır[972]. Bektaşi ocağında yetiştiği bilinmekle birlikte Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini veren risalelerde Hacı Bektaş Külliyesine ilave edilen yapılara ilişkin bilgiler yer almaz. 1560-61 yılında inşa edilen mutfaklarda bulunan ocaklar; 1572-82 tarihli Yenişehir Sinan Paşa İmareti ve Mimar Sinan'a atfedilen, 1574 tarihli Payas Sokullu, 1576 yılında inşa edilen Ilgın Lala Mustafa Paşa ve onsekizinci yüzyılda inşa edilmiş imaret mutfaklarında tekrarlanmıştır. Çoğunluğu onaltıncı yüzyılın son çeyreğinde ve menzil külliye imaretlerinin mutfakları olduğu görülen bu yapılardan yalnızca Bozöyük Kasım Paşa imareti erken tarihlidir. Aynı mimarın eserleri olup olmadıkları kesin olmasa da (Sinan ya da Hassa Mimarlar Örgütü'nden başka mimarlarca tasarlanmış olsalar da), bu ocak planlamasının onaltıncı yüzyılda payitaht dışı için yaygın ocak formları olduğu düşünülebilir. Başkentte inşa edilen imaretlerde daha fazla kişi için yemek hazırlanması, daha fazla ocak ihtiyacı doğurmuş olmalıdır.

Bu menzil külliye imaretlerinde ocak açıklıklarının içine kazanların nasıl yerleştirilmiş olabileceğine dair bilgilerimiz kısıtlı ve yemek pişirilen kazanlar günümüze ulaşamamış olmakla birlikte, Hacı Bektaş Külliyesi'nin Bektaşi tarikatının merkezi olmasından

---

[971] Zeynep Yürekli, **Legend and Architecture in The Ottoman Empire: The Shrines of Seyyid Gazi and Hacı Bektaş**, Phd. Thesis, Massachusetts 2005. p.222.

[972] Baha Tanman, "Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.XIV, İstanbul 1996, s.461.

kaynaklanan ayrıcalıklı konumu, hem ocakların hem de yemek pişirilen kazanların günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Hacı Bektaş Külliyesi Aşhanesi'nde bulunan ocaklardan bazılarında tek bir kemer içinde ve üzerinde bacası bulunan ocak açıklığının içinde üç adet taştan ocak ve kazan yerleştirilmiştir (Fot.3.9). Diğer örnekler ise, kemerli ocak açıklığının içinde bulunan tek ocak ve kazanlardır. Törensel açıdan tarikat için önemli olan ve aşure pişirilen "kara kazan"ın yanı sıra, yemek pişirilen daha küçük kazanında, her bir ocak açıklığı içinde tek tek yer aldığı görülür (Fot. 3.10-11). Kazanların ocak içine yerleştirilmesinde tercih edilebilecek alternatiflerden birisi de "sac ayağı" olarak adlandırılan metal düzenek olmalıdır. Ancak bu düzeneğin Çorlu Sokullu İmareti[973] dışında kullanılmış olabileceğine dair bilgilere ulaşılamamıştır.

Fot.3.9. Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Aşevinde Bulunan Ocak ve Kazanlar

[973] V.G.M.A., Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20.

Fot.3.10. Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Aşevinde Bulunan Ocak ve Kazan

Fot.3.11. Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Aşevinde Bulunan Ocak ve Törensel Kara Kazan

Mevlana Dergahının asitane mutfağında da Hacı Bektaş ile Yenişehir ve Ilgın Lala Mustafa Paşa mutfak ocaklarına benzer bir uygulama vardır (Fot.3.12.)

Fot.3.12. Konya Mevlana Dergahı Mutfağı

Mutfaklarda, özellikle ocakların yan yana dizilimi ile elde edilen ve üzeri küçük kubbelerle örtülü planlamada, aynı mutfakların herhangi bir cephesine başka bir ocağın daha yerleştirildiği görülmektedir, bu ikinci (bazı imaretlerde birden fazla) ocaklar yaşmaklı ocak formundadır. Yemeğin pişirildiği asıl ocakların dışında yaşmaklı ocağa sahip mutfaklar; Amasya Bayezid (Fot.2.68.), İstanbul Bayezid (Fot.2.116.), Gebze Çoban Mustafa Paşa (Fot.2.143.), Haseki (Fot.2.212.), Şehzade (Fot.2.243.), Süleymaniye, Atik Valide İmaretleridir (Fot.2.399.). Edirne Bayezid imareti mutfağında, yemeğin pişirildiği asıl ocağın bulunmadığı mutfakta yalnızca iki adet yaşmaklı ocak olduğu görülür. Bu ocaklar yüzlerce hatta binlerce kişiye yemek hazırlanabilecek kapasiteye sahip değildir. Edirne'de de tıpkı, aynı baninin diğer yapıları Amasya ve İstanbul imaretlerinde olduğu gibi yan yana yerleştirilmiş ocakların, günümüze ulaşamadığını farz edebiliriz.

Mutfakta asıl ocaklar dışında yaşmaklı ocakların bulunduğu imaretlerin büyük sultani imaretler olduğu dikkati çeker. Bu imaretlerin içinde bulunduğu külliyelerin Haseki

İmareti dışında tümünde tabhane-misafirhaneler bulunmaktadır. Bu ikinci ocakların seçkin misafirlerin yemeklerinin ayrı hazırlandığı ocaklar olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Şehzade külliyesine ilişkin vakfiyede tabhane "*muhciz-i azîmi'l-ava'id sekiz bâb tabhâne, refi'atü'l-kübab ve müstakillen ehali-yi haremeyn-i şerîfeyn içün binâ olunan bir bab tabhâne*"[974] şeklinde anlatılır ve mevcut olan sekiz hücre tabhaneden başka müstakil olan ve Haremeyn-i şerif halkına özel olan bir hücre tabhanenin bulunması, misafirhanedeki ayrıcalıklı misafirlere ilişkin ipuçları sağlar.

Yine Şehzade vakfiyesinde yemek dağıtımına ilişkin esaslarla ilgili olarak geçen "*Emma misafirlere vüs'at üzere vefa edicek mikdar et sabıkan zikr olan ikiyüzaltmış vukiyye etten ayrılüb, ayru bişe ve bişdikden sonra yahnisi içün hıfz olunub, etin suyu ile yemeklerini bişirüb, geldiklerince evkât-ı ma'hude ve ezman-ı ma'lumede vireler ve kemâ yenbeği i'zaz ve ikram ve gereği gibi ri'ayet ve ihtiramlarındaki sünnet-i seniyye-i nebî-yi aleyhi's-selamdır*"[975] ifadesi, misafirlerin yemeğinin ayrı hazırlandığını düşündürür ki bu uygulamada en azından yemek saatinden sonra gelen misafirler de düşünülerek ortaya çıkmış olmalıdır.

Amasya Bayezid imaretine ilişkin ve onbeşinci yüzyılın sonlarına ait olduğu düşünülen belgede mutfak tanımlanmış ve mutfak ocakları için tepeleri açık üç kubbe bulunduğu ifade edildikten sonra "ve iki dahi misafir ocakları olmışdur" denmektedir[976]. Tepeleri açık olarak betimlenen üç kubbeli bölüm mutfağın güney cephesindedir. Mutfağın batı cephesinde bulunan yaşmaklı iki ocak ise misafirlere mahsus olduğu belirtilen iki ocak olmalıdır.

İmaret mutfaklarının vurgulayıcı elamanı ise "aydınlık fenerleri"dir. Günümüze ulaşan imaret mutfaklarından 23'ünde, mutfağı örten kubbelerin ortasında aydınlık feneri ya da aydınlık feneri açıklığı bulunmaktadır. En eski imaretler olan Bursa Yeşil ve Bursa Muradiye ile birlikte Tokat Hatuniye imaretlerinin üst örtüleri tamamen yenilenmiştir. Ancak Bursa Muradiye'de imaretin doğu cephesinde bulunan ve beden duvarlarından çıkıntı yapan bölümde aydınlık feneri açıklığı bulunmaktadır. Sincanlı Sinan Paşa, Kastamonu Yakup Ağa ve Bursa Hüdavendigar imaret mutfaklarında herhangi bir

[974] V.G.M.A., Defter no: 613, Sıra No:1, s.5.
[975] V.G.M.A., Defter no: 613, Sıra No:1, s.18.
[976] Abdulkadir Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.146.

aydınlık feneri ya da aydınlık feneri açıklığı bulunmamaktadır. Bu imaretler dışında kalan tüm imaretlerin mutfaklarında farklı yükseklik ve formlarda aydınlık fenerinin yanı sıra, aydınlık feneri günümüze ulaşamasa da aydınlık feneri açıklığına yer verildiği görülür. Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş tüm imaretlerde aydınlık feneri açıklığı bulunmaktadır. Sinan öncesi imaret mutfaklarında aydınlık feneri örneklerinin bulunması, Sinan öncesinden itibaren oluşmuş bir geleneğe işaret eder. Çokgen planlı aydınlık fenerlerinin yüzyıllara göre farklı seyirler göstermekten ziyade (aydınlık fenerlerinin restorasyonlarda yenilendikleri de göz önünde bulundurularak) her yüzyılda farklı çokgen biçimlerinin kullanılabildiği gözlemlenmektedir. En çok tercih edilenler altıgen ve sekizgen planlı olanlardır.

Onsekizinci yüzyıla ait Laleli İmareti'nde, mutfakta bulunan aydınlık fenerinin bu yüzyılın genel eğilimlerine uygun olarak batılılaşma dönemi izleri taşıdığı söylenebilir (Şekil1). Bu aydınlık fenerleri küçük sütunlar üzerinde yükselmektedir.

Mutfakları vurgulayan aynı aydınlık fenerleri, havalandırma işlevini de üstlenmekteydi ve yemek hazırlanması sırasında oluşan kokuların tahliyesi ve mekan aydınlatması için ortak bir pratiği simgelemekteydi.

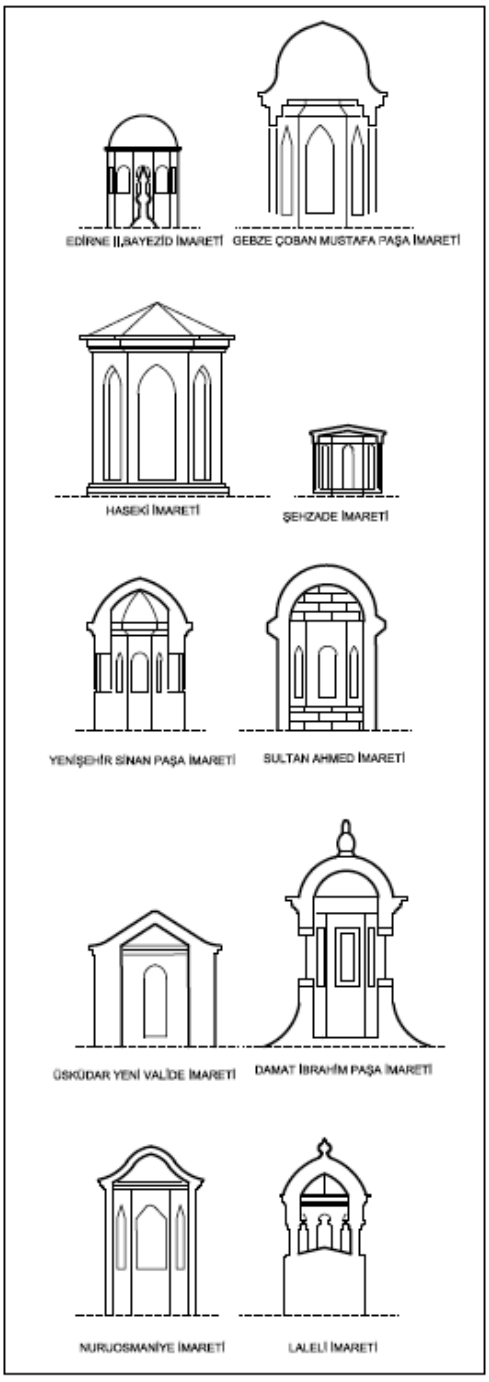

Şekil 1. İmaret Mutfaklarında Görülen Bacalar

Bazı imaret mutfaklarında ise ocakların yerleştirildiği cephede mutfağı örten kubbeden başka ve daha küçük kubbelerin yerleştirildiği örneklerin mevcut olduğunu belirtmiştik. Bu küçük kubbelerin ortasında ise yine birer baca bulunmaktadır ve bu bacalar Amasya Bayezid, Gebze Çoban Mustafa Paşa ve Şehzade imaretlerinde olduğu gibi form açısından aydınlık fenerlerine benzeyebildikleri gibi, İstanbul Bayezid, Haseki,

Ayasofya, Nuruosmaniye, Laleli ve Mihrişah İmaretlerinde olduğu gibi çokgen planlı olup, oldukça yüksek tutulan bacalara dönüştürülerek görsel anlamı yükseltilen mimari elemanlara dönüşmüştür (Şekil 2). Planlaması ile diğer Osmanlı imaretlerinden ayrılan Sultan Ahmed İmareti mutfağında, ocakların bulunduğu cephede yan yana yerleştirilmiş altı adet bacanın, günümüze ulaşan hiçbir imarette görülmeyen biçimde mutfağı örten ana kubbeye saplanır biçimde tasarlandığı dikkati çeker. Aynı şekilde fırın bacaları da mekanı örten ana kubbeye saplanmaktadır. İmaretin planlaması açısından olduğu gibi baca düzenlemesi açısından da ünikleştiği dikkati çeker.

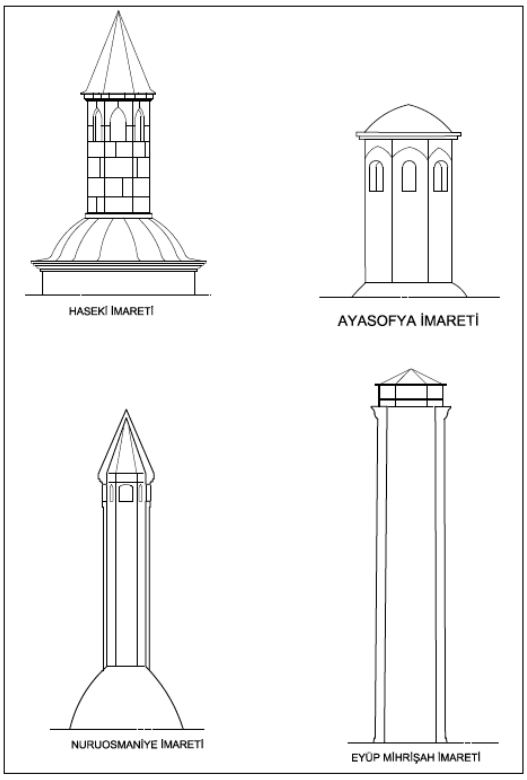

Şekil 2. Ocakların Üzerinde Bulunan Bacalar

Günümüze ulaşan imaretlerin hiç birinde mutfak kullanım eşyaları ise günümüze ulaşamamıştır.

3.3.2.3. Fırın

İmaretlerde yemekle birlikte verilen ve beslenmenin en temel öğelerinden olan ekmek, büyük imaretlerin kendi bünyelerinde bulunan fırınlarda üretilmektedir. İstanbul imaretlerinden Fatih imaretinde günlük 3300, Süleymaniye'de ise 2400 adet ekmek

hazırlanıp dağıtıldığı tahmin edilmektedir[977]. Fırınlarda görülen ocakların karakteristik biçimde yan yana yerleştirilen ocaklar olduğu görülür. Yalnızca Nevşehir Damat İbrahim paşa imaretinde tek bir ekmek fırını ocağı vardır. Nevşehir imaretinde topografik nedenlerle mutfak ve fırının aynı mekanda çözümlendiği düşünülmektedir. İmarette görülen bu ünik kurulum günümüze ulaşan diğer imaret fırını ocaklarından ayrılmasına neden olmuş gibi görünmektedir. Damat İbrahim Paşa ve Mihrişah İmareti fırın ocaklarının bacaları çokgen planlıdır. Bu iki imaret haricinde, fırın ocakları kare formlu bacalara sahiptirler (Şekil 3).

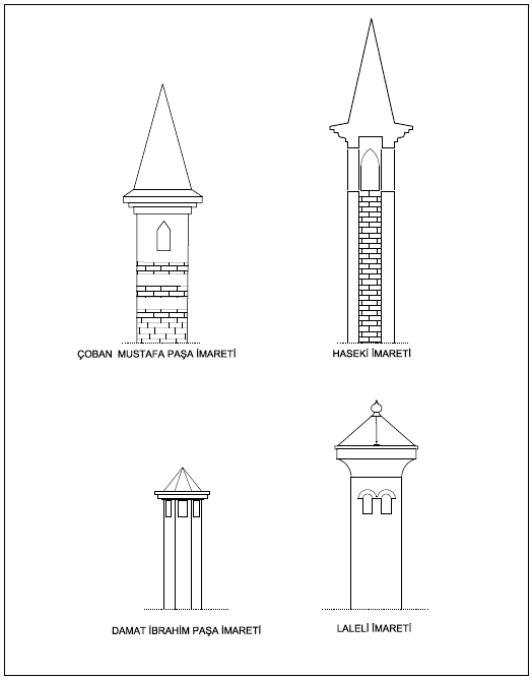

Şekil 3. Fırın Bacaları

Yine mutfaklarda olduğu gibi farklı büyüklüklerde, formlarda inşa edilmiş fırınların ekmek hamurlarının hazırlandığı ayrı mekanları vardır ve bunlar hamurhane olarak adlandırılmaktadır. Hamurhanesi bulunan ya da en azından günümüze ulaşan imaret sayısı 10'dur. Bunlar: Edirne ve İstanbul Bayezid, Gebze Çoban Mustafa Paşa, İstanbul Haseki, Şehzade, İstanbul Süleymaniye, Payas Sokullu, Laleli, Ayasofya ve Eyüp Mihrişah İmaretleridir. Hamurhanelerin inşa edildiği yerler fırın ocaklarının üst bölümüdür (Fot.). Yalnızca Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretinde hamurhane ocakların üzerinde değil yanında bulunmaktadır. Hamurhanelere ulaşan merdivenlerin cephede konumlandırılmalarına gelince; Edirne Bayezid'te orijinalitesini yitirmiş olup,

[977] Mehmet Demirtaş**, Osmanlıda Fırıncılık, 17.Yüzyıl**, İstanbul 2008, s.68.

hamurhanenin girişinin neresi olduğu bilinmemektedir. İstanbul Bayezid, İstanbul Haseki, Şehzade, Süleymaniye İmaret fırınlarında hamurhane girişi cephenin ortasında bulunmaktadır. Bu merdivenlerin iki yanında da fırın ocak açıklıkları görülür (Fot.3.13). Bu dört örneğin 3'nün mimarı Sinan'dır. Bu şekilde simetrik bir fırın cephesi düzenlemesinin Sinan dönemi için yaygın bir uygulama olduğunu düşündürtür. Günümüze ulaşan ve hamurhanesi bulunan diğer dört örneğin (Gebze Çoban Mustafa Paşa, Laleli, Ayasofya ve Eyüp Mihrişah) girişleri ise cephenin ortasından değil fırın cephesinin bir ucuna (Ayasofya) ya da yan kanadına alınan merdivenlerle sağlanmaktadır (Laleli, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Eyüp Mihrişah) (Fot.3.14-15). Dikdörtgen planlı bu mekanların üst örtülerinin ise, Ayasofya İmareti dışında tümünün tonoz ile örtüldüğü, Ayasofya'da ise yan yana yerleştirilmiş iki küçük kubbe ile örtüldüğü görülür (Fot.3.16-17). Tıpkı mutfaklarda olduğu gibi fırınlarda da yaşmaklı ocak bulunan örnekler vardır. Bunlar; Bursa Muradiye, Edirne (Fot.2.80.) ve İstanbul Bayezid (Fot.2.109.), Gebze Çoban Mustafa Paşa (Fot.2.146.), Haseki (Fot.2.208.), Şehzade (Fot.2.239.), Süleymaniye İmaretleridir.

Fot 3.13. İstanbul II. Bayezid İmareti Fırını Hamurhaneye Çıkış Merdivenleri (Hamurhane Girişinin Cephenin Ortasına Yerleştirildiği Düzenlemeye Örnek)

Fot.3.14. Ayasofya İmareti Fırını Hamurhaneye Çıkış Merdivenleri (Hamurhane Girişinin Cephenin Yan Kanadına Yerleştirildiği Düzenlemeye Örnek)

Fot.3.15.. Eyüp Mihrişah İmareti Fırını Hamurhaneye Çıkış Merdivenleri (Hamurhane Girişinin Cephenin Yan Kanadına Yerleştirildiği Düzenlemeye Örnek)

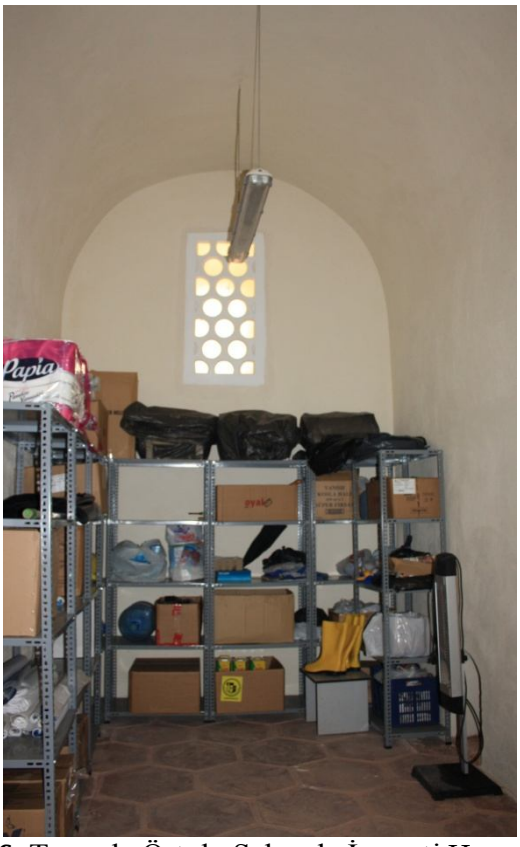

Fot.3.16. Tonozla Örtülü Şehzade İmareti Hamurhanesi

Fot.3.17. Kubbeyle Örtülü Ayasofya İmareti Hamurhanesi

Hamurhanelerin içinde bulunması gereken hamur teknelerinden günümüze ulaşan herhangi bir örnek yoktur. Ancak arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere hamur tekneleri ahşap malzemeden olup çivi ile birleştirilmekteydi[978]. Malzemesi belirtilmemekle birlikte Sultan Ahmed İmaretinde bulunan hamur teknesinin onarıma ihtiyacı olduğu yine arşiv belgelerinden öğrenilmektedir[979]. Günümüze ulaşan herhangi bir hamur teknesi olmadığı için boyutlarını bilemesek de Ayasofya İmareti hamur teknesinin onarımına ilişkin belgeden bu teknenin yaklaşık 2,50x64cm. boyutlarında olduğu anlaşılmaktadır[980].

3.3.2.4. Kiler

İçinde yemeklik malzemelerin saklandığı imaret mekanı kilerdir. Un ve buğday oldukça fazla yer tutabilecek malzemeler olduğu için bu malzemeler dışında kalan yemeklik malzemelerin bu mekanlarda saklandığı düşünülmektedir. Mevsimine göre sebzeler ve baharatlar kilerlerde saklanan malzemelerdendir. Günümüze ulaşan imaret kilerlerinin bir kaçında bulunan, ocak ve pişmiş toprak kaplar dışında bu mekanlar yalındır. Kilerler için en karakteristik öğelerse nişlerdir. En yoğun niş açıklığına sahip kiler Amasya Bayezid imaretindedir (Fot.2.71.) ve oldukça dikkat çekicidir. İçinde niş bulunan diğer kilerler; Gebze Çoban Mustafa Paşa (Fot.2.152.), Kastamonu Yakup Ağa, Payas Sokullu (Fot.2.359.), Nevşehir Damat İbrahim Paşa (Fot.2.505.) ve Laleli İmaretlerindedir (Fot.2.581.). Şehzade (Fot.2.232.) ve Süleymaniye (Fot.2.277.) imaretlerinde mermerden erzak saklama kapları bulunmaktadır. Şehzade imaretinde bulunan bu kaplar devşirmedir. Bursa Muradiye imareti kilerinde pişmiş topraktan saklama kapları vardır. Bu kaplara oldukça benzeyen tek imaret kileri Kavala Mehmet Ali Paşa İmaretindedir (Fot.3.18-.9).

---

[978] B.O.A., **Cevdet Evkaf**, Dosya No:272, Gömlek No:13881, "…iki hamur teknesine muhtaç olmakla kereste ve mıh…". ve Ayasofya İmareti Hamur teknesi de karaağaçtadır, A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, 629.

[979] B.O.A., **İradeler Şura-yı Devlet,** Dosya No:68, Gömlek No:3997.

[980] A. Akgündüz- S. Öztürk vd., **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005, 629.

Fot.3.18. Bursa Muradiye İmareti, Kilerin Kuzey Cephesinde Bulunan Erzak Saklama Kapları

Fot.3.19. Kavala Mehmet Ali Paşa İmareti Kileri[981]

Kilerde ocak bulunan örneklerse, Ilgın Lala Mustafa Paşa (Fot.2.378) ve Edirne Bayezid İmaretidir (Fot.2.96.). Kilerler pencere açıklıklarının fazla yer tutmadığı, genellikle dışa kapalı mekanlardır. Saklanılan malzemelerin korunması nedeniyle pencere açıklıklarına fazla yer verilmemiş olmalıdır.

[981] Heath Lowry, **Osmanlıların Ayak İzlerinde (Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekanlar ve Mimari Eserleri Arayış Yolculukları)**, İstanbul 2009, s.143.

3.3.2.5. Ambar

İmaretlerle birlikte tasarlanmış ve inşa edilmiş ambarlardan günümüze ulaşan örnek bulunmamaktadır. Ancak ambar olarak kullanılan ve günümüze ulaşan iki örnek mevcuttur. Bunlardan biri Ayasofya İmareti avlusunda bulunan ve Bizans dönemi yapısı olan hazine dairesidir. Diğer örnekse Nevşehir Damat İbrahim Paşa imareti avlusunda bulunan kaya oyma yapıdır. İmaretlerde bir ya da birden fazla ambar kullanmış olması gerekir çünkü imaretlerin bağlı olduğu vakıfların akarlarından elde edilen zahirelerin imaretlerde kullanılmak üzere saklanması gerekmekteydi. Kıtlık dönemlerinde imaretlerin kıtlık bölgesine yakın yerlerdeki depolarında bulunan zahirenin dağıtımına ilişkin bilgilerden[982], imaretlerin ambarları olduğu öğrenilmektedir. Süleymaniye imaretinde tuz ambarı da bulunmaktaydı. Ambarların günümüze ulaşamamış olması, bu yapıların imaret yapılarından bağımsız yapılar olduğunu düşündürtür.

Buğday ve un ambarları dışında, odunların saklandığı odunluklar da imaretlerin ihtiyaç duyduğu mekanlardandır ve maalesef günümüze ulaşan herhangi bir örneği mevcut değildir. Amasya Bayezid'de odunluk olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmakla birlikte günümüze ulaşamamıştır. Yakacak odunların saklandığı yer sorununun sadece odunluklarda çözülmediği, Gebze Çoban Mustafa Paşa ve Payas Sokullu ve Atik Valide imaretlerinde olduğu gibi servis avlularında çözümlendiği alternatifler de düşünülmektedir.

3.3.2.6. Değirmen

İmaretlerde kullanılacak unların elde edildiği değirmenlerin, imaretin bağlı bulunduğu vakıflarda bulunup bulunmadığı kesin olmamakla birlikte, günümüze ulaşan örnekler içinde değirmen bulunan herhangi bir imaret yoktur. Edirne II. Bayezid imareti için un öğütülen sekiz adet değirmenden altısının tamir edilmesine ilişkin bir arşiv kaydı[983] bulunmakla birlikte bu değirmenlerin külliyenin neresinde bulunmuş olabileceğine ilişkin herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Külliye kurulduğu dönemde Edirne kentinin biraz dışında inşa edildiği için, imaretin un ihtiyacını karşılamak üzere, külliye civarına değirmen inşa edilmiş olması akla yakın gelmektedir. Karapınar Sultan Selim İmareti'nin değirmencilik hizmetlerini karşılayan Sungur Köyü reayasının bu iş

[982] Zafer Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)**, İstanbul 2014, s.300.
[983] B.O.A., **Hatt-ı Hümayun Tasnifi**, Dosya No:1495, Gömlek No:1

karşılığında avarızdan muaf olduğuna dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1762 tarihli bir kayıt bulunmaktadır[984]. Bu bilgi de vakfın kendi değirmencilik hizmetini kendisinin karşıladığını düşündürtmektedir.

Sokullu Mehmet Paşa'nın Payas'ta bulunan imaretinin vakfiyesinde bir imaret personelinin görevi *"…ve bir adam kendüm-i asiyaba iledüb öğüdüb habbazlara teslim eyleyüb yevmi dört akçeye mutasarrıf ola…"*[985] biçimindedir ve bu kişinin görevinin buğdayı değirmene götürüp, öğüttükten sonra ekmekçilere teslim etmek olduğu anlaşılmaktadır. İmaret mimarisinde değirmen görevi üstlenen mekan örneğinin bulunmaması, vakfiyelerde imaret görevlileri arasında değirmencilerin zikredilmemesi ancak vakfiyelerden anlaşıldığı üzere un ambarları gibi mekanların varlığının bilinmesi, imaretlerin un ihtiyacının karşılanması için birkaç olasılık olabileceğini düşündürtür. Birincisi Edirne Bayezid İmaretinde olduğu gibi vakfın kendine has değirmeninin bulunmuş olmasıdır. İkinci seçenek ise, Payas imaretinde olduğu gibi imaretin un ihtiyacı külliye içinde bulunmayan (ve belkide özel şahıslarca işletilen) değirmenlere buğdayın götürülüp öğütülmesi biçimindedir. Ekmek üretimi için buğday ve unun piyasadan alındığı da üçüncü bir alternatif olarak düşünülebilir[986].

Ondokuzuncu yüzyılla birlikte imaretlere un sağlama yolunun Hamidiye Ambarları aracılığı ile olduğu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden anlaşılmaktadır. Adı geçen arşivde imaretlere Hamidiye Ambarları'ndan un sağlanmasına ilişkin oldukça fazla belge bulunmaktadır. Bu belgelerden en geç tarihli olanı ise 1911 yılına aittir[987]. Bu belgede ambardan un alan İstanbul İmaretleri şunlardır: Atik Valide, Nuruosmaniye, Şehzade, Sultan Ahmed, Ayasofya, Bayezid, Mihrimah, Atik Ali Paşa, Haseki, Sultan Hamid, Süleymaniye, Sultan Selim, Fatih, Mihrişah, Laleli, Hamidiye ve adı okunamayan bir imaret daha bulunmaktadır[988]. İmaretlerin dördü haricinde kapatılmasından hemen önceye ait olan bu belge sayesinde aktif şekilde en azından 17 adet imaret bulunduğu öğrenilmektedir. Süleymaniye İmareti avlusunda bulunan değirmen ise ekmekte kullanılacak unun öğütülmesi gibi kompleks bir görevi karşılayacak büyüklükte değildir (Fot. 3.20). Bu değirmen muhtemelen yemekte

---

[984] Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu vd., **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar**, Ankara 2013, s.71.
[985] V.G.M.A. Defter No:572, Sayfa No:27, Sıra No:20.
[986] Mehmet Demirtaş**, Osmanlıda Fırıncılık, 17.Yüzyıl**, İstanbul 2008, s.69.
[987] B.O.A., **Erzak Defteri**, Gömlek No:41376.
[988] B.O.A., **Erzak Defteri**, Gömlek No:41376.

kullanılacak buğdayın kırılması için kullanılmaktaydı. Payas Sokullu, Üsküdar Yeni Valide ve Ayasofya İmareti avlusunda bulunan parçalar ise el değirmenlerine işaret eder (Fot.3.21-22-23). Bu örneklerden, değirmenlerin mermer ya da blok taş malzemeden yapıldıkları anlaşılmaktadır. Vakfiyelerde görülen personelden biri de buğday döven kişi (gendümküp)'dür ve bu personel buğdayları kırarak, yemekte kullanılacak şekli vermekteydi. Değirmen dışında buğdayın dövüldüğü araçlar dibeklerdir. Ancak İmaretlerden günümüze ulaşan herhangi bir dibek örneği bulunmamaktadır.

Fot.3.20. Süleymaniye İmaretinde Bulunan Değirmen

Fot.3.21-22-23. Ayasofya, Üsküdar Yeni Valide ve Payas Sokullu İmaretleri Avlularında Bulunan Değirmen Taşları

3.3.2.7. Çeşmeler

Ekmek ve yemek hazırlanmasında ihtiyaç duyulan su, temizlik için de bir o kadar gereklidir. Günümüze ulaşan en eski tarihli imaret olan Bursa Yeşil (Fot.2.11.) de mutfakta çeşme bulunuyor olması, bu yapıların su ihtiyacının erken yüzyıllardan itibaren yapının bünyesinde çözümlendiğini düşündürtmektedir. İçinde çeşme bulunan imaretler; Bursa Muradiye (Fot.2.25.), Tokat Hatuniye'de orijinal olmamakla ve benden duvarlarının dışında olmakla birlikte (Fot.2.53.), Eskişehir Kurşunlu (Fot.2.128.), Haseki (Fot.2.214.), Şehzade (Fot.2.244.), Süleymaniye (Fot.2.295-Fot.2.303.), Ayasofya (Fot.2.533.)'dır. Ayasofya'da çeşme avluda bulunmaktadır. Çeşmeler için tercih edilen malzeme genellikle tuğla olmakla birlikte, Haseki ve Süleymaniye'de olduğu gibi mermer ve Şehzade de olduğu gibi kesme taş malzeme de kullanılmıştır.

Üç imaretin avlusunda bulunan küçük havuzlar ve ortalarında bulunan şadırvanlar günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar; İstanbul Bayezid (Fot.2.102.), Süleymaniye (Fot.2.274.) ve Manisa Muradiye (Fot.2.417.) imaretlerindedir.

İmaret yemeklerine et ilave edilmesi de önemli bir göstergedir. Onaltıncı yüzyılda Osmanlı kentlerinde hali vakti yerinde kişilerin bile et tüketimi, günümüzle karşılaştırıldığında bile sınırlı kalmaktadır[989]. İmaret yemeklerinde et kullanılmasına karşılık, imaretlerde bulunmayan bölümlerden birisi kesimhanedir. Yemeklerde kullanılan etin kasaplardan alındığı arşiv belgelerinden öğrenilmektedir. Vakfiyelerde de etin teminine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Şehzade vakfiyesinden öğrenildiği kadarıyla; et hamalı imarete gelecek eti kasaptan almakta ve kendi hayvanı ile imarete taşımaktadır. Şeyhe ve aşçıbaşına teslim etmekte, eğer onlar yoksa aşçılara teslim etmektedir. Gelen et, hamalın yanında tartılmakta, fazla geldiyse hamal bu miktarı kasaba geri götürmekte, eksik geldiyse eksik olan miktarı kasaptan alıp imarete teslim etmektedir[990] .

Ancak alınan etin yarısının sabah diğer yarısının da akşam yemeklerinde kullanılıyor olması, etin geçici bir süre de olsa imarette saklanmasını gerektirmektedir. Bu saklama işi, 17. yüzyıla ait minyatürde (Fot.1.6.) betimlendiği gibi etin mutfakta yüksekçe bir yere asılması biçiminde olabileceği gibi, kilerlerde de saklanmış olduğu düşünülebilir.

---

[989] Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, (6.Basım), İstanbul 2003, s.90.
[990] V.G.M.A., Defter No: 613, Sıra No: 5, Sayfa: 55.

3.4. Malzeme ve Teknik

Günümüze ulaşan 29 imaretin inşa tekniğine ve malzemesine bakıldığında ister padişah ve hanesi isterse yöneticiler tarafından yaptırılmış olsun en yaygın malzemenin tuğla olduğu dikkati çeker. İmaretin inşasında, içinde bulundukları külliyelerin diğer yapılarında kullanılan malzemelerden daha ekonomik malzemeler tercih edilmiştir. Tamamıyla tuğladan inşa edilmiş örnek bulunmamakla birlikte en yaygın malzeme kullanım tekniği de taş-tuğla almaşıklığıdır. Düzgün olmayan kesme taş, düzgün kesme taş, tuğla, mermer birlikte kullanılan inşa malzemeleri olmuştur. Özellikle üst örtülerde ve üst örtüye geçiş elemanlarında yine tuğla malzeme tercih edilmiştir. İç mekanda görülen bu baskın malzemenin Sultani külliyelerin imaretlerinin dış cephelerinde kesme taş malzeme ile kaplandığı görülür, Amasya, Edirne ve İstanbul Bayezid, Haseki, Şehzade, Süleymaniye, Sultan Ahmed, Nuruosmaniye buna örnektir. Nuruosmaniye'de cephenin belli bölümleri mermerle kaplanmıştır. Payas Sokullu, Nevşehir Damat İbrahim imaretleri tamamen kesme taştan inşa edilmiştir.

Avlu revakları Manisa Muradiye ve Eyüp Mihrişah'da taş-tuğla almaşıklığı biçimindeyken, geriye kalan imaretlerde kesme taştan inşa olunmuştur. Kapı ve pencerelerde blok keme taş en yaygın malzeme iken, mermer malzeme de pencere ve kapılar için öne çıkan tercih olmuştur. Avlu sütunlarında da en çok tercih edilen malzeme mermerdir. Pencerelerin büyük çoğunluğunda demir lokmalı pencere şebekelerine yer verilmiştir. Üst kat pencerelerinde alçı içlikler de tercih edilmişken, Süleymaniye'de olduğu gibi vitraylı pencere kullanımını görmekte mümkündür.

3.5. Süsleme

Yemek ve ekmek hazırlama, hazırlanan yemeğin dağılması ve yemeklik malzemelerin saklanması gibi bölümlere sahip imaretlerde, neredeyse en az görülen detay süslemedir. İşlevi ile ön plana çıkan yapılardan en azından yemek salonlarında yani mekellerde süsleme detaylarına yer verilebileceği beklenirken, bu mekanlar da diğer imaret bölümleri kadar sade tutulmuştur.

Süsleme detayları açısından öne çıkan yapılar, Ayasofya ve Eyüp Mihrişah imaretleridir. Bu yapılarda süsleme avlu kapılarında yoğunlaşmaktadır. Avlu giriş kapılarında görülen bezemeler, Ayasofya, Eyüp Mihrişah imaretlerinde devrin mimari zevklerine uygun detaylardır. Nuruosmaniye ve Laleli imaretlerinin avlu kapılarında bezeme yoğun biçimde görülmese de anıtsal bir düzenleme dikkati çeker. Ayasofya

imareti mekelinin giriş cephesi de yine devrin süsleme zevkine uygun biçimde tasarlanmıştır. Ayasofya, Nuruosmaniye ve Eyüp imaretlerinde görülen süslemeler mermer malzeme kullanılarak yapılmışlardır. Akant yaprakları, s ve c kıvrımlı iri yapraklar, istiridye kabukları kullanılan motiflerdir.

İmaretlerde görülen diğer bezemeler; kitabeler ve kapılar üzerindeki küçük çarkıfelek bezemelerinin (İstanbul Bayezid, Şehzade, Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmaretlerinin) yanı sıra orijinal olmayan kalemişi bezemelerdir (Süleymaniye ve Nuruosmaniye İmaretlerinde olduğu gibi). Bu bezemelerin aslına uygun olarak yenilenip yenilenmediği ise bilinememektedir.

İstanbul Şehzade imareti mutfağında, kubbeye geçiş elemanlarının ucunda aşağı doğru sarkar biçimde iri palmetler görülür. Mutfakta bulunan bu palmet bezemeleri, Şehzade cami ve türbesinin dış cephesinde yoğun ve zarif bir biçimde kullanılmış palmet dizilerine küçük bir göndermedir.

SONUÇ

Külliye personeli, yolcular, öğrenciler ve fakirlere günlük iki öğün yemek ve ekmek hazırlanıp dağıtılan yapılar olan imaretler bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Osmanlı imaretlerinin ele alındığı ve yalnızca planlamaları açısından ele almadığımız ve yalnızca yapıları kataloglamaya yönelik hazırlamadığımız bu çalışmada, bu yapıların ortaya çıkışında ki faktörler, yemek dağıtım geleneğinin Osmanlı öncesi Türk ve İslam topluluklarındaki izleri, yılın tüm günü iki öğün yemek dağıtımının getirileri gibi noktalara da odaklanılmaya çalışılmıştır. Daha önceleri sadece hayırseverlikle açıklanmaya çalışılan imaret inşasının, hayırseverlik girişiminden öte olduğu da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Günümüze ulaşan ve herhangi bir külliye bünyesinde olmadan, tek başına planlanmış imaret örneğinin bulunmaması bu yapıların tek başına bir hayırseverlik girişimi olmadığını göstermektedir.

Günümüze ulaşan 29 imaretten vakfiyelerine ulaşılabilenler için imaret personel sayıları ve aldıkları yıllık ücretlere dair tablolar üretilmiştir. Böylece mekan büyüklükleri ile çalışan sayıları ve başkent ve başkent dışı imaretlerin kıyaslanabilmesi sağlanmıştır.

Osmanlının ilk mimari faaliyetine ilişkin çağdaş bir kaynağın anlatımında izlerini bulduğumuz imaretin (aşevinin), yine imaret terimi ile adlandırılan Ters T Planlı yapılarla olan ilişkisine dair açıklamalara da bu çalışmada yer verilmiştir. Kendisinden önceki Türk ve İslam topluluklarının herhangi bir yapının bünyesinde (medreselerde, kervansaraylarda, hankahlarda) çözümlediği ve bu kuruluşlarda kalanların yemek ihtiyaçlarının karşılandığı mutfakları bağımsız yapılara yani imaretlere dönüştürmüş olan Osmanlılar, bu yapılara hem simgesel anlamlar yüklemişler hem de yemek hazırlama ve dağıtım sırasında oluşan gürültü gibi faktörleri (kervansaray, medrese gibi) yapılardan soyutlayarak orijinal bir pratiğe de imza atmışlardır.

Osmanlı hanedan mensupları ve devlet adamları ondördüncü yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar imaret inşasını; insanların en temel ihtiyacı olan beslenmeyi sağlayarak yeni bir

yerleşimin/şehrin oluşumunda, yolcuların ve tüccarların kalması ve yine günlük yiyeceklerinin sağlanması ile ticaretin canlanmasında, ileri de devlet kademelerinde memurluk gibi görevlere gelebilecek öğrencilerin doyurulması ile de yemeği alanda uyanacak minnet ve sadakat duygusu/bağı ile bağlanmış grupların elde edilmesinde büyük bir ağ ve organizasyona dönüştürmüştür. İster yolcu-misafir, öğrenci, külliye personeli olsun isterse bir semtte yaşayan fakirler olsun, padişah ve sultanların kendilerine sunduğu bu cömertlikten tüm Osmanlı coğrafyasında yararlanabilmekteydiler. Bu gruplardan yalnızca misafirler üç güne kadar ücretsiz yemek alabilmekte, diğer gruplar ise yılın her günü ücretsiz yemek ve ekmek imkanından faydalanabilmekteydi. Fakirleri bu gruplar içinde ayıran durum, yemek kalırsa ve bu fakirler yemek saatinde imarette hazır bulunurlarsa yemek alabilecekleri şeklindeydi.

Günlük binlerce kişiye yemek ve ekmek hazırlanıp dağıtılan bu yapıların ciddi maddi giderlere sahip olduğu yayınlanmış vakıf kayıtlarında da anlaşılmaktadır. Bu çeşit bir hayırseverliğin ve bu yapıların ciddi maddi giderleri olması, gelirleri fazla olan padişahlar ve ailesi ile yönetici elitin elinde tekelleşmesine neden olduğu gözlenmiştir. Günümüze ulaşan 29 imaretten 15'i padişah ve şehzade 4'ü padişah annesi ve eşi 8'i sadrazam, vezir ve paşalar tarafından 1'i üst düzey memur ve 1 diğeri de padişah sütannesi tarafından inşa ettirilmiştir. Fazla giderine rağmen bu yapıların tercih edilebilirliklerini artıran nedenler ise bu yapıların hizmetlerinden yararlanan kişilerin padişah ve devlet yöneticilerine olan sadakatinin artırılmasından, kolay ulaşımın yanı sıra ulaşım sırasında ihtiyacı karşılanan ticaret ehli kişilerin ticarete olan katkılarının artırılmasından ve ileride adli ve idari yönetim kademelerinde yükselecek medrese öğrencilerinin hoşnutluklarının arttırılmasından kaynaklanmış olmalıdır. Saltanat ailesine mensup kadınlarının üstlendiği şefkatli ve hayırsever kimliğini de bu yapıların inşasında simgeselleştirdiği gözlenmiştir.

Osmanlının mimari faaliyetlerinin görülmeye başladı ilk yüzyılından yani ondördüncü yüzyıldan, son mimari örneklerin üretildiği yirminci yüzyıla kadar imaret mimarisine yönelik okumalar yapılarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

İmaretlerin ilk kez, ondördüncü yüzyılda yine Osmanlıya özgü görünen bir planlamaya sahip Ters T Planlı zaviyelerle birlikte görülmeye başlanması, bu yüzyılda Osmanlı ve batı Anadolu beylikleri coğrafyasında bulunan ve "gezici" olarak adlandırılan oldukça

hareketli bir kitle olan "derviş" grubuna hitap edecek şekilde tasarlandığını düşündürtmektedir. Savaşçı kimliği bulunan bu dervişler, Osmanlı beyliğinin hakimiyet alanını genişletmede rol oynamış gibi görünmektedir. Bu dervişler için kurulan zaviyeler çevresine yerleşen kişilerle birlikte yeni mahalleler oluşmuştur. Bu açıdan hem yurtlaştırmada hem de İslamlaştırmada rol oynadığı görülen zaviyeler ve imaretlerin inşası ondört ve onbeşinci yüzyıl boyunca da devam ettirilmiştir. Fazla yerleşim görmemiş bölgelerde inşa edilmiş imaretlerin yurtlaştırma ve kentleştirme de rol oynadıkları, külliyenin çevresine yerleşenlerin ücretsiz yemek almalarıyla hızlanmış ve gelişmiştir.

Onaltıncı yüzyılla birlikte ticaret ve hac yolu üzerinde kurulan külliyelerde inşa edilmeye devam edilen imaretlerin (aşhanelerin) Ters T planlı yapılarla birden bire bağlarının kopmadığı, bu plan tipine sahip yapılarla inşa edilmeye devam edildiğini gösteren örnekler görülmeye devam etmektedir, Afyon Sincanlı Külliyesinde olduğu gibi. Ticaret yolu üzerinde inşa edilmiş külliyelerin tümüne imaret inşa edilmesi onaltıncı yüzyıldan itibaren "gezici" dervişlerin yerini tüccarlar ve hacıların aldığını düşünmemize neden olmaktadır. İmaretlerin, yolculara yönelik olarak düşünülmüş diğer sosyal işlevli yapılar olan tabhane (misafirhane), kervansaray ve hanlarla bitişik ya da yakın konumlu olarak tasarlandıkları görülmüştür.

Onyedinci yüzyılda, yüzyılın ekonomik koşulları ile de doğru orantılı olarak imaret inşasının durma noktasına geldiği gözlemlenmiştir. Onsekizinci yüzyılda ise yeniden Osmanlı inşa programına girdiği ve artık kervansaray ve tabhane ile değil de medreselerle yakın inşa edilmeye başlandıkları dikkati çekmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda ve yine ekonomik ve siyasi koşullarla doğru orantılı olarak durma noktasına gelen imaretlerden sonuncunun yirminci yüzyılın hemen başında Bursa'da inşa edildiği anlaşılmıştır.

Kalıplaşmış plan gelenekleri göstermeyen imaret mimarisinin; her yüzyılda her bir baniye ve her mimara göre kendi realitelerini yansıtır şekilde planlandığı, günümüze ulaşan 29 yapının bize gösterdikleri olmuştur ve yine de bu 29 imaretin planı bir gruplama yapmamızı sağlayacak veriler sunmuştur. Bu yapıların planlamalarına dayanarak dört ana grup elde edilmiştir. Bu planların yüzyıllara göre dağılımına bakarak, erken dönem imaret planlaması ile klasik ve batılılaşma dönemleri imaret

planlamalarının farklı olduğu gözlemlenmiştir. İstanbul'da inşa edilmiş imaretlerin, başkent dışı örneklere nazaran daha anıtsal boyutlara ulaştığı dikkati çekmiştir.

Külliyelerin inşa edildiği yerlerin topografyaları da göz önünde bulundurularak biçimlendirilen imaretlerin, genellikle kendileri gibi sosyal işlevli yapılarla birlikte camilerin merkez olduğu külliyelerde, camilerin güney cepheleri haricinde imaretler için tercih edilen cepheler çeşitlilik göstermektedir. Yapıların plan düzenlemelerinde olmasa da kapı ve baca-aydınlık feneri gibi mimari elemanlarında inşa edildikleri yüzyılların süsleme ve formlarının tercih edildiği örnekleri de görmek mümkündür. Her bir imaret için hazırlanan ikinci planlarda, mekanlar renklendirilerek verilmiş ve böylece mekanların yerleşiminde belirli bir düzenleme olup olmadığına dair çıkarımlar yapılabilmiştir.

İşlevi ile ön planda olan imaretlerde süsleme detaylarının birkaç örnekte avlu taç kapıları ve mekel kapısında görülmesine karşılık mekanların süsleme açısından değerlendirilmemeleri çok şaşırtıcı olmamıştır.

KAYNAKÇA

Çağdaş Kaynaklar

3 Numaralı Mühimme Defteri (1558-60),(haz. Nezihi Aykut, İdris Bostan vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1993.

6 Numaralı Mühimme Defteri (1564-65), (haz. H.Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri (1567-69), (haz. H.Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, vd.) Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1999.

Evliya Çelebi Seyahatnameleri:

Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 2. Kitap, İstanbul 2011.

Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-6. Kitaplar**, 3. Kitap, İstanbul 2011.

Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman vd., **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7-10. Kitaplar**, 9. Kitap, İstanbul 2011.

Ahmet Eflaki, (Çev. Tahsin Yazıcı), **Âriflerin Menkıbeleri**, C.I-II, İstanbul 1989.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (çev. A.Sait Aykut) C: I, İstanbul 2004.

Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, (çev. İsmet Parmaksızoğlu), C. II-III-IV, İstanbul, 1975-1979.

İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname)**, (çev. Mürsel Öztürk), C.I, Ankara 1996.

Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ**, (Haz. F.Reşit Unat, M.Altay Köymen),Cilt II, Ankara 1995.

Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname,** (Haz. M.Altay Köymen), Ankara 1999.

Sai Mustafa Çelebi, **Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)**, (Hazırlayanlar: Hayati Develi, Semih Fırat), İstanbul 2002.

Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Nusretname**, (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), C.II, İstanbul 1969.

Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Târihi Mür'i't-Tevârih**, (çev. Münir Aktepe), C.I- C.II-A, İstanbul 1976-78.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul 2005.

Günümüz Yayınları:

ABOUSEİF, Doris Behrens, "Qaytbays Foundation in Medina, the Madrasah, the Ribat and the Dashishah" **Memluk Studies Review**, II, Chicago 1998, pp.61-71

AKAR, Azade, "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma",**Vakıflar Dergisi**, S.IX, Ankara 1971, s.277-290.

AKBULUT, Müşfika, **Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi**, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2003, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

AKDAŞ, Esra Keskinkılınç, **Gelibolulu Mustafa Ali Teşrifatname**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

AKGÜNDÜZ, Ahmet - Said Öztürk, Yaşar Baş, **Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya**, İstanbul 2005.

AKTAN, Pınar Kayaalp, **The Atik Valide Mosque Complex: A Testament of Nurbanu's Prestige, Power and Piety**, Harvard University, Unpublished PhD Thesis, Massachusetts 2005.

AKTEPE, Münir, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye", **Tarih Dergisi**, C.XI, S:19, İstanbul 1960, s.149-160.

AKTUĞ, İlknur, **Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi**, Ankara 1989.

AKTUĞ, İlknur, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara 1993.

ALİOĞLU, Füsun, Olcay Aydemir, "Haseki Hürrem Sultan Külliyesi, Tarihsel Veriler Bağlamında Külliyenin Konumlanma Özellikleri" **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, S.2, İstanbul 2011, s.6-18.

ALPAY, Birol, "Abdülhamid I. Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1993, s.36-37.

ALTINTAŞ, Zeynep, **Muradiye Külliyesi ve Haziresindeki Türbeler**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2008, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ALTUN, Ara, **Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi**, İstanbul 1978.

ARCAK, Sinem, **Üsküdar As The Sıte For The Mosque Complexes of Royal Women in The Sixteenth Century**, Sabancı University, Graduate School of Arts and Social Sciences (Unpublished Master of Arts Thesis), İstanbul 2004.

ARTAN, Tülay, "Sanat ve Mimarlık", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.475-553.

ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul 1986.

ASLANAPA, Oktay, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı I (1964-1965)**, İstanbul 1965, s.16-32.

ATSIZ, Nihal, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul 1970.

AY, Resul, **Anadolu'da Derviş ve Toplum, 13-15. Yüzyıllar**, İstanbul 2008.

AYVAZOĞLU, Beşir, "Şeyh Galib ve III. Selim", **III. Selim, İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, İstanbul 2010, s.209-226.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, C.I, İstanbul 1989.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, C.II, İstanbul 1989.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, C.III, İstanbul 1989.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV. Kitap**, (2.Baskı) İstanbul 2000.

BAĞCI, Serpil, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, **Osmanlı Resim Sanatı**, Ankara 2006.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I- İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S:2, İstanbul 1974, s. 279-386.

BATUR, Afife, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı" **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1985, s.1038-1077.

BAYRAM, Tuba, **Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Sanatı ve Tarihi A.B.D., İstanbul 2011, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

BAYRAM, Sadi, Ahmet H. Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-dîn Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri" **Vakıflar Dergisi**, S.13, Ankara 1981, s.31-70.

BEŞİRLİ, Hayati, "Türk Kültüründe, Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 58, Ankara 2011. s.139-153.

BİLGİCİOĞLU, Banu, "Halime Hatun Külliyesi", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.XV, İstanbul 1997, s.338-339.

BLAİR, Sheila S., "Ilkhanid Architecture and Society: An Analysis of the Endowment Deed of the Rab'-i Rashīdī", **Iran**, Vol. 22 (1984), pp.67-90.

BLAİR, Shelia, Jonathan Bloom,**The Art and Architecture of İslam (1250-1800)**, London 1995.

BÜLBÜL, Sevil, **Manastır Şehri'ndeki Osmanlı Mimarisi,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

CANER, Daniel, "Charitable Ministrations (Diakoniai), Monasticism, and the Social Aesthetic of Sixth-Century Byzantium" **Charity and Giving in Monotheistic Religions** (ed. Miriam Frenkel and Yaacov Lev), Berlin 2009, pp.45-73.

CEZAR, Mustafa, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul 1977.

CEZAR, Mustafa, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul 2002.

CRANE, Howard, "The Ottoman Sultan's Mosques: Icons of Imperial Legitimacy", **The Ottoman City and Its Parts, Urban Structure and Social Order**, (Ed.Irene Bierman, Rıfa'at Abou-El-Haj, Donald Preziosi), New York 1991, pp.173-243.

ÇAĞAPTAY, Suna, "The Road From Bithynia to Thrace: Gazi Evrenos' Imaret in Komotini and its Architectural Framework", **4th International Symposıum on Thracian Studies, Byzantine Thrace Evidence and Remains Proceeding**, Amsterdam 2011, pp.429-442.

ÇAKMAK, Şakir, "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S.XVIII/1, İzmir 2009, s.25-49.

ÇELEBİOĞLU, Amil, **Ramazannâme**, İstanbul 1973.

ÇİFTÇİ, Fazıl, **Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri**, Kastamonu 2012.

ÇELİK, Serpil, **Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç**, Ankara 2009.

ÇETİNTAŞ, Sedat, **Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler**, İstanbul 1946.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Lala Mustafa Paşa Külliyesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, s.75-77.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Meydan Cami" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXIX, Ankara 2004, s.499-500.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" **Türk Dünyası Kültür Atlası**, C.IV, İstanbul 2002, s.250-326.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVII, İstanbul 2009, s. 497-503.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi" , **İstanbul'un Kitabı Fatih**, C.II, s.599-618.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Sultan Ahmet Külliyesi İmaret Yapıları" **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S.6, İstanbul 1989, s.3-10.

DEMİRTAŞ, Mehmet**, Osmanlıda Fırıncılık, 17.Yüzyıl**, İstanbul 2008.

DENKNALBANT, Ayşe, "Kasım Paşa Külliyesi" **İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, s.550-552.

DENKTAŞ, Mustafa, "İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara 1997, s.193-224.

DERİNGİL, Selim, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, İstanbul 2007.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** (29. Baskı), Ankara 2009.

DİRİMTEKİN, Feridun, **Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul**, İstanbul 1964.

DOĞAN, Ahmet Işık, **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütuvvet Yapıları**, İstanbul 1977.

DOĞAN, Sema, **Ayasofya ve Fossati Kardeşler (1847-1858)**, İstanbul 2011.

DOĞANBAŞ, Muzaffer, **Amasya II. Bayezid Külliyesi**, Amasya 2010.

DOĞRUL, Ömer Rıza, **Asr-ı Saadet**, C.I, II, IV, İstanbul 1973-1974.

DÜLGERLER, Osman Nuri, **Karamanoğulları Dönemi Mimarisi**, Ankara 2006.

DÜLGERLER, Osman Nuri, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi ve Konya Mahkeme Hamamı", **X.Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara 1993, s.379-398.

DÜNDAR, Abdulkadir, "16. Yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları", **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri**, C.I, Ankara 2001, s.219-229.

DÜNDAR, Abdulkadir, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi" **AÜİFD**, C.XLIV, S:2, Ankara 2003, s.131-172.

EMECEN, Feridun, **XVI. Asır'da Manisa Kazası**, Ankara 1989.

EMECEN, Feridun, "Şehzade'nin Mutfağı: III. Mehmed'in Şehzadelik Döneminde Manisa Sarayına Ait Bir Mutfak Defteri", **Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak** (ed. S.Faroqhi, C. Neumann), İstanbul 2006, s.111-147.

EMİR, Sedat, **Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler**, C.I-II, İzmir 1994.

ERKARA, Ayşe, **Tokat Merkez'de Osmanlı Dönemi Dini Mimarisi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.

ERSOY, Mehmet Akif, **Safahat**, (haz. Ertuğrul Düzdağ), Ankara 2008.

ERTAŞ, Kasım, **Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Nasîhatu's-Selâtîn* İsimli Eserin Tenkidli Metni**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul 2008 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

EROĞLU Cengiz, Murat Babuçoğlu vd., **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultaniye-i Karapınar**, Ankara 2013.

ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri**, İstanbul 1988.

ERGİN, Osman Nuri, **Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1939.

ERTUĞ, Zeynep Tarım, "İmaret" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXII, İstanbul 2000, s.220.

EYİCE, Semavi, "Ayasofya İmareti", **İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.212-213.

EYİCE, Semavi, "Bayezid Külliyesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul 1994, s.87-96.

EYİCE, Semavi, "İlk Osmanlı Devrinin Dini–İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", **İstanbul Üniversitesi Iktisat Fakültesi Mecmuası**, S.23, İstanbul 1962, s. 1-80.

EYİCE, Semavi "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.303-336.

EYİCE, Semavi, "Sultaniye-Karapınar'a Dair", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, C.XV, S:20, İstanbul 1965, s.117-140.

EYÜPGİLLER, Kutgün, **Bir Kent Tarihi Kastamonu**, İstanbul 1999.

EYÜPGİLLER, Kutgün, Mine Özaltın, "Restitüsyon ve Restorasyon", **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, Ankara 2007, s.221-232.

FAROQHI, Suraiya, "16. ve 17. Yüzyılda Anadolu İmaretlerinde Ziyafet Yemekleri", **Türk Mutfağı,** (Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı), Ankara 2008, s.115-123.

FLEISCHER, Cornell H., **Tarihçi Mustafa Ali: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı 1541-1600**, İstanbul 2008.

FISHER, Sydney Nettleton, **Sultan Bayezid Han**, İstanbul 2013.

FINDLEY, Carter Vaughn, "Siyasi Kültür ve Büyükhaneler", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.89-107.

FRENKEL, Yehoshu'a, "Political and Social Aspects of Islamic Religious Endowments ("awqāf"): Saladin in Cairo (1169-73) and Jerusalem (1187-93)", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 62, No. 1 (1999), pp.1-20.

GABRIEL, Albert, **Bir Türk Başkenti Bursa**, C.I (Yeniden Basım) İstanbul 2010.

GABRIEL, Albert, **Monuments Turcs D'anatolie (Amasya-Tokat-Sivas)**, Paris 1934.

Golombek, Lisa, Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran and Turan**, Vol. I, Princeston 1988.

GOODWIN, Godfrey, **Osmanlı Mimarlığı Tarihi,** İstanbul 2012.

GÖDE, Kemal, "Eretnalılar Devri (1327-1381) Zaviye-Kümbedleri", **İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I**, Ankara 1996, s.171-178.

GRAMMONT, Jean-Louis Bacque, "16. ve 17. Yüzyılların Üsküdar'ına Bakış", **Bir Allame-i Cihan, Stefanos Yerasimos**, C. I, İstanbul 2012, s.141-160.

GÜLENSOY, Tuncer, "II. Yâkup Bey'in Taş Vakfiyesinin Dil ve İmlâ Özellikleri ile Tarihî Açıdan Değerlendirilmesi", **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C.II, Ankara, 1981, s.613-644.

GÜLER, Mustafa, **Gülnûş Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Hayrâtı-I**, İstanbul 2006.

GÜLTEKİN, Gülbin, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1994, s.459-461.

GÜNDOĞDU, Hamza, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara 1986.

GÜNDÜZ, Sema, "Mimariye Yansıyan İmgeler: Önemli Bir Siyasi Kimlik ve Sanatsal Kişilik Olarak I. Mehmed (1413-1421) ve Eserleri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, S.14, Ankara 2011, s.149-172.

GÜNEŞ, Ahmet, "Bir İmar Düzeni ve Hayır Kurumu Olarak Osmanlılarda İmaret", **Milli Folklor**, Yıl 17, S. 66, Ankara 2005, s.26-33.

http://hatay.vgm.gov.tr (Erişim tarihi 25.06.2014).

HASKAN, Mehmet Nermi, **Eyüpsultan Tarihi**, İstanbul 1996.

HASKAN, Mehmet Nermi, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, C.I-II, İstanbul 2001.

HÜSAMEDDİN, Abdi-zade Hüseyin, **Amasya Tarihi C.I**, (Sad.Ali Yılmaz, Mehmed Akkuş), Ankara 1986.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", **Osmanlı Araştırmaları II**, İstanbul 1981, s.122-132.

HELLER, Daniella Talmon, **Islamic Piety in Medieval Syria (Mosques, Cemeteries and Sermons under the Zangid and Ayyubids, 1146-1260)**, Leiden 2007.

HIZLI, Mefail, "Bursa'da Selatin İmaretleri**", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, S:1, Bursa 2001, s.33-63.

HUART, C.I, "İmaret**" M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, C.IV/II, İstanbul 1993, s.985.

HUMPHREYS, Stephen, "Women As Patrons of Religious Architecture ın Ayyubid Damascus", **Muqarnas**, Vol. XI, Leiden 1994. pp.35-54.

İBRAHİMGİL, Mehmet, Neval Konuk, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I-II**, Ankara 2006.

İLGÜREL, Mücteba, "Celali İsyanları", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, s.251-257.

İNALCIK, Halil, "Matbakh", **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. VI, Leiden 1991, pp.809-813.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul 2011.

İNCE, Kasım, **Eskişehir Kurşunlu Külliyesi**, Ankara 2011.

İREPOĞLU, Gül, **Levni- Nakış, Şiir, Renk**, İstanbul 1999.

JOSEPH von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.XV-XVIII, İstanbul 2008.

KAFADAR, Cemal, **İki Cihan Aresinde, Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara 2010.

KALAFAT, Murat, **Gülnuş Emetullah Sultan'ın Baniliği**, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2011, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KARADEMİR, Zafer, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)**, İstanbul 2014.

KARAMAN, Hayreddin, "Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler", **İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I**, Ankara 1996, s.3-15.

KARATEKE, Hakan, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler**, İstanbul 2004.

KAZANCIGİL, Ratip, **Edirne İmaretleri**, İstanbul 1999.

KAZICI, Ziya, "Osmanlı Devletinde İmaret", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.V, Ankara 1999, s.44-48.

KIEL, Machiel, "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the, Balkans," Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı:12, İstanbul 1982, s. 117-44.

KIEL, Machiel, **Ottoman Architecture in Albania (1385-1912)**, İstanbul 1990.

KOCH, Ebba, **Mughal Architecture: An Outline of Its History and Development (1526-1858)**, Oxford 1991.

Komisyon, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler** C.III, Ankara 1983.

KÖPRÜLÜ, Fuad, "Ribat", **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ankara 1942, s.267-278.

KUBAN, Doğan, "Haseki Külliyesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1994, s.4-6.

KUBAN, Doğan, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1994, s.100-103.

KUBAN, Doğan, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 2007.

KUBAN, Doğan, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul 2008.

KURAN Aptullah, **Anadolu Medreseleri**, C. I-II, Ankara 1969.

KURAN, Aptullah, "Eyüp Külliyesi", **Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık**, İstanbul 2012, s.488-495.

KURAN, Aptullah, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986.

KURAN, Aptullah, "Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye" **Vakıflar Dergisi**, S.IX, Ankara 1971, s. 239-250.

KURAN, Aptullah, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi", **Suut Kemal Yetkin'e Armağan**, Ankara 1984, s.231-248.

KUZUCULAR, Kani, **Amasya Kenti'nin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi,** İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, **Karapınar Sultan Selim Külliyesi**, Konya 1997.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Sultan Selim Külliyesi" **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVII, İstanbul 2009, s.518-519.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara 1962.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Lala Mustafa Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, s.73-74.

LALENİS, Konstatinos, Elena Samourkasidou, "Wakfs in Kavala, Greece: a Legal, Political and Architectural Heritage Issue", **International Journal of Architectural Research**, Vol:7, Issue:2, 2003, pp.206-220.

LEV, Yaacov, **Charity, Endowments and Charitable Institutions in Medieval Islam**, Florida 2005.

LITTLE, Donald P., "The Nature of Khanqahs, Ribats and Zawiyas Under the Mamluks" **Islamic Studies Presented to Charles J. Adams**, (ed. Wael B. Hallaq and Donald P. Little), Leiden 1991, pp.91-105.

LOWRY, Heath, **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, İstanbul 2010.

LOWRY, Heath, **Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550**, İstanbul 2008.

LOWRY, Heath, **Osmanlıların Ayak İzlerinde (Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekanlar ve Mimari Eserleri Arayış Yolculukları)**, İstanbul 2009.

LOWRY, Heath, "Random Musings on the Origins of Ottoman Charity: From Mekece to Bursa, Iznik and Beyond." **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire, (**edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, pp.69-80.

LOWRY, Heath, "The 'Soup Muslims'of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western'& 'Eastern' Ottoman Empire?", **Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj**, İstanbul 2010, pp.97-133.

LOWRY, Heath, İsmail Erünsal, **Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler**, İstanbul 2010.

LOWRY, Heath, İsmail Erünsal, **Aslına Dönüş, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Kavala Kasabası ile Bağları, Mimari Eserler, Kitabeler ve Belgeler**, İstanbul 2011.

MARDAN, Emre, Filiz Yenişehirlioğlu, **Mimar Sinan Yapıları - KATALOG (The Buildings of Mimar Sinan - CATALOGUE)**, Ankara 1989.

MANTRAN, Robert, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, (Çev. Mehmet A. Kılıçbay) C.I-II., Ankara 1990.

MANTRAN, Robert, "Ahmed I", **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. I, Leiden 1986, pp.267-268.

MAHMUD Sami, **Hazreti İbrahim Aleyhisselam**, İstanbul 1984.

MAZLUM, Deniz, **1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları**, İstanbul 2011.

MELIKOFF, Irene, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", **Osmanlı Beyliği (1300-1389), (Ed. Elizabeth A. Zachariadou)**, İstanbul 2000, s.149-158.

MERİÇ, Rıfkı Melül, "Beyazıd Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları", **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, S.II, İstanbul 1958, s.113-215.

MERÇİL, Erdoğan, "Hazinedar", **İslam Ansiklopedisi**, C.XVII, İstanbul 1998, s.141-143.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih, "Bani Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", **Vakıflar Dergisi**, S:25, Ankara 1995, s. 67-124.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, S:22, Ankara 1991, s.151-198.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih, **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

NAYIR, Zeynep, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1975.

NECİPOĞLU, Gülru, **15 ve 16. yy'da Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar**, İstanbul 2006.

NECİPOĞLU, Gülru, **The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire**, London 2005.

NEFTÇİ, Aras, **Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.

NEFTÇİ, Aras, "Nuruosmaniye Külliyesindeki Yazılar", **Sanat Tarihi Defterleri**, S.1, İstanbul 1996, s.7-34.

NEFTÇİ, Aras, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", **Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan**, S.13-14, İstanbul 2010, s.139-163.

NEUMANN, Christoph K., "Remarks on the Symbolism of Ottoman Imarets", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire,** (edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, pp.275-286.

NEUMANN, Christoph K., "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2011, s.65-85.

NORMAN, York, "Imarets, Islamization and Urban Development in Sarajevo,1461-1604", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire**, (edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, p.81-94.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi**, İstanbul 2011.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi,** S: 12, Ankara 1978, s.247-269.

OĞUŞ, Öznur, **Evvel Taam Sonra Kelam, İmparatorluk Mutfağından Bugüne**, İstanbul 2011.

OĞUZ, Zeynep, **Multi-Functional Buildings of the T-Type in Ottoman Context:a Network of Identity And Territorialization**, Unpublished MA. Thesis, Middle East Technical University, Ankara 2006.

ORBAY, Kayhan, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650)", **Otam**, S.22, Ankara 2009, s.125-158.

ORBAY, Kayhan, "Bursa'da Sultan II. Murad Vakfı'nın Mali Tarihi (1608-1641)", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 61, İstanbul 2011, s.293-322.

ORBAY, Kayhan, "Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640)" **Gamer**, S:1, Ankara 2012, s.113-141.

ÖDEKAN, Ayla, "III. Ahmet Meydan Çeşmesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1993, s.116-117.

ÖDEKAN, Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi", **Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti 1300-1600**, (7. Baskı), İstanbul 2002, s.275-402.

ÖNGÜL, Ali, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, S.24, Ankara 1994, s.127-146.

ÖZBEK, Nadir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İstanbul 2002.

ÖZCAN, Ali Rıza, "Yazılar ve İmzalar", **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, Ankara 2007, s.357-382.

ÖZCAN, Koray, "Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti, Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekansal Öğeleri" **Bilig**, S.55, Ankara 2010, s.193-220.

ÖZCAN, Sonnur, "Osmanlı Atmeydanı "Kamusal" Bir Meydan mıydı?", **Doğu-Batı Dergisi- Osmanlılar I**, S:51, Ankara 2010, s.105-132.

ÖZER, Mustafa, **Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX. Yüzyıl)**, Ankara 2006.

ÖZKUL, Nurşen, "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.131-162.

ÖZTÜRK, Fatma Gül, "The Unusual Separatıon of Cappadocıan Refectorıes and Kıtchens: An Enıgma of Archıtectural Hıstory", **Metu JFA**, S.29/1, Ankara 2012, pp.153-169.

PAMUK, Şevket, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, (6.Basım), İstanbul 2003.

PARLAK, Sevgi, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXX, İstanbul 2005, s.42.

PIERCE, Leslie, **Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, İstanbul 2010.

RABBAT, Nasser, "Rıbat-Architecture" **The Encyclopaedia of Islam**, Vol. VIII, 2nd Edition, Leiden 1995, pp.493-506.

REYHANLI, Tülay, "Bursa Yenişehrinde Koca Sinan Paşa Camii ve İmareti", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, in Memorian Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı**, Erzurum 1978, s. 373-396.

REYHANLI, Tülay, **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Ankara 1983.

RIZVI, Kishwar, **The Safavid Dynastic Shrine**, New York 2011.

SAMANCI, Özge, "Osmanlı Kültüründe Ekmeğin Simgesel Anlamları", **Yemek ve Kültür**, S.32, İstanbul 2013, s.72-77.

SAKAOĞLU, Necdet, "Mihrişah Valide Sultan", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. V, İstanbul 1994, s.458.

SAMUR, Tahsin, **Ilgın'da Türk Devri Yapıları**, Konya 1992.

SCHLUMBERGER, Gustave, **Un Empereur Byzantin Au Dıxıeme Sıecle Nıcephore Phocas**, Paris 1890.

SCHWEİGGER, Salomon, **Sultanlar Kentine Yolculuk *1578-1581***, *(çev. Türkis Noyan) İstanbul 2004.*

SEÇKİN, Nadide, "Yeni Valide Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, 1994, s.468-470.

SEVİM, Mustafa, **Gravürlerle Türkiye-İstanbul,** C. II, Ankara 1996.

SEZGİN, Haluk "Kavala'da Mehmed Ali Paşa Külliyesi", **Arkitekt**, S:1976/2, İstanbul 1976, s.65-69.

SINGER, Amy, "İmarethaneler", (çev. Alim Yılmaz), **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, s.483-490.

SINGER, Amy, **İyilik Yap Denize At, Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik**, İstanbul 2012.

SINGER, Amy, "Osmanlı İmaretlerinde Sunulan Yemeklerde Tek Tiplilik ve Çeşitlilik", **Yemek ve Kültür**, S:31, İstanbul 2013, s.44-56.

SINGER, Amy, **Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti**, Ankara 2002.

SINGER, Amy, "Serving up Charity: The Ottoman Public Kitchen", **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 35, No. 3, Poverty and Charity: Judaism, Christianity, and Islam (Winter, 2005), pp. 481-500.

SINGER, Amy, "The Last İmaret? An Imperial Ottoman Fırman, From 1890" **The Ottoman Middle East: Studies in Honor of Amnon Cohen,** (Ed. Eyal Ginio and Elie Podeh), Brill 2013, pp. 221-238.

SUBTELNY, Maria Eva, "A Timurid Educational and Charitable Foundation: The Ikhlāṣiyya Complex of Alī Shīr Navā'īin 15th-Century Herat and Its EndowmentAuthor", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 111, No. 1 (Jan. - Mar., 1991), pp.38-61.

SUBTELNY, Maria Eva, **Timurids in Transition, Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran**, Leiden 2007.

SUMAN, Fatma Selva, **Questioning an "Icon of Change":The Nuruosmaniye Complex and The Writing of Ottoman Architectural History**, Boğaziçi University, İstanbul 2007, (Unpublished MA Thesis).

ŞAHİN, Soner, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

ŞENOCAK, Lucienne Thys, **Hadice Turhan Sultan-Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler,** İstanbul 2009.

ŞEŞEN, Ramazan, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", **Vakıflar Dergisi,** S.X (Tıpkı Basım), Ankara 2006, s.337-343.

TABBARA, Afif Abdu'l-fettah, "Hz İbrahim" (çeviren, Mehmet Aydın), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXIV, S.1, Ankara 1981, s.547-582.

TAESCHNER, Franz Gustav, **Alt-Stambuler Hof-und Volksleben: ein Türkisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhundert**, Almanya 1925.

TAMER, Cahide, **Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Restorasyonu,** (2. Baskı), İstanbul 2004.

TANMAN, Baha, "Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi", **İslam Ansiklopedisi**, C.XIV, İstanbul 1996, s.459-471.

TANMAN, Baha, "Sinan'ın Mimarisi İmaretler" **Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1989, s.333-353.

TANMAN, Baha, Sevgi Parlak, "Tarikat Yapıları", **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı** C. II, Ankara 2006, s.391-419.

TANYELİ, Gülsün, "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci: Laleli Külliyesi Örneği", **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri**, İstanbul 2000, s.317-326.

TANYELİ, Gülsün, "Laleli Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1994, s.190-193.

TEZCAN, Semih, **Bir Ziyafet Defteri**, İstanbul 1998.

TURAN, Osman, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, C.XII, S:45, Ankara 1948, s.17-171.

TURAN, Osman, "Şemseddin Altun-Aba ve Vakfiyesi", **Belleten**, C.XI, S:42, Ankara 1947, s.197-250.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara 2001,**Türkiye Diyanet Vakfı, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli,** Ankara 1993.

TREPANIER, Nıcolas, **Food As a Wındow Into Daıly Lıfe In Fourteenth Century Central Anatolia,** Harvard Unıversıty, Graduate School of Arts and Social Sciences (Unpublished Ph.D Thesis), Cambridge Massachusetts 2008.

ÜNSAL, Artun, "Siyasi Güç, Statü, Meşruiyet, İtaat ve Otorite Mücadelesinin Göstergesi Olarak Yemeğin Sembolizmi" **Türk Mutfağı**, (Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı), Ankara 2008, s.179-195.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi" **Belleten**, C.I., S:I, (İkinci Basım) Ankara 1995, s.56-164.

UYSAL, Ali Osman, "Zaviyeli Camilerde Minare Problemi", **Türk Etnografya Dergisi**, S.20, Ankara 1997, s.47-64.

UYSAL, Ali Osman, **Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri**, Ankara 2006.

URAK, Gediz, **Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.

UNAN, Fahri, **Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi**, Ankara 2003.

ÜNVER, Süheyl, **Fatih Aşhanesi Tevzi'namesi**, İstanbul 1953.

VAUGHAN, Philippa, "Mughal Architecture", **Islam Art and Architecture (ed.Marcus Hattstein and Peter Delius)**, France 2000, pp.464-483.

VEINSTEIN, Gilles, "Sokollu Mehmed Pasha" **The Encyclopaedia of Islam**, 2nd Edition,Vol. IX, Leiden 1997, pp.706.-711.

YAZICI, Nurcan, "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IV, S:17, 2011, s.437-456.

YEDİYILDIZ, Asım, **Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, (Basılmamış Doktora Tezi).

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz, "XIV.-XV. Yüzyıl Mimari Örneklere Göre Bursa Kentinin Sosyal Ekonomik ve Kültürel Gelişimi", **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C.III, Ankara, 1989, s.1345-1353.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz, "The Tekke of Seyyid Battal Gazi", **Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ**, S.II, Ankara 2008, pp.121-164.

YERASIMOS, Stéphane, "Feeding the Hungry, Clothing the Naked: Food and Clothing Endowments in Sixteenth-Century Istanbul", **Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire,** (edited by Nina Ergin, Christoph K. Neumann, and Amy Singer), İstanbul 2007, pp. 241-249.

YILMAZ, Ayhan, **Celalzade Mustafa Çelebi- Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ-Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik**, İstanbul 2011.

YILMAZ, Coşkun, Uğur Demir "III. Selim ve İstanbul" **III. Selim, İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, İstanbul 2010, s.241-516.

YILMAZ, Mehmet Emin, "Macaristan'daki Türk Eserlerinin Onarımları Üzerine Notlar", **Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri**, Isparta 2013, s.475-492.

YÜKSEL, Aydın, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri**, C.V, İstanbul 1983.

YÜKSEL, Aydın, **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (İstanbul)**, C.VI, İstanbul 2004.

YÜKSEL, Aydın, "İmaretler", **II. Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara 1985, s.163-167.

YÜREKLİ, Zeynep, **Legend and Architecture in The Ottoman Empire: The Shrines of Seyyid Gazi and Hacı Bektaş**, Phd. Thesis, Massachusetts 2005.

ZARINEBAF, Fariba, "Feeding the Poor: The Rab'-i Rashidi İmaret in II-Khanid Tebriz" **Feeding People, Feeding Power, İmarets in the Ottoman Empire, (Ed. Nina Ergin, K. Neumann, Amy Singer**), İstanbul 2007, pp.59-67.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ayşe BUDAK

Uyruğu : Türkiye (TC)

Doğum Tar. ve Yeri : 1979, Kayseri

Medeni Durumu : Bekar

Tel : +90 536 579 92 21

E–mail : aysebudak@nevsehir.edu.tr

Yazışma Adresi : Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Fen–Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
NEVŞEHİR

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü	2009
Lisans	Erciyes Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi	2003
Lise	Kayseri Lisesi	1996

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2012–Halen	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü	Arş. Gör.
2010- 2012	Adıyaman Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü	Arş. Gör.

YABANCI DİL

İngilizce